АКАДЕМИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
Кафедра языковой подготовки

СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ М. КОЗЫБАЕВА
Институт языка и литературы

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының академиясы тілдік дайындық кафедрасы мен М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің Тіл және әдебиет институтының «Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының әскери ұжымында полимәдени құзіреттілікті қалыптастыру» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ
международной научно-практической конференции кафедр языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан и Института языка и литературы Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева «Формирование поликультурной компетентности в воинском коллективе Национальной гвардии Республики Казахстан»

Петропавловск, 2024

УДК 355.23 (574)
ББК 68.49 (5Қаз)3
Ф 79

Издается по решению Ученого совета Академии Национальной гвардии Республики Казахстан (протокол № 9 от 29 февраля 2024 года).

Под общей редакцией полковника Токушева А.К.
Редакционная коллегия: Альназиров Р.Б.
Саркенқызы А.
Альжанова Р.С.

Рецензенты:
Бейсенбаева А.С. старший преподаватель кафедры «Практический казахский язык» Института языка и литературы Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева, кандидат филологических наук.
Жуанышпаева С.Ж. – доцент кафедры «Практический казахский язык» Института языка и литературы Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева, кандидат филологических наук.

Ф «Формирование поликультурной компетентности в воинском коллективе Национальной гвардии Республики Казахстан». Сб. науч. тр. междунар. науч.-практ. конф. – Петропавловск: АНГ Республики Казахстан, 2024. – 355 с.

ISBN 978-601-81099-9-7

В сборнике представлены доклады участников научно-теоретического мероприятия, проведенного кафедрой языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан и Института языка и литературы Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева: «Формирование поликультурной компетентности в воинском коллективе Национальной гвардии Республики Казахстан».

Настоящий сборник содержит актуальные статьи по теме конференции о вопросах реализации поликультурной компетентности**,** применении инновационных технологий и гуманизации военного образования в системе современного образования.

Сборник окажет теоретико-практическую и методическую помощь в учебно-воспитательном процессе вузов Республики Казахстан и других стран ближнего и дальнего зарубежья.

ISBN 978-601-81099-9-7 **УДК 355.23 (574)**
ББК 68.49 (5Қаз)3

© Кафедра языковой подготовки Академии НГ РК, 2024
©Институт языка и литературы Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева, 2024

СОДЕРЖАНИЕ

Вступительное слово заместителя начальника Академии (по научной работе) полковника АЛЬНАЗИРОВА Р.Б…….. 7

1 НАПРАВЛЕНИЕ: РЕАЛИЗАЦИЯ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ 9

1 БАҒЫТ: ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПОЛИМӘДЕНИ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

АБИЛЬМАЖИНОВА М.Ш. Полиязычное образование и особенности методики преподавания иностранного языка в военном вузе..... -
АНЦИБОР А.А., АНДРИЯНОВА А.А., АНЦИБОР Е.С. Поликультурный коллектив студентов современных вузов: преимущества, сложности и пути их преодоления……..... 13
ЕЛЬБАЕВА Ж. О. Әскери терминдерге тән ерекшеліктер..... 18
ЖАКУПОВА А.О. Тарихи жырлар- әскери-патриотық рух негізі..... 22
ЖАПАРОВА А.Х. Развитие поликультурной компетентности в системе образования……..... 27
ИДРИСОВА М.С. Мәдениаралық қатысымның лингвистикалық мәселелері……..... 30
ҚАДЫРОВ Ж.Т., АУБАКИРОВА Б.К., ЖУСУПОВА А.А. Ерік асқаров поэзиясындағы дәстүр сабақтастығы…..... 42
КАПАЖАНОВА А.К. Предмет «английский язык» и его воспитательные и развивающие возможности..... 34
КЕНЖЕБАЕВА А.Т., КАШКЫНБАЕВА З.К. *Әскери ұжымда полимәдениеттілікті қалыптастырудың мазмұны*..... 37
НҰРЛЫБАЙ Д.М. Development of socio-cultural competence in future officers through studying english language..... 47
САМЕНОВА Г. Ж. Баспанаға байланысты қасиетті ұғымдардың лингвомәдени сипаты 51
СМАҒҰЛОВ Б.С. «Офицердің кәсіби мәдениеті» концепциясының мәні……. 55
ТАДЖИГИТОВА А.А. Межкультурный барьер при формировании поликультурной компетентности..... 61
ТОКЕНОВА Д. Қазақ паремиологиясының әлеуметтік лингвистикалық аспектісі..... 64
ШАПАШЕВ М. А., КАСИМОВ Д.Л. Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру-әскери ұжымды дамытудағы маңызды процес..... 70

2 НАПРАВЛЕНИЕ: ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ВСУЗАХ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ 75

2 БАҒЫТ: БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ӘАОО-ДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

АЛЬЖАНОВА Р.С., САЙРАНОВ Б.В. Способы повышения мотивации курсантов военных вузов при обучении иностранному языку…….. 75
АҚПАНОВА Ғ.К. Қазақ тілін интерактивті оқытудың дидактикалық негіздері..... 82

AUBAKIROVA S.S. Enhancing Vocabulary Activization: The Role of Apps in Language Teaching Methodology…… 88
БАЙБУСИНОВ М.Н. Сержанттарды инженерлік-техникалық даярлауды педагогикалық қамтамасыз етілуінің жетілдіру жолдары..... 91
БЕНКЕ А.А. Применение методов проблемного обучения на занятиях по истории Казахстана в Академии Национальной гвардии Республики Казахстан (из опыта преподавания) ……..... 95
ГОНЧАРЕНКО В.П., ГРИБКОВ Ю.А., МИРОНОВ Д.Н. Теоретические основы применения наглядных методов обучения для развития познавательного интереса обучающихся..... 100
ДАВЛЕНОВА А.С., БЕСПАЕВА К.А. Формирование критического мышления обучающихся юридических специальностей на занятиях русского языка……..... 105
YERGALI S.T. Enhancing english learning: the role of adaptive technologies in individualizing the learning process..... 110
ЖАРМАХАНОВА Г.Е. Некоторые особенности использования кейс-технологии в военно-педагогическом процессе..... 116
ЖУАНЫШПАЕВА С.Ж., АХМЕТОВА Т.А., ЖАМБУЛОВА Қ.Қ., БАЕКИНА Н.М. Жоғары оқу орындарындағы орыс тобында қазақ тілін оқыту..... 120
ЖУНУСОВА Н.М. Ведомстволық оқу орындарындағы оқытудың оқу-әдістемелік базасын жетілдіру үдерісіндегі инновациялық тәсілдер…….. 125
ИГИБАЕВ И.А., СМАҒҰЛОВ Б.С. Жоғары оқу орыны білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында болашақ мамандардың кәсіби біліктілігін қалыптастыру……. 128
КОЗЛОВСКИЙ А.С., ЖАДОБИН В.Ю. Новые инновационные формы и методы обучения в военном образовании …… 133
КУЛЕНОВ Е.Р. К вопросу о современных образовательных технологиях и возможности их применения в процессе обучения курсантов военного вуза…… 136
ҚАЖҒАЛИЕВ К.К., СЕРОВ И.А. Курсанттарда кәсіби құзіреттер қалыптастырудың кейбір тәжірибесі туралы 142
МАЛДЫБАЕВ Қ.Б. Жоғарғы оқу орнындағы студенттер мен курсанттардың біліктілігін арттырудағы ынтымақтастық..... 147
МИТЯЕВ А.И., ЖОЛАМАН М. Қ. Коучинг как одна из современных инновационных технологий управления поведением военнослужащих в условиях служебно-профессиональной деятельности……... 151
MUKHAMETZHANOVA A.S. Development of foreign languages in military universities through the application of modern technologies..... 157
НАБИЕВА Е. Об особенностях методики преподавания дисциплин для сотрудников кадровых подразделений…….. 162
ПРОСВИРКИНА И.А. К вопросу о формировании информационной культуры курсантов..... 166
САКЕНОВА А.Б. Некоторые методы обучения при проведении занятий в ВУЗЕ…… 171
САПАРГАЛИЕВ Ж. Н. Использование инновационных методов преподавания в ходе проведения практических занятий..... 174
САРКЕНҚЫЗЫ А. Қазақ тілін жағдаят арқылы үйрету мәселесі 178
SMAGULOV B.S. ANALYSIS OF Modern training methods, their influence on the education of military servants in higher military educational institutions..... 185
ТАФИНЦЕВ П.А. Использование инновационных методов и подходов в педагогике: возможности для повышения уровня обучения..... 189
ТУГЕЛБАЕВ У.Е. Совершенствование методики преподавания дисциплин с использованием современных информационно-коммуникационных средств обучения. 191

ТУЛЕУОВА А.С. Қазақстан Республикасында қашықтықтан оқытуды дамыту болашағы..... 198
УРСТЕНОВА Д.Д. Введение в интерактивное обучение..... 202
ШАКИРБАЕВА Ж.Д. Озық технологияларды оқыту - болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін дамытудың алғышарты..... 206
ШАПАШЕВ М.А., КАСИМОВ Д.Л. Особенности содержания и структура магистерской диссертации..... 211
ШУЛЬГИН Е.П. Современные подходы к повышению эффективности ведомственного образования..... 217

3 НАПРАВЛЕНИЕ: ГУМАНИЗАЦИЯ ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ ОБЩЕЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО ОФИЦЕРА

222

3 БАҒЫТ: БОЛАШАҚ ОФИЦЕРДІҢ ЖАЛПЫ ЖӘНЕ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ӘСКЕРИ БІЛІМ БЕРУДІ ІЗГІЛЕНДІРУ

БЕККОЖИНА А.А. Культура современного преподавателя как система ценностных ориентаций ……..... -
БЕЛОУСОВА Н.А. Истоки гуманизации образования …… 226
ГОНЧАРОВ А. Г. Порядок ведения учета и отчетности в продовольственной службе Национальной гвардии…… 229
ЖАКИН А.Е. Болашақ әскери маманның кәсіби шеберлігін арттыру жолдары…… 233
ЖҰМАҒАЛИЕВА Н.Ж. Көркем шығармадағы автор бейнесі және автор модальділігі 238
ЗЕЙНИНА В.У. Көптілді білім – заманауи тұлға қалыптастырудың негізі..... 242
КАБАЕВА А. А. Бір буынды түбірлерде болатын фонетикалық белгілер..... 247
ҚАДЫРОВ Ж.Т., КЕҢЕС М.С. Төлен Әбдіков шығармаларындағы психологизм……..... 252
КАЛИЕВ Б.А. Политический экскурс: государственные символы республики казахстан (в рамках формирования поликультурной компетентности в воинском коллективе Национальной гвардии Республики Казахстан)..... 256
КОЖАХМЕТОВ Д.Т. Систематический обзор видов рынков и их классификация: анализ современных подходов и перспективы …… 261
ҚУСАЙНОВА З.Т. Жүнісов С. шығармаларындағы символдар қолданысы..... 264
КОКБАС Ж., ТОҚАНОВА А. Зейнолла Сәнік шығармашылығын мектепте оқытудың тиімділігі..... 269
ҚАДЫРОВ Ж.Т., ТОЙБОЛАТ С.Д. Бауыржан Момышұлы публицистикасының стильдік ерекшеліктері …… 277
МАЛИБАЕВ М.М., ШАЙМОЛДА Е.А., МАУЛТОВ А.Я. Палестина-Израиль қақтығысын шешу жолдары……... 282
НАБИЕВ Т.Р. Аутсорсинг в военных организациях: современные особенности и перспективы……. 288
НАУЕШОВА Д.Ж. Академиялық жазылымның күрделі жанрларының бірі – ғылыми мақала..... 293
САЛКЕБАЕВ Т.С., АҚАНОВА М.М Ішкі Істер Министрлігі ведомстволық оқу орындарының бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылы..... 297
САРТАЕВ Ж.Н., ТУРТАЕВ А.К. Қазақтың Дәуіт батыры..... 301
ТӘТТІМБЕТОВ А.Ж. Әскери-патриоттық тәрбиедегі қазақ тілінің рөлі..... 304

СИНБАЕВА Г.К., АХМЕТБЕКОВА Т.У., АКПАНОВА Г.К. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың маңызы..... 308
ТЕМИРГАЛИКЫЗЫ А. Жазушы Т.Кеңесбаев шығармаларындағы психологизм…… 312
ЫСҚАҚ К. Т. Жұмекен Нәжімеденов шығармашылығының зерттелуі..... 318
АХМЕТЖАНОВ А.С. Вооруженные Силы Республики Казахстан и обеспечение безопасности в сфере развития военного образования…… 324
ГАЛИЕВ В.Н. Техническая подготовка как неотъемлемая часть патриотического воспитания офицеров Национальной гвардии……... 328
МАКИН А.М. Профессиональное становление военнослужащих технической службы при прохождения воинской службы……... 333

ВЗГЛЯДЫ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ НА ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫНА ЖАС ҰРПАҚТЫҢ КӨЗҚАРАСЫ 340

АБШУКУР Ж.Т. Инновациялық технологияларды қолдану арқылы әскери кадеттердің шет тілдік дағдыларын қалыптастыру……..... -
АШТАН М. Ел қорғау жалғастығы және игі дәстүр..... 344
БОЛАТ А. Б. Алаш зиялылары және ұлт тілі……..... 347
ЗАРЛЫҚОВ Ә. Қазіргі білім беруде мәдениетаралық диалогты қолдану…….. 351
КИНАЯТОВ М. Преодоление языкового барьера курсантами на занятиях русского языка: причины появления и способы преодоления…… 355
МЕЙРАМҚҰЛ Ә. Қазіргі білім берудегі көпмәдениетті құзыреттілік маңыздылығы……..... 358
СЕРИККАЛИЕВ Р.Е. Культурно-исторические комментарии к русским пословицам……..... 364
РЕЗОЛЮЦИЯ..... 369

ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО
заместителя начальника Академии (по научной работе) полковника АЛЬНАЗИРОВА Р. Б., доктор философии PhD

Сәлеметсіз бе, құрметті халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға қатысушылар, қонақтар, әріптестер!

Здравствуйте уважаемые участники
международной научно-практической конференции, гости, коллеги!

Разрешите всех Вас поздравить с началом работы Международной научно-практической конференции на тему **«Формирование поликультурной компетентности в воинском коллективе Национальной гвардии Республики Казахстан»**, которая проходит на базе Института языка и литературы Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева.

От лица командования Академии Национальной гвардии, организаторов конференции и профессорско-преподавательского состава Академии искренне рад приветствовать всех участников, выразивших желание участвовать в работе данной конференции.

Тема конференции выбрана не случайно. Актуальность данной проблемы вызвана, прежде всего, требованиями времени.

Сегодня поликультурная компетентность выделяется как одна из составляющих результата образования через формирование соответствующих компетенций в системе профессионального образования.

Основы формирования поликультурной компетенции в отечественной науке положили такие научные деятели, как Я.А. Каменский, К.Д. Ушинский, В.А. Сухомлинский и другие. По мнению исследователей, существенно важной характеристикой поликультурного образования в этих исследованиях является направленность на результат образования — формирование толерантной личности в современном значении.

В многонациональных воинских коллективах применимы далеко не все современные подходы к организации межнационального взаимодействия.

В условиях военной службы, например, почти невозможна поликультурная среда в ее классическом понимании, как невозможно и выделение титульной нации.

Характер взаимоотношений между военнослужащими «не терпит» национальных отличий в воинских коллективах, а войсковое товарищество требует интернациональных взаимоотношений, возникающих далеко не сразу, но формирующихся в процессе сплочения воинского коллектива в результате воспитательной работы.

Специфические особенности военной службы в Национальной гвардии Республики Казахстан, такие как несение службы по охране, осуществление контроля и надзора за поведением лиц, содержащихся в учреждениях уголовно-

исполнительной системы, конвоирование осужденных и лиц, содержащихся под стражей, участие в специальных операциях по обезвреживанию вооруженных преступников, участие совместно с органами внутренних дел в охране общественного порядка, пресечении массовых беспорядков, требуют исключительной слаженности личного состава, культуры во взаимоотношениях, дружбы и войскового товарищества.

Вся профессиональная деятельность офицера рассматривается нами как система, развитие которой означает изменение определенных связей и отношений, в данном случае, изменение в подготовке субъекта деятельности - формирование у будущего офицера компетенции в управлении многонациональным воинским коллективом.

Поликультурная компетентность курсанта — это комплексное профессионально-личностное качество будущего сотрудника органов внутренних дел. Оно формируется в процессе профессиональной подготовки на основе толерантности.

Поликультурная компетентность проявляется в способности решать профессиональные задачи конструктивного взаимодействия с представителями иных культурных групп.

Уважаемые участники конференции, гости, коллеги!

Коллектив Академии Национальной гвардии Республики Казахстан и, в первую очередь, профессорско-преподавательский состав, излагая свои наболевшие проблемы, надеется, что они найдут соответствующий отклик у участников конференции и работа будет плодотворной и интересной. Особые слова благодарности руководству Северо-Казахстанского университета им. М.Козыбаева за возможность проведения данной конференции в стенах данного вуза.

Думаю, в ходе нашей общей работы будут найдены верные, оптимальные пути разрешения проблем по данному вопросу.

Халықаралық конференцияны өткізу Академия мен университет өміріндегі маңызды оқиға болып табылады, ол, сөзсіз, ғылыми зерттеулер процесін жақсартуға үлес қосады, одан әрі бірлескен жемісті жұмыс үшін ынталандырады.

Сіздерге зор денсаулық, ғылыми-зерттеу жұмысында және практикалық қызметте табыс тілеймін!

*****

1 НАПРАВЛЕНИЕ: РЕАЛИЗАЦИЯ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

1 БАҒЫТ: ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПОЛИМӘДЕНИ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

*****

УДК 378

ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ВОЕННОМ ВУЗЕ

АБИЛЬМАЖИНОВА М.Ш.
магистр педагогики, преподаватель кафедры языков, Национальный университет обороны Республики Казахстан, г.Астана.

Аннотация. *Полиязычное образование – это процесс формирования полиязычной личности через овладение тремя или более языками. Применение новых методов и технологий обучения иностранным языкам будет способствовать развитию таких качеств личности, которые являются востребованными современным поликультурным и многоязычным обществом.*

Ключевые слова: *полиязычье, лингвистическое сознание, полиязыковая личность.*

Одной из задач образования современного Казахстана является, как сохранение лучших казахстанских образовательных традиций, так и обеспечение развития лингвистического сознания личности, в основе которого лежит овладение государственным, родным и иностранными языками. Годы развития суверенного Казахстана показывают, что двуязычие и полиязычие в обществе не только не ущемляет права и достоинства казахского языка, но и создает все необходимые условия для его развития и прогресса. Это зависит от глубоко продуманной языковой политики государства и способности национальной интеллигенции сохранить и развить культуру, историю и язык казахского народа.

Владение казахским, русским языком и иностранным языками становится в современном обществе неотъемлемым компонентом личной и профессиональной деятельности человечества. Что в целом вызывает потребность в большом количестве граждан, практически и профессионально владеющих несколькими языками.

Полиязычное образование находится под пристальным вниманием UNESCO. Американская Ассоциация психологов проводит специальные

исследования по познавательным способностям полиязычия в педагогике и политике. Проблемы полиязычия, образования и культуры ежегодно рассматриваются на заседаниях Комиссии Европейского Сообщества с 2007 года. Более того, Еврокомиссия выделяет гранты для проведения исследований по полиязычию с применением средств электронного обучения [1].

Полиязычное образование – это процесс формирования полиязычной личности через овладение тремя или более языками. Как известно обучение иностранному языку формирует коммуникативное умение, которые необходимы для человека как члена общества. Коммуникативные умения предполагают не только говорение, но также и слушание, умение слушать собеседника, вступать в общение поддерживать его.

Применение новых методов и технологий обучения иностранным языкам будет способствовать развитию таких качеств личности военнослужащего, которые являются востребованными современным поликультурным и многоязычным обществом. Поэтому проблема использования эффективной методики преподавания иностранного языка в военном вузе является очень важной.

В настоящее время уже сформированы некоторые принципы обучения в системе полиязычия: - казахский язык – русский язык – английский язык – изучение других иностранных языков должны идти параллельно, опорой должен являться родной язык; - обучение иностранному языку должно проецироваться на обучение речевому мышлению, овладение новыми средствами выражения мыслей и миром изучаемого языка. Развитие у человека полиязыкового сознания происходит путем развития речи посредством мысленной, устной и письменной коммуникации. Развитие речи – это развитие мышления. Речь невозможна без мыслей, без опережающего внутреннего процесса [2]. Кроме того в ходе обучения иностранному языку необходимо опираться как на общедидактические принципы а также и на специфические принципы, такие как:

- опора на родной язык, изучение языков должно идти параллельно изучению родного языка;

- обучение иностранному языку это обучение речевому мышлению, овладение новыми средствами выражения мыслей и миром изучаемого языка;

- развитие полиязыкового сознания личности;

- алгоритм развития речи: мысленная, устная, письменная.

Целью обучения иностранным языкам в военных вузах, является формирование такой языковой личности, которой иностранный язык будет нужен для профессиональной деятельности, для общения в реальных ситуациях и которая будет в состоянии осуществлять эффективное общение с представителями других культур. В современном обществе, для которого характерно расширение межгосударственных отношений, торгово-экономических связей с зарубежными странами, развитие науки и техники, постоянный обмен научно-технической информацией, увеличивается значение

иностранного языка как действенного фактора социально-экономического, научно-технического и общекультурного прогресса, как средства устного и письменного общения между представителями разных народов и культур.

Понимание культуры другого человека, уважение к этой культуре и адаптация к этой культуре – ключевые моменты для успешных коммуникаций. Изучение иностранной культуры на занятиях помогает обучающимся осознавать как культурные различия, так и сходства. Межкультурное обучение охватывает целый ряд отдельных аспектов, начиная от лингвистических (изучение безэквивалентной лексики и др.), прагматических (как правильно вести себя в конкретной ситуации), эстетических (что считается красивым или отталкивающим в иной культуре) и заканчивая этическими (что представляют собой моральные ценности) проблемами.

При обучении немецкому языку необходимо опираться на общие принципы, действующие при обучении любому иностранному языку. Несмотря на то, что у этих принципов много общего, они имеют все же некоторую модификацию.

Наиболее существенными принципами являются следующие:

1.Коммуникативные цели предопределяют общий методический подход к обучению. Общий методический принцип в обучении иностранного языка можно определить, как коммуникативно-когнитивный, где когнитивный аспект подчинен коммуникативному, и он проявляется там, где надо найти какие-либо аналогии, облегчающие усвоение, или, наоборот, выявить различия, чтобы избежать интерференции.

2. Весь учебный процесс должен быть ориентирован на личность обучающегося, на его развитие, самостоятельность, на учет его возможностей, потребностей, интересов. На занятиях необходимо учитывать индивидуальные особенности обучающихся и дифференцировать обучение, учитывая уровень обученности иностранному языку. Для одних обучающихся на занятиях необходимо нужно создавать условия для более быстрого продвижения, другим давать возможность для повторения и тренировки.

3. Весь учебный процесс должен иметь социокультурную направленность.

4. Работа по овладению конкретными языковыми средствами должна переходить в речевые действия, направленные на решение определенных коммуникативных задач. Одним из средств усиления речевого взаимодействия и создания для этого реальных или воображаемых условий является использование интерактивных методов обучения. Обучение в этом случае будет носить деятельностный характер.

5. Все четыре основных вида речевой деятельности: аудирование, говорение, чтение, письмо – должны развиваться во взаимосвязи друг с другом.

6. Важным принципом выступает сопоставительный подход при обучении иностранному языку. Назанятиях необходимо создавать условия когда обучающийся может выявлять различия между языками и искать

сходство в них. При изучении иностранного языка большую помощь оказывает опора на родной язык и другой иностранный язык, особенно на английский язык, так как немецкий и английский языки относятся к одной группе языков – германской и имеют много общего.

7. В ходе изучения иностранного языка необходимо помнить и об осуществлвении рефлексии, необходимо развивать у обучающихся способность к самоконтролю и самооценке.

В ходе занятий необходимо помнить, что мы формируем поликультурную, полиязыковую личность. Полиязыковая личность – это не только носитель нескольких языков, но и личность, состоящая из комплекса психофизиологических свойств, позволяющих индивиду осуществлять речевую деятельность одновременно на нескольких языках; кроме того поликультурная личность представляет собой и коммуникативную личность – у которой сформирована совокупность способностей к вербальному поведению и использованию нескольких языков как средства общения с представителями разных лингвосоциумов; личность словарную, или этносемантическую, – симбиоз мировоззренческих установок, ценностных направленностей, поведенческого опыта, интегрированно отраженных в лексической системе нескольких языков [2].

Таким образом, владение казахским, русским и иностранными языками становится в современном обществе неотъемлемым компонентом личной и профессиональной деятельности человечества. Все это в целом вызывает потребность в большом количестве граждан, практически и профессионально владеющих несколькими языками и получающих, в связи с этим реальные шансы занять в обществе более престижное как в социальном, так и в профессиональном отношении положение. Для того чтобы подготовить профессиональные кадры в вузе, отвечающие этим требованиям, большое внимание уделяется полиязычному образованию, которое рассматривается как действенный инструмент подготовки молодого поколения. В этой связи понимание роли языков в современном мире ставит перед нами задачи обучения языкам и повышения уровня языковой подготовки студентов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Babylon & Ontology: «Multilingual and cognitive e-Learning Managenet system via PDA phone». www.bonynetwork.eu.

2 Жетписбаева Б. А. Полиязычное образование: теория и методология. – Алматы: Білім, 2011. – 343 с.

***

УДК 378. 372.881.111.1

ПОЛИКУЛЬТУРНЫЙ КОЛЛЕКТИВ СТУДЕНТОВ СОВРЕМЕННЫХ ВУЗОВ: ПРЕИМУЩЕСТВА, СЛОЖНОСТИ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

АНЦИБОР А.А.[1], АНДРИЯНОВА А.А.[2], АНЦИБОР Е.С.[3]

[1] студент 3 курса, факультет «Экономика», специальность «Мировая экономика и международный бизнес», Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина, г. Екатеринбург. E-mail artjom2003@mail.ru;

[2] студент 3 курса, факультет «Экономика», специальность «Мировая экономика и международный бизнес», Lisbon School of Economics and Management, Португалия, E-mail nastya0andriyanova@gmail.com ;

[3] преподаватель-исследователь, старший преподаватель кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: elenaan777@mail.ru

Аннотация. *В данной статье рассмотрены особенности обучения студентов в поликультурном коллективе, преимущества, сложности и пути их преодоления (на примере двух вузов разных стран: Академии Национальной гвардии Республики Казахстан и Уральского федерального университета имени первого Президента России Б.Н. Ельцина). Рассмотрена роль диалога культур в поликультурном коллективе современного вуза.*

Ключевые слова: *поликультурный коллектив, диалог культур, толерантность, современный вуз.*

В настоящее время в мире уделяется большое внимание вопросам межкультурной коммуникации и толерантности. Данные вопросы являются приоритетными и для образовательных учреждений разных стран. Российская Федерация и Казахстан сами по себе являются многонациональными государствами, а в условиях интенсивного реформирования систем образования данных государств, которое сопровождается вхождением в международное образовательное пространство, возросла привлекательность высшего профессионального образования для иностранных граждан.

Цель данной работы: выявить преимущества, сложности и пути их преодоления при обучении в поликультурном коллективе современных вузов России и Казахстана, определить роль диалога культур в поликультурной образовательной среде. Работа создана на основе материалов бесед и опросов студентов двух вузов разных стран: Уральского федерального университета имени первого Президента России Б.Н. Ельцина и Академии Национальной гвардии Республики Казахстан. Вузы имеют различную продолжительность

существования (если история УрФУ насчитывает более 100 лет, то Академия НГ РК — чуть более четверти века), что обуславливает отличия в степени развития материально-технической базы, масштабности достижений, сфер международного сотрудничества и т. д. В российском университете обучаются студенты из 102 стран мира, в то время как в Академии НГ РК в настоящее время проходят обучение курсанты 2 стран: Республики Казахстан и Республики Таджикистан. Однако оба вуза отличают высокая перспективность, стремительное развитие и востребованность выпускников.

В контексте интегративного подхода поликультурность общества, согласно точке зрения С.А. Хазовой, «характеризуется многообразием этнокультур, религиозных, возрастных и гендерных, профессиональных культур, молодежных субкультур и т.п., а в личностном аспекте – принятием этого разнообразия и способностью эффективно жить и работать в поликультурной среде» [1].

Обучение в поликультурной среде современного вуза может быть, как стимулирующим, так и вызывающим определённые сложности. К преимуществам обучения в поликультурном коллективе относится возможность изучения различных культур, языков и традиций, что может обогатить образовательный опыт студентов. Это также создаёт возможность для развития межкультурного понимания и межличностных навыков. Однако в поликультурной среде могут возникнуть определённые сложности, такие как языковые барьеры, различия в учебных методиках или недопонимание культурных особенностей.

Для выявления трудностей и преимуществ обучения в поликультурном коллективе нами были проведены беседы с обучаемыми российского и казахстанского вузов-уроженцами различных стран. Условно они подразделены нами на 6 категорий:

1. студенты-уроженцы Республики Казахстан, обучающиеся в российском гражданском вузе,

2. студенты из стран дальнего зарубежья (Эквадор, Италия, Испания), обучающиеся в российском гражданском вузе,

3. студенты из Российской Федерации, обучающиеся в гражданских вузах дальнего зарубежья,

4. курсанты-уроженцы Республики Таджикистан, обучающиеся в казахстанском военном вузе.

5. курсанты-уроженцы Республики Казахстан, обучающиеся в вузах родной страны,

6. студенты-уроженцы Российской Федерации, обучающиеся в вузах родной страны.

Всем респондентам было предложено ответить на следующие вопросы:

1. Что для вас представляло наибольшую трудность на начальном этапе обучения в поликультурном коллективе и что помогло с этим справиться?

2. Какое значение, на ваш взгляд, имеет жизнь и обучение в поликультурном коллективе?

3. Принимали ли вы участие в мероприятиях, связанных с пропагандой культуры, традиций и обычаев разных стран?

4. Рассказываете ли вы другим студентам/курсантам о культуре своей страны?

Анализ полученных ответов позволил нам сформулировать следующие выводы:

1. Студенты/курсанты 2, 3, 4 категории отнесли к одной из главных проблем обучения в поликультурном коллективе языковой барьер. Все опрашиваемые казахстанские студенты, обучающиеся в российском вузе (категория 1) свободно владеют русским языком и языкового барьера не испытывают. Это не является проблемой и для курсантов/студентов, обучающихся в вузах родной страны (категории 5, 6). Языковой барьер они испытывают только при общении с иностранными сокурсниками. Группы российского вуза и вузов дальнего зарубежья, в которых учатся опрашиваемые нами студенты, отличает более многонациональный состав, и проблема общения студентов друг с другом решается посредством английского языка — языка международного общения. Большинство курсантов казахстанского военного вуза не владеют английском языком в той мере, чтобы использовать его для свободного общения. Проблемы владения русским языком (языком обучения иностранных курсантов в Академии НГ РК) и казахским языком (государственным языком РК) у иностранных курсантов имеются, это создаёт на начальном этапе большую проблему при их обучении.

Постоянное общение и дружба с однокурсниками разных национальностей помогла в решении проблемы языкового барьера. Кроме того, студенты УрФУ отмечают положительную роль Центра адаптации иностранных студентов, возможность посещать языковые курсы, работа студентов-наставников. Курсанты казахстанского военного вуза считают, что в решении данной проблемы большую роль сыграла кафедра языковой подготовки, которая регулярно проводит с иностранными курсантами консультации по языковым дисциплинам, выпустила тематический словарь разговорник на 4 языках (русский, английский, казахский, таджикский), учебное пособие по языковым дисциплинам «Полиглот» для иностранных курсантов, вовлекает курсантов в различные учебно-воспитательные мероприятия, которые являются интересным каналом межкультурной коммуникации, пробуждают интерес в студенческой среде, воодушевляют курсантов-иностранцев.

2. Опрошенные студенты/курсанты всех шести категорий считают, что жизнь и обучение в поликультурном коллективе очень интересна и полезна. Это помогает расширить кругозор, сформировать представления о культуре разных стран, выявить сходства и различия. Казахстанские студенты, обучающиеся в России и российские студенты, обучающиеся в странах дальнего зарубежья, отметили, что общение со студентами из разных стран

помогло им в значительной мере повысить знание английского языка, выучить некоторые фразы на разных языках мира, а курсанты из Республики Таджикистан не только улучшили знания русского языка, обучаясь в казахстанском вузе, но и овладели казахским языком на базовом уровне.

3. Студенты/курсанты с удовольствием принимают участие в мероприятиях, связанных с пропагандой культуры, традиций и обычаев разных стран: Фестивалях дружбы народов, мероприятии «Вокруг света за один день», латинских вечеринках, ламповых вечерах, организованных студентами УрФУ. Курсанты Академии принимают активное участие в проведении круглого стола «Традиции и обычаи моего народа», концерта «Под единым шаныраком», праздновании Наурыза, региональных и международных студенческих конкурсах и семинарах, в конкурсах эссе «Я прославляю край родной», «Великие люди моей страны», буклетов о родных городах. Командный состав Академии придаёт большое значение государственным праздникам Таджикистана.

4. Студенты УрФУ охотно рассказывают в своих вузах о родных странах, угощают друг друга блюдами национальной кухни, организовывают различные мероприятия, в которых демонстрируют национальные традиции и обычаи. Студентами отмечается, что даже на любом неформальном мероприятии обязательно заходит разговор о культуре разных стран, ребята с удовольствием отвечают на вопросы, приводят примеры, иллюстрирующие уклад жизни и традиции своих соотечественников. Курсанты военного вуза также делятся информацией о родной стране на занятиях и в свободное время, оформляют уголки Дружбы народов. Большую возможность для этого предоставляют языковые дисциплины. При разработке заданий преподавателями кафедры языковой подготовки принимается во внимание тот факт, что в группах обучаются как курсанты из Казахстана - представители разных этносов, так и иностранные курсанты из Таджикистана. [2]

Таким образом, в стенах вузов происходит постоянный диалог культур. — разновидность межкультурного взаимодействия, предполагающее активный обмен содержанием культур-контрагентов при сохранении ими своей самобытности» [3]. Согласно М.М. Бахтину, диалог культур – это корень и основание всех иных определений человеческого бытия, общий принцип понимания. При этом целью диалога становится именно обретение общности участников, их качественный рост, поскольку «…в результате общения происходит не обмен идеями или вещами, а превращение состояния каждого партнёра в их общее достояние. Общение порождает общность, а обмен сохраняет обособленность его участников» [4].

Именно в диалоге проявляется толерантность. Межкультурный диалог позволяет молодежи духовно обогащаться. Процесс познания своеобразия традиций, бытовых особенностей «другой» культуры способствует большему пониманию студентами друг друга, содержательных идеи и ценностей, заложенных в образовательные программы. Это влияет на возможность

бесконфликтной интеграции в мировое сообщество и позволяет при этом оставаться представителем своей национальной культуры. Педагогам, кураторам, наставникам, командирам подразделений очень важно найти общие черты разных народов, научить своих подопечных гордиться культурой своего народа и уважать культуру представителей разных этносов. Причем необходимо постоянное подкрепление теоретических знаний обыденно-практическими навыками общения, решения общих вопросов, достижения общих целей, профилактики межэтнических конфликтов, оценивания особенностей межнациональных отношений, развития способности к критическому самоанализу.

Итак, культурное многообразие - важное условие для самопознания человека: чем больше культур он узнает, чем больше стран посетит, чем больше языков выучит, тем лучше он поймет себя и тем богаче будет его духовный мир. Обучение в поликультурном коллективе имеет большие преимущества, несмотря на ряд сложностей, среди которых языковой барьер занимает одно из ведущих мест. Для преодоления сложностей важно учитывать потребности различных культурных групп, предоставлять поддержку в изучении языка и активно работать над созданием позитивного и открытого межкультурного общения. В российских и казахстанских вузах уделяют большое внимание вопросу поликультурного образования, формированию поликультурной личности, ориентированной на диалог и сотрудничество, признание многообразия культур и их взаимосвязи; позитивному отношению к культурному плюрализму. Подобная культурная интеграция (процесс согласования национальных форм культуры, традиций и новаций; установление единой общечеловеческой системы ценностей) способствует благоприятному климату в поликультурном студенческом коллективе, что, в свою очередь, влияет на успешность процесса обучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гордиюк О.В. Формирование поликультурной компетентности студентов. URL: https://bspu.by/blog/gordiuk/article

2. Анцибор Е.С. Проблемы адаптации иностранных студентов к условиям обучения вузов разных стран. Сборник материалов VII Междунар. научно-практич. конф. Современная наука: проблемы и перспективы развития», г. Омск, Издательство ОмГА , 2023 г., С.78-86

3.Национальная философская энциклопедия. URL:https://terme.ru/slovari

4. Бахтин, М.М. Собрание сочинений: В 7 т. / Институт мировой литературы им. А. М. Горького РАН. – Т. 1. Философская эстетика 1920-х годов. [Текст] / М.М. Бахтин. – Москва: Русские словари; Языки славянских культур, 2003. – 957 с.

5. Фатхуллина, А. Г. Роль межкультурного диалога молодежи в процессе творческой деятельности / А. Г. Фатхуллина. — Текст : непосредственный // Педагогическое мастерство : материалы I Междунар. науч. конф. (г. Москва,

апрель 2012 г.). — Москва : Буки-Веди, 2012. — С. 236-238. — URL: https://moluch.ru/conf/ped/archive

6. Сысоев П.В. Языковое поликультурное образование: Теория и практика. М.: Глосса-Пресс, 2008.

*****

ӘСКЕРИ ТЕРМИНДЕРГЕ ТӘН ЕРЕКШЕЛІКТЕР

ЕЛЬБАЕВА Ж. О.

магистрант Қазақстан Республикасы, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ.,

Аңдатпа. *Мақалада әскери терминология туралы зерттеулерге шолу жасалынып, әскери терминдерге тән тілдік ерекшеліктер қарастырылған. Әскери терминнің әскери істің белгілі бір саласында белгілі бір тұжырымдамаларға қатысты қолданылатын сөз немесе номинативті сөз тіркесі екені анықталып, әскери терминнің ғылыми-техникалық терминдерге қарағанда өзіндік ерекшелігі болатындығы айтылады. Мақалада әскери терминдердің өзіндік белгілері санамаланып беріледі.*

Кілт сөздер: *терминология, әскери термин, терминологиялық жүйе, алғашқы әскери дайындық, әскери бөлімнің жауынгерлік туы.*

Қазақ лексикологиясының көлемді бір саласы болып табылатын терминология саласы. Әр ғылым саласының өзіне тән терминдері бар. Жалпы қазақ тіл білімі мамандары термин мәселесіне о бастан-ақ үлкен мән беріп, оның дамуына ат салысып отырған. Қазақ тілінде термин жасау ісі А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, Х.Досмұхамедұлынан бастап қазақ тілін зерттеуші ғалымдар терминология мәселесіне, сондай-ақ терминологиялық сөздік жасау ісіне де белсенді қатыса білді. Жалпы көптеген пікірлер ағынына қарағанда, терминология ғылымы шеңберінде мынадай мәселелер қарастырылып, шешімін табуға тиісті. Олар:

1. Ғылыми-техникалық ұғымдардың классификациясы,
ұғымдар мен ұғымдар жүйесінің арасындағы байланысты анықтау;
2. Ұғымдар анықтамасын құру;
3. Терминдерді талдап, іріктеп түзу;
4. Терминдер жүйесін жасау.

Осы аталған мәселелердің ішіндегі терминдерді талдап, іріктеп түзіп және де олардың жүйесін жасау - өте қиын да, күрделі іс [14, 236 б]. Бұл жөнінде Ө.Айтбаев: «Термин жасау, жасалған терминдерді қалыптастыру – үнемі қадағалап, реттеп отыруды қажет ететін жауапты жұмыс. Олай болмаған жағдайда терминологиядағы жүйеліліктің, реттеліктің бұзылары сөзсіз», - деген пікір айтады [2, 173 б].

Терминдер – өзіндік құрылымдық, семантикалық, деривациялық, функционалдық ерекшеліктері бар тілдің өзгеше категориясы. Аталған ерекшеліктерді ескерусіз термин жасау, басқа тілден терминдер алу, калькалау, терминдерді ұтымды қолдану мүмкін емес. Терминдер адам қызметінің ерекше түрін атап көрсететін болса, ең алдымен, ғылыми, кәсіби деңгейлерін айқындайды. Сондықтан терминдер ғылым мен техниканың, кәсіби және өндірістік салалардың, ғылыми таным мен әлем көрінісінің дамуын бейнелейді. Терминдер мен терминологиялық жүйелер қоғамның әлеуметтік құрылымының біртекті еместігін, әртүрлі топтарға, бірлестіктерге бөлініп, әрқайсысының өз тілі, өзіне ғана тән әрі түсінікті терминологиясы барлығын айқындайды. Термин тілдің ерекше негізін құрайды, себебі терминсіз, терминологиялық жүйесіз бірде-бір ғылымның, техникалық, кәсіби, өндірістік саланың дамуы мүмкін емес. Яғни, терминдерде әлем түсінігі жайлы арнайы білім, ұғымдар қамтылған, сонымен қатар, терминдер адамның ойлау қабілетінің, танымының, ақиқат шындықтың бейнеленуі мен көрінісінің ерекше бір түрдегі негізін сипаттайды [3, 721 б].

Қазақ дәстүрлі терминологиясында қазақ тілінің терминдері, негізінен, семантикалық, құрылымдық тұрғысынан жүйелі түрде зерттелді, мұнда терминологиядағы семантикалық және құрылымдық қатынастардың типологиясына назар аударылды. Қазақ терминологиясында, сондай-ақ, бүкіл тіл білімінде тілдің таным шарттары мен құралдары ретіндегі рөлі мен трансформациялаудағы таңбалау жүйесі болып табылатынын айқындауға көп көңіл бөлінді. Мысалы, қазақ тілінің терминдері белгілі шамада терминологиялық аталымның соңғы нәтижесі, өнімі ретінде қарастырылды (Ш.Құрманбайұлы), сонымен қатар лингвистикалық бірліктер ретінде олардың тілдік қасиеттері мен белгілері толық зерттеліп пайдаланылды (Ө.Айтбаев).

Әскери терминология туралы зерттеулерге шолу жасағанда байқағанымыз, біраз ғалымдар оны ғылыми-техникалық терминнің бір түрі ретінде қарастыратыны. Бірақ, зерттеуші Г.Базарова әскери терминнің әскери істің белгілі бір саласында белгілі бір тұжырымдамаларға қатысты қолданылатын сөз немесе номинативті сөз тіркесі екенін айта келіп, әскери терминнің ғылыми-техникалық терминдерге қарағанда өзіндік ерекшелігі болатынын айтады[4, 28 б.].

Н.Шеңгелбаеваның зерттеуінше: «Әскери терминология дегеніміз – Қарулы Күштердің стратегиялық пайдаланылуын, жалпы соғыс түрлері мен тектерін, сондай-ақ бірлестіктердің, құрамалардың, бөлімдердің, бөлімшелердің оларды ұйымдастырумен, қару-жарақпен және техникалық тұрғыдан қамтамасыз етілуін тілдік тұрғыдан көрсететін әскери терминдерінің реттелген жиынтығы» [5, 46 б.]. Бұл анықтамалар әскери терминдердің өзіне тән белгілі бір жүйесі барлығын танытады. Айталық, әскери қару-жарақтың атаулары, әскери атақтар мен шендер, әскери бөлімдер және олардың атауы, әскери іс-қимыл, бұйрықтар, әскери киім-кешектер мен түрлі жабдықтардың атаулары т.б. Осылардың барлығы белгілі жүйе бойынша сөздіктерде беріледі. Яғни, бұл

әскери терминдердің де басқа терминология саласы сияқты жүйелі тілдік құбылыс екенін танытады.

Әскери терминнің мағынасы да, құрамы да өте тұрақты. Әскери терминология жүйесінде терминнің құрамын өзгертпей, оны әскери терминологиядан басқа терминологияға жатады деп санау мүмкін емес. Мәселен, *аға сержант* дегендегі *сержант* сөзін терминнің құрамынан алып тастап, құрамын өзгертсе ғана, ондағы *аға* сөзі әскери терминдік мәнін жояды.

Әскери терминдер лингвистикадағы терминдерге қойылатын талапттардың үддесінен шығады. Олар да барлық терминдер сияқты тек бір мағынаны білдіреді. Көпмағыналық термин сөздерге жат. Мысалы, лейтенант, *танк, флот, сарбаз, шабуыл, қорғаныс аймағы, әскери құрама, оқдәрі* т.б. осы сияқты әскери терминдер әскери терминологияда бір ғана мағынаны береді. Әскери терминология жүйесінде олар басқа мағынада қолданылмайды. Бұл – әскери терминдердің өзіндік бір белгісі.

Терминдер бейтарапты болып келеді. Олар белгілі бір салаға байланысты ғылыми-қызметтік ұғымдар болғандықтан, адамның эмоциясына әсер етпейді. Жалпы терминде ондай эмоционалды-экспрессивтік қасиет жоқ. Оны бейтарапты болады дейтініміз де сондықтан. « Термин мәселесінде біраз пікірталас туғызып жүрген мәселе – терминнің стильдік ерекшелікке бейтараптығы, яғни эмоционалды-экспрессивті мәнді білдірмеуі. Әскери терминдер – әскери іс, әскери сала, әскери оқу орындары сияқты қолданылу ортасы бар терминдер. Осы ортада олар стильге бейтарап, басқа ортада әскери терминдер стильдік реңк беруі мүмкін, бірақ олардың әскери терминге қатысы жоқ»[6, 102 б].

Терминнің келесі бір белгісі – оның анықтамасының болуы, бұл әскери терминдерге де қатысты. Әрбір әскери терминнің өз анықтамасы, білдіретін мағынасы болады. Әскери терминге берілген анықтама арқылы терминнңі мағынасы ашылады. Мағынасы айқын болғандықтан да ол басқа мағынада қолданылмайды. Терминнің анықтамасының болу белгісі оның терминге тән бір мағыналық белгісін бекіте түседі. Терминдер анықтамасының болуы әскери терминдер үшін өте маңызды. Анықтамасы арқылы мағынасы нақты түсінікті болады. Әскери ортада мағыналық екіұштылық болмауы тиіс. Бір терминнің бірнеше мағынасының болуы әскерде үлкен қателікке ұрындырары анық. Әскери қызметпен байланысты адамдардың бәрі, оның ішінде болашақ әскери мамандықта оқып жатқан студенттер мен оқытып жатқан оқытушылар, әскери қызметшілер т.б. әскери терминнің анықтамасын білуге міндетті және әскери терминді анықтамасына сай қолданады.

Әскери терминнің келесі бір белгісі –дәлдік белгісі. Бұл белгі әскери терминдердің бір мағыналық белгісімен де ұштасып жатыр. Екінші жағынан әскери қимылда термин дәл ұғымды нақты білдіруі онда жиі болатын бұйрықтардың орындалуын қамтамасыз етеді. Жауынгерлік бұйрықты беруші мен оны орындаушы берілген бұйрықтың нақты мағынасын, мәнін түсінгенде ғана іс нәтижелі болады. Бұйрықтың дәл және орындаушыға жетерліктей

түсінікті түрде берілуін және оның дұрыс орындалуын үнемі тексеру керек екендігін даңқты қолбасшы Бауыржан Момышұлы да айтқан болатын.

Лингвистер терминге қойылатын талаптар қатарында оның қысқа да ықшамды болуын басты қағидат ретінде ұстанады. Бірақ әрдайым бұл қағидат орындала бермейді. Әсіресе өзге тілден енген терминдерді қазақыландыру барысында жаппай қырып созылыңқылық пен күрделілікке жол беріліп жатады. Әсіресе әскери терминологияда үнемі қысқа да ықшам терминдер түзудің мүмкіншілігі болмай жатады. Оған мысалдар ретінде келтірілген әскери терминдерге шолу жасай отырып көз жеткізуге болады. Мәселен, әскери салада *алғашқы әскери дайындық, әскери бөлімнің жауынгерлік туы, әуе шабуылына қарсы қорғаныс, екі қанаттан жүргізілетін атыс, жаппай қырып-жоятын қарудан сақтану* деген терминдер бар.

Келтірілген терминдер үш және төрт құрамнан тұрады. Термин компоненттерінің барлығы терминнің мазмұнына байланысты. Оны әскери терминдердің түсіндірме сөздігіндегі келтірілген терминдерге берілген түсініктемелерден байқауға болады.

Әскери терминнің келесі бір белгісі – олардың қазақ тілінің сөзжасам заңдылықтары бойынша жасалуы. Қазақ тіліндегі әскери терминдердің барлығы да тіліміздегі сөзжасамдық тәсілдер арқылы жасалған. Мысалы: *бағыттаушы (направляющий), барлау (разведка), барлаушы (разведчик), бүркеніш (маскировка), жарғыш (взрывник), инженерлік техника (инженерная техника), кезекшілік (дежурство), кешірім (помилование), авиациялық шабуыл (авиационное наступление) т.б.*

Берілген әскери терминдердің барлығы да қазақ тілінің сөзжасамдық тәсілдері арқылы жасалғанын көруге болады.

Қорыта келе, әскери терминология жалпы қазақ әдеби тіліне жатады. Бұл тақырыпта көп зерттеулер, арнайы сөздіктер жоқтың қасы. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін тіліміз қарқынды түрде дами бастап, басқа тілдерден енген термндер қазақшаланып, төл тіліміздің баламалар берілді. Дегенмен де, әскери терминдердің қатарында да өзге тілден енген терминдер баршылық. Олардың біраз бөлігі қазақшаланғандығына көз жеткіздік. Арнайы сөздіктер түзіле бастаған. Мұндай терминдер сөздігінің болуы әскери мәтіндерді түсінуді жеңілдетеді деп түсінеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қайдаров Ә. Қазақ терминологиясына жаңаша көзқарас. – Алматы, 1993. – 236 б.

2. Айтбаев Ө. Қазақ терминологиясының дамуы мен қалыптасуы. – Алматы, 1988. -173 б.

3. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 721 б.

4. Әскери саптық бұйрықтар тілі: Филол. ғылым. канд. ғылыми дәреж. алу үшін жазыл. дисс. автореферати мамандығы бойынша 10.02.02 - қазақ тілі / Базарова, Гульнур Бейсембаевна, - Алматы : Қазақ университеті, 2007. – 28 б.

5. Шеңгелбаева Н. Әскери терминдердің құрамы, сөзжасам жүйесі. – Алматы, 2008.-46 б.

6. Ақаев С. Терминнің тілдік және танымдық сипаты. – Алматы, 2004. - 102 б.

***

ТАРИХИ ЖЫРЛАР- ӘСКЕРИ-ПАТРИОТЫҚ РУХ НЕГІЗІ

ЖАКУПОВА А.О.

филология ғылымдарының магистрі, СҚО «Әдістемелік орталық» КММ әдіскері, Петропавл қ. E-mail: Akmaral.11.04.1967@mail.ru

Аңдатпа. *Ғылыми мақаланың зерттеу тақырыбы-қазақтың тарихи жырлары.Эпикалық, тарихи шығармаларды зерделеу арқылы қазақ тарихындағы ақтаңдақтарды ашу-зерттеудің басты мақсаты. Ұлттың терең тарихын таныту арқылы өскелең ұрпаққа әскери-патриоттық тәрбие беру, кеңестік солақай саясат салдарынан есімдері ұмыт бола бастаған ұлы тұлғалар мен ел тұтастығы, тәуелсіздік үшін күрескен әскери қолбасшы, батыр-жыраулар поэтикасы туралы құнды мәліметтер беру. Осы ғылыми мақала орта, кәсіби, әскери білім беру мекемелерінің оқушылары, студенттері мен курсанттарына және осы тақырыпқа қызығушылық танытушы тұлғаларға арналған.*

Түйін сөздер: *тарихи жырлар, әскери –партиоттық тәрбие, әскери қолбасшы, батыр-жыраулар поэтикасы, жау шапқыншылығы.*

Тарихи жырлар - белгілі тарихи окиғаға байланысты туған эпикалық шығармалар. Тарихи жырларда окиғаның дәлділігі сақтала бермейді. Бұл жырлардың бәрі - ертеде туғандары да, кейінірек шығарылғандары да нақты деректі тарихи оқиғаларға негізделген, ал басты- кейіпкерлер - тарихта болған тұлғалар. Тарихи жырлардың авторлары - көбінесе, сол оқиғаларды көзімен көрген,бел ортасында жүріп,шайқасқан жыраулар,батырлар. Авторлар көзімен көрген, өздері бастан кешірген оқиғаларды хронологиялық тәртіпте, рет-ретімен баяндайды.

Қазақ халқының тарихи жырлары – өскелең ұрпақты отаншылдыққа, әскери-патриоттық рухта тәрбиелейтін, ұлттық сананы қалыптастыратын құнды мұра. Отанын сыртқы жаулардан қорғау жолында ерлік көрсеткен батырлар жайында шығарылған эпикалық туындылардың халық әдебиеті тарихынан алатын орны ерекше. Ел тұтастығы жолындағы шайқастардағы ерен ерлік,қазақ халқының ел болып еңсесін көтеру, тәуелсіз

болу жолындағы жалынды күрескерлер туралы тарихи деректер -жырлардың негізгі арқауы.

Қазақ елі ежелден алпауыт елдер- орыс, қытай, жоңғар империяларымен көршілес жатқандықтан әр уақыт қырағылықта болу қажет болды. Осы *ретте қазақ қоғамының басты мәселесінің бірі- қол жасақтап,күш біріктіріп,үш жүздің басын қосып, елдікті сақтау болған*

Тарихи жырлардағы көтерілетін басты мәселе – елдік пен ерлік. Тарихи жырлардың басты қаһармандарына айналған қазақтың атақты батырлары тартыстан тартынбай, қарсы келген жаумен ұрандап жекпе-жекке шыққан. Қол басқарып, алдыңғы шепте ерлікпен үлгі көрсеткен. Батыр бабаларымыз еңселерін түсірмей, жауынгерлік рухтарын жоғары ұстаған.

Тарихта өшпес аты қалған, қазақтың біртуар арыстарының бірі-Қожаберген Толыбайұлы. «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында халқымен қайта қауышқан баһадүр, ақын-жыраудың артында қалған құнды мұрасы-«Елім-ай» тарихи жыры. Қожаберген Толыбайұлы тарихи –деректі жырларында болған оқиғаны негіз етіп, ел басынан өткен қилы кезең шындығын өлеңмен өрген. «Елім-ай» - қазақ халқы мен баһадүр-батырлары жорықтарының шежіресі десек те артық айтқандық болмайды. Елдікті, туған жерді сақтап қалу жолындағы ұзақ уақыт күрескен халық қажыр-қайратының куәлігі десек те болады. Алып кеңістікке созылған Атамекенге иелік етіп отыру- қазақ халқы үшін оңай болмаған. Сыртқы жаулар қазақ жерінің есебінен өздерінің территориясын кеңейтуге жанталаса кіріседі. Бірде жеңіп, бірде жеңіліп,жан беріп,жан алысқан сұрапыл соғыстан қазақ халқының қабырғасы қайысады. Жоңғар шапқыншылығы қазақ елін үлкен күйзеліске душар етеді, «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама» нәубетіне ұшыратады. Осындай сәтте елім деп туған, елі үшін белін бекем буған ер азаматтарға салмақ түседі. Сын сағатта, дер кезінде жауға тойтарыс бермесе, біреуге бодан болып, ел намысы аяққа басылады. Сондықтан, халықтың басты арманы-елдікті сақтап, ерлікті дәріптеу болады. Ел мүддесі алғы кезекке шығады. Дәл осындай қиын кезеңде қан майданға қасқайып шығып өзінің күш-қайратын көрсеткен, елдің рухын көтерген Қожаберген қолы жауына қайырылып шаппастай соққы беріп, жоңғар-қалмақ жасағының бетін қайтарады. Жырау осы кезеңді «Елім-ай» жырында былай суреттейді:

Торғауыт,жоңғар,ойрат-бәрі қалмақ,
Орыстар мен қытайлар қойған жалдап...

***

Жолығып көп мылтықты дүлей күшке,
Айналды жақсы тұрмыс көрген түске.
Ресей,Қытай,Қалмақ ақылдасып,
Алмақшы қазақ жерін бөліп үшке...
Шабуылы жау қалмақтың күшті екен,
Кетпеңдер жаудан қорқып тарап бәрің...
Кеудеңде шыбын жаның болса егер,

Жоғалтпа жер бетінен қазақ атын!
Қол бастап әкем Толыбай туын тіккен,
Есілдің күнгей бетін күздік еткен.
Көлденең көк Есілдің жарқабағын,
Әкеміз Қызылжар деп атап кеткен.
Қызылжар содан бері атаныпты,
Әкемнен ерлер сонда бата алыпты.
Ту ұстап, тұлпар мінген он жеті ағам,
Қол бастап жау қалмаққа аттаныпты. [1. «Елім-ай» 65-бет]

Ел басына күн туған қиын-қыстау кезеңде басынын өткен қанды шайқастарды ақын-жырау, батыр жырлары арқылы осылай суреттеп,баяндайды.

Айбынды батыр, халық қаһарманы, қазақтың дарынды жазушы Бауыржан Момышұлы «Қожаберген жыраудай бұрын-соңды өмір сүрген қазақ ақындарының бірде-біреуі қазақ жұрты жерінің көлемін, шекарасын айқындап берген емес. Ол кісінің «Елім-ай» жыры-әскери дастан»! – десе, көрнекті ғылым қайраткері, профессор Ермұхан Бекмаханов: «Қожаберген ақынның «Елім-ай» дастаны – тарихи эпопеялық жыр. Әрі сол «Елім-ай» ерлік хиссасының бірінші бөлімі – 1723 жылы «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама» атанған ірі апаттың суретін ел көзіне елестеткен бірден-бір тарихи құжат!»[3. 263-264-беттер]– деп бағалаған.

Ғалым, академик Манаш Қозыбаев жырау бабаның «Елім-ай» дастаны хақында: «Қожаберген бабамыздың «Елім-ай» дастанының орны ерекше. Оны тек «дастан» деу аз сияқты. Оның арнасы кең – ұлттың болу-болмауы, Отан тағдыры арқау болған. Бұл бір ғасырлық тарихты саралап, ұлттың сан ғасырлық салт-санасын, мемлекет билеу жүйесін бағалап, жүздеген мемлекет, әскери, саяси қайраткерлерін жеке-жеке даралап, дүбірлеген оқиғалар болған жерді аралап жазылған ұлы эпопеялық туынды. «Елім-ай» шын мәнінде ұлттық сананың биік шыңы, ұлттың сергелдеңге душар болғандағы мұңы, болашаққа құлаш сілтеп, қайсар намысшыл қазақтың ұлт болмысын жаңғыртуға ұмтылысының шаншыла атқан қайнар жыры да сыры. «Елім-ай» ұлтымыздың Иллиада мен Одиссеясындай эпикалық өміршең трагедиясы» деген екен.[2. 18-бет]

Халқымыздың ұлтжанды да қаһарман ұлы Бауыржан Момышұлының, көрнекті ғылым қайраткері Ермұхан Бекмахановтың және академик ғалым Манаш Қозыбаевтың дастанға берген бағалары «Елім-ай» дастанының қазақ халқының тарихында алар орнын, өскелең ұрпақ тәрбиесі үшін таптырмас құнды дүние екеніндігіне көз жеткізіп отыр.

Өткен тарихымызға тағзым да, бүгінгі бақытымызға мақтаныш та, гүлденген келешекке сенім де- «Мәңгілік Ел»- деген құдіретті ұғымға сиып тұр. Отанды сүю- бабалардан мирас болған ұлы мұраны қадірлеу,оны көздің қарашығындай сақтау,өз үлесіңді қосып,дамыту және кейінгі ұрпаққа аманат

етіп, табыстау деген сөз. Барша қазақстандықтардың көздейтін түпкі мақсаты-осы!

Қожаберген жыраудан мұра болып жеткен жыр-дастандардың тарихи және әдеби құндылығы баға жетпес асыл қазына. Тарихи деректерге тұнып тұрған шығармаларынан сол замандағы ауыз әдебиеті мен шешендік өнер, мемлекет саясаты, тарих сахнасындағы басты тұлғалар туралы шындықпен қауышуға мүмкіндік туып отыр.

«Елім-ай» әдеби тұрғыдан алғанда да теңдесі жоқ туынды. Онда тек халық мұңы ғана емес, оның сыры, рухы бар. Автор егіліп те, төгіліп те жырлайды, бірде тарихи тереңдікке бойласа, бірде бүгінгіге қайғырып, болашақты ойлайды, философиялық пайымдармен орағыта толғайды.

Ту ұстап, тұлпар мінген мен қарт ноян,
Бет келсе,жоңғарлардың көзін оям...
Садақ пен мылтығым бар «күлдірмамай»
Кезім жоқ атысқанда тигізе алмай.
Көрген соң сұмдық істі шыдай алмай,
Ұрандап, «Ошыбайлап!» салдым айғай...
Қасық қаным қалғанша соғыспақ боп,
Қалмақтың батырларын найзаладым.
Майданда ақыл-естен адасқанда,
Өлшеусіз ерік бердім алдаспанға.
Наркескен мойнын қиды талай жаудың,
Өзім мен жан-жарыма жармасқанға...
Жорықта қырық төрт жыл ғұмырым өтті,
Орта жас ол да мені тастап кетті...
Жырларым құлағыңа тие қалса,
Ұғып ал,есіңе ұстап,азаматым!
Тірі жүрсең,қайта тап жер-суыңды,
Жоғалтпа жер жүзінен үш жүз атын!
Жаттап ал жырларымды, балаларым,
Болашақ көпке тұтқа даналарым.
Дұшпанды батылдықпен тойтарыңдар,
Жоғалтпай жау алдында беттің арын!» [1.128-129-беттер]- деп жырлауы жыраудың бірінші кезекте ел үшін жанын пида ететін батырлық сипатын көрсетеді. Әлем тарихында бір қолына қалам алып,екінші қолына семсер қылыш-наркескенін алып, ел қорғау мен жыр жазу өнерін қатар алып жүрген-дауылпаз Қожаберген Толыбайұлындай ұлы тұлғалар некен-саяқ.

Қазақтың Үмбетей,Ақтамберді, Махамбет секілді қазақ тарихында өшпес іздерін қалдырған тарлан жыраулардың көш басында тұрған бәһадүр бабамыз-өз заманының тарихын жырлаған дүлдүлі.

Өзінің «Елім-ай» тарихи дастанында бір дәуірлік қазақ халқының трагедиясын асқан шеберлікпен суреттейді.Сол кездегі қазақ елінің саяси жағдайын,хандық билік төңірегіндегі ішкі тектірес, төре тұқымдары

арасындағы бақталастықты сыншыл-реалистік тұрғыдан әшкерелейді.Қожаберген жырау туындыларындағы негізгі сарын да-рухты қазақ халқының қайғы-қасіреті,мұңы,келешегі.

«Байтақ қазақ жері – Отанымыз, мемлекеттік дәстүріміз, салт-санамыз, сайын даланың сақшысы, жерінің құтын, тәуелсіздігін қорғаған қайраткерлер, дамыған әдебиетіміз, құлашын әлемге сермеген мәдениетіміз, тіліміз, дініміз – осының бәрі халық мұрасы, ата-бабамыздан бүгінгі күнге жеткен мұра.Ендеше ,Қожаберген бабамызды қол бастаған батырдан өтіп, ғасырлар қойнауына мұра етіп алып келе жатқан «Елім-айдай» асылымыздың авторын – Дауылпаз жырау деп атау орынды», – дейді академик Манаш Қозыбаев.[2.19-бет]

Қожаберген жыраудың «Елім-ай» эпопеялық жыры -қазақ халқының сыртқы жауларға қарсы бағытталған жарты ғасырлық әрі әділетті, әрі азаттық соғысын суреттеуге арналған маңызы кесек тарихи шығарма. Жырдың бірінші бөлімі де, жырмен аттас келетін «Елім-ай» әні мен «Елім-ай» күйі де 1723 жылғы күзде болған орасан қырғынды ел басына келген ауыртпалықты көпке сол күйінде жеткізуге бағышталған. Сонымен қатар «Елім-айдың» бірінші бөлімін жартылай өмірбаяндық дастан десе де болады. Жырау «Елім-ай» дастанының бірінші бөлімінде тек қана соғыстарды баяндап қоймай, туған халқымыздың жер-суларының бұрынғы кездегі атауларын, тұрмыс-салтын, кәсібін, елдің ішкі-сыртқы саяси жағдайларын, көршілес мемлекеттермен қандай қарым-қатынаста болғанын, түркі тектес елдерді, Сібір татарына жататын руларды, қалмақтың шыққан тегін, оның түркі халқына жатпайтынын, қалмаққа жататын тайпаларды дұрыс, айқын түрде көрсетіп берген.

Қазақ мемлекетінің болашағын ойлау -Қожаберген жырау бастаған қайраткер дәрежесіндегі ат төбеліндей билер мен батырлар ісі еді.

Қожаберген жырау жастайынан, Үргеніш, Бұхара, Самарқанд медреселерін бітіріп, араб, парсы, шағатай тілдерін жетік меңгерген. Оқып, діни сауатты білім алған, батыр имандық жолды таңдамай, ел басқару ісінде өзін сынап көрген. Әз Тәуке ханның Ордасында Қожаберген батыр елшілік миссиясын жүргізгені жайлы деректер «Елім-ай» дастанында кездеседі. Қожабергеннің араб, парсы,шағатай тілдерін жетік білгендігіне байланысты ол Әз-Тәукенің сенімді елшілерінің бірі болған.

Тіліне араб,парсы болдым жетік
Оны да қолданбадым өнер етіп
Шамамша қол бастаған сардар болып,
Мен жүрдім мұсылманға қызмет етіп... [1. 152-бет]

Бірнеше көрші мемлекеттердің тілін меңгерген жырауға Әз Тәуке хан елшілік-дипломатиялық миссияларды жүргізуді сеніп тапсырған. Жан – жақтағы көршілес алпауыт мемлекеттер: Ресей патшалығы мен Цинь (Қытай) империясы, Жоңғар хандығымен елшілік-дипломатиялық қатынас Қазақ мемлекетін сақтап,нығайтуға керек болатын. Әз Тәуке хан көрші Ресей империясының Сібір,Тобыл әкімшіліктері арқылы дипломатиялық байланыс жасап тұрды.Қожаберген жырау Еділ қалмақтары, Орал башқұрттары, Қоқан

бектері, Бұхара, Хиуа хандарымен Қазақ хандығының елшілік қызметі міндетінде бес жыл басшылық етті. Елдің ішкі-сыртқы саяси жағдайларын,көршілес мемлекеттердің қандай қарым-қатынастарда болғанын, олардың саяси хал-ахуалдарын қадағалап отырды.

Осындай тарихи құнды деректерді жырау өзінің әдеби мұралары арқылы бізге жеткізуі- халқымыздың төл тарихының тереңде жатқандығының айғағы. Жыраудың асыл мұрасының кейінгі ұрпақтар үшін маңызы аса зор екеніне ешбір дау жоқ. Қожаберген ақынның өмірі мен қоғамдық қызметі туралы деректер және оның «Елім-ай» әнін, «Елім-ай» күйін, «Елім-ай» тарихи жырының шығу тарихы туралы монографиялық еңбектер мен мақалалар республикалық басылымдарда,ғылыми жинақтарда жарияланды.

Тарихи дастанның әр шумағы жас буын өкілдерін отаншылдыққа, ұлтжандылыққа, әділдікке, бауырмалдыққа, адалдыққа, достыққа насихаттайды. Ендеше, қазақ халқының тарихи жырларының әр шумағы, тағылымы мол төл тарихымыздың әр тарауы- ұрпақтарымыз үшін баға жетпес құнды дерек екендігін айқындап беріп отыр.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Елім-ай» дастаны. Қожаберген жырау. «Зерде» баспасы. Алматы қ., 2015жыл.

2. «Дауылпаз баба -Қожаберген жырау» тарихи-танымдық жинақ. «Фолиант» баспасы. Астана қ., 2014жыл.

3.Қожаберген жырау. Өлеңдер,толғаулар,дастандар. Алматы қ., «Жас Ұлан» баспасы. 2007 ж.

*****

РАЗВИТИЕ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

ЖАПАРОВА А.Х. -
учитель русского языка и литературы Кожабекова Ж.Б., учитель истории школа Seed educational complex, г.Астана, E-mail: al-all-2017@mail.ru

В современном мире глобализация и межкультурное взаимодействие стали неотъемлемой частью нашей жизни. В связи с этим важным аспектом образования становится развитие поликультурной компетентности, способности эффективно взаимодействовать с представителями разных культур. В Казахстане, как многонациональном государстве, развитие поликультурной компетентности является особенно актуальным и важным аспектом образовательной системы. Какие ключевые ценности включает в себя понятие «компетентность»? Компетентность (от лат. competens «надлежащий, способный») – интегральная характеристика личности, которая определяет ее

способность решать проблемы и типичные задачи, возникающие в реальных жизненных ситуациях с использованием знаний, учебного и жизненного опыта, ценностей и наклонностей [1]. На наш взгляд, стоит обратить внимание на следующие компетенции:

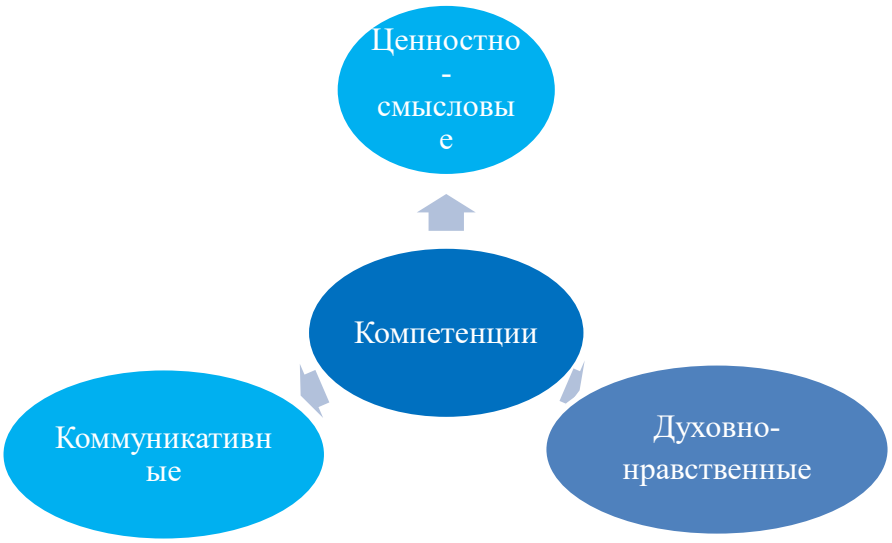

Рассмотрим роль образования в развитии поликультурной компетентности:
Образование играет ключевую роль в формировании поликультурной компетентности у обучающихся. Педагогические учреждения должны создать условия для осознанного и целенаправленного развития поликультурной компетенции. Важно, чтобы образовательная система в Казахстане способствовала формированию у учащихся следующих аспектов поликультурной компетентности:
1. Знание и понимание разных культур:
Обучающиеся должны получить знания о различных культурах, их истории, обычаях, ценностях и традициях. Это поможет им развить понимание и уважение к разнообразию культурного наследия.
2. Межкультурное взаимодействие:
Образовательная система должна создать условия для межкультурного взаимодействия детей разных национальностей. Организация общих мероприятий, культурных фестивалей, обмен учениками и прочие инициативы помогут им лучше понять друг друга и развить навыки эффективной коммуникации.
3. Глобальное мышление и толерантность:
Образование должно способствовать развитию глобального мышления, позволяющего учащимся осознавать взаимосвязи и взаимозависимость между разными культурами. Также важно развивать толерантность и уважение к различиям, чтобы ученики могли эффективно сотрудничать и решать проблемы в межкультурной среде.
4. Компетенция в межкультурной коммуникации:

Учащиеся должны развить навыки эффективной межкультурной коммуникации, включая умение слышать и слушать, выражать свои мысли и взгляды, а также быть гибкими и адаптивными в различных культурных контекстах [2].

На уроках истории, русского языка и литературы можно использовать следующие приемы и методы:

- Дискуссии и дебаты (способствуют развитию критического мышления и аналитических навыков учащихся;)
- Ролевые игры (помогут лучше понять мотивы и действия персонажей;)
- Проектная работа (формируют исследовательские и организационные навыки;)
- Кросскурсы (развивают навыки анализа литературных произведений через призму истории, культуры и искусства).

Развитие поликультурной компетентности является важной задачей системы образования в Казахстане. Это поможет обучающимся успешно взаимодействовать с представителями разных культур и способствовать укреплению межкультурного сотрудничества. Образовательная система должна уделять особое внимание формированию знаний, навыков и отношений, необходимых для успешной адаптации в многонациональном обществе. Важно, чтобы учреждения образования в Казахстане предоставляли учащимся возможности для взаимодействия с представителями различных культур, а также обеспечивали диверсификацию учебных материалов, чтобы отразить разнообразие культурного наследия страны [3].

Для успешного развития поликультурной компетентности в системе образования в Казахстане необходимо также обеспечить подготовку педагогического персонала, включая учителей и административный персонал, чтобы они были осведомлены о межкультурных вопросах и способны эффективно работать в многонациональной среде [4].

Безусловно, развитие поликультурной компетентности в системе образования в Казахстане является необходимым условием для создания гармоничного и толерантного общества, где различные культуры могут существовать и взаимодействовать в мире и взаимопонимании. Это поможет учащимся развить не только знания о разных культурах, но и навыки,

необходимые для успешной адаптации и сотрудничества в глобальном сообществе.

Внедрение программ, направленных на развитие поликультурной компетентности, требует усилий со стороны правительства, образовательных учреждений и общества в целом. Только через совместные усилия можно достичь прогресса в этой области и обеспечить будущее, где многонациональное общество Казахстана будет процветать на основе взаимопонимания, сотрудничества и уважения к разнообразию культур.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Современные педагогические технологии: метод. пособие для студентов специальностей «Психология», «Социальная педагогика», «Социальная работа» / сост. Ж. В. Пыжикова. – Самара: Универс-групп, 2005. – 44 с
2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
3. Закон Республики Казахстан "Об образовании". Казахстанская правда, 11 июня 1999 года - С. 3.
4. Образование в поликультурной среде: Пособие для переподавателей факультативных курсов средней школы.-Алматы: ШДС "Парасат", 2001.-218 с.

***

МӘДЕНИАРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМНЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ИДРИСОВА М.С.

Alikhan Bokeikhan University, 2 курс магистранты. Қазақстан Республикасы, Семей қ.

Аңдатпа. *Мақалада мәдениаралық қатысымның тілдік мәселелері қарастырылады. Қазіргі тіл біліміндегі мәдениаралық қатынастың тілдік ерекшеліктеріне байланысты зерттеулерге шолу жасалып, мәдениаралық қатысым түрлері, ерекшеліктері туралы сөз болады. Мақалада мәдениаралық құзіреттілік, мәдениаралық коммуникативтік құзіреттілік сияқты терминдер қарастырылады. Мақалада берілген зерттеу нысанын талдау барысында суреттеу, жүйелеу, салғастыру және салыстыру, сұрыптау, жинақтау әдістері қолданылды. Зерттеудің әдіснамасы мәдениаралық қатысым теориясын зерттеген ғалымдар мен еңбектерді аналитикалық тұрғыдан шолу жасауға негізделген. берілді. Мақалада жасалған тұжырымдарды студенттерге, магистранттарға мәдениаралық қатысым теориясы мен практикасы бойынша дәріс, семинар сабақтарында қолдануға болады.*

Кілт сөздер: *тіл, сөз, мәдениаралық қатысым, мәдениаралық құзіреттілік, вербалды коммуникация, бейвербалды коммуникация*.

Мәдениаралық коммуникация дегеніміз түрлі мәдениет өкілдерінің қарым-қатынас жасауы, мұнда міндетті түрде қатысушылардың бірі басқа тілде сөйлейтін болып келеді. Ағылшын тілінің рөлі өсіп тұрған таңда мәдениаралық коммуникацияның вербалды қамтамасыз ету қажеттігі туады, яғни, жеке байланыстар жасау, телефонмен әңгіме жүргізу, хат-хабар алмасу, презентациялар, мәжілістер, келіссөздер өткізу, конференциялар мен семинарларға қатысу. Тіл - әр халықтың айнасы ретінде және мәдениет көрінісі ретінде мәдениаралық байланыста делдалдық сипатқа ие. «Мәдени антропологияда әр түрлі мәдениеттер байланысады. Соның нәтижесінде екі немесе одан да көп мәдениеттер тоғысында түрлі формалармен адамдар қарым-қатынасында жүзеге асырылатын іс-әрекеттер «мәдениаралық қатысым» деген атауға ие болған. Қарым-қатынас жағдайында екі жақ тек өз дәстүрі мен салттарын ғана емес, күнделікті қарым-қатынаста өзге ұлттың өмір сүру, тіршілік ету қағидаларынан туатын қатысым тәртібімен танысуды мақсат етуі тиіс» [1, 3].

1957 жылы Э.Холлдың «Молчаливый язык» еңбегі жарық көрді. Бұл еңбегінде американдық ғалым мәдениетті үлкен жүйе ретінде қарастырады, сонымен бірге, мәдениет пен коммуникация арасындағы тығыз қатынасты ашып берген болатын.

Бұл саланың бастапқы кезеңдерінде әр түрлі мәдени топ өкілдерінің арасындағы тілдесуді жеңілдету мақсатында кроссмәдени тренингтер жүргізілді. Сонымен бірге, коммуникацияның вербалды емес астарына мән берілді. Мысалы, ғалым Рэй Бердвистелл ым-ишара, мимика мен эмоциялардың өзіндік «грамматикалық жүйесі» бар деп есептеді. Өйткені әрбір қимыл-қозғалыстың өзіндік мағынасы болады. Ғылыми тілде оған кинесика деген атау берілді. Ал Джордж Трейджер паралингвистика жөнінде, яғни дауыс ырғағының тілдесу нәтижесіне беретін әсерін зерттеді.

«Адамдар бір-бірінен елеулі айырмашылықтары бар басқа мәдениет өкілдерімен араласады. Тілдегі, ұлттық тағамдағы, киім киюдегі, әдет ғұрыптағы, атқарылған жұмысқа көзқарастағы айырмашылықтар бұл байланыстарды қиындатып, тіпті мүмкін еместей қылады. Бүгінгі өмір қайшылықтары әртүрлі халықтар мен мәдениеттердің араласуы мен өзара түсінісу проблемасын барынша ыждаһатпен қарауды талап етуде. Аса мәртебелі коммуникация адамзатқа билік жүргізіп, оның өмірін, дамуын, іс-әрекетін, жалпы танымы мен жаратылыстың бір бөлшегі ретінде өзін-өзі тануын басқарып отыр. Адамдар арасындағы қарым-қатынасты зерделеуге және оған не тосқауыл болатынын немесе керісінше не ықпал ететінін түсінуге деген кез келген талпыныс маңызды әрі орынды, себебі қарым-қатынас әрқашан адамзаттың тіршілік етуінің тірегі, негізі» [2, 3]

.Мәдениетаралық коммуникация пәнаралық зерттеу саласы болып табылады. Ол мынадай ғылымдармен тығыз байланысты:

Коммуникация теориясы: адамдар арасындағы қарым-қатынас ерекшеліктері мәдениетаралық контекстте қарастырылады;

Лингвистика: тіл мен шынайылық ара қатынасы, тілдесу кезіндегі тілдің рөлі;

Антропология: коммуникациядағы мәдениеттің рөлі, коммуникацияның вербалды емес астары;

Психология: стереотиптердің ойлау қабілетіне тигізетін әсері және коммуниканттардың көзқарастары, олардың жеке мінездемелері;

Әлеуметтану: коммуниканттардың әлеуметтік дәрежелерінің тілдесуге берер әсері.Мәдениаралық қатысым теориясы шетелдік тіл білімінде XX ғасырдың 90-жылдарында қарқынды дамыды. М. Беннеттің, М. Хупстың, В.С. Библердің, В.П. Фурмановаңың, В.П. Кузовлевтің, С.Г. Тер-Минасованың, В.В. Красныхтың, Д.Б. Гудковтың, И.Э. Клюкановтың, Л.Н. Ваулинаның, Л.И. Гришаеваның, А.П. Садохиннің, О.А. Леонтовичтің еңбектері Мәдениаралық қатысым теориясы мәселелерінің зерттелуі мен дамуына үлес қосты. Қазақ тіл білімінде мәдениаралық қатысым мәселесі А. Байтұрсынов, Қ. Жұбанов, С. Аманжолов, Е.Н. Жанпейісов, Ә.Т. Қайдаров, М. Копыленко, Э.Д. Сүлейменова, Р.Ғ. Сыздықова және т.б. ғалымдардың еңбектерінен бастау алады.

А.М. Ержановаңың «Массовые коммуникации и их влияние на глобальные трансформации культуры» диссертациялық еңбегі мен Ж.М. Досхожинаның «Культурологический анализ межкультурной коммуникации в условиях глобализации» диссертациясы Қазақстандағы мәдениаралық қатысым мәселелеріне арналған ғылыми зерттеулер қатарын толықтырды.

Мәдениаралық қатысым нысандары мен тәсілдерінің қалыптасуы мен дамуында әлеуметтік мәдени алғышарттар – ақпараттық қоғам, әлеуметтік және академиялық ұтқырлық, көші-қон үдерістері, халықаралық байланыс пен мәдениаралық байланыстар маңызды рөл атқарады. Бұл тіл мен мәдениеттің, мәдениет пен қатысымның және коммуникативтік тәрбиенің ұлттық негізі мен байланысы жағынан мәдениаралық өзара әрекет етудің лингвистикалық аспектілерін зерттеу қажеттілігін негізге алады.

Мәдениаралық құзыреттілік – бұл басқа мәдениет өкілдерімен табысты әрі нәтижелі қарым-қатынас жасау қабілеті. Бұл қабілет жас кезден бастап қалыптасуы мүмкін немесе ерік-жігер мен біліктіліктің арқасында дамып, жетілдірілуі мүмкін. Мәдениаралық құзіреттілікті бағалаудың мақсаты адамның оған қабілеті немесе әлеуеті бар-жоғын анықтау болып табылады. Мәдениеттер континенттер немесе ұлттар арасында ғана емес, сонымен бірге бір компанияда немесе тіпті отбасында да әртүрлі болуы мүмкін: әр адамның өз тарихы, өз өмірі, демек, өз мәдениеті, мәдени қатысы (географиялық, этникалық, моральдық, діни) бар, саяси және тарихи). Мәдениаралық құзыреттілік адамның өз мәдениеті туралы хабардар болуын, тіл мен мәдениеттің қарым-қатынасын түсінуін және мәдениеттерді зерттеу, талдау және салыстыру тәсілдері туралы түсінік беруді қамтиды [1, 189 б.]. Мәдениаралық құзіреттілік – адамдардың әлеммен өзара әрекеттесуін орынды және тиімді басқару. Мәдениаралық құзіреттілік – 1) топтық шекаралар немесе

ұлттық, географиялық, тілдік, этникалық, кәсіптік, сыныптық немесе гендерлік шекараларды қоса алғанда, тілдің қолданылуына әсер ететін әртүрлі түрдегі дискурс жүйелері арқылы адамдардың бір-бірімен қалай сөйлесетінін және түсінетінін зерттейтін пәнаралық зерттеу саласы; 2) мәдени жағынан бір-біріне ұқсамайтын тұлғалардың ақпарат алмасуы. Мәдениаралық коммуникациялық құзыреттілік - бұл тұлғаның басқа мәдениетке жататын адамдармен тиімді және сәйкес ақпарат алмасу дәрежесін көрсету үшін қолданылатын термин. Мәдениаралық коммуникация құзіреттілігі – бұл тұлғалардың дұрыс вербалды және бейвербалды қарым-қатынас, қарымқатынастағы өзін-өзі ұстау стилі, өзіндік және шетелдік мәдениеттің нормалары мен принциптері, коммуникаторлардың дұрыс әрекеттері, әртүрлі контексттер туралы білімі. Жалпы мәдениеаралық қатысымның негізгі екі түрі қарастырылады: вербалды және бейвербалды. Вербалды коммуникация деп ойлар, ақпарат, көзқарас пен пікір алмасуды атайды [3, 76 б.]. Вербалды коммуникация тілді қолдану арқылы жүзеге асады және ақпаратты ауызша немесе жазбаша жеткізу. Басқаша айтқанда вербалды коммуникация сөз, сөздік қор арқылы өз ойыңды жеткізу болып табылады. Вербалды коммуникация ауызша және жазбаша болып екіге бөлінеді. Вербалды коммуникацияның ауызша түрі сөз арқылы жүзеге асады, адамның бетпе-бет, телефон, бейне, радио, теледидар, интернет арқылы әңгімелесуі жатады.

Бейвербалды коммуникация дегеніміз сөйлеусіз ақпарат алмасу, ауызша сөйлеуді қажет етпейтін коммуникация түрі, сөйлеушінің дене қозғалысымен қарым-қатынас жасауы [3,76 б.].

Бейвербалды коммуникация келесі мынадай элементтен тұрады [4]:

- Сыртқы келбет (киім үлгісі, шаш үлгісі, ұқыптылық, косметиканы пайдалану, бөлменің көлемі, жарықтандыру, безендіру, жиһаз)
- Дене қимылы (мимика, ым-ишара, адамның тұру қалпы)
- Дыбыстартар шығаруы (дауыс үні, дыбыс деңгейі, сөйлеу жылдамдығы). Сөзсіз жүзеге асырылатын бейвербалды қарым-қатынас коммуникацияның үлкен пайызын құрайды. Қарым-қатынастың бұл түрі адамдардың көңіл күйін, тәжірибесін, үмітін, сезімдерін, ниеттерін, сонымен қатар қарым-қатынас жасаудың моралдық және жеке қасиеттерін түсінуге мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта мәдениаралық қатысымның мәселелері пәнаралық деңгейде, мәдениеттану, әлеуметтану, психология және т.б. сынды түрлі әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар аясында қолға алынған. Сонымен бірге, әлі күнге дейін мәдениаралық қатысымның лингвистикалық аспектілері қазақ тіл білімінде арнайы зерттеу нысаны болған емес. Әртүрлі мәдениет өкілдерінің қарым-қатынасқа түсушілері өзге тілдік нұсқаларды және дискурсивтік стратегияны пайдаланады. Тіл бірліктеріндегі мәдени семантика және тілдесу жағдайының күрделігіне қарай этномәдени құбылыстарды тілдік фактілермен жүйелі сипаттап, жан-жақты қарастыру керек. Сондықтан мәдениеттер диалогының ауқымын кеңейту және жаһандану жағдайында дискурсты сәтті

ұйымдастыру бүгінгі таңда. Ал оның тетігі мен тәсілдеріне кіретін мәдениаралық қатысымның лингвистикалық негіздері қарым-қатынас қызметін зерттеудің басты факторы болып қалады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Керимова С.М. Мәдениаралық қатысымның лингвистикалық аспектілері. PhD докторы ...дисс. Алматы, 2019. – 150 б.

2. Тер-Минасова С.Г., Тіл және мәдениетаралық коммуникация. Астана, 2018 г.

3. Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. – Алматы, 2010. – 324 б.

4. Воркачев С.Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: Филологические науки. –2005. –№4. –С.76-83

*****

ПРЕДМЕТ «АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК» И ЕГО ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ И РАЗВИВАЮЩИЕ ВОЗМОЖНОСТИ.

КАПАЖАНОВА А.К.

магистр педагогических наук, педагог-эксперт, учитель английского языка КГУ «Средняя Общеобразовательная Школа № 28», alma_kap67@mail.ru

Целью высшего образования является личностное становление и развитие обучающегося, которое проходит в стенах школы. Современный процесс обучения, построенный на коммуникативной основе с ориентацией на личность обучающегося, формирует у ученика широкий гуманистический взгляд на мир, основанный на общечеловеческих ценностях и новом мышлении, что вносит существенный вклад в повышение гуманитарного содержания образования. Процесс овладения иностранным языком выступает в качестве мощного механизма личностного развития учеников.

Язык относится к мировым единицам и в связи с этим часто говорят: язык – это мир. Язык находится между человеком и воздействующим на него внешним миром. Человек и язык не разделимы. Язык отражает окружающий мир человека, его культуру. С помощью языка человек постигает мир и культуру и, наконец, он формирует человека, определяет его поведение, образ жизни, мировоззрение, менталитет, национальный характер, идеологию.

Социальная сущность иностранного языка заключается в передаче учащимся творческого опыта эмоционально-ценностного отношения человека к миру, в способности интегрировать самые разнообразные сведения из различных областей деятельности человека. Использование иностранного языка в качестве средства передачи и приема информации от окружающей действительности из самых различных предметных областей создает

благоприятные предпосылки для расширения общеобразовательного кругозора учащихся.

Полноценное использование воспитательного, образовательного и развивающего потенциала дисциплины создает прочную основу для формирования творческого интеллигентного человека, практически владеющего иностранным языком. Результатом этого является личность, способная принимать активное участие в социально-экономическом и культурном развитии общества, а так же полноценно включаться в интегративные процессы, происходящие в современном мире. Социальный заказ общества в области обучения иностранным языкам выдвигает задачу развития духовной сферы учеников, повышении гуманистического содержания обучения, более полную реализацию воспитательно-развивающего потенциала учебного предмета применительно к индивидуальности обучающегося.

Поэтому основной целью обучения иностранному языку является развитие личности учащегося, способной и желающей участвовать в межкультурной коммуникации на изучаемом языке и самостоятельно совершенствоваться в овладении ими иноязычной речевой деятельности. Указанная цель раскрывается в единстве 4-х взаимосвязанных компонентов: воспитательного, развивающего, образовательного и практического. Мы рассматриваем, а именно: воспитательный и развивающий компоненты, цели которого заключаются в следующем:

-в формировании у учеников уважения и интереса к культуре и народу страны изучаемого языка;

-в воспитании культуры общения;

-в поддержании интереса к учению и формированию познавательной активности;

-в воспитании потребности в практическом использовании языка в различных сферах деятельности.

Согласно целям и содержанию обучения иностранному языку, мы делаем вывод, что воспитательный компонент является одним из главных аспектов обучения. Знание чего бы то ни было само по себе мало обогащает человека, важен не столько практический эффект обучения, сколько то, что это знание вносит в формирование человека как личности. Поэтому главная ценность иностранного языка заключается в его воспитательном потенциале. Именно по этой причине воспитательный потенциал является специфической чертой дисциплины «Иностранный язык». Воспитательные возможности заключены в трех сторонах занятия. Прежде всего, в содержании используемых материалов, далее в методической системе обучения и, наконец, в личности учителя и его поведении.

Трудно сказать, что не является предметом обсуждения на занятиях иностранного языка, затронуты, практически, все стороны жизни. В изучении языка мы используем следующие темы: «About myself», «The Life of a Students», «Health», «Travelling and Shopping», «The Place I live» и другие темы.

У дисциплины «Английский язык» есть одна особенность: на наших занятиях мы обучаем общению, которое по самой своей сути – личностно. Обучающийся не просто рассказывает о чем-то, он высказывает свое мнение, свое отношение к предмету общения. Именно эта личностная заостренность и является тем каналом, через который в сознание учащегося проникает воспитательное воздействие.

Методическим содержанием современного занятия должна быть его коммуникативность, т.е. речевая направленность, при этом учитель и ученик должны быть речевыми партнерами, т. е. современное занятие должно стать занятием творческой дружбы между ними, если этого нет, то исчезает мотивация, общение становится невозможным.

Одним словом задача учителя состоит в том, чтобы придать обучению форму общения. Важность речевого партнерства подтверждается еще и тем, что только при его условии можно эффективно осуществлять воспитательное воздействие на ученика. Совершенно очевидно, что будущее нашего государства определяется уровнем воспитания молодежи, уровнем их обучения, физического и духовного развития, гражданского становления.

Все эти задачи, в принципе, решаются учебным предметом «английский язык». Можно привести немало примеров, подтверждающих, что правильно поставленное обучение иностранному языку способствует развитию всех указанных выше черт личности.

На последнем своём открытом уроке «The Samruk», в рамках недели английского языка, все задания, приёмы были направлены на единственную цель говорение, говорение в парах, организация работы в группах, защита проектов. Вся работа на уроке была направлена на воспитание патриотизма, уважения своей родины, истории Казахстана.

Очень немногие изучают иностранный язык с целью усвоить строй языка, т.е. словообразование, грамматику и синтаксические конструкции. Большинство увлечённых иностранным языком людей хотят не просто грамотно строить высказывания, а общаться с носителями языка и корректно вести себя в разных ситуациях общения, т.е. говорить с иностранцами на «одном языке».

Одним из основных правил, в соответствии с которым учителем организуется межличностное взаимодействие и общение на занятие, является установление неформальных и равноправных, эмоционально насыщенных и положительных отношений между всеми участниками коммуникативного процесса. В этом случае групповая деятельность оказывает положительное влияние не только на учащихся, но и на самого учителя, совершенствуя коммуникативные способности, умения и навыки.

Метод активизации решает прежде всего задачу обучения общению на иностранном языке, а его содержанием является овладение комплексом навыков и умений, достаточных и необходимых для будущей речевой деятельности учеников.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Батухтина Е. В. Педагогический потенциал дисциплины «Иностранный язык» в формировании социально-экологических компетенций будущих бакалавров биологии // Молодой ученый. - 2014. - №5. - С. 480-482.
2. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. М.: Издательский центр «Академия», 2009.- С.59.
3. Гришаева Л.И., Цурикова Л.В. Введение в теорию межкультурной коммуникации: Учебное пособие. - Воронеж: Воронежский государственный университет, 2004. – 424 с.
4. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – Учебное пособие. – М.: Высш. Школа, 1982. – 141 с.

***

ӘСКЕРИ ҰЖЫМДА ПОЛИМӘДЕНИЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАЗМҰНЫ

КЕНЖЕБАЕВА А.Т.

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің «Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., қауымдастырылған профессоры (доцент)

КАШКЫНБАЕВА З.К.

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің «Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасының п.ғ.к., қауымдастырылған профессоры (доцент)

Қазіргі кезде әскери ұжымда полимәдениетті тұлғаны қалыптастыруға атсалысу – көп ұлтты ұжымда тіл меңгерумен тығыз байланысты. Әскери ұжымда тіл ерекше орын алады, өйткені тіл адамдардың өзара түсіну, қатыныс құралы болуымен қатар, қоғам мен табиғаттың, адамның рухани айнасы. Әр түрлі діні мен айрықша мәдени ерекшеліктері бар әскери ұжымда басқа этникалық, ұлттық және мәдени адамдармен қарым - қатынас жасау дағдыларын қалыптастыру үшін полимәдениеттілік өзекті және маңызды мәселе.

Полимәдениеттілік - әр түрлі ұлттар арасындағы толерантты қатынастарды қалыптастыруға, ұлтаралық қарым - қатынас мәдениетін тәрбиелеуге мүмкіндік беретін көпұлтты қоғам жағдайында тұлғаның мәдени ерекшелігін сақтау және интеграциялау. Соңғы жылдары көпмәдениетті білім беру проблемасына көптеген жұмыстар, атап айтқанда, В.И.Матис, О.Гукаленко, Г.Д.Дмитриев, С.И.Левикова және басқа да көптеген авторлардың жұмыстары арналды. Олардың зерттеулерін талдай отырып, біз полимәдениетті білім беру жүйесі

қазіргі педагогикада полимәдениеттілік қағидатын негіздеуді және іске асыруды талап етеді [1].

Әр ұлт өкілі өзінің ана тілін құрметтесе, басқа тілді меңгеруіне еш бөгет болмайды, керісінше, ол адамды адамгершілікке, көрегенділікке, мейірімділікке, өз ұлтының, елінің, жерінің азаматы болуға жетелейді. Бір халықтың мәдениетін салыстыру арқылы ғана, әлем суретін әр алуан әрі көруге мүмкіндік беретін ұлттық мәдениеттің барлық ерекшеліктерін және құндылықтарын сезінуге болады. Полимәдениеттілік принципіне деген қажеттілік кез-келген білім беру ұйымында нормативтік - құқықтық құжаттармен анықталады. Полимәдениеттілік - басқа адамға, оның пікіріне, дүниетанымына, мәдениетіне, тіліне, сеніміне, азаматтық ұстанымына, тарихына, мәдениетіне, дініне, дәстүрлеріне, тілдеріне, әлем халықтарының құндылықтарына саналы, құрметпен және қайырымдылықпен қарауды қалыптастыру болып табылады.

Полимәдениетті білім беру – жалпы білім беру қазіргі кездегі маңызды құрылым, этносаралық интеграцияға бағытталғанымен көбінесе, салт-дәстүрлердегі қайталанбас өмір бейнесінде, дүниетану және өміршең басқа мәдениетті құрмет тұтатын жастар тәрбиесі болып табылады [2]. Полимәдениеттілік тәрбие әлем және әр түрлі халықтардың мәдени ұқсастығын сақтауға, ынтымақтастық пен түсінісуге бейімдейді. «Педагогикалық процесстің мазмұны мен ұйымдастыруды қамтитын, екі немесе одан да көп мәдениет көрсетілген, тілдік, этникалық, ұлттық және нәсілдік белгілерімен айрықшаланатын тәрбие». «Полимәдениетті тәрбие» жайлы ең алғашқы ұғым 1977 ж. пайда болған.

XX ғасырда Абай атамыздың «Тіл жүректің айтқанына көнсе, жалған шықпайды» деген нәрлі нақылын әрмен қарай «тіл игеру үшін тілек те керек, жүрек те керек» деп жалғастыруы тағы да тілдің мән-жайына үстірт қарамай, үңіле зерделеуді қажет етеді.

Ұжым – бұл қоғамның жалпы мақсаттары ортақ, әлеуметтік пайдалы іс-әрекеттермен бірге айналысатын ұйымдасқан адамдар тобы. Ұжым – адамзат мәдениетінің маңызды жетістігі. «Ұжым» түсінігі латын тілінде «біріктіремін», «жинау» дегеннен шығады. Педагогикада ұжым қоғамдық маңызды мақсаттардың, жалпы құнды бағыттарда, бірлесіп қызмет ету мен араласу негізінде біріккен адамдардың әлеуметтік ортақтығы деп түсіндіріледі.

Әскери ұжым – қызметке қатысты оқу кезіндегі соғыс жағдайындағы және өзге де тапсырмаларды өздігімен орындай алатын жоғары деңгейде ұйымдастырылған тәртіпке сай әскери қызметкерлердің тобы. Жеке адамдық түрғыда кемелдену үшін әскери қызметшілердің адамдық қасиеттері жетіліп отыратын тәрбиелік кеңістіктің болуы шарт. Мұндай кеңістік тәрбие ұжымы жағдайында, алғашқы әскери және педагогикалық ұжымдардың бірлігінен көрінетін әскер қызметі жағдайында қалыптасады. Сондықтан да әскер ұжымын тәрбиелеудің мәні екі бірдей тәрбие механизмдерінің өзара ара-қатынасын үйымдастыруда жатыр: әскери жарғылармен қатаң белгіленген

іскерлік қатынастар жүйесі және демократиялық сипаттағы жеке тұлғалар арасындағы қатынастар [3].

Ұжымда жекелеген, ұжымдық және әлеуметтік тұрғыда бағытталған мақсаттардың үйлесімі болады. Ұжымның әр мүшесінің дамып жетілуі жалпы және жекелеген мақсаттардың арасындағы қарама-қайшылықтарды шешуге негізделеді. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу міндеттері жеке адамның дамуы мен оның өзіндік қасиеттерін ашу бірлігінде жүзеге асады.

Әскер ұжымы мен оның әр мүшесінің адамгершілік даму үрдісі өзара тығыз байланысты, әрі өзара келісілген. Біржағынан әскери қызметшілердің адами дамуы көбінесе ресми және жеке адамдармен қатынастар сипатына, тұтастай әскери ұжымның деңгейіне байланысты. Екінші жағынан әскери қызметшілердің белсенділік дәрежесіне, олардың қабілеттеріне, өзіндік қасиеттерінің дамуына, ұжымның тәрбиелік жағынан ықпал ету күшіне байланысты. Жекелеген ұжым мүшелері әскери бөлімшелердің қоғамдық өміріне белсендірек қатынасса, өзіндік жекелеген талпыныстары мен қызығушылықтарын толығымен іске асырып отырса, ұжымдық қатынастардың бірлігі айқындала түспек. Осылайша, «ұжым» түсінігі адамдардың бірігуін олардың қызметінің әлеуметтік маңызын қоғамдық ынтымақтастығын оларды байланыстыратын қатынастардың болуын көрсетеді.

Сонымен әскери ұжымның астарынан қызметтік, жауынгерлік және басқа да міндеттерді өздігінен орындауға қабілетті, тәртіпті әскер қызметшілерінің жоғарғы дәрежеде ұйымдасқан тобын түсіну керек. Әскери бөлімшелердің жақсы ұйымдасқан, әлеуметтік маңызды қызметі әскер қызметшілерінің ұжымдық формада өзара әрекеттесуге қатынасу тәжірибесін қалыптастыруға мүмкіндік туғызады. Әскер қызметі біріккен қызметке барлық қатысушылардан әртүрлі жағдайда өзара тәуелділік пен жауапкершілікті, іскерлік, ұйымдасқандық, шыдамдылық, қызметтестерімен өз әрекетін жоспарлау және келісу қабілеттілігін танытуды және ұжымды басқара білуді талап етеді. Әскер ұжымы сонымен бірге адамның рухани-адамгершілік жа-ғынан жетілуіне мүмкіндік береді.

Әскер ұжымы төмендегідей қызметтерді жүзеге асырады:

- Ұйымдастыру — өзінің қоғамдық қызметін басқару субъектісіне айналады;

- Тәрбиелеу — мұнда әскер қызметшілері белгілі бір идеялық-адамгершілік қатынастардың алдын алады;

- Ынталандыру — өз мүшелерінің тәртібін ретке келтіруге мүмкіндік береді, олардың қатынастар сипатын анықтайды [4].

Әскери ұжымда полимәдениеттілікті сақтау әскери адамдардың арасында бірлікті, жауапкершілікті, мақсатты ауызбіршілікпен орындауға, әр адамның өмірін сақтауда маңызды орынға ие.

Полмәдениеттілік - адамдардардың өзара түсінісуіне жол ашады және қоғамда да, өмірде де өзіндік орын алады. Сондықтан, мемлекеттік тілді және басқа тілдерді үйрену арқылы әскери адамдардың әлем және ұлттық мәдениетті

игерулеріне, өз халқы мен басқа Қазақстан халықтарының дәстүрлері мен мәдениетін зерттеуіне және қабылдауына жағдай жасайды. Полимәдениеттілік тәрбие әлем және әр түрлі халықтардың мәдени ұқсастықты сақтауын, ынтымақтастық және түсінісуді, адамның рухын таратады. Әлемдік бірлестікте адамның өзін-өзі тәрбиелеуге деген талпынысы пайда болады.

«Өз тілің – бірлік үшін, өзге тіл – тірлік үшін» дегендей, көп тіл білетін адамның көп нәрсеге қол жеткізетіні, басқаларға қарағанда қалаған жерінде жұмыс істеуіне де мүмкіндігі мол екені, қай елге барса да алдынан жасыл жарық жағылып тұратыны белгілі жәйт. Жеті жұрттың тілін біліп, мемлекеттің мүддесін, ұлтың мен жұртыңның жай-күйін әлемге дауысың жететін мінберден асқақтата айтып тұратын күнге жетуіміз керек.

Дегенмен, сол көптілділік іргетасы ана тілден қалануы керек. Заман өзгерген сайын әдіс-тәсілдер көбейіп, жаңарып, толығып жатыр. Жастардың тілін дамытуды, қызықты үйрету үшін жаңа әдістер мен технологияларды өз тәжірибемізде қолдануға ізденеміз. Жаңа технологияны, әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану білім сапасын арттырады сонымен қатар тілін дамыту, байланыстырып сөйлеу барысында адамдардың жас ерекшелігін ескеру әдіс-тәсілдерді таңдаумен сай келеді.

Полимәдениеттілікке қол жеткізу - әлеуметті-белсенді тұлғаны қалыптастыруына септігін тигізетін білім беру және тәрбие беру ортасын құруға өзінің бар тәжірибесін және халықтардың, этностардың мәдени дәстүрлері туралы білімдерін пайдалану. Шет тілдерін жетік меңгеру заманауи қоғамда адамның жеке және кәсіби іс-әрекетінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Бұның барлығы практикалық және кәсіби түрде бірнеше тілдерді еркін игерген, осыған байланысты қоғамда әлеуметтік және кәсіби жағынан алдыңғы қатарда тұруға мүмкіндігі бар азаматтарға сұраныс тудыртуда. Біз қоғамымызға көптілді білім беруді саналы, сауатты және дұрыс енгізу өскелең ұрпақтың көпұлтты және көпмәдениетті ортаға бейімделуіне, басқа мәдениетке құрметпен қарауға септігін тигізіп, бәсекеге қабілетті, өмірде белсенді, оң көзқарастағы тұлға болып қалыптасуына септігін тигізеді деген сенімдеміз.

Қазіргі білім берудің басты мәселесі – Қазақстанның әлемдік қоғамдастықтарға енуі, ашық демократиялық қоғамның құрыла бастауы қазақстандық жалпы жаһандық ойлау қабілеттілікке ие тұлғаның қалыптасуына әкелді. Ал мұндай тұлға, ең алдымен, полимәдениетті тұлға. Ол құқықтық, географиялық, лингвистикалық, тарихи, эстетикалық және діни біліктерге ие болуы тиіс. Осылардың әрқайсысына белгілі түсініктер сәйкесті болады. Олай болса, болашақта көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру үшін оның келесі түсініктерін қалыптастыру қажет:

- тарихи түсінігі – Отаншылдығы, жауапкершілікті сезінуі, өз елінің тарихына деген мақтанышы, басқа елдерге деген сүйіспеншілігінің болуы;
- географиялық түсінігі – табиғатқа деген махаббаты, табиғи әсемдікке құштарлығы, қайырымдылықты, шынайылықтың болуы;

- діни түсінігі – туыстары мен жақындарына жылы сезімдері, әділдігі, бауырмалдығы, шыдамдылығының болуы, қайырлы іс жасағаннан ләззат ала білуі;
- лингвистикалық түсінігі - өзінің тіліне деген сүйіспеншілігінің болуы, өзге халықтың тілін түсінгені үшін өзіне қанағаттанушылығының болуы;
- құқықтық түсінігі – парызды өтеу үшін жауапкершілігінің болуы, өзгенің жағдайын түсіне білуі;
- эстетикалық түсінігі – эстетикалық талғампаз болуы, әдемілікті түсіне білу қабілеттілігі.

«Тегінде адам баласынан ақыл, білім, ар, мінез қасиеттерімен» озады деген ұлы ақын Абай сөзі қай заманда да өз мәнін жойған емес. Сондықтан болар, көптілділік - полимәдениетті тұлғаны қалыптастырудың өзегі. Бүгінгі таңда көп тілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін қажеттілік. Әлемдік білім беру іс - тәжірибесінде көптілді және билингвалды білім беру жаңалық емес. Қазақстандық білім беру жүйесінде көптілді және билингвалды білім берудің халықаралық іс - тәжірибесінде қолданыс тапқан моделдерін енгізу - жаңа педагогикалық мәселе, өйткені ол жаңа жағдайларда шығармашылық тұрғыдан іске асырылуы тиіс.

Мысалы, жапондар баласын қашан жапон тілінде дұрыс сөйлей білгенше өз тілінде оқытып, үйретіп, содан кейін ғана барып басқа тілді білуге ден қоя бастайтын көрінеді. Өркениетті елдердің осындай озық дәстүрлерінен неге үйренбеске? Біз де “Баланы – бастан” деген халықпыз.

Басқа халықтар сияқты қазақ елінің де ұрпақ тәрбиелеуде мол тәжірибесі, жиған –тергені, озық ойлары мен өзіндік ерекшеліктері бар. Осындай мол мұраның «дәнегін мәпелеп екпейінше» жастарды ізгілік пен парасаттылықты тәрбиелеу мүмкін емес.

Қорытындылай келе, адамдардың жаһандық тұтастыққа, полимәдениетті қоғамға интеграциялануы бүгінгі күні әлемдік қоғамдастықтың даму векторын белгілейді, демек, полимәдениетті принципті терең және жан - жақты ғылыми-педагогикалық зерттеудің қажеттілігі айқын көрінеді, ол ұлтаралық байланыстарды нығайту және мәдениетаралық, экономикалық, білім беру және басқа байланыстарды күшейту ғана емес, сонымен қатар ұрпақтар арасында диалог орнату.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование. -М.: Народное образование, 2019. 208 с.
2. Резникова А.В., Внуковская А.В., Шокиров Ш.А. Поликультурность как основополагающий фактор современной образовательной системы // Современные наукоемкие технологии. – 2018. – № 8. – С. 214-217.
3. Лигновская Е.В. Формирование опыта межкультурного взаимодействия у курсантов военного вуза: Автореф. дис. канд. пед. наук. Кострома, 2005- 26с.

4. Грушевицкая, Т. Г. Основы межкультурной коммуникации : учебник для вузов / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин ; под ред. А. П. Садохина.— М., 2003.

***

УДК 82.09.

ЕРІК АСҚАРОВ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ДӘСТҮР САБАҚТАСТЫҒЫ

ҚАДЫРОВ Ж.Т.,[1] АУБАКИРОВА Б.К.,[2] ЖУСУПОВА А.А.[3]

[1]филология ғылымдарының кандидаты, профессор, М. Қозыбаев атындағы СҚУ, «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының меңгерушісі, Петропавл қ. E-mail: zhkadyrov_7772mail.ru

[2]Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті» КЕАҚ, «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы, ғылым магистрі. Көкшетау қ. E-mail: a.b.k_1967@mail.ru

[3]М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті» КЕАҚ
Тіл және әдебиет институты, «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасы, 7М02301 «Филология» мамандығының 1 курс магистранты, Петропавл қ. E-mail: Zhussupova_A@ptr.nis.edu.kz

Аңдатпа. *Мақалада Ерік Асқаров поэзиясындағы дәстүр сабақтастығы қарастырылады. Дәстүр мен жаңашылдық ұғымы туралы түсінік беріліп, ерекшеліктері сипатталады. Ерік Асқаров шығармашылығындағы көркемдегіш-бейнелілік құралдардың қолдануындағы және суреттеу амал-тәсілдерінің дамуындағы дәстүр жалғастығы, жаңашылдығы айқындалады. Е. Асқаров, Т.Айгербенов, А. Темірбай поэзиясындағы эпитет, теңеу, метафоралық қолданыстар талқыланып, өзіндік тіл ерекшеліктері көрсетіледі.*

Түйінді сөздер: *дәстүр, жаңашылдық, поэзия қуаты, эпитет, теңеу, метафора, образдылық.*

Бүгінгі қазақ поэзиясы қазір, кемеліне келіп, келбеті толысқан дер шағында. Бүгінгі ақындарымыздың қаламынан шыққан таңдаулы туындылары кез келген аудиторияның – еуропалық па, азиялық па, бәрібір – талқысына салып, тазартыла көрсек, ұялып – қысылып қалмайтынымыз да ақиқат. Кеңес заманында қанат байлап, тірліктің қым-қуыт ортасына қызу араласып кеткен ұлттық поэзиямыз бұл күнде бұрыннан бар дәстүрлерді жалғастыра, жаңғырта отырып, жаңа қоныс, соны өрістерге шығарды.

Поэзия қуаты – сезім қуаты. Адам рухын асқақтатқан сол сезім құдіретінен поэзия жаратылады. Ол – ақылдан да, әлемдегі бар тіршіліктен де биік өзіне бас игізетін тылсым күш. Осы бір тылсым күшке қуат берген ақын Ерік Асқаров поэзиясынан нәр алған, сол поэзиямен жаралған қазақ жыр жұлдыздары да баршылық. Оны біз поэзиядағы жаңашылдық немесе дәстүр дейміз.

Дәстүр мен жаңашылдық – әдебиет пен өнердің дамуы барысында сабақтастық пен жаңаруды, мұрагерлік пен қайта жасауды, бұрынғы мен соңғының байланысын білдіретін ұғым.

Дәстүрге ғасырлар бойы қалыптасып, сұрыпталған әдет-ғұрыптар, жол-жобалар көзқарас түсініктер жатады. Жаңашылдық – өткен өмірдің, кешегі күннің тәжірибесі мен жемістерінің ішінде мән мағынасы бай, дәрежесі жоғары заман талабына жауап беретін бұрынғы соңғының тар шеңберінен шығып, болашаққа кең жол ашатын аса маңызды ізденіс әрекеттер.

Осындай ерекше көркемдік ізденістер Ерік Асқаров дәстүрін жалғастырушы ақындар поэзиясының бейнелілігіне, яғни образдылығынан көрініс тапқан.

Қазақ әдебиетінде өзінің бет-бағытын анықтаған, стилін тапқан, ешкімге ұқсамайтын, өз мәнер-машығына өзіндік үнімен жеткен, әдебиетімізге қайталанбас мәнер, сөз қолданудағы айнымайтын тәсіл, тасқындай аққан сөз нөпірімен, тіліндегі бейнелілігімен, астарлы ойы арқылы логикалық тереңдікке жеткен қаламгердің бірі – Ерік Асқаров.

Ерік Асқаров шығармашылығы дәуірінің әдеби үдерісімен, оның даму өресі, көтерген проблемаларымен тарихи, саяси оқиғалармен тығыз бірлікте, тұтастықта болады. Сондықтан сол кездегі қоғамда болып жатқан өзгерістерді, тарихи, саяси оқиғаларды (ақын поэзиясында сол оқиғалар тікелей көрініс тапқандықтан) өмір шындығын, халық тағдырын, оның болашағын бейнелеуде ақын әдеби әдіс-тәсілдерге, көркемдегіш-бейнелеуіш құралдарға иек артты.

Тылсым табиғаттың сырын ұққан түйсікшіл бабаларымыз ана тілдің, баба тілдің құдірет-қуатына бас иіп, небір алмағайып замандарда аздырмай-тоздырмай, асқақтата әлдилеп, қасиеттеп, қадір тұтты. Осынау ұлы дәстүрді Ерік Асқаров та берік ұстанды. Оның асау, тарпаң жырларында қазақтың тілдік қоры, асыл сөзі көркем көрініс тауып, құлпыра түсті. Ерік Асқаров – көркемдеу құралының не түрлі жақсысын, соны да құнарлысын тауып, қолданып, өзінен бұрынғы ақындық дәстүрді ілгері дамытқан, қазақ поэзиясында ақындық тілдің жетілуіне Абай, Мағжан, Сұлтанмахмұт, Төлегеннен кейін, зор үлес қосқан, жаңалық әкелген ақындардың бірі. Оның поэзияға қосқан жаңалықты іліп әкетіп, өз шығармаларында кеңінен, мейлінше молынан қолдана алған ізбасар шәкірттері болуы заңдылық еді.

Алдыңғы толқын ағасы Т.Айбергеновтен алған ұлы дәстүрді соңынан ерген інісі Алмас Темірбай да Ерік ақынның дәстүрін жалғастырып, дәстүр мен жаңашылдықты ұштастыра білген, өлең-жырларында қазақтың оралымды бай тілінің көркемдік құралдарын мол да шебер пайдалана алған тіл қолданыстары ерекше ақындар. Бұл ақындардың поэтикалық тілі бүкіл бір әлем деуге болады, олардың өлең жүйесі немесе өрімі болсын, ырғағы мен ұйқасы, бунағы мен буыны болсын яки ажарлау, айшықтаулары болсын, бәрі де тек Ерік Асқаровтық сипатта құбыла құлпырып тұрады. Мұның бәрі Ерік өлеңдеріндегі көркемдегіш-бейнелілік құралдардың қолданылуын жетік меңгеріп, ақын поэзиясындағы бейнелілік мәселесіне шұқшиып, оның поэзиясында суреттеу

амал-тәсілдерінің қаншалықты, қалайша дамығандығын назарда ұстап, өз өлең-жырларына үлгі қылып алғандығы яғни суреткерлік шеберлік жолында тынымсыз және талмай ізденген ақындардың алып әрекетінің нәтижесі.

Ерік Асқаров алдындағы аға буын ағалардың поэзия әлеміне енгізіп кеткен жаңашылдығын жалғастырушы Төлеген мен Жұмекеннің, Мұқағали мен Кеңшіліктің, Серік Ақсұңқарұлының шығармаларындағы бейнелілігін зерттеуде А.Байтұрсыновтың, М.Базарбаевтың, Қ.Жұмалиевтің, З.Қабдоловтың, З.Ахметовтың, Р.Нұрғалидың әдеби-теориялық еңбектеріндегі тұжырым-қағидалар көп жайтты аңғартады.

Халық даналығының жемісі тәрізді дайын эпитеттерді Ерік Асқаров та, одан үлгі алған Алмас Темірбай да ұтымды пайдалана алған.

Ерік Асқаровтың шеберлігінен жалықпай үйренген Алмас тіл орамының аса икемділігінің нәтижесінде мынандай үйлесімді, нақты бір дәлдікке негізделген эпиттеттерді туғызған. Мысалы: «өмір-пьеса», «өрмекші-өмір», «жылаңқы бұлт» эпитеттері образға айналып тұрса, «жымысқы жел», «күңкіл ақыл», «кер сөз», «сайқымазақ самал», т.б. эпитеттер жанданып, құбылысты кейіптеу ұғымына айналған. Сонымен қатар, Ерік ізімен Алмас күрделі эпитет жасауда дәлдігімен оқырманын иландыра алған. Мысалы: «костюм киген ақындар», «күпі киген өлеңдер», «соқыр болжам». Мұндай мысалдардың қатарын әлде де ұзартуға болады. Келтірілген айқындаулардың нақтылығы – Алмас Темірбайдың қазақ әдебиеті классигі деп атауға лайық тұлға Ерік Асқаров поэзиясына көбірек үңілгендігінің белгісі.

Ал, айқындаулар Алмастың көбінесе табиғат суретіне қатысты ұшырасады. Ақын табиғатты суреттегенде айқындауларды мезгілді, құбылысты көрсету мақсатында пайдаланған. «Таң» өлеңінде теңеулермен бірге айқындаулар да осы мезгілдің өзіндік бояуын танытады. «Бозала таң», «тып-тыныш дала», «ұйықтаған бұлт», «ұйытқыған жел» айқындаулары таңның суретін көз алдымызға әкеледі.

Ұйықтаған бұлттар ұйтқыған желмен жайылып,
Тазарды аспан нұрына талғақ шайынып [1, 11 б].

Көркемдеу құралдарының ішінде эпитеттің табиғатының өзі қызық екен. Бұл өлең қиыстырудағы инверсиялық заңына бағынып, тармақтың - өлең жолының басында да, ортасында да, аяғында да келе береді. Мысалы, Ерікте:

Жас тұлпар тұра алар ма өрге шаппай,
Жас қыран отырар ма қанат қақпай,
Жас жігіт жалын жігер жай жата ма,
Маздатып өмірінің отын жақпай [2, 16 б].

Алмаста

Жасыл белдің көктеген жалбыздары.
Жайдақ жолдың бойына сіңіп жатқан,
Жалқын кештің сәулесі жалғыз-жарым,
Жорға көлдің жым-жылас ағыстары [1, 53 б].

Бұл шумақтарда эпитеттер түгелдей әр жол, әр тармақтың басында келіп тұр. Бұл да болса ақындардың сөз құдіретін қиыстыра алғандығы деп бағалауға болады.

Ерік Асқаров қаламынан туған, тыңнан жасалынған соны теңеулердің Төлеген мен Алмас Темірбайдың сезіміне жіті әсер етіп, қиялдарын шарықтатқандығын олардың мынандай өлең жолдарынан байқауымызға болады.

Алмаста:

Тағдыр – театр, өмір – пьеса тәрізді
Актермын мен аңдып басар әр ізді.
Пьеса қанша созылғаны сөз емес
Оны қалай ойнағаным маңызды?! [1, 104 б]

Төлеген:

Өмір деген - көк мұхиттың толқыны...
Өмір деген - пәк жаралған махаббат..
Өмір деген – мәңгі гүлдеп жанатын,
Құштарлықтың толғағы мен көктемі [3, 95 б].

Достық, дос сөздерін де дәл осылай ақындарымыздың сөз қолдануында жиі кездестіруге болады.

Т.Айбергеновтің «Қос ішектер» өлеңінде:

Достық деген –таусылмайтын қазына,
Көктемде солып қалар гүл емес.
Қарамайды ол сыйдың көп пен азына,
Нағыз достар, тіпті, сый да тілемес [3, 39 б].

Алмас Темірбайдың «Жалғызсың деп жазғырған жолдасыма жауап» өлеңінде:

Қадалған қақ маңдайға қрғасын оқ –
Тіл-көзден Тәңір өзі қорғасын дөп.
Жалғыздық – жалғыз *досым* Құдай қосқан,
Жалған одан артық *жолдасым* жоқ [1, 63 б.] – деп өзінің өмірлік досын жалғыздық деп ауыспалы мағынада берсе, Ерік Асқаров «Сағынған досқа» өлеңінде дос сөзін өзінің тура мағынасында қолданып тұр:

Ырзамын саған,
Ырзамын, *досым*, жалғанда
Жанымды менің дәл сендей ұққан жан бар ма ?!
Сағынып сенің жайдары жаздай жүзіңді,
Еске алам дәйім,
Кейде бір жалғыз қалғанда [2, 15 б.].

Ақындар лирикасындағы қолданылған сөздер адамның дүниені танудағы адамзат тіршілік етер жер бетіне себілген күн нұрының қуатындай танымдық қасиетті білдіретіндіктен, сөздік қордағы мысалдар адамның құбылған қалпын образды сипаттауда өте алыс нәрселер мен құбылыстар алынып, салыстырыла беруіне орай бұл сөздерді таным көзі деп ұғынуға болады.

Поэтикалық көркем сөз құдіреті арқылы ойдың әсерлі де айқын, құбылыстың нақтылы да бейнелі, ал адам тұлғасының қимыл-қозғалыс үстінде толғаныспен жанды суреттелуі әдебиеттің жеке өнер ретінде айрықша сипаттайды. Өзге өнер түрлерінің өмір болмысты, құбылысты, адамды мұндай жанды, қимыл-қозғалыс үстінде әрі жан-жақты қамтып көркем таныту мүмкіндігі жоқ. Сурет те, мүсін де қаншалықты хас шебердің қолынан шықса да табиғаттың, заттың, адамның бір күйін, бір сәтін ғана танытады. Ал әдебиет бейнелеу құралы – көркем сөз құдіреті арқылы тіршілік тынысын, адамның түрлі жағдаяттарын, олардың өзгеріс-құбылысын бір шығарма аясында әр қырынан нақты, жанды әрі кеңінен суретті көрсете алады.

«Метафора – дүниені, болмысты танудың көзі. Кез-келген метафора танымдық қызмет атқарады деуге болады. Оның бейнелілік, көркемдік сияқты қасиеттері мен қызметтерінен гөрі адам ойлауы мен тілінде танымдық қызметінің үлес салмағы басым».

Академик З.Қабдолов өзінің «Сөз өнері» атты еңбегінде: «Метафора (грек сөзі, көшіру деген мағына береді) – сөз мәнін өндендіре өзгертіп айту, суреттеліп отырған затты не құбылысты айқындай, ажарландыра түсу үшін оларды өздеріне ұқсас өзге затқа не құбылысқа балау: сөйтіп, суреттеліп отырған заттың не құбылыстың мағынасын үстеу, мазмұнын тереңдетіп, әсерін күшейту» [4, 218 б.].

Қаламгерлер метафораларды дәл тауып жұмсап, өлеңнің экспрессиясын күшейтіп береді.

Төлеген Айбергенов: «Өмір»

Өмір – көк мұхиттың *толқыны*
Өмір – пәк жаралған *махаббат*
Өмір – мәңгі гүлдеп жататын
Құштарлықтың *толғағы* мен *көктемі* [3, 35 б.].

Алмас Теміртай: «Кек»

Мен – кісінің кейпіндегі *бүркітпін*
Түлететін түйсігімді түртіп Түн. [1, 54 б.].

Ерік Асқаров: «Мен – желмін»

Мен – желмін
Гуілдеген, ыңылдаған,
Мен – желмін
Еркесімін бұл даланың [2, 107 б.].

Уақыт, ақын танымы күрделенгеннен кейін ой мен тіл көркемдігі дамыған тұста, жоғарыда келтірілген мысалдардан ақындарымыздың өзіндік поэтикалық тілінің ерекшелігін аңғартатын метафораларына куә болып отырмыз.

Қаламгерлер метафораларды жеке өзіндік дүниетанымы, көзқарасы, сезімін танытумен қатар бүкіл бір ұлттың таным ойлау ерекшелігі, бояу-бедерін көрсетіп, ұлттық таным аясында болатындығын байқатады.

Бұдан шығатын қорытынды Төлеген Айбергенов, Ерік Асқаров, Алмас Теміртай ақындарымыз белгілі ойды, айтпақ болған пікірді, құбылысты сипаттауда бір-біріне ұқсастығына қарай салыстырып, қиыстырып, суреткерлік шеберлігін танытады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Темірбай А. Автопортрет. – Алматы: Үш Қиян, 2007. – 304 б.
2. Асқаров Е. Жүрекжарды: Жыр жинағы. – Астана: Фолиант, 2009. – 256 б.
3. Айбергенова С. Жан еді өлең үшін дара туған. – Алматы: Білім, 2007. – 272 б.
4. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті. – 1992. – 582 б.

***

УДК 37.013.43

DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCE IN FUTURE OFFICERS THROUGH STUDYING ENGLISH LANGUAGE

НҰРЛЫБАЙ Д.М.

преподаватель кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардий Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: damira.nurlybai@bk.ru

Abstract*: This article draws attention to the importance of learning English for the development of socio-cultural competence among future officers in military universities. English, as an international language of communication, plays a key role in the modern world, especially in the military sphere. The article examines the impact of learning English on the expansion of the cultural horizons of cadets, their ability to intercultural interaction and adaptation to diverse cultural contexts.*

Keywords*: development, socio-cultural competence, future officers, intercultural interaction, cultural context, international cooperation.*

Аңдатпа*: Бұл мақалада әскери жоғары оқу орындарындағы болашақ офицерлер арасында әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті дамыту үшін ағылшын тілін үйренудің маңыздылығына назар аударылады. Ағылшын тілі халықаралық қарым-қатынас тілі ретінде қазіргі әлемде, әсіресе әскери салада шешуші рөл атқарады. Мақалада ағылшын тілін үйренудің курсанттардың мәдени көкжиегін кеңейтуге әсері, олардың мәдениетаралық өзара әрекеттесу және әртүрлі мәдени контексттерге бейімделу қабілеттері қарастырылады.*

Түйінді сөздер: *даму, әлеуметтік-мәдени құзыреттілік, болашақ офицерлер, мәдениетаралық өзара іс-қимыл, мәдени контекст, халықаралық ынтымақтастық.*

Аннотация: *В данной статье обращается внимание на важность изучения английского языка для развития социокультурной компетентности у будущих офицеров в военных вузах. Английский, как международный язык общения, играет ключевую роль в современном мире, особенно в военной сфере. В статье рассматривается влияние изучения английского языка на расширение культурного кругозора курсантов, их способность к межкультурному взаимодействию и адаптации к разнообразным культурным контекстам.*

Ключевые слова: *развитие, социокультурная компетентность, будущие офицеры, межкультурное взаимодействие, культурный контекст, международное сотрудничество.*

The modern world is becoming increasingly globalized and international, requiring future military specialists to have broad sociocultural competence. In the context of this reality, the study of a foreign language, in particular English, in military universities is of great importance. This article explores how learning English contributes to the development of sociocultural competence in future military professionals.

Sociocultural competence is the willingness and ability to live and interact in the modern world, where there are many cultural traditions. The formation of such competence is inextricably linked with the main goals of education, which include education, development and upbringing. Sociocultural competence also includes "mastery of the riches of world and domestic traditions, the formation of a complete picture of the world and historical consciousness." Thus, learning foreign languages contributes to the formation of a multicultural linguistic personality.

One of the main goals of linguistic pedagogy at present is the creation of "an effective model of teaching foreign languages subject to intercultural communication." Such communication is understood as "the process of interaction between communication partners, representatives of different countries, belonging to different geopolitical communities and ethnic cultures, as well as social subcultures." The ability to communicate effectively at an intercultural level requires the presence of such personal qualities as openness, tolerance and willingness to communicate. The development of this skill is associated with the development of the cadet's competence, which allows him to compare his own culture with the culture of the country whose language he is studying. To do this, it is necessary to be able to see differences and similarities in cultures, in the worldview of their representatives, in systems of norms, responsibilities, rights, etc., accepted in various societies.

In modern language education, one of the important tasks of teaching a foreign language is the development of communicative competence. Communicative competence is the ability to confidently and effectively use symbolic systems and rules of communication, as well as principles of interaction. It includes mastery of language, speech and sociocultural knowledge, as well as the skills and abilities necessary for competent and appropriate adaptation of linguistic behavior depending on communicative needs and goals.

In the structure of foreign language communicative competence, an important component is sociocultural competence. It includes knowledge about the life and culture of the country where the target language is spoken, as well as knowledge about the achievements of nations in various spheres of public life, traditions, customs, geographical and historical environment. Sociocultural competence also includes knowledge of phonetics, vocabulary, grammar and style, which allows you to communicate successfully in different cultural environments.

One of the main aspects of sociocultural competence is the ability to understand and use sociocultural and professional vocabulary, apply knowledge about the culture of native speakers and compare the army of one's country with the army of the country where the target language is spoken. In addition, sociocultural competence includes the ability to overcome prejudice against other cultures and the ability to interact effectively in intercultural communication.

Intercultural communication is considered as a process of interaction between people from different cultural communities who have knowledge about their own and other cultures. Stereotypes and the level of background knowledge of communicators have a significant impact on the results of intercultural communication. Stereotypes are generalized images or characteristics that are common to representatives of different cultures. Background knowledge, which is the basis of linguistic communication, also plays an important role in intercultural communication.

In order for cadets to develop sociocultural competence, targeted pedagogical influence is necessary. Teaching culture in connection with teaching a foreign language aims to transfer to cadets knowledge, skills and abilities that will help them interact effectively in intercultural communication.

Components of the sociocultural competence of cadets include linguistic and cultural, general cultural, sociolinguistic, thematic and pragmatic aspects. The linguistic and cultural component presupposes knowledge of the cultural context associated with various speech units. The general cultural component includes knowledge and compliance with the norms and rules of speech behavior. The pragmatic component refers to the ability to carry out interpersonal and intercultural communication, using knowledge about national and cultural characteristics. The sociolinguistic component refers to the understanding and use of culturally determined units of language and speech, such as idioms, proverbs and catchphrases. The thematic component of sociocultural competence includes the skills of analyzing sociocultural information hidden behind the text.

Thus, the development of sociocultural competence is an important element of teaching a foreign language. It allows cadets to successfully interact in intercultural communication and effectively apply acquired knowledge in various communication situations.

Foreign languages, especially English, are playing an increasingly important role in intercultural communication. He is a connecting link between representatives of different cultures and nations. The military, in turn, must have the ability to communicate effectively with its partners and allies around the world. Studying

English in military universities allows future military specialists to actively participate in this process.

The development of sociocultural competence is a very important aspect of teaching English. It involves understanding various aspects of the culture, customs, traditions and social norms of other countries. Studying English gives military cadets the opportunity to immerse themselves in an English-speaking environment and better understand cultural differences and similarities.

In addition, studying English helps cadets master world history and traditions. They can study the literature, history and cultural characteristics of English-speaking countries. This allows them to build a holistic view of the world, understand global challenges and opportunities, and adapt to diverse international contexts.

Studying English in military universities also helps develop cadets' intercultural skills. This includes openness, tolerance and collaboration in multinational and multicultural teams. These skills become an integral part of the education of future military leaders.

So, studying English in military universities plays an important role in the formation of the sociocultural competence of future military specialists. This process helps them adapt to multinational and intercultural contexts, better understand the modern world and develop intercultural skills. As a result, graduates of military universities are ready to work effectively in a global environment and contribute to ensuring security and stability on the world stage.

References

1. Vereshchagin, E.M. Language and culture: Linguistic and cultural studies in teaching English as a foreign language / E.M. Vereshchagin, V.G. Kostomarov. 4th ed., reprint. and additional M.: 1990. p.39.

2. Kochetova, L.A. Teaching cultural competence in mastering the English language / L.A. Kochetova // Actual problems of language research: theory, methodology, practice of teaching: inter-university. collection of scientific tr. Part 2. Kursk: Publishing House of the Kursk State University, 2003.

3. Kuzmina, L.G. Modern cultural approaches to teaching foreign languages / L.G. Kuzmina, E.V. Kavnatskaya // Vestn. VSU. 2001. No. 2. Ser. "Linguistics and intercultural communication". pp.92,129.

4. Lapshina, I.K. Multiculturalism of the modern world and the tasks of humanitarian education / I.K. Lapshina, E.Y. Rogacheva, O.A. Tumanova (Morokhova) // Problems of modern language education: March 27-29, 2003, dedicated to The 40th anniversary of the fac. foreign language, 2003., p.204.

5. Gudkov, D.B. Intercultural communication: problems of learning/ D.B. Gudkov. Moscow: Moscow State University, 2000. - p. 120.

6. Cultural studies: A textbook for universities // Edited by Professor Markova A.N. – 3rd edition. – M.: UNITY – DANA. - 2000. – p.319.

7. Galskova N.D. Modern methods of teaching foreign languages. A teacher's manual. – M.: ARKTI. - 2000. – p.16

***

БАСПАНАҒА БАЙЛАНЫСТЫ ҚАСИЕТТІ ҰҒЫМДАРДЫҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ СИПАТЫ

САМЕНОВА Г. Ж.
магистрант, Қазақстан Республикасы, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ.,

Аңдатпа. *Бұл мақалада қазақ халқының баспанаға байланысты айтылатын қасиетті ұғымдардың лингвомәдени сипаты талданады. Қасиетті ұғымдардың семантикалық мағынасы ашылып, қолданыс ерекшеліктері туралы айтылады. Көшпенділердің тұрмыс қажеттіліктерін ескере отырып, жымдастырыла құрылған киіз үйге қатысты мәліметтер беріледі. Қазақтың дәстүрлі дүниетанымындағы киіз үйдің символикасы күнделікті тұрмыстың дүниетанымдық тұрғысынан бейнелейді.*

Кілт сөздер: *қасиетті ұғымдар, мәдениеттану, ұлттық тілдік бірліктер, семантикалық мағына, этнография.*

Ұлттық тілдік бірліктердің мазмұнын зерттеу белгілі бір қиындықтар туғызады. Қиындықтардың туындауы тікелей «қасиетті» деген сөзге байланысты туындайды. Қазіргі уақытта «қасиетті» ұғымын әртүрлі контексте қолдану, ең алдымен, осы құбылыстың мәнін анықтау қажеттілігін көрсетеді.

Бірнеше жыл бұрын «қасиетті» сөзі лингвистикалық әдебиеттерде іс жүзінде қолданылмаған, оны мифологиялық сана мәселелерін зерттеуге және өнердегі архетиптік бейнелердің көрінуіне байланысты мәдениеттанушылар мен философтардың еңбектерінен кездестіруге болатын. Орыс тіл білімінде жеке қасиетті ұғымдарға арналған зерттеулер XX ғасырдың 90-шы жылдарының соңынан бастап байқалады. Қасиетті құбылысты зерттеу негізінен лингвистика мен гуманитарлық білімнің сабақтас парадигмаларының қиылысында орындалған мәдениеттану, психология, әлеуметтану, этнография, этнология және т.б. жұмыстарда көрініс табатынын атап өтуге болады.

Қасиетті ұғымдардың қолданыс ерекшеліктері лингвистикалық мәдениетті тасымалдаушысының түріне және қасиетті мазмұнның динамикасына байланысты динамикалық стереотиптің психологиялық тұжырымдамасымен байланысты «ассоциативті стереотип» ұғымын қолдануды қажет етеді [1, 78 б].

Ертедегі қазақтың баспанасы киіз үй болған. Мал шаруашылығына байланысты көшіп-қонып жүретін қазақтар жазда жайлауда киіз үйлерде тұрған. Қазақтың киіз үйі - ежелден бері қолданылып келе жатқан дәстүрлі тұрғын үй. Қазақ киіз үйі Ұлы дала тұрғындарына баспана болған. Бірегей архитектуралық шешімі бар, күрделі семантикалық мағынасы бар киіз үй түркі-моңғол тайпаларының мәдени даму деңгейін, олардың күрделі идеологиясын

көрсетеді. Тұрғын үйдің осы түрінің, киізден және иірімді тал шыбығынан жасалған сәулеттің қайталанбастығы бүгінде әрбір қазақ үшін отанның, халықтың ежелгі мәдениетінің символына айналған. Қазақ киіз үйі туралы айтқанда, ол тұрғын үй ретінде көшпенділердің тұрмыс қажеттіліктерін ескере отырып, сонымен қатар оның көшіп-қонғанда қолайлылығы ойластырыла құрастырылған. Киіз үй жабдықтары түрлі ою-өрнектермен зер сала көркемделген. Сонымен қатар киіз үйді құру қағидасының өзі олардың қоршаған әлемге деген көзқарастарының көрінісі болды деп нық сеніммен айтуға болады. Киіз үйдің рухани-мәдени және ғылыми-философиялық мағынасын ашатын қазақ киіз үйінің символикасы ерекше назар аударуға тұрарлық.

Этнографтар көшпенділердің киіз үйі ұзақ мерзімді дамудың, неғұрлым қарабайыр тұрғын үй типтерін біртіндеп жетілдірудің өнімі болып табылатындығын айтады. Киіз үйдің шығу тегі туралы әртүрлі пікірлер бар. Көптеген археологиялық материалдар мен жазбаша деректер киіз үйді және оның бастапқы үлгілерін пайдалану туралы жазады. Археологиялық зерттеулер жүргізу барысында ғалымдарды таң қалдырғаны – көшпенділердің жылжымалы тұрғын үйінің қарапайымдылығы мен өте ыңғайлылығы.

Киіз үй мен әлемнің концептуалды-бейнелі моделінің арасындағы тығыз байланыс оның құрылымынан байқалады. Киіз үйдің қаңқасы үш бөліктен тұрады: кереге (торлы қаңқасы), уық (шаңырақты жоғары көтеріп тұратын тіректер), шаңырақ (жоғарғы шеңбер) – әрқайсысы тігінен белгілі бір деңгейді құрайды. Өз кезегінде, киіз үйді жабатын киіздер үш бөліктен тұрады: туырлық (керегені жабатын киіз), үзік (уықтардың жабыны) және түндік (шаңырақты жабатын киіз).

Түркі халықтары, соның ішінде қазақ халқы үшін де шаңырақ киіз үйдің ең құрметті бөлшектерінің бірі, ұрпақтың жалғасуының символы болып табылады. Қазақ халқының көптеген мәдени-тарихи мотивтері, ұғымдары, рәміздері, қасиетті салт-дәстүрлері шаңырақпен байланысты.

Шаңырақтың семантикасын зерттеген Р.Р. Фатиков шаңырақтың ортасындағы күлдіреуіштің крестпен ұқсастығы тұрғысынан зерттей отырып, шаңырақтың құрылымын скиф-саққа жақын әлемнің моделі ретінде қарастыруға болады деген қорытындыға келген [2, 179].

Киіз үйді төрт бөлікке бөледі. Төр, есік, оң жақ және сол жақ. Осы бөліктердің өзі қазақ дүниетанымында қасиетті ұғымға ие. Бұл туралы: «Как и у монголов и тюрков Южной Сибири, пространство юрты делится у казахов на семантические секторы: правый-левый, соответственно, мужской-женский; сакральная половина (төр – противоположная входу) – профанное (околодверное пространство). Семантическим центром юрты также является очаг *ошақ* и купольный круг *шаңырақ.*

По степени сакральности выстраивается аналогичный ряд обьектов, имеющих семантическое значение и структурирующих жилое пространство юрты: *ошақ, төр, босаға* (дверные косяки и порог). С ними связан сложный

комплекс представлений и запретов, во многом имеющий универсальный характер» -деген пікірлер бар [3, 20].

Түркі дүниетанымында киіз үйдің ең жоғары бөлігі болып табылатын шаңырақ киіз үйдің ең жоғарғы деңгейі бола отырып, аспанмен байланыста деген түсінік бар. Шамандардың шаңыраққа көтерілуінде біз өзіміздің көмекші рухтарымызбен кездесу мақсатында Сібір халықтарында шаманның жоғарғы әлемде-аспанда кезіп жүргені туралы кең таралған түсінікпен қатар қараймыз. Ежелгі түркілердің, кейінірек қазақтардың шамандық түсінігінде шаңырақ пен аспан-салыстырмалы, өзара кодталатын ұғымдар. Аспан-Көк аспан тәңірге табынумен терең концептуалды байланысы бар.

М.П. Хомоновтың пікірінше, «Тенгри» атауының өзі Алтай тілдерінің ортақтығы кезеңінде пайда болған және екі компоненттен тұрады: тэн (жинақтау, арка, бағаналар) және Мэр (киіз үй, үй, тұрғын үй) [4, 55].

Біздің ойымызша, шаңырақтың ерекше сакрализациясы оның ежелгі түркілердің аса маңызды екі діні - Тәңірі мен ата-бабаларымен байланысымен түсіндіріледі.

Шаңырақ тұрғын үй алаңы кеңістігінің тік жазықтығының негізгі жіктеуіштерінің бірі болып табылады. Бір жағынан, бұл жоғарғы және төменгі, екінші жағынан сыртқы және ішкі кеңістік арасындағы шекара. Шаңырақ арқылы киіз үйдің тұрғындары киелі аспан шырақтарымен: күн, ай және жұлдыздармен байланысады. Шаңырақ арқылы тұрғын үйге күндізгі жарықтың, күн сәулесінің түсуіне қазақтар ерекше мән берген. Сондықтан да үйлену тойынан кейінгі алғашқы айларда қалыңдық күннің шығуымен тұрып, шаңырақтың үстіндегі түнгі жамылғы (түндік) жабуға міндетті болған.

Шаңырақ – бұл бірліктің, татулықтың символы, сондықтан қарттарымыз бата жасағанда «шаңырақтарың шайқалмасын» деген. Ол «отбасың мықты, мызғымастай берік болсын» деген мағынада. Қазақ дүниетанымында отбасы қасиетті саналады. Әрқашанда отбасында бейбітшілік, достық пен бауырластықтың орнауын тілеген. Қазақтың ұлттық сана-сезімінде, дүниетанымында «шаңырақ» - бұл «үй», «отбасы», «ұрпақ», рухани-философиялық түсінікте ол ошақтың символы, рудың, дәстүр мен тәрбиенің, рухани жақындықтың жалғасы болып табылады. Рудың ұрпақтары туралы әдетте: «Әкесінің шаңырағын құлатпай, түтінін түтетіп отыр» деген сөз айтылады. Шаңырақ отбасы ұғымымен тығыз байланысты болған, сондықтан отбасында үлкен қайғы болған немесе отбасы ыдыраған кезде: «Шаңырағы шайқалды» - «шаңырағы ортасына түсті», - деп айтқан.

Қазақ киіз үйінің шаңырағы пішіні, оның бөліктері, материалы, сапасы - осының барлығы отбасы игілігінің қорғаушысы –«құт» ұғымымен тікелей байланысты.

Шаңырақтың күлдіреуіші күннің мәңгілік қозғалысының, эволюцияның, өмірді жалғастырудың символы болып табылатын крест түрінде жасалған. Күлдіреуіштің үш планкасы қазақ жүздерінің бірлігін білдіреді. Егер Қазақ киіз

үйіне жоғарыдан төмен қарай қарайтын болсақ, онда шаңырақ күнге, ал тіректер (уық) күн сәулесіне ұқсайды.

Киіз үйдің ең маңызды қасиетті саналатын бөліктерінің бірі – «босаға», яғни есік, дәлірек айтқанда есіктің жақтауы. Қазақтардың көзқарасы бойынша босаға мен табалдырық қасиетті орын болып табылады, дәл осы жерде байлық, амандық бар. Кіру-шығу жолындағы барлық әрекеттер семиотизмнің жоғары деңгейімен байланысты болды. Мәселен, қайын енесі мен атасының киіз үйіне немесе «отауға» (жас жұбайлардың киіз үйіне) алғаш кірген кезде қалыңдық табалдырықта тағзым етіп, табалдырықты бірінші оң аяқпен аттауы тиіс болған. Жаңа түскен келіннің оң аяқпен кіруі әлі күнге дейін сақталып қалған. Сонымен қатар босаға мен табалдырыққа қатысты тыйымдар да мол. Балаларға есік жақтауларына («босағаға сүйенбе») сүйеніп тұруға, кіреберісте тұруға тыйым салды («босағада тұрма»). Балалар жиі шетінеген жағдайда келесі босану кезінде кіндікті босағада кескен. Еуропалық елшілер хан сарайына барған кезде табалдырықты баспауға тырысты, өйткені бұл жағымсыздық пен меншендік деп саналды. Қаралы хабарды жеткізуші оң аяғымен табалдырыққа қадам басып, жаман хабар айтқан. Сондықтан болса керек, табалдырық астында шын-шайтан бар деген түсінік те бар.

Халық түсінігінде тұрғын үйдің ұйымдасқан құрылымынан тыс кеңістік стихия мен жабайы табиғат әлемін бейнелеген, сондықтан қазақтар: «есіктен қырық қадам шыққан адам мүсәпір» - «табалдырықтан қырық қадам алыстаған адам көмекке мұқтаж» деп айтқан. Қазақ дәстүрінде, барлық түркі-моңғол халықтарындағыдай, қалыңдықтың туыстары жас жұбайлардың киіз үйін дайындады. Алайда есік жақтауын күйеу жігіт өзімен бірге алып келді [5, 203].

Н.Ж. Шаханованың пікірінше, киіз үйдің қаңқасын және есікті әртүрлі шеберлердің жасауы күйеу мен қалыңдықтың түйісуінде жүзеге асырылған екі бастауды (ерлер мен әйелдер) киіз үйде міндетті түрде біріктіру туралы [6, 21].

Халық ұғымында шаңырақ көбінесе киіз үйдің баламасы ретінде көрінеді. Бұған «үлкен шаңырақ», «қара шаңырақ» (бабалар үйі), «шаңырақ салық» (әр киіз үйге салынады) деген сөздер дәлел бола алады.

Қазіргі заманда қазақтар қалалық жерлерде көп қабатты үйлерде, ауылда да құрылыс материалдарымен салынған үйлерде тұрады. Сонда да шаңырақ деген сөз қолданылады. «Бәленбейдың шаңырағы» дейді үйі деудің орнына.

Сол сияқты, жоғарыда айтып өткеніміздей, қазақ дүниетанымында есік, төр, босаға, оң жақ, сол жақ дегеннің де мәні бар. Қонақжай қазақ үшін келген қонақтың, құда-жегжаттың, сыйлы ақсақалдардың орны – төр. Келін еш уақытта төрге отырмаған. Ол әрдайым есік жақта отырып, басқаларға құрмет көрсетеді. Қыз бала ұзатылмай өз жұртында жүргенде ғана төрде отырған. Қазақ халқы қыз баланы құрметтеп өз жұртында төрге отырғызған. Сондықтан қазақ үшін шаңырақ, есік, төр, босаға, оң жақ, сол жақ және т.б. ұғымдар қасиетті ұғымдар болып саналады.

Сонымен қатар, қазақтарда ақ пен қараны ажырататын адам, оң-солын танитын адам өмір көрген, бұл өмірде тіршілік ете алатын адам деп саналады.

Екі саны «оң», «сол» (теріс) кеңістіктік бинарлық оппозияцияда қатысады. «Оң» жақсылық мәнін білдіреді де, ал «сол» (теріс) жамандық мәніне ие. «Оң» жағымды мәнін *оң бата, оңға басты, оң жол, оң қабақ (оң қабағым тартты, оң қабақ танытты), оң қарады, оң көзімен қарады* және т.б. сөз тіркестерінен аңғаруға болады.

«Сол» (теріс), «оң» ұғымы мен сөзіне полярлық оппозиция болып табылады және оның теріс мәні мынадай сөз тіркестерінде жүзеге асырылады: *теріс айналды, теріс бата, теріс жол, теріс қарады, теріс қабақ білдірді, теріс сермеді*, т.б.

Қорыта келе, қазақтың дәстүрлі дүниетанымындағы киіз үйдің символикасы күнделікті тұрмыстың дүниетанымдық тәжірибесін де анықтады деп қорытынды жасауға болады. Қазақ киіз үйі туралы айтқанда, тұрғын үй ретінде ол көшпенділердің тұрмыс қажеттіліктерін есепке ала отырып дәл есептеліп, ойластырылған ғана емес, ал оның жабдықтары зердің ою-өрнекті көркемдігімен ерекшеленген, сонымен қатар киіз үйді құру қағидасының өзі олардың қоршаған әлемге деген көзқарастарының көрінісі болды деп нық сеніммен айтуға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Гридина Т. А. Ассоциативный потенциал слова и его реализация вречи (феномен языковой игры): дисс. д-ра филол. наук / Т. А. Гридина. — М., 1996. — с 78.

2. Жанпейісов Е. Этнокультурная лексика казахского языка. – Алматы: Наука, 1989. – 179 б.

3. Арғынбаев А. Отбасы және қазақтардың некесі. Автореф. док. Дисс.

4. Хомонов В.Х. Сакральное, иррациональное и мифологическое: Сб. материалов 2-й конф – Астана, 2005. –С 55.

5. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет ғұрыптары. – Алматы: «Атамұра», 2013. -203 б.

6. Шаханова Н.Ж. Мир традиционной культуры казахов [Текст] : этнографические очерки / Н. Шаханова; отв. ред. Х.А. Аргынбаев – Алматы : Қазақстан, 2018 . - С 21.

***

УДК 355

«ОФИЦЕРДІҢ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІ» КОНЦЕПЦИЯСЫНЫҢ МӘНІ

Б.С. СМАҒҰЛОВ

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының академиясы, психологиялық жұмысты ұйымдастыру магистрі, полковник, Петропавл қаласы, smagulovbs@mail.ru

Аннотация. *Мақалада «Офицердің кәсіби мәдениеті» ұғымының мәнін нақтылау ғылыми әдебиеттерді, оның ішінде анықтамалықтарды, психологиялық-педагогикалық еңбектерді, сондай-ақ әскери зерттеулер саласындағы материалдарды талдау арқылы жүзеге асырылды. «Офицердің кәсіби мәдениеті» ұғымының мәнін ашу үшін, ең алдымен, «мәдениет» ұғымы талданады.*

Түйін сөздер: *мәдениет, офицер, қызмет, кәсіп, курсант.*

«Мәдениет» сөзінің этимологиясы В.Н. Скворцов, ішкі дуализмі бар. Зерттеуші, бір жағынан, «мәдениет культ және қастерлеу идеялары арқылы жүзеге асса, екінші жағынан, ол материалдық қызметті жетілдіру тәжірибесін білдіреді, мысалы, егіншілік, қызмет көрсету мәдениеті және т.б. және мәдениеттің белгілі бір салаларында, ғылымда, дінде, философияда, өнерде және т.б. [1]. Мәдениеттанудың үлкен түсіндірме сөздігі «мәдениет» ұғымының онтологиясын оның материалдық, әлеуметтік және құндылық-семантикалық негізге сүйене отырып ашады.

«Мәдениет» ұғымына тоқталып, М.С. Каган әлеуметтік институттар мен рухани құндылықтар нормалары арқылы оның философиялық негіздеріне тоқталып, мәдениетке «адам мен табиғат, адам мен қоғам, адам мен адам арасындағы қарым-қатынастар жүйесі» деп анықтама береді [2]. Концепциясында Г.В. Барановтың айтуынша, «мәдениет» - бұл адамдар мен қауымдастықтың мінез-құлқының оңтайлы түрлерін бағдарламалау, жүзеге асыру және ынталандыру үшін адамдар ұрпақтары жасаған адам қызметінің құралдары» [3]. Зерттеушілер мәдениетті «бірліктер мен тұлғаларды мақсаттарға жетуге бағыттайтын стратегиялық құрал ретінде қарастырады. Д.С. Лихачев: «Мәдениет – кез келген халықтың немесе мемлекеттің басты мәні мен құндылығы» деп жазды. Жалпы, мәдениет ұғымында келесі компоненттерді бөліп көрсетуге болады:–адамның білім, сенім, әдет-ғұрып, әдет-ғұрып кешені;–адам әрекетінің әдісі мен бағдарламасы;–белгілер мен белгілер жүйесінің түрлері;–тыйымдар мен ережелер түріндегі тұқым қуалайтын жады;–жоғары адамдық ізгі қасиеттерді тәрбиелеу. Кең мағынада «мәдениет» ұғымы «адамдардың іс-әрекетінің нәтижелерін, сондай-ақ іс-әрекетте жүзеге асырылатын адам қабілеттерін» қамтиды. Тар мағынада, яғни. Рухани мәдениет ретінде бұл этикалық нормалар мен ережелердің, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлердің жиынтығы. Бұдан мынадай қорытынды жасауға болады: әскери қызметтің мәдениеті – бұл әскери қызметшілердің мінез-құлқына әсер ететін дәстүрлер, нормалар, ережелер, әдет-ғұрыптар кешені, ал офицер мәдениеті, сәйкесінше, күрделі, тіпті көп қабатты материалдық құбылыс. және рухани белсенділік пен мінез-құлық [4]. Осы анықтамалардың негізінде біз маңызды құрамдастарды аламыз: қоршаған орта, әскери қызметшілер тұратын атмосфера, сондай-ақ кез келген әскери ұйымда өзінің әлеуметтік-психологиялық климатының болуы. Мәдениеттің көп функционалдығын түсіну

оның «белсенділік» ұғымымен байланысын анықтауға мүмкіндік береді және Е.В. Онищенко «мәдениет қызметтің сипаттамасы бола отырып, белгілі бір қызмет түрінің бағытын алдын ала анықтайды» [5]. Мәдениет пен белсенділіктің арақатынасы «кәсіби мәдениет» феноменін зерттегенде жеке тұлғаның іс-әрекет түрінен бастау керек деп болжауға негіз береді. Кәсіби мәдениетті адамдардың белгілі бір кәсіби тобының атрибутивтік қасиеті ретінде анықтау арнайы қызметтің жекелеген түрлерін оқшаулауды тудырған еңбек бөлінісінің нәтижесі болып табылады. Кәсіби мәдениеттің жоғары деңгейі кәсіби мәселелерді шешудің дамыған қабілетімен сипатталады. Кәсіби мәдениет – бұл кәсіби топ мүшелерінің арнайы, нақты кәсіби міндеттерді шешуге арналған әдістер мен әдістерді меңгеруінің белгілі бір дәрежесі. [6] Әртүрлі қызмет салаларындағы кәсіби мәдениет концепциясы бойынша зерттеулердің әртүрлілігі бұл мәселеге жоғары қызығушылық пен оның өзектілігін көрсетеді. Әдебиеттерде мұғалімдердің кәсіби педагогикалық мәдениетін (И.Ф.Исаев, В.А.Сластенин, Н.Д.Хмель және т.б.), мұғалімнің әдістемелік мәдениетін (П.Г.Кабанов, С.А. Кононова, А.Н.Ходусов) зерттеуге қатысты зерттеулерді кездестіруге болады. , т.б.), кәсіби-этикалық (Н. И. Агронина, Е. Г. Силяева, И. В. Шарова, т.б.), гуманитарлық (Н. Г. Сикорская), эстетикалық (Ю. И. Ардашова, Н. Б. Крылова, т.б.) түрлі сала мамандарының мәдениеті, коммуникативті (А.В.Мудрик, М.Г.Руд, т.б.), мұғалімдердің рухани (Е.И. Артомонова) және коммуникативті-технологиялық (Мищенко В.А.) мәдениеті және т.б. Әдеби дереккөздермен танысудан шығатын болсақ, кәсіби мәдениеттің тасымалдаушылары – кәсіби қызметін атқаруға шақырылған адамдар. Олай болса, офицердің кәсіби мәдениетінің мәнін түсіну, ең алдымен, әскери қызметшінің кәсіби қызметінің мазмұны мен ерекшелігіне байланысты және «әскери мәдениет» ұғымымен тікелей байланысты. «Офицердің кәсіби қызметі» ұғымының мәніне талдау жасалды. Сонымен, Е.М. Левин сенеді «Ұлттық ұлан әскерлері офицерінің кәсіби қызметі бірқатар дербес қызмет түрлерін қоса алғанда, көп өлшемді құбылыс ретінде әрекет етеді». Офицерге тән қызмет түрлерін кейінгі зерделеу және анықтау функционалдық және қызметтік тәсілдер тұрғысынан жүзеге асырылды. Басқарушы құжаттарды талдау офицерге өзінің қызметтік міндеттеріне қарай келесідей функциялармен сипатталатынын көрсетті: ұйымдастырушылық, оқыту, тәрбиелік, басқарушылық және бақылау. Кәсіби қызметті қызметтік көзқарас тұрғысынан қарастыра отырып, офицердің кәсіби қызметін қарастыратын басшылық құжаттар мен жұмыстарға талдау жасалды. С.В. еңбектерінде. Бунин офицердің кәсіби қызметін келесі элементтермен сипатталатын жүйе ретінде қарастырады: қызметтік және жауынгерлік тапсырмаларды орындау кезінде бөлімшені басқару; күнделікті қызметте бөлімшені басқару; әскери қызметкерлерді даярлау; бөлімшедегі тәрбие жұмысы; кәсіби біліктілігін арттыру. Өз кезегінде, И.В. Шевченко офицердің кәсіби қызметін өзара байланысты басқарушылық, педагогикалық, әлеуметтік-құқықтық және әкімшілік-шаруашылық қызметтердің жиынтығы ретінде қарастырады [7].

Қарастырылған тәсілдерді талдау офицердің кәсіби қызметі өзара байланысты командалық, педагогикалық, тәрбиелік, әкімшілік және әскери-техникалық қызметтердің жиынтығы екенін көрсетті. Яғни, «курсанттың кәсіби мәдениеті» ұғымының мәнін анықтау офицерлерге тән қызметтің жекелеген түрлерін ескере отырып қарастырылуы керек. Өз кезегінде философтардың (В.Ф.Ковалевский, О.А.Черницкий), социологтардың (П.А.Амбарова), мәдениеттанушы ғалымдардың (А.Н. Быстрова, А.И.) еңбектері курсант, болашақ офицер. Кравченконың кәсіби мәдениетін зерттеуге арналған. «Кәсіби мәдениет» ұғымына анықтама беретін зерттеушілердің пікірлеріне жүгінейік.Кәсіби қызметті қызметтік көзқарас тұрғысынан қарастыра отырып, офицердің кәсіби қызметін қарастыратын басшылық құжаттар мен жұмыстарға талдау жасалды. С.В. еңбектерінде. Бунин офицердің кәсіби қызметін келесі элементтермен сипатталатын жүйе ретінде қарастырады: қызметтік және жауынгерлік тапсырмаларды орындау кезінде бөлімшені басқару; күнделікті қызметте бөлімшені басқару; әскери қызметкерлерді даярлау; бөлімшедегі тәрбие жұмысы; кәсіби біліктілігін арттыру. Өз кезегінде, И.В. Шевченко офицердің кәсіби қызметін өзара байланысты басқарушылық, педагогикалық, әлеуметтік-құқықтық және әкімшілік-шаруашылық қызметтердің жиынтығы ретінде қарастырады [7].

Біздің зерттеуіміз үшін маңызды пікір П.А. Амбарова, біріншіден, кәсіби мәдениет қызметтің сапалық сипаттамасы болып табылады. Кәсіби мәдениетті меңгеру дегеніміз – оның максималды нәтижесіне жету үшін іс-әрекетті жоғары деңгейде, оңтайлы тәсілдермен жүргізу; екіншіден, кәсіби мәдениет нормативтік сипатқа ие: ол тарихи қалыптасқан және уақытпен тексерілген стандарттарды, кәсіби міндеттерді орындау тәсілдерін қамтиды, оларды ұстану кәсіби маңызды мақсаттарға жету үшін адам ресурстарын ұтымды және тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді [8]. Педагогикалық зерттеулерде әртүрлі мәдени ағымдарды зерттеуге арналған, бірақ кәсіптік қызметпен қандай да бір түрде байланысты жұмыстар бар, мысалы, офицердің кәсіби мәдениеті (К.В.Битюцких, В.А.Спивак). Бұл зерттеулерде авторлар «кәсіби мәдениет» ұғымына да сүйенеді. Офицерлердің кәсіби мәдениетін әскери мамандар қалыптастырады және әскери дәстүрлерде, әдет-ғұрыптарда, рәміздерде, әскери қызметшілерге арналған мінез-құлық ережелері мен нормаларында көрсетілген арнайы әскери білім, қабілет, дағды және кәсіби құндылықтар түрінде беріледі (К.В. Битюцких). Кәсіби мәдениетке белгілі бір кәсіптің өкілдеріне қатысты қарым-қатынастың ерекше талаптары кіреді, оған жатуы басқа адамдардың өмір сүруіне әсер етуді білдіреді (В.А.Спивак). [9] Әскери университеттердегі курсанттардың кәсіби мәдениетінің теориялық аспектілерін педагогикалық тұрғыдан зерттеуді С.В.Веретин, Т.А.Жарова, Д.Г. Запрутин, О.А. Черницкий және басқалар Н.П. Мұраев «Әскери жоғары оқу орындары курсанттарының кәсіби мәдениетінің негіздері» тұжырымдамасының мазмұнын қарастыра отырып, оны студенттердің кәсіптік іс-әрекетті шығармашылықпен меңгеруінің білім, қабілет және дағды жүйесімен, кәсіптік тұрғыдан айқындалатын

бастапқы деңгейі ретінде көрсетеді. болашақ офицердің маңызды тұлғалық қасиеттері, құндылық бағдарлары және типтік кәсіби міндеттерді шешудегі бастапқы құзыреті .

Зерттеуінде Т.А. Жарова кәсіби мәдениетті курсанттардың оқу іс-әрекетінің көрсеткіші ретінде көрсетеді, ол кәсіби қызметте жоғары көрсеткіштерге жетудің және өзін-өзі жетілдірудің қуатты құралы болып табылады. Кәсіби мәдениетті қалыптастыруды автор әр түрлі күрделі және болжауға болмайтын жағдайларды шарлау, өз қызметінің салдары туралы түсінікке ие болу қабілетін дамытуды көздейтін құзыреттілік көзқарас призмасы арқылы қарастырады. олар үшін жауапкершілік алады. Автордың пікірінше, кәсіби мәдениетті кәсібилік пен құзыреттілік критерийлері арқылы қарастыру, оларды тұлғаның ішкі өзгеруінің қажеттілігін түсіну арқылы толықтыру керек. Осыған байланысты курсанттардың болашақ маманға өзінің кәсіби және мәдени деңгейін саналы және өз бетінше бағалауға мүмкіндік беретін кәсіби өзіндік санасын қалыптастыру өте маңызды болып көрінеді [10]. Сонымен, зерттеушілердің пікірлерін салыстыра отырып, курсанттың, болашақ офицердің кәсіби мәдениеті белгілі бір шоғырландырылған (кәсіби) топқа тән арнайы теориялық білімдер мен практикалық дағдылардың, моральдық нормалар мен ережелердің жиынтығы, оның үздіксіз сақталуы ретінде анықталды. , кәсіби тәжірибені жинақтау және беру.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Скворцов В.Н. «Рухани мәдениет» ұғымын анықтау мәселесі туралы // А.С.Пушкин атындағы Ленинград мемлекеттік университетінің хабаршысы, – 2009. – №1(3). – 48–55 беттер. 2. Қаған М.С.Мәдениет философиясы. – Петербург: Нева, 1996. – 48-б.

3. Баранов Г.В. Гуманитарлық мәдениет – инновациялық экономика факторы // Экономикалық өсу және Ресейдің бәсекеге қабілеттілігі: үрдістер, проблемалар және стратегиялық басымдықтар: Ғылыми мақалалар жинағы: 2 томда. – М., – 2013. – Т. 2. – 209 б.

4. Лихачев Д.С. Мәдениет құқықтарының декларациясы // Өмір бойы білім беру: тұрақты даму үшін үздіксіз білім беру. – 2006. – Т.8. – 293–297 беттер. [Электрондық ресурс]. – URL: http://likhachev.lfond.spb.ru/Articles/dec.htm (кіру күні 02/04/2021).

5. Онищенко Е.В. ЖОО-ның оқу-тәрбие процесінде болашақ мұғалімнің тарихи-педагогикалық мәдениетін қалыптастыру: дипломдық жұмыстың автореферaты. Дис. … док. Пед. Ғылым. – Киров: ВятГГУ, 2002. – 32 б.

6. Левин Е.М. Болашақ ішкі әскерлер офицерлерінің кәсіби қызметке дайындығын қалыптастырудың педагогикалық шарттары: диссертацияның автореферaты. Дис. …мүмкіндік. пед. Ғылым. – Чита, 2011. – 24 б.

7. Шевченко И.В. Ресей Ішкі істер министрлігінің Ішкі әскерлерінің жоғары оқу орындарында офицерлік кадрларды даярлау мәселелері. – Саратов: Кітап, 1999. – 98 б.

9. Амбарова П.А. Орыс армиясы офицерлерінің кәсіби мәдениеті орыс қоғамының трансформация жағдайында: реферат. дис. … к.әлеуметтік. n.– Екатеринбург, 2002. – 12 б.

10. Черницкий О.А. Орыс офицерінің кәсіби мәдениеті: әлеуметтік-философиялық талдау: дис. … Философ К. n. – М., 2001. – 103 б.

11. Жарова Т.А. Болашақ әскери қызметкерлердің кәсіби мәдениетін дамыту туралы мамандар // Қазан технологиялық университетінің хабаршысы, – 2010. – 140–141 беттер.

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА ОФИЦЕРА

Б.С. СМАГУЛОВ

Академии Национальной гвардии РК, психология, магистры наук, полковник, г. Петропавловск, smagurolovbs@mail.ru

Аннотация. *Уточнение сущности понятия «профессиональная культура офицера» было проведено посредством анализа научной литературы, включающей справочные издания, психолого-педагогические работы, а также материалы из области военных исследований. Для уточнения сущности понятия «профессиональная культура офицера» прежде всего, обратимся к анализу понятия «культура», как основополагающего.*

Ключевые слова: *культура, офицер, служба, профессия, курсант.*

THE ESSENCE OF THE "PROFESSIONAL CULTURE OF AN OFFICER» CONCEPT

B.S. SMAGULOV

Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, psychology, masters of science, colonel, Petropavlovsk, smagurolovbs@mail.ru

Abstract. *Clarification of the essence of the "professional culture of an officer" concept was carried out through the analysis of scientific literature, including reference publications, psychological and pedagogical works, as well as materials from the field of military research. In order to clarify the essence of the "professional culture of an officer" concept, we first turn to the analysis of the concept of "culture" as a fundamental one.*

Keywords: *culture, officer, service, profession, cadet.*

***

УДК 8.81

МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ БАРЬЕР ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

ТАДЖИГИТОВА А.А.
старший преподаватель кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: aliya.tadzhigitova@mail.

Аннотация. *Дано определение понятия «межкультурный барьер». Рассмотрен психологический барьер и возможность его преодоления путем понимания особенностей менталитета и культуры страны собеседника. Изучение культуры и традиций страны собеседника, а также проявление уважения к ним помогает преодолеть межкультурный барьер.*

Ключевые слова: *межнациональное общение, поликультурная компетентность, межкультурные связи, межкультурный барьер, психологический барьер.*

В современных условиях развития межкультурных связей во всем мире, конкретно в нашем государстве, происходит рост локальных этнических взаимодействий. Нередко происходят и конфликтные ситуации. Основными причинами подобных конфликтов являются чрезвычайно «низкий уровень культуры межнационального общения и идентификации личности в поликультурном обществе» [8, 10], а также культурные барьеры в рамках взаимодействия с представителями других этносов. Образование призвано воспитывать подрастающее поколение в духе толерантного отношения к представителям иных культур и подобрать эффективные способы преодоления культурных барьеров в рамках межэтнического взаимодействия.

Межкультурный барьер – это препятствие, которое искажает содержание сообщения, мешают эффективному диалогу между коммуникантами. Для улучшения эффективности межкультурной коммуникации необходимо преодолевать данные межкультурные барьеры. Межкультурный барьер можно преодолеть, изучив культуру и традиции страны партнера, а также проявив уважение к ним. Чаще всего межкультурный барьер бывает психологическим. Психологический барьер может быть преодолен путем понимания особенностей менталитета и культуры страны партнера. В рамках развития миграционной мобильности и межкультурных связей во всем мире необходимым становится воспитание молодёжи, готовой к интеграции в межкультурное пространство [1].

Анализ трудов отечественной и зарубежной литературы по обозначенной проблеме показал, что особая роль выделена поликультурному образованию,

призванному решить проблемы политической незрелости в интеркультурном взаимодействии (А.Н. Джуринский, И.Д. Лельчицкий, В.В. Макаев, В.И. Матис, Л.Л. Супрунова и др.).

Ученые рассматривали теорию и практику поликультурного образования в рамках конкуренции различных идей воспитания в многонациональном социуме, анализировали поликультурное образование в контексте опыта, идей воспитания и обучения, принимая во внимание многокультурность и многоэтничность современного мира. Становясь участниками любого вида межнациональных контактов, люди взаимодействуют с представителями других культур. Отличия в нормах общественного и семейного быта, культуре делают контакты трудными. Основное препятствие, препятствующее решению проблем межэтнического взаимодействия, состоит в том, что человек воспринимает другую культуру через призму своей культуры. Поликультурное образование представлено междисциплинарным процессом приобщения к мировой культуре через усвоение знаний о родной и общенациональной культуре, обеспечивающим формирование толерантного отношения к культурным различиям.

На основе принципов ценностного воспитания, эмпатии и толерантности следует формировать поликультурную личность в контексте современных социокультурных преобразований [6]. Основными критериями поликультурной компетентности являются поликультурная осведомленность (совокупность знаний о культурных различиях на принципах уважения и сохранения культурного многообразия); культурная идентичность (соотнесение с культурными нормами и образцами поведения, способность организовывать эффективное взаимодействие), нормативная идентичность (знание, понимание и принятие социальных норм) [2].

Культурную идентичность личности рассматриваем как совокупность следующих характеристик: осознание поликультурных особенностей своей группы; умение действовать сообразно культурным особенностям субъектов взаимодействия, сохраняя при этом собственную культурную идентичность; способность организовывать продуктивное культурное взаимодействие [7, 9]. В нашем исследовании концептуальными являются проблемы устранения психологических барьеров в рамках взаимодействия с представителями других культур. Под психологическим барьером мы понимаем внутреннее препятствие психологического происхождения (нежелание, неуверенность и т.п.), которое мешает человеку успешному выполнению определенных действий.

Часто возникает при деловом и личном общении людей и становится преградой открытым и доверительным отношениям между ними. При встрече с представителем другой культуры у человека возникает несколько типов реакций: признание инокультурных ценностей, норм и форм поведения; неприятие и адаптация к новой культуре. Поэтому основная задача заключается в помощи принять непривычное, устранении возможных отрицательных эмоций, смягчении процесса адаптации к новым ценностям, что «может

происходить через личностный опыт, приобщение к нравственным ценностям, особенностям этнического мировоззрения, мировому искусству и литературе» [3, 25].

В контексте межкультурного взаимодействия целесообразно применение следующих приемов и средств: демократический диалог; положительный пример; создание проблемных ситуаций, ситуаций успеха; анализ конфликтов, стилей поведения, принятия решений; соревнование; методики коллективных творческих дел, традиций, ритуалов и символики [7].

Формами реализации межкультурного взаимодействия в поликультурном образовательном пространстве могут быть фестивали, Клубы интернациональной дружбы, встречи, экскурсии, олимпиады, конкурсы, тренинги, поисковая деятельность, патриотические клубы и др. Так, межкультурный тренинг предполагает проигрывание ситуаций с принятием индивидом межкультурных (этнокультурных) различий и разных взглядов на мир, являющихся основой культурных вариаций. Метод межкультурного тренинга является эффективным, поскольку развивает умение строить взаимоотношения с партнерами по коммуникации, конструктивно разрешать конфликты, которые порождают напряжение и тревогу [4, 6].

Таким образом, образовательная среда постоянно совершенствуется: вырабатываются новые принципы создания поликультурного социума, основными характеристиками которой являются взаимопонимание, взаимопомощь, этническая толерантность, терпимость к индивидуальным различиям других культур в рамках взаимодействия с представителями других этносов. Один из самых эффективных методов устранения психологических барьеров в рамках взаимодействия с представителями других культур является межкультурный тренинг.

Реализация коммуникативно-познавательной и культурообразующей функций языка способствует преодолению межкультурного барьера в профессиональном общении, обеспечивает самостоятельное профессиональное развитие через поиск, выбор и обработку профессионально значимой информации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бекбулатова А.М. Поликультурная компетентность педагога в образовательной среде // Материалы IX Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум». URL: https://clck.ru/YZso5 (дата обращения: 05.02.2024)

2. Жукова Т.В. Проблемы кросскультурной коммуникации студенческой молодежи. – М.: МГУ. – 2009.

3. Жуковский И.В. Этнокультурное образование в многонациональном регионе // Педагогика. – 2001. – №3. – С. 25.

4. Лейбман И.Я., Корнилова, М.В. Межкультурный тренинг: общая характеристика и примеры упражнений. URL: https://psyjournals.ru/files/66982/sopr_migrantov_leibman.pdf (дата обращения: 05.02.2024).

5. Матис В.И. Цель и задачи поликультурного образования в условиях Евразийского сотрудничества // Культура в евразийском пространстве: традиции и инновации. – № 1. – 2017. – С. 14.

6. Михайлова А.Г. Социокультурный компонент модели формирования профессионально-творческих умений у будущих инженеров / Экономика. Образование. Право. Научные исследования состояния и развития современного общества: сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции / под. ред. А.А. Ващенко [и др.]. Волгоград: Изд-во «ИП Ващенко А.Н.». – 2016. – С. 828-834.

7. Михайлова А.Г., Белоусова А.И. Акмеологический аспект в формировании творческой личности / Наука и образование: актуальные вопросы теории и практики: сборник статей научно-практической конференции «Меньковские чтения». – Уфа: Аэтерна. – 2019. – 303 с. – С. 117-120.

8. Хупсарокова А.М., Хакунова Ф.П. Предметно-содержательные компоненты поликультурной компетентности педагога // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. – 2011. – № 1. – С. 50-55.

***

ҚАЗАҚ ПАРЕМИОЛОГИЯСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ АСПЕКТІСІ

ТОКЕНОВА Д.
Астана-Тұран университетінің 1 курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к., доцент **Донбаева Айнұр Бекетқызы**

Аңдатпа. *Мақалада қазақ паремиологиялық жүйесінің әлеуметтік лингвистикалық аспектісін қарастыру мақсат етілген. Мақал-мәтелдердің астарында көркем сөз тәсілінің ауқымына сия бермейтін астарлы ойларды қамтитын ерекше қасиеттер мол түрде жинақталған. Мақал-мәтелдердің көп нұсқалылығы белгілі бір әлеуметтік ортада түрлі мақсатта, инверсия, эллипсис тәсілдері арқылы, бірде дербес екі түрлі мақал-мәтелдің элементтерін өзара шебер қиыстыру арқылы, т. б. жолдарымен жасала беретіндігі белгілі. Мақалада жинақтау, жүйелеу, лексика-семантикалық талдау сияқты әдіс-тәсілдер қолданылды. Зерттеу нәтижелерін әлеуметтік лингвистика, қазақ тілінің лексикологиясы, қазақ паремиологиясы бойынша зерттеулерде қолдануға болады.*

Кілт сөздер: *әлеуметтік лингвистика, паремиология, қанатты сөздер, мақал-мәтел, ұлттық дүниетаным*

Қазіргі лингвистикалық ағымдағы паремиология – белгілі бір ортада әлеуметтік қолданым негізіндегі мәтелдер мен әр алуан қанатты-нақыл сөздерді жан-жақты зерттеуге байланысты пайда болған тіл білімінің дербес те жаңа салаларының бірі ретінде саналып келгендігі ақиқат. Әлеуметтік лингвистикадағы қанатты сөздердің мағыналық ерекшеліктерін талдауға бағытталған когнитивтік саралау тәсілдерінің ішіндегі негізі мен мағыналық жағынан құнды болып танылатын мақал-мәтелдер мәнді құбылыс ретінде де қабылданады. Қазіргі лингвистика негіздерінде мақал мәтелдердің мағыналық негіздемелері - барлық тілдердің екі түрлі қызметін атап көрсетеді: оның біріншісі – белгілі бір ортада бас қосатын адамдардың өзара түсінісуіне, пікір алысуына қажетті қатынас құралы ретіндегі коммуникативтік қызметі де, екіншісі – бұлтартпас тұрғыдағы шынайылықты болмыс табиғатының бейнесін көрсетуі болып саналады.

Демек, лингвистикалық талдамалар негізіне иек артсақ, онда арнайы мақсатта қолданылатын мақал-мәтелдердің табиғатына тән негіз – қолданымдағы тілдің осы екінші қызметіне байланысты болып келеді. Басты себеп, арнайы ойды білдіру үшін қолданылған мақал-мәтелдер - белгілі бір тілде сөйлеуші ортаның (халықтың) өткені мен барлық болмыстық табиғатының белгісі тәрізді және мақал-мәтелдерді белгілі бір мақсатта қолданушылардың дүние танымы мен даналығын бойында сақтап, атадан балаға, ұрпақтан ұрпаққа үзілмей ауысып келе жатқан асыл мұра, рухани қазына ретінде қабылданады.

Сонымен, лингвистика саласының маңызды бөлшегі ретінде қабылданатын паремиология ғылымы – арнайы мақсатта қолданылатын мақал-мәтелдерді лингвистикадағы тілдік негіз ретінде қарастырғанымен, аталған астарлы ойды сездіретін мақал-мәтелдерді тек тар аядағы лингвистика талдаулармен ғана шектеуге келмейді. Бұл ойымыздың басты негіздеріне тоқталсақ, онда аталмыш мақал-мәтелдердің астарлық негізінде жалғыз көркем сөз тәсілінің ауқымына сия бермейтін мағыналық мәндегі көптеген астарлы ойларды қамтитын ерекше қасиеттер мол түрде жинақталған. Аталған тілдегі астарлы мәні бар лингвистикалық қаптарларды тереңірек зерделемек, зерттемек болып талаптанғандар үшін әлеуметтік қолданымдағы мақал-мәтелдердің ашылар сыры мол екендігі де ақиқат.

Демек, халықтың дүние танымын, болмыстың объективтік, заңдылықтарын, тылсым табиғаттың сан алуансырын ұққысы келген философ ғалымдар да, халықтың өткен өмірін, әлеуметтік-экономикалық жағдайын, әдет-ғұрпы мен діни наным-сезімдерін зерттегісі келген экономист, тарихшы, этнограф ғалымдар да, тәрбие, дидактика мәселесіне байланысты педагогтара да, ауыз әдебиетіне тән көркем сөз поэтикасын зерттеушілер де, сондай-ақ басқа ғылымдардың өкілдері де мақал-мәтел табиғатынан өзіне қажетті мол мағлұмат табатыны сөзсіз шындық. Әлеуметтік тілқолданымдағы астарлы

ойларды қамтитын мақал-мәтелдерді арнайы тілдік негіз тұрғысынан зерттеуші паремиолог-ғалымдардың пікірлеріне сүйенсек, онда ең алдымен өзінің мән-мағынасы, мазмұны мен тұлғалық ерекшеліктері басты назарда болатындығы белгілі. Өйткені, астарлы мағынаға бай болып келетін мәнді қолданымдағы мақал-мәтелдердің шығу тарихы және олардың қалыптасу жолдары, тілі жақын туыстас халықтар үшін ортақтағы, логикалық сәйкестік, образдылық, бейнелеу тәсіліндегі шендестік, т. б. толып жатқан мәселелер паремиологияның зерттеу нысаны болатындығы белгілі.

Мұндай ерекшеліктер жөнінде белгілі ғалым Мырзатай Серғалиев: «Астарлы мағына білдіретін мәні ерекшеленіп келетін, әлеуметтік ортада баамы мен сөздік құдіреті басымырақ келетін мақал-мәтелдерді мән-мағынасына және тұлғалық ерешеліктеріне байланысты топтастыра зерттеу ерекше орын алады. Бұл салада бүкіл Шығыс халықтарының мақал-мәтелдерін жан-жақты зерттеп, олардың жүйелі түрдегі ғылыми классификациясын жасаушы белгілі кеңес ғалымы Г. Л. Пермяковтың есімін ерекше атаға болады.

Ал түркі халықтар тіліндегі мақал-мәтелдердің зерттелу жайына келсек, әлі күнгі дейін ауыз толтырып айтарлықтай жұмыс істелмей келеді. Әрбір тіл бойынша шыққан мақал-мәтелдер жинағын санағанда, бұл тілдердегі мақал-мәтелдер ғылыми тұрғындар аз зерттелген саланың бірі; кейбір тілдердегі бірлі-жарымды филологиялық және лингвистикалық зерттеулер болмаса, паремиологияның түркі тілдері бойынша әлі негізі қаланған жоқ деп айтуға болады», - дейді [1,45]. Демек, біздің ана тілімізге туыстас түркі тілдер әлеміндегі астарлы сөздер қолданымына қарағанда, өзіміздің дербес түрдегі «қазақ мақал-мәтелдерінің» топтамасын басып шығару, басқа халықтардың мақал-мәтелдерін қазақшаға аудару, сондай-ақ оларды тарихи-филологиялық тұрғыдан зерттеу жұмыстарының лингвистикалық негізде біршама ілгері екендігін ашық айта аламыз. Әйткенмен, лингвистикалық зерттеулер негізінде зерделесек, онда тура осы жағдайды қазақ мақал-мәтелдерін таза әлеуметтік тұрғыдан зерттеуге байланысты айта алмаймыз, өйткені олардың стильдік ерекшіліктеріне, аудару тәсілдеріне байланысты арнайы ғылыми жұмыстардан басқа арнайы мәселелері - қазіргі ағымдағы тіл ғылымынан жан-жақты, әрі жүйелі түрдегі ғылыми зерттеулерді талап ететіндігін есте ұстағанымыз дұрыс болар еді.

Аталған тілдік ерекшеліктерді негізге ала отырып, әлеуметтік тілқолданымдағы астарлы ойды екшелейтін мақал-мәтелдердің табиғатына тән көптеген ерекшеліктердің ішінен оның сыртқы құрылымына, қолдану тәсілдеріне байланысты дәстүрлік тұлға негізінде қалыптасатын жеке тұлғаларға тән саналатын, соның ішінде өзгеріске түскен немесе өзгеше тілдік қолданымға бейімделген мақал-мәтел түрлері де зерделеуді қажет етеді. Мәселен, қазіргі әлеуметтік тіл қолданымдағы мақал-мәтелдер түгелге дерлік тұтастай алсақ, онда жай сөйлем түріндегі тұрақты сөз тіркестеріне жататыны белгілі жағдай. Осы орайда, әлеуметтік ортада қалыптасқан мақал-мәтелдер өзінің тұлғасы жағынан ұзақ уақыттан бері қалыптасып, белгілі бір түрге

тұрақталған, мазмұны мен мәні жағынан біртұтастыққа ие болған жай сөйлем түрлері ретінде саналады. Сонымен, мақал-мәтелдердегі тұрақтылық пен біртұтастық қандай жағдайларға қатысты туындауы мүмкін және оның себептері мен салдарлары өзіне бірден назар аудартуы да заңды құбылыс. Осы тұрғыда талдаулар жасауға талпынсақ, онда ғалым Т. Қордабаев еңбектерін негізге аламыз. Ғалым Т. Қордабаев: «Қазіргі тіл білімінде астарлы мағынаға бай болып келетін, әлеуметтік ортада өткір негіздегі қолданымда болып танылатын мақал-мәтелдердегі тұлғалық, тұрақтылық, сайып келгенде, оның біртұтас мағынасы мен мазмұнына тікелей байланысты. Ал мағына мен мазмұнның тұтастығы қоғам мүшелерінің өмір тәжірибесінен алған тағлымы мен танымынан туындаған ой-пікірдің, логикалық тұжырымның әсерлі бейне, сан алуан образ бен қат-қабат астарласа, жалғаса көмкерілуіне байланысты болса керек.

Олай дейтін себебіміз мақал-мәтел тұлғасына тән дәстүрлік тұрақтылық (оны паремиологияда «клише» деп атайды) қаншама берік және тіл үшін нормаға айналған стандарт болса да абсолюттік ұғым емес. Ол тілдің тарихи дамуына байланысты, көрші тілдердің әсерінен, сондай-ақ тілдің ішкі даму заңдылықтарына сәйкес, стильдік қолданысқа, сөз зергерлерінің сөз саптау шеберлігіне байланысты әр түрлі өзгерістерге түсіп отырады. Бірақ бұл өзгерістер мақал-мәтелдердің жалпы мазмұнына, мағынасына, бүкіл тіркеске негіз, дәнекер болып тұрған образ-бейнеге бәлендей нұқсан келтіре қоймайды»,- деп көрсетеді [2,58].

Демек, ғалым пікірлерін негізге алсақ, онда әлеуметтік ортаға бейімделген мақал-мәтелдердің осылайша әр түрлі өзгерістерге, тұлғалық модификацияларға ұшырауды салдарынан пайда болған, тіл практикасында бір-ақ рет қолданыс табатын түрлері де өзіне назар аудартып, лингвистикалық зердемелер жүргізуді қажет етеді. Бастапқы мағыналық нұсқасын сақтай отырып, айтылымдық негізде өзгеріске түсетін астарлы түрдегі мақал-мәтелдердің пайда болуына белгілі бір заңдылық көрсетілмеген. Дегенмен, мақал-мәтелдердегі нұсқалық өзгерілімдер (инвариантты лық) жеке шығарушы (автордың) дербес өзіндік ырқына, еркіне, асыл тасты әр қырынан бір көрсетіп құбылта білетін шебердей, мақал-мәтелдердің көркемдік өрнегін, образы мен бейнелеушілік әсерін, эмоция-экспрессивтік қуатын бойында сақтай отыра, пайдаланатын талантына байланысты болып келетіндігі де ақиқат. Сонымен, атылымдық немесе қолданымдық тұрғыда өзгеріске түсуге бейім мақал-мәтел көп нұсқалылығы - белгілі бір әлеуметтік ортада арнайы негізде (өткірлік негізде) мақал-мәтелдердің компоненттеріне инверсия жасау арқылы, бірде оларды түсіріп, эллипсис түрінде айту арқылы, бірде дербес екі түрлі мақал-мәтелдің элементтерін өзара шебер қиыстыру арқылы, т. б. жолдарымен жасала беретіндігі белгілі. Аталмыш өзгертілімдерді немесе құрамындағы өзгерістерді төмендегі мақал-мәтелдердің дәстүрлі номинатив тұлғасымен салыстырып берілген сөйлем құрамындағы авторлық, стильдік нұсқалардан айқын аңғарамыз.

Мысалы:

1. Құрылымдық құрамын өзгертіп айтуға байланысты туындаған мақал-мәтелдердің нұсқасы: «Қайыршыға жел қарсы». «Кедей адамға боран да, жел де қарсы ғой» деген... (С. Шәймерденов. Мезгіл, 54-б.). «Бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығару». Бір шапанға ортақтасып, жағадан бас, жеңнен қол шығарғанымыз дұрыс болар», - депті Ленин.... (Т. Кеңесбаев. Лениннің бәтеңкесі, 63б). Дәм татқан құдыққа түкірме «*Су ішкен* құдыққа түкірме»,-деген ол. - Жолдасыңды сатпа, сонан соң жолушылап келе жатқанда далаға емес, алдыңнан кездескен молаға түне... (Н. Әбуталиев. Қайран Нарын. 25-26 б.).

2. Арнайы әлеуметтік ортада қолданысындағы мақал-мәтелдердің жеке элементтері ғана сақталатын нұсқалық түрлері: «Жаман дос көлеңке, басыңа күн түссе соңыңнан қалмас, бұлт шалса, маңыңды баспас». Көлеңке түссе жоғалатын дос қой деген... (Т. Әбдіков, Оң қол,75).

3. Компоненттерінің орнын ауыстыруына байланысты туындаған нұсқалар:

«Ақсақ қой түстен кейін маңырайды». -Уай жарандар! Бұл түстен кейін маңырайтын ақсақ қой дейсіңдер ғой. (М. Әуезов. Абай жолы, I, 82-б.)

4. Екі жолды мақал-мәтелдердің бір жолын түсіріп айтуға байланысты пайда болған нұсқалар: «Етектен кесіп жең болмас, ежелгі дұшпан ел болмас». Етек-жеңіңді кесіп берсең де, жамандық істеуден жалықпас деген... (Б. Соқпақбаев. Өлгендер қайтып келмейді,98 б). Тұяғы бүтін тұлпар жоқ, «Тұяғы бүтін тұлпар жоқ» деген. Қанаты бүтін сұңқар жоқ Кемшіліксіз пенде бар ма бұл жалғанда... (М. Мағауин. Қиядағы қыстау, 243-б.)

5. Қосалқы компоненттермен кеңейтілген нұсқалар: «Өшкен жанбайды». «Өшкен жанбайды, *жанса – басқа от,* Өткен оралмайды өткен оралмайды, *оралса –басқа сәт...*(М. Мағауин. Қиядағы қыстау, 148-б.). «Құл жиылып бас болмас, құм жиналып тас болмас». Сонда Бөкен би: «Құл жиылып бас болар, біріктіретін құдайы болса, құм жиылып тас болар, *кіріктіретін ылайлы болса*», - деген екен. (Н. Әбуталиев. Қайран Нарын, 82-83 б.). «Жиен ел болмас, Жиен неге ел болмасын, *малды болса,* Желке ас болмас . Желке неге ас болмасын, *майлы болса».*

6. Бірнеше мақал-мәтелдердің тоғысуынан, жымдаса қабысуынан туған нұсқалар: «Сақалын сатқан кәріден, еңбегін сатқан бала артық». Орекең... «Қой, балам, масыл болып, сақалымды сатып, Еңбегін сатқан бала артық күріш арасында шыққан күрмек секілді болмайтын отарымды басқа біруге өткізейін»-деген пікірге нық бекінді. (М. Жылқыайдаров. Әке жолын қуғандар, 25-б.). Сонымен, белгілі бір әлеуметтік ортада қолданыс тапқан мақал-мәтелдер айтылатын сөз орайларына, қисынына байланысты өзгеріске түсіп отыратыны белгілі. Дегенмен, мұндай аталған өзгерістер мақал-мәтелдердің мағынасына нұқсан келтірмей, керісінше айтылар ойды өткірлей түседі. Мәселен, мұндай ерекшеліктер туралы ғалым Рәбиға Сыздық: «Белгілі бір ортада қалыптасып, сөз мағынасын әрлей түсетін дербес авторлық, стильдік инварианттардың бұдан

басқа да түрлері болуы ықтимал. Олардың жасалуында, жоғарыда айтылғандай, белгілі бір шаблон, трафарет немесе заңдылық жоқ. Дегенмен, солай бола тұрса да, дәстүрлі тұрақтылыққа ие, Сонымен қабат, әбден қалыптасқан мақал-мәтелдердің өзгеріп, инвариантық жағдайға қолдануында өзіне тәе ерекшеліктің байқалатынын көреміз. Ол – тұлғалық өзгерістерге душар болып, әр қырынан бір көрініп, әр жерден бір белес беріп, немесе бір жерге келіп шоғырлана қалатын мақал-мәтелдің барлық жағдайда басын қосып, оның номинативтік қалпын сақтауға негіз, дәнекер болып отырған мағына-мазмұн тұтастығы, логикалық тұжырымммен қабысып келетіні баршаға мәлім, таныс, етене образ, өмір ситуациясы, ортақ тәжірибе», - деп атап өтеді [3,47].

Осы орайда ескерерлік жағдай, кейбір жағдайда тілдік қолданыстағы мақал-мәтелдер жорта бұрмаланып айтылуы мүмкін. Мұндай қолданыс түрі мақал-мәтелдер мағынасының өрескел бұрмалануына әкелуі ғажап емес. Қазақ тілінің шұрайлығына нұқсан келтірмеу мақсатында тілші ғалымдар әрбір айтылатын сөз төркінінің қалыпты мағыналық ерекшеліктерінің сақталуына, сөз мәніне баса назар аударған. Мәселен ғалым Мәулен Балақаев: «Ерекше ескерерлік жағдайлардың бірі қазақи мақал-мәтелдерді өрескел түрде бұрмалап қолдану болып танылады. Бұл ерекшелік сөз төркінін ажырата алмайтын хәлге де әкелуі мүмкін.

Сондықтан барынша аталған, айтылған сөздің мән-мағынасына да баса назар аудару қажет. Айта кететін бір жағдай, қазақ мақал-мәтелдердің қалыптасқан дәстүрлік тұлғасының өзінде де әр түрлі семантика-структуралық варианттар болып тұрады. Ал авторлық, стильдік т. б. инварианттардың бұл құбылыстан табиғаты мүлде бөлек. Тіл тәжірибесінде бұл екеуінен өзгеше қолданыс тағы бар. Ол - мақал-мәтелдерді бұзып қолдану. Мақал-мәтелдердің жалпы мағынасына, қалыптасқан бейне, логикалық тұжырымға нұқсан келтіретін инварианттық өзгерістерді біз оларды бұзып қолдану деп есептейміз», - дейді [4,51]. Демек, қазақ тіл білімінде мақал-мәтелдердің алатын орны салмақтық үлесі де ерекше орында болып саналады. Тіліміздің ерен байлығын құрап тұрған мақал-мәтелдер айтылуда да, қолдануда да, ерекше мән беріп, неғұрлым тереңірек зерделеуді қажет ететіндігі белгілі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ

1. Серғалиев М. Көркем әдебиет тілі. – Алматы,2007.- 387б.
2. Қордабаев Т. Тіл білімі. – Алматы, 2010.-254б.
3. Сыздық Р. Сөз сыры. – Астана, 2009.-214б.
4. Балақаев М. Сөз мәдениеті.-Алматы, 1974.-387б.

*****

ӘОЖ 355/359

ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ-ӘСКЕРИ ҰЖЫМДЫ ДАМЫТУДАҒЫ МАҢЫЗДЫ ПРОЦЕС

ШАПАШЕВ М. А., Ұлттық ұлан академиясының жедел өнер және моральдық-психологиялық қамтамасыз ету кафедрасының бастығы, қауымдастырылған профессор (доцент), оқытушы-зерттеуші, магистр, полковник.

КАСИМОВ Д.Л., Ұлттық ұлан академиясының жедел өнер және моральдық-психологиялық қамтамасыз ету кафедрасы моральдық-психологиялық қамтамасыз ету цикілінін аға оқытушысы, магистр, подполковник.

Аннотация: *мақалада Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының әскери ұжымында ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру процесінің мәні мен мазмұны ашылған. Зерттеудің мақсаты әскери ұжымды дамытудың өмірлік маңызды процесі ретінде ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру процесінің өзектілігін негіздеу болды. Автор ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін жеке білім ретінде түсіну тәсілі оны мәдениетаралық қарым-қатынас пен қарым-қатынас процесіне барынша енгізуге мүмкіндік беретін толерантты тұлғаға тән ерекше қасиеттердің жиынтығын көруге мүмкіндік беретінін түсінді.*

Түйінді сөздер: *ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті, көпұлтты әскери ұжым, әскери қызметшілер.*

Әскери қызметшілерде ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру көпұлтты әскери ұжымды дамытудың негізгі тетіктерінің бірі болып табылады. Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін, бір жағынан, этносаралық өзара әрекеттесу процесінде сақталуы керек ережелер жиынтығы ретінде қарастыруға болады. Екінші жағынан, оны әр әскери қызметшінің әртүрлі ұлттық топтардың өкілдерін ақылға қонымды қабылдау қабілеті ретінде түсіндіруге болады. Сонымен бірге, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті жауынгердің жеке басына, әскери ұжымдарға тән идеялар, идеялар, белгілі бір мәдени іс-әрекеттің тәсілдері, формалары мен әдістері жүйесі ретінде интернационализм принциптеріне қайшы келетін барлық құбылыстармен күресуді көздейді.

Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін жеке білім ретінде түсіну тәсілі оны мәдениетаралық қарым-қатынас пен қарым-қатынас процесіне барынша енгізуге мүмкіндік беретін толерантты тұлғаға тән ерекше қасиеттердің жиынтығын көруге мүмкіндік береді [1].

Ұлтаралық қарым – қатынас мәдениетін жетілдіру-Қарулы Күштерді демократияландыруға, әскери қызметшілердің санасын қайта құруға елеулі әсер

ететін, қойылған қызметтік-жауынгерлік міндеттерді табысты орындауға ықпал ететін өмірлік маңызды процесс. Этносаралық және конфессияаралық келісімді, азаматтық бірлікті қамтамасыз ету қажеттілігі мемлекеттік деңгейде бекітілген: ст. Қазақстан Республикасы Конституциясының 19-определяется этносаралық толеранттылықтың қажеттілігі айқындалады (әркімнің ана тілі мен мәдениетін пайдалануға, қарым-қатынас, тәрбие, оқыту және шығармашылық тілін еркін таңдауға құқығы бар) [2].

Қазақстан Республикасының Үкіметі 2010 жылғы 29 сәуірде Қазақстанның ұлттық бірлігі доктринасын қабылдады, ал 2010 жылғы 25 мамырда «Қазақстанның ұлттық бірлігі доктринасын іске асыру жоспары» бекітілді [3]. Құқық қорғау саласындағы, оның ішінде Қарулы Күштердегі Доктрина этникалық қатынастардың даму векторларын нығайтуға арналған, атап айтқанда:

- этносаралық қатынастар саласындағы халықтың саяси-құқықтық мәдениетін арттыру, ксенофобия, экстремизм және тұрмыстық ұлтшылдық көріністеріне олардың барлық нысандары мен көріністерінде төзімсіз қатынасты қалыптастыру;

- этносаралық қатынастар саласындағы жағымсыз үрдістер мен қатерлерді анықтау, алдын алу және бейтараптандыру бойынша құқық қорғау қызметін жетілдіру;

- этносаралық қатынастарды саясаттандыруға, азаматтарды этникалық, нәсілдік, конфессиялық және өзге де себептер бойынша кемсітуге жол бермеу;

- этникалық бояуға ие болуы мүмкін әлеуметтік және басқа сипаттағы қайшылықтар мен қақтығыстардың пайда болуының алғышарттарын ерте анықтау тетіктерін құру және нығайту, сондай-ақ мұндай қақтығыстарды шешу жүйесін әзірлеу.

Тәуелсіздікті сақтау мен мемлекеттілікті нығайту, мүмкіндіктер теңдігі мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, зиялы ұлт құру және ұлттық рухты дамыту ел бірлігінің іргетасы мен әрбір ел азаматының өмірлік ұстанымына айналуы тиіс. Оның ішінде Қарулы Күштердің әскери қызметшілері.

Әскери ұжымдарда ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру тұтас қоғамның мүдделерін, Қарулы Күштердің әскери-кәсіби мүдделерін, ең маңызды әлеуметтік қажеттіліктерді, халықаралық және ұлттық құндылықтарды, стандарттарды және соған сәйкес жүзеге асыру әскери қызметшінің жеке басына, көп ұлтты әскери ұжымға жан-жақты, тұрақты, жүйелі педагогикалық ықпал ету [4].

Әскери топтарда ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру үдерісін кең мағынада ұлтаралық қатынас саласындағы мемлекеттік саясаттың жүргізушісі қызметін атқаратын офицер жүзеге асырады. Оның міндеттері күнделікті қарым-қатынастың оң тәжірибесін, педагогикалық ықпал ету мен өзара әрекеттесудің әртүрлі нысандары мен әдістерін пайдалана отырып, жеке тұлғаның бойында тарихи қалыптасқан, әлеуметтік-бағдарланған күнделікті

қарым-қатынас ережелері мен нормаларын ұлттық қадір-қасиетті, интернационализмді құрметтеу рухында сіңіру. Отанға деген адалдық, сондықтан олар әрбір жауынгердің өмір салтының ажырамас белгісіне айналады.

Көпұлтты әскери ұжымдардың жеке құрамымен тәрбие жұмысының маңызды нысандарының бірі еліміздің тарихын, Қазақстан Республикасының мемлекеттік құрылымының негіздерін, еліміздің Конституциясының негізгі ережелерін және елдің қауіпсіздігі мен қорғанысы саласындағы мемлекеттік саясат, сондай-ақ мемлекеттің әлеуметтік саясаты әскери борышқа адалдық пен халықтың тарихын, дәстүрін, мәдениеті мен тілін сүюге тәрбиелеуді мемлекеттік құқықтық жаттығу.

Осылайша, әскери ұжымның күнделікті қызметін ұйымдастыру командирлерден әскери қызметкерлердің ұлттық ерекшеліктерін білуді талап етеді, олар өздеріне бағыныштылар шақырылған сол субъектілердің (облыстардың) немесе республикалардың мәдениеті мен тарихын білуі керек. Әскери қызметкерлердің жалпы жиналыстарында достықты нығайту, ұжымда жоғары моральдық ахуалды, әскери жолдастық пен достықты қалыптастыру мәселелері қаралуы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Согомонян А.С. РФ Қарулы Күштері құрылысының қазіргі кезеңіндегі жоғары оқу орындарының әскери жасақтарындағы ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті: дис. ...мүмкіндік. әлеуметтік Ғылым. – Краснодар, 2015. – 185 б.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы: Заңгер, 1995. 32 б.

3. Қазақстанның ұлттық бірлігі доктринасын іске асыру жоспары: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы 25 мамырдағы № 468 Қаулысы [Электрондық ресурс].

4. Шапашев М.А., Макаренко В.С. Әскери ұжымдарда ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру: мәні, мақсаттары, міндеттері / М.А. Шапашев, В.С. Макаренко // ҚАЛА. – 2021. – No 4. – 251-263-б.

REFERENCES

1. Sogomonyan A.S. Kul`tura mezhnaczional`nogo obshheniya v voinskikh kollektivakh VVUZov na sovremennom e`tape stroitel`stva VS RF: dis. …kand. Socz. Nauk. – Krasnodar, 2015. – 185 s.

2. Konstitucziya Respubliki Kazakhstan. Almaty`: Yurist, 1995. 32 s.

3. Plan realizaczii Doktriny` Naczional`nogo edinstva Kazakhstana: Ukaz Pravitel`stva Respubliki Kazakhstan # 468 ot 25 maya 2010 goda [E`lektronny`j resurs].

4. Shapashev M.A., Makarenko V.S. Formirovanie kul`tury` mezhnaczional`nogo obshheniya v voinskikh kollektivakh: sushhnost`, czeli, zadachi / M.A. Shapashev, V.S. Makarenko // CzITISE`. – 2021. - # 4. – S. 251-263.

***

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ - ЖИЗНЕННО ВАЖНЫЙ ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ ВОИНСКОГО КОЛЛЕКТИВА

ШАПАШЕВ М.А.

начальник кафедры оперативного искусства и морально-психологического обеспечения Академии Национальной гвардии, ассоциированный профессор (доцент), преподователь-исследователь, магистр, полковник.

КАСИМОВ Д.Л.

старший преподаватель кафедры оперативного искусства и морально-психологического обеспечения Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр, подполковник.

Аннотация: *В статье раскрыта сущность и содержание процесса формирование культуры межнационального общения в воинском коллективе Национальной гвардии Республики Казахстан. Цель исследования состояла в обосновании актуальности процесса формирования культуры межнационального общения как жизненно важного процесса развития воинского коллектива. Автор пришел к пониманию того, что подход к осмыслению культуры межнационального общения как личностного образования дает возможность видеть в ней совокупность особых качеств, присущих толерантной личности, которые позволяют ей быть максимально включенной в процесс межкультурной коммуникации и общения.*

Ключевые слова: *культура межнационального общения, многонациональный воинский коллектив, военнослужащие.*

THE FORMATION OF A CULTURE OF INTERETHNIC COMMUNICATION IS A VITAL PROCESS FOR THE DEVELOPMENT OF A MILITARY TEAM

SHAPASHEV M.A., Head of the Department of Operational Art and Moral and Psychological Support of the National Guard Academy, Associate Professor (Associate Professor), lecturer-researcher, Master, Colonel.

KASSIMOV D. L., Senior lecturer, master, Lieutenant Colonel of the Department of operational art and moral and psychological support of the National Guard Academy.

Annotation: *The article reveals the essence and content of the process of forming a culture of interethnic communication in the military staff of the National Guard of the Republic of Kazakhstan. The purpose of the study was to substantiate the relevance of the process of forming a culture of interethnic communication as a vital process for the development of a military team. The author came to understand that the approach to understanding the culture of interethnic communication as a personal education makes it possible to see in it a set of special qualities inherent in*

a tolerant person, which allow her to be maximally involved in the process of intercultural communication and communication.

Keywords: *culture of interethnic communication, multinational military team, military personnel.*

2 НАПРАВЛЕНИЕ: ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ВСУЗАХ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ

2 БАҒЫТ: БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ӘАОО-ДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

*****

УДК 811.161

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНЫХ ГРУППАХ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ВЫЗОВЫ

Р.С. АЛЬЖАНОВА[1], Б.В. САЙРАНОВ[2]

[1] кандидат исторических наук, ассоциированный профессор (доцент), профессор кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, майор, г. Петропавловск E-mail: baurka@bk.ru;

[2] студент Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, E-mail: baurka10@mail.ru

Аннотация. *В данной статье рассматривается роль компьютерных технологий и программного обеспечения в процессе преподавания русского языка в казахских группах. Современный образовательный ландшафт требует постоянного обновления методик обучения, особенно в контексте разнообразия культурных, лингвистических и педагогических особенностей различных национальных групп. С учетом современных требований к образованию и многообразия культурных контекстов, применение инновационных методов становится необходимым условием для эффективного обучения.*

Ключевые слова: *учебные программы, онлайн-ресурсы, мультимедийные материалы общественные и профессиональные стандарты, мультимедийная система образования.*

Введение

Современный мир характеризуется увеличивающимся потоком информации и быстрым развитием технологий. Это оказывает значительное влияние на образование, включая процесс преподавания иностранных языков. В контексте национальных групп, где русский язык является иностранным,

внедрение инновационных технологий становится ключевым фактором для эффективного обучения.

Компьютерные технологии играют важную роль в современном образовании. Среди преимуществ таких подходов - доступ к большому объему информации, возможность интерактивного обучения и индивидуализированный подход к курсантам. Программное обеспечение для изучения русского языка может включать в себя учебники, онлайн-курсы, игры и другие интерактивные ресурсы.

Интерактивные обучающие программы предоставляют курсантам возможность практиковать навыки в реальном времени. Эти программы могут включать в себя задания на грамматику, аудирование, чтение и письмо, а также симуляции реальных коммуникативных ситуаций. Использование мультимедийных ресурсов, таких как видеоуроки, аудиозаписи, графики и анимации, может значительно обогатить учебный процесс. Эти материалы помогают курсантам лучше понимать и запоминать учебный материал, особенно в контексте изучения иностранного языка. Онлайн-платформы и виртуальные классы предоставляют возможность обучаться в любом месте и в любое время, что особенно удобно для курсантов, находящихся в разных часовых поясах или имеющих ограничения по времени. Эти инструменты также способствуют обмену опытом между курсантами различных культур [1, с. 17].

Высшее образование на современном этапе претерпевает значительные изменения, отмечая замену парадигмы обучения парадигмой образования. В этом новом подходе обучающийся рассматривается как активный участник образовательного процесса, а не просто как пассивный потребитель знаний. Социальные требования к образованию и высшей школе становятся все более современными и изменчивыми. Новые проекты и программы, ориентированные на стимулирование активности курсантов в их творческом и самостоятельном стремлении к образовательным целям, становятся востребованными на рынке образовательных услуг.

Эти новые требования являются результатом значительных изменений в обществе, особенно в области технологий. Быстрое развитие технологий привело к изменениям в условиях, целях и содержании обучения. В последнее время вопросы использования электронных, цифровых и телекоммуникационных средств все чаще становятся объектом изучения в методологии преподавания иностранных языков, в том числе русского языка и русского как иностранного.

Применение новых технологий и средств обучения существенно повышает качество формирования коммуникативной компетенции курсантов при изучении русского языка как иностранного. Эти инновации приближают методики обучения к индивидуальным особенностям учащихся и создают новые стимулы для успешного изучения русского языка. В последние годы научно-методическая база существенно усовершенствовалась, что позволяет

обосновать эффективность применения информационно-компьютерных технологий в практике преподавания русского языка в иностранной среде на всех уровнях обучения, включая краткосрочные курсы. В условиях разнообразного языкового состава в многонациональных аудиториях особое значение приобретает использование интернет-ресурсов и различных компьютерных программ с их мультимедийными возможностями в процессе обучения и преподавания. Современные средства информации и коммуникации обеспечивают оперативность, скорость и доступность обмена информацией, что делает их необходимыми инструментами в образовательном процессе.

Развитие информационных потоков и их воздействие на образовательный процесс способствовали появлению концепции информационно-образовательной среды (ИОС), объединяющей цели, содержание и средства обучения. Эта среда включает в себя различные учебно-методические ресурсы, такие как электронные учебники, словари, сборники упражнений и тестовые задания. Также в нее входят видео-лекции и практические занятия, доступные через интернет. Важным элементом информационно-образовательной среды является информационно-коммуникационная обучающая среда, которая способствует как аудиторной, так и внеаудиторной самостоятельной работе курсантов, обеспечивая им необходимую поддержку и помогая обеспечить непрерывность образования.

Информационно-обучающая среда (ИОС) представляет собой комплексный подход к организации образовательного процесса. С одной стороны, она включает в себя стимулирование самостоятельной работы курсантов с использованием мультимедийных комплексов и обучающих пособий. С другой стороны, она направлена на максимальное использование потенциала ресурсов Интернета, включая разнообразные тематические коллекции, тесты, графические, анимационные, видео- и аудиоматериалы. Эти ресурсы курсанты могут использовать как под руководством преподавателя, так и самостоятельно вне аудитории. Новые методические подходы, основанные на использовании информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), способны значительно расширить доступ учащихся к аутентичной учебной информации, соответствующей их учебным задачам. Это в свою очередь способствует увеличению коммуникативной направленности практических занятий по изучению русского как иностранного языка. Особое внимание уделяется развитию самостоятельной работы курсантов на основе ИКТ, что требует дальнейших исследований и адаптации методик обучения [2].

Организация самостоятельной учебной деятельности с применением информационно-коммуникационных технологий имеет свою специфику, включающую использование различных типов электронных средств обучения и особенностей подготовки заданий и упражнений на основе ИКТ. Это важно для обеспечения эффективности и эффективности учебного процесса.

Болонский процесс также подразумевает расширение межвузовского обмена, особенно с зарубежными университетами. Курсанты, приезжающие на

академический обмен, чаще всего учатся в зарубежном вузе в течение ограниченного времени. Это подразумевает курсовую организацию обучения и пребывание курсанта в иностранном университете на определенный период, что представляет собой важную форму академической мобильности [3, с. 19].

В настоящее время активно разрабатываются методики преподавания русского как иностранного языка, которые учитывают использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) как в учебном процессе, так и в самостоятельной работе курсантов. Расширение спектра технологий компьютерного обучения является следствием процесса информатизации образования, и элементы "электронного обучения" (e-learning), такие как мультимедийные учебные комплексы, электронные учебники и тестирование через интернет, становятся неотъемлемой частью образовательного процесса. Эти ресурсы широко используются в качестве дополнительных средств обучения русскому языку.

Некоторые вузы предлагают различные курсы и предметы в формате дистанционного обучения через интернет-ресурсы, что позволяет создать "электронный университет" с курсами по русскому языку и его методике преподавания. Модель самостоятельной работы курсантов под руководством преподавателя, основанная на использовании ИКТ и мультимедийных средств, способствует повышению эффективности обучения русскому языку и мотивации курсантов. Это также освобождает время на аудиторных занятиях для практики речи и развития коммуникативной компетенции.

Современные программные средства и технологии обучения, такие как метод проектов, технология портфолио и телекоммуникационные технологии, предоставляют новые возможности для организации самостоятельной учебной деятельности. Создание портфолио, которое отражает развитие языковой личности курсанта и его коммуникативной компетенции, является эффективным инструментом для самостоятельной работы и анализа учебных достижений.

Для преподавателя, занимающегося организацией самостоятельной работы слушателей краткосрочных курсов русского языка, ключевым инструментом становится концепция индивидуального образовательного маршрута. Этот подход предполагает поддержку курсанта в выборе и реализации специализированных шагов и действий на основе его собственных образовательных целей и стремлений. Создание мотивирующей образовательной траектории для курсантов, прибывающих на академический обмен, является важным шагом, который не ограничивается временными рамками курса. Цель заключается в создании индивидуализированного, поддерживаемого ресурсами и педагогически ориентированного образовательного процесса.

Большинство иностранных курсантов, прибывающих на академический обмен в российские вузы, обладают опытом работы с технологиями и доступом к глобальному информационному пространству. Поэтому внедрение

индивидуального образовательного маршрута, основанного на использовании информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), направлено на эффективную лингвокультурную подготовку в условиях языковой среды. Этот подход также помогает курсантам ориентироваться в возможностях развития своих языковых и культурных навыков после завершения курса.

Индивидуальный образовательный маршрут предполагает организацию разнообразных учебных и внеучебных действий на основе индивидуальных потребностей курсанта. Это включает в себя использование инновационных методов организации самостоятельной работы с учетом возможностей образовательной среды. Преподаватель должен помогать курсантам разрабатывать свои программы самостоятельной работы, выбирать подходящие формы обучения и источники информации, учитывая их личные интересы и профессиональные цели.

В контексте изучения русского языка в рамках академического обмена особое внимание следует уделить формированию коммуникативной компетенции и овладению культурой информирования. Самостоятельное обучение неразрывно связано с использованием информационной среды и требует от курсантов умения находить и анализировать образовательные ресурсы. Целью такой самостоятельной работы является не только поддержание мотивации к изучению языка, но и расширение знаний о русской культуре и истории через доступ к соответствующей информации.

Индивидуальные предпочтения и интересы курсантов оказывают влияние на способ получения информации, касающейся изучения окружающей социокультурной среды в период пребывания в стране. Внедрение новых технологий представляет собой возможность оптимизации времени за пределами аудитории и эффективной его организации для достижения лингвокультурной компетенции. Задача преподавателя заключается в направлении курсантов на поиск информации, необходимой для их самоорганизации и знакомства с жизнью города и страны. Использование разнообразных информационных ресурсов для самонавигации в социокультурном пространстве является ключевым моментом в формировании навыков ориентации в русскоязычной сфере Интернета.

Первоначальный выбор нескольких веб-сайтов, предоставляющих важные сведения в наиболее удобной для иностранных курсантов форме, осуществляется с учетом содержания программы изучения русского языка. Далее, в зависимости от интересов курсантов, преподаватель может ознакомить их с различными источниками информации, касающейся различных аспектов общественной и культурной жизни: от музеев и театров до спортивных событий и выставок. Использование интернет-ресурсов в сочетании с другими мультимедийными средствами следует интегрировать в обучающий процесс в аудитории. Например, изучение лексики, связанной с погодными условиями, может быть более эффективным, если курсанты обращаются к рекомендованным преподавателем электронным ресурсам, предоставляющим

информацию о погоде в реальном времени. То же самое относится и к изучению транспортных систем города [4, с. 47].

Знание ключевых слов и терминов, связанных с изучаемыми темами, проверяется на регулярной основе, что способствует более эффективному получению информации. Виртуальные экскурсии, проводимые с использованием мультимедийных средств на занятиях, мотивируют курсантов использовать информационно-коммуникационные технологии самостоятельно в рамках их учебной и исследовательской работы. Этот подход позволяет курсантам сохранить свободу выбора и управления своим обучением.

Роль преподавателя состоит в оценке и анализе электронных ресурсов с точки зрения их пригодности для обучения русскому языку и культуре, а также в поддержке коммуникативной и лингвокультурной компетенции курсантов. Помощь курсантам в освоении востребованных информационных навыков, соответствующих их потребностям в совершенствовании русского языка, является одной из ключевых целей обучающего процесса, в том числе для курсантов, прибывающих в рамках академического обмена. Важно предоставить им обзор организаций и учреждений Российской Федерации, занимающихся популяризацией русской культуры и языка, а также содействующих программам изучения русского языка за рубежом.

Цель этого знакомства - обеспечить курсантов информационным арсеналом, открывающим перед ними перспективы для дальнейшего изучения русского языка. Среди значимых Интернет-ресурсов можно выделить сайты организаций, таких как "Русский мир". Эти организации ставят перед собой задачу развития культурных, научных и гуманитарных связей России с другими странами, что создает благоприятную среду для изучения языка и культуры.

После возвращения в родную страну курсанты имеют возможность получить дополнительную информацию о деятельности российских центров науки и культуры, которые активно функционируют в различных странах мира. Эти центры организуют широкий спектр мероприятий, от культурных фестивалей до школ и кружков.

Курсанты, сохраняющие мотивацию после академического обмена, могут участвовать в различных мероприятиях, проводимых в их стране проживания, таких как курсы русского языка, конкурсы и фестивали. Такие мероприятия предоставляют уникальную возможность для дальнейшего совершенствования языковых и культурных навыков.

Онлайн обучение русскому как иностранному языку предполагает использование новейших информационных технологий, таких как Skype, видеоуроки и электронная почта. Организация онлайн занятий по русскому языку начинается с предварительной бесплатной консультации, на которой преподаватель устанавливает контакт с будущим курсантом, определяет его уровень знания языка, знакомит его с электронными ресурсами и рекомендует учебные материалы.

Дистанционные формы обучения становятся все более популярными, особенно среди преподавателей, которые используют их для повышения своей квалификации. При дистанционном обучении курсы и программы, основанные на информационно-коммуникационных технологиях, предполагают учебную деятельность в реальном времени. Экспертная оценка дистанционных курсов учитывает особенности языковой группы и индивидуальные потребности курсантов, а также соответствие учебных материалов их целям и мотивации.

Использование компьютерных и мультимедийных технологий позволяет более эффективно усваивать язык и поддерживать мотивацию курсантов. Дистанционные курсы и учебные модули, созданные на основе современных технологий, предоставляют курсантам уникальные возможности для обучения и развития. Использование новых информационных технологий и мультимедийных средств обучения становится ключевым фактором в повышении качества коммуникативной компетенции курсантов, изучающих русский язык как иностранный. Это относится как к аудиторным занятиям, так и к самостоятельной работе. Создание индивидуального образовательного маршрута с использованием русскоязычного интернет-пространства и ознакомление с различными формами "электронного" образования существенно повышает мотивацию курсантов [5].

Особенно это актуально для тех, кто прошел курсовое обучение русскому языку в российском вузе по академическому обмену. Такие курсанты стремятся улучшить свои знания в русском языке с целью применения их в практической и профессиональной деятельности. Интеграция современных технологий в образовательный процесс стимулирует учащихся к более активному и результативному изучению языка, предоставляя им уникальные возможности для саморазвития и самосовершенствования.

Инновационные технологии играют ключевую роль в современном преподавании русского языка в национальных группах. Их внедрение требует системного подхода и адаптации под конкретные потребности и особенности обучающихся. Однако при правильном использовании они могут значительно улучшить эффективность образовательного процесса и способствовать успешному освоению русского языка курсантами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Азимов Э.Г. Методика организации дистанционного обучения по русскому языку как иностранному. – М.: Русский язык, 2006. – 150 с.
2. Таранова Т.Н. Современные информационные и коммуникативные технологии в обучении иностранных студентов русскому языку. URL: https://cyberleninka.ru/article/ n/sovremennye-informatsionnye-i-kommunikatsionnye-tehnologii-v-obuchenii-inostrannyh-studentov-russkomu-yazyku (дата обращения: 20.02.2024).

3. Жильцов В.А. Компьютерное моделирование языковой среды в дистанционном обучении РКИ (уровни А2–В1): автореф. дис. … канд. пед. наук. – М., 2019. - 21 с.
4. Амелина И.О. Интегративная модель обучения иностранных студентов русской деловой коммуникации на основе кейс-технологии и медиаресурсов (направление «Экономика», уровни В1–В2): дис. … канд. пед. наук. – М., 2019. - 266 с.
5. Кокенова З.К., Байбурина К.А., Ертаева Н.К. Применение мультимедийных технологий при обучении студентов-иностранцев русскому языку. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-multimediynyh-tehnologiy-pri-obuchenii-studentov-inostrantsev-russkomu-yazyku/viewer (дата обращения: 20.02.2024).

*****

ҚАЗАҚ ТІЛІН ИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

АҚПАНОВА Ғ.К.
М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті Практикалық қазақ тілі кафедрасының аға оқытушысы, әлеуметтік білім магистрі

Білім жүйесінің дамуы мен тұрақты қызмет етуін қамтамасыз ету, қоғам мен мемлекеттің даму шарттары көптеген дамыған елдерде мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылуда. Мектеп оқушыларының зияткерлік әлеуетін қалыптастырып, оларды жеке тұлға ретінде дамыту мектептегі білім жүйесін жетілдірудің басты міндеті болып табылады. Бүгінгі жаһандану заманында еліміздің әлемнің алпауыт елдерінің қатарында тұрып, ұлттық құндылықтарымыз бен тілімізді, тарихымыз бен мәдениетімізді әлемге танытатын зиялы, білікті ұрпақ тәрбиелеу, міндетіміз. Сондықтан мұғалімнің алдында жан-жақты дамыған, өз елінің тілін, тарихын, мәдениетін жетік білетін, белсенді тұлғаны қалыптастыруға мүмкіндік туғызатын білімдік орта құру міндеті тұр.

Қазақ тілі – біздің рухани негізіміз. Біздің міндетіміз – оны барлық салада белсенді пайдалана отырып дамыту. Біз ұрпақтарымызға бабаларымыздың сандаған буынының тәжірибесінен өтіп, біздің де үйлесімді үлесімізбен толыға түсетін қазіргі тілді мұраға қалдыруға тиіспіз. Бұл – өзін қадірлейтін әрбір адам дербес шешуге тиіс міндет. Мемлекет өз тарапынан мемлекеттік тілдің позициясын нығайту үшін көп жұмыс атқарып келеді. Қазақ тілін кеңінен қолдану жөніндегі кешенді шараларды жүзеге асыруды жалғастыру керек. Сіздер біздің саясатымыз туралы – 2025 жылға қарай қазақстандықтардың 95 пайызы қазақ тілін білуге тиіс екендігін білесіздер. Бұл үшін қазір барлық жағдай жасалған. Қазірдің өзінде еліміздегі оқушылардың 60 пайыздан астамы

мемлекеттік тілде оқиды. Мемлекеттік тіл барлық мектептерде оқытылады. Бұл – егер бала биыл мектепке барса, енді он-он екі жылдан соң жаппай қазақша білетін қазақстандықтардың жаңа ұрпағы қалыптасады деген сөз. Сонымен қатар ҚР «Білім туралы» Заңында барлық білім беру ұйымдарының білім алушылары мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін білуі атап көрсетілген [1].

«Интерактивті» термині ағылшын тілінен аударғанда, «бірлесіп әрекет қылу», өзара әрекет етуге қабілетті («interact»: «inter»- өзара, «act»-әрекет ету) деген мағынаны білдіреді. Яғни, интерактивті оқыту дегеніміз – мұғалім мен оқушы немесе оқушы мен оқушы арасындағы бірлесе әрекет ету барысында іске асатын – сұхбаттасу арқылы оқыту. Бірақ қазіргі педагогикада «интерактивті оқыту» ұғымын бір ғалымдар оқу процесінің түрі ретінде, енді біреулері оқу-танымдық қызметін ұйымдастырудың психология-педогогикалық жүйесі ретінде, үшінші біреулері оқыту технологиясы ретінде қарастырады. Алайда интерактивті оқыту ұғымының бірлесе әрекет ету екендігін көптеген ғалымдар мойындайды. Мұғалім қызметінде мәселені талқылау барысында өзара дауласып, пікірлесіп келісімге келетін, бір-бірін ынталандырып, қарқындатып бірлесіп әрекет етуші оқушылар тобы басты орын алады.

Интерактивті әдіс-тәсілдерді қолдану адамдардың шындықты бірлесе іздеу барысында пайда болған пікірталастарының интеллектуалды белсенділігін арттыруға қатты әсер етеді. Кітаптан оқыған немесе бұрыннан белгілі шындықты әңгімелеу, түсіндіру түрінде өткен сабақтарға қарағанда, мұндай сабақтарда оқытушының белсенділігі мен шығармашылығы аса қажет. Оқытушының пікірсайысқа араласуы түрліше болуы мүмкін, бірақ ол өз пікірін күштеп таңуға тиіс емес. Ол пікірсайыс барысында нәтижелі ойлау мен шығармашылық ізденісті қажет ететін келелі мәселелерді туғыза отырып, оқушылардың ортақ мақсатқа бірлесе қол жеткізуін қамтамасыз етуге, оқушы мен мұғалім арасындағы қарым-қатынастың тең демократиялық жағдайын қалыптастыруға, оқушылардың басты проблеманы бірігіп шешуіне, бірлесе тәжірибе жинақтауларына және әр оқушының өз тарапынан нәтижелі шешімге жетуіне мүмкіндік туғызуы қажет.

Интерактивті оқыту оқушылардың еркін тілдік қатынасқа түсуіне, танымдық, қатысымдық, сондай-ақ топпен тіл табыса әрекет ету қабілеттерінің жетілуіне, қойылған проблемаларды оң шеше алуына, әрбір мәселеге деген өз ой-пікірін дұрыс, анық, дәлелді жеткізуіне ықпал етеді. Сонымен қатар әрбір оқушы ортақ мақсатқа негізделген әрекеттерді орындау барысында жүзеге асатын тілдік қатынаста, біріншіден, өз мүддесіне сай тілдесімнің мақсаты мен маңызын анықтауға, екіншіден сөзінің қисыны мен дәлдігін мөлшерлеуге, үшіншіден пікірін дәлелді, дәйекті, түсінікті жеткізуге дағдыланады. Оқушылардың белгілі бір табысқа жетуіне, танымдық қызығушылықтарының дамуына, дүниетанымдық көзқарасының қалыптасуына, коммуникативтік мәдениетін тәрбиелеуіне, өзін-өзі бағалауына септігін тигізеді, оқушылардың сабақта ізденуіне, дара тұлғалық қасиеттерінің дамуына, шешімді таңдаудағы еркіндігіне жол ашады, түрлі жағдаяттардан жол тауып шығуға үйретеді. Осы

мақсаттарға жету үшін сабақтың ұйымдастырылуы, әдістері, педагогикалық ұстанымдары дұрыс болуы тиіс.

«Дидактика білім мазмұнының ғылыми негізін, оқыту әдістерін ұйымдастыру формаларын, яғни нені оқыту, қалай оқыту жайын зерттейді. Демек дидактика білім мазмұнын анықтау, оқыту процестерінің заңдылықтарын ашу, оқытудың ең тиімді әдістері мен ұйымдастыру формаларын табу проблемаларын шешіп отырады. Осы мәселелер жөнінде өзінің принциптерін белгілейді. Дидактикалық принципте, оқу – тәрбие ісінде басшылыққа алынатын педагогикалық қағидада оқытудың мазмұнына, ұйымдастыру формасына қойылатын талаптар белгіленеді» [2].

Оқыту процесін ұйымдастыру барысында оқушы және оқушылар ұжымы бір жағынан оқыту обьектісі, екінші жағынан оқыту субьектісі болады. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас арқылы ақпарат алмасуы, ынтымақтастық немесе бірлестік іс-әрекеті оқыту процесінің табысты болуына игі ықпал етеді. Оқытудың мазмұны, мақсаты, формалары мен әдістері, нәтижесі сияқты компоненттері бір-бірімен байланысты іске асырылса, педагогикалық процесс оң нәтиже береді. Осындай нәтижеге жету үшін оқытуға қойылатын талаптардың бастапқы жүйесін, яғни оқыту процесінің ұстанымдарын басшылыққа аламыз.

Тарихи дамудың әр кезеңі жаңа дидактикалық ұстанымдарды ұсынады. Қазақ тілін өзге тілді ұлттарға оқыту әдістемесін әлем әдістемесіне сәйкестендіру әдістемеде бұрыннан белгілі ұстанымдармен бірге басқа да ауқымды ұстанымдардың өмірге келгенін көрсетеді. Оқу ұстанымдары өтілетін тақырыпқа байланысты, тілдің жекелеген тақырыбының ерекшеліктеріне байланысты туындап, қолданылады.

Оқытудың ғылымилық ұстанымы. Бұл ұстаным оқу бағдарламаларын, оқулықтарды құрастыруда еске алынуы қажет. Үйретілуге тиіс тілдік материалдар қазақ тіл білімінің соңғы жетістіктеріне негізделуге тиіс. Яғни әдістеме тұрғысынан әбден ойластырылған ғылыми жүйеде берілуі керек. Берілген тілдік материалдардағы, мәтіндер мен жаттығулардағы терминдердің анық болуы және олардың оқушының түсінуіне қиындық туғызбауы қарастырылады. Тілдік мәтіндер ғылымның соңғы жаңалықтарына негізделген, жаңа ақпараттарға толы, дұрыс сарапталуы қажет. Оқушының білімі оқулық көлеміндегі білім деңгейінде қалып қоймауы тиіс. Осы ретте оқытудың ғылымилық ұстанымы зор рөл атқарады [2].

Оқытудың көрнекілік ұстанымы. Тіл үйретуде көрнекілік ұстанымына сүйенбеу мүмкін емес. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – білім беру бағдарламаларын меңгеру үшін жағдайлар жасау керек» деп көрсетілген [5]. Солардың бірі білім беруді ақпараттандыру барысында дидактикалық және оқыту құралы болып табылатын – компьютер. Сондықтан кез келген білім беру саласында мультимедиалық оқыту құралдары пайдаланылады. Бұл бағытта ақпараттық технологияны оқыту үрдісіне енгізу бағытында қолданылатын жаңа

технологиялардың бірі – интерактивті тақта болып табылады. Интерактивті тақта арқылы интерактивті сабақтардың кез келген түрін өткізудің мүмкіндгі мол. Мұғалім алдын ала тақырыпқа байланысты және қарастырылатын сұрақтар бойынша презентациялық материалдар дайындайды. Слайдтарға талқылауды қажет ететін негізгі сұрақтарды, сабақта белсенділік пен қызығушылықты тудыратын тақырыпты түгелдей ашуға қажет ақпараттық обьектілерді кіргізеді. Сонымен қатар тірек сызбалар мен кестелер, картиналар мен суреттерді т.б. көрнекіліктерді орынды пайдалану оқушыларды байқағыштыққа, оймен топшылауға, ойлау шеберлігіне төселуге үйретеді. Сонымен қатар тілдік материалды дәл, анық түсіндіруге, сабақтың сапасын жақсартуға ықпал етеді. Оқушылардың сөйлесім әрекетінің түрлері бойынша (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым, тілдесім) тілдік және коммуникативтік дағдылары мен біліктерін қалыптастырып, дамытады. Көрнекі құралдар оқушыларды қызықтыру құралы қызметін атқарады және тілдік мәліметтің ұзақ сақталуына әсер етеді.

Саналылық пен белсенділік ұстанымы. Саналылық пен белсенділік дегеніміз білімді саналылықпен белсене қабылдап, оның өмірмен және практикамен байланысын тереңдету, оқылатын фактілер мен құбылыстардың мәніне түсіну. Тіл заңдылықтары мен ережелерін жаттанды түрде емес, саналы түрде меңгеру. Пікірсайыс, сұхбаттасу кезінде меңгерген жаңа сөздер мен сөз тіркестерін пайдалана отырып, тақырып аясында өз ойын жаттанды түрде емес, өз сөзімен әңгімелеу. Білімді саналы түрде меңгеру оқушының білімнің, оқудың қажеттілігін ұғынудан, нақты тілдік материалды дұрыс түсінуден, жауапкершілікті сезінуден басталады. Игерген тілдік білімін сөйлей білуде орынды пайдаланған оқушының әр сөздің мағынасы мен мәніне терең ойланып көңіл бөлуі, сезінуі арқылы ғана тілді меңгеруі мүмкін болады. Осылайша саналы түрде еңбек еткен оқушыда тілге, білімге деген қызығушылық оянып, белсенділігі артады. Тілдік материалдардың дұрыс таңдалуы, талқыланатын тақырыптардың оқушы жасына лайықты, өзекті, қызықты болуы, мұғалімнің теориялық, психологиялық білімінің терең, әдістемелік, педагогикалық шеберлігінің мықты болуы, сабақты дұрыс ұйымдастыра білуі, оқытудың неғұрлым озық әдіс-тәсілдерін пайдалануы тілді саналы және белсенді меңгертуді қамтамасыз етеді.

Теорияны тәжірибемен байланыстыру ұстанымы. Бұл ұстанымның қазақ тілін үйретуде алатын орны үлкен. Қазақ тілінен алған теориялық білімді күнделікті өмір қажетіне қолдана білу теорияны тәжірибемен байланыстыру ұстанымы болып табылады. Яғни, бұл ұстаным қазақ тілінен алған теориялық білімін сөйлеуде қолдануға жаттықтырады. Бұл ұстаным бойынша мұғалім теориялық білімді меңгерте отырып, оқушылардың өз ойларын байланыстырып, жүйелі, бірізділікпен жеткізе білуіне, дұрыс сөйлеу икемдіктерін қалыптастыруға көңіл бөлуі тиіс. Сонда ғана тіл саласынан алған теориялық білім сөйлеу жағдайына септігін тигізеді. Осы тұрғыдан келгенде, теориялық білімді тәжірибемен ұштастыру іскери ойындар, рөлдік ойындар,

пікірталас, т. б. диалогтық қатынаста оқушының байланыстырып сөйлеуін дамытуға, өз ойын, пікірін еркін жеткізуге дағдыландыратын түпкі, ең басты қағида болады. Интерактивті оқыту тәжірибесінде білім мазмұнының тек оқушының білімін, іскерлік дағдысын қалыптастыру мақсатын ғана көздеп қоймай, сол білімнің оқушының шығармашылық жеке тұлғасын дамытуға, логикалық ойлау қабілетінің ұшталуына, өздігінен білім алуға құштарлығын оятуға ықпал ету жағына ерекше көңіл бөлінеді.Оқушы тілдік жағдаятта қаншалықты деңгейде тілдесім жасай алатындығын аңғарып, өз білімінің деңгейін бағалау және бақылау дағдысын меңгереді.

Түсініктілік ұстанымы оқытуды оқушының дайындық деңгейіне сай ұйымдастыруды талап етеді. Оқу материалына дәл анықталған материалды енгізуді, оқушылар меңгере алатындай ғылыми терминдер мен ұғымдарды пайдалануды көздейді. Бұл ұстаным негізінен, оқулықтағы тілдік, практикалық материалдардың тілінің түсініктілігімен тікелей байланысты. Егер материал оқушының түсінуіне ауыр болса, онда олардың тіл үйренуге деген ынтасы төмендейді. Әрине, бұл оқушыға тым жеңіл материал беру керек дегенді білдірмейді. Бұл ұстанымның өзіндік заңдылығы бар.

•Жеңілден қиынға көшу.

•Қарапайымнан күрделіге өту.

•Белгіліден белгісізге өту. Яғни, мұғалім оқыту барысында әрбір оқушының таным мүмкіндіктеріне, материалдарды игеру қабілеттеріне, ойлау қабілеттерінің даму деңгейіне назар аударуы керек. Сыныптағы барлық оқушылардың жасы шамалас болғанымен, олардың мінез-құлықтары, жалпы психикалық қабілеттерінің дәрежелері бірдей емес. Мұғалім осыны ескере отырып, оқушылармен жеке жұмыстар жүргізіп, білімі төмен балаларға жеңіл тапсырмалар беріп, кейінірек оны қиындату арқылы деңгейлеп көтеруі керек.

Оқытудың жүйелілік ұстанымы дегеніміз оқу материалдарының логикалық жағынан бірізбен сатылай құрылу, берілу тәртібі. Қазақ тілін оқытуда әрбір тақырып әдістемелік жүйемен талданады. Тілдік тақырыптардың өтілу тәртібін сақтай отырып, өтілген материал мен жаңа материал байланыстырылады. Осының нәтижесінде тілдік материалдар бірін- бірі толықтырып, аясын кеңейтіп отырады.

Жүйелілік ұстанымы жаңа материалды түсіндіруде, білім мен дағдыларды бекітуде, тексеруде, пысықтау мен қайталауда, үй тапсырмасын беруде және оны тексеріп, еске түсіруде іске асырылады. Тілді меңгертуде оқытудың жүйелілік ұстанымы міндетті түрде басшылыққа алынады. Сонда оқушылардың сөздік қоры молайып интерактивтік қарым-қатынаста еркін сөйлеу дағдылары қалыптасады [3].

Оқушылардың психикалық дара ерекшеліктерін ескеру ұстанымдары. Интерактивті оқыту барысында оқушылардың психикалық қасиеттері, оқуға бейімділігі мен икемділігі ескеріледі. Оқушылардың жеке тұлға ретіндегі субьектілік ерекшеліктері де (жасы, жынысы, интеллектуалдық дамуы, қабілеттері, жеке адам талабының дәрежесі, өзін-өзі бағалауы, басқа

оқушылармен өзара қарым-қатынасы) ескерілуі тиіс. Мұғалім тілдік тапсырмаларды олардың психикалық дара ерекшеліктерін ескере отырып, деңгейіне байланысты саралап беруі қажет.

Интерактивті оқытудың мұғалім мен оқушылардың өзара әрекеттесуі арқылы жүзеге асатындығын біз білеміз. Мұнда мұғалім мен оқушы оқу үрдісінің субьектісі болып табылады. Мұғалім ұйымдастырушы, топтың көшбасшысы, ақыл-кеңес беруші, оқушы әрекетіне жағдай жасаушы қызметін атқарады. Білімді меңгеруде, тапсырмаларды орындауда, бір-бірінің жұмысын бағалауда, талдауда оқушылар өздері жетекшілік етеді, өздерінің тәжірибесіне сүйенеді. Мұғалім шығармашылық жұмыстарды орындау барысында тың мәселелерді туғыза отырып, оқушылардың таным белсенділігін арттыруды көздейді. Туындаған мәселе төңірегінде оқушылар өз пікірін, көзқарасын білдіреді, оның дұрыстығын дәлелдейді. Оқушылардың жаңа білімі, шеберлігі осындай тәжірибе негізінде қалыптасады. Интерактивті оқыту оқушының санасына ғана әсер етіп қоймайды, олардың сезіміне, еркіне (әрекетіне, дағдысына) жағымды әсер етеді. Ғалымдардың зерттеуі де интерактивті тәсілдер арқылы оқушының оқу материалдарын жылдам меңгеретіндігін дәлелдеген. Оқытудың интерактивті тәсілдері мынандай міндеттерді шешуге көмектеседі:

– Әрбір оқушының оқу материалын меңгеру үрдісіне белсенді араласуы;

– Танымдық мотивациясын арттыру;

– Табысты қатынас жасау дағдыларын қалыптастыру (бірін-бірі тыңдай білу, сөйлесім құра білу, түсіністікпен сұрақтар қоя білу);

– Өзіндік оқу қызметінде дағдыларын дамыту: жетекші және аралық тапсырмаларды анықтау, өз таңдауының нәтижесін алдын-ала қарастыра білу, оны объективті бағалау;

– Лидерлік қасиетін тәрбиелеу;

– Топпен және топ ішінде жұмыс істей алу;

– Біріккен және жеке қызметте жетістіктерге жету үшін жауапкершілікті сезіну.

Оқытудың интерактивті әдістерінің көпшілігі бірнеше тәсілдердің күрделі өрілуі болып табылатындықтан оларды топтастыру өте қиын. Қай әдісті қолдану түрлі себептерге: сабақтың мақсатына, қатысушылар мен мұғалімнің тәжірибесіне, олардың талғамына байланысты. Көптеген әдістердің атауының шартты түрде екендігін де айта кеткен жөн. Бір ғана атау бірнеше мазмұнды белгілеу үшін жиі қолданылса, керісінше бір ғана әдіс түрлі атаулармен кездеседі.

– Шығармашылық тапсырмалар.

– Шағын топтармен жұмыс.

– Ойындар (рөлдік, іскери, білімдік).

– Сергітулер.

– Мәселелерді шешу және талқылау (жобалау әдісі, пікірсайыс, зерттеу).

– Жаңа материалды үйрену және бекіту (оқушы мұғалім рөлінде, көрнекі құралдармен жұмыс, практикалық сабақтар).

– Әлеуметтік жобалар (жарыстар, спектакльдер, қойылымдар, көрмелер).

– Қоғамдық ресурстарды пайдалану (мамандарды шақыру, саяхаттар).

Интерактивті оқыту технологиясының моделі: проблемалық шығарма әдістері, презентация, пікірталас, топпен жұмыс, миға шабуыл әдісі, сыни тұрғысынан ойлау әдісі, викториналар, мини зеттеулер, іскерлік ойындар, рөлдік ойындар, тренинг т.б. Инновациялық технологиялар оқытудың интерактивті әдістерін ұтымды қолданумен байланысты. Қай әдісті қолдану түрлі себептерге: сабақтың мақсатына, қатысушылар мен мұғалімнің тәжірибесіне, олардың талғамына байланысты.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ

1. Қазақстан Республикасыны «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі Заңы. – «Егемен Қазақстан» 2007, 15 тамыз. №254-256.
2. Дидактические принципы [Электронный ресурс] - http://ponjatija.ru/node/8862
3. Оралбаева Н., Жақсылықова К. Орыс тіліндегі мектептерде қазақ тілін оқыту әдістемесі. –Алматы «Ана тілі». -1996.

*****

UDC 8.811

ENHANCING VOCABULARY ACTIVIZATION: THE ROLE OF APPS IN LANGUAGE TEACHING METHODOLOGY

AUBAKIROVA S.S.

candidate of philological sciences, senior teacher at the department of foreign languages Kozybayev University, saulesh.aubakirova@bk.ru

Annotation: *the aim of the present article is to introduce modern services that can help educators in teaching vocabulary of a second language. Some practical methodological recommendations are given. At the beginning of the article a theoretical survey is put forward on the question of meaningful input and output activities implementation, types of practice, integrating Bloom's taxonomy.*

Key words: *vocabulary, teaching, practice, Bloom's taxonomy implementation, meaning*

In the realm of language teaching, the effective acquisition and activation of vocabulary are pivotal for learners' linguistic proficiency. This article delves into the methodological aspects of introducing new vocabulary, various types of practice

activities, the integration of Bloom's taxonomy, and the utility of such a service as canva.com in vocabulary activization.

Introducing new vocabulary one should bear in mind that it is necessary to start with the form, then meaning and finally we can talk only about usage, i.e. the systematic introduction of new vocabulary follows a structured approach encompassing form, meaning, and use, facilitating comprehensive understanding and application.

Form pertains to the structural aspects of a word, including spelling and phonetic transcription. Attention to form aids learners in accurate pronunciation and spelling. For instance, learners might engage in activities such as phonetic drills to reinforce correct pronunciation.

The meaning of a word encompasses both its denotation (literal definition) and connotation (associated feelings or ideas). Understanding the nuances of meaning is crucial for appropriate word usage in various contexts. Learners may engage in activities such as synonym and antonym identification to grasp the subtleties of word meanings.

Usage refers to how a word functions grammatically and pragmatically. Learners must understand the word's part of speech, its grammatical features (e.g., countability for nouns), and its level of formality in communication. Contextualized activities, such as sentence completion exercises, help reinforce understanding of word usage.

In order a new unit of vocabulary becomes active we should organize three different types of practice, i. e. controlled, semicontrolled or freeer and free. Here is the difficulty as far as all the ready-made sources or handouts for drilling vocabulary contains its own set of words and it doesn’t coincide with the lists of words that is being practiced. We can use twee.com, for example, to make exercises for drilling.

All the difficulties in vocabulary acquisition are described in "Learning Vocabulary in Another Language" by Paul Nation [1]. This book provides a comprehensive overview of vocabulary acquisition in second language learning contexts. Drawing on his extensive research, Nation explores various approaches to vocabulary learning and offers practical techniques for learners and educators. This book serves as a valuable guide for understanding the complexities of vocabulary acquisition and implementing evidence-based strategies in language classrooms.

Controlled practice involves structured activities where learners manipulate target vocabulary in guided exercises. For example, learners may complete closed exercises or matching tasks to reinforce vocabulary retention.

Semicontrolled practice offers learners more autonomy while still providing guidance. Tasks may include creating sentences or short dialogues using target words, allowing for greater flexibility and creativity within a structured framework.

Free practice allows learners to apply newly acquired vocabulary in authentic contexts with minimal constraints. Activities such as role-playing scenarios or discussions enable learners to use vocabulary spontaneously, promoting fluency and confidence in language use.

To know more about the importance of meaningful input and output activities in vocabulary acquisition, advocating for engaging tasks that promote active engagement with new words in various contexts you may in the book by Keith S. Folse "Vocabulary Myths: Applying Second Language Research to Classroom Teaching" [2] because here the importance of meaningful output activities is emphasized. This book challenges common misconceptions surrounding vocabulary teaching and presents evidence-based strategies for effective classroom practice. Keith S. Folse synthesizes second language research to debunk myths and offers practical insights for educators to enhance vocabulary instruction, making it an essential resource for language teachers seeking to optimize vocabulary learning outcomes.

To make preparation shorter and more effective we can integrate Bloom's Taxonomy: Enhancing Instructional Design. Bloom's taxonomy provides a framework for categorizing educational objectives into cognitive levels, offering valuable guidance for language teachers. By aligning vocabulary activities with Bloom's taxonomy, teachers can scaffold learning experiences that promote higher-order thinking skills and deeper understanding.

For instance, activities targeting lower-order thinking skills (e.g., remembering and understanding) may include vocabulary quizzes or flashcard drills. Meanwhile, tasks designed to foster higher-order thinking skills (e.g., analyzing, evaluating, and creating) could involve synthesizing new vocabulary in context through writing tasks or collaborative projects.

Thus when we study adjectives, traits of character, we can suggest our student to find antonyms first, then on the following level the task is to match the adjectives of the target language with the profession that they are given to choose. Then they are suggested to describe a character that they had picked up before. You can contradict that the preparation is too long, we have no time to make flashcards every lesson. But the thing is modern apps and services are of great demand and at our disposal. We have only to know how to work with it.

Thus, canva.com is one of the greatest achievements of our time. It is revolutionizing Vocabulary Activization. Canva.com is a versatile graphic design platform that offers numerous opportunities for creating visually engaging materials, including flashcards for vocabulary activization. Its user-friendly interface and customizable templates make it an invaluable tool for language educators.

Opportunities Offered by Canva.com:

Customizable Templates: Canva.com provides a wide range of professionally designed templates for creating flashcards, enabling educators to tailor materials to specific vocabulary themes and learning objectives.

Visual Enhancements: Incorporating images into flashcards enhances visual memory and aids in associating words with their meanings, particularly beneficial for visual learners.

Interactive Elements: Canva.com allows for the integration of multimedia elements such as audio pronunciations or video examples, enriching the learning experience and catering to diverse learning styles.

Collaboration Tools: Educators can collaborate with colleagues or students in real-time, facilitating teamwork and resource sharing for vocabulary activization.

In conclusion, the effective activation of vocabulary in language teaching requires a multifaceted approach that encompasses systematic introduction, varied practice activities, alignment with Bloom's taxonomy, and integration of innovative tools such as Canva.com. By embracing these methodological principles and insights from contemporary authors, language educators can enhance vocabulary learning outcomes and empower learners to communicate proficiently in the target language.

REFERENCE LIST:

1. Pal Nation “Learning Vocabulary in another Language”, UK, 2001
2. Keith S. Folse “Vocabulary Myths: Applying Second Language Research to Classroom Teaching”, USA, 2008

*****

ӘОЖ 355

СЕРЖАНТТАРДЫ ИНЖЕНЕРЛІК-ТЕХНИКАЛЫҚ ДАЯРЛАУДЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІНІҢ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

БАЙБУСИНОВ М.Н.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан Академиясының жедель өнер және моральдық-психологиялық қамтамасыз ету кафедрасының цикл бастығы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы, Петропавл қ. E-mail: muratbaibusinov@mail.ru.

Андатпа. *бұл мақалада Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланында сержанттарды инженерлік-техникалық даярлауды педагогикалық қамтамасыз етудің кейбір теориялық мәселелері қарастырылады, әскери бөлімдер офицерлерінің сабақ жетекшілері ретіндегі кәсіби жауапкершілігін қалыптастырудың өзектілігі ашылады.*

Түйінді сөздер: *педагогикалық қамтамасыз ету, сержанттар, инженерлік-техникалық даярлық.*

Барлық уақытта кез-келген әскери ұжымның жауынгерлік дайындығы, ұйымшылдығы мен дайындығы, ең алдымен, сержанттардың дайындық деңгейіне және ұйымдастырушылық қабілеттеріне байланысты болды. Олар кіші командирлер ретінде белгілі бір әкімшілік өкілеттіктерге ие болды және өз

құзыреті шегінде жауынгерлік, соның ішінде бағыныштыларын инженерлік-техникалық даярлау және командалық тапсырмаларды сәтті орындау үшін жеке жауапкершілікке ие болды. [1]

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан әскери бөлімдерінде сержанттарды инженерлік-техникалық даярлауды (ИТД) педагогикалық қамтамасыз ету сапасына әсер ететін негізгі компоненттердің бірі-сабақ жетекшілерінің педагогикалық шеберлігі.

Көптеген зерттеушілердің пікірінше, педагогикалық шеберліктің сапалы көрсеткіштері жоғары мәдениет, пәнді терең білу, оқыту мен тәрбиелеу әдістемесін меңгеру болып табылады.

Сонымен, зерттеуші А.А. Трущева педагогикалық шеберлікті «Кәсіби іс-әрекеттің шығармашылық орындалуы, жеке тұлғаның қалыптасқан кәсіби маңызды қасиеттерін жеке қызмет стиліне біріктіру, өзінің кәсіби іс-әрекетінің әдістері мен технологияларын үнемі жетілдіру» деп анықтайды. [2]

Г.Ш. Гайнутдиновтың пікірінше, мұғалімнің педагогикалық шеберлігінің жүйе құраушы негізгі құрылымдық құрамдас бөлігі мұғалімнің интеграцияланған сапасы ретінде басқару қабілеті болып табылады, оған кәсіби және жеке қасиеттер кешені кіреді, онда автор келесі кәсіби маңызды қасиеттерді анықтайды: педагогикалық бағыт, педагогикалық қабілеттер мен дағдылар, педагогикалық техника, кәсіби білім. [3]

Әскери ұжымдардың ұйымдастырушылық-педагогикалық мәдениеті сабақ жетекшілерінің педагогикалық шеберлігін қалыптастыруға айтарлықтай әсер етеді, сондықтан зерттеу нәтижелері ұйымдық мәдениеттің жоғары деңгейімен сипатталатын ұйымшыл ұжымдардағы сабақ жетекшісінің кәсіби қалыптасу динамикасы 1,5 есе көп екенін көрсетеді. Сондай-ақ, мұндай ұжымдардың жалпы өнімділігі 75% - ға жоғары. [4]

Сонымен қатар, мысалы, сержанттардың ИТД жетекшісі оқушыларды қызметтік-жауынгерлік қызмет барысында инженерлік құралдарымен сапалы пайдалану дағдылары мен дағдыларымен қаруландыруы керек, сондай-ақ онда жауынгерлік қызмет көрсету сапасын арттыруға деген ұмтылысты дамытып, жақсы ұйымдастырушы болуы керек және инженерлік құралдарды қолдануға жауапкершілікпен қарауы керек.

Ұлттық ұлан қызметтік-жауынгерлік қызметінде инженерлік-техникалық қамтамасыз ету маманының кәсіби жауапкершілігі қызметтік-жауынгерлік жағдайдың өзгермелі жағдайларына жедел ден қою қажеттілігіне байланысты қызметтің ерекшелігімен айқындалады, оның нәтижелері кәсіптік мақсаттағы міндеттерді орындаудың сәттілігіне әсер етеді. [5]

Әскери бөлімнің офицері сержанттардың ИТД сабақтарының жетекшісі ретінде әскери қызметшілерді оқытудың белгілі бір жүйесінің қатысушысы болып табылады. Бұл дидактикалық жүйе, біріншіден, әскери қызметкерлерді оқытуды ұйымдастыруға қажетті белгілі бір құрылымдық құрылымдардан (оқу топтары, оқу сыныптары, оқу қалашықтары, полигондар және т.б.) және оқу құралдарынан (оқулықтар, макеттер, плакаттар және т. б.) тұрады.

Сонымен қатар, оқытудың дидактикалық жүйесіне оқу сабақтарын есепке алу және жоспарлау, ұйымдастыру және өткізу жүйесі кіреді. Бұл оқу кезеңіне арналған жауынгерлік және командалық дайындық жоспарларын, батальондық жауынгерлік дайындық жоспарын, роталық сабақ кестесін, офицерлердің жеке жоспарларын құруда көрінеді.

Сержанттардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру үшін оларға практикалық сабақтарға дайындық жоспарлары беріледі. Сонымен қатар, ұсынылған әдебиеттердің тізімдері және басқа да жоспарлы құжаттар, техникалық күзету ұралдарын пайдалану кезіндегі қауіпсіздік талаптары берілуі мүмкін.

Офицердің ИТД бойынша сабақтың жетекшісі ретінде әскери бөлімнің осы дидактикалық жүйесіне кіруі одан жоғары педагогикалық шеберлікті талап етеді және оның тарапынан жоспарлау құжаттарын қажетті көлемде зерделеуді және әзірлеуді, әскери бөлімнің қызметтік-жауынгерлік міндеттерін орындау кезінде пайдаланылатын оқу-материалдық базамен, инженерлік техникалық құралдары-мен танысуды және олардың техникалық мүмкіндіктерін көздейді.

Сонымен қатар, офицер сержанттардың ИТД сабақтарының жетекшісі ретіндегі қызметі көп қырлы. Мысалы, Ұлттық ұланның қызметтік-жауынгерлік қолдану тактикасы, тактикалық даярлық және т.б. сияқты ИТД-пен өзара байланысты сержанттардың әртүрлі пәндерінің мүмкіндіктерін нақты есепке алу командирлерге әскери қызметшілерді олардың ажырамас бірлігінде тәрбиелік, дамытушылық, психологиялық даярлау және өзін-өзі жетілдіру функцияларын толық іске асыруға мүмкіндік береді. "Оқыту функциялары" ұғымы оқу процесі мен оқушының психикасында болатын процестер арасындағы байланыс жүйесін бекітуге арналған. Іс жүзінде бұл оқу процесінде оның жалпы және арнайы қабілеттерін, қызметтік-жауынгерлік қызметке психологиялық дайындығын, өзін-өзі жетілдіруге дайындығын дамытуда қажетті өзгерістер енгізілуі мүмкін және жүзеге асырылуы керек дегенді білдіреді.

Сонымен қатар, сержанттардың ИТД-ты педагогикалық қамтамасыз етуде оқыту формалары маңызды рөл атқарады. Оқу процесінде "форма" педагогикалық процестің ұйымдастырушылық жағын көрсетеді және белгіленген тәртіппен және белгілі бір режимде жүзеге асырылатын офицерлер мен сержанттардың келісілген қызметінің сыртқы көрінісі болып табылады.

Оқытудың қызметтік-жоспарлы нысандары. Саябақ күндері мен регламенттік жұмыс күндері. Әдетте, олар инженерлік техникалық құралдарды жауынгерлік жағдайда ұстау мақсатында жүзеге асырылады. Сонымен бірге, осы іс-шараларды дұрыс ұйымдастыра отырып, олар жеке құрамды техникалық оқытудың белгілі бір түрі ретінде пайдаланылуы мүмкін. Мұндай іс-шараларды ұйымдастырған кезде педагогикалық міндеттерді ойластыру, оларды инженерлік-техникалық қызмет мамандарын нұсқаушы және әдіскер ретінде бөлу арқылы жүзеге асыруды қамтамасыз ету қажет. Сонымен қатар, сержанттар, ең алдымен, инженерлік техникалық құрылғысын және оларды пайдалану ережелерін игеруге байланысты бірқатар оқу мәселелерін өз бетінше

пысықтау үшін тапсырмалар ала алады.

Оқытудың жоспардан тыс түрлері. Техникалық үйірмелер, түрлі жарыстар, конкурстар. Мұның бәрі негізінен мәдени-демалыс сағаттарында өткізіледі және сержанттарды кәсіпқойлықты арттыруға, алдыңғы қатарлы сержанттардың әскери шеберлігін құрметтеуге тәрбиелеуге бағытталады. Сонымен қатар, мұндай іс-шаралардың әрқайсысы сержанттардың инженерлік-техникалық құрылыстарды пайдаланудың, оларда жұмыс істеудің ең ұтымды тәсілдері мен әдістерін көрсетуімен байланысты оқыту әсеріне ие. Оқу әсерін күшейту үшін аталған іс-шараларды өткізу барысында сержанттарға өздерінің әскери-техникалық ой-өрістерін кеңейтуге бағытталған оқу-танымдық міндеттер қойған жөн.

Оқытудың жеке нысаны (сабақ түрі), әдетте, тек жеке дидактикалық міндеттерді шешеді және оларды сабақтың дидактикалық циклдарына біріктіру ғана сержантты бөлімшеде кәсіби қалыптастыру мақсатына жетуге мүмкіндік береді. Оқытудың әртүрлі формаларын сабақтардың дидактикалық циклдарына, содан кейін - әскери маман даярлау жүйесіне біріктіру қажеттілігі әскери қызметшілер қызметінің кешенді сипатына, сержанттың әскери-техникалық тұлғасының тұтас қалыптасуына байланысты.

Офицер мен оның қарамағындағылардың педагогикалық өзара әрекеттесуінің формалары мен әдістерін жүзеге асыру әр оқу сабағын, ең алдымен, офицер тарапынан өткізуге белгілі бір дайындық жұмыстарын қамтиды. Сабақтарды өткізуге дайындық бойынша мұндай қызмет әдістемелік жұмыс деп аталды, ал оның нәтижелері офицер әзірлеген сабақтың әдістемелік құралдарының белгілі бір жиынтығы түрінде көрінеді.

Оқу процесінің сапасы мен нәтижелілігін бақылау жөніндегі офицердің қызметі, егер ол оқыту нормаларына және сержанттардың білімін, дағдылары мен дағдыларын тексеруге қойылатын нақты педагогикалық талаптарға сәйкес жүзеге асырылса, сәтті болады. Бұл талаптар келесіге дейін азаяды. Біріншіден, тексеру әр сабақ пен жаттығуда жүйелі түрде жүргізілуі керек; екіншіден, ол танымдық сипатта болуы керек, барлық сержанттар үшін қызықты және пайдалы болуы керек; үшіншіден, жеке тексеру ұжымның (есептеу, бөлімше) дайындығын тексерумен біріктіріледі; төртіншіден, тексерудің жан-жақты болуы маңызды, объективті және көптеген әдістермен жүзеге асырылды; бесіншіден, тексеру барысында сержанттарға олардың қадір-қасиетін құрметтеумен, практикалық көмекпен ұштастыра отырып, жоғары талап қою қажет.

Сержанттарды даярлау деңгейін тексерудің маңызды әдісі қызметтік-жауынгерлік қызметте инженерлік-техникалық құралдарды практикалық қолдану нәтижелерін талдау болып табылады. Офицер бағыныштылардың білімі, дағдылары мен дағдыларын тек жеке бақылаулар негізінде ғана емес, сонымен қатар инженерлік-техникалық құралдарды қызметтік-жауынгерлік қызметте қолдану нәтижелері бойынша да бағалай алады. Сержанттың қоғамдық тәртіпті сақтау, объектілерді қорғау және т. б. бойынша орындаған

әрбір міндетін офицер мұқият зерделеуге міндетті: оның жағымды жақтарын, инженерлік-техникалық құралдарды пайдалану сапасын анықтау, қателер мен кемшіліктерді анықтау, олардың себептерін анықтау.

Осылайша. ИТД бойынша сабақ жетекшілерінің кәсібилік деңгейін арттырудың басым шарттары оқу процесінің нәтижелілігіне және тиісінше қызметтік-жауынгерлік міндеттердің сапасына әсер ететін офицердің педагогикалық қызметінің деңгейін арттыру-әскери бөлімдегі педагогикалық процестің маңызды буыны болып табылады. Сержанттардың ИТД бойынша сабақ жетекшілерінің педагогикалық шеберлігін тиімді арттырудың негізгі шарттары әдістеме саласындағы сабақ жетекшілерінің дайындық деңгейін арттыру болып табылады.

Әскери бөлімнің офицері сержанттарды кәсіптік даярлаудың белгілі бір дидактикалық жүйесінің қатысушысы бола отырып, сержанттарды ИТД бойынша оқытудың барлық нысандарын есепке алу, жоспарлау, ұйымдастыру және өткізу дағдыларына ие болуға тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Формирование профессионально-технической направленности личности младших командиров Национальной гвардии Республики Казахстан: результаты психолого-педагогического наблюдения / Байбусинов М.Н. Вестник академии педагогических наук Казахстана АПНК № 4 (72) 2016 С. 64-72.

2. Акмеологические детерминанты развития профессионализма личности учителя / *Трущева А.А.//* М.: Наука, 2006. - 223 с.

3. Организационно-педагогические условия формирования основ педагогического мастерства у будущих учителей начальной школы. / *Гайнутдинов Г.Ш.//* дисс. канд. пед. наук. Казань, 1997. - 219 с.

4. Теоретические основы и структурные элементы процесса формирования организационно-педагогической культуры кафедральных коллективов военных вузов / Е.И. Федак, С.А. Макогонов // Перспективы науки. - 2014. - №8 (59). - С. 24-29.

5. Командирлік және жауынгерлік даярлық бойынша сабақ жетекшілерін педагогикалық шеберлікке жетілдіру / Байбусинов М.Н. // Вестник Академии Национальной гвардии Республики Казахстан научно-образовательный журнал. № 3 (49), 2023 С.-191-197.

*****

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА В АКАДЕМИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (ИЗ ОПЫТА ПРЕПОДАВАНИЯ)

А.А. БЕНКЕ

заместитель начальника кафедры общеобразовательных дисциплин Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: benke78@mail.ru.

Аннотация. *Проблемное обучение в вузе является эффективным подходом к образованию, который активно используется в современной высшей школе. В данной статье рассматриваются основные принципы и преимущества проблемного обучения в процессе преподавания истории Казахстана в Академии Национальной гвардии Республики Казахстан.*

Ключевые слова: *проблемное обучение, обучающиеся, курсанты, проблемные ситуации, активизация работы, инновационные технологии, эффективные методы обучения, преподаватель.*

В современных условиях стратегия модернизации казахстанской системы образования заключается в формировании универсальных знаний, развитии ключевых компетенций и усовершенствовании опыта самостоятельной деятельности. Государственные стандарты высшего профессионального образования нацелены на изменение акцентов, смещая фокус самих процессов познания, чья эффективность непосредственно зависит от активности курсантов. В связи с этим ставятся высокие требования к качеству обучения, методике проведения лекций и семинаров, организации самостоятельной работы, а также методам текущего, промежуточного и итогового контроля знаний. Одновременно необходим пересмотр теоретических и практических подходов к содержанию образования, к подготовке педагогического персонала, к разработке новых методов и технологий обучения.

Преподаватели постоянно ищут новые формы и методы преподавания. Многие инновационные методики обучения направлены на развитие и улучшение учебного процесса, а также на подготовку специалистов к профессиональной деятельности. Они создают условия как для формирования, так и закрепления знаний, умений и навыков у курсантов. Использование инновационных методов в учебном процессе способствует преодолению стереотипов в преподавании различных дисциплин и развитию творческих способностей [1, с. 103]. Научные исследования, посвященные проблемам управления инновационными процессами в образовательной сфере, подчеркивают многоаспектность и сложность данного процесса. Особое внимание уделяется системности инновационного подхода, который охватывает все аспекты учебной деятельности при подготовке будущих специалистов.

Дисциплина "История Казахстана" занимает ключевое место в учебном плане и играет значимую роль в формировании общеобразовательной и мировоззренческой базы современных специалистов. Основная цель этого курса заключается в создании у курсантов целостного представления о культурно-историческом контексте Казахстана, ее месте в мировой истории, а

также в систематизации знаний о главных закономерностях и особенностях всемирного исторического процесса, с акцентом на изучении истории Казахстана. Кроме того, этот курс также направлен на введение курсантов в исторические проблемы, связанные с их будущей профессиональной сферой, а также на развитие навыков поиска, анализа и обобщения исторической информации.

Важно отметить, что данный курс является обязательным для изучения, поскольку он способствует развитию общекультурных компетенций, необходимых для курсантов, получающих степень бакалавра. Курсант должен обладать умением понимать движущие силы и закономерности исторического процесса, события и процессы экономической истории, а также понимать место и роль своей страны в истории человечества и в современном мире [2, с. 184-185].

Следует также отметить, что в настоящее время изменилось содержание стандарта высшего профессионального образования по истории, сдвигая акцент с изучения истории страны на изучение всемирной истории. В связи с этим стоит задача пересмотра существующей системы обучения истории в вузе, чтобы сбалансировать содержание курса с доступным учебным временем.

Цель обучения истории сегодня заключается не только в передаче основных знаний, но и в стимулировании создания новых знаний в процессе обучения. Важно активизировать работу на лекциях, где курсанты должны принимать активное участие в обсуждениях, задавать вопросы и высказывать свои мысли. На лекциях освещаются сложные и актуальные вопросы истории, связанные с формированием и развитием нашего государства, поиском путей реформирования страны, анализом внешней политики, социальными отношениями и ключевыми этапами развития общественной мысли.

Учебно-методический комплекс дисциплины (УМКД) направлен на то, чтобы курсанты готовились к аудиторным занятиям тщательно и самостоятельно, что способствует повышению эффективности обучения. Важно поддерживать мотивацию курсантов и активизировать их интерес к учебному процессу. Самостоятельная подготовка к практическим занятиям включает выполнение всех заданий по теме каждого занятия. Основная цель заключается в расширении и углублении знаний курсантов, полученных на лекциях и в результате самостоятельной работы с учебниками, научной литературой и другими информационными ресурсами.

Практические занятия разделены на два блока. В первом блоке курсанты работают с текстами, предлагаемыми для самостоятельного чтения, такими как монографии, научные статьи и исторические источники. Анализ исторических документов помогает им научиться добывать информацию самостоятельно. Во втором блоке используются интерактивные формы занятий, где курсанты решают проблемные задания, формулируют и защищают свои позиции по различным историческим вопросам. Достижение поставленной цели требует использования разнообразных педагогических методов и технологий.

Современная система исторического образования активно внедряет различные инновационные технологии в учебный процесс [3, с. 20-21]. Эти технологии представляют собой новые формы и методы организации обучения, включая использование информационных технологий, компьютерных программ для обучения и контроля. Преподавателям предстоит освоить новейшие методики обучения. Это подразумевает пересмотр организационных форм учебного процесса с увеличением самостоятельной, индивидуальной и коллективной работы курсантов, расширением практических исследовательских заданий и проведением внеаудиторных занятий.

Существующее распределение часов ставит перед преподавателями задачу выбора основных теоретических и проблемных вопросов для построения системы обучения, которая бы соответствовала целям учебного плана и способствовала усвоению знаний. В таких условиях традиционное преподавание, основанное на чтении лекций с последующим обсуждением на практических занятиях, становится неэффективным, так как оно ограничивает освещение проблем, что не соответствует требованиям компетентностного образования.

Для успешной интеграции инновационных процессов и формирования ключевых профессиональных компетенций будущих специалистов эффективными являются различные активные формы и методы обучения. Среди них: проблемные и игровые технологии, коллективная и групповая работа, имитационные методы, анализ конкретных ситуаций, метод проектов, публичные выступления, дискуссии по профессиональным вопросам, обучение в сотрудничестве и создание проблемных ситуаций.

В процессе обучения истории основной акцент делается на взаимодействии между преподавателем и курсантами, что предполагает активное участие обучаемых и творческое переосмысление полученной информации [4, с. 25-26]. Главными критериями обучения являются способность вести научные дискуссии и дебаты, свободное изложение материала, работа с различными источниками, а также эффективный поиск и преобразование информации в знания. Инициатива курсантов, наличие групповых заданий и постоянный контроль во время семестра также являются важными аспектами учебного процесса.

Внедрение инновационных технологий на занятиях по истории направлено на организацию диалогового общения, которое способствует взаимопониманию и совместному решению задач. Курсанты развивают критическое мышление, анализируя информацию, учитывая альтернативные точки зрения и участвуя в обсуждениях. Для этого используются различные формы работы на практических занятиях, включая индивидуальную, парную и групповую работу, исследовательские проекты, анализ документов и другие источники информации.

В настоящее время существует множество форм групповой работы в обучении истории, таких как "мозговой штурм", дебаты, ролевые игры и

дискуссии. Они эффективны при обсуждении проблем, по которым у курсантов уже есть некоторые представления. Темы обсуждения должны быть достаточно широкими, чтобы позволить переходить от простых вопросов к более сложным.

Один из эффективных методов активизации обучения - метод проблемного изложения, когда курсантам ставятся проблемные задачи, стимулирующие их поиск решений. Преподаватель проводит лекции в форме диалога, что помогает привлечь внимание курсантов и вовлечь их в процесс обучения. Например, курсантам может быть предложено решить определенную проблему перед изучением определенной темы, что способствует их активной вовлеченности в учебный процесс.

Применение метода проблемного обучения на занятиях по истории является крайне актуальным, поскольку многие аспекты исторической науки до сих пор остаются предметом дискуссии. Эффективность этого метода заключается в том, что курсанты сами выдвигают и обсуждают различные проблемы, что способствует развитию их навыков анализа и самостоятельного решения задач. Организация проблемного обучения требует от преподавателя значительной подготовки и усилий. Поэтому на первых порах рекомендуется внедрять его как дополнение к уже разработанным лекциям и практическим занятиям.

Еще одним эффективным методом является метод кейс-стади или метод обучения на основе конкретных ситуаций. Кейс-метод предполагает обсуждение реальных ситуаций, что способствует развитию общего интеллектуального и коммуникативного потенциала курсантов. Этот метод требует от курсантов навыков самостоятельной работы, но в то же время позволяет им применить теоретические знания на практике и развить алгоритмы принятия решений. Кейс-метод также способствует формированию у курсантов интереса к учебе, умению анализировать ситуации и оценивать альтернативы. Он помогает курсантам извлекать уроки из исторических событий и на их основе принимать осознанные решения.

В настоящее время активно применяются инновационные методы обучения истории, включая технологии проектной деятельности. Этот подход ставит перед курсантами задачу самостоятельного решения проблемы, используя различные методы и средства обучения, а также интегрируя знания из разных областей науки.

Метод проектов является исследовательским, где курсанты проходят все этапы научного исследования: от анализа проблемной ситуации до поиска путей ее решения [5 с. 53]. Это способствует формированию способностей, необходимых для эффективного действия в реальной жизни, а также развитию навыков анализа и принятия решений.

Проектная работа способствует устойчивому интересу к предмету, глубокому усвоению материала и развитию навыков работы с информацией. Кроме того, использование инновационных методов позволяет организовать учебный процесс таким образом, что все курсанты учебной группы активно

вовлечены в процесс обучения и взаимодействуют друг с другом, обмениваясь знаниями и идеями.

Таким образом, применение инновационных методов обучения способствует формированию творческого подхода к профессиональной деятельности, развитию самостоятельности мышления и способности принимать оптимальные решения. Они необходимы для подготовки высококвалифицированных специалистов и создания мотивированной образовательной среды.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Инновации в науке: материалы XIV Междунар. заочной науч.-практ. конф., 19 ноября 2012 г., Новосибирск / отв. ред. Я. А. Полонский. — Новосибирск : Изд. «СибАК», 2012. — 154 с.

2. Осмоловская, И. М. Инновации и педагогическая практика / И. М. Осмоловская // Народное образование. — 2019. — № 6.

3. Волкова, И. Е. Качество высшего образования в информационном обществе / И. Е. Волкова // Открытое образование. — 2020. — № 2.

4. Карпенко, М. П. Эволюция управления качеством и задачи его реализации в современном российском высшем образовании / М. П. Карпенко // Инновации в образовании. - 2010. — № 2.

5. Шилов, К. В. Классификация инноваций / К. В. Шилов // Инновации в образовании. —2022. — № 3.

*****

УДК 37.026.4

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРИМЕНЕНИЯ НАГЛЯДНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА ОБУЧАЮЩИХСЯ

ГОНЧАРЕНКО В.П.[1], ГРИБКОВ Ю.А.[2], МИРОНОВ Д.Н.[3]

[1] кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры физики и общеинженерных дисциплин, учреждение образования «Военная академия Республики Беларусь», г. Минск. E-mail: goncharvp@tut.by;

[2] кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры физики и общеинженерных дисциплин, учреждение образования «Военная академия Республики Беларусь», г. Минск. E-mail: grb60@mail.ru;

[3] кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры военно-инженерной подготовки военно-технического факультета, Белорусский национальный технический университет, г. Минск. E-mail: mironov.d@bntu.by.

Аннотация. *В статье рассматривается одно из направлений повышения познавательного интереса обучающихся путем использования наглядных методов обучения. Сочетаясь с другими методами, наглядные методы значительно повышают качество образовательного процесса, и одновременно требуют развития современного учебно-лабораторного оборудования.*

Ключевые слова: *образовательный процесс, методы обучения, наглядность, познавательный интерес.*

В процессе реализации учебного процесса одной из главных задач преподавателя является развитие у обучаемых познавательного интереса – основного побудителя образовательной деятельности. Познавательный интерес проявляется в избирательной направленности личности к обучению, в потребности поиска и приобретении новой информации. Это один из главных факторов, решающих задачу активизации учебной работы обучаемых, основное средство повышения информационных, творческих, профессиональных, интеллектуальных потребностей личности.

Задача преподавателя, направленная на развитие познавательного интереса, может быть решена путем применения новых педагогических технологий, способных изменить характер учебной деятельности. Одной из таких технологий является применение на занятиях современного учебно-лабораторного оборудования (УЛО), в результате чего решается целый комплекс дидактических задач:

развитие наглядно-действенного, наглядно-образного, творческого мышления;

формирование навыков анализа и обработки информации;

формирование умений осуществлять экспериментально-исследовательскую деятельность;

возникновение побудительных мотивов, обеспечивающих закрепление и активизацию познавательного интереса;

достижение наиболее быстрого темпа усвоения учебного материала;

повышение результатов обучения за счет хорошего усвоения знаний, навыков и умений мелкими дозами;

самоконтроль результатов учебной работы с применением обратной связи.

При этом применение УЛО позволяет решить ряд педагогических задач, направленных на совершенствование процесса развития познавательного интереса:

активизация учебной деятельности;

поэтапное усложнение содержания учебной деятельности с учетом индивидуальных особенностей обучаемых;

становление отдельных компонентов мотивационной сферы.

В современных условиях возрастающие требования к специалистам, увеличивающийся объем информации требует совершенствования и развития педагогических технологий, реализуемых при подготовке специалиста, способного к активному самостоятельному решению поставленных перед ним задач. При этом основное место отводится выбору метода обучения.

Понятие «метод обучения» достаточно многостороннее и для каждого конкретного случая преподаватель должен его корректировать. В учебной деятельности, как правило, сочетается несколько методов. Они как бы взаимно проникают друг в друга, характеризуя с разных сторон взаимодействие участников учебного процесса. Применение на занятии конкретного метода означает, что он доминирует в данный момент и вносит наибольший вклад в решение основной дидактической задачи [1].

Учитывая, что метод обучения представляет собой способ упорядоченной взаимосвязанной деятельности обучающихся и преподавателя, которая имеет основной целью решение задач образования, воспитания и развития, то можно утверждать, что достаточно важную роль при организации учебно-познавательной деятельности играют наглядные методы [2]. Методы наглядного обучения позволяют значительно повысить качество образовательного процесса во время учебных занятий. В особенности это касается естественнонаучных дисциплин, основу которых составляет изучение объективной реальности окружающего мира, где все основные законы, теоремы и утверждения могут быть подтверждены практическими опытами.

Сама идея наглядности в педагогике занимает значительное место. На практике наглядность выражалась в реализации дидактического принципа, который одним из первых в педагогике начал научно оформляться. Даже в те времена, когда отсутствовала письменность, применение наглядности уже осуществлялась. В древних школах Египта, Китая, Греции и Руси наглядность достаточно широко использовалась. Но как таковой, самой педагогической теории применения наглядных средств обучения еще не существовало [3].

Значительный вклад в научное обоснование принципа наглядности внесли зарубежные ученые-педагоги: Я.А.Коменский (1592–1670), И.Г.Песталоцци (1746–1827), И.Ф.Гербарт (1776–1841), Ф.А.Дистервега (1790–1866) [4,5].

В России разработкой научной теории наглядности активно занимались М.В.Ломоносов (1711–1765), К.Д.Ушинский (1824–1870) и П.Ф.Каптерев (1849–1922).

М.В.Ломоносов применял на лекциях наглядные средства обучения, что было новизной того времени. Последующие поколения русских ученых также использовали на лекциях натурные модели и установки, демонстрировали опыты.

К.Д.Ушинский, как основоположник русской научной педагогики, уделял в своей педагогической системе значительное место принципу наглядности. На основе результатов обобщения существующего опыта он смог внести много

ценного в теоретическую разработку и применение этого принципа. К.Д.Ушинский определил принципу наглядности соответствующее место в образовательном процессе. В применении наглядности он видел одно из условий получения полноценных знаний обучаемыми и развития их логического мышления [6]. В процессе занятий он старался всесторонне знакомить их с объектами изучения, чтобы они уяснили, какие связи существуют между этими объектами. В конечном итоге ему удалось усовершенствовать методику наглядного обучения. Однако, как утверждал К.Д.Ушинский, наглядность не сама цель, реальное знакомство с объектом служит развитию у обучаемого мышления и играет в этом процессе вспомогательную роль.

В дальнейшем разработка идей К.Д.Ушинского была осуществлена его учеником П.Ф.Каптеревым. Он сделал значительный вклад в раскрытии взаимосвязи внешних форм методов обучения и их внутренней сущности. Он внес многое в разработку «педагогического» метода. Основными чертами этого метода он считал наглядность и элементарность. Причем под элементарностью он понимал что-то конкретное, подлежащее восприятию органов чувств. Элементарное и наглядное обучение П.Ф.Каптерев рассматривал как единое целое. «Элементарность и наглядность обучения, взятые в отдельности, представляют отдельные стороны естественного метода обучения и, как отдельные стороны истины, а не вся истина, недостаточны» [7]. При этом значительную роль он отводил работе обучающегося.

Применение наглядности в обучении в последующих исследованиях развивались в различных направлениях и связывались, прежде всего, с применением быстро развивающихся различных видов УЛО. К УЛО относятся такие технические средства обучения, которые сами не относятся к объектам изучения, но при этом способствуют решению учебных задач и значительно повышают качество образовательного процесса посредством заложенных в них дидактических материалов. В познавательной деятельности УЛО реализует обучающую, развивающую и воспитывающую функции. Оно является носителем учебной информации, средствами ее передачи, переработки и хранения. На УЛО возлагается передача информации, которая используется для управления и контроля результатов образовательной деятельности.

На основе анализа возможностей и роли УЛО в настоящее время педагогика отводит ему вспомогательное место в работе преподавателя. Использование УЛО в процессе занятий повышает наглядность обучения, способствует процессу запоминания учебного материала, укрепляет связи теории и практики и в целом экономит учебное время. Для обучающихся, которые имеют достаточно хорошее визуальное восприятие, наглядные методы достаточно важны. От преподавателя современная дидактика требует применение наиболее рациональных способов использования средств наглядности для достижения максимального эффекта. Она направляет преподавателя на такое применение наглядных методов, чтобы имелась

возможность, наряду с другими задачами, развивать у обучаемого и абстрактное мышление.

Наглядные методы обучения обязательно сочетаются со словесными. Их тесная взаимосвязь обусловлена диалектическим путем познания объективной реальности: от живого созерцания, к абстрактному мышлению, и от него к практике.

Основными формами сочетания слова и наглядности в современной педагогике являются следующие:

преподаватель посредством слова руководит наблюдением обучающихся, а знания об облике самого предмета, его свойствах извлекаются непосредственно из наглядного объекта в ходе наблюдений;

с помощью слова преподаватель по результатам реализованного обучающимися наблюдения наглядных объектов и на базе имеющихся у них знаний, направляет к осмыслению таких связей в явлениях, которые не могут быть обнаружены в процессе восприятия;

сведения об облике объекта, его свойствах обучающиеся получают посредством слова, а наглядные средства являются подтверждением и конкретизацией словесных сообщений преподавателя.

Выше представлены только основные формы сочетания слова и наглядности. Отдавать полное предпочтение какой-либо одной форме ошибочно. Выбор формы зависит от особенностей задач обучения, содержания теоретического материала, уровня подготовленности обучаемых и, в конце концов, наличия наглядных средств. Задача преподавателя выбрать наиболее рациональное сочетание слова и наглядности.

Наряду со словесными методами наглядные широко применяются с практическими методами обучения. Демонстрация иллюстраций и словесные пояснения достаточно часто сопровождают выполнение какой-либо практической работы.

В образовательном процессе, с целью повышения его качества, необходимо обеспечить возникновение положительных эмоций к учебной деятельности, к содержанию учебного материала, к методам и формам процесса обучения. Применение наглядных методов является наилучшим инструментом решения этой задачи, который позволяет создать на занятии ситуацию занимательности, например, введение в учебный процесс каких-либо занимательных примеров, опытов, парадоксальных фактов. Успешно применяются и такие приемы повышения занимательности обучения, как показ опытов. Еще одним из приемов стимулирования познавательного интереса является сопоставление научных и житейских толкований отдельных природных явлений.

Основным источником развития интереса к самой учебной деятельности является ее содержание. Для того чтобы содержание оказало особенно сильное стимулирующее влияние, оно должно отвечать целому ряду требований, сформулированных в принципах обучения (научность, связь с жизнью,

систематичность и последовательность, комплексное образовательное, воспитывающее и развивающее влияние). Однако имеются и некоторые специальные приемы, направленные на повышение стимулирующего влияния содержания учения. К ним в первую очередь можно отнести создание ситуации новизны, актуальности, приближения содержания к самым важным открытиям в науке и технике.

Таким образом, применение в образовательном процессе современной учебно-лабораторной базы оказывает стимулирующее воздействие на развитие познавательного интереса обучаемых и, как следствие, на повышение качества учебных занятий.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Безрукова В.С. Педагогика. – Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 329 с.
2. Осмаловская И.М. Наглядные методы обучения. – М.: Академия, 2009. – 183 с.
3. Джуринский А.Н. История педагогики. – М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
4. Коменский Я.А. Великая дидактика. – М.: Педагогика, 1989. – 416 с.
5. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1981. – 334 с.
6. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1988. – 492 с.
7. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1982. – 703 с.

***

УДК 159.922

ФОРМИРОВАНИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ ЮРИДИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

ДАВЛЕНОВА А.С.[1], БЕСПАЕВА К.А.[2].

[1] старший преподаватель кафедры языковой подготовки, Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Баримбека Бейсенова, г.Караганда. E-mail: davlenova.aliya@mail.ru.

[2] магистр гуманитарных наук, старший преподаватель кафедры русского языка и литературы имени Г. А. Мейрамова, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова. E-mail: besp71@mail.ru

Аннотация: *Статья посвящена вопросу формирования критического мышления на занятиях русского языка у обучающихся юридических*

специальностей. Авторы обращают особое внимание на применение метода критического мышления путем анализа текста юридической направленности на занятиях русского языка. Достижение поставленной цели заключается в использовании различных видов вопросов, актуализирующих знания обучающихся и повышающих эффективность восприятия информации. Авторами делается вывод о том, что использование метода критического мышления способствует развитию профессиональной компетенции будущих юридических работников.

Ключевые слова: *критическое мышление, русский язык, анализ, убийство, мужчина.*

Одним из приоритетных направлений современного образовательного процесса является формирование и развитие критического мышления студентов, обучающихся в высших учебных заведениях. Будущий специалист юридического профиля должен уметь работать с информацией различного характера, анализировать, обобщать, делать выводы, уметь принимать решения.

А.В. Федоров в статье «Развитие критического мышления в медиаобразовании: основные понятия» приводит основные показатели критического мышления, основанные на материале научных трудов зарубежных исследователей (Р.Пол, Э. Бинкер, Э. Мартин и К. Эдамсон):

А. Аффективные:

1) самостоятельность мышления;
2) понимание эгоцентрических и социоцентрических мотивов;
3) непредвзятость суждений;
4) видение взаимосвязи эмоций и убеждений;
5) воздержание от торопливых суждений;
6) смелость мышления;
7) добросовестность мышления;
8) настойчивость в решении интеллектуальных задач;
9) уверенность рассуждений;

Б. Макрокогнитивные:

10) обобщение без стремления к упрощению;
11) сопоставление аналогичных ситуаций, приложение знания к новому контексту;
12) расширение угла зрения: рассмотрение вопроса с разных сторон, высказывание различных аргументов, гипотез;
13) ясность высказываемых положений, выводов, убеждений;
14) ясность изложения, продуманность выбора слов;
15) разработка оценочных критериев: ясность базовых ценностей и норм;
16) оценка надежности информации;
17) глубина мышления: выделение наиболее значимых вопросов;
18) анализ аргументов, объяснений, убеждений, гипотез;
19) выработка/оценка конкретных решений;

20) анализ и оценка человеческих поступков/линий поведения;

21) критический подход к чтению: понимание сути, критическая оценка прочитанного;

22) критическое слушание (диалог «без слов»);

23) установление межпредметных связей;

24) способность вести «сократическую беседу», через диалог приходить к пониманию и оценке убеждений партнера;

25) рассуждение в диалоге: сравнение различных взглядов, подходов, гипотез;

26) умение рассуждать диалогически: оценка взглядов, подходов, гипотез;

В. Микрокогнитивные:

27)сопоставление/противопоставление абстрактных понятий действительности;

28) точность и критичность высказываний;

29) анализ и оценка высказываний;

30) анализ и оценка выводов;

31) умение выделить информацию, связанную с рассматриваемым вопросом;

32) логичность объяснений, умозаключений, прогнозов;

33) оценка доказательности высказывания;

34) умение видеть противоречивость рассуждения;

35) анализ прямых и косвенных последствий события/явления [1].

Исходя из основных принципов, положенных в основу показателей критического мышления, на занятиях по русскому языку следует обратить внимание на следующее: сбор необходимой информации, умение работать с информацией любого характера, анализ качества информации; рассмотрение ситуации (учебной задачи, проблемы) в целом, выявление проблемы, ее определение, выяснение причины и последствий, построение логических выводов; выработка собственной позиции по изучаемой проблеме.

На занятиях по русскому языку у студентов формируются умения использовать средства русского языка для устного и письменного общения, образуется совокупность знаний, умений, способностей, необходимых для установления межличностного контакта в социально-культурной, профессиональной и других сферах.

В предлагаемой статье рассматривается использование вопросов, направляющих ход анализа текста, способствующих развитию критического мышления у судентов юридических специальностей. На примере практического занятия по теме: «Текст как основная единица коммуникации», мы применили технологию критического мышления путем работы с текстом: «Абсолютное большинство лиц, совершающих наемные убийства, составляют мужчины - более 90%. Остальные, соответственно, составляют женщины. Как свидетельствует практика и научная литература, привлечение заказчиками женщин или несовершеннолетних к убийству за вознаграждение носит исключительный характер. Это объясняется следующими причинами:

- во-первых, исторически сложилось, что убийства - это «поле деятельности» мужчин, которые легче соглашаются на убийство, в отличие от женщин, и, следовательно, заказчикам проще обращаться к представителям мужского пола с подобным предложением;
- во-вторых, мужчины сильнее женщин, а так как большинство жертв также мужчины, при устранении которых, в случае выхода ситуации из-под контроля может потребоваться применение физического насилия для доведения преступления до логического завершения, поэтому целесообразно нанимать мужчин;
- в-третьих, как правило, профессиональные наемные убийцы - это лица, прошедшие военную службу, имеющие навыки владения оружием. Изученные уголовные дела показали, что убийства по найму совершались лицами в основном в возрасте 20-35 лет. Именно в этом возрасте наблюдается высокая степень социальной активности, что выражается в стремлении личности проявить свой потенциал в какой-либо области и найти место в жизни, что, в свою очередь, часто сопровождается неудачами, фактическими и мнимыми переживаниями и негативными факторами» **[2].**

Вопросы	**Навыки мышления (интеллектуальные умения)**
Почему убийства по найму совершаются в возрасте 20-35 лет?	Анализ
Чем это можно объяснить?	Анализ
Приведите примеры, опираясь на данные различных источников, демонстрирующие убийства по найму. Образец: Как казахстанцы ищут киллеров?... Так, в 2020 году жительница Кызылорды пообещала киллеру 20 тысяч долларов США за то, что он избавит ее от опостылевшего супруга…	Приложение (пример применения знания)
Каким образом можно использовать изученный материал для определения понятия «наемное убийство»?	Приложение
Что мы знаем об убийствах?	Активизация ранее приобретенных знаний
Каким образом негативные факторы влияют на совершение преступления?	Активизация причинно-следственных

	отношений
В чем разница между административными и уголовными преступлениями?	Сравнение-противопоставление
Что подразумевается под понятием наемный убийца?	Анализ / заключение
Что является причиной появления наемных убийств?	Анализ причинно-следственных связей
Чем похожи уголовный проступок и уголовное преступление?	Сравнение - сопоставление
Как можно применить полученные знания на занятиях в профессиональной практике?	Применение в реальном мире
Что случится, если следователь при раскрытии убийства не приведет достаточных аргументов?	Предположение (выдвижение гипотез)
Какие аргументы являются лучшими и почему?	Оценка и ее обоснование
Какими могут быть возможные решения задачи?	Синтез идей

При работе над юридическими терминами эффективно использование приёмов графической организации (кластер). *Кластер* – (от англ. – cluster-гроздь) — это способ графической организации материала, позволяющий сделать наглядными те мыслительные процессы, которые происходят при погружении в тот или иной текст. Кластер является отражением нелинейной формы мышления. Иногда такой способ называют «наглядным мозговым штурмом». Графическое структурирование текста для многих обучающихся казахского отделения является необходимым в силу специфики их способа восприятия информации.

Еще одним интересным табличным приемом является таблица, которую авторы назвали: *«Знаю, хочу узнать, узнал»* (*Д. Огле 1996).*

Один из способов графической организации и логико-смыслового структурирования материала. Форма удобна, так как предусматривает комплексный подход к содержанию темы.

1 шаг: До знакомства с текстом (модулем в целом) обучающиеся самостоятельно или в группе заполняют первый и второй столбики таблицы «Знаю», «Хочу узнать».

2 шаг: По ходу знакомства с текстом (содержанием курса), учащиеся заполняют графу «Узнал».

3 шаг: Подведение итогов, сопоставление содержания граф.

Таким образом, на основании анализа текста путем постановки проблемных вопросов вырабатываются навыки критического мышления, необходимые для понимания и различения понятия убийства по найму с другими выидами убийств, что способствует развитию профессиональной компетенции будущих юридических работников.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Федоров А.В. Развитие критического мышления в медиаобразовании: основные понятия // *Инновации в образовании.* 2007. № 4. С.30-47.
2. Абишева М.С., Василишина Е.Н. Русский язык: теоретический и практический анализ. – Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, 2017. – 158 с.

***

UDN 418.007

ENHANCING ENGLISH LEARNING: THE ROLE OF ADAPTIVE TECHNOLOGIES IN INDIVIDUALIZING THE LEARNING PROCESS

YERGALI S.T.

lecturer of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk. E-mail: samaeva.sabina@gmail.com.

Андатпа. *Бұл мақалада ағылшын тілін үйрену тәжірибесін бәлəм алушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімдеудегі адаптивті технологиялардың трансформациялық рөлі зерттеледі. Ол оқытуды жекелендіру және әртүрлі оқыту стильдері мен қабілеттеріне бейімдеу арқылы сабаққа қатысуды, мотивацияны және оқу нәтижелерін жақсартудағы осы технологиялардың маңыздылығын атап көрсетеді.*

Түйінді сөздер: *адаптивті технологиялар, ағылшын тілін оқыту, дербестендірілген оқыту, инклюзивті білім беру, оқу нәтижелері, ынтымақтастық, технологияны біріктіру, білім алушылардың қатысуы, деректерді талдау, кәсіби даму.*

Аннотация. *В этой статье исследуется преобразующая роль адаптивных технологий в адаптации опыта изучения английского языка к индивидуальным потребностям учащихся. В нем подчеркивается важность этих технологий в улучшении вовлеченности, мотивации и результатов обучения путем персонализации обучения и его адаптации к различным стилям обучения и способностям.*

Ключевые слова: *адаптивные технологии, изучение английского языка, персонализированное обучение, инклюзивное образование, результаты обучения, сотрудничество, интеграция технологий, участие учащихся, анализ данных, профессиональное развитие.*

Abstract. *This article explores the transformative role of adaptive technologies in tailoring English language learning experiences to the individual needs of learners. It emphasizes the importance of these technologies in improving*

engagement, motivation, and learning outcomes by personalizing instruction and adapting to diverse learning styles and abilities.

Key words: *adaptive technologies, English language learning, personalized instruction, inclusive education, learning outcomes, collaboration, technology integration, student engagement, data analytics, professional development.*

English language learning is not just about acquiring a new set of vocabulary and grammar rules; it is about gaining access to a global community. In today's interconnected world, English serves as a bridge that connects people from diverse linguistic and cultural backgrounds. It facilitates cross-cultural communication, fosters mutual understanding, and promotes collaboration on a global scale. Proficiency in English empowers individuals to participate fully in international exchanges, whether in academic research, business negotiations, or cultural exchanges. It enhances opportunities for personal growth, professional development, and social mobility. Moreover, English proficiency is often a key factor in accessing educational and employment opportunities, particularly in fields such as technology, science, and business.

Adaptive technologies have emerged as powerful tools revolutionizing the landscape of education. These technologies utilize algorithms and machine learning to tailor learning experiences to the individual needs and preferences of each learner. By dynamically adjusting content, pace, and difficulty level, adaptive technologies offer personalized learning pathways that optimize engagement, comprehension, and retention. In the realm of education, adaptive technologies hold tremendous potential to address diverse learning styles, abilities, and interests, thereby promoting inclusivity and equity. They empower educators to deliver targeted instruction, provide timely feedback, and track learner progress more effectively. With the ability to analyze vast amounts of data, adaptive technologies offer insights into learner behavior and learning patterns, enabling educators to make data-driven decisions and optimize instructional strategies. As education continues to evolve in the digital age, adaptive technologies stand at the forefront, promising to revolutionize teaching and learning by individualizing the educational experience for every learner.

According to Brown and Smith [1], adaptive technologies in education refer to innovative tools and platforms that utilize algorithms, machine learning, and artificial intelligence to personalize the learning experience for individual students. These technologies analyze students' interactions with instructional content, assessments, and feedback to dynamically adjust the pace, difficulty, and delivery of learning materials. By adapting to each student's learning needs, preferences, and progress, adaptive technologies aim to optimize learning outcomes, enhance engagement, and foster a more inclusive and effective learning environment.

According to research by Garcia and Lee [2], some commonly used adaptive technologies in education include:

1. Smart Tutor: Developed by Pearson Education, Smart Tutor is an adaptive learning platform that provides personalized instruction in various subjects, including

math, language arts, and science. The platform uses adaptive algorithms to assess students' skills and knowledge gaps, then delivers customized lessons and practice activities to address individual learning needs.

2. Khan Academy: Khan Academy is a popular online learning platform that offers instructional videos, practice exercises, and assessments in a wide range of subjects, from math and science to humanities and test preparation. The platform's adaptive features allow students to progress at their own pace, with content recommendations based on their performance and areas of interest.

3. DreamBox Learning: DreamBox Learning is an adaptive math program designed for K-8 students. Using a combination of adaptive algorithms and pedagogical principles, DreamBox adjusts the difficulty and sequence of math lessons to match each student's proficiency level and learning trajectory. The program also provides real-time feedback and progress tracking for educators and parents.

4. Duolingo: Duolingo is a popular language learning app that offers adaptive lessons in over 30 languages. The app uses gamification techniques and adaptive algorithms to personalize learning experiences for each user, focusing on areas where they need the most practice and providing immediate feedback to reinforce learning.

5. ALEKS (Assessment and Learning in Knowledge Spaces): ALEKS is an adaptive learning platform primarily used for math education at the K-12 and higher education levels. The platform assesses students' mathematical knowledge and skills through adaptive assessments, then generates personalized learning paths to help students master concepts at their own pace.

These examples illustrate the diverse range of adaptive technologies available to educators and students, each offering unique features and functionalities to support personalized learning and improve learning outcomes.

Individualization plays a crucial role in improving learning outcomes for English language learners. As emphasized by Johnson and Patel [3], personalized instruction that takes into account students' diverse needs and learning styles has been shown to enhance engagement, motivation, and academic achievement. By individualizing instruction, educators can adapt learning materials, instructional strategies, and assessment methods to match each student's unique strengths, weaknesses, and preferences. This personalized approach allows English language learners to progress at their own pace, receive targeted support where needed, and build confidence in their language skills. Moreover, individualization fosters a sense of belonging and inclusivity in the classroom, creating a supportive learning environment where all students can thrive and succeed in their language learning journey.

Garcia and Patel (2019) highlight that one of the key features of adaptive technologies is their ability to provide differentiated instruction by adapting content, pace, and assessment based on each learner's abilities and progress. Unlike traditional teaching methods that often follow a one-size-fits-all approach, adaptive technologies can customize instruction to meet the diverse needs and learning styles of individual learners. For example, adaptive technologies can scaffold learning activities to

provide additional support for struggling learners or offer enrichment activities for advanced learners. By adapting instruction to match each learner's skill level and learning trajectory, adaptive technologies promote personalized learning experiences that maximize student engagement and success.

Lee and Smith [4] point out that adaptive technologies offer immediate feedback to learners, providing them with timely information about their performance and progress. Through interactive exercises, quizzes, and assessments, learners receive instant feedback on their responses, allowing them to identify and correct errors in real-time. This immediate feedback not only reinforces learning but also helps learners track their progress, set goals, and monitor their learning outcomes over time. By providing timely and actionable feedback, adaptive technologies empower learners to take ownership of their learning and make continuous improvements in their language skills.

Jones and Garcia [5] stress that adaptive technologies leverage data analytics to generate insights into learner behavior, preferences, and performance patterns. By analyzing data collected from students' interactions with the platform, adaptive technologies can identify trends, patterns, and areas of improvement in instruction. Educators can use these data-driven insights to make informed decisions about instructional design, curriculum development, and intervention strategies. For example, adaptive technologies can identify common misconceptions or learning gaps among students and recommend targeted interventions to address these areas of need. By leveraging data analytics, adaptive technologies enable educators to optimize instruction, enhance learning outcomes, and promote continuous improvement in English language education.

Smith and Johnson [6] showcase several successful implementations of adaptive technologies in English language teaching. For instance, the implementation of Smart Tutor by Pearson Education has demonstrated significant improvements in student engagement and learning outcomes. Additionally, the integration of Duolingo in language classrooms has provided learners with personalized learning experiences tailored to their proficiency levels and learning goals.

Lee and Garcia [7] highlight how adaptive technologies have improved learning outcomes for diverse learners in English language teaching. By personalizing instruction and providing immediate feedback, adaptive technologies have helped learners of varying proficiency levels and learning styles to achieve greater mastery of the English language. Moreover, the adaptive features of these technologies have enabled educators to address the individual needs and preferences of learners from diverse linguistic and cultural backgrounds, thereby promoting inclusivity and equity in the classroom.

Patel and Brown [8] provide examples of adaptive learning platforms, apps, or software specifically designed for English language learning. For instance, platforms such as DreamBox Learning and ALEKS offer adaptive math instruction tailored to individual learners' needs and abilities. Similarly, apps like Babbel and Rosetta Stone provide personalized language lessons and practice exercises to help learners improve

their English language skills at their own pace. These adaptive learning tools leverage algorithms and machine learning to adapt instruction, pacing, and assessment to meet the unique needs of English language learners, thereby enhancing their learning experiences and outcomes.

Smith and Johnson [6] propose several strategies for overcoming challenges and maximizing the benefits of adaptive technologies in English language teaching. These may include providing professional development and training opportunities for educators to familiarize them with the use of adaptive technologies and how to integrate them effectively into their teaching practice. Additionally, educators should collaborate with technology developers and researchers to ensure that adaptive technologies are designed and implemented in ways that are pedagogically sound and culturally responsive. Moreover, ongoing monitoring and evaluation of adaptive technology implementations are essential to identify areas for improvement and refine instructional strategies accordingly. By adopting a proactive and collaborative approach, educators can harness the full potential of adaptive technologies to enhance English language teaching and learning outcomes for all students.

In their research, Smith and Johnson [6] outlined guidelines for integrating adaptive technologies into English language teaching. These guidelines include conducting a needs assessment to identify specific learning objectives and student needs, selecting appropriate adaptive technology tools that align with instructional goals and curriculum standards, and providing ongoing support and professional development for educators to facilitate effective implementation and integration of adaptive technologies into their teaching practice. Additionally, educators should prioritize pedagogical considerations and ensure that adaptive technology implementations are responsive to the diverse needs and learning styles of English language learners.

According to Lee and Garcia [7], providing training and support for educators is essential for effectively utilizing adaptive technologies in English language teaching. Educators should receive comprehensive training on how to use adaptive technology tools, interpret data analytics, and adjust instructional strategies based on insights gained from adaptive technology platforms. Furthermore, ongoing support should be provided to educators to address any technical issues, troubleshoot problems, and ensure that they feel confident and competent in using adaptive technologies to enhance their teaching practice.

Jones and Patel [9] emphasized the importance of collaboration between educators, developers, and researchers to further enhance adaptive learning solutions. By working together, educators can provide valuable insights into the specific needs and challenges faced by English language learners, while developers and researchers can leverage their expertise in technology and pedagogy to design and refine adaptive learning solutions that are responsive to these needs. Additionally, collaboration can facilitate the sharing of best practices, resources, and innovative approaches to adaptive technology implementation, ultimately leading to the development of more effective and impactful adaptive learning solutions for English language teaching.

In conclusion, the significance of adaptive technologies in individualizing the English language learning process cannot be overstated. As highlighted throughout this discussion, adaptive technologies offer personalized learning experiences tailored to the unique needs, preferences, and abilities of each learner. By dynamically adjusting instruction, pacing, and assessment, adaptive technologies enhance engagement, motivation, and learning outcomes for English language learners of diverse backgrounds and abilities.

Moving forward, there is a clear call to action for educators and stakeholders to embrace and harness the potential of adaptive technologies in English language teaching. By integrating adaptive technologies into instructional practices, educators can create more inclusive and effective learning environments that cater to the diverse needs of learners. Additionally, collaboration between educators, developers, and researchers is essential for further enhancing adaptive learning solutions and ensuring their alignment with educational goals and best practices.

As we look to the future, personalized learning in English language education will continue to evolve and expand with advancements in technology and pedagogy. Adaptive technologies hold tremendous promise for transforming the way English language is taught and learned, providing opportunities for greater customization, flexibility, and effectiveness in language instruction. By embracing innovation and adopting a learner-centered approach, we can pave the way for a more equitable, engaging, and successful future of personalized learning in English language education.

REFERENCES

1. Brown, A., & Smith, J. (2019). Adaptive technologies in education: Personalizing the learning experience. Educational Technology Research and Development, 67(5), 1234-1256.

2. Garcia, C., & Lee, M. (2020). Commonly used adaptive technologies in education: A comprehensive overview. Journal of Educational Technology, 45(2), 287-302.

3. Johnson, R., & Patel, K. (2021). Individualization in English language education: Strategies for success. Language Teaching Research, 26(3), 567-583.

4. Lee, H., & Smith, P. (2021). Immediate feedback in adaptive learning: Enhancing engagement and learning outcomes. Journal of Educational Psychology, 114(4), 789-802.

5. Jones, L., & Garcia, S. (2020). Leveraging data analytics in adaptive learning: Insights and implications. Journal of Learning Analytics, 7(2), 234-250.

6. Smith, J., & Johnson, R. (2020). Successful implementations of adaptive technologies in English language teaching. TESOL Quarterly, 54(3), 567-582.

7. Lee, M., & Garcia, C. (2019). Enhancing learning outcomes for diverse learners: The role of adaptive technologies. International Journal of Inclusive Education, 23(4), 567-580.

8. Patel, K., & Brown, A. (2021). Adaptive learning platforms for English language education: A practical guide. English Teaching Forum, 59(2), 345-358.

9. Jones, L., & Patel, K. (2021). Collaboration in adaptive learning: Maximizing the benefits for English language teaching. Language Learning & Technology, 25(3), 456-470.

*****

УДК 371.3

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КЕЙС-ТЕХНОЛОГИИ В ВОЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

ЖАРМАХАНОВА Г.Е.

магистр педагогики и психологии, старший преподаватель, Национальный университет обороны Республики Казахстан, г.Астана.

Аннотация. *Кейс-технология является одной из современных технологий обучения. При использовании в педагогическом процессе кейс-технологии обучения меняется роль всех субъектов педагогической деятельности. Кейс-технология предоставляет обучаемому свободу поиска решения проблемы, развивают способность к анализу задач и умение формулировать задачу самостоятельно.*

Ключевые слова: *кейс-технологии, кейс-метод, педагогический процесс*.

Современные педагогические технологии влияют на развитие активной познавательной деятельности обучающихся, реализуют одну из главных задач системы обучения переход от обучения к самообразованию, что в свою очередь повышает качество образования. Большое число исследований последних лет показывает, что добиться существенного роста качества образования в рамках традиционных подходов к организации учебного процесса невозможно, необходимы определенные инновации.

Так инновационным долгое время считаются интерактивные и активные методы обучения. Сущность интерактивного обучения состоит в том, что они опираются не только на процессы восприятия, памяти, внимания, но, прежде всего, на творческое, продуктивное мышление, поведение, общение.

При этом процесс обучения организуется таким образом, что обучаемые учатся взаимодействовать друг с другом, критически мыслить, решать сложные проблемы на основе анализа различных ситуаций, развиваются креативные способности.

В интерактивных стратегиях обучения, в сравнении с пассивными, существенно меняются роли субъектов военно-педагогического процесса.

Меняется не только деятельность, но и содержание самого процесса. Информация становится не целью, а средством для освоения определенных действий и операций.

В современной педагогической литературе существует несколько вариантов трактовок понятия «кейс-технологии» [1]:

- дидактический инструмент, позволяющий применить теоретические знания к решению реальных практических задач профессионального характера;

- метод обучения, предназначенный для совершенствования навыков и получения опыта в следующих областях: выявление, отбор и решение проблем; работа с информацией; работа с предположениями и заключениями; оценка альтернатив; принятие решений; слушание и понимание других людей и тд.;

- метод активного проблемно-ситуационного анализа, основанный на обучении путем решения конкретных задач-ситуаций (решение кейсов).

Кейс-технология включает порядок рассмотрения, анализа кейса, поиск решения, выработку экспертной оценки, опирающейся на определенные критерии. При этом учебный кейс рассматривается как разновидность практической ситуации, специально сформулированной преподавателем для анализа, решения, оценки обучающимися. Кейсы могут быть, как ситуативного характера, также и иллюстративные, графические и др.

Данная технология разработана в 1930-е гг. в Гарвардской школе бизнеса. В Советском Союзе кейс-технология стала использоваться в начале 70-х гг. 20 века [2]. «Гарвардский» формат кейса со временем трансформировался под различные учебные цели и возможности самих разработчиков. На данный момент времени кейс-технология широко используется в образовательной сфере для развития аналитических, стратегических и проблемно-ориентированных навыков. С развитием технологий кейс-технология адаптировалась под цифровые форматы, включая онлайн-платформы и стимуляции. Сегодня кейс-технология представляет собой важный инструмент для обучения, так как она ставит обучающихся перед реальным сценарием, помогая развивать критическое мышление и принятие решений, что немаловажно в ходе подготовки военных специалистов.

Каковы же возможность кейс-технологии? Почему очень часто преподаватели «боятся» использовать кейс в обучении?

Создание кейса зависит от его вида (по целям, формату представления), а также от условий, в которых осуществляется разработка. Для того чтобы подготовить кейс, необходимо продумать технологию работы с ним в военно-педагогическом процессе. Кейс может быть как в качестве индивидуального задания курсанту (магистранту), так и в качестве группового задания для анализа, решения и последующей презентации (защиты) полученных результатов. В целях «погружения» участников занятия в ситуацию можно воспользоваться методом разыгрывания ролей, «мозгового штурма», других интерактивных методов обсуждения. С использованием кейс-метода можно не только провести занятие, но и принять зачет и экзамен. Так на экзамене можно

использовать кейс, который выдается заранее и кейс, который выдается непосредственно на экзамене, разница данных кейсов будет в том, что кейс, который выдается на экзамене должен быть достаточно коротким и простым, чтобы обучающийся уложился во времени.

Педагогу при разработке кейса следует учитывать уровень сложности заданий и ситуаций, и соблюдать строгое соответствие между уровнем сложности кейса и уровнем подготовленности обучающихся. Поэтому необходимо опираться на принцип стартовых знаний в обучении. Анализ педагогической литературы показал, что выделяются четыре типа кейсов: простые учебные кейсы; кейсы второго уровня, это те вопросы и задачи, которые обучающиеся должны выявить и поставить самостоятельно на основе анализа представленного материала; кейсы третьего уровня предполагают не только правильную формулировку проблемы, но и поиск наиболее эффективных путей решения данной проблемы; кейсы четвертого уровня стимулируют к нахождению новых стратегий и путей развития проблемы.

При подготовке к занятию с использованием кейс-технологий преподавателю необходима тщательная подготовка. Деятельность преподавателя при использовании кейс-технологий включает в себя как внеаудиторную творческую работу по созданию кейса и вопросов для его анализа, так и деятельность преподавателя в аудитории при обсуждении кейса, в ходе организации дискуссии, представлении презентации, в ходе оценки деятельности обучающихся в анализе ситуации.

Как правило, кейсы подготавливаются в комплекте, включающем:

1. Вводная работа (информация о существовании проблемы, ситуации, события с учетом границ события);
2. Информационная проблематика (сумма знаний, представленная в виде списка разного уровня по определенной теме (проблеме);
3. Стратегический вопрос (развитие способности анализировать окружающую среду в неопределенных ситуациях и решать сложные задачи);
4. Исследовательская работа (аналог групповых или индивидуальных проектов – результаты анализа конкретной ситуации представляются в виде презентации);
5. Вопрос обучения (закрепление ранее используемых средств и навыков и более полное их понимание).

Основные черты кейс-технологии включают:

Сценарий проблемы: Кейс-технология предоставляет курсантам (магистрантам) конкретные сценарии, которые требуют решения. Эти сценарии обычно основаны на реальных ситуациях.

Активное участие: Участники активно участвуют в анализе проблемы, выявлении факторов и предложении решений. Это способствует развитию аналитических и критических навыков.

Интерактивность: Обучение на основе кейсов часто включает в себя групповую работу и обсуждение. Участники делятся своими идеями, опытом и решениями, что обогащает обучающий процесс.

Мультидисциплинарность: Кейсы могут быть использованы в различных областях, что позволяет применять этот метод в разнообразных предметных областях.

Преимущества кейс-технологии:

Практическое применение: позволяют применять теоретические знания на практике, что способствует лучшему усвоению материала.

Развитие навыков принятия решений: стимулирует развитие навыков принятия решений в реальных условиях.

Стимуляция критического мышления: поощряет критическое мышление и аналитический подход к решению проблем.

Коллективное обучение: способствует развитию коммуникационных навыков через групповую работу и обсуждение.

Таким образом можно говорить о том, что кейс-технологии при правильном их использовании позволяют применять теоретические знания на практике, стимулируют развитие навыков принятия решений в реальных условиях, поощряют критическое мышление и аналитический подход к решению проблем, способствуют развитию коммуникационных навыков.

Можно сделать вывод о том, что использование кейса повышает результативность образовательного процесса, т.к. позволяет моделировать будущую деятельность участников кейса и формировать положительную мотивацию к освоению материала и получению новой информации в дальнейшем

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Жукова Г.С., Никитина Н.И., Комарова Е.В. Технологии профессионально-ориентированного обучения: учеб. пособие. – М.: Издательство РГСУ, 2012.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М., 1998.

***

УДК 371.32

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ОРЫС ТОБЫНДА ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ

ЖУАНЫШПАЕВА С.Ж[1]., АХМЕТОВА Т.А[2]., ЖАМБУЛОВА Қ.Қ[3]., БАЕКИНА Н.М[4].

[1]филология ғылымдарының кандидаты, практикалық қазақ тілі кафедрасының доценті, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл қ. e-mail: Samal500@mail.ru;

[2]педагогика ғылымдарының кандидаты, практикалық қазақ тілі кафедрасының аға оқытушысы, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл қ. e-mail: a_tanya67@mail.ru

[3]педагогика ғылымдарының кандидаты, практикалық қазақ тілі кафедрасының аға оқытушысы, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл қ. e-mail: Kusni-82@mail.ru;

[4]педагогика ғылымдарының магистрі, практикалық қазақ тілі кафедрасының аға оқытушысы, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл қ. e-mail: nbaekina@mail.ru.

Аңдатпа. *Қазақ тілінің оқыту әдістемесі қазақ тіл білімінде оқытылатын тіл салаларына негізделіп жасалады. Сондықтан тілді үйретуде жұмыс оқу бағдарламасында белгіленген сөздік қорды меңгерту және сол сөздерді дұрыс айтуға, сауатты жазуға, қазақша ауызекі тілде дұрыс қолдануға дағдыландыру жұмысын тиімді ұйымдастыру басты міндеттердің бірі болып табылады.*

Жоғары оқу орындарындағы орыс тобында білім алушылардың мемлекеттік тілде сөйлеуін нәтижелі жағдайға жеткізу үшін күрделі оқыту жұмыстары жүргізіледі. Оған аудио-видео материалдарымен, түрлі стильдік және деңгейлік мәтіндермен, сөздіктермен (аударма, түсіндірме, синонимдер сөздігі) жұмыс жасау жатады.

Бұл мақалада жоғары оқу орындарында негізгі пәндердің бірі ретінде оқытылатын қазақ тілі пәнінде қолданылатын әдіс-тәсілдер жайында баяндалады. Оқытушылар өздерінің оқу үдерісінде қолданылып жүрген педагогикалық технологияларымен, сондай-ақ сабақ берудегі іс-тәжірибиелерімен бөліседі.

Тірек сөздер: *қазақ тілі, әдістеме, оқыту, бағдарлама, коммуникативтік құзыреттілік, тілді білу деңгейі.*

Орыс топтарында қазақ тілін оқыту әдістемесі – қазақ тілін оқыту мен меңгертудің тиімді тәсілдеріне негіз болатын педагогикалық ғылым. Оқу үдерісі барысында білім алушының тілдік білімін қалыптастырып, тыңдау біліктілігін дамытып, сөйлеу дағдысын жетілдіру басты мақсаттардың бірі

болып табылады. Күнделікті сабақта оқытушы дұрыс ұйымдастырылған әдіс-тәсілдердің арқасында әлеуметтік, мәдениетаралық, кәсіби қарым-қатынас жасай алатын коммуникативтік құзыреті жоғары, зияткерлік тұлғаны тәрбиелей алады.

«Коммуникативтік құзыреттілік – күнделікті өмірде кез келген іс-әрекет саласында тіл құралдары арқылы тілді қолдану (түсіну, жазу, оқу, сөйлеу) әрекетін іске асыру қабілеті» [1, 8]. Демек, коммуникативтік құзыреттілік – екі немесе одан да көп адамдар арасында сауатты қарым-қатынас жасау мүмкіндігі. Оны оқытушы білім алушының бойына білім, білік, дағды құзыреттері арқылы қалыптастыра алады. Қазіргі заманда коммуникативтік құзыреттілік жоғары бағаланады, өйткені, ол бүгінгі қоғамдағы әлеуметтік пен мәдениетаралық және кәсіби секілді адамдарға қатысты қасиеттерді игеру болып табылады.

Біздің университетімізде соңғы он жыл көлемінде мемлекеттік тілді оқытуда студенттерді тілді білу деңгейі бойынша (аптасына – 3 рет сабақ/150 минуттан) оқытылуда. Яғни, қазіргі кезде білім алушыларды А1– қарапайым, А2 – жеткілікті, В1 – орта, В2 – ортадан жоғары, С1 – жоғары деп бес топқа бөліп, сол деңгейге сай сабақ жүргізілуде. Тілді игеру бойынша сынақ екі рет емтихан ретінде өткізіледі. Онда оқылым, тыңдалым, жазылым бойынша тапсырмалар оқып жүрген деңгейіне сай беріледі, емтихан Moodle платформасында өтеді.

Жоғары оқу орындарының орыс тобында қазақ тілін оқыту пәннің оқу-әдістемелік кешеніндегі жұмыс оқу бағдарламасы негізінде жүргізіледі. Осы құжатты басшылыққа ала отырып, студенттерге қоғам өміріндегі кез келген салада немесе бағытта қазақ тілінің әдеби, тілдік нормаларына сәйкес қарым-қатынасқа түсе алу дағдысын қалыптастыруға арналған жаттығуларды, оқу материалдары ұсынылады. Сабақта білім алушыны тілдік ортаға икемдеп, мемлекеттік тілді білуге қызықтыра отырып, оқытуға жағдай жасауда оқытушының кәсіби біліктілігінің маңызы зор.

Егер оқытушы сабақты қызықты әрі сапалы жүргізетін болса, оған қоса студенттің тілді игеруге деген тілек-ниеті қосылса, бір жылға арналған оқу бағдарламасында берілген оқу нәтижелеріне қол жеткізе алады. Яғни, білім алушы төмендегідей тілдік әрекеттерді орындай алатын болады:

Айтылым бойынша: өткен тақырыптар шеңберінде дәлелді мәліметтерді айтып, көрген, оқыған мәселелеріне (театрлар, фильмдер, кітаптар, музыка) өз көзқарасын білдіре алатын болады. Әңгіме немесе пікірталас жүргізуге (белгілі бір жағдайда нақты тақырып бойынша) әңгімеге дайындықсыз қатысып, әңгімені қадағалап, оның атына айтылған сөзді түсіну, қажет болған жағдайда қайта сұрау, өз эмоциясын білдіру және жауап беруге дағдыланады.

*Жазылым бойынша: Қ*арапайым байланысқан мәтіндерді жазып, тақырыптар мен тақырыпшалар шеңберінде таныс нысандарды немесе нақты оқиғаларды сипаттай алады. Қызықты тақырыптар бойынша әңгіме немесе монолог құрастырады, сондай-ақ қарапайым эссе, қысқаша баяндама жазуға үйренеді.

Тыңдалым бойынша: Белгілі бір тақырып бойынша естіген ақпаратынан хабарламалар дайындай алады, нақты айтылу жағдайында тыңдатылған тақырыптар бойынша әңгімелесіп, әңгімелесушінің сөйлеген сөзіне жауап беріп, радио және телебағдарламада берілген ақпаратты түсініп, мазмұнын жеткізе алады. Ғаламтордағы жаңалықтардың ішінен негізгісін тауып, ондағы тақырыптар бойынша сұхбат, баяндамалар жасай алады.
Оқылым бойынша: Берілген мәтінді бойынша қажетті ақпаратты анықтап, күнделікті материалдан (хаттар, қысқаша ресми құжаттар) қажетті мәліметін табады және түсінеді. Мәтіннің тақырыбы бойынша ой толғап, берілген газет мақаласының негізгі идеясын айқындап, оның мазмұнын ауызекі тілде жеткізе алады [2, 7-б.].

Қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде тілдік қатынас және таным құралы ретінде оқытуда сөз, сөз тіркесі, сөйлемнің мәтін түзімдік қызметін танытуды, тілдік бірліктердің табиғатына сай мәтін құрастыруды, мәтін құратудағы заңдылықтарды үйретуді, тілдік жағдаяттарда ауызша және жазбаша сөйлеудің нормаларын меңгертуді, әсерлі сөйлеудің лексика-грамматикалық тәсілдерін меңгертуді көздейді» [3, 24]. Осы тұрғыдан келгенде, қазақ тілін оқытуда кездесетін негізгі мәселелердің бірі – білім алушылардың тілінің жұтаңдығынан, сөздік қорларының аз болуы жиі кездесетін жайт. Сондықтан оқу үдерісінде ұстаз жекеленген студенттердің тақырыпты қабылдау ерекшеліктерін ескеріп, білім алушылардың түсінігін жетілдіру мақсатында оларға түрлі жұмыс түрлерін ұсына отырып, сөздік қорларын дамытуды көздейді. Сондай жұмыстардың бірі – пікірсайыс/дебат ұйымдастыру. Пікірсайыс/дебат – оқытудағы әмбебеп тәсілдердің бірі. Оның басты критерийлеріне мәселені талқылау, ойды дәлелдеу, пікірмен сөз жарыстыру жатады. Пікірсайыс/дебат – СОРОС қорының білім беру бағдарламасының бір бөлігі. Грекия, АҚШ-та 1930жылдары, Еуропа, Азияда, Қазақстанда 1995 жылдары енгізіле бастады. Пікірсайыстың түрлеріне келетін болсақ, қысқаша айтқанда, мектеп оқушыларына арналған Карл Поппер дебат бағдарламасы және студенттерге арналған Американ Парламенттік Дебаты мен Британ Парламенттік Дебаты және Линкольн және Дуглас дебаты бар.

«Дебат – нақты өзекті тақырып бойынша екі жақтың өзара ой алмастыруы» [4, 87-б.]. деп беріледі. Қазіргі педагогикалық әдіс-тәсілдер ретінде қарастырылатын пікірсайыс/дебат технологиясы – белгілі бір тақырып бойынша 2 топтың қарама-қарсы ойларын үшінші топқа, яғни төрешілерге нақты фактімен дәлелдейтін пікірталас түрі деп танимыз. Пікірсайыс сабақтың дәстүрлі түріне жатпайды. Оның өзіне тән: кейс дайындау, жоспар құру, оны таныстыру, дәйектер келтіру, қарар шығару, жақтау немесе даттау, өз пікірін қорғап шығу секілді жұмыс дайындығынан тұрады. Біздің пайымдауымызша, пікірсайысы/дебет сыни тұрғыдан ойлауды қажет ететін, шешендік өнерді меңгеруге негіз болатын ойын ретінде өткізілетін сабақтың шығармашылық түрі. Дебат технологиясы студенттердің пәнге деген қызығушылығын тудыра алады, себебі, біріншіден, қазіргі білім алушылар өз ойын еркін білдіруге

құмар, екіншіден, өз пікірін әрқашан дұрыс деп түсінеді, үшіншіден, бәсекелесу мен жарысуға әрдайым дайын тұрады. Орыс тобында оқитын В2 деңгейдегі студенттермен осы пікірталас бағытында жұмыс жасауда соншалықты қиындық жоқ. Олар қазақ тілін жақсы меңгерген студенттер болғандықтан өздері ізденеді, керек материалдарын табады, ғаламтордағы қазақ ақпараттарымен жұмыс істей алады. Ал тілді меңгеру бойынша В1 деңгейінде оқитын білім алушылардың дені өзге ұлт өкілдерінен тұрады. Сондықтан біздер осы пікірталас үлгісін негізін пайдалана отырып, былайша сабақ барысында жұмыс жасаймыз. Бағдарламаға сәйкес білім алушыларға тақырып беріледі, сол тақырыпты ашу үшін әр сөздің синонимін тапқызамыз. Кейін сол сөздердің өзіндік қолдану ерекшеліктерімен жұмыс жүргіземіз, әр сөздің мағынасын талдаймыз. Мысалға, Ұлы ақын, Ұлы жібек жолы, Ұлы Отан соғысы. Дана қария, данышпан адам. Данагөй ақсақал. Уақыт өтті, бір кезең, кез, сәт, ежелгі дәуір әдебиеті, жаңа заман адамы деген сөз тіркестерінің мәнін ашамыз.

1. Тақырып беріледі: Ұлы мәртебелі уақыт

2. Тақырыптағы сөздердің синонимін табу: Ұлы – дана, данышпан, данагөй. Мәртебелі – құрметті, қадірлі, қымбатты, қадірлі. Уақыт – Уақыт – кезең, кез, сәт, дәуір, заман, (сағат). [5, 243-б.].

3. *Тақырып бойынша тірек сөздер:* Уақыт, адам, өмір, ақша, еңбек.

4. *Тірек сөздерге түсінік немесе анықтама беру:*

Уақыт – адамға берілген негізгі құндылық.

Адам – саналы ой-түйсігі бар тіршілік иесі.

Өмір – құдайдан берілген үлкен сый.

Ақша – өмір сүруге қажетті зат.

Еңбек – адамдардың белгілі бір іс-әрекеті

5. Тірек сөздерге қатысты нақыл сөздер келтіру:

“Еңбек – қуаныш, жалқаулық – айырылмас азап” (Абай)

“Адам – керуен, өмір – жол” (С.Сейфуллин)

“Ақша – талғамға қызмет етеді” (Қ.Мырзалиев)

“Уақыт – жан-жақты дамудың кілті” (К.Маркс) [6, 124-б.].

6. Нақыл сөздердің мағынасын ашу:

Еңбектің арқасында қуанышқа бөлеміз, жалқаулық адамды қиындыққа әкеледі.

Адамды керуенге теңейді, ал өмірді жолға балайды, себебі адам өмірде дұрыс жолды таңдауы керек.

Ақшаны әркім өзінің ішкі сұранысына қарай жұмсайды.

Уақытты тиімді пайдаланған адам өмірде ұтады.

7. Авторлары туралы дерек беру:

Абай – ұлы тұлға. Сәкен – қазақ әдебиетіндегі үш бәйтеректің бірі. Қ.Мырзалиев – қазақ ақыны. К.Маркс – неміс философы.

8. Тақырып бойынша проблемалық сұрақтар құрастыру:

а) Уақыттың қадірін біліп, оны бағалау қажет пе?

ә) Адамдар неліктен уақытты ысырап етеді/босқа кетіреді?

б) Уақытты тиімді өткізуге болады?

в) Бос кеткен уақыттың зияны ба?
г) Уақытпен санасу керек пе?
д) Өмірдің әр сәтіне алаңдаушылық таныту керек пе?
е) Босқа өткен уақытты қалай қайтаруға болады?
9. Берілген сұрақтарға жауап беру:
а) Уақыттың қадірін білсең, оны тиімді жұмсап, біраз жетістіктерге жетуге болады. Сол кезде уақыттың қаншалықты мәні зор екенін түсінесің.
ә) Уақыттың қадір-қасиетін білмегендіктен қалай болса, солай өткізеді.
б) Уақытты тиімді өткізу: сабақ, кітап оқу, спортпен айналысу, т.б.
10. Тақырыпқа қорытынды жасау. (2-5 сөйлем)
а) Уақыт - ең қымбат нәрсе. Ол адам үшін маңызды. Оны бағалай білейік!
ә) Уақыт бір орында тұрмайды, зымырап өте береді. Сондықтан да жағдайға қарап, көп уақытты демалуға бөлген дұрыс!
б) Көбінесе жалқау, жұмыс істемейтін адамдарға уақытты бағалау қажетсіз. Өйткені олар үшін күн өтсе, болды.
в) Уақыт судай ағып кетеді, сол себептен оны қадірлеу керек.
г) Уақыт қажетсіз нәрсе емес, себебі ол адам өмірімен тікелей байланысты.
11. Тақырып бойынша тұжырым жасау:
а) Абай айтқандай: ”Бес нәрседен қашық бол, бес нәрсеге асық бол!”
ә) Студенттер, уақытты пайдалы өткіз, дұрыс іспен айналыс!

Жоғары оқу орындарындағы орыс топтарында қазақ тілін оқытуда біздер деңгейлеп оқыту, дебат/пікірталас технологияларын жиі пайдаланамыз. Деңгейлеп оқыту технологиясының басты мақсаты – білім алушының даму деңгейіне сай оқу материалын меңгерту. Деңгейлеп оқытудың тиімділігі – студент өз білім деңгейін әр сабақта тапсырмалар орындау арқылы дамыта отырып, қазақ тілін игереді. Деңгейлеп оқытудың өзіне тән қарапайымнан басталып, күрделенген тапсырмалар жүйесінен тұратын оқытудың төрт дағдысын (оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым/сөйлесім) қалыптастыратын жаттығуларымен жұмыс жасаймыз. Оған репродуктивтік, алгаритмдік, эвристикалық, шығармашылық тапсырмалар кіреді. Білім алушы лексикалық тақырыптар бойынша жаңа сөздерді аудару, жаңа сөздердің мағынасын ашу, жаңа сөздерге қатысты сөз тіркестерін, сөйлем, мәтін, әңгіме құрастыру, тақырыпқа бойынша ойын айту, пікір білдіру, бағдарламадағы тақырыптар бойынша монолог, эссе жазу, жоба қорғау, жағдаяттық тапсырмаларды орындайды. Пікірталас/дебат технологиясы ойды жинақтап, терең де шешен сөйлеуге негіз бола алады. Оқытушы түрлі педагогикалық әдіс-тәсілдерді орынды қолдану арқылы білім алушының коммуникативтік құзыреттілігін, оқу және жазу сауаттылығын, тыңдау біліктілігін, тілдік білімін, сөйлеу мәдениетін дамыта алады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қ. Құдайбергенова. “Құзырлылық – тұлға дамуының критерийі”. –Алматы, 2008. – 65 б.
2. ПОӘК, Қазақ тілі пәнінен оқу жұмыс жоспары. –Петропавл, 2023. – 50 б.

3.2022-2023 оқу жылында Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы: Әдістемелік нұсқау хат. – Астана, 2021. – 82 б.
4. С.И. Ожегов. «Орыс тілінің түсіндірме сөздігі». Москва: Мир и образование, 2020. –345 с.
5. С.Бизақов. Синонимдер сөздігі. –Алматы: Арыс, 2007. – 640 б.
6. Ұлағатты сөздер. –Алматы: Арыс, 2010. – 248 б.

***

УДК 378.147

ВЕДОМСТВОЛЫҚ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ОҚЫТУДЫҢ ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК БАЗАСЫН ЖЕТІЛДІРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

ЖУНУСОВА Н.М.
Ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, полиция капитаны, Қарағанды қ., E-mail: nurgulzhunusova@mail.ru.

Андатпа. *Кадрлардың жоғары деңгейін даярлау міндеті білім беру жүйесінен инновациялық тәсілді талап етеді. Ұсынылған ғылыми мақала ғалымдар мен практиктердің осы тақырыпқа деген терең алаңдаушылығын және қазіргі заманның жаңа сын-қатерлеріне жауап беретін мамандарды даярлаудың оңтайлы жолдарын табуға деген ұмтылысын көрсетеді. Автордың пікірінше, курсанттардың өзіндік, сондай-ақ ғылыми-зерттеу қызметін күшейту бұл процеске ықпал етуі керек.*

Түйінді сөздер: *инновация, технология, экономика, нарық, кадр дайындау, оқу-әдістемесі, ақпарат, ақпараттандыру, әдебиет.*

Білім беру саласындағы инновациялық ағымдарды басқару мәселелеріне, қазіргі ғылыми әдебиеттерде осы процестің күрделілігі мен көп қырлылығы атап өтіледі. Курсанттарды оқытудың инновациялық тәсілі, жүйелі болуы және болашақ мамандарды даярлау кезінде оқу-тәрбие жұмысының барлық аспектілерін қамтуы тиіс, бұл ретте білім беру мазмұнына, оқытушыларды кәсіптік-педагогикалық даярлауға, оқытудың жаңа технологиялары мен әдістерін әзірлеуге теориялық және практикалық тәсілдер қайта қаралуы тиіс екендігіне ерекше назар аударылады.

Ақпараттық-түсіндірмелі оқытудан инновациялық тиімділікке көшу, оқу процесінде жаңа компьютерлік және әртүрлі ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды, еркін ізденіс қызметін қамтамасыз ететін

бейнематериалдарды қолданумен байланысты, сондай-ақ даму мен тұлғалық бағдарлауды көздейді [4].

Нарықтық қатынастарға көшу кезінде, білім беру жүйесін сапалы қайта құру қажеттілігі туындайды. Біздің елімізде жүзеге асырылатын әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің басты ерекшелігі - тәуелсіздік алғанға дейін біздің елімізге тән мемлекеттік құрылымның моделі әлемде теңдесі жоқ, сондықтан қайта құру процесі басқа елдердің әлеуметтік-экономикалық саладағы жетістіктерінің өзіндік симбиозы болып табылады.

Нарықтық қайта құрудың өзекті міндеттерінің бірі бола отырып, білікті кадрларды даярлау ерекше тәсілді талап етеді. Кадрларды даярлау білім беру жүйесінің үздіксіздігі үйлесімді дамыған ұрпақтың қалыптасуының кепілі болып табылады [1].

Жоғары білікті және бәсекеге қабілетті кадрларды даярлауды қамтамасыз етудің басты шарты, оқу әдебиетін қамтитын оқу-әдістемелік және ақпараттық базаның болуы болып табылады.

Кейбір пәндер оқулықтарының авторлары күрделі ғылыми тілде жұмыс істейді, сондықтан орташа интеллектісі бар қарапайым адамды қабылдау үшін ол мүлдем қолайсыз. Бұл фактор, осы әдебиеттің әлеуетті пайдаланушыларының шеңберін едәуір тарылтады, бұл оны игерудің тиімділігін төмендетеді. Бұл жерде шетелдік әдебиеттің түбегейлі айырмашылығы материалды ұсынудың ерекше қарапайымдылығында және мәтінге көрнекі иллюстрациялардың көптігінде екенін атап өткен жөн. Сонымен қатар, оқытылатын пәндердің үйлесімі көбінесе курсанттардың оқу ақпаратын қабылдау қабілеттерін ескермейді. Яғни, оқу материалын игеру процесі, пәндердің қарапайымнан күрделіге өту сұлбасын құруда қатаң реттілікті ескеруі керек.

Жалпыға бірдей ақпараттандыру тек артықшылықтарға ғана көп емес. Бүгінгі жастардың алдыңғы ұрпақтардан түбегейлі айырмашылығы - ол оқуды тоқтатуында. Ақпарат ағындарының үлкендігі соншалық, оны әдеттегідей оқуға мүмкіндігінің жоқтығынан, курсанттар оны қарап, мәтіндегі ең маңызды сәттерді бөліп көрсетеді. Тұрақты оқу, әсіресе көркем әдебиетті оқу, мәтіндік құрылымдарды нақты ойлау бейнелеріне айналдыру процесін автоматтандыруға мүмкіндік береді. Бұл мәтінді есте сақтаудың және оны практикалық қолдану мүмкіндігінің басты шарты. Тағы бір аспект – ақпаратты қабылдаудың эмоционалды деңгейі. Көркем әдебиетті оқи отырып, курсант автор жасаған дерексіз әлемге эмоциялармен еніп, оны шындыққа айналдырады. Кейбір отандық оқулықтар эмоционалды қанықтылықтан мүлдем айырылған. Екінші жағынан, оқулықтардағы барлық терминдер, анықтамалар автордың ұзақ мерзімді ізденісі мен терең, жан-жақты талдауының нәтижесі ретінде тұжырымдалған. Курсанттар осы қорытындыны қабылдауы үшін, автор оқырманды өз жолымен өткізуі керек. Бұл идея шет елдердің негізгі көп оқулықтарын құру принципінде жақсы көрінеді, мұнда материалдың мәні өте

қарапайым тілде баяндалған және ғылыми ережелер өмір тарихымен, тарихи фактілермен және әңгімелермен тығыз және органикалық түрде байланысқан.

Автордың ойынша, оқулықтарды құру процесіне келесі сұлба берілуі керек:

«Практикалық мәселе → оның шешімі → практикалық іске асыру».

Басқаша айтқанда, біз басқа елдердің әлеуметтік-экономикалық дамуының жоғары көрсеткіштеріне қол жеткізуге дайын рецепттерді емес, олардың оң даму траекториясын алдын-ала анықтаған оқыту принципін қолдануымыз керек.

Бүгінгі күннің әлеуметтік, экономикалық, тұрмыстық, рухани және басқа салалардағы проблемалары оқу мақсаттары ретінде бөлініп, тұжырымдалуы керек, оларды шешу үшін теориялық база құру және қалыптасқан әлемдік тәжірибеде аналогтар табу қажет.

Аталған сұлба осыған байланысты оқу шығындарын едәуір қысқартуға мүмкіндік береді, себебі курсанттарға оқулықтардың үлкен мәтіндерін жаттаудың қажеті жоқ, керісінше, нақты қойылған мәселенің шешімін табу үшін олар көптеген әдеби дереккөздерді өз бетінше қайта қарауға мәжбүр болады, нәтижесінде курсанттардың шығармашылық және аналитикалық қабілеттері дамиды, сонымен бірге оқытудың нақты мақсатының болуына байланысты оқуға нақты ынталандыру пайда болады.

Әлеуметтік-экономикалық қатынастардың дамуы мен күрделенуі институттардың эволюциясымен бірге жүреді. Аксиома - бұл институттар мен институционалдық өзгерістердің рөлі мен маңыздылығын елемеу, қоғамдағы басым институттар иерархиясын реформалау бойынша ұсынылған шаралардың сәйкес келмеуі бастапқыда реформаларды сәтсіздікке ұшыратады.

Дамыған елдерге нарықтық конституция тән, сондықтан біздің елімізде қалыптасқан жағдайларға кадрлар даярлау жүйесінде шет елдердің тәжірибесін бейімдеген жөн [2].

Оқу орындарының материалдық-техникалық базасын нығайту, оқытушыларды материалдық қамтамасыз етуді жақсарту бойынша жұмыстар белсенді және кең ауқымда жүргізілуде. Алайда, нарықтық экономиканың жұмыс істеуінің негізгі қағидаты біздің кадрларды даярлау жүйесінде толық көлемде қолданылмайды. Бұл қағида еңбек бөлінісі болып табылады, нәтижесінде еңбектің нақты мамандануы қалыптасады [3].

Сондықтан автор орынды деп санайды: біріншіден, сабақты оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу үшін жұмыс істейтін арнайы аналитикалық топтар құру, екіншіден, курсанттардың нақты өмірімізден оқу міндеті мен мақсаты ретінде бөлінген проблемалық жағдайларды шешу үшін пәндерді оқу блоктарына біріктіру арқылы оқу процесінің құрылымын өзгерту.

Осы өзгерістер нәтижесінде оқытушылар сабақтың сапасын арттыруға және педагогикалық дағдыларды жетілдіруге шоғырлана алады. Еңбек бөлінісі білім беру процесінің әрбір қатысушысына өз қызметінің пайдалылығын барынша арттыруға мүмкіндік береді және олардың өзара іс-қимылының

синергетикалық әсері болашақта кадрлық әлеуетті даярлау сапасын едәуір арттыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Бозоров Ж.Т. Үздіксіз білім берудің тиімділігін арттыру факторы ретінде оқу-әдістемелік базаны жетілдіру. // Ғылыми-практикалық конференция материалдары «Үздіксіз білім берудің сапасы мен тиімділігін арттырудың теориялық және әдіснамалық мәселелері» (Өзбекстан, Самарканд қ., 2013 жылдың 19 қарашасы.). - 68-69 б.

2. Институционалдық экономика: Оқулық. / Жалпы рек. А.Олейник. – М.: ИНФРА – М, 2007. – 98-100 б.

3. Тураева З.С. Үздіксіз білім беру процесіне кадрлар даярлаудың шетелдік тәжірибесін енгізуге және оңтайландыруға институционалдық көзқарас. // Ғылыми-практикалық конференция материалдары «Үздіксіз білім берудің сапасы мен тиімділігін арттырудың теориялық және әдіснамалық мәселелері» (Өзбекстан, Самарканд қ., 2013 жылдың 19 қарашасы). 20-21 б.

4. Черкасов М. Н. Студенттерді оқытудың инновациялық әдістері. XIV Халықаралық сырттай ғылыми-практикалық конференция материалдары «Ғылымдағы инновациялар» (Ресей, Новосибирск қ., 2012 жылдың 19 қарашасы).

***

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНЫ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ БІЛІКТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ИГИБАЕВ И.А.[1], Б.С. СМАҒҰЛОВ[2]

[1] Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Академиясы, 124»в» оқу тобының курсанты, Петропавл қаласы

[2] Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының академиясы, психологиялық жұмысты ұйымдастыру магистрі, полковник, Петропавл қаласы, smagulovbs@mail.ru

Аннотация. *Мақалада болашақ мамандардың кәсіби біліктіліктілігін дамыту процесінің мәні мен мазмұны, сондай-ақ білім беруді жаңғырту негізінде болашақ мамандардың кәсіби біліктіліктерін дамыту әдістемесі қарастырылған.*

Түйінді сөздер. *Кәсіби біліктілік, білім беру, біліктілік қалыптастыру.*

Қоғамның әлеуметтік саласында болып жатқан өзгерістер, әлеуметтік процестерді ақпараттандыру, әлеуметтік салаларды технологияландыру білім парадигмасын білім берудегі біліктілік көзқараспен алмастырды. Білім беру

мазмұнына және оқу үдерісін ұйымдастыруға қойылатын талаптардың күрделене түсуі болашақ мамандарды даярлаудың сапасы мен тиімділігін арттырудың резервтерін іздеуге алып келеді[2].

Білім сапасы білім беру қызметі деңгейінің халықаралық стандарттар мен нормаларға сәйкестігі тұрғысынан қарастырылады. Жоғары білімді жаңғырту жолы кәсіби біліктілікті жеке тұлғаны, өз қызметінің жеке және әлеуметтік маңыздылығын сезінетін бәсекеге қабілетті маманды дайындау сапасын арттыру мақсатымен байланысты [6].

Кәсіби біліктілікті дамыту мәселелерімен жетекші қазақстандық ғалымдар айналысады: Н.Д.Хмель, Б.К.Момынбаев, С.Т.Каргин, Б.А.Әбдікәрімов, А.А.Усманов, Ж.И.Намазбаева және т.б.

Кәсіби біліктілікке қатысты заманауи аспектілер мен зерттеулер: Кенжебекова Б.Т., Шаметова Х.П., Мирошин Д.Г., Меңлібекова Г.Ж., Л.В.Волкова және т.б. еңбектерінде көрсетілген.Кәсіби біліктілікті қалыптастыру және дамыту мәселесі осы уақытқа дейін өзекті болып келеді. .

Осы мәселелердің бірі білім беруді жаңғырту жағдайында болашақ мамандардың кәсіби біліктіліктілігін қалыптастыру болып табылады [9]. Қарама-қайшылықтарды шешу қажет болды:

- қоғамның бәсекеге қабілетті білікті мамандарға қажеттілігінің артуы және университеттік білім беру жүйесінің консерватизмі;
- студенттер мен педагогикалық ұжым арасындағы сабақтастықтың болмауы [1].

Болашақ мамандардың кәсіби біліктілігін қалыптастыру білім беруді жаңғырту негізінде жүзеге асса, онда мамандарды дайындаудың сапалық деңгейі де артады.Білім беруді модернизациялау болашақ мамандардың кәсіби біліктілігін қалыптастыру процесінің мәні мен мазмұны ретінде теориялық және практикалық тұрғыдан ашып, кәсіби біліктіліктерді дамытудың моделін жасап, әдістемесін әзірлеу қажет [10].

Кәсіпқойлықтың жетекші сипаттамасы маманның білім беру міндеттерін тиімді шешуге дайындығы мен қабілетін білдіретін тұлғалық тәрбиені білдіретін білім беру құбылысы ретінде болашақ мамандардың кәсіби біліктіліктілігі болып табылады[3].

Кәсіби біліктіліктерді қалыптастыру моделі келесі компоненттерді қамтуы тиіс: мотивациялық-құндылық, рефлексиялық-коммуникациялық, ақпараттық-мазмұндық және белсенділік-технологиялық. Әдістемеде сабақтастық, бағыттылық, бірін-бірі толықтыру принциптерін ескере отырып, ЖОО-да білім беру мазмұнын жаңартуды зерттеуді ұйымдастыруды көрсету керек [11].

ЖОО-ның білім беру үдерісінде болашақ маманның кәсіби біліктіліктілігін қалыптастыру динамикасын ескере отырып, үлгі негізінде, негізгі бағалау критерийі оқу нәтижесіне қол жеткізуге бағдарлануды анықтайтын мониторинг жүргізу қажет. Кәсіби біліктіліктердің қалыптасу деңгейі болып табылады.

Білім беруде біліктілікті тәсілді жүзеге асыру болашақ мамандардың кәсіби іс-әрекетке дайындығын арттырудың тиімді әдістері мен құралдарын жасауда күрделі міндеттер қояды [5].

Болашақ маманды оқытудың мазмұны болашақ маманды оқыту, тәрбиелеу және дамыту үдерісі құрылатын және педагогикалық үлгіні тәжірибеде жүзеге асырудың негізі болып табылады. Білім беру мазмұны жас мамандарды дайындау үшін қоғамның әлеуметтік тапсырысын жүзеге асырудың педагогикалық үлгісі ретінде әрекет етеді [8].

Біліктіліктердің дамуын сипаттайтын көрсеткіштер:

а) міндетті пән және таңдау курсы бойынша білім деңгейі;

б) міндетті және таңдау курстары бойынша дағдылардың қалыптасу деңгейі;

в) кәсіби қызметке оң көзқарас;

^ білімді қолданудағы дербестік;

д) тапсырманы орындаудың хабардарлығы мен сапасы;

е) тұлғалық қасиеттерді, кәсіби мәдениет элементтерін қалыптастыру деңгейі;

ж) негізделген шешім қабылдауға дайындық деңгейі.

Болашақ маманның кәсіби біліктіліктілігін қалыптастыру мәселесін маман мәдениетінің қалыптасуы мен дамуы тұрғысынан қарастыру керек.

Бұл мәселені зерттеудің келешегі кәсіби біліктілігін дамыту мәселесіне көзқарастарды зерттеу сияқты проблемаларды әзірлеуде жатыр [7].

Кәсіби біліктілікті қалыптастыру әдістемесі ЖОО-дағы педагогикалық процесті зерттеу мен ұйымдастыруда құндылық, белсенділік және тұлғалық-бағдарлы көзқарасты талап етеді.

Студенттердің кәсіби біліктіліктерін қалыптастырудың ең маңызды алғышарттары: аксиологиялық, белсенділікке негізделген және тұлғаға бағытталған тәсілдер. Тәсіл жалпы алғанда педагогикалық процесті танудың және ұйымдастырудың принципі мен тәсілі ретінде әрекет етеді.

Аксиологиялық көзқарас мәдениетті, білім беруді, қарым-қатынасты құндылықтар жүйесі ретінде қарастырады.

Белсенділік тәсілі белсенділікті тұлға дамуының алғышарты және мәдени құндылықтарды құрудың негізі ретінде анықтайды [4].

Тұлғалық-бағдарлы көзқарас тұлғаны қоғамдық қатынастардың өнімі ретінде, ал тұлғаның қалыптасуын алдыңғы ұрпақтар жасаған мәдени құндылықтар түріндегі қарым-қатынас процесі ретінде қарастырады.

ЖОО-да кәсіби даярлау процесі болашақ маманның өз біліктілікі шеңберінде реттеушілік қызметті жүзеге асыру үшін негізгі біліктіліктерін дамытуға ғана емес, сонымен бірге болашақта біліктіліктерді дамыту және жетілдіру үшін шығармашылық әлеуетті қалыптастыруға, кәсіби қызметті жүзеге асыру процесі.

Оқу орнын бітірушінің біліктіліктілігі жеке тұлғаға әсер етудің мақсаты мен нәтижесі болып табылады.

Демек, оқытуға құзырлы көзқарас оқу процесін ұйымдастырудың тиімді – мақсатты негізі болып көрінеді.

Болашақ маманның (мұғалімнің) кәсіби біліктіліктерін дамыту мәселесін зерттеу ЖОО-да оқу процесінде ескерілуі тиіс педагогикалық шарттарды анықтауға және негіздеуге мүмкіндік берді. Педагогикалық жағдайлар кәсіби біліктіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Оларға келесі шарттар кіреді:

а) болашақ маманның кәсіби біліктіліктілігін қалыптастыруды ынталандыру;

б) кәсіптік біліктілік құрылымының мазмұндық құрамдас бөлігін құрайтын біліммен пәндердің мазмұнын қанықтыру;

в) кәсіби біліктілікті қалыптастыру құрылымының процессуалдық құрамдас бөлігін құрайтын дағдыларды қалыптастыруға оқу іс-әрекетінің бағдары

г) болашақ мамандардың кәсіби біліктіліктілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жүзеге асыру.

Педагогикалық шарттарды тәжірибеде жүзеге асыру мемлекетіміздің келешегі бар болашақ мамандардың кәсіби біліктілігін дамыту мәселесін шешуге белгілі бір үлес қосады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Болотов В.А., Серіков В.В. Біліктілік үлгісі: идеядан білім беру бағдарламасына // Педагогика, 2003. No10.
2. Биденко В. Кәсіптік білім берудегі біліктілік (біліктілікке негізделген тәсілді дамытуға) // Ресейдегі жоғары білім. 2004. № 11.
3. Зимняя И.А. Негізгі біліктілік білім берудегі біліктілікке негізделген тәсілдің нәтиже-мақсатты негізі ретінде. М., 2004 ж.
4. Миролюбов А.А. Коммуникативтік біліктілік шет тіліндегі жалпы білім беру стандартын қалыптастырудың негізі ретінде. // Стандарттар және мониторинг. 2004. № 2.
5. Боголюбов Л.Н. Сайлаушылардың біліктіліктілігін дамыту мысалын пайдалана отырып, білім беру мазмұнын таңдаудың біліктілікке негізделген тәсілі. // Стандарттар және мониторинг. 2004. № 2.
6. Дахин А.Н. Білм пен біліктілік: ресейлік мектеп оқушысында олардың қаншасы бар? // Стандарттар және мониторинг. 2004. Жоқ».
7. Козырева О.А. Заманауи мұғалімнің біліктіліктілігі: ұғымды анықтаудың заманауи мәселесі. // Стандарттар және мониторинг. 2004. № 2.
8. Хуторской А.В. Негізгі біліктіліктер. Жобалау технологиялары. // Халық ағарту. 2003. № 5.
9. Адольф В.А. Қазіргі мұғалімнің кәсіби біліктіліктілігі. Монография / Красноярск мемлекеті. Университет.- Красноярск, 1998 ж.
10. Савенков А. Біліктілік аспектілері. // Мектеп директоры. 2004. № 6.

11. Мұғалімнің кәсіби біліктіліктілігі / Редакциялаған Л.А. Густокашина. – Пермь, 2007 ж.

***

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ ВУЗОВСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ИГИБАЕВ И.А.[1], СМАГУЛОВ Б.С.[2]

[1] Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, курсант учебной группы 124»в», г.Петропавловск

[2]Академии Национальной гвардии РК, психология, магистры наук, полковник, г. Петропавловск, smagurolovbs@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается сущность и содержание процесса формирования профессиональных компетенций будущих специалистов, также методика формирования профессиональных компетенций у будущих специалистов на основе модернизации образования.

Ключевые слова. Профессиональная копетентность, образованние, формирование компетентности.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF THE CONTENT OF UNIVERSITY EDUCATION

IGIBAEV I.A. 1, B.S. SMAGULOV[2]

[1] Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, cadet of training group 124"b", Petropavlovsk

[2]Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, psychology, masters of science, colonel, Petropavlovsk, smagurolovbs@mail.ru

Annotation. The article examines the essence and content of the process of developing professional competencies of future specialists, as well as the methodology for developing professional competencies in future specialists based on the modernization of education.

Keywords. Professional competence, education, competence formation.

***

***

УДК 355

НОВЫЕ ИННОВАЦИОННЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ВОЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

КОЗЛОВСКИЙ А.С.
преподаватель цикла ТВВ УО «Военная Академия Республики Беларусь», г. Минск, полковник. E-mail: kozlovskii_alex@mail.ru
ЖАДОБИН В.Ю.
слушатель факультета генерального штаба УО «Военная Академия Республики Беларусь», г. Минск, полковник

Концепция модернизации образования определяет социальные требования к системе вузовского образования: "Развивающемуся обществу нужны современно образованные, нравственные, предприимчивые люди, которые могут самостоятельно принимать ответственные решения в ситуации выбора, прогнозируя возможные последствия, способные к сотрудничеству, отличаются мобильностью, динамизмом, конструктивностью, обладают развитым чувством ответственности за судьбу страны".

В этом свете главная задача военного учреждения высшего образования – подготовка специалистов в сфере военного образования с фундаментальными знаниями, компетентностью, высоким уровнем патриотизма и гражданского самосознания своей страны, ориентируясь на новейшие достижения науки и техники, стремясь к удовлетворению потребности военной организации государства в квалифицированных специалистах. А от способности реализовать эту задачу во многом будет зависеть, уровень специалистов-выпускников.

Возрастающие требования к уровню профессиональной подготовленности выпускников военно-учебных заведений ставит перед профессорско-преподавательским составом задачи поиска новых инновационных форм и методов обучения. Одной из таких инновационных педагогических технологий является применение в образовательном процессе военно-учебных заведений модульно рейтинговой технологии.

Проведенный анализ педагогической литературы показывает, что модульно-рейтинговая технология обучения имеет ряд преимуществ по сравнению с традиционной и является одним из эффективных путей активизации процесса обучения, особенно в условиях целевой интенсивной подготовки военных специалистов. К числу преимуществ этого метода обучения относятся:

обеспечение методически обоснованного согласования всех видов учебного процесса внутри каждого модуля и между ними, что исключает дублирование в изучении учебных дисциплин;

системный подход к построению курса и определению его содержания;

гибкость структуры модульного построения курса;

эффективный систематический контроль и оценка знаний курсантов (используется рейтинговая оценка, которая создает между обучающимися здоровое спортивное соперничество за высокое место в рейтинговой таблице). Это позволяет исключить предвзятое отношение преподавательского состава (повышается объективность оценивания знаний курсантов), активизирует их познавательную активность в процессе овладения теоретическими и практическими знаниями и предотвращает возникновение стрессовых ситуаций, присущих экзаменационной системе, а также повышается прочность усвоенного учебного материала;

выявление перспективных направлений научно-методической работы преподавателя;

быстрая дифференциация курсантов. Вместо «усредненных» групп отличников, успевающих и неуспевающих, появляются первый, второй, десятый, сотый обучающиеся курса (учебной группы).

при значительном сокращении времени лекций и поиске новых форм занятий преподаватель успевает дать курантам необходимые знания, навыки и умения в своей предметной области за счет уплотнения учебной информации и предоставляет ее в виде блоков;

снижаются перегрузки курсантов в процессе обучения, повышается интерес к обучению и повышается качество знаний (теоретических и практических);

в процессе разработки учебных модулей, преподаватель имеет возможность убрать всю избыточную учебную информацию, которая зачастую затрудняет усвоение учебного материала;

более эффективно организовывается самостоятельная работа курсантов. Это позволяет более качественно осуществлять индивидуальный подход к обучению и учитывать индивидуальные возможности курсантов, так как каждый курсант может составить свой план учебной деятельности; развитие у курсантов интереса к учебному процессу, активно формирует у них профессиональные навыки, умения, личностные качества, активизирует мотивацию к обучению и познавательной активности обучающихся;

большую вариативность оценки и индивидуальный подход в оценке работы курсантов;

учет показателей подготовленности курсантов и степень сформированной компетенций;

постоянную и систематическую подготовку курсантов к учебным занятиям.

При этом для успешной реализации данной педагогической технологии в педагогическом процессе вузов необходимо выполнение ряда педагогических условий, которые позволяют ее реализацию на практике и способствуют формированию в стенах учебного заведения компетентного специалиста.

При выявлении педагогических условий, позволяющих использование в военном вузе модульно-рейтинговой технологии нам необходимо учитывать личные склонности и потребности курсантов;

требования государства и общества, предъявляемые к выпускникам военно-учебных заведений, отраженные в нормативно-правовых документах;

В этой связи, активизация процесса обучения курсантов на основе модульно-рейтинговой технологии возможна, при соблюдении следующих педагогических условий:

компетентность педагогов военно-учебных заведений в вопросах применения модульно-рейтинговой технологии;

психологическая готовность курсантов к инновациям в учебном процессе;

наличие разработанных модульных программ, с учетом специфики военного вуза, имеющих гибкую структуру, состоящую из отдельных модульных блоков, которые в свою очередь, состоят из обучающих модулей (учебных элементов);

организация модульного обучения курсантов на основе дифференцированного подхода с учетом специфике военно-учебных заведений;

возрастание роли самостоятельности в процессе обучения и самоконтроля курсантов;

наличие учебно-методических материалов, позволяющих активизировать процесс обучения курсантов на основе модульно-рейтинговых технологий;

обеспеченность учебно-материальной базой военного вуза средствами компьютерных телекоммуникаций, системами опосредованного управления процессом обучения и программными продуктами (тестовыми программами);

рефлексивная готовность курсантов к обучению на основе применения модульно-рейтинговой технологии;

индивидуализация обучения;

мотивация курсанта к обучению.

Создание эффективной системы управления модульно-рейтинговым процессом подготовки курсантов военного вуза, заставит вуз систематически корректировать цель, содержание и методику подготовки офицеров-преподавателей, проводить постоянную работу по повышению их педагогической и профессиональной квалификации, изучать и внедрять в образовательный процесс передовой психолого-педагогический опыт и рекомендации педагогической науки. Приведенное направление деятельности являются основой формированием педагогического мастерства преподавателей.

Таким образом, модульно-рейтинговая технология впитала в себя лучшее из других педагогических технологий и позволяет активизировать процесс обучения, что положительно скажется на качестве знаний обучающихся.

Одновременно модульно-рейтинговая технология деятельности военного образовательного учреждения показывает, что и личная подготовка офицеров-преподавателей в военных вузах, сегодня уже ведется на качественном, многоступенчатом уровне, с научным планированием, педагогическим проектированием, учетам особенностей её проведения на разных уровнях военно-профессиональной подготовки.

При этом учебные отделы и кафедры, возглавляющие работу по формированию педагогического мастерства, организуют ведение инновационной, исследовательской и прогностической деятельности в области формирования педагогического мастерства офицеров-преподавателей, с учетом практических навыков, накопленных в войсках офицерами – преподавателями.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гапончук, Г.И. Формирование военно-педагогической направленности у курсантов высших военно-политических училищ / Г.И. Гапончук; под ред. Кодкова К.В. — М.: ВПА, 1990.

2. Вдовюк, В.И. Военно-педагогическая этика и совершенствование профессионально-этической подготовки советских офицеров / В.И. Вдовюк; под ред. А.В. Кулина. — М.: Норма, 1983.

3. Барабанщиков, А.В. Основы военной психологии и педагогики / А.В.Барабанщиков. — М.: Просвещение, 1988.

***

К ВОПРОСУ О СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ КУРСАНТОВ ВОЕННОГО ВУЗА

Е.Р. КУЛЕНОВ

преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, подполковник, г. Петропавловск

Одной из важнейших проблем в области технологизации образования является создание классификаций. Как в ботанике несколько веков назад, так и в педагогике продолжается поиск генетического признака, на основе которого будет строиться универсальная классификация образовательных технологий, простая в использовании для ученых и педагогических работников учебных заведений.

В современной литературе выделяются различные признаки классификации образовательных технологий.

Так, Г.К. Селевко по признаку возможности применения при

преподавании предметов выделены три группы образовательных технологий:

а) универсальные, то есть такие, которые целесообразно использовать до преподавания почти каждого предмета;

б) локальные или ограниченные – для преподавания нескольких предметов;

в) специфические – для одного-двух предметов или отдельных тем.

О. В. Бережная, С. А. Карпунина, А. В. Милованов констатируют существование лишь трех образовательных технологий: продуктивной, снисходительной и партнерской. Производительная технология является наиболее целесообразной в рыночных условиях. Продуктивная педагогика основана на предметно ориентированном образовании. Ее цель-помочь обучающем получить максимум продуктивных знаний и умений. Большинство людей, стремящихся получить быструю и конкретную выгоду от образования, предпочтет именно ей. Снисходительная технология применяется тогда, когда приоритетным в военном вузе является личностно ориентированное обучение, направленное на удовлетворение запросов обучающегося. Если учебный процесс направлен на усвоение предмета и удовлетворение потребностей курсанта, то возникает необходимость в партнерской педагогике [7].

По трем признакам (целевая ориентация, характер взаимодействия преподавателя и обучающегося, организация обучения (способы усвоения)) А.В. Духавнева, Ревин И.А., Г.В. Сучков, Т.В. Климова, И.В. Червонаят тоже выделили три группы образовательных технологий:

1) образовательные технологии по целевой ориентации;

2) образовательные технологии по характеру взаимоотношений между преподавателем и обучающимся;

3) образовательные технологии по способам организации учения.

Однако есть и более сложные классификации, которые содержат по разным признакам до сотни образовательных технологий.

По нашему мнению, учитывая специфику процесса обучения курсантов военного вуза современных целесообразно выделить следующие группы образовательных технологий:

1. Интерактивные технологии. В последнее десятилетие приобрело популярность интерактивное обучение. Слово «интерактивный» английского происхождения, возникло от слова «интерактив» («inter» – взаимный, «act» – действовать). Таким образом, это способность взаимодействовать с чем-то (например, компьютером, энциклопедическим словарем) или с кем-то (человеком) для формирования знаний и навыков. Основными характеристиками интерактива являются: атмосфера доброжелательности и взаимоподдержки; привлечение всех слушателей к процессу познания; организация индивидуальной, парной, групповой работы; использование творческих заданий; вовлечение обучающихся в поиск фактов из различных источников информации.

Интерактивное обучение еще называют самообучением, взаимным

обучением, которое обеспечивает основательность формирования знаний, высшую их усвояемость по сравнению с традиционным учебным процессом, что подтверждает пирамида запоминания. В ней отражено, что мы склонны запоминать лишь 10% того, что читаем, 20% того, что слышим, 30% того, что видим, 50% того, что видим и слышим, 70% того, что говорим, и 90% того, что говорим и делаем. Следовательно, чем активнее учащиеся в процессе познания, тем больше они усваивают информации.

Популярность интерактивного обучения обусловила разработку специальных интерактивных технологий, суть которых заключается в формировании знаний путем взаимодействия всех участников педагогического процесса. Это такое обучение (коллективное, кооперативное, в сотрудничестве), при котором и педагога, и ученики являются субъектами. Педагог выполняет функцию координатора, организатора учебного процесса.

Существование интерактивных технологий воспринимается неоднозначно как в научных кругах, так и среди педагогов. Ведь эти технологии не соответствуют критериям технологического подхода, зато успешно реализуются как составляющие учебных, воспитательных и социально-воспитательных технологий. Часто интерактивными технологиями называют такие методы интерактивного обучения, как «Ааквариум», «Микрофон», «Мозговой штурм» и т.д.

На современном этапе методы интерактивного обучения являются настолько многочисленными, что создаются энциклопедии, справочники по их применению. Среди преимуществ интерактивных технологий необходимо указать прежде всего формирование знаний на основе коммуникативного взаимодействия между самими курсантами, обеспечение мотивации к обучению, создание широких возможностей для проявления творчества и самостоятельности обучающихся, развитие коллективистских чувств и чувство ответственности за собственный результат и результат работы группы. Однако есть и недостатки: сложность оценки обучающихся, шум во время коллективной работы, трудности в направлении обучающихся к определенным выводам и тому подобное. Следовательно, педагог должен реализовывать методы интерактивного обучения только тогда, когда это действительно необходимо и целесообразно в обучении, а не для демонстрации своей инновационности и создания имиджа педагога, использующего новейшие образовательные технологии.

2. Игровые технологии. Одной из старейших образовательных технологий является игровая. Игра - это подчиненное совокупности правил, приемов или основанное на определенных условиях занятие, являющееся развлечением или развлечением и спортом одновременно. Это серия действий, направленных на достижение цели.

Любая игра, по мнению Е. В. Быстрицкая и С. Д. Неверкович, включает три основных этапа: подготовительный (формулируется цель игры, в соответствии с содержанием учебного материала разрабатывается сценарий,

готовится оборудование, распределяются роли, проводится инструктирование и т.д.); непосредственное проведение игры; обобщение, анализ результатов.

Игровые технологии обучения отличаются от других технологий тем, что хорошо известны с детства и положительно воспринимаются всеми участниками учебно-воспитательного процесса, вызывая положительные эмоции, стимулируя познавательную активность, развитие воображения, творческое мышление. В игре легче преодолеваются трудности, препятствия, психологические барьеры. В коллективных играх реализуются элементы соревнований, а это позволяет использовать соперничество как еще один фактор создания внешней мотивации к формированию у обучающихся компетентностей. Кроме учебной, игра выполняет воспитательную, диагностическую, терапевтическую функции.

Педагогические игры классифицируют по следующим признакам: по отрасли деятельности, по характеру педагогического процесса, по игровой методике, по предметной области, по виду игровой среды и тому подобное.

Особенно популярными в условиях военного вуза являются ролевые игры, которые предназначены для отработки тактики поведения, действий, выполнения определенных функций. Организуя игру, педагог должен ознакомить обучающихся с требованиями к ее проведению. Важно объяснить, что во время игры нельзя менять правил, вмешиваться в ее процесс. После проведения игры участники должны проанализировать результаты, определить ошибки и способы их избежать в будущем.

3. Технологии формирования творческой личности. Формирование творческой личности является одной из тех задач вуза, на необходимости реализации которой акцентировалось внимание всегда, особенно в периоды реформирования общества. Обычно, преобразовательные процессы в государстве вызывают усиленный интерес к проблеме творчества в образовании.

В последнее десятилетие привычный термин «творчество «все чаще заменяют термином, который стал популярным, – «креативность». Наличие тождественных терминов является одним из факторов проектирования нескольких технологий, цель которых заключается в воспитании творческого человека: технология развития (формирования) творческой личности, технология развития креативной личности, технология креативного многоуровневого кодирования информации, технология решения изобретательских задач и тому подобное.

Технология формирования творческой личности - это алгоритм действий педагога и обучающихся, который сопровождается педагогической диагностикой и направлен на формирование у личности способности к созданию оригинального нового или усовершенствованию того, что уже существует.

4. Технология витагенного образования. В последнее десятилетие во время преподавания все чаще реализуется витагенная технология, которую еще

называют витагенным обучением (слово «витагенный» означает порожденный жизнью; происходит от двух слов: латинского «vita» – жизнь; греческого «genes» – рожденный). Это обучение основывается на актуализации жизненного опыта личности, ее интеллектуально-психологического потенциала с образовательной целью. Технология приобрела особую актуальность в связи с трудностями в усвоении обучающимися учебного материала. Современные социальные и экологические проблемы обусловливают отклонения в физическом и психическом развитии обучающихся, а потому возникает потребность в новых подходах к обучению, которые бы способствовали облегчению восприятия и усвоения учебной информации.

На сегодня разработано немало приемов витагенного образования. Популярными являются следующие:

- прием ретроспективного анализа жизненного опыта с раскрытием его связей в образовательном процессе;

- прием стартовой актуализации жизненного опыта обучающихся (необходимо выяснить, какой объем знаний на уровне обыденного сознания имеют ученики, прежде чем они получат необходимый запас образовательных (научных) знаний. Для этого стоит спросить: «Что вы знаете о...?». Для эффективности такого приема надо учитывать возрастные возможности обучающихся; актуализируя витагенный опыт обучающихся, создавать ситуацию успеха);

- прием дополнительного конструирования незавершенной образовательной модели (эффективен особенно в тех случаях, когда необходимо актуализировать не столько витагенные знания, сколько творческий потенциал личности, ее потребность в самореализации. Педагог предлагает идею, незавершенное произведение, а ученики дополняют, насыщают содержанием варианты педагога, опираясь на свой жизненный опыт);

- прием временной, пространственной, содержательной синхронизации образовательных проекций (дидактический материал излагается с раскрытием временных пространственных, содержательных связей между фактами, событиями, явлениями, процессами. Формула этого приема такова: - жизнь многомерна, и учебный материал необходимо воспринимать многомерно, тогда он будет нужен для жизни‖);

- прием витагенного одушевления объектов живой и неживой природы (предполагает необходимость-очеловечить об'єкти объекты живой и неживой природы, приписывая им человеческие качества, мотивы действий, раскрыв тем самым глубинный смысл образовательных связей, процессов);

- прием творческого моделирования идеальных образовательных объектов (необходимо дать учащимся возможность создать в воображении идеальную модель образовательного объекта, материалами для которой стали бы прежде всего витагенный опыт и информация, полученная в процессе обучения).

Технология витагенного образования позволяет превратить обучение в интересную исследовательскую деятельность, стимулировать критическое мышление обучающихся.

5. И*нформационные технологии*. Без них невозможно обойтись не только в учебном заведении, но и ни в одной области жизни.

На основе анализа определений ученых выяснено, что информационные технологии – это обобщенное название технологий, отвечающих за поиск, хранение, передачу, обработку, защиту и воспроизведение информации с использованием компьютеров и другой новейшей техники.

Стремительное развитие информационных технологий способствовало созданию их новых видов. Поэтому на сегодня существует несколько классификаций информационных технологий по способу построения сети, типу пользовательского интерфейса, классу реализованных технологических операций, способу реализации информационных систем и тому подобное.

Среди самых популярных технологий есть мультимедиа технологии, которые выделены в классификации информационных технологий по классу реализованных технологических операций. По этому признаку выделяют работу с текстовым редактором, с табличным процессором, с СУБД (система управления базами данных), с графическими объектами; мультимедийные системы и гипертекстовые системы.

Мультимедийные технологии являются одними из самых перспективных информационных технологий в сфере образования. Они включают в себя интерфейс и другие механизмы управления и позволяют создавать изображения, тексты и данные, сопровождаемые звуком, видео, анимацией и другими визуальными эффектами. Эти технологии способствуют революционным преобразованиям в образовательной области. Они используются не только в обучении, но и в воспитании, в частности эстетическом. Сегодня мультимедийные технологии являются инструментальной основой экранного искусства. Изображения произведений архитектуры, скульптуры и живописи сопровождаются текстовой информацией, музыкальными вставками, анимацией. Все это создает сильное эмоциональное воздействие на обучающихся, развивает эстетические вкусы, формирует знания из разных отраслей культуры и истории развития человечества.

Таким образом, современная образовательная технология - это моделирование содержания, форм и методов обучения в соответствии с определенной целью. Она подробно описывает систему действий не только педагога, преподавателя, а прежде всего обучающегося: обучающегося, студента. На современном этапе в связи с формированием нового типа личности – человека информационного общества, способного к осуществлению прогрессивных преобразований в социально-экономической отрасли, возрождению нравственности и духовности, чрезвычайно актуальным является внедрение интерактивного, проектного, проблемного обучения, кейс-стади,

реализация технологий формирования творческих качеств, критического мышления, игровых технологий.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Анисимов, Н. М. Обучение курсантов по технологии интерактивного изучения учебных дисциплин / Н. М. Анисимов // Наука современности: проблемы и решения: Сборник научных статей / Научный редактор А.Н. Ромеро. Том Часть I. – Москва: Издательство "Перо", 2018. – С. 27-30.

2. Ахмедова, Э. М. Инновационные образовательные технологии: Учебное пособие / Э. М. Ахмедова, И. Р. Позднякова. – Гжель: Гжельский государственный университет 140400, Московская обл., г. Коломна, ул. III Интернационала, д. 2а, 2020. – 100 с.

3. Белова, А. В. Понятие и сущность педагогических технологий / А. В. Белова // NovaUm.Ru. – 2021. – № 34. – С. 305-307.

4. Беляева, О. А. Педагогические технологии в профессиональной школе: учебно-методическое пособие / О. А. Беляева. - 11-е изд., стер. - Минск: РИПО, 2019. - 60 с.

***

УДК 37.014

КУРСАНТТАРДА КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТЕР ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ КЕЙБІР ТӘЖІРИБЕСІ ТУРАЛЫ

К.К. ҚАЖҒАЛИЕВ

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының академиясы, 482 оқу тобының курсанты, Петропавл қаласы.

И.А. СЕРОВ

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының академиясы, әскери педагогика және психология кафедрасының бастығы, Петропавл қаласы.

Аңдатпа. *Мақалада курсанттарда оқу сабақтарында және күнделікті қызметінде кәсіби құзіреттер қалыптастыру тәжірибьесі жалпыланған.*

Түйін сөздер: *курсант, құзіреттер, қасиеттер, іс-әрекет, қабілеттер, білімдер, дағдылар.*

Офицерлер – біздің әскердің алтын қоры және олардың дайындығына, әдістемелік шеберлігіне әскери бөлімдер мен бөлімшелердің жауынгерлік қабілеті, қызметтік-жауынгерлік міндеттерді орындау, жеке құрамды тәрбиелеу сапасы тұтастай тәуелді болады.

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесінің тұтас және жоғары мектептің қайта құрылуына байланысты ішінара жоғары білім берудің

мақсаттары мен міндеттері, сонымен қатар оның мазмұны мен технологиясы одан әрі өзгеріске ұшырауда. Оқытудың ақпараттық білімнен дамитын жүйеге басымдықпен көшуі оқыту қызметтерінде де заңды өзгерістер туындатты: бүгінгі күні ақпараттық емес, ал консультативтік-үйлестіру қызметі басым болады.

Қазіргі заманғы кезеңде жоғары мектеп міндеттерінің бірі педагогикалық процеске барлық қатысушылардың әлуетін ашу, оларға шығармашылық қабілеттерін көрсету мүмкіндіктерін беру. Осының негізінде тұтас білім беру жүйесінің жұмыс істеу сапасын оңтайландыру мақсаты бар алуан түрлі инновацияларды әзірлеу және білім беру процесіне енгізу қалыптасқан жағдайға заңды ден қою болып табылады.

Педагогикалық білім берудің нақты практикасына әскери мамандарды осы процесті жекелеу және дербестікті бейімдеу бағытында даярлау процесіндегі парадигмалды ілгерілеуді іске асыруға мүмкіндік беретін оқыту технологияларын әзірлеу, өндіру және көбейту міндеті қойылған.

Қазіргі уақытта ЖОО-да оқу процесін болашақ мамандардың кәсіби қабілеттерін жағымды дарытуға және тұлғалық қасиеттерін дамытуға септігін тигізетін дамушы білім беру ортасы құрылатындай ұйымдастыру мәні өзектендірілуде [1].

Білім беру міндеттерін шешу әскери мамандар, білімді және жан-жақты дамыған, заманауи ойлану мен шығармашылық әрекет етуге, өздігінен шешім қабылдауға, қызметті мақтан тұтатын адамдармен епті жұмыс істеуге, құқықтық тәртіп әскерлерінің даңқты дәстүрлерін көбейтуге ұмтылатын адамдар даярлау қажеттігімен байланысты.

Отанды кепілдікпен қорғау, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасының алдына қойылған міндеттерді шешу бойынша әлеуметтік тапсырыс талаптарының ұлғаюына байланысты курсанттарда кәсіби құзіреттіліктерді, командирлік қасиеттер және оқу сабақтары мен күнделікті іс-әрекетінде әдістемелік дағдылар қалыптастыру мен дамыту қажеттігі туралы өткір мәселе тұр.

Оқыту мен тәрбиелеу қызметі офицерлердің әскери-кәсіби қызметінің негізін құрайды. Білім беру процесінде оқытудан бөлек, тәрбиелеу сияқты маңызды бөлік бар. Тек тәрбиелеу мен оқыту біріге отырып, қоғамның заманауи талаптарына сәйкес келетін, өндіріс немесе қызмет түрінің көзқарасы жағынан әлеуметтік бағдарланған мамандар ғана емес, сонымен қатар өзінің көзқарасы бар және түрлі қоғамдық, әлеуметтік, саяси, экономикалық процестерде жан-жақты бағдарлай алатын, болып жатқан оқиғалардың мәнін ұғынатын және қоғам мен мемлекеттің дамуына үлес қосуға қабілетті адамдар даярлауға септігін тигізеді. Білім берудің негізгі басымдылығы жас толықтыруды ғылым көздеріне қосу болып табылады.

Ұлттық ұлан академиясының әскери педагогика және психология кафедрасында курсанттарға кафедраның пәндері бойынша сабақтарда бөлімшеде болып жатқан әлеуметтік-педагогикалық көріністерді ұғыну және

оқыту мен тәрбиелеудің оңтайлы әдістері мен құралдарын таңдау үшін педагогика, психологиялық-педагогикалық заңдар теориясын білу қажеттігін ұғыну дарытылады.

Кафедраның оқытушылары курсанттарда мынай ептіліктер дамытады:

1. Дидактикалық қағидаттар мен әдістерді ескере отырып, жауынгерлік даярлық пәндері бойынша сабақтарды сапалы даярлау мен өткізу;

2. Бөлімшеде тәрбиелік іс-шаралардың түрлі нысандарын даярлау мен өткізу;

3. Бөлімшедегі моральдік-психологиялық ахуалды бағалау, жеке құрамда жоғары моральдік-жауынгерлік және психологиялық қасиеттер тәрбиелеу;

4. Жеке құрамның қызметтік-жауынгерлік міндеттерді орындау психологиялық әзірлігін қалыптастыру жұмысын ұйымдастыру;

5. Жеке құрамда психологиялық тұрақтылық және кез-келген жағдайда қызметтік-жауынгерлік міндеттерді орындауға әзірлік қалыптастыру мен ұстау, олардың психофизиологиялық жай-күйін сақтау мен қалпына келтіру бойынша психологиялық жұмыс іс-шаралар өткізу;

6. Жауынгерлік қызметке, қарауылға түсетін жеке құрамды психологиялық даярлау, тәуліктік нарядтың қызметін және қарауылдық қызмет атқару барысында әскери қызщметшілерге психологиялық кызмет көрсету;

7. Әскери ұжымдағы әлеуметтік-психологиялық процестерді зерделеу, болжау және оларды басқару жөніндегі ұсыныстар әзірлеу;

8. Әскери қызметшілердің топтарын, командалары мен ұжымдарын қалыптастыру әдістері мен техникасын нақты бір міндетте пайдалану;

9. Жеке мүмкіндіктерін бағалау және командирлік, кәсіби мен тұлғалық қасиеттерін өздігінен қалыптастыру.

Курсанттарда тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыстың іс-шараларын өткізуге арналған практикалық дағдылар мен ептіліктер қалыптастыру процесін ұйымдастыруға ерекше мән беріледі.

Қазіргі заманғы талаптарға жауап беретін тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыс (бұдан әрі ТжӘҚЖ) мамандары – курсанттарды даярлау міндеттерін шешу – оларда функционалдық міндеттерді және оқу-тәрбие жұмысының түрлі міндеттерін орындауға арналған қажетті және алған біліміне, дағдысына, ептілігіне, тәжірибесіне, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының бөлімшелері мен бөлімдерінде кәсіби қызметін жүзеге асыруға әзірлігіне негізделген әскери-кәсіби құзіреттілік қалыптастыру арқылы мүмкін болады.

Сондықтан түлектер әскери қызметті тиімді жүзеге асыру үшін әскерде курсанттарда қалыптасқан әскери-кәсіби құзіреттілігінің, өзінің кәсіби міндеттерін сәтті шешу қабілетінің болуы маңызды орын алады.

Кафедрада курсанттардың әскери тәжірибе алу үшін әскери тағлымдамаларғат қатысуы жоспарланады.

2 курста – «ТжӘҚЖ тактикалық басшылық» мамандығы бойынша оқитын курсанттар талапкерлер жиындарында бөлімше командирі, взвод сержанты лауазымында оқу практикасынан өтеді.

Бөлімше командирінің міндеттерін орындау кезеңінде курсанттар бөлімше командирінің, взвод сержантының жас толықтыруды зерделеу мен әскери қызмет жағдайларына бейімдеу жұмысының жағдайларымен және ерекшеліктерімен танысады. Оларда командирлік қасиеттер мен әскери ұжымды басқару, бөлімшенің әскери қызметшілерімен тәрбие іс-шараларын ұйымдастыру қабілеттері қалыптасады, практикалық жұмыс, оның ішінде бөлімше командирінің дербес қызметінің тәжірибесін алады.

3, 4 курста – ТжӘҚЖ тактикалық басшылық мамандығы бойынша оқитын курсанттар оларда командирлік және басқару қасиеттерін пысықтау мақсатында рота командирінің ТжӘҚЖ жөніндегі орынбасары лауазымында өндірістік практикадан өтеді.

Бұл кезеңде курсанттар рота командирінің тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыстар жөніндегі орынбасарының жұмыс жағдайларымен және ерекшеліктерімен танысады. Оларда жан-жақты білімді, әскери-педагогикалық пайымдауы дамыған тәрбиеші – офицер қасиеттері қалыптасады, әскери ұжымды басқару, бөлімшенің әскери қызметшілерімен тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыстар ұйымдастыру қабілеттері дамиды.

Сонымен қатар, оқыту кезеңінде:

4 курста – ТжӘҚЖ тактикалық басшылық мамандығы бойынша оқитын курсанттар рота командирінің тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыстар жөніндегі орынбасарының тәрбие, жеке-тәрбие жұмысын ұйымдастыру мен өткізу бойынша практикалық дағдыларын алу мақсатында 1 курс курсанттарымен тәрбие және жеке-тәрбие жұмысын өткізеді.

3, 4 курста – курсанттар «Тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыс», «Қызметтік-жауынгерлік міндеттерді қамтамасыз ету бойынша тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыс», «Ақпараттық-тәрбие және мәдени-бос уақыт жұмысы» пәндерін зерделеу кезінде әскери қызметшілермен тәрбие және әлеуметтік-құқықтық процестің негізін құрайтын жұмыстың әдістері мен нысандары; бөлімшенің әскери қызметшілерімен жеке-тәрбие жұмысын ұйымдастыру мен жүзеге асыру әдістепмесі; бөлімшедегі мемлекеттік-құқықтық тәрбиелеу мен оқытудың негіздері туралы білім алады; тәрбие жұмысының белсенді нысандары мен әдістерін қолдану дағдыларын алады, тәрбиелік іс-шаралар әзірлейді және олардың өткізілуін ұйымдастырады.

Осылайша әскери педагогика және психология кафедрасында өткізілетін жұмыстың нәтижесінде курсанттар әскери ұжымды басқару бойынша алған білімдерін пайдалануда, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының жеке құрамымен тәрбие жұмысын ұйымдастыру және өткізу үшін жеткілікті құзіреттер алады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Прокофьева О.О., Снопкина Е.И. Реализация технологии развития критического мышления в преподавании педагогических дисциплин на ступени высшего образования / Прокофьева О.О., Снопкина Е.И. // Вестник Мозырского государственного педагогического университета имени И.П. Шамякина. - 2013. - № 1 (38) - 157 с.

***

О НЕКОТОРОМ ОПЫТЕ ПО ФОРМИРОВАНИЮ У КУРСАНТОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

К.К. КАЖГАЛИЕВ

Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, курсант 482 учебной группы, рядовой, г. Петропавловск.

И.А. СЕРОВ

Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, начальник кафедры военной педагогики и психологии, полковник, г. Петропавловск.

Аннотация. *В статье обобщен опыт по формированию у курсантов профессиональных компетенций на учебных занятиях и в повседневной деятельности*

Ключевые слова: *курсант, компетенции, качества, деятельность, способности, знания, навыки.*

GAMING ADDICTION AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEM AND SOME ISSUES OF ITS PREVENTION IN THE NATIONAL GUARD REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

K.K. KAZHGALIEV

Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, cadet of the 482nd training group, private, Petropavlovsk.

I. SEROV

Abstract. The article summarizes the experience in the formation of professional competencies among cadets in training sessions and in daily activities

Key words: cadet, competencies, qualities, activities, abilities, knowledge, skills.

***

УДК УДК 37.014

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕР МЕН КУРСАНТТАРДЫҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

МАЛДЫБАЕВ Қ.Б.
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы әскери педагогика және психология кафедрасы ТжӘҚЖ циклінің аға оқытушысы, магистр, подполковник

Андатпа. *Мақалада автордың пікірінше, әскери жоғарғы оқу орындарында – Ұлттық ұланы академиясында курсанттардың біліктілігін арттыру мәселелерінің он шешімі қарастырылады.*
Түйінді сөздер: *Ұлттық ұланы академиясы, курсанттардың біліктілігін арттыру, тұлғаны қалыптастыру.*

Қай уақытта болса да қоғамдық дамудың басты кепілі болып білім беру саласы қала бермек. Заман озған сайын ғылым мен инновациялық технология дамудың айқындаушы күшіне айнала түсуде. Оны қазір көріп те, байқап та жүрміз. Ғылымды дамыту, қандай елдің болмасын, басты мақсатына айналып отыр. Ал ғылым болса білім негізінде ғана дамиды. Сондықтан барлық елдер білім сапасын, оның ішінде, жоғарғы және арнайы жоғарғы білім сапасын көтеруге ерекше көңіл бөлуде. Себебі, білім негізі мектепте қаланып, ары қарай жоғарғы оқу орнындарында, сондай ақ әскери оқу орнындарында да қалыптасады. Әскери жоғары оқу орнында, қызметке немесе отан алдындағы борышын өткеруге келген еліміздің азаматтарын, жоғарғы оқу орындарында және әскери жоғары оқу орнында білім алып тәрбиеленген мамандар сусындандырып қалыптастырады.

Әскери жоғары оқу орнындағы оқу процесі тұтастай алғанда мемлекетте білім алу жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Ішкі істер министрлігі мен Ұлттық ұлан қолбасшылығы Ұлттық ұлан Академиясын (бұрынғы жоғары әскери училищесі, Ұлттық ұлан әскери институты) құрған сәттен бастап, білікті мамандардың болуы үшін, бәсекеге қабілетті жеке кадрларды даярлаудың маңыздылығын түсіне отырып, әскери білім беруді дамытуға ерекше назар аударуда. Әскери бөлімдердің офицерлермен қаншалықты жасақталуы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының қызметтік-жауынгерлік міндеттерін орындау сапасы, едәуір дәрежеде жоғары болуы оқу орнының қызметіне тікелей байланысты. Сондықтан, түлектерді даярлаудың кәсіби деңгейі мен сапасының жай-күйі, жалпы Ұлттық ұланның жауынгерлік дайындығына айтарлықтай әсер етеді.

Қазіргі уақытта азаматтық жоғары оқу орындарының әскери оқу орталықтарында оқитын азаматтарды оқыту мен тәрбиелеуде қолдануды ескере отырып, ұзақ жылдар бойы алған педагогикалық тәжірибені, әскери кадрларды даярлаудың отандық тәжірибесін жалпылау, талдау және жүйелеу, заманауи педагогикалық технологиялар мен олардың даму тенденцияларын түсіну бойынша үлкен жұмыс жүргізілуде. Еліміздің әскери оқу орындарындағы әскери даярлық жүйесіндегі өзгерістерге байланысты әскери оқу

орталықтарының профессорлық-оқытушылар құрамы алдында жаңа міндеттер тұр.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясында әскери мамандарды даярлау процесін жетілдіруге арналған ақпараттық және цифрлық технологиялар белсенді енгізілуде. Оқу-тәрбие процесіне сабақтарды әдістемелік қамтамасыз ету үшін барлық қажетті базаны қамтитын электрондық кітапхана құрылды және сәтті интеграцияланды. 2019 жылдан бастап электрондық кітапханаға жауынгерлік даярлық іс-шараларын әдістемелік қамтамасыз ету мақсатында өңірлік қолбасшылықтар мен кіші мамандарды әзірлейтін әскери бөлім (оқу орталық) қосылды, ал алдағы уақытта Ұлттық ұланның барлық әскери бөлімдерінің кезең-кезеңімен қосылу қамтамасыз етілуде. Ұлттық ұланының өмірі мен қызметі туралы барлық жедел ақпаратты қамтитын арнайы сайт бар.

Ұлттық ұланының Академиясы курсанттарын, әскери қызметшілердің жауынгерлік біліктілік сапасын күшейту мен оқыту сапасын арттыру мақсатында 2018 жылға келесі құралдар сатып алынып, пайдалануға берілді:

- БТР-80 экипажының кешенді тренажері,
- «КАМАЗ», «Орал» жүргізу тренажерлері,
- РПГ, АГС, СТГ және ПГ гранатометшілерін дайындау тренажерлері,
- «ЛИСП» лазерлік ату және зақымдау имитаторлары бар екі жақты жекпе-жектің мобильді кешені (атыс тирі),
- атыс қаруы мен жақын ұрыс атыс құралдарына арналған электрондық тренажерлер.

Аталған тренажер жабдықтарын оқыту бағдарламаларына біріктіру болашақ офицерлерге арнайы техниканы жүргізу, затбелгіні ату және өрт жүйесін басқару бойынша практикалық дағдыларды алу процесін едәуір жеңілдетуге, оқу курстары мен бағдарламаларына сәйкес жаттығулар жасауға, сондай-ақ дайындық ерекшеліктерін ескере отырып, қажетті жағдай жағдайларын модельдеуге мүмкіндік берді. Мұндай жабдықты пайдалану оқу уақытын едәуір қысқартуға және мотор ресурстарын тұтынуды азайтуға мүмкіндік береді, бұл нарықтық экономика жағдайында да маңызды.

Тиісінше, қазіргі заманғы әскери білім беру жүйесін дамыту бағыттарының бірі заманауи оқыту технологияларын енгізу, оқу орындарының оқу-зертханалық базасын дамыту болып табылады. Сонымен қатар, мұндай мәселелерді шешу үшін әрдайым жоғары оқу орнына қымбат жабдықты сатып алу қажет емес. Ұлттық ұланның Академиясы Петропавл қаласының Оқушылар сарайымен жасалған ынтымақтастық туралы меморандум шеңберінде жүйелі негізде 3D модельдеу, робототехника, ұшқышсыз ұшу аппараттарын құру және SDR – байланыс заманауи зертханаларында сабақтар өткізеді. Ұлттық ұлан Академиясы курсанттарының әскери-ғылыми қоғамдастығы үйірме мүшелері Оқушылар сарайымен жасалған ынтымақтастық аясында 2023 жылдан бастап ғылыми жұмыстар бойынша, орталық жетекшілерімен ғылыми зерттеулер жүргізуде.

Петропавл қаласында орналасқан Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті мен Американың Аризона жоғары оқу орыны арасында қос диплом алудың интеграциясы жасалған. Осы аталған оқу орнымен Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясы арасында өзара ынтымақтастық туралы келісімдер жасалып, білім алушылардың біліктігін артыру мақсатында шаралар өткізілуде. Сонымен қатар курсанттармен студентердің ғылыми үйірмелік жұмыстары бірлесе ұйымдастырып әртүрлі іс-шаралар, конкурсар ұйымдастырып өткізілуде. Соның бірін айта кетсек: Солтүстік Қазақстан университетінің «Журналистика» кафедрасы арасындағы ынтымақтастық туралы қол қойылған меморандум аясында М. Қозыбаев және Ұлттық ұлан академиясының «Әскери педагогика және психология» кафедрасы 2023 жылғы 18 қазанда 2023 жылғы 25 қазанда Республика күніне арналған «Менің Қазақстаным» викторинасын өткізді. Викторина Солтүстік Қазақстан университетінің «Журналистика» кафедрасында өтті М. Қозыбаева. Викторинаны өткізу барысында екі кафедраның профессорлық-оқытушылық құрамы, студенттер мен курсанттар белсенді қатысты.

Студенттік (курсанттық) ғылыми үйірме - жұмысының негізгі мақсаты студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін қарқындату, олардың институт базасында жүргізілетін ғылыми зерттеулерге қатысуы арқылы түлектерді қалыптастыру үшін қолайлы жағдайлар жасау және дамыту; әрбір студент үшін жеке тұлғаның шығармашылық даму құқығын оның қабілеттері мен қажеттіліктеріне сәйкес іске асыру мүмкіндігін қамтамасыз ету болып табылады.

Шын мәнінде, оқыту жүйесін дамытудың нәтижесі тек маман ғана емес, сонымен бірге кез-келген жағдайда оның міндеттерін шеше алатын үйлесімді дамыған тұлға алуға мүмкіндік беретін тұтас жүйені құру болуы керек.

Саналы қоғамда білімді азаматтармен бірлесе өмір сүрген жастар өз бойында білімге деген құштарлық пен ізгі сезімдерді қалыптастыратыны сөзсіз. Президент, жастардың сапалы білім алып, саналы азамат болуы үшін де қазіргі заманда білім – ғылымға және мәдениетке аса көп назар аударатыны, ғылыми прогрессті дамыту үшін көптеген қызмет атқарып, еліміздің дамуындағы білімнің маңызын айтып, нұсқау беруі – бәрі де еліміздің экономикасының қарыштап дамуындағы бірден – бір өзгеріс екені баршамызға айқын. Сондықтан, Қазақстанның жарқын болашағы тек білімді жастармен ғана қалыптаспақ!

Қорыта келе, педагог Мағжан Жұмабаев: «Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, берік һәм өз жанымызға үйлесетін негізде құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады» – деген. Еліміздің өркендеуі мен дамуына үлес қосатын – бәсекеге қабілетті құзыреттілігі қалыптасқан жас жеткіншек, жас ұрпаққа сапалы білім мен тәрбие беру жолында ұжымдағы әр мұғалімнің табысты еңбегі. Ынтымағы жарасқан ұжымды шыңға жетелейтін ол, әрине,

білікті басшы. Біліміміз білікті де жемісті нәтижеге жеткізсе, бұл біздің мемлекетіміздің өркендеуіне қосқан үлесіміз.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланы туралы Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 10 қаңтардағы № 274-V ҚРЗ Заңы.
2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылдың 2 ақпандағы «Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының жалпы әскери жарғыларын бекіту туралы» №187 Жарлығы.
3. «Қазақстан Республикасы ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай Академиясының Халықаралық ғылыми конференция материалдары, 2023ж.
4. Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 29 қыркүйектегі «Қазақстан Республикасының Әскери доктринасын бекіту туралы» № 554 Жарлығы.
5. Акимова М.К., Козлова В.Т. Рекомендации по использованию результатов диагностики природных особенностей человека в педагогической практике/ Методики диагностики природных психофизиологических особенностей человека. Вып. 2. М., 1992. С. 99–110.
6. Ғаламтор жүйесі: https://eksmo.ru/selections/10-pravil-uspeshnogo-studenta-ID1888043/

СОТРУДНИЧЕСТВО В ПОВЫШЕНИИ КВАЛИФИКАЦИИ СТУДЕНТОВ И КУРСАНТОВ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

МАЛДЫБАЕВ Қ.Б.

Старший преподаватель цикла ВиСПР кафедры военной педагогики и психологии Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, подполковник

Аннотация. *по мнению автора, в статье рассматриваются положительные решения вопросов повышения квалификации курсантов в военных вузах – Академии Национальной гвардии.*

Ключевые слова*: Академия Национальной гвардии, повышение квалификации курсантов, формирование личности.*

COOPERATION IN PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS AND CADETS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

MALDYBAEV K.B.

Senior lecturer of the ViSPR cycle of the Department of Military Pedagogy and Psychology of the Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Lieutenant Colonel

Abstract*:* *The article discusses ten solutions to the problems of advanced training of cadets in military universities – the Academy of the National Guard, according to the author.*

Keywords*:* *Academy of the National Guard, advanced training of cadets, formation of personality*

***

УДК 332.1

КОУЧИНГ КАК ОДНА ИЗ СОВРЕМЕННЫХ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ УПРАВЛЕНИЯ ПОВЕДЕНИЕМ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В УСЛОВИЯХ СЛУЖЕБНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

МИТЯЕВ А.И. [1], ЖОЛАМАН М. Қ. [2]

[1] преподаватель кафедры военной педагогики и психологии, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан. E–mail: LLokyi@mail.ru

[2] курсант 482 учебной группы, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Аннотация. *В статье рассматривается суть и значение коучинга как инновационного технологического «инструмента» управления поведением военнослужащих в условиях служебно-профессиональной деятельности. Коучинг способствует формированию и раскрытию максимального потенциала личности военнослужащего, ориентирует его на процесс взаимного сотрудничества в воинском коллективе, приводит к достижению целей и задач воинской деятельности.*

Ключевые слова: коучинг, коуч, максимизация потенциала военнослужащих, технология саморазвития.

К началу второго десятилетия XXI века произошли значительные изменения в психологии, как науке, так и в практике, появились новые тенденции и способы ее развития. Заметной тенденцией развития психологии становится усиление практической психологии как самостоятельного научного направления, который включает в себя такие ветви анализа, как работа с персоналом в организации, социально–психологичный тренинг, маркетинг, реклама и коучинг.

«Коучинг» еще с XVI века был хорошо известен на Западе и особенно широко использовался в сфере управления человеческими ресурсами.

Голви У., идеолог и создатель понятия коучинга, определил сущность коучинга как «раскрытие потенциала человека с целью максимального повышения его эффективности. Коучинг не учит, а помогает учиться» [1. с. 17].

Этимологический смысл понятия «коуч» (от англ. coaching – обучение, тренировки) дословно означает «тренер», но данное понятие применяется и в управлении в гораздо более широком смысле: наставник, советник, товарищ, консультант, партнер. Коуч содействует улучшению выполнения профессиональной деятельности, увеличению жизненного опыта, самостоятельному научению и личностному росту людей.

Коучинг – это новая инновационная технология, созданная на стыке психологии, менеджмента, философии и логики, используемая для повышения эффективности и раскрытия потенциала человека для решения его личных и профессиональных задач.

Коучинг направлен не на «разбор» объективно возникающих трудностей, а на поиск решений и улучшение выполнения деятельности. Коучинг – это и не наставничество, так как он способствует самостоятельному научению и развитию личности. Фактически, коучинг – это развивающее обучение, и наконец, «суть коучинга как стиля жизни состоит в непрерывном осознанном развитии и росте человека» [2].

Философия коучинга базируется на принципах, сформулированных Д.Уитмором, одним из ведущих бизнес–тренеров Великобритании, автора знаменитой книги «Коучинг высокой эффективности», проданной общим тиражом в 500 000 экземпляров и переведенной на 17 языков мира [1]:

1. Человек, обратившийся к коучу за помощью, здоров и в полном порядке.

2. Каждый человек в каждый момент времени делает все, на что он способен. Задача коуча – помочь ему выйти за рамки привычных убеждений и сдерживающих его стереотипов.

3. Потенциал каждого человека не имеет границ. Все, что требуется от коуча – это помочь человеку раскрыть себя.

4. Коуч не дает советов и не предлагает готовых решений (базовый элемент философии коучинга). Задача коуча – помочь человеку задействовать все его возможности и способности, сознательные и бессознательные, помочь повысить ясность восприятия и развить осознание.

Д. Уитмор является создателем популярной модели коучинга GROW (Goal – цели (ранжирование целей на занятии, на ближнюю и долгосрочную перспективу); Reality – реальность (ориентация в текущей обстановке); Options/Opportunity – выбор, что означает выбор конкретной стратегии и альтернативных вариантов действий; Will/What Next – воля (практическое требование, предполагающее рациональный выбор: что и как делать правильно, как и кто это будет делать практически)).

Д. Уитмор отмечал, что «коучинг – это прежде всего комбинация общения и поддержки, которые должны укорениться в нашем культурном слое настолько, чтобы взаимоотношения на всех уровнях могли осуществляться в парадигме коучинга как нового и эффективного выявления лучшего в людях и нахождения решений сложных проблем» [1, с. 229].

Коучинг очень эффективная и современная инновационная технология работы и с военнослужащими. Данная технология в первую очередь предназначена для максимального расширения потенциальных возможностей военнослужащих (особенно она важна для подготовки командных кадров, в т. ч и курсантов Академии Национальной гвардии), ставящих перед собой задачи карьерного (профессионального) и личностного роста. Коучинг может быть направлен на реализацию личных планов военнослужащего в самых различных областях жизни: военно-профессиональном образовании, построении карьеры, в сфере межличностных отношений в условиях воинского коллектива, в семье и т. п.

Суть коучинга как психолого-педагогической технологии нацеленной на управление поведением военнослужащих, заключается в том, чтобы в ходе, например, таких форм управленческой деятельности командира (начальника) как проведения служебных совещаний, общих собраний, подведения итогов, индивидуальных бесед и т.п., оказать практическую помощь военнослужащим проанализировать и переосмыслить служебную ситуацию, найти решение сложных задач, определить четкие цели, выбрать наиболее оптимальную стратегию решения поставленной задачи и сформулировать критерии оценки.

Липатова С.Д., отмечает, что «кроме повышения эффективности отдельных военнослужащих, коучинг как стиль управленческой деятельности, можно использовать для разрешения неоднозначных ситуаций, при разработке инновационных решений, для налаживания взаимодействия между отделами, для сплочения команды» [3, с.29].

С помощью коучинга командир (начальник) способен стимулировать личностное и служебно-профессиональное развитие подчиненных, пробуждать у него творческие начала и волю к достижению поставленных целей и задач служебно-боевой деятельности, корректировать его поведение и совместно работать над формированием необходимых черт характера, что в конечном итоге в целом будет способствовать его служебно-профессиональной адаптации и дальнейшей социализации в условиях воинской деятельности.

Кроме этого, коучинг способен оказывать и «легкое» психотерпевтическое воздействие на организм человека в целом, позволяет регулировать гомеостаз (внутреннюю среду), так как нервные импульсы, идущие по афферентным путям в центральную нервную систему, имеют механизм «обратной афферентации» согласно учения П.К. Анохина [4].

Основными задачами коучинга военнослужащих являются следующие:

1) максимизация личностного потенциала (коуч - помогает обнаружить то лучшее, что есть в личности, научиться эффективно применять это на практике, «подтягивать то, чего не хватает»);

2) устранение социально-психологических и коммуникативных барьеров (страхов, предположений, стереотипов, стигмации и т. п.);

3) оздоровление общего и психоэмоционального состояния организма, повышение стрессоустойчивости, улучшения процесса адаптации и мобилизации организма на решение задач в повседневных и экстремальных условиях воинской деятельности.

Например, для командира (начальника) в процессе коучинга, его главная задача, как тренера (коуча) заключается в том, чтобы оказать практическую помощь подчиненным, задействовать все их потенциальные возможности и способности, повысить ясность восприятия, выйти за рамки привычных убеждений и сдерживающих стереотипов, т. е. в конечном итоге обучить его технологии саморазвития. Именно поддержка и психологическое сопровождение военнослужащего в коучинговых отношениях помогают ему учиться самостоятельно принимать собственное решение.

Таким образом, коуч (тренер) позволяет персонально каждому военнослужащему:

1) прояснить свое перспективное видение (например, цель, задачи) и те шаги, которые нужно сделать для его достижения;

2) приобрести практические служебно-профессиональные и коммуникативные умения и навыки, которые необходмы для повышения его личной эффективности по достижению поставленной цели;

3) сформировать умения и навыки для оптимального выхода из кризисных и экстремальных ситуаций;

4) сохранять внутреннее спокойствие, самообладание и продуктивность служебно-профессиональной деятельности в условиях выполнения, поставленных перед подразделением служебно-боевых задач.

Как должен действовать коуч на военнослужащего, показано на Рис. 1.

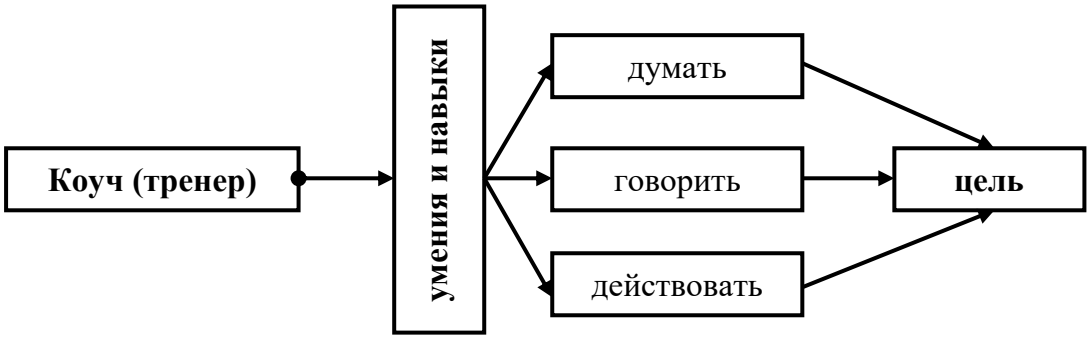

Рисунок. 1. – Действие коуча (тренера) на военнослужащего.

Американский социальный психолог А. Маслоу, рассматривая жизнь как бесконечную череду выборов, которые человек должен совершать один за другим, говорил: «Если сегодня вы все свои выборы сделали в пользу развития, это значит, что сегодня вы сделали несколько шагов в сторону самоактуализации... а это уже само по себе – огромный шаг на пути к самоактуализации» [5, с. 56].

В ситуации с коучингом военнослужащий как раз и наблюдает за происходящими событиями, рассматривает варианты их решений, делает выбор и осуществляет самостоятельно их реализацию, обсуждая с коучем (например, командиром, офицером-наставником) достигнутые результаты.

Проецирую коучинг на условия служебно-профессиональной деятельности и особенности выполнения служебно-боевых задач в Национальной гвардии Республики Казахстан, можно выделить следующие виды коучинга:

1. «Персональный коучинг» – это прежде всего индивидуальная работа коуча (например, командира подразделения) с военнослужащим (персональное психолого-педагогическое сопровождение).

2. «Командный коучинг» как особая технология групповой работы, в процессе которой военнослужащие решают актуальные для подразделения задачи (в психологии – тренинг команды в стиле коучинг).

3. «Коучинг как стиль управления» подразумевает, что руководитель сам становится коучем для своих подчиненных, т. е. использует в управлении технологию коучинга. Это как раз и есть «новый подход к управлению персоналом, основанный на осознанности подчиненными военнослужащими своих действий и принятия ответственности за их последствия [6, с. 32].

Следует понимать, что коучинг это не «давление» на личность, а именно оказание помощи военнослужащему в его саморазвитии. Поэтому сессию коучинга как раз и следует проводить регулярно в специально предусмотренное время. Наиболее доступный и эффективный прием, который обычно применяют в ходе коучинга, это постановочные вопросы. При этом перед командиром (начальником) не стоит именно задача научить подчиненного абсолютному решению той или иной задачи. По ряду вопросов военнослужащий лично сам должен принимать решение.

Отдельные элементы коучинга целесообразно применять руководителю в общении с каждым подчиненным, постепенно создавая в подразделении новую культуру сотрудничества [7, с. 74].

Основные фазы проведения коучинга представлены на Таблице 1.

Таблица 1. – Фазы коучинга.

№ п/п	Основные фазы коучинга	Краткое содержание действия
1	Фаза подготовки	Первое знакомство командира (начальника) и подчиненного. Фаза контакта: первый разговор.
		Заключение формального и психологического «контракта» с военнослужащим.
2	Основная фаза	Диагностика ситуации. Определение настоящего и желаемого состояния.

		Определение приоритетной цели. Создание проекта решения, поиск путей.
		Перепроверка: целей, стратегии, технологии реализации, планируемых мероприятий.
3	Заключительная фаза	Завершение. Формальное окончание коучинга.
		Эволюция. Проверка результатов коучинга: цель достигнута?

Таким образом, для успешного проведения коучинга с военнослужащими, командиру (начальнику) необходимо обладать практическим и желательно жизненным опытом, иметь соответствующую профессиональную подготовку.

Коучинг – это процесс самостоятельного развития, ни одна другая технология не принимает во внимание личную историю человека, позволяющую опереться на его лучшие качества, в то же время коучинг это и достаточно новый стиль управления людьми.

Роль и значение коучинга в условиях профессиональной воинской деятельности, заключается в том, чтобы оказать помощь военнослужащему в решении поставленных задач, поддерживать в нем решимость постоянно добиваться решения поставленной цели и стимулировать ответственность за ее достижение. Благодаря коучингу, военнослужащий способен формировать у себя новые компетенции, которые повышают эффективность его воинской деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Уитмор Дж. Коучинг высокой эффективности. – М.: Международная академия корпоро–тивного управления и бизнеса. – 2005. – 168 с.

2. Паршиков Ю. Коучинг: развивающее консультирование. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.leader3000.ru/articles/develop01_pm.

3. Липатова С.Д. Коучинг как инновационный стиль управления персоналом // Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2018. – № 10. – С. 28-33

4. Анохин П.К. Теория функциональной системы. – «Успехи физиол. наук», 1970. – Т 1. – № 1. – с. 19-54.

5. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики. – СПб.: Издат группа «Евразия», 1997. – 430 с.

6. Чугунова, О.А. Коучинг как один из инновационных элементов управления персоналом / О.А. Чугунова // Актуальные проблемы современности: наука и общество. – 2015. – № 4. – С. 30-33.

7. Коучинг принятия решений: перевод / Э. Грант, Дж. Грин. – СПб.: Питер, 2005. – 137 с.

***

UDC 378.147.46

DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGES IN MILITARY UNIVERSITIES THROUGH THE APPLICATION OF MODERN TECHNOLOGIES

MUKHAMETZHANOVA A.S.
teacher of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk. E-mail: amiraaa.99@gmail.com

Abstract: *The article considers the issue of foreign language development in the context of military education, with a focus on the use of modern technologies. The study covers the application of innovative methods of teaching foreign languages in military universities, as well as their impact on the formation of professional competences of future officers. The article discusses the advantages of using technologies in the learning process, as well as their contribution to improving language skills and intercultural communication.*
Keywords: *military education, military universities, officers, language skills, graduates.*

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ӘСКЕРИ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ШЕТ ТІЛДЕРІН ДАМЫТУ

МУХАМЕТЖАНОВА А.С.
тілдік дайындық кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы, Петропавл қ. E-mail: amiraaa.99@gmail.com

Аңдатпа: *Мақала заманауи технологияларды қолдануға баса назар аудара отырып, әскери білім беру контекстінде шет тілдерін дамыту мәселесін қарастырады. Зерттеу әскери жоғары оқу орындарында шет тілдерін оқытудың инновациялық әдістерін қолдануды, сондай-ақ олардың болашақ офицерлердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға әсерін қамтиды. Мақалада технологияны оқу процесінде қолданудың артықшылықтары, сондай-ақ олардың тілдік дағдылар мен мәдениетаралық қарым-қатынасты арттыруға қосқан үлесі талқыланады.*
Түйінді сөздер: *әскери білім беру, әскери ЖОО, офицерлер, тілдік дағдылар, түлектер.*

РАЗВИТИЕ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ВОЕННЫХ ВУЗАХ ЧЕРЕЗ ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

МУХАМЕТЖАНОВА А.С.

преподаватель кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: amiraaa.99@gmail.com

Аннотация: *Статья рассматривает вопрос развития иностранных языков в контексте военного образования, с акцентом на использование современных технологий. Исследование охватывает применение инновационных методов обучения иностранным языкам в военных вузах, а также их влияние на формирование профессиональных компетенций у будущих офицеров. Статья обсуждает преимущества использования технологий в учебном процессе, а также их вклад в повышение языковых навыков и межкультурной коммуникации.*

Ключевые слова: *военное образование, военные вузы, офицеры, языковые навыки, выпускники.*

In an era of rapid change and globalisation, today's officers need to possess not only outstanding military skills but also multilingual competencies to interact effectively in international military scenarios.

Modern methods such as virtual reality and online platforms provide cadets with unique opportunities for language immersion. The use of virtual reality allows the creation of immersive language scenarios where future officers can develop their language skills in realistic situations.

Teaching a foreign language has been and remains an integral part of the process of formation of a specialist with higher education. Possession of at least one foreign language as a means of communication in socially determined spheres of everyday life and professional activity is a mandatory component of professional training of a modern specialist of any profile. Higher education should provide for this a solid foundation of basic knowledge, skills and abilities in foreign language speech-thought and communicative activity and teach the techniques and methods of independent work with a foreign language after graduation.

The use of modern technology includes not only language learning but also the integration of military aspects. Simulators and virtual training provide cadets with the opportunity to apply their language skills in military scenarios, which not only enriches learning but also provides a complete preparation for service.

Modern technology not only develops language skills, but also trains future officers in intercultural communication. Interactive online platforms allow cadets to communicate with native speakers, which promotes not only linguistic literacy, but also understanding of specific cultural contexts.

Students trained using modern technology leave the military with a unique set of skills, including language, military and intercultural competencies. These individual advantages make them more competitive in the global military arena, opening up a wide range of opportunities for service and future careers.

However, the introduction of modern technologies into the educational process requires appropriate infrastructure and training of the teaching staff. Emphasis on the balance between traditional and modern methods, as well as constant updating of the programme, are important steps towards successful implementation.

The application of modern technologies in foreign language teaching at military universities not only raises the level of language training of future officers, but also provides comprehensive formation of professional competences. This means that military leaders of the future, equipped with language, military and intercultural skills, will not only be successful officers, but also global leaders capable of responding effectively to the challenges of the modern world.

The practice of teaching a foreign language in higher education institutions shows that foreign language acquisition in military higher education institutions takes place in specific conditions compared to civilian higher education institutions, which affects the quality and efficiency of the learning process. The peculiarity of military personnel training (combining their training with the performance of official duties) determines the strict regulation of study time and the learning process itself.

One of the weakest aspects of linguoprofessional training of a military university graduate is his/her lexical skills. Given the existing contradiction between the qualification requirements for specialist training (knowledge of about 5000 lexical units) and the teaching time allocated for these purposes, the formation of students' lexical skill is not carried out effectively. Testing of final-year cadets has revealed that most of the vocabulary encountered in training manuals and learnt by them during their junior courses is forgotten due to its low frequency and thematic value. There is also a problem between the ratio of the volumes of formation of active and passive lexical vocabulary of the learner. In order to expand the professional-oriented vocabulary of a military graduate, the emphasis should be shifted towards the passive (receptive) vocabulary, the words of which the graduate should understand when reading and listening to foreign language speech.

The works of domestic and foreign scientists define visuality as an important element of the learning process. The implementation of the principle of visuality through watching video clips allows combining several types of visual, object, auditory, situational, figurative, and linguistic. This kind of synthesis contributes to the implementation of the communication process through the exchange of verbal and non-verbal information (received through both auditory and visual channels).

It is important to note that information presented in visual form becomes more accessible for perception. According to the report of UNESCO, people can receive information faster and easier. For this reason, a person remembers 15% of information by hearing, 25% of information by viewing, while the possibility to see and hear simultaneously allows to assimilate 65% of information.

The principle of visibility is implemented in foreign language classes by the teachers of the military academy, in particular, by accompanying printed texts with video films on a given topic. Such a combination makes it possible to supplement the informativeness of the printed text with visual information about the appearance of

the speaker, the non-verbal behaviour of the participants of communication, the place and nature of the event, and also contributes to the enhancement of the educational, upbringing and developing function of the studied material.

The use of video materials in foreign language classes makes it possible to solve a number of tasks:

- to strengthen the motivation of learning;
- intensify, “saturate” learning;
- to activate students;
- provide students with an opportunity for independent work;
- improve the quality of students’ knowledge.

As video material, the military academy uses promos from official websites, news stories, and documentaries (video recordings).

There is no strict classification of video materials in scientific and methodological literature. However, if we take the technical side as a basis, a distinction can be made between pre-selected, processed video and live broadcasting.

When using video material, it is important to determine the place and frequency of video clips in the classroom. In the research literature, videos are recommended once a week or at least fortnightly. The duration of a video-based lesson varies from 45 minutes to 1 hour. Short video clips are preferred: from 30 seconds to 10 minutes, and it is considered that intensive group work for an hour can be provided by 4-5-minute demonstration plots. This is due to such a feature of video materials as saturation and density of information. Due to this feature, it is more appropriate to use a short excerpt for intensive study than a longer video episode for extensive study [6].

The use of video clips guarantees success in teaching a foreign language when:

- presentation of language material in a real context;
- training and consolidation of language material in various communicative situations;
- developing communicative skills;
- identifying intercultural differences and teaching foreign language culture.

The selection of video material for foreign language classes requires from the teacher to implement an integrated approach and obligatory consideration of interdisciplinary links, competence and the use of quality sources of information. The authors often use such sources as www.defense.gov; www.youtube.com; etc. in order to find the necessary material.

In order to solve the problem of understanding the video story planned for viewing, some kind of teachers carry out step-by-step work:

Stage 1 - preliminary preparation for watching the video material.

It consists in familiarization with the unfamiliar vocabulary; asking questions before the story.

Stage 2 - direct viewing of the video fragment.

Stage 3 - analyzing the watched video material.

This stage includes various types of exercises to understand and consolidate what has been seen.

In the senior courses, cadets are offered more complex videos with content that relates not only to their specialty, but also to military and professional specifics in a broader sense. The academy teachers edit short video clips that are separated in time but take place geographically in the same area. Three stories are sequentially combined into one film of no more than 2 minutes in length:

1) observation of events taking place (civilian cars driving, refugees walking, etc.);

2) use of military equipment (aeroplanes flying, tanks travelling, columns of combat vehicles);

3) military actions.

Work with this kind of video material is continued by professionally oriented role-playing dialogues, in which events from the video are taken as a basis for development. During such work, it is possible to check the acquisition of knowledge of country studies, professionally oriented vocabulary and the ability to communicate in an unfamiliar environment.

Undoubtedly, the educational potential of video materials is unique. However, when selecting video materials, it is necessary to adhere to a number of criteria proposed by domestic and foreign researchers: relevance of the topic; quality of the video; compliance of the content of the video with the goals and objectives of teaching; information value; genre and compositional diversity and even the presence of conflict.

The use of foreign-language videos in teaching a foreign language makes the lesson livelier and more interesting, allows not only to repeat, consolidate and control the material learnt, but also to study new lexico-grammatical material on the basis of the problem posed before watching the video.

One of the main and most important advantages of using video material in foreign language classes at a military university is the possibility of creating a real language professional-oriented communicative situation, which contributes to the professional development of cadets as future military specialists.

REFERENCES:

1. Безукладников К.Э., Крузе Б.А., Вахрушева О.В. Обучение иностранному языку курсантов военного вуза в условиях самоорганизации. Язык и культура. 2018; № 41: 217 - 240.

2. Перфилова М.А. Применение методов активного обучения иностранному языку курсантов в вузе государственной противопожарной службы. Автореферат диссертации . кандидата педагогических наук. Санкт-Петербург. 2004.

3. Герасимова Т.Н. Особенности педагогического мышления преподавателя военного вуза. Мир образования - образование в мире. 2017; № 1 (65): 52 - 59.

4. Тимофеева Т.И. Формирование коммуникативной компетенции студентов в коммуникативной деятельности в процессе обучения иностранному языку / Т. И. Тимофеева. Ульяновск: УлГТУ, 2011. 136 с.

***

УКД 34.08

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН ДЛЯ СОТРУДНИКОВ КАДРОВЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ

НАБИЕВА Е.
докторант факультета послевузовского образования, магистр юридических наук, майор полиции (Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: nabieva.e@inbox.ru)

Аннотация: *В статье приводятся особенности преподавания юридических и управленческих дисциплин для сотрудников кадровых служб органов внутренних дел в рамках курсов повышения квалификации. Указывается на необходимость привлечения специалистов HR агенств для преподавания отдельных дисциплин. Данные предложения позволят по новому рассмотреть вопрос повышения квалификации сотрудников кадровых служб.*
Ключевые слова: *методика преподавания, повышение квалификации, кадровые службы ОВД, метод проекта, кейсы.*

В последнее время вопрос подготовки кадров для органов внутренних дел как никогда обретает свою актуальность. «По моему поручению 2024 год объявлен годом улучшения качества кадров МВД», - отметил в своем обращении Министр внутренних дел Республики Казахстан Ержан Саденов. [1] В этой связи во главу угла становятся вопросы повышения квалификации сотрудников органов внутренних дел.

К задачам повышения квалификации сотрудников относятся развитие профессиональных компетенций в соответствии с предъявляемыми квалификационными требованиями для эффективного выполнения ими своих должностных обязанностей. [2]

В этой связи важной целевой группой нам видятся сотрудники кадровых подразделений, поскольку являются ключевыми фигурами в работе с личным составом подразделений ОВД, чьи компетенции и навыки напрямую влияют на подбор и отбор кадров. В свою очередь от кадрового ядра органа внутренних дел зависит общественная безопасность и общественный порядок в стране. Таким образом, качественная подготовка и повышение квалификации

сотрудников кадровых подразделений в определенной степени является залогом безопасности общества и доверия населения к деятельности полиции.

В вопросе повышения квалификации кадровых сотрудников ОВД ключевая роль отводится ведомственным учебным заведениям, что обусловлено Приказом МВД Республики Казахстан от 20 апреля 2016 г. № 422 «Об утверждении Содержания и Правил осуществления профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации сотрудников органов внутренних дел Республики Казахстан».[2] На ведомственные организации образования возлагается огромная ответственность по разработке учебных программ и определению наиболее эффективной методики преподавания дисциплин, способствующей повышению знаний и навыков действующих сотрудников кадровых служб.

На сегодняшний день подготовка и повышение квалификации сотрудников данной категории носит скорее стихийный, чем перманентный характер. Практика показывает, что согласно программе курсов повышения квалификации и переподготовки кадров на сотрудников HR подразделений приходятся краткосрочные курсы, средняя продолжительность которых равна семидесяти двум часам. Также, согласно законодательству Республики Казахстан действующий сотрудник проходит курсы повышения квалификации всего лишь один раз в три года. Учитывая важность данной целевой группы, этого времени явно недостаточно для существенной прокачки своих компетенций данных подразделений. Кроме того, возникают вопросы также к самому процессу преподавания курсов.

Сегодня, плеяду экспертов курсов повышения квалификации и переподготовки кадров ведомственных вузов составляют в большей степени профессорско-преподавательский состав специальных учебных заведений, ветераны ведомственных организаций образования, в меньшей степени, приглашенные эксперты-практики.

Являясь квалифицированными специалистами в области обучения юридическим наукам, а также в большинстве случаев имеющие стаж работы в практических подразделениях органов внутренних дел, педагогический пул наиболее компетентно и грамотно преподносит информацию до слушателей, используя традиционную методику преподавания лекционно-семинарских занятий с использованием практических примеров. Это бесспорно способствует обретению новых знаний слушателями курсов, однако не формирует у них необходимых в современном обществе soft skilles (гибкие навыки), что противоречит идеологии компетентностного подхода.

На наш взгляд, поскольку целевой группой являются практические работники кадровых подразделений ОВД, процесс обучения должен носить практико-ориентированный характер. Необходимо актуализировать методику преподавания дисциплин в рамках курсов повышения квалификации.

Нам видится, что уход от традиционных лекционно-семинарских видов занятий в пользу консультативно-проектных технологий более оптимален для

курсов повышения квалификации. Считаем альтернативой может быть применение инновационных форм обучения таких как: деловая игра, метод проекта. Метод проектов это совокупность учебно-познавательных приёмов, позволяющих решить определённую проблему в ходе самостоятельных действий студентов с обязательной презентацией результатов. Как педагогическая технология он представляет собой «совокупность исследовательских, поисковых, проблемных методов, творческих по самой своей сути». [3]

Данный метод позволяет решить вопрос оценки слушателя по дисциплине; наиболее комфортен для работы с указанной целевой аудиторией; максимально эффективно позволяет использовать практический опыт целевой аудитории в образовательном процессе. В совокупности такой подход даст импульс к развитию проектного и критического мышления у слушателя, что является приоритетом для сотрудников кадровых подразделений органов внутренних дел.

Безусловно, данная технология обучения не являются новой в традиционном понимании, вместе с тем ее использование в педагогическом процессе ведомственных вузов не достаточно распространено. Следует понимать, что в данном случае речь идет именно о преподавании слушателям курсов повышения квалификации. Среди учащихся бакалавриата, и послевузовского образования проектные технологии успешно применяются.

Возможной причиной ограничения в использовании данных методов преподавания мы видим в проявлении педагогическим составом игротехнической некомпетентности [4] при взаимодействии со слушателями с одной стороны и скованности самих обучающихся с другой, а также ментальном отвержении указанных методик преподавания с обеих сторон.

Следующим вопросом, на котором хотелось бы остановиться, является преподавание кадровым сотрудникам органов внутренних дел управленческих дисциплин.

Не секрет, что сегодня управлению персоналом, управлению человеческими ресурсами и человеческим капиталом уделяется значительное внимание как в бизнес среде, так и в государственном секторе. От умения эффективно и стратегически верно выстраивать процесс управления и коммуникации с коллективом зависит эффективность деятельности организации, уровень ее восприятия на социум и многое другое. Несколько иначе обстоят дела с кадровыми службами в ОВД, которые выполняют в большей степени учетно-регистрационные функции, нежели управление персоналом в его классическом понимании. Поэтому при проведении курсов повышения квалификации для них очень важно не только донести теоретический материал, сколько изменить мышление и подход.

На наш взгляд залогом эффективного преподавания данных дисциплин выступает личность лектора. В органах внутренних дел зачастую ею является

действующий сотрудник, специализирующийся на управлении персоналом в органах внутренних дел.

Несмотря на то, что система управления персоналом органов внутренних дел имеет свои особенности, она существенно устарела в контексте глобального развития человеческого капитала. Назрела острая необходимость имплементации отдельных знаний теории управления персоналом в среду органов внутренних дел. Наилучшим образом внедрить современные технологии управления персоналом и обучить сотрудников кадровых служб ноу-хау в области работы с персоналом смогут лишь действующие сотрудники и аналитики HR агентств.

Нам необходим взгляд извне. Учитывая «жесткий характер» правоохранительной службы, это не значит, что все инструменты управления персоналом будут действовать в системе ОВД, но предполагает что сотрудники кадровых служб будут информированы о возможностях в управлении персоналом, цифровых решениях и HR аналитики и смогут адаптировать в правоохранительную деятельность.

Отдельно следует остановиться и на методике преподавания управленческих дисциплин. На наш взгляд наиболее оптимальным станет использование лекционных занятий в совокупности с кейсовой системой.

На первоначальном подготовительном этапе курсов повышения квалификации приглашенному лектору следует провести ряд мероприятий организационного характера: во-первых, ознакомиться с нормативными и правовыми актами, регламентирующими кадровую деятельность ОВД; во-вторых, провести вводное анкетирование на оценку знаний слушателей курсов повышения квалификации; в-третьих, провести опрос на предмет интересующих запросов со стороны слушателей.

На последующем этапе, разработать кейсовые задачи для слушателей курсов повышения квалификации и озадачить ими обучающихся. Следует отметить, что кейсы должны предполагать проблемную ситуацию для сотрудника кадровой службы, требующую быстрого решения при минимизации потерь и обеспечении бесперебойного процесса трудовой деятельности.

Следующий этап заключается в ознакомлении слушателей с современными новеллами и технология в области управления персоналом во вневедомственных организациях. На протяжении всего цикла лекций слушатель анализирует полученную информацию и применяет ее для решения кейсовых задач.

Заключительный этап состоит в презентации оптимального решения поставленной перед слушателем задачи с использованием глубокой аналитики открытых источников информации и статистических данных.

На наш взгляд такой подход не только позволит усвоить новые знания, но и применить их на практике.

В заключение следует отметить, что процесс повышения квалификации кадровых сотрудников на наш взгляд является сложным, длительным и

многоуровневым. Он требует особого подхода со стороны преподавательского состава, кадровых работников и руководителей подразделений органов внутренних дел. Эффективность курсов повышения квалификации сотрудников кадровых служб зависит от четырех факторов:

- желания слушателей воспринимать новую информацию и быть открытым новому;
- от профессионализма и новаторских идей преподавателя;
- от создания условий для апробации новых методик преподавания в ведомственных вузах;
- от возможностей законного использования новых полученных знаний в практической деятельности кадровых подразделений органов внутренних дел.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Глава МВД РК предложил каждому казахстанцу обратиться к нему напрямую через соцсети. https://informburo.kz/novosti/glava-mvd-rk-predlozil-kazdomu-kazaxstancu-obratitsya-k-nemu-napryamuyu-cerez-socseti
2. Приказ МВД Республики Казахстан от 20 апреля 2016 г. № 422 «Об утверждении Содержания и Правил осуществления профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации сотрудников органов внутренних дел Республики Казахстан»
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Под ред. Е.С. Полат. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 272 с.
4. Старовойтова Ж.А. «Интерактивные технологии обучения в системе повышения квалификации педагогов профессионального обучения// Научно-методический электронный журнал «Концепт».- 2014. – Т.20. – с. 3896-3900

***

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ КУРСАНТОВ

ПРОСВИРКИНА И.А.

Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск

На современном этапе развития общества информация занимает ведущее место, под ее влиянием во всем мире происходят значительные изменения. Нарастающий поток информации оказывает ключевое воздействие на культурный потенциал нашего общества и его составную часть – Вооруженные силы. Меняющиеся информационные параметры функционирования Вооруженных сил РК предписывают в профессиональной подготовке офицеров наиболее пристальное внимание уделять повышению уровня их

информационной культуры. Таким образом, перед преподавателями военных учебных заведений встает задача научить курсантов умению свободно ориентироваться в информационном пространстве и быть готовыми к обновлению знаний на протяжении всего жизненного пути.

Внедрение цифровых технологий в образовательный процесс вуза является ведущей задачей на пути формирования информационной культуры личности курсанта, как одной из составляющей становления высококвалифицированных офицеров, умеющих самостоятельно добывать знания, анализировать полученную информацию, делать выводы, принимать разумные решения и успешно адаптироваться к постоянно меняющимся условиям вокруг.

Использование информационно-коммуникационных технологий в образовательной среде требует от курсантов постоянного развития и совершенствования своих знаний и умений, позволяет получать доступ к различным видам информации что, в свою очередь, развивает критическое мышление, креативность, готовность работы в команде. Критическое мышление предполагает способность анализировать информацию, находить в ней логические ошибки и противоречия, отличать факты от мнений и предположений. Оно помогает не принимать информацию на веру, а всегда проверять ее достоверность и обоснованность, так как на просторах сети Интернет любой пользователь может опубликовать любую информацию независимо от достоверности и надежности. Развитие критического мышления позволяет стать более самостоятельными и ответственными потребителями информации. При доступе к огромному контенту глобальной сети, молодые люди должны понимать, что искать, как искать и что делать с полученной информацией.

В связи с этим, приоритетной целью военного образования является необходимость формирования у курсантов информационной культуры и обеспечение цифровой социализации в качестве обязательных условий комфортной жизнедеятельности и службы в Вооруженных силах РК.

Проблему формирования информационной культуры, информационной компетентности изучают педагоги, философы, социологи, психологи. В психолого-педагогической литературе широко рассматриваются вопросы формирования информационной культуры С. Антоновым, А. Витухновской, В. Сухиным, Н. Гендиной. В психолого-педагогических исследованиях понятие «информационная культура» трактуется неоднозначно.

В связи с этим общепринятого толкования понятия информационной культуры не существует, однако имеется широкий спектр определений, от самых общих до более или менее конкретных.

В широком смысле под информационной культурой понимают совокупность принципов и реальных механизмов, обеспечивающих позитивное взаимодействие этнических и национальных культур, их соединение в общий опыт человечества.

В узком смысле – оптимальные способы обращения со знаками, данными, информацией и представление их заинтересованному потребителю для решения теоретических и практических задач; механизмы совершенствования технических сред производства, хранения и передачи информации; развитие системы обучения, подготовки человека к эффективному использованию информационных средств и информации.[1]

Другими словами, информационная культура – это не только умение работать с прикладным программным обеспечением, и даже не умение программировать. Информационная культура – это, прежде всего, глубокое понимание сути процессов обработки информации. Она подразумевает наличие умений:

- выбирать и формулировать цели, осуществлять постановку задач;
- легко и быстро решать самые разнообразные задачи на компьютере, находить информацию в различных источниках;
- пользоваться автоматизированными системами поиска, хранения и обработки информации;
- выделять в информации главное и второстепенное;
- упорядочивать, систематизировать, структурировать данные и знания;
- видеть информацию в целом, а не фрагментарно;
- устанавливать ассоциативные связи между информационными сообщениями;
- интерпретировать информацию;
- переводить визуальную информацию в вербальную знаковую систему и наоборот;
- широко использовать моделирование для изучения различных объектов и явлений;
- интерпретировать и анализировать полученные результаты;
- предвидеть последствия принимаемых решений.

Таким образом, активизация научного внимания к исследованию информационной культуры и особенностям ее формирования в образовательной среде, прежде всего, обусловлена требованиями современного информационного общества, его потребностями в образованных, интеллектуальных, информационно грамотных, нравственных специалистах, способных к гармоничному деловому и личностному сосуществованию в относительно новых для них условиях информационного мира.

Термин «информационная культура» несет серьезную смысловую нагрузку. В нем отображены требования информационного общества к интеллектуальному, нравственному, духовному развитию человека. Поведение личности в информационном мире также является составляющей информационной культуры.

Информационное поведение отражается в умении ориентироваться в информационном пространстве, в навыках владения информационными

технологиями, в умении адекватно оценивать и продуктивно использовать полученную информацию. Способность создавать, распространять и отвечать за распространение новых информационных продуктов также лежит в компетенции информационного поведения.

Использование компьютерной техники стало причиной того, что созданные компьютером модели, ситуации стали также иметь нравственную оценку. За все действия, которые выполняет техника, отвечает человек, именно он является генератором всех идей, поэтому игнорировать нравственную и этическую стороны информатизации нельзя. Следовательно, информационное поведение — это также моральные нормы и принципы, которыми руководствуется личность во взаимодействии с технически обеспеченным информационным сообществом, это культура сетевого общения, соблюдение сетевого этикета, знание и соблюдение правил информационной безопасности [5].

Перечисленные качества не всегда формируются посредством социализации личности, достаточно часто наоборот, социализация, формирует неправильное информационное поведение. Примерами этому являются агрессивные диалоги в социальных сетях, повышенный интерес к безнравственным, аморальным сайтам, незнание правил безопасности в сети, неумение защитить себя от виртуальных преступников. Именно поэтому важно вести просветительную и воспитательную работу в учебных заведениях всех уровней, и, особенно высших.

Для высших военных образовательных организаций принципиально важным является электронно-техническое обеспечение как общеобразовательных, так и специальных дисциплин, обеспечивающих формирование ключевых и профессиональных знаний и навыков курсантов. Включение современных информационных технологий в образовательный процесс влечет за собой изменение в содержании, методах, организационных формах образования и создает возможность повышения качества образования [4, С. 93].

Важно отметить, что реалии жизни современной молодежи в основном ориентированы на информационный образ жизни. Для большинства из них Интернет, социальные сети, видеоматериалы являются главным, а иногда и единственным источником информации. Курсанты военных вузов, в силу специфики учебного заведения, в большей части лишены возможности использовать Интернет для получения актуальной информации. В связи с этим они лишаются возможности понимания законов и принципов информационного мира, а это влечет за собой негативные поведенческие поступки, так как не развивается критическое рациональное мышление и личность легко подвергается негативному воздействию.

Учебно-воспитательная система военных учебных заведений способна реализовать задачу воспитания информационного поведения. Для достижения поставленной цели необходимо определить стратегию воспитания,

конкретизировать задачи, учесть психологические, возрастные особенности курсантов. Важно также выделить критерии, по которым можно оценивать уровень информационного поведения.

Следует отметить, что формирование информационного поведения должно быть непрерывным, целостным педагогическим процессом с активной двусторонней связью. Оно должно реализовываться посредством включения курсантов в познавательную деятельность. Различного вида практическая познавательная деятельность способна развивать коммуникабельные способности, воспитывать ответственность, толерантность, доброжелательность и другие, нравственно ценностные качества.

Обобщая, можно сказать, что информационное поведение есть неотъемлемой частью общей информационной культуры. Именно оно отвечает за действия личности в информационном пространстве. Поэтому интеллект, информационное мировоззрение, коммуникативные способности, нравственность и воспитание являются теми первичными импульсами, которые обусловят информационное поведение человека. Эти качества нужно воспитывать у курсантов, будущих специалистов, которым предстоит жить и работать в информационном обществе. Сформированное информационное поведение расширяет диапазон творческих и умственных возможностей, создает дополнительные условия для самосовершенствования и наращивания знаний, способствует адаптации в социокультурной информационной среде [5].

В настоящее время развитие информационных технологий представляет пользователям качественно новые возможности, что влечет за собой в свою очередь развитие информационной компетентности. На одно из первых мест выдвигается задача формирования информационной компетентности у курсантов еще при их обучении в вузе, обеспечивающая вхождение выпускников в информационное общество. Информационная компетентность курсанта складывается из трех компонентов: знать, уметь применять в учебной и будущей профессиональной деятельности, самостоятельно работать с информационными и коммуникационными технологиями.

Таким образом, чтобы стать высококлассным военным специалистом, признанным профессионалом своего дела, будущему офицеру целесообразно с учетом реалий и требований развивающегося информационного общества регулярно уделять внимание вопросам совершенствования своих личностных и профессиональных качеств, постоянно заниматься повышением уровня своей информационной культуры.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ИСТОЧНИКИ

1. Квитко А. Ю. ИНФОРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА ЛИЧНОСТИ // Научные ведомости БелГУ. Серия: Философия. Социология. Право . 2010. №11.

2. Даутов В.В., Чашкин П.А. Информационная культура военных кадров в условиях информационного общества // Вестник ПАГС. 2012. № 1 (30). С. 236–237.

3. Харчевникова Е. Л. Воспитание информационной культуры как педагогическая проблема//Актуальные проблемы педагогики. Вып. 2. Владимир: ВГПУ, 1998. С. 15-20.

4. Морозкова НА. Подготовка студентов профессиональных образовательных организаций к самостоятельной проектировочной деятельности с применением e-leaming технологий // Проблемы современной науки и образования. 2014. № 4 (22). С. 89-94

5. Руденко ЮА. Формирование информационного поведения у студентов // SCI-ARTICLE.RU 2014 № 13

***

УДК 378.147

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ЗАНЯТИЙ В ВУЗЕ

САКЕНОВА А.Б.

заместитель начальника кафедры криминалистики Карагандинской академии МВД Республики Казахстан к.ю.н., доктор PhD, подполковник полиции. +77770777720, assemgul_s@mail.ru

Аннотация. *В статье автор рассматривает как с помощью коучинга можно мотивировать курсантов к развитию и реализации профессионального и личностного потенциала, укрепить уверенность в своих силах, развить навыки межличностного взаимодействия.*

Ключевые слова*: коучинг, преподавание, обучение, преподаватель, обучающийся*

В педагогической деятельности своеобразно сочетаются действия нормативные и эвристические, создаваемые в ходе собственного поиска. Для нее характерна относительная самостоятельность творческого выбора методических действий, приемов в рамках общих, признанных принципов. Творческая педагогическая индивидуальность всегда опосредована личностными качествами педагога. В конечном счете творческое своеобразие - это высшая характеристика педагога.

Преподавание в вузе - это и искусство, и наука. Искусство потому, что каждое занятие неповторимо. Его ход, эмоциональная окраска, используемые средства зависят от целого ряда факторов, многие из которых трудно предсказать заранее. В этом смысле преподавание в чем-то сродни творчеству художника, писателя, поэта, от которых требуются глубокое знание жизни, человеческой души, умение сопереживать личности. Но вместе с тем это и наука, в основе которой лежат объективные законы, фиксирующие

существенные связи и отношения, присущие процессу обучения, основанному на взаимодействии преподавания и учения. Эти законы выступают в роли несущих конструкций, обеспечивающих процесс целенаправленного формирования личности будущего специалиста-профессионала.

Государство и общество диктует системе высшего профессионального образования запрос на развитие свободной, ответственной, инициативной личности, осознающей и умеющей совершать сознательный выбор.

В качестве одного из вариантов формирования такой личности курсанта выступает коучинг, как подход, создающий условия для формирования субъекта деятельности, способного к реализации своего внутреннего потенциала, к самостоятельному принятию ответственных решений в различных ситуациях, прогнозируя их возможные последствия.

Коучинговый подход в обучении – это взаимоотношения между преподавателем и обучающимся, которые приводят к росту уверенности и мотивации обучаемого, повышению его ответственности, и значит к увеличению эффективности и результативности процесса теоретического и практического освоения материала в целом.

Коучинг, как подход к обучению в высшей школе, является принципиально новым направлением, в основе которого лежит постановка и максимально быстрое достижение целей путем мобилизации внутреннего потенциала, освоения передовых стратегий получения результата; развитие и совершенствование необходимых способностей и навыков.

Главное в коучинг-подходе то, что изначально курсант воспринимается как равный партнер, обладающий внутренним знанием в виде потенциала.

Существует мнение, что коучи имеют дело не с проблемами, а с задачами, выборами и возможностями. Коуч поможет курсантам понять, почему они не справились с поставленной задачей, поможет предпринять действия для нахождения оптимальных путей и научиться поступать иначе в будущем. Коуч способствует совершенствованию и максимально эффективному использованию личных сторон обучающихся, которые ранее не использовались как основа для дальнейшего движения вперед. Он стимулирует к более глубокому осознанию своих целей, ресурсов и ограничений, помогает определить направление развития личности вообще и профессионального становления в частности.

Таким образом, общую основу коучинга можно описать несколькими словами: партнерство; раскрытие потенциала; результат.

Цели коучинга: раскрытие внутреннего потенциала личности курсанта; развитие личности через делегирование ответственности; достижение высокого уровня ответственности и осознанности.

Иными словами, коуч несет ответственность за процесс достижения результата, а курсант – за результат и действия, связанные с его достижением.

Таким образом, коуч помогает четко определить цели, разработать план, вдохновляет, мотивирует и поддерживает студентов на этапе реализации, предоставляет обратную связь.

Современная ситуация такова, что преподаватель является наставником и работает по традиционному принципу, что редко способствует принятию ответственности за итоговый результат деятельности и не позволяет развивать творческие способности.

Логично организовывать работу по принципу простой передачи знаний со студентами младших курсов, но при организации обучения (теоретического и практического) студентов старших курсов необходимо использовать элементы коучинга.

Директивные указания плохо воспринимаются, курсанты не понимают, чего от них хочет преподаватель, или на подсознательном уровне противятся решению задачи. Наставники дают четкую программу, курсантам нет необходимости переносить знания из теории на практику. Именно к такому обучению мы привыкли в школе, но в высшей школе должна быть другая плоскость взаимоотношений.

Естественно, многим преподавателям трудно отказаться от ведущей роли в учебно-воспитательном процессе, продвижения собственного видения, позиции. Но такой подход совсем не означает, что обучающийся сделает именно так, поскольку у него может быть совершенно другое видение проблемы, подчас более творческое и продуктивное.

В коучинге важным является изменение мировоззрения обучающихся в сторону достижения максимального как личного, так и профессионального успеха. В процессе коучинга курсанты находят свой, уникальный способ достижения цели. А коуч создает творческую атмосферу, особое пространство поиска альтернатив, атмосферу доверия, где курсант чувствует, что его идеи и предложения не остаются без внимания.

Как отмечает Афанасьева А.С., коучинг представляет собой феномен образовательного процесса, построенного на мотивированном взаимодействии, в котором преподаватель создает специальные условия, направленные на раскрытие личностного потенциала курсанта для достижения им значимых для него целей в оптимальные сроки в конкретной предметной области знания.[1]

Известно, люди по-настоящему могут быть ответственными только тогда, когда они принимают непосредственное участие в постановке целей и принятии решений, когда они вовлечены в процесс обсуждения, а не тогда, когда им навязывают решения. И здесь необходимо совпадение целей коуча и курсантов. Цель коуча – помочь курсанту учиться, меняться и достигать целей; цель курсанта – решение конкретных задач и достижение поставленных целей.

Коучинг-подход будет эффективен, если курсант: понимает, что существует различие между тем, кто он есть и тем, кем хотел бы быть; готов думать новым, непривычным для себя способом; готов к совершению необходимых изменений и предпринимает необходимые действия; согласен с

тем, что за результат несёт ответственность только он сам, а не коуч-преподаватель.

Иными словами, используя коучинг, курсанты достигают своих целей осознанно, гораздо быстрее и эффективнее.

М. Данилова и А. Савкин, коучи-консультанты, считают, что «одна из сверхзадач любого обучения – не только научить чему-то, но, прежде всего, научить учиться: получать, добывать, выискивать необходимые знания. Именно коучинг запускает механизмы через личную мотивацию участников самостоятельно обретать знания» [2, с. 23]

Необходимо отметить, что основной критерий результативности коучинга – появление у курсанта в процессе обучения того, что важно именно ему. Коуч фокусируется на личности курсанта, который хочет быть особенным, а не на том, чего хочет сам коуч.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. https://nsportal.ru/vuz/sotsiologicheskie-nauki/library/2016/09/02/kouching-podhod-kak-odin-iz-metodov-motivatsii.

2. Данилова М.А., Савкин А.Д. Коучинг по-русски. Смелость желать - Издательство «Речь», 2003. - 112 с.

***

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ПРЕПОДАВАНИЯ В ХОДЕ ПРОВЕДЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЙ

САПАРГАЛИЕВ Ж. Н.

преподаватель кафедры кибербезопасности и информационных технологии, магистр юридических наук, подполковник полиции, (Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: zh.sapargalyiev@mail.ru)

Аннотация. *В статье рассматривается практическое применение различных инновационных методов преподавания, таких как активное обучение, проблемное обучение, проектная деятельность и дискуссии. Анализируются преимущества этих методов в сравнении с традиционным преподаванием, такими, как повышение мотивации студентов, развитие критического мышления и самостоятельности, а также улучшение практических навыков.*

В статье также обсуждаются проблемы и ограничения, с которыми может столкнуться преподаватель при использовании инновационных методов преподавания. Авторы предлагают рекомендации по улучшению

качества проведения практических занятий с использованием инновационных методов.

В итоге, статья подтверждает важность внедрения инновационных методов преподавания в практические занятия и их положительное влияние на процесс обучения студентов. Это может быть полезно для преподавателей, которые стремятся повысить эффективность своих занятий и помочь студентам лучше усвоить изучаемый материал.

Ключевые слова: *курсанты, активные формы проведения занятий, ЕРДР, персональный компьютер, платформа ZOOM, трехзвенный модель уголовного процесса, эвристический метод.*

В своем послании Президент Республики Казахстана Касым-Жомарта Токаева от 1 сентября 2021 года в одном из направлений «**Политическая модернизация и защита прав человека**» Поэтапная политическая модернизация – одна из главных задач стратегического курса нашего государства. Серьезные изменения происходят в правоохранительной системе. С внедрением трехзвенной модели усилилась защита участников уголовного процесса. С начала текущего года предотвращено необоснованное вовлечение в уголовную орбиту более двух тысяч граждан. Повысилась оперативность прокурорского надзора – 98% безосновательных решений отменены в течение трех суток. Необходимо поэтапно расширять компетенции прокуроров по подготовке обвинительных актов. Это повысит их ответственность и усилит механизмы правовой оценки результатов расследования. Органы внутренних дел освобождены от ряда непрофильных функций. Повышен статус участковых инспекторов – они наделены дополнительными полномочиями в сфере профилактики правонарушений. Все вышеуказанные меры являются составной частью нашего стратегического курса, направленного на совершенствование политической системы и защиту прав человека.[1]

Современное обучение курсантов, по овладению общекультурными и профессиональными компетенциями, строится в настоящее время на основе использования преподавателями активных методов и технологий в процессе проведения занятий.

Активные формы проведения занятий – это такие формы организации образовательного процесса, которые способствуют разнообразному (индивидуальному, групповому, коллективному) изучению (усвоению) учебных вопросов (проблем), активному взаимодействию обучаемых и преподавателя, живому обмену мнениями между ними, нацеленному на выработку правильного понимания содержания изучаемой темы и способов ее практического использования.[2]

Практическое занятие – это деятельность, проводимая под руководством преподавателя в учебной аудитории, направленная на углубление теоретических знаний и овладение определенными методами

самостоятельной работы, которая формирует практические умения у курсантов.

В процессе занятия курсанты под руководством преподавателя решают практические стуации, выполнение которых требует изучение нормативных документов и справочных материалов, что позволяет им при ответе выработать управленческие решения, связанные с деятельностью правоохранительных органов.

В настоящее время на практических занятиях мы используем эвристический метод обучения – анализ конкретных ситуаций.

Эвристический метод обучения можно определить, как способ предоставления курсантам самим познавать явления путем выступления с докладами, решения заданных по теме задач, ведения споров и дискуссий, но под руководством преподавателя. Эвристический метод, особенно хорошо применяемый на практических занятиях, вносит в учебный процесс возможность активизировать интеллектуальную деятельность курсантов.

Эвристический метод может реализовываться в двух формах. Одна из которых заключается в том, что курсанты решают самостоятельно практические ситуации, а затем на занятии аргументированно разбирают их решения.

При этой форме курсанты сначала предлагают свои решения, высказывают свои мысли и суждения, каковы бы они ни были, а затем преподаватель дополняет их, разъясняет, поправляет допущенные неточности.

Данный метод позволяет курсантам на практических занятиях оценивать правильно ли действовали участники события, анализировать и аргументировать принятые решения, тем самым закрепляют приобретенные навыки, которые будут необходимы в деятельности сотрудников правоохранительных органов.

Проблема внедрения в современную систему обучения интенсивных технологий не теряет своей актуальности, прежде всего потому, что практика и работодатели не снижают, а, наоборот, повышают требования к выпускникам учебных заведений. В настоящее время востребованы не просто документы о высшем или среднем профессиональном образовании, а их подтверждение в виде конкретных компетентностей, включающих практические умения, навыки и готовность их реализовывать.

Многолетняя практика свидетельствует, что обучение с помощью традиционных технологий не позволяет развить ключевые, базовые компетентности по конкретной учебной дисциплине, поэтому нужна решительная перестройка учебного процесса. В последние годы, как известно, сделано очень многое для развития, например, информационной компетентности преподавателей, и процесс лучшей усвояемости курсантами теоретического и практического материала, улучшения преподавания сегодня заметен повсеместно, причем многие курсанты владеют информационными

технологиями зачастую лучше самих преподавателей. Однако это не мешает, а, наоборот, способствует эффективному восприятию информации.[3]

В настоящее время в современном мире для улучшения восприятия материала предоставляемым преподавателем курсанту необходимо использовать инновационные методы преподавания, использование различного рода тренажеры, к примеру, при проведении практических занятий с курсантами в качестве применения инновационных методов обучения преподаватель вправе, применить персональный компьютер на котором установлена база электронного уголовного дела с интеграцией ЕРДР, где курсанты изучают порядок регистрации уголовных правонарушений, порядок принятия материалов досудебного расследования к своему производству, а также в рамках внедрения трехзвенной модели уголовного процесса изучают порядок согласования с прокурором ключевых процессуальных решений затрагивающие конституционные права граждан.

В период пандемии курсанты переходили на дистанционный формат обучения, преподавателями была использована платформа ZOOM с помощью, которой у курсантов проводились практические занятие, при использовании вышеуказанной платформы при осуществлении демонстрации экрана, возможно было осуществить показ слайдов по преподаваемой теме занятия, показ учебных видео фильмов по процессуальному порядку проведению следственных действий. Также в платформе ZOOM имеется возможность осуществления передачи демонстрации экрана другим участникам в нашем случае курсантам которые могут осуществить демонстрацию непосредственно своего экрана на котором они составляют процессуальные документы, которые ранее преподаватель давал по определенной смоделированной ситуации.

В заключении можно подвести итог, что для успешного закрепления материала курсантами, необходимо использовать различные инновационные методы обучения, а также использование технических средств, на которых осуществляется демонстрация инновационных методов обучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048.

2. Активные и интерактивные образовательные технологии (формы проведения занятий) в высшей школе: учебное пособие / сост. Т. Г. Мухина. – Н.Новгород: ННГАСУ, 2013. –С. 15.

3. https://kki.tuva.muzkult.ru/media/2020/11/15/1242224209/Panfilova_A.P._Innovacionny_e_pedagogicheskie_texnologii.pdf.

***

ҚАЗАҚ ТІЛІН ЖАҒДАЯТ АРҚЫЛЫ ҮЙРЕТУ МӘСЕЛЕСІ

САРКЕНҚЫЗЫ А.
филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы тілдік дайындық кафедрасының бастығы, майор

Білім алушылардың білім, білік, дағдыларды меңгеру үрдістерін қарқынды жүргізу мен белсендіру бүгінгі күні берілетін білім сапасы мен көлеміне, оқытудың дидактикалық және психологиялық тұрғыда уақыт талабына сай жетілдірілуіне байланысты болып отыр. Білім саласындағы түбегейлі өзгеріс қазіргі педагогикалық қызметтің барлық салаларының алдына жаңа міндеттер қоюда. Соның бірі – оқу орыс тілінде жүретін мектептердегі қазақ тілін оқытуды қазіргі заманның қоғамдық-әлеуметтік сұранымына сәйкестендіру және оқу нәтижелілігін арттыратын жолдарды табу. Сондықтан зерттеу жұмысында тілді меңгертудің сапалық деңгейін көтеретін жолдың бірі ретінде оқыту мақсатына сай тілдік жағдаяттарды ұйымдастыру арқылы білім алушыларды ынталандыру мәселелерін анықтау қажеттігі туды.

Қазақтың болашағының кемел болуына мүдделілік танытқан ғалымдардың бірі А.Байтұрсынов қазақ тілін үйрету мәселесіне арнап көптеген еңбек жазғаны белгілі. Ол қазақ тілін үйретуде мұғалімнің әдістемелік шеберлігін басты талап ретінде атай отырып, былай дейді: «Мұғалім білім алушыға білімді өз тәжірибесі арқылы жинақтауға жағдай жасап, тілді тез үйренуге қарай үнемі бағыт-бағдар сілтеп отыруы қажет» [1, 357]. «Білім алушының өз тәжірибесі» деген ұғым тілдік жағдаят ұғымына бара-бар, өйткені сабақ үстінде ұсынылатын тілдесім жағдаяттары білім алушы үшін тілді пайдалануда өмірлік тәжірибе жинақтаудың қайнар көзі болып саналады. «...Мұғалім әдісті көп білуге тырысу керек, оларды өзінше сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдану керек... Мектептің жаны – мұғалім. Мұғалім білімді болса, білген білімін басқаға үйрете білетін болса, ол мектептен білім алушылар көбірек білім біліп шықпақшы», - деп, ғалым мектепте берілетін барлық білім мен дағдыны сапалы меңгертудегі мұғалім шеберлігінің маңыздылығына баса назар аударады [1, 301]. Білім алушылардың бүкіл ерекшелігі мен ішкі мүмкіндігін дұрыс сараптай алған мұғалім ғана олармен қандай жұмыс жүргізу қажеттігін нақ басып тани алмақ. Олай болса, тілдік жағдаяттың да сабақ мақсатымен қалай ұштасатынын, оның түпкі нәтижеде қандай іскерліктерге қол жеткізетінін бағамдау да мұғалімнің кәсіби біліктілігін танытады.

Сабақта үйретілетін нәрсені пысықтау, машықтау деп бөліп көрсеткен Ж.Аймауытовтың пікірлері де тілдік жағдаяттың маңызын тануда өзіндік мәнге ие. Ғалым «пысықтау - ойды жаңғырту, машықтау - істі жаңғырту» екендігін айта келе, олардың бірлігі мен ерекшеліктерін былай ажыратып көрсетеді: «Білімді қолдана білу қайрат ісімен, тырысумен, күш жұмсаумен табылмақ, ол үшін машықтау керек. Машықтанған уақытта кісі нәрсенің жалпы пішінімен

танысып қоймайды, барлық дербес қасиеттерімен де танысады. Адамның білімі, құлқы өркендеуге машықтанудың мағынасы сондай күшті: неғұрлым шәкірттер ісінің дені машықтауға айналса, мектептің дәрежесі де соншалық жоғарылай бермек» [2, 337]. Осы пікірінде ғалым білім алушы үшін дайын білімді жаттап алғаннан гөрі, мүмкіндігінше, оларды өздігінен әрекет етуге, тануға, танылуға талпындырып отыратын әрекеттің орнын нақты талдап көрсеткен. Бұл жердегі машықтану әр білім алушының өзіндік әрекеті екені сөзсіз. Ғалым айтқан машықтандыру ісіне мемлекеттік тілді үйретуде де көп көңіл бөлу қажеттігі дәйектеле түседі. Ж.Аймауытовтың қазақ тілін оқыту мәселелеріне қатысты еңбектеріндегі тілді үйретудің сапалылығы мен тиімділігі, әдістері және жүйелілігі туралы жазған пікірлерінің өзектілігі қазір де арта түсуде. «Білім алушыны тілге жаттықтырудың мағынасы: білім алушыны сөйлеуге, басқалардың сөзін ұғуға, өз бетімен жазуға, оқуға төселдіру. ...Білім алушы ұққанын тілмен айта білсін; білімін іс жүзінде пайдалансын. Ойлағанын айта білудің пайдасы: бірінші өзіне-өзі ұқтырады, білімін нығайтады; екінші сөйлеуге төселеді» [2, 306], - деген сөзі тек ана тілі үшін емес, мемлекеттік тіл ретінде оқылатын қазақ тілі пәнін меңгерту үрдісінде де басшылыққа алынуы тиіс. Өйткені тілдік жағдаят білім алушыны сөйлеуге төселдірудің ең негізгі тәсілдерінің бірінен саналады. Тілдік жағдаят ғалымның қойған екі талабына да сай келеді: біріншіден, тілдік жағдаятта білім алушы өзі әрекет етіп, шешім жасайды; екіншіден, тілдік жағдаяты ғана оқытуды шынайы өмірге жақындатудың ең ұтымды сабақ қалыбы болып табылады.

Білім алушыларды оқыту мәселелерін жиі көтерген, сол мәселелерді шешу жөнінде оқулықтар, зерттеу еңбектер, мақалалар жазған М.Жұмабаевтың: «Мектеп хат таныту мектебі ғана емес, ол - бүкіл болашақта адам меңгеруге тиісті білімнің негізі», - деуі қазіргі заманғы педагогикалық қызметке қойылып отырған талаптармен толық үндеседі [3, 212]. Мұндағы басты мәселе білім алушының болашақ өміріне қажет дағдыларды үстірт меңгертпей, олардың өміріне етене жақын түрлі жағдаяттар туғыза отырып, олар өздігінен жол табуына мүмкіндік беру қажет деген қағидаға келіп тіреледі. Олай болса, М.Жұмабаевтың бұл пікірлері де сабақта қолданылатын тілдік жағдаяттың өмір құбылыстарына лайық түрленіп отыруы қажет деген ұғымды бекіте түседі. Міне, бүл пікірлер бүгінгі таңдағы оқыту ісіндегі жаңашылдықтың негізінің қазақ тілін оқыту әдістемесінде XX ғасырдың басында-ақ салынғанын көруге болады.

Қазақ тілін үйрету мәселесі бойынша Т.Шонановтың еңбектерінің ішінде өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін үйретуге арналған кітаптары, оқу құралдары ерекше орын алады. Автордың ұстанымы бойынша тілді үйрету сөйлеу тілін үйретуден басталуы керек. Т.Шонанов сөйлеуге үйретуді басты мақсат ете отырып, оқу мен жазуға да айрықша назар аударады. Өзге ұлт өкілдеріне мемлекеттік тілді үйретудің жүйесінде қарапайым сөздерден бастап

шығармашылық деңгейдегі тапсырмаларға дейін орындату, диалог түрінде сөйлеуге жеткізу - оқу үрдісінің басты мақсаты.

Тілді оқыту үрдісінде өз заманына лайықты талаптар қойып, оларды орындаудың нақты жолдарын анықтаған ғалымдар Ш.Сарыбаев, С.Жиенбаев, Г.Бегалиев, И.Ұйықбаев, Д.Әлімжанов, Ы.Маманов, Х.Арғынов, С.Исаевтардың еңбектерінде де тілді сапалы меңгертуге қатысты мәнді ой-пікірлер мол. Олардың ойларының тоғысатын бір арнасы – тілді үйрету дегеніміз, алдымен дұрыс сөйлеуге үйрету дегенге саяды.

Алдымен түрлі саладағы сөздіктердегі бұл ұғымның анықтамаларына тоқталған жөн. Мәселен, «Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде» «жағдаят» сөзінің мағынасы былайша ашып көрсетілген: «Жағдаят – субъектінің белсенділігіне негіз болып, ынталандыратын, оған қатысы жөнінен сыртқы жағдайлар жүйесі», - делінген [4, 84]. Бұл жерде жағдаяттың субъектінің жаңа сапаға көтерілуіне алғышарт қалыптастыру мақсатында жасалуы қажеттігі дәйектелген.

Жағдаят психологияға байланысты ұғым ретінде психологиялық сөздікте де оған түсінік берілген. Онда: «Жағдаят – көптеген ынталандыру, уақиғалар, объектілер, адамдар мен эмоциялық кейіп үлгісінің (моделінің) кешендік тұтастығы», - делінген [5, 253]. Бұл анықтамадан жағдаяттың тұлға қалыптастырушылық маңызы немесе дағды дамытушылық қызметі туралы, жағдаяттың кешендік сипаты болуы қажеттігі туралы ой түюге болады.

«Тіл білімі сөздігінде» ситуация - «іс-әрекет, болып жатқан немесе қандай да бір жағдайды басынан кешіріп жатқан табиғи ортаның жағдайын, қоршаған ортаның шарттарын білдіретін синтаксема» деген түсінік берілген [6, 340]. Сөздіктердегі «жағдаят» ұғымына қатысты берілген анықтамаларды жинақтай келгенде, жалпы жағдаяттың сыртқы ықпал арқылы ғана туындайтыны туралы ой түюге болады. Оқыту үрдісінде оны жағдаяттық ықпал немесе нақты контекст әсерінен туындайтын іс-әрекеттік реакция деуге болады. Жағдаятқа итермелейтін күш – ынталандыру. Адам үшін міндетті түрде контекст – уақиға немесе іс-әрекеттің туындауына ықпал ететін ерекше жай-күй қажет. Бұл ұстаным тіл үйрету үшін аса маңызды. Өйткені тілді оқытудың басты міндеттерінің бірі әлеуметтік қарым-қатынас жасауға дағдыландыру болса, оған ықпал ететін басты педагогикалық шарт – тіл үйретуде жағдаятты ұтымды қолдану.

Тәжірибеде оқу орыс тілінде жүретін мектептердегі білім алушылардың қазақ тілін он бір жыл оқығанымен, сол түлектердің қажетті жерде тілді орынды қолдана алмайтындығы, сөйлей білмейтіндігі дағдылы құбылысқа айналып отырғанынан көруге болады.

Тілдік жағдаят ұғымын жан-жақты қарастырып, оның сапалық белгілері мен ерекшеліктерін анықтауды мақсат еткен және жағдаятты тілді оқыту ісінде қолданудың әдіс-тәсілдерін қарастырған В.Л.Скалкин мен Г.А.Рубинштейннің ой қорытындылары да орыс тілді сыныптарда қазақ тілін оқытуды жағдаятқа бейімдеп ұйымдастыруда маңызды орын алады. Ғалымдардың бағамдауынша,

тілдік жағдаят сөйлеушіні өз ойын басқаға жеткізуге мұқтаж етуі керек, сонда ғана ол тілдік жағдаят бола алады, ал өз ойын басқаға жеткізу қажеттігін туғызбаса, ол тілдік жағдаят емес [7, 3].

Шынайы өмірдегі жағдаяттың бәрі сөйлеу әрекетін, басқамен пікірлесу қажеттігін туғыза бермейді. Олай болса, тілдік жағдаят шынайы өмірдің бір көрінісі болуы, шынайы өмірге қатысты болуы және ол туралы субъектілердің пікір алмасуына қажеттік туса ғана, оны тілдік жағдаят деп санауға болады. А.А. Леонтьев оны «сөйлесім әрекетін жетілдіру үшін қолданылатын тілдік және тілдік емес жағдайлардың бірлігі» [8, 15] ретінде қарастыру қажеттігін айтады. Т.Е.Сахарова тілдік жағдаятты «сабақта уәж туғызудың қайнар көзі» деп санайды [9, 206].

Е.И.Пассовтың пайымдауынша, «жағдаят – сөйлеушіні нақты жағдайға әкеліп, сөйлеу қажеттілігіне итермелейтін салдар» [10, 95]. Е.С.Пассовтың тілдік әрекетке үйреткенде ең маңыздысы тіл туралы білім беру емес, тілді игеруге және қолдануға мүмкіндік жасайтын бейім мен дағды қалыптастыру екендігін негіздеген пікірін толық қолдауға болады.

Жоғарыдағы пікірлерді жинақтай келе жасалатын түйін: тілдік жағдаят – сабақта білім алушылардың өзара пікірлесіміне мүмкіндік тудыра отырып, олардың өмірлік дағдыларын қалыптастыратын тиімді сабақ қалыбы. Яғни тілдік жағдаят білім алушының сөйлесім әрекеттерін игеруі негізінде қоғамдық ортаға енуіне, тілдік қатынас жасауына ықпал ете алады. Сондай-ақ тілдік жағдаят оқу үдерісінде 1) оқу мазмұнының бірлігі; 2) сабақта, оқулықта оқу материалдарын ұйымдастыру тәсілі; 3) сабақ жүйесін ұйымдастырудың критерийі болуы тиіс. Осы пікірлерді жинақтай келгенде тілдік жағдаяттың орыс тілді сыныптарда қазақ тілін оқытудағы маңызы мен орны әр түрлі қырынан ашыла түседі. Тілдік жағдаят – сабақта білім алушылардың өзара пікірлесіміне мүмкіндік тудыра отырып, олардың өмірлік дағдыларды уәжділік сипатта меңгеруіне алғышарт қалыптастыратын ең тиімді жол. Сабақта қолданылатын тілдік жағдаят қарым-қатынасқа түсудің шынайы жолын тудырып, сол арқылы білім алушының сөйлеуге деген ұмтылысын жандандыруы тиіс. Ол үшін тілдік жағдаятты оқу үрдісіндегі тілдік қарым-қатынастың табиғи болмысына жақындатып, сөздердің айтылуын, екпін мен сөз ырғағының қойылуын, білім алушылардың тілдік қатынасқа еніп, талаптарға сай жаттығып, табиғи жағдайда да сол бейімдері мен дағдыларын қолдануын жүзеге асыруға басымдылық берілуі қажет. Сонда ғана тіл үйрену өз мақсатына сай ұйымдастырылады деп санауға болады.

Қазақ тілін дамыту мен қолданудың мемлекеттік бағдарламалары аясында оқу орыс тілінде жүретін мектептердегі қазақ тілі пәнінен білім мазмұнының құрылымы бойынша соңғы жылдардағы ғылыми-әдістемелік ізденістер негізінде теориялық база жасалды.

Ф.Ш.Оразбаева тілдік қатынас теориясын дамытып, оның құрамын аса маңызды компонент – тілдесіммен толықтырды. «Қатысымдық әдіс арқылы белгілі бір тіл туралы білім берілмейді, қарым-қатынас құралы – тілді қалай

қолдану керек, сол жөнінде оқытылады, яғни сол тілде сөйлеу үйретіледі» деген тұжырымы басшылыққа алынады [11, 127]. Тілдесім тілдік қатынастың ең маңызды көрсеткіші бола келіп, оқылым, тыңдалым, айтылым, жазылымның іс жүзінде қолданылуына мүмкіндік жасайды. Осы тілдік дағдыларды шыңдаудың қалыбы – тілдік жағдаят оқу үрдісінде алған білімнің, түсініктің нәтижелілігін қамтитын педагогикалық әрекет ретінде қызмет етеді. Себебі сөйлесім әрекетінің өзге компоненттері білім алушының түпкі нәтижеде дұрыс сөйлеп, дұрыс қарым-қатынас жасауына жол ашады. Сондықтан тілдік жағдаятта білім алушының оң нәтижелерге қол жеткізуі үшін сөйлесім әрекеттерін қалыптастыруға ерекше назар аударылады.

Қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқытудың мәселелерін әр қырынан қарастырған ғалымдар Н.Оралбаева, Ж.Адамбаева, С.Рахметова, Б.Құлмағамбетова, К.Жақсылықова, Г.Серікбаева, Р.Кенжекова, Б.Мешімбаева,Н.Ноғайбаева, С.Дүйсебаев, С.Дүйсенова, С.Нүрекеева, А.Орынбаев, Л.Екшембаева, Ә.Құрышжанова, т.б. еңбектерінің маңызы зор. Әйтсе де мемлекеттік тілді білім алушылардың тілдесім дағдыларын қалыптастыруға тұтқа болатын тілдік жағдаят арқылы ынталандыра оқытудың жолдарын анықтау мәселесі зерттеуді қажет етеді.

Әрбір тілдік жағдаят қатысымдық ұстанымға негізделіп тілдік әрекет жасау заңдылықтарына сай жүргізіледі. Тілдік жағдаят - тілдесушілердің сыртқы жағдайлар арқылы туған өзара қатынасының моделі, ол міндетті түрде коммуниканттардың өзіндік санасына әсер етеді, тілдесімге енуге ынталандырады.

Адамның сөйлеуге мүдделілігін туғызуға ықпал ететін – тілдік жағдаят, тілдік әрекет жасауына түрткі болатын – ынта. Тілдік жағдаят білім алушыларды тілдік әрекет жасауға ынталандырып, тілдік бірліктерді дұрыс қолдануға, сөйлеу дағдысын қалыптастыруға төселдіреді.

Ал тілдік жағдаят мәселесіне қазақстандық педагогикада өзге ұлт өкілдеріне тіл үйретуде, тілдік жағдаятты қолдану арқылы сөйлеуге үйрету әдістемесін алғашқылардың бірі болып зерттеген Б.Ш.Мешімбаева болды. Автордың бұл саладағы басты ұстанымы – студенттерді тілдік жағдай жасау негізінде сөйлеуге үйрету әдістемесін қолданып, пікірлесімге жеткізу болды [12]. Б.Ш.Мешімбаева өз зерттеуінде «тілдік жағдай» терминін қолданып, өзге тілді аудиторияларда қазақ тілін үйрету үшін тілдік жағдай мәселесіне тоқталып, оны ғылыми айналымға ұсынған.

Отандық ғылымда тілдік жағдаят негізінде тіл үйретуге байланысты пікірлер кейінгі зерттеулер қатарынан нақты орын алуда. Р.Ә.Шаханова оның қызметтерін, біріншіден, сөйлеу дағдысын қалыптастырумен, екіншіден, сөйлеу әрекетінің уәждемесімен, үшіншіден, тілдік материалды таңдауға негіз болатын тілдік бірліктерді қолданыста көрсету тәсілімен байланыстырады. Ол тіл үйретуде сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін тілдік жағдай жасау қажеттігін өз зерттеу жұмысының нысаны етіп таңдады. Тілдік қатынасты зерттеуші ғалым Е.И.Пассовтың пікірі осы екі ұғымның айырмашылығын нақты

көрсетеді. Ғалымның негіздемесіне сүйене айтқанда, «обстоятельство» - жағдай, жағдайлар жиынтығы, ал «ситуация» - жағдаят болып шығады [10, 59]. Сондықтан ұсынылатын жұмыстың табиғатына сай «тілдік жағдай» ұғымы «тілдік жағдаят» атауымен алмастырылды. Себебі «тілдік жағдаят» қана нақты әрекеттерді қамтиды, білім алушыны сөйлесуге ынталандырады.

Тілдік жағдаяттың басты белгісі – тіл үйренуге деген талпынысты дамыту және ішкі қажеттілікті ояту. Тілге үйретуде сөйлеуге себеп болатын жағдайлар ғана тілдік жағдаят болып есептеледі. Тілдік жағдаятқа арналған еңбектерді негізге ала отырып, Б.Б.Мамаева тіл үйренушінің ауызша сөйлеу тілін меңгеруіне баса назар аударды. Ол «алдыңғы қатарға пікірлесу негізінде білім алушының білігі мен дағдысын қалыптастыру, пікірлесімді тілдік жағдаят жасау арқылы үйрету керектігін» негіздеді [13, 5].

Қазіргі кезеңдегі мемлекеттік тілді оқыту үрдісінде тілдік жағдаятқа терең мән беріле бастауында бүл ғалымдардың өзіндік үлесі мол. Себебі, күнделікті қажетті қарым-қатынасқа қол жеткізу үшін оған қарапайым сөзді түсіну, сөз тіркесін, сөйлем құрау және тілдесімге итермелейтін жағдаят қажет. Онсыз ешбір пікірлесу, ой бөлісу жүзеге аспайды. Сонымен бірге тілдесім әрекетіне ену қажеттілігін туындататын, нақты мақсатқа бағындырылған сөйлесім жасау үшін де белгілі бір жағдаят жасалуы тиісті.

Тілдік жағдаятты топқа бөліп, түрлерін анықтауда Н.Е.Алимханова мен Ж.Е.Алпысовалар жағдаяттың жұптық қағидаға негізделгені жөн деп пайымдайды. Олар микро және макрожағдаяттар; табиғи және жасанды қалыптастырылған жағдаяттар; түсінушілік сезім байқату формасына және сыртқы ықпалдарға негізделген жағдаятгар; экстралингвистикалық және лингвистикалық жағдаяттар деп топтастырады.

Қ. Молдабеков, М.Ермекбаев, Б. Нарқұлова, К.Базарбаева тілдік жағдаят түрлері туралы өз пікірлерін білдіреді. Тілдік қатынас жасау үшін ойынның маңызы зор екені көрсетілді. Бірақ оларды тілдік жағдаят түрлері ретінде емес, тілдік қатынас жасауға ынталандыру әдістері ретінде қолдануға болады. Қазақ тілі сабағында қолданылатын ойындарды талдап, іріктеуге үлесін қосқан авторлар Ғ.Қ. Резуанова мен В.А.Шнайдер оларды оқыту әдістері қатарында атайды.

Ғ.Қ. Резуанова оқытудағы тілдік жағдаятты қолданудың төмендегідей үш түрін көрсетеді:

- көзбен көру көрнекілігін қолдану (суреттер, нақты заттар т.б.);
- көзбен көру және есту көрнекіліктері (кино, бейне, т.б.)
- жағдаятты сөзбен суреттеуді әмбебап жағдаят, әрі ең негізгісі деп санайды [14, 37].

Дәл осындай тілдік жағдаят түрлерін Б.Мамаева:

1) тілдік жағдаяттың сұрау мәнді сөйлеу әрекетін туғызатын түрі;
2) тілдік жағдаяттың хабарлы-сұраулы сөйлеу әрекетін туғызатын түрі;
3) қарсылық мәнді сұрауды туғызатын жағдаят түрлері деп белгілейді [13, 132].

Қарсылық мәнді сұрауды туғызатын жағдаят тілдесімнің күрделі түрлерін қолдануды талап етеді. Қарсылық мәнді сұраққа білім алушылар «иә», «жоқ» деген қарапайым жауаптармен ғана шектеледі. Сондықтан ол тілдік жағдаяттың дара түрі бола алмайды.

Жоғарыда келтірілген пікірлерге сүйенсек, тілдік жағдаят түрлерінің қазақ тілін үйретуде қолданылатындарының өзіндік ерекшеліктері бар. Олардың білім алушылардың қабылдау қабілеттеріне сәйкес қызығушылығы туындауын, олардың өмірлік тәжірибелеріне лайықты болуларын ескеру керек. Сол себептен тілдік жағдаят көрнекіліктерге негізделіп және сөзбен бейнеленіп ұсынылуы орынды болып табылады. Сонымен бірге білім алушы қоршаған ортаға *кім? не? неге?* деген сұрақтар арқылы ене алады, танымы қалыптасады, ой-өрісі кеңейеді. Сондықтан сұраққа жауап талап ету арқылы тілдік жағдаят ұсыну білім алушыны тілдесімге үйрету, оның табиғатындағы заңдылықты ескеруге негізделеді. Қорыта келе, көрнекіліктер арқылы ұсынылған; сөзбен бейнелеу арқылы ұсынылған; сұраққа жауап талап ету арқылы ұсынылған тілдік жағдаят түрлері дараланып, оқу үрдісінде кеңінен қолдануға болады деген тұжырым жасалды.

Сонымен, ғылыми әдебиеттердегі ой-пікірлерді саралай келе тілдік жағдаятты ұйымдастырудың мынадай лингводидактикалық шарттары анықталды: дидактикалық материалдың мазмұны білім алушы үшін маңызды болып, оның тұрақты қызығушылығын туғызуы керек; тілдік жағдаят білім алушының шамасына лайық ұйымдастырылуы керек және сөйлесім әрекеттері жүйесін сол жағдаят аясында аяқтайтындай сипатта болуы тиіс; тапсырмалардың күрделілігі білім алушының сөйлеу дағдылары деңгейіне сай келуі шарт; қатысымдық тапсырманың мазмұны нақты іріктелген материалдарға негізделуі қажет; білім алушының белсенділігіне ықпал ететіндей мүмкіндікте болуы тиіс; тілдік жағдаяттың сөйлесім әрекетіне қажеттік тудыру, сөйлеуге мәжбүрлеу, тілдесімге ынталандыру мүмкіндіктеріне ие болуы қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ

1. Байтұрсынұлы А. Мектеп керектері // Бес томдық шығармалар жинағы.- Алматы: Алаш, 2006. - 4-том. - 304 б.
2. Аймауытов Ж. Машықтау, мәселе – білім байқау // Бес томдық шығармалар жинағы. - Алматы: Ғылым, 1998. - 4-том. -340 б.
3. Жұмабаев М. Таңдамалы. - Алматы: Ғылым, 1992. -272 б.
4. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Педагогика және психология // Жалпы редакциясын басқарған А.Қ.Құсайынов. -Алматы: Мектеп, 2002. -256 б.
5. Большой толковый психологический словарь. Астана, 2000. -Т.2. -560 с.
6. Тіл білімі сөздігі. Редакторы: Э. Сүлейменова - Алматы, 1998. -544 б.
7. Скалкин В.Л., Рубинштейн Г.А. Речевые ситуации как средство

развития неподготовленной речи // ИЯШ. - 1966. -№ 4. -С. 3-4.
8. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность. - М.: Просвещение 1989.-214 с.
9. Сахарова Т.Е. Проблемы ситуации при обучении диалогической речи // Вопросы методики препод. иностран. языков. – М., 1997. -252 с.
10. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. -М., 2011. -223 с.
11. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас. - Алматы: «Сөздік-Словарь», 2005.-272 б.
12. Мешімбаева Б.Ш. Гуманитарлық бөлім студенттерін қазақша пікірлесім (диалог) арқылы сөйлеуге үйрету әдістемесі: пед. ғыл. канд. автореф. - Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 1999. -25 б.
13. Мамаева Б.Б. Орыс бөлім студенттерін тілдік жағдаят арқылы қазақша сөйлеуге үйрету әдістемесі: пед. ғыл. канд. ғыл. автореф. - Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2003. - 25 б.
14. Резуанова Г.Қ., Шнайдер В.А. Қазақ тілі сабағында қолданылатын ойындар. Оқу-әдістемелік құрал. - Павлодар, 2006. -128 б.

***

UDC 378.147

ANALYSIS OF MODERN TRAINING METHODS, THEIR INFLUENCE ON THE EDUCATION OF MILITARY SERVANTS IN HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

B.S. SMAGULOV
Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, psychology, masters of science, colonel, Petropavlovsk, smagurolovbs@mail.ru

Annotation: *This article presents an analysis of modern teaching methods, their impact on the education of military personnel in higher military educational institutions; highlights problematic issues of modern methods of military education with the use of innovative technologies in the field of learning foreign languages; the problem of modern organization of the educational process and educational methods in military higher educational institutions; forms and methods of interactive learning technologies are analyzed, and their features are described; factors that inhibit the introduction of innovation into the educational process are described.*

Keywords: *innovative technologies, military education, educational technologies, educational process.*

Recently, the higher education system in the Russian Federation has been undergoing changes. The main goal of the ongoing reforms is to create conditions for improving the quality of general education training for students that meets modern

requirements. The main condition for this is the improvement of the educational process through the introduction of innovative pedagogical technologies. For example, supporting the development of creatively gifted students, searching for military talent. Achieving this in the conditions of a military university is ensured by the development by the teaching staff of methods and educational activities that are aimed at the targeted development of the creative inclinations of students, contributing to the mastery of the creative elements of professional activity; individualization of training through the use of individual work plans with students in classes.

One of the tasks of the educational process is to get rid of the general standardization of general educational training, because a developing personality needs not only to be enriched with universal human values, but also to develop his individuality. We associate the improvement of the educational process of a military university, and therefore the training of a highly qualified military specialist, with innovative changes in educational technologies. Innovative learning technologies include interactive learning technologies, project-based learning technologies and computer technologies. Innovative educational technologies, together with interactive teaching methods, are quite effectively and widely used in the field of civilian education, as a result of which it would be reasonable to eliminate the problems of introducing such teaching methods in higher military educational institutions. Innovative technologies in education help regulate learning, directing it in the necessary direction. It is natural and not surprising that people have always been afraid of everything unknown and new; they are extremely wary of any changes. People do not want to accept innovations in modern education for a simple reason - people have vital needs - comfort, security, self-affirmation. Only a few are ready to re-study the theory in an updated form, pass exams, change their consciousness, and spend personal time and money on it. If the update process has started, it can only be stopped using specialized techniques [5, p. 46].

Parallel implementation is effective and widespread, implying the coexistence of the old and new educational processes with an ongoing analysis of the effectiveness of such synthesis. Innovation in higher education is, in essence, a system consisting of the following parts: learning objectives; content of education; motivation and means of knowledge transfer; participants in the process, that is, cadets, teachers; performance results. The technology includes two components that are interconnected: 1. Organization of the learner’s activities. 2. Control over the educational process [3, p. 19].

There are quite a large number of factors that slow down the introduction of innovation into the educational process. Let's look at the strongest ones: Military educational institutions are insufficiently equipped with computer equipment and electronic means - some universities do not have a stable Internet, and there are not enough electronic manuals and methodological recommendations needed to carry out practical and test work; insufficient qualifications of teachers in the field of ICT; insufficient attention of the leadership of military educational institutions to the use

of innovative technologies in the educational process regarding foreign languages. Let's consider interactive learning technologies that are actively used in civilian universities, but are not widespread enough in military educational institutions. In civilian universities, interactive learning technologies are used quite extensively, however, their introduction into the learning process in military universities is problematic. Interactive learning technologies can be considered as methods of acquiring knowledge, developing skills and abilities during the relationship and interaction of the teacher and the student.

The essence of these lies in the following - they are based both on the processes of perception, memory, attention, and on creative, productive thinking, behavior, and communication. At the same time, the learning process must be organized so that students acquire communication and interaction skills both with each other and with other people. Students must learn to think critically, solve complex problems, based on analysis of production situations, situational tasks and relevant information. These skills are extremely important for military personnel [2, p. 41].

Interactive learning technologies are characterized by the fact that they significantly change the roles of the teacher (instead of the role of an informant - the role of a manager) and the students (instead of the object of influence - the subject of interaction), as well as the role of information (information is not a goal, but a means for mastering actions and operations). The whole variety of interactive learning technologies can be divided into non-imitation and imitation. The basis of this classification is the sign of imitation of the context of activity, its model representation in training.

Non-imitation technologies, accordingly, do not imply the construction of models of the analyzed phenomenon or activity. The basis of simulation technologies is simulation or simulation-game modeling, in other words, the reproduction, under training conditions, of processes that occur in a real system [3, p. 25]. Next, we will consider some forms and methods of interactive learning technologies. A problem lecture is a statement of a problem or problem situation with its subsequent resolution. In the problem lecture, the contradictions of real life are modeled by expressing them in theoretical concepts. The main goal of such lectures is the acquisition of knowledge by students coupled with their direct and effective participation. By posing the problem, students are encouraged to engage in active mental activity, interest in the material being presented is aroused, and students' attention is activated [6, p. 122].

A debate seminar is a collective discussion of a specific problem in order to establish ways of its true solution. The seminar-debate is carried out in the form of dialogical communication between its participants. He develops the ability to debate and discuss a problem, as well as defend his views and beliefs. Educational discussion is one of the most popular teaching methods. It is used in the process of analyzing problem situations when it is necessary to give a simple and specific answer to a question, but alternative answers are not excluded. This technique is

based on peer learning when students work together in small groups. The main idea of educational cooperation is quite simple and consists in the following - students combine their intellectual efforts and energy to complete a common task or achieve a common goal, for example - to find options for solving a problem [7, p. 141].

The Brainstorming method involves collecting as many ideas as possible. It is designed to free students from the inertia of thinking, activate creative thinking, and overcome the usual train of thought in the process of solving the identified problem. Brainstorming helps to significantly increase the efficiency of generating new ideas in a study group. The basic principles and rules of this method are the absolute prohibition of criticism of the ideas proposed by the participants and the encouragement of all kinds of remarks and humor [4, p. 59].

The last of the considered methods of interactive training in military universities will be simulation training. Simulation training is the development of specific professional skills and abilities to work with a variety of technical means and devices. The situation, the environment of professional activity, is imitated, and the role of the “model” belongs to the technical means itself. The features of interactive technologies in military educational institutions are undoubtedly associated with the new quality of knowledge acquired. In this case, we note the innovative level of knowledge as a mandatory criterion for students applying for a high level of education.In higher military educational institutions, the use of innovative educational technologies is not widespread, however, after analyzing their essence and aspects, it became clear that they cannot be avoided in the training of modern professional and highly educated military personnel. In order to influence the success of introducing innovative activities into teaching at military universities, thereby improving the quality of modern higher military education and fulfilling the tasks of training and retraining military personnel, it is necessary to pay attention to the acute shortage of teachers and the weak technical scientific basis of higher military educational institutions.

REFERENCES

1. Alekhin I.A. Innovative resources for developing the competencies of military university cadets: psychological and didactic context // World of Education - Education in the World, 2015. No. 3 (59). pp. 179-188.

2. Vozilova E.V. Features of interactive technologies in military universities // Symbol of Science. 2016. No. 3. P. 40-44.

3. Kashlev S.S. Interactive teaching methods: educational method. allowance / S.S. Kashlev. Minsk: TetraSystems, 2011. 222 p.

4. Morozova O.G. Improving the learning process at a military university: a competency-based approach // Bulletin of Kostroma State University. ON THE. Nekrasova. Series: Pedagogy. Psychology. Social work. Juvenology. Sociokinetics, 2013. No. 1. P. 58-61.

5. Educational technologies in higher pedagogical education / Sarat. state University named after N.G. Chernyshevsky. Saratov: SSU Publishing House, 2014. 188 p.

6. Ryzhova G.A. Developmental opportunities for using active teaching methods in a military university // Theory and practice of social development, 2013. No. 2. P. 122-126.

7. Chetvertakova Zh.V. Ways to optimize the distance learning system in the process of retraining and advanced training of officers at a military university // Gaudeamus, 2013. No. 2. 141-143.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБРАЗОВАНИЯ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В ВОЕННЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Б.С. СМАГУЛОВ

Академии Национальной гвардии РК, психология, магистры наук, полковник, г. Петропавловск, smagurolovbs@mail.ru

Аннотация: *статья посвящена рассмотрению ряда вопросов о повышении квалификации педагогов дополнительного образования в хореографических коллективах. Отражает суть и затрагивает положительные и отрицательные вопросы курсов повышения квалификации. Отвечает на поставленные вопросы педагогической деятельности и затрагивает влияние на неполноценную результативность курсов, которая приводит к неудобствам и складывается в негативную последовательность для хореографов в результате прохождения курсов повышения квалификации.*

Ключевые слова: *повышение квалификации, педагог, хореограф, хореографический коллектив, художественный руководитель хореографического коллектива.*

***

УДК 378.6

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ И ПОДХОДОВ В ПЕДАГОГИКЕ: ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ОБУЧЕНИЯ

ТАФИНЦЕВ П.А.

магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры кибербезопасности и информационных технологий, Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова, г. Караганда, E-mail: drp_2019@mail.ru.

Аннотация: *В статье рассматриваются основные инновационные подходы и методы в педагогике в целях повышения уровня обучения у*

курсантов. Анализируются методы и подходы, которые считаются инновационными в современном образовании. Проводится анализ практического опыта применения инновационных методов и подходов в педагогической практике.

Ключевые слова: *Инновационные методы в обучении. Интерактивные методы обучения. Виртуальные классы. Онлайн обучение.*

В настоящее время возникла необходимость приведения существующих теорий обучения в соответствие с требованиями современной педагогической практики, придания им более операционального и инструментального характера с точки зрения современных целей и задач подготовки специалистов. Поэтому одной из стратегических задач модернизации высшей школы в современных условиях является формирование новой парадигмы образования, основу которой составляет идея интегрированной среды вузов, разработки и использования в учебном процессе информационных и педагогических технологий. [1]

В настоящее время использование инновационных методов и подходов в педагогике является одним из ключевых факторов для повышения уровня обучения. Современная образовательная система постоянно развивается и требует новых подходов, которые могут эффективно применяться при проведении занятий.

Одним из инновационных методов, который успешно применяется в педагогике, является использование интерактивных технологий. Технологический прогресс позволяет создавать новые инструменты и программы, которые делают обучение более интересным и понятным для курсантов. Виртуальные классы, онлайн-курсы, интерактивные учебники - все это делает обучение более доступным и увлекательным.

Еще одним важным аспектом инновационного обучения является использование проектных методов. Вместо традиционного механического запоминания фактов и формулировок, курсантам предлагается на практических занятиях решать задачи и проводить имитацию проведения следственных действий, проведение таких практических занятий способствует применению полученных знаний на практике. Это способствует развитию критического мышления и творческого подхода к решению проблем.

Инновационные и интерактивные методы обучения позволяют развивать навыки критического мышления, проблемного мышления, коммуникации, сотрудничества и самостоятельности у обучающихся. Они основаны на взаимодействии преподавателя и обучающегося, активном использовании современных информационных технологий, мультимедийных средств обучения, интерактивных заданий и проектов.

Термин «инновация» происходит от латинского «novatio», что означает «обновление» (или «изменение»), и приставки «in», которая переводится с латинского как «направление», если переводить дословно «Innovatio» - «в

направление изменений». Само понятие innovation впервые появилось в научных исследованиях XIX в. Инновация – это не всякое новшество или нововведение, а только такое, которое серьезно повышает эффективность действующей системы. [2]

Такие методы обучения способствуют формированию у обучающихся глубокого понимания и применения знаний, а также развитию творческого и самостоятельного мышления. Они также способствуют развитию практических навыков, необходимых для раскрытия и расследования уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи.

Основная цель интерактивных методов в образовании заключается в создании удобных условий процесса обучения, при которых курсант ощущает свою интеллектуальную состоятельность и успешность. Иными словами, под интерактивным обучением понимают диалоговое обучение, при котором осуществляется взаимодействие между курсантом и преподавателем, а также между самими курсантами [3].

Использование инновационных методов и подходов в педагогике открывает новые возможности для повышения уровня обучения. Они делают обучение более интересным и эффективным, развивают критическое мышление и коммуникативные навыки курсантов. Это помогает подготовить молодое поколение к современным вызовам и требованиям общества.

Список использованной литературы:

1. https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-obrazovatelnye-tehnologii-i-ih-didakticheskaya-suschnost/viewer.

2. http://ru.wikipedia.org/wiki/ %C8 %ED %ED %EE %E2 %E0 %F6 %E8 %FF.

3. Григорьев, О.В. Современные технологии обучения // Инновации в образовании. 2011. №7. С. 17-25.

***

УДК 37.013

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННО- КОММУНИКАЦИОННЫХ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ

ТУГЕЛБАЕВ У.Е.

магистр юридических наук, преподаватель кафедры кибербезопасности и информационных технологий, Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, г.Караганда. E-mail: kpa.ulan.20@gmail.com.

Аннотация: *Представлен анализ основных педагогических условий для усовершенствования преподавания учебных дисциплин с применением информационных технологий и мультимедиа. В тексте рассмотрены*

требования к обеспечению систематичности и последовательности обучения при использовании данных технологий. Также изложены критерии для преподавателя, применяющего мультимедийные средства в образовательной деятельности. Детально рассмотрены пути разрешения противоречий в образовательном процессе, возникающих из-за несоответствия между возможностями информационных технологий и их эффективной реализацией в процессе преподавания различных учебных дисциплин.

Ключевые слова: *обучение, мультимедия-технологии, информатизация, учебно-материальная база, качество обучения, когнитивные процессы, образовательные стандарты.*

Стремительное развитие информатизации общества, электронных средств массовой информации, новых технических средств и телекоммуникаций вносит немало нового в содержание и методику обучения в учреждениях высшего образования. В связи с этим стала актуальной проблема организации обучения студентов высших учебных заведений с применением информационных и мультимедийных технологий. Когнитивный процесс с использованием современных компьютерных технологий неуклонно становится в учебных заведениях новым образовательным стандартом. Внедрение в учебный процесс компьютерных обучающих систем, обладающих в силу своей интерактивности мощными возможностями ветвления процесса познания и позволяющих обучаемому субъекту прямо включиться в интересующую его тему. Это один из наиболее действенных способов повышения эффективности обучения. Современные компьютерные дидактические программы разрабатываются на основе мультимедиа-технологий, которые возникли на стыке многих отраслей знания. Использование цветной компьютерной анимации, высококачественной графики, видеоряда, справочных презентаций, в виде схем и формул позволяет представить изучаемый курс как последовательные или разветвляющиеся цепочки динамических картинок с возможностью перехода в информационные блоки, реализующие те или иные конструкции или процессы. Мультимедиа-системы позволяют сделать подачу дидактического материала максимально удобной и наглядной, что стимулирует интерес к обучению и позволяет устранить пробелы в знаниях. Кроме того, подобные системы могут и должны снабжаться эффективными средствами оценки и контроля процесса усвоения знаний и приобретения навыков [1].

Разработка обучающих мультимедийных курсов представляет собой длительный и затратный процесс, поэтому важно иметь четкое представление о всех основных этапах создания курса и о возможных решениях, принимаемых на каждом этапе. На начальном этапе происходит выбор курса для представления в мультимедийной среде, при этом необходимо выявить уже существующие курсы по данной теме, определить предполагаемые затраты и время, необходимые для создания курса, а также рассмотреть его возможный объем и аудиторию, для которой предназначен курс. Курсы общего

образования должны учитывать особенности обучения, связанные с разным уровнем общей подготовки учащихся и уровнем компьютерной грамотности.

После определения выбора курса и целевой аудитории начинается этап определения образовательных целей и уровня сложности материала, который будет представлен в обучающей системе. На данном этапе проводится разработка учебного текста, создание сценария обучающей темы, а также разработка сценариев для анимаций и видеофрагментов, эскизов интерфейса и анимации. Также включается процесс сбора иллюстраций для последующего сканирования. Основным строительным блоком обучающего или дисциплинарного курса остается учебный текст.

Для улучшения качества обучения студентов вузов крайне важно внедрять информационные технологии. Для успешной реализации этой идеи следует создавать соответствующие педагогические условия, направленные на формирование информационной культуры, улучшение уровня подготовки студентов и развитие учебно-материальной и информационной базы.

Информационные технологии активно внедряются для управления образовательными системами, накопления данных и формирования информационно-образовательной среды в вузах. Однако в процессе обучения и преподавания учебных дисциплин применение информационных технологий остается недостаточным. Это создает противоречие между ожиданиями студентов, требованиями общества и государства к современному уровню преподавания, использованию информационных технологий в педагогической деятельности и реальной ситуацией. Основными причинами этого являются:

- ограниченное знание разнообразных возможностей применения информационных технологий в образовательном процессе или неопытность в их эффективном использовании на практике;
- недостаточная научная и педагогическая разработка теоретических основ использования информационных технологий для обучения студентов;
- недостаточная подготовленность значительной части преподавателей в предметном, педагогическом и методическом плане для эффективной работы с информационными технологиями;
- низкая мотивация преподавателей и студентов к использованию информационных технологий в процессе преподавания и учения.

Следовательно, одним из противоречий в образовательном процессе вузов является недостаточное соответствие между возможностями информационных технологий и их эффективной реализацией в обучении естественно-научных дисциплин. Разрешение данного противоречия и совершенствование преподавания учебных дисциплин могут быть достигнуты по нескольким направлениям.

В современных условиях образования возрастают требования к культурному, нравственному и научному уровню преподавателя, а также его профессиональному педагогическому мастерству и творческим способностям. В связи с этим важным критерием оценки профессионализма современного

преподавателя вуза становится его компетентность в области информатики. Этот аспект подготовки должен начинаться в период обучения будущего преподавателя в высшем учебном заведении.

Изменения в структуре и содержании высшего образования за последние годы, такие как введение рейтинговой системы и разработка образовательных стандартов, привели к значительным изменениям в целях и содержании информационной подготовки студентов вузов. Подготовка студентов педагогических вузов в области информатики, включая введение в информатику и практикум по информационному моделированию, стала важным компонентом образования будущих специалистов на различных уровнях.

Одна из основных целей подготовки будущих педагогов в области информатики – формирование у них информационной культуры. Информационная культура преподавателя помогает ему целенаправленно взаимодействовать с информацией, использовать для ее получения, обработки и передачи компьютерные информационные технологии, современные технические средства и методы [2]. Преподаватели, активно занимающиеся разработкой и использованием мультимедийных средств, должны обладать достаточным уровнем готовности к использованию средств информатизации образования в учебном процессе. Требования к преподавателю, использующему мультимедийные средства в образовательной деятельности, должны складываться из традиционных требований, предъявляемых к любому педагогу, и специфических, связанных с использованием современных информационных технологий в процессе информатизации образовательной деятельности [3].

Как показывают психологические исследования [4, 5], на эффективность учебной деятельности студентов оказывает влияние большой спектр мотивов:

- социальные мотивы, отражающие значимость учебы;
- компетентностные профессиональные мотивы, характеризующие значимость учебной деятельности для овладения профессией;
- познавательные мотивы, связанные с овладением новыми знаниями.

Отсутствие формирования конкретных мотиваций существенно влияет на эффективность усвоения учебного материала и мешает достижению поставленных целей. Например, отсутствие положительных внутренних познавательных мотивов может привести к формальному отношению к учебному процессу, где студенты, стремясь лишь сдать сессию, прибегают к механическому заучиванию обширного объема материала в короткий сессионный период. Этот подход часто приводит к быстрому забыванию учебного материала или использованию непозволительных средств, таких как шпаргалки, мобильные телефоны и прочее.

Профессиональные мотивы определяют активность студентов в подготовке к учебной деятельности, и их несформированность существенно влияет на уровень профессиональных знаний, навыков и умений. В работах [6,

7] рассмотрены вопросы, связанные с влиянием компьютеров, средств новых информационных технологий на развитие мотивации студентов к учебной и профессиональной деятельности. Однако малоизученными остаются механизмы мотивационной регуляции учебной деятельности в процессе обучения информатике, формирования информационной культуры студентов вузов.

Эпоха глобальной компьютеризации и информатизации предоставляет современному человеку ранее невиданные возможности для усиления его умственных способностей. Эти технологии позволяют интенсифицировать процессы интеллектуального развития каждого индивида.

Использование возможностей средств современных информационных технологий позволяет:

- инициировать процессы развития определенных типов мышления;
- интенсифицировать процессы развития памяти, внимания, наблюдательности;
- сформировать качества лидера, способного к руководящей и организационной деятельности.

Несмотря на все привлекательные возможности этих средств, приоритетным всегда остается принцип "не навреди". В связи с этим необходимо уделить особое внимание выявлению и минимизации негативных последствий использования данных технологий, особенно в случае компьютеров. Тем более что невозможно запретить применение компьютерной техники в производстве, научных и образовательных областях, повседневной жизни и досуге, особенно при активном увлечении компьютерными играми.

К негативным последствиям использования средств современных информационных технологий можно отнести:

- возможный вред здоровью (при длительной и бесконтрольной работе за компьютером);
- педагогически немотивированное их использование (игнорирование дидактических принципов обучения), не приводящее к позитивным результатам в области развития личности обучаемого или интенсификации учебного процесса.

Первое достаточно легко устранимо при соблюдении ограничений, например по времени использования компьютера. Так, использование методических рекомендаций по оборудованию специализированного кабинета вычислительной техники позволяет:

- соблюдать педагогические и гигиенические требования к оформлению кабинета, планировке и размещению в нем рабочих мест;
- организовывать различные, чередующие друг друга виды учебной деятельности;
- осуществлять индивидуальную и коллективную работу со средствами современных информационных технологий, в частности с компьютером.

Другая возможная опасность кроется в бессистемном, педагогически необоснованном использовании средств современных информационных технологий. Так, например, применение программных средств в учебных целях, ориентированных на игровую деятельность, зачастую сводит всю работу обучающихся к бездумному выполнению примитивного набора команд, автоматическому нажатию клавиш. Такая деятельность не способствует усвоению учебного материала. Но еще больше резервов заложено в возможностях современных информационных технологий, которые не используется в педагогических целях. В связи с этим на первый план выступает необходимость создания теоретической базы, обосновывающей педагогическую целесообразность использования средств современных информационных технологий, методики, обеспечивающей реализацию этих возможностей с целью интенсификации образовательного процесса [8].

Обеспечение интерактивного диалога требует организации с возможностью выбора вариантов изучаемого и исследуемого учебного материала. Это также включает в себя регулирование режима учебной деятельности, осуществляемой при использовании информационных технологий.

В связи с развитием информационных технологий количество и роль образовательных сайтов в учебных заведениях возрастает. От содержания, организационной структуры и функционирования образовательного сайта зависит не только успех взаимодействия учебного заведения с внешним миром, но и качество образовательного процесса учебного заведения. Интернет обеспечивает доступ к большим объемам информации. Интернет-технологии и современные средства телекоммуникации представляют для обучения широчайшие возможности:

- оперативную передачу на разные расстояния информации любого объема и вида;
- интерактивность и оперативную обратную связь;
- организацию совместных телекоммуникационных проектов;
- запрос информации по любому интересующему вопросу через систему электронных конференций. Создание обратной связи при работе с информационными технологиями предполагает обеспечение своего рода реакции компьютерной программы на действия пользователя, в частности при контроле с диагностикой ошибок по результатам учебной деятельности на каждом логически законченном этапе работы. Оно же дает возможность получить предлагаемый программой совет, рекомендацию о дальнейших действиях. При этом целесообразно обеспечить возможность приема и выдачи вариантов ответа, анализа ошибок и их коррекции.

Одной из предпосылок использования новых информационных технологий в процессе преподавания является создание благоприятных условий для свободного доступа к учебной и научной информации как для педагогов, так и обучающихся. Применение информационных технологий в преподавании

предметов основано на широких возможностях вычислительных средств, компьютерных сетей и компьютерных обучающих программ.

Из вышеизложенного следует, что основными педагогическими условиями совершенствования преподавания дисциплин с применением информационных технологий являются:

- формирование информационной компетентности преподавателей;
- совершенствование базовой подготовки студентов вузов по информатике;
- информатизация процесса обучения в вузе, оснащение предметных кабинетов техническими средствами информатизации, создание современной информационно-образовательной среды, формирование банка учебно-методической и научной информации;
- формирование культуры познавательной деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Батищев, В.И. Мультимедийные средства обучения / В.И. Батищев, В.Ю. Мишин // Создание электронных средств общего назначения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.itlt.edu.nstu.ru/literature.php?action=info&lit_id=171.

2. Информатика: учеб. для студ. экон. спец. вузов / под ред. Н.В. Марковой. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 312 с.

3. Дополнительные аспекты обучения с применением мультимедиа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:// ido.rudn.ru/Open/multimedia/mult2.htm.

4. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность: учеб. пособие / А.Н. Леонтьев. – М.: Академия, 2004. – 352 с.

5. Тихомиров, О.К. Психология мышления / О.К. Тихомиров. – М.: Академия, 2005. – 288 с.

6. Талызина, Н.Ф. Педагогическая психология / Н.Ф. Талызина. – М.: Академия, 1998. – 310 с.

7. Гершунский, Б.С. Философия образования для XXI века / Б.С. Гершунский. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 608 с.

8. Роберт, И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования / И.В. Роберт. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 205 с.

***

УДК 658.336

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ДАМЫТУ БОЛАШАҒЫ

ТУЛЕУОВА А.С.
заң ғылымдарының магистры, криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қарағанды қ. E-mail: tuleuovaa@list.ru

Андатпа. *Бұл мақалада Қазақстан Республикасында қашықтықтан оқытуды дамыту болашағы қарастырылған.*

Соңғы онжылдықтарда қашықтықтан оқыту дәстүрлі оқыту формаларымен бірге білім беру процесінде өз орнын алды. Қазіргі уақытта қашықтықтан білім беру жүйелері Қазақстанның жоғары оқу орындарында белсенді зерттелуде және дамуда және сырттай оқыту жүйесінен бастап қашықтықтан білім берудің бүгіні мен болашағын айқындайтын және ақпараттық-телекоммуникациялық желілерді (АТЖ) пайдалана отырып, Web-технологияларға негізделген зияткерлік икемді оқыту жүйелеріне дейінгі бес ұрпаққа жол жүріп үлгерді.

Түйінді сөздер: *қашықтықтан оқыту, технология, онлайн оқу, интернет, білім.*

Қазақстандық білім беру жүйесінде қашықтықтан оқытуды дамыту Интернет технологияларының дамуына және қашықтықтан оқыту әдістерін жетілдіруге қарай жалғасатын және жетілдірілетін болады. Жаңа ақпараттық технологиялардың дамуымен ақпараттық қызметтер спектрі кеңейіп, бірыңғай жаһандық ақпараттық және білім беру кеңістігін қалыптастыру үшін жағдайлар жасалуда. Осыған байланысты білім беру жүйесі басқаша болады.

Соңғы онжылдықтарда қашықтықтан оқыту дәстүрлі оқыту формаларымен бірге білім беру процесінде өз орнын алды. Қазіргі уақытта қашықтықтан білім беру жүйелері Қазақстанның жоғары оқу орындарында белсенді зерттелуде және дамуда және сырттай оқыту жүйесінен бастап қашықтықтан білім берудің бүгіні мен болашағын айқындайтын және ақпараттық-телекоммуникациялық желілерді (АТЖ) пайдалана отырып, Web-технологияларға негізделген зияткерлік икемді оқыту жүйелеріне дейінгі бес ұрпаққа жол жүріп үлгерді.

Пандемияға дейін қашықтықтан оқыту процесі заңнамалық тұрғыдан бекітілмегендіктен, Қазақстан Президенті "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қазақстан заңына қол қойды. Түзетулерде "қашықтықтан оқыту" ұғымы нақтыланады және оны жүргізу тәртібі айқындалады.

Қашықтықтан оқыту формасы деп білім алушылар кеңістікте және уақыт бойынша оқытушыдан алшақ болатын дербес оқыту принципіне негізделген білім беру процесінің жаңа ұйымы түсініледі. Бірақ виртуалды кеңістікте онымен диалогты сақтаудың тұрақты мүмкіндігі бар [3]. Қашықтықтан білім берудің ерекшелігі – бір жағынан мобильді, виртуалды оқыту формасының арқасында, ал екінші жағынан-білімнің, білік пен дағдылардың тұрақты динамикасының қажеттілігіне байланысты қоғамның үздіксіз білім беру жүйесіндегі қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілеті. Қашықтықтан оқыту кәсіптік даярлауға немесе сапалы жоғары білім алуға басқа мүмкіндіктері жоқ шалғай өңірлердің тұрғындарына білім алуға мүмкіндік береді.

Осыған байланысты Қашықтықтан оқытудың негізгі сипаттамаларын бөліп көрсетуге болады: икемділік-студенттер негізінен дәрістер мен семинарлар түрінде тұрақты сабақтарға қатыспайды, бірақ өздеріне ыңғайлы режимде және қарқынмен жұмыс істейді; модульдік – қашықтықтан білім беру бағдарламаларының негізі студенттердің жеке немесе топтық қажеттіліктеріне жауап беретін оқу бағдарламасын қалыптастыруға мүмкіндік беретін модульдік принцип болып табылады; экономикалық тиімділік-қашықтықтан білім беру дәстүрлі білім беру түрлеріне қарағанда 50% арзан.

Оқытудың салыстырмалы түрде төмен өзіндік құны неғұрлым шоғырланған ұсынуды пайдалану және мазмұнын біріздендіру, қашықтықтан білім беру технологияларының білім алушылардың көп санына бағдарлануы, сондай – ақ қолданыстағы оқу алаңдары мен техникалық құралдарды тиімді пайдалану есебінен қамтамасыз етіледі; оқытушының жаңа рөлі-оған танымдық процесті үйлестіру, курсты түзету, Жеке оқу жоспарын жасау кезінде кеңес беру, білім беру ұйымдарына басшылық ету функциялары жүктеледі. оқыту сапасын мамандандырылған бақылау-қашықтықтан оқытуда бақылау нысаны ретінде қашықтықтан ұйымдастырылған емтихандар, әңгімелесулер, практикалық, курстық және жобалық жұмыстар, экстернат, компьютерлік интеллектуалды тестілеу жүйелері пайдаланылады; мамандандырылған технологиялар мен оқыту құралдарын пайдалану - ҚО технологиясы - бұл процесте адаммен өзара әрекеттесу әдістерінің, нысандары мен құралдарының жиынтығы дербес,

Бүгінгі күні онлайн оқытуды оқытушылар жасайды және жүзеге асырады және студенттер Moodle, Google Classroom, Zoom, Google Hangouts Meet, CiscoWebexMeetings, Skype, MicrosoftTeems және басқа ақпарат құралдары сияқты виртуалды оқыту ортасында пайдаланады. Сондай-ақ білім алушылар үшін кең Электронды кітапхана ресурстары бар.

Қазіргі кезеңде Интернет жоғарыда аталған құралдардың барлық артықшылықтарын біріктіріп, бейнелерді, мәтінді, дыбысты, іздеуді және нақты қарым-қатынасты қолдана отырып, қашықтықтан білім берудің осындай жүйелі, аралас тәсілінде өте сәтті қолданылады. Қашықтықтан білім беру үшін Интернетті пайдалану барлық басқа білім түрлеріне қарағанда көбірек жоспарлау мен дайындықты қажет етеді. Осы материалдарды қолданатын

материалдар мен бағдарламаларды дайындау білім берудің маңызды компонентіне айналады. Қашықтықтан оқыту кезінде электрондық білім беру кешендерін құратын оқу мақсатындағы түрлі бағдарламалық құралдар пайдаланылады.

Оқу бағдарламалары - бұл тыңдаушылар материалды өз бетінше зерттеу кезінде қолданатын оқу құралдары. Оқу бағдарламалары оқу қызметін реттеуге және сіңірілетін материалдың сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Әзірленген оқу бағдарламалары оқу бағдарламасына негізделуі және олардың мазмұнына қойылатын барлық талаптарға сай болуы тиіс. Бағдарламаның бұл түрін оқушылар бүкіл ой - өрісін кеңейту және жаңа материалмен таныстыру үшін пайдаланады.

Электрондық оқулық - бұл пән бойынша дидактикалық және әдістемелік материалдарға негізделген оқыту жүйесі. Электрондық оқулық материалды өз бетінше зерттеуге де, дәріс материалын ұсынудың негізі ретінде де жарамды. Электрондық оқулық оқу жоспарында қарастырылған барлық тақырыптарды қамтиды. Сондай-ақ, оқушы, студент өз білімін тексеріп, бекіте алатын блок бар. Оқулықтың бұл түрінің басты артықшылығы-оның материалды және гиперсілтемені графикалық бейнелеуі, яғни оқу материалында басқа материалға сілтемелер бар.

Мультимедиа - электронды оқулықтың тағы бір артықшылығы. Дыбыстық файлдарды пайдалану, суреттерді анимациялау, бейнелер материалды игеру сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сарапшылардың пікірінше, электронды оқулықтармен жеке жұмысты ұйымдастыру материалды тереңірек түсінуге және игеруге мүмкіндік береді. Білім беруде электронды оқулықтарды қолдану қабылдауды жақсартумен қатар, студенттерді негізгі және көмекші әдебиеттермен қамтамасыз ету мәселесін шешеді.

Электрондық білім беру кешендерін келесі жағдайларды жасау кезінде тиімді қолдану:

- әртүрлі танымдық және зерттеу міндеттерін шешу процесінде диалог режимін қамтамасыз ету. Мұнда бірден екі мәселе қозғалады-мұғаліммен қарым-қатынас және танымдық ақпараттың болуы, мысалы, практикалық қолданылуы бар тапсырмалардың қызықты тұжырымдарын қолдану.

- кіріктірілген анықтамалықтарды құру немесе коммуникациялық ортада осындай ресурстарға қол жеткізуді ұйымдастыру. Бұл білім алушыларға зерттелетін материал бойынша қосымша ақпаратты өз бетінше алуға мүмкіндік береді.

- деректерді модельдеуді қамтамасыз ету (жақсырақ көрнекі түрде). Осы мақсатта деректерді графикалық бейнелеу жүйелері, сондай-ақ зерттеу процесін модельдеу мен қадағалаудың қуатты құралын ұсынатын математикалық есептеулер пакеттері пайдалы болуы мүмкін.

- арнайы құрылған тест банкінің негізінде жедел және ағымдағы тестілеуді өткізу мүмкіндігі. Сондай-ақ, жеке тапсырмалар мен оларды орындау бойынша ұсыныстар ұсынылуы мүмкін. Нәтижесінде электрондық білім беру

кешенінің көмегімен тестілеу нәтижелеріне талдау жүргізу және жекелеген мәселелерді немесе бөлімдерді тереңірек зерделеу бойынша ұсынымдар әзірлеу ұсынылады.

- білім алушыларға ақпарат алу қарқындылығын дербес анықтауға мүмкіндік беретін жұмысты тоқтату және қайта бастау мүмкіндігінің болуы.

Бизнесте филиалдармен кездесулер өткізу және клиенттермен жұмыс жасаудың диалогтық режимі үшін белсенді қолданылатын бейнеконференция технологиясы қашықтықтан семинар - вебинарлар ұйымдастыруға негіз болды.

Өздеріңіз білетіндей, вебинар-бұл синхронды режимдегі виртуалды дәріс немесе семинар, бұл тыңдаушыларға сұрақтар қою, естіген ақпаратқа түсініктеме беру, барлық қатысушылармен сөйлесу арқылы оқу процесіне белсенді қатысуға мүмкіндік береді [2]. Вебинарларды қолдану жоғары деңгейдегі мамандарды оқыту және кеңес беру процесіне тартуға мүмкіндік береді, бұл студенттердің, жас ғалымдардың және барлық мүдделі мамандардың сапалы білімін алуға мүмкіндік береді. Вебинарға қатысуға төмен техникалық талаптар қойылады: Интернет желісіне кіру мүмкіндігі бар компьютер қажет; конференц-байланыс жабдығының болуы (микрофон, құлаққап, веб-камера), аудио және бейнетрансляцияға арналған бағдарламалық қамтамасыз ету.

Вебинарды ұйымдастыру тұрғысынан өткізу процесін сипаттайық. Әкімші оқытушымен және тыңдаушылармен келісе отырып, вебинар өткізу уақытын белгілейді. Сондай-ақ, ол қатысушыларды тіркейді және вебинар режимінде қандай да бір өзгерістер болған жағдайда оларды хабардар етеді. Оқытушы жоспарланған дәрістер мен семинарлар өткізеді, онлайн-тестілеуді ұйымдастырады және т.б. оқытушының жеке кабинетін пайдалана отырып, өз іс-шараларын жоспарлауға және құруға мүмкіндігі бар екенін атап өтеміз. Жеке кабинетте іс-шаралар кестесі, тапсырмалар тізімі, Негізгі және қосымша Оқу материалдары және т.б. орналастырылады. Вебинарларды алқалы түрде жүргізу, яғни бірнеше оқытушылардың қатысуы мүмкін.

Интернет-технологиялар, қашықтықтан оқыту негізінде Қазақстанның білім беру саласының (ал келешекте және алыс және жақын шет елдердің) бірыңғай білім беру Интернет-кеңістігіне (ұлттық білім беру кеңістігіне) интеграциялануы және бірыңғай таратылған онлайн білім беру қоғамдастығын (кәсіби мүдделері немесе басқа да белгілері бойынша сегменттелген қоғамдастықтар тобы, мысалы, экономиканы оқыту) құрудың нақты мүмкіндігі туындайды және халықаралық).

Тұтастай алғанда, Smart-технологиялар, коммуникациялардың электрондық құралдары таратылған ынтымақтастық пен университеттердің ҚР-ның әртүрлі өңірлерінің де, ТМД елдерінің де ұйымдық, оқу-әдістемелік және ғылыми-зерттеу салаларындағы интеграциясын дамытудың жаңа кезеңіне өтуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты жергілікті, өңірлік, өңіраралық, ұлттық және мемлекетаралық деңгейлерде интернет-қауымдастыққа дейін бөлінген білім беруді қалыптастыру туралы айтуға болады. [5]

Қорытындылай келе, біздің республикада 5G. 5G (fifthgeneration) сымсыз технологиясын енгізу кезінде ҚО - ны дамытудың түбегейлі жаңа бағыттары мен мүмкіндіктері ашылатынын атап өткен жөн-деректерді берудің орасан зор жылдамдығы бар мобильді байланыс технологияларының бесінші буыны: 15 Гбит/сек дейін. Бұл жұмыс істеп тұрған сымсыз желілерге қарағанда 40 есе жылдам [3]. Елде 5G-желілерінің инфрақұрылымын құру, 5G буынының смартфондарын тарату білім алушыға жер шарының кез келген нүктесінен базалық оқу орнымен немесе өңірлік білім беру орталығымен байланысуға және интерактивті режимде кез келген оқу ақпаратын алуға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ:

1. Баймухамедов М.Ф., Аймурзинов М.С. Экспертные системы дистанционного обучения. // Монография, изд-во «MasterReprint», Костанай, 2015. - 296 с.
2. Соколова С. А. Современные инновационно-информационные технологии в образовательном процессе. //Журнал «Педагогические науки».№ 36-1, 2015. - С. 45-53.
3. Моисеева М.В. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Интернет в образовании. Специализированный учебный курс. - М.: Изд.Дом «Обучение Сервис», 2006. 248с.
4. Гогицаева О.У., Кочисов В.К. Роль дистанционного образования в современных условиях //Азимут научных исследований: педагогика и психология. - № 4. - 2013.- С. 10-12.
5. Баранников А. В. Образование нового поколения. — М.: УЦ «Перспектива», 2013. — 223 с.

***

ВВЕДЕНИЕ В ИНТЕРАКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ

УРСТЕНОВА Д.Д.

преподаватель кафедры кибербезопасности и информационных технологий Карагандинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Баримбека Бейсенова, магистр национальной безопасности и военного дела, капитан полиции.

Аннотация: *Статья "Введение в интерактивное обучение" представляет собой обзор основных концепций и методов, используемых в современном образовании для внедрения интерактивных форм обучения. В статье рассматриваются ключевые принципы, подходы и технологии, направленные на создание динамичной и эффективной образовательной среды. Анализируются преимущества интерактивного обучения, влияние на*

мотивацию студентов и результативность обучения. Статья также рассматривает текущие вызовы и перспективы развития данной области.

Ключевые слова: и*нтерактивное обучение, образовательные технологии, эффективность обучения, мотивация студентов, динамичная образовательная среда, технологические инновации, активные методы обучения, педагогические подходы.*

В условиях постоянного развития образовательных технологий и изменяющихся требований общества, вопрос эффективности методов обучения становится особенно актуальным, традиционные методы преподавания переосмысливаются и обновляются. Одним из ключевых направлений этой эволюции является введение в интерактивное обучение – подхода, который не только передаёт знания, но и активно вовлекает студентов в учебный процесс, стимулируя их мышление, творчество и сотрудничество.

Интерактивное обучение это актуальное направление в образовательной сфере, привлекающее все большее внимание исследователей и педагогов. Научное изучение этой методологии обучения требует ясного определения его сущности и ключевых характеристик. Которое представляет собой более динамичный и взаимодейственный способ передачи информации. В его основе лежит идея не только обучения студентов, но и вовлечения их в диалог, дискуссии, практические задания и обучающие сценарии. Этот подход ставит под сомнение традиционные формы лекций и учебников, акцентируя внимание на активном участии каждого студента.

В данной статье рассмотрим основные аспекты интерактивного обучения, его природу и значение в современном образовании.

Основными принципами интерактивного метода обучения является:

Формирование активного подхода к учебе Одним из ключевых аспектов, подчеркиваемых исследованиями, является способность интерактивных методов обучения формировать активный подход студентов к учебе. В отличие от традиционных лекционных форм, интерактивные методы стимулируют студентов к самостоятельному поиску знаний, исследованию и решению задач, что способствует развитию критического мышления.

Развитие коммуникационных навыков Интерактивные методы обучения включают в себя элементы групповой работы, обсуждений и совместного решения задач. Это содействует развитию коммуникационных навыков студентов, способствует обмену мнениями, аргументации своей точки зрения и уважению к точкам зрения других участников образовательного процесса.

Повышение мотивации и учебной активности Многочисленные исследования указывают на связь между интерактивными методами обучения и повышением мотивации студентов. Возможность активного участия, использование современных технологий и игровых элементов создают более привлекательную и стимулирующую обучающую среду, что способствует увеличению учебной активности.

Создание более глубокого понимания материала Интерактивные методы обучения, такие как групповые обсуждения, решение практических задач и проектные работы, способствуют более глубокому усвоению учебного материала. Студенты, участвующие в активных формах обучения, чаще переносят полученные знания в реальные ситуации, что способствует лучшему пониманию и запоминанию информации.

Подготовка к современным требованиям рынка труда В современном обществе, где требования к навыкам и компетенциям постоянно меняются, важно, чтобы образовательные методы отражали эти изменения. Интерактивные методы обучения подготавливают студентов к активной роли в современной общественной и профессиональной среде, развивая навыки работы в коллективе, критического мышления и адаптивности.

Интерактивное обучение предполагает разнообразные методы вовлечения студентов в учебный процесс. Вот несколько видов интерактивного обучения:

1. **Групповая работа:** Групповая работа включает в себя формирование небольших групп студентов, которые совместно решают задачи, обсуждают темы и выполняют проекты. Этот метод стимулирует взаимодействие, коммуникацию и совместное решение задач.
2. **Обсуждения в классе:** Преподаватель предлагает тему для обсуждения, а студенты активно участвуют, высказывая свои мнения, анализируя информацию и обмениваясь взглядами. Это способствует развитию критического мышления и умения аргументировано выражать свои идеи.
3. **Проектно-ориентированное обучение:** Студенты решают реальные или симулированные проблемы, работая над проектами, которые требуют применения полученных знаний. Этот метод подчеркивает практическое применение учебного материала.
4. **Использование интерактивных технологий:** Включение современных технологий, таких как интерактивные доски, вебинары, мобильные приложения, с целью создания динамичных и увлекательных уроков. Это обеспечивает доступ к разнообразным ресурсам и способствует взаимодействию в реальном времени.
5. **Игровые подходы к обучению:** Внедрение элементов игры, образовательных игр или симуляций в учебный процесс. Это способствует более эмоциональному восприятию информации и мотивирует студентов к активному участию.
6. **Онлайн-образование и дистанционное обучение:** Использование онлайн-платформ и виртуальных образовательных сред для создания интерактивных учебных курсов, доступных в любом месте и в любое время.

Эти виды интерактивного обучения представляют собой разнообразные стратегии, которые способствуют более активному и эффективному учебному процессу, отвечая потребностям современных обучающихся.

В современном образовательном системе технологии играют ключевую роль в трансформации методов обучения. Интерактивное обучение,

ориентированное на активное взаимодействие студентов с учебным материалом и преподавателями, в значительной степени зависит от интеграции современных технологических средств. В данной статье мы обсудим основные технологические аспекты интерактивного обучения, их влияние на эффективность образовательного процесса и перспективы развития данного направления.

Современные технологии являются мощным инструментом внедрения интерактивности в учебный процесс. Интерактивные доски, веб-платформы, приложения для мобильных устройств – все это предоставляет возможности для создания увлекательных и интерактивных уроков. Технологии помогают перейти от пассивного восприятия информации к активному её освоению.

Мобильные приложения и образовательные игры С развитием мобильных технологий появились новые возможности для создания мобильных приложений и игр, направленных на обучение. Мобильные приложения, предназначенные для интерактивного обучения, могут стимулировать самостоятельное изучение материала и предоставлять индивидуализированный подход к каждому студенту.

Виртуальная реальность и аугментированная реальность Технологии виртуальной и аугментированной реальности открывают новые горизонты в интерактивном обучении. Создание виртуальных образовательных сред, где студенты могут взаимодействовать с виртуальными объектами и сценариями, расширяет возможности учебного процесса, особенно в областях, требующих практического опыта.

Онлайн платформы и дистанционное Обучение Интерактивное обучение тесно связано с онлайн-платформами и дистанционными технологиями. Вебинары, чаты, форумы и другие онлайн-инструменты создают возможность для взаимодействия преподавателей и студентов в виртуальной среде, расширяя географические границы обучения.

Исследование эффективности технологических инноваций в образовании Необходимо проведение дальнейших исследований, направленных на оценку эффективности использования технологий в интерактивном обучении. Анализ влияния различных технологических инноваций на академический успех студентов, их мотивацию и вовлеченность может способствовать более точному пониманию оптимальных стратегий внедрения и использования технологий в учебном процессе.

Проблемы реализации интерактивных методов обучения в высших учебных заведениях требуют комплексного исследования и системного подхода к их решению. Внедрение инноваций в образовательный процесс, подготовка кадров и создание благоприятных условий для использования современных технологий становятся ключевыми аспектами обеспечения успешной имплементации интерактивных методов в сферу высшего образования. Дальнейшие исследования и практические разработки в этом

направлении могут содействовать формированию образовательной среды, способствующей лучшему усвоению знаний и развитию студентов.

Введение в интерактивное обучение – это шаг вперед в образовании, ориентированный на студентов и современные требования. Этот подход не только придает урокам новый, более динамичный характер, но и развивает критическое мышление, коммуникативные навыки и творческий потенциал студентов. В мире, где информация меняется быстрее, чем когда-либо, интерактивное обучение становится ключевым компонентом образовательного процесса.

Список литературы:

1. Исаева З.А., Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Активные методы и формы обучения в высшей школе: Учебное пособие для вузов. – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – 122 с.

2. Федоров, А. В. (2013). Интерактивные технологии в образовании. Москва: Юрайт.

3. Кузнецова, И. В. (2014). Интерактивные методы обучения в вузе. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Педагогика и психология образования, (2), 92-99.

4. Ларионов, А. Г. (2015). Технологии интерактивного обучения в системе подготовки бакалавров. Современные научные исследования и инновации, (8-1), 111-116.

5. Гриценко, А. А., и Васнецова, Т. Г. (2017). Интерактивные технологии в образовательном процессе: современные тренды и перспективы развития. Инновации в образовании, (5), 76-82.

***

«ОЗЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ОҚЫТУ - БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ АЛҒЫШАРТЫ»

ШАКИРБАЕВА Ж. Д.,
тілдік дайындық кафедрасының оқытушысы

Аңдатпа. *Бұл мақалада Қазақстанда болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың қазіргі кезеңдегі жай-күйіне талдау жасауда жоғары оқу орындарының алдына әлеуметтік, этикалық, экономикалық және ұйымдастыру-басқарушылық, кәсіби құзіретті, сауатты мамандарды даярлау міндеті қойылып отырғандығы; Ғылыми-педагогикалық идеяларды шығармашылықпен қабылдай алатын, оқыту теориясы мен әдістемесін игерген кәсіби-педагогикалық құзіреттіліктің жоғары деңгейін меңгерген маман ретінде даярлау мәселесін шешу маңызы туралы айтылған.*

«Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Білім және кәсіби машық - заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет», - деп атап көрсетті [1]. Бұл міндетті орындауда білім беру жүйесіндегі білім, білік, дағды жиынтығын толық меңгерген, қоғам өміріне белсене араласатын, шығармашылықпен ойлайтын, өзін-өзі көрсете алатын, өздігінен ақпаратты іздеп, талдайтын және оны дамытуға қабілетті, кәсіби құзыретті жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған жаңа білім парадигмасын жүзеге асырудың орасан зор маңызы бар. Осы жұмыста құзыреттілік түсінігі айрықша орынға ие. Құзыреттілік түсінігіне білім туралы мемлекеттік құжаттарда жетекші орын беріліп, педагогика, психология ғылымында жан жақты зерттелуде.

Еліміздегі саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындары үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылуына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды даярлауды көздеп отыр.

Бүгінгі таңда білім беруді жаңғырту – заманның талабы. Болашақ мамандарды даярлауда олардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы қазіргі таңда жаңа технологиялармен оқыту жүйелі түрде жүргізілуде. Ол үшін студенттердің кәсіби құзіреттілігін теориялық және тәжірибелік тұрғыдан жетілдіру қажет және білім беру ұйымдарында қызмет жасайтын мамандарды қайта оқыту, интерактивті білім беру, түрлі технологиялық тәсілдер арқылы оқуға деген қолжетімділікті арттыру, білім беруді жаңғырту сынды мысалдарды айтуға болады. Біздің елімізде білім беру жүйесін жаңғырту үш басым бағыттар бойынша жүзеге асуда.

Біріншісі, білім беру ұйымдарын оңтайландыру және оқыту үдерісіне қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды енгізу.

Екіншісі, оқу-тәрбие үдерісін жаңғырту және педагогтар құрамының сапасын арттырудың маңызы зор. Арнаулы педагогикалық білім берудің үлгі-қалыптарын, мектептер мен жоғары оқу орындарының оқытушыларының біліктілігін арттыруға талаптарды күшейту қажет. Әр өңірде педогогтардың біліктілігін арттыратын интеграцияланған орталықтар жұмыс істеуі тиіс.

Үшіншісі, білім беру қызметтерінің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыру және біліктілікті жетілдірудің тәуелсіз жүйесін құру қажет.

Мамандар даярлауда оқу-тәрбие үдерісін жаңғырту білім саласына ене бастады. Мәселен, бүгінгі таңда академиялық еркіндікті дамыту білім беру жүйесін түбегейлі өзгертті деп айтуға болады. Білім алушының таңдаған пәні бойынша, мамандығына қатысты сабақтарды меңгеруі – академиялық еркіндіктің басты қағидаты болып саналады. Элективті курстар еңбек нарығы

сұраныстары негізінде оқытылады. Оқыту үдерісін жаңғырту бағыты бойынша сұранысқа ие, болашағы бар бағыттарды күшейтудің маңызы зор. Сонымен қатар, тілдерді меңгеруге, электронды оқытуға, инклюзивті білім беруге, шағын кешенді мектеп мәселелері, 12 жылдық мектепке арналған маман даярлауға баса мән беріле бастады. Жоғары интеллектуалды әлеуеті қалыптасқан, инновациялық технологияларды еркін меңгерген, ғылыми-зерттеушілік қызметке бағытталған болашақ педагогтарды даярлау, қайта даярлауды да айта кету керек. Мектеп мұғалімдері, ғалым-оқытушыларды елдегі және шетелдегі біліктілікті арттыру орталықтарында жүйелі түрде оқыту қолға алынуда.

Алайда білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыруды жүзеге асыруда қазіргі педагог мамандардың қолынан келер мүмкіндіктерінің арасындағы қарама-қайшылықтың сақталып отырғанын атап айту керек. Осы қайшылықтарды жоюда білім беру саясатындағы басым бағыттардың бірі – білім беру үдерісін құзіретті тәсілге бағдарлай отырып, оны жүзеге асырудың жолдарын қамтамасыз ететін төмендегідей маңызды міндеттерді шешу қажет:

- педагогтарды білім берудің жаңа технологияларын меңгеруден, кәсіби рөлдерді (кеңесші, топтық талдауды ұйымдастырушы, фасилитатор, тьютор) сәйкесінше игеруден тұратын құзіретті тәсілдері аясындағы жұмыстарға даярлау;
- педагогтарды баланың және өзінің денсаулығын сақтау технологиясымен қамтамасыз ету;
- білім беру үдерісін барынша дараландыру жағдайындағы іс-әрекетке даярлығын қалыптастыру;

Болашақ мамандардың негізгі құзіреттіліктерінің қалыптасу деңгейін бағалау белгіленген міндеттерді іске асыра алуымен тікелей байланысты. Педагогтардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру жаңа білім беру стандартының төмендегідей талаптарына сәйкес болуы шарт:

- жаңа білім беру стандартының мазмұны мен әдіснамасын қабылдауға;
- білім беру үдерісін бағдарламалық және әдістемелік тұрғыдан өзгертуге;
- педагог қызметінің мақсаттары мен тәсілдерінің өзгеруіне;
- білім берудің дәстүрлі және тың нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әрекетінің жаңа тәсілдерін қолдануға даярлануы керек. Мұнда білім беру жүйесін ақпараттандыру мәселесіне көңіл бөлу де болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Ақпараттық-коммуникативтік технологияның білім беру үдерісінің ресурсына айналуы болашақ мамандардың өзіндік жұмысқа арналған тапсырмалар жүйесін пайдалануына және түрлі педагогикалық жағдаяттар арқылы ақпараттық-коммуникативтік технологияның (АКТ) мүмкіндіктерін қолдануға бағдарлау қабілетіне тікелей байланысты. Ол АКТ озық қолданыс деңгейінде игеруін және ақпараттық ортада болашақ мамандардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру әдістері мен дидактикалық тәсілдерін меңгеруі маңызды [2].

Кәсіби педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіруде: жоғары және орта кәсіби педагогикалық білім беру жүйесіндегі жаңарту бағыттарының ортасынан ең алдымен, педагогикалық мамандар даярлаудағы ресурстарға қойылатын талаптарды бөліп алуға болады:

- құзіреттілік-бағдарлы білім беруге көшу негізгі кәсіби құзіреттіліктерді қалыптастыру;
- тар мамандандырудан түлектің кәсіби белсенділігінің базасын құратын кең профильді даярлыққа өту;
- кәсіби білім беру мен еңбек нарығы арасындағы байланысты күшейту.
- Кәсіби білімнің қазіргі жүйесі болашақ мамандар өзінің педагогикалық қызметін түсінумен ғана емес, сонымен бірге басқа да әріптестерімен, басшылармен «байланыстыратын» өзіндік қасиеттерді бағалаумен де байланысты біліктілігінің рефлексивті құрамдас бөлігін иеленуді талап етеді. Аталған құрамдас бөлікті жүзеге асыру тиімділігі педагогтің сыни ойлау, талпыныс пен талдау жасау, өзінің ұстанымын дәлелдей алуы, ақпаратты сәйкесінше қабылдауы сияқты қасиеттерге ие болуымен байланысты [3].

Құзыреттілікке бағытталған сабақ жоспарының дәстүрлі сабақ жоспарынан айырмашылығы мұғалім мен білім алушы позициясының өзгеруінде. Білім алушы - сабақтың басты қызметкері Мұғалім -сабақта ұйымдастырушы, кеңесші позициясын ұстанып, оқыту үрдісін ұйымдастырады. Мұғалім білім алушының білімдік процесті аяқтаған соң (лекциялар, пән, модуль) нені білетіндігін, меңгергендігін, құзыреттілігін анықтайды. Бұл жерде мақсат: оқыту үрдісін білім алушының көзқарасы тұрғысынан қарап, тәжірибелік-бағдарланған проблемаларды шешу арқылы жинақтайтын оқу тәжірибесінің сапасын көтеру.

Ақпараттық құзыреттілік-бұл білім алушының қажетті ақпараттарды өз бетімен іздеп, талдап, өңдеп бере білу қабілеті.

Аспектілері:

- өз бетінше ақпаратты табу, талдау, іріктеу, қайтадан жасау, сақтау, түсіндіріп беру, ауыстыру, сонымен бірге қазіргі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануы;
- ақпаратты өңдеу, логикалық операцияларды қолдану (талдау, синтез, қорыту, құрылымдау, тікелей және жанама дәлел, аналогия бойынша дәлел, үлгілеу, материалдарды жүйелеу);
- өз іс-әрекетін жоспарлап жүзеге асыру үшін ақпаратты пайдалану даярлығы т.б.

Коммуникативтік құзыреттілік

Аспектілері:

- қайтарымды байланысты жобалау;
- білімдік кеңістіктің барлық мүшелерімен байланыс орнату;
- өзара әрекет тактикасы және техникасы;

- шешендік өнер, сауатты сөйлеу;
- әлеуметтік және коммуникативтік рөлдер;
- мұғалімдердің үйреткен әдіс-тәсілдері туралы өз ойларын айту;
- жаңашыл мұғалімдерге марапат сөздер айту.

Құзыреттілікке бағытталған сабақ жоспарларындағы тапсырма үлгісі:

Тақырып: Адамгершілік тәрбиесінің маңызы мен міндеттері. Ерлік пен жауынгерлікке тәрбиелеу. Имандылыққа тәрбиелеу.

Коммуникативтік құзыреттілік. Аспектілер

Тапсырма: Жазбаша қатынас

1.Достық дегеніміз не?

2.Өзің істеген жақсылықтарыңды, біреуді қуантқан уақыттарыңды қағаз бетіне түсір.

Екі бағанға достарыңды және дос емес адамдарыңды жаз.

3.Құндылықтардан білім алушыға маңызды 10 құндылықты таңдат. Алдымен өте маңыздыларын жазылады. Ең соңына маңызы төмені жазылады.

- Ынтымақтаса білу қабілеті
- Білім алуға ұмтылу
- Өз мүмкіндігін білу

Көпшілік алдында сөз сөйлеу

- Дос адамдар туралы не білесің? Өзіңнің сүйікті досың туралы әңгімелеп бер.
- «Азаттықты аңсағандар» деген тақырыптағы тәрбие сағатының жоспарын, кітаптардың тұсаукер рәсімін жоспарлаңыз, ол туралы шағын хабарлама әзірлеңіз.
- «Қазақстан-бақыт ордасы» деген тақырыпта шығарма жазыңыз.

Диалог

- Партада өзіңмен қатар отырған білім алушыларға «дос» ұғымының анықтамасын 5 сөзбен жазуды ұсыныңыз
- Талдау үшін көркем шығарма, кино іріктеңіздер.
- Білім алушыларға арналған жағдаяттар әзірлеп, оларды талдатыңыз.
- Этикалық әңгіме жоспарын құрыңыздар.

Өнімді топтық қатынас

- «Достық, жолдастық» мәселесін талқылау кезінде қандай пікір ұсынған болар едің? Жолдастарыңның қандай пікірін қолдар едің?

Сонымен талдау барлық авторлардың «құзыреттілік» ұғымын маманның кәсіби жоғары деңгейімен байланыстыратындығын көрсетті. Оған жетуге оқу – тәрбие үрдісін құзыреттілік тұрғысынан ұйымдастыру көмектеседі.

Қорытынды, болашақ мамандардың құзыреттілігін қалыптастыру – білім беру саласының өзекті мәселесі. Күн сайын адамға көптеген ақпарат тасқыны келеді. Ал оқу мазмұны мен оқыту әдістері ескі сарында қалып қоюда. Сондықтан білім берудегі әлеуметтік қажеттілік пен ол қажеттілікті қанағаттандырудың арасындағы қарама –қайшылық білім беру саласының

дағдарысына әкеліп соғуда. Сол себепті мектеп мұғалімдерінің әдістемелік шығармашылығын дамытуды педагог-мамандардың біліктілігін жетілдіру жүйесінде ұйымдастыруды олардың кәсіби құзіреттілігі кезінде жүзеге асыру қажеттігі туындайды. Кәсіби құзіреттілікті қалыптатсырудың барлық құрылымдық құрамдас бөліктері болашақ мамандардың білім беру ұйымдарындағы қызметіне, атап айтқанда, нақты педагогикалық жағдайларды шеше алу шеберлігіне бағытталған. Мамандардың кәсіби даярлығы, яғни оның білім беру қызметі барысында иеленген білімі, тәжірибесі, жеке және әлеуметтік қасиеттері мен құндылықтарын жұмылдыру қабілеті оның кәсіби құзіреттілігін қалыптастырып, біліктілігін арттаруды құрайды және оны өз тәжірибесінде тиімді пайдалана алуымен өлшенеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050
2. Назарбаев Н.А. Қазақстан халқына арнаған 2012 жылғы «Қазақстан – 2050 стратегиясы». – Астана, 2012
3. Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру: пед.ғыл. докт...автореф.: 21.05.05. – Қарағанды: Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ, 2005. – 40 б.
4. Григорович Л.А. Введение в профессию «психолог»: уч. пос. – М.: Гардарики, 2006. – 192 с.
5. Сорокина Т.М. Развитие профессиональной компетенции будущего учителя средствами интегрированного учебного содержания // Начальная школа. – 2004. – №2. – С. 110-114.
6. Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру: пед.ғыл. докт...автореф.: 21.05.05. – Қарағанды: Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ, 2005. – 40 б.

***

УДК 355/359

ОСОБЕННОСТИ СОДЕРЖАНИЯ И СТРУКТУРА МАГИСТЕРСКОЙ ДИССЕРТАЦИИ

ШАПАШЕВ М.А.

начальник кафедры оперативного искусства и морально-психологического обеспечения Академии Национальной гвардии, ассоцированный профессор (доцент), преподователь-исследователь, магистр, полковник.

КАСИМОВ Д.Л.

старший преподаватель кафедры оперативного искусства и морально-психологического обеспечения Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр, подполковник.

Аннотация: *Исследование посвящено выявлению и анализу особенностей содержания и структуры магистерской диссертации. Цель исследования состояла в обосновании актуальности процесса составления содержания и структуры магистерской диссертации как индивидуальной творческой работы магистранта, представляющая собой самостоятельное научное исследование, содержащее теоретические и (или) практические разработки актуальной проблемы в области избранной образовательной программы, основанное на современных теоретических, методологических и технологических достижениях науки.*

Ключевые слова: *военная безопасность, профессиональная подготовка, служебно-бовые задачи, военная наука, инновационные технологии обучения.*

В структуре современного высшего профессионального образования степень магистра является второй ступенью высшего профессионального образования, следует за степенью бакалавра и предшествует степени доктора философии (PhD). Эта степень является не ученой, а академической, поскольку она подтверждает, прежде всего, образовательный уровень выпускника высшей школы и свидетельствует о наличии у него определенных компетенций.

В соответствии с действующим Государственным образовательным стандартом Республики Казахстан - Приказ Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 20 июля 2022 года № 2, в результате обучения по программе подготовки магистра выпускник должен обладать следующими знаниями, умениями, навыками [1]:

Знания:

- основных проблем в области избранной магистерской программы и возможности современных научных средств их анализа и решения.

Умения:

- формулировать и решать задачи, возникающие в ходе научно-исследовательской и педагогической деятельности, и требующие углубленных профессиональных знаний;
- выбирать необходимые методы исследования, модифицировать существующие и разрабатывать новые методы, исходя из задач конкретного исследования;
- обрабатывать полученные результаты, анализировать и осмысливать их с учетом
- имеющихся литературных данных;
- вести библиографическую работу с привлечением современных информационных
- технологий;

- представлять итоги проделанной работы в виде отчетов, рефератов, статей, оформленных в соответствии с имеющимися требованиями, с привлечением современных средств редактирования и печати;
- изменять, при необходимости, направление профессиональной деятельности в рамках направления как области знаний и практических навыков.

Владеть навыками:

- самостоятельной научно-исследовательской и научно-педагогической деятельности, требующими широкого образования в соответствующем направлении.

Автор отмечает что магистр, должен быть широко эрудирован, владеть методологией научного творчества, современными информационными технологиями, методами получения, обработки и фиксации научной информации.

В современном образовании магистерская диссертация представляется в виде, который позволяет судить, насколько полно отражены и обоснованы содержащиеся в ней положения, выводы и рекомендации, их новизна и значимость. Совокупность полученных в такой работе результатов должна свидетельствовать о наличие у ее автора первоначальных навыков научной работы в избранной области профессиональной деятельности. Магистерская диссертация обладает всеми признаками, которые присущи диссертационным работам вообще, независимо от того, на какую ученую степень претендуют их авторы.

Магистерская диссертация как научный труд весьма специфичен. Прежде всего, ее отличает от других видов научных трудов то, что она в системе образования и науки выполняет квалификационную функцию, т.е. готовится с целью публичной защиты и получения степени. В этой связи основная задача ее автора - продемонстрировать уровень своего образования и умения самостоятельно учиться, вести научный поиск и решать конкретные учебно-исследовательские задачи.

В диссертационной работе полученная информация преподносится в виде текстового и иллюстративного материала. Диссертант по своему усмотрению упорядочивает накопленные научные факты и доказывает научную ценность или практическую значимость выдвигаемых положений, опираясь не на авторитет, традиции или веру, а на основе значимых для научного сообщества норм и критериев.

Для изложения материала диссертация должны быть характерны аргументированность суждений и точность приводимых данных. Ориентируясь на читателей с высокой профессиональной подготовкой, ее автор включает в свой текст весь имеющийся в его распоряжении знаковый аппарат (таблицы, формулы, символы, диаграммы, схемы, графики и т.п.), то есть все то, что составляет «язык науки», понятный только специалистам.

Подготовка магистерской диссертации - это только вторая ступень высшего профессионального образования, ведущая к получению академической степени магистра, и лишь первая ступень научно-исследовательской и научно-педагогической деятельности, магистерской диссертации не может считаться научным произведением в полном смысле этого слова. Степень магистра отражает, прежде всего, образовательный уровень выпускника высшей школы и свидетельствует о наличии у него знаний, умений и навыков (компетенций), в определенной сфере деятельности и присущих начинающему научному работнику.

В отличие от диссертаций на соискание ученой степени кандидата и доктора наук, представляющих серьезные научно-исследовательские работы, магистерская диссертация, хотя и является самостоятельным научным исследованием, должна быть отнесена к разряду научно-исследовательских работ, в основе которых лежит моделирование уже известных решений. Ее научный уровень всегда должен отвечать программе обучения. Выполнение такой работы не столько решает научные проблемы, сколько служит свидетельством того, что ее автор научился самостоятельно вести научный поиск, видеть профессиональные проблемы и знать общие методы и приемы их решения.

Автор отмечает что, магистерская диссертация в ВВСУЗах – это выпускная работа магистранта, представляющая собой самостоятельное научное исследование, содержащее теоретические и (или) практические разработки актуальной проблемы в области избранной образовательной программы, основанное на современных теоретических, методологических и технологических достижениях науки.

Магистрант должен:

- формулировать и решать задачи, возникающие в ходе экспериментально-исследовательской деятельности и требующие углубленных профессиональных знаний;
- выбирать необходимые методы исследования, модифицировать существующие исходя из задач конкретного исследования;
- обобщать, систематизировать и теоретически осмысливать эмпирический материал;
- обрабатывать полученные результаты, анализировать и осмысливать их с учетом имеющихся источников;
- вести библиографическую работу с привлечением современных информационных технологий;
- владеть иностранными языками в той мере, какая необходима для самостоятельной работы над нормативными источниками и научной литературой.

Таким образом магистерская диссертация является самостоятельным научным сочинением с элементами научной новизны, призванное подтвердить высокий уровень выпускника, его способность решать сложные практические и

теоретические задачи. Это конечный результат проделанной магистрантом большой научно-исследовательской работы, свидетельствующий о полученной им квалификации, набранном опыте работы, умении решать сложные задачи, свободно ориентироваться в научной и технической литературе, умении грамотно излагать свои мысли, а также передавать свои знания коллегам по научному направлению.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Приказ Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 20 июля 2022 года № 2 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов послевузовского образования».

2. Шапашев М.А., Таттимбетов А.Ж., Абильмажинов А.А., Байбусинов М.Н. Методология диссертационного исследования: учебное пособие для магистрантов Академии Национальной гвардии Республики Казахстан/ Петропавловск, 2023. – 75 с.

3. Кадыров А.С. Основы научных исследований: Учебное пособие. – Караганда: КарГТУ, 2003. – 87 с.

4. Приказ МВД РК № 354 от 21.06.2021 г. «Об утверждении инструкции по организации научно-исследовательской деятельности в системе органов внутренних дел Республики Казахстан»

REFERENCES

1. Prikaz Ministra nauki i vy`sshego obrazovaniya Respubliki Kazakhstan ot 20 iyulya 2022 goda # 2 «Ob utverzhdenii gosudarstvenny`kh obshheobyazatel`ny`kh standartov poslevuzovskogo obrazovaniya».

2. Shapashev M.A., Tattimbetov A.Zh., Abil`mazhinov A.A., Bajbusinov M.N. Metodologiya dissertaczionnogo issledovaniya: uchebnoe posobie dlya magistrantov Akademii Naczional`noj gvardii Respubliki Kazakhstan/ Petropavlovsk, 2023. – 75 s.

3. Kady`rov A.S. Osnovy` nauchny`kh issledovanij: Uchebnoe posobie. – Karaganda: KarGTU, 2003. – 87 s.

4. Prikaz MVD RK # 354 ot 21.06.2021 g. «Ob utverzhdenii instrukczii po organizaczii nauchno-issledovatel`skoj deyatel`nosti v sisteme organov vnutrennikh del Respubliki Kazakhstan»

МАГИСТРЛІК ДИССЕРТАЦИЯНЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ШАПАШЕВ М. А., Ұлттық ұлан академиясының жедел өнер және моральдық-психологиялық қамтамасыз ету кафедрасының бастығы, қауымдастырылған профессор (доцент), оқытушы-зерттеуші, магистр, полковник.

КАСИМОВ Д.Л., Ұлттық ұлан академиясының жедел өнер және моральдық-психологиялық қамтамасыз ету кафедрасы моральдық-психологиялық қамтамасыз ету цикілінін аға оқытушысы, магистр,

подполковник.

Аннотация: *зерттеу магистрлік диссертацияның мазмұны мен құрылымының ерекшеліктерін анықтауға және талдауға арналған. Зерттеудің мақсаты магистранттың жеке шығармашылық жұмысы ретінде магистрлік диссертацияның мазмұны мен құрылымын құру процесінің өзектілігін негіздеу болды, ол ғылымның қазіргі теориялық, әдіснамалық және технологиялық жетістіктеріне негізделген таңдалған білім беру бағдарламасы саласындағы өзекті мәселенің теориялық және (немесе) практикалық әзірлемелерін қамтитын дербес ғылыми зерттеу болып табылады.*

Түйінді сөздер: *әскери қауіпсіздік, кәсіптік даярлық, қызметтік-жауынгерлік міндеттер, Әскери ғылым, оқытудың инновациялық технологиялары.*

FEATURES OF THE CONTENT AND STRUCTURE OF THE MASTER'S THESIS

SHAPASHEV M.A., Head of the Department of Operational Art and Moral and Psychological Support of the National Guard Academy, Associate Professor (Associate Professor), lecturer-researcher, Master, Colonel.

KASSIMOV D. L., Senior lecturer, master, Lieutenant Colonel of the Department of operational art and moral and psychological support of the National Guard Academy.

Annotation: *The research is devoted to the identification and analysis of the features of the content and structure of the master's thesis. The purpose of the study was to substantiate the relevance of the process of compiling the content and structure of the master's thesis as an individual creative work of a graduate student, which is an independent scientific study containing theoretical and (or) practical developments of an urgent problem in the field of the chosen educational program, based on modern theoretical, methodological and technological achievements of science.*

Keywords: *military security, professional training, service and combat tasks, military science, innovative training technologies.*

****

УДК 378.147.88

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВЕДОМСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ШУЛЬГИН Е.П.
кандидат юридических наук, начальник кафедры кибербезопасности и информационных технологий, Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, г. Караганда, e.shulgin@kpa.gov.kz

Аннотация. *В контексте современных вызовов и трансформаций в образовательной среде, данная научная статья нацелена на исследование современных подходов к повышению эффективности ведомственного образования. В научной статье исследуются теоретические основы и практические инновации, ориентированные на оптимизацию управленческих процессов, качества образовательных программ, и эффективности внутренней структуры образовательных ведомств. В рамках исследования рассматриваются современные стратегии. Результаты данного научного исследования могут служить основой для дальнейших дискуссий и исследований в области ведомственного образования, способствуя созданию более адаптивных и инновационных образовательных систем.*

Ключевые слова: *ведомственное образование, эффективность, современные подходы, управленческие процессы, цифровые технологии, инновационные методики преподавания.*

Система образования, реализуемая в структуре Министерства внутренних дел Республики Казахстан, представляет собой целостный механизм, способный обеспечивать высококачественную подготовку специалистов для правоохранительных органов страны. Данная система включает в себя как высшее профессиональное образование, так и специализированную подготовку в учебных центрах, охватывая широкий спектр дисциплин. В учебных заведениях МВД Республики Казахстан осуществляется обучение не только в области юриспруденции, но и в смежных областях, таких как психология, криминалистика и тактика оперативно-розыскной деятельности.

Образовательный процесс включает в себя не только теоретические аспекты, но и ориентирован на практическую подготовку обучающихся. Особое внимание уделяется практическим занятиям, проводимым на специализированных тренировочных площадках и объектах, что позволяет будущим специалистам приобретать реальный опыт работы в условиях, максимально приближенных к реальным ситуациям. Такой подход способствует формированию у обучающихся навыков и компетенций, необходимых для успешной работы в правоохранительных органах. В результате реализации данной системы образования, Казахстан обеспечивает себя квалифицированными

и компетентными специалистами, способными эффективно противостоять преступности и обеспечивать безопасность граждан. Такая система обучения играет ключевую роль в формировании высококвалифицированного кадрового резерва для правоохранительной сферы.

Мы должны понимать, что время не стоит на месте, и с каждым днем учебный процесс все совершенствуется, чтобы обеспечить обучающимся наилучшее обучение, в данном ключе в стороне не остается и ведомственное образование в системе МВД Республики Казахстан. Совершенствование ведомственного образования на современном этапе является одной из важнейших задач в развитии образовательной сферы в Казахстане. В настоящее время мы наблюдаем резкое увеличение потребностей общества в квалифицированных специалистах, обладающих современными знаниями и навыками. Для того чтобы обеспечить качественное обучение, необходимо внедрять современные технологии в образовательный процесс, привлекать квалифицированных преподавателей и создавать оптимальные условия для обучения[1].

Одним из главных направлений совершенствования ведомственного образования является повышение уровня компетенции преподавателей. Для этого необходимо предоставить им доступ к новейшим технологиям и методикам обучения, организовать систему повышения квалификации, а также поддерживать их научные исследования и профессиональную деятельность. Кроме того, важным аспектом совершенствования ведомственного образования является создание современной материально-технической базы. Необходимо оснастить учебные аудитории, лаборатории и компьютерные классы современным оборудованием и программным обеспечением, что позволит обучающимся получать актуальные знания и навыки. Современное образование требует современного оснащения учебной аудитории. С каждым годом развитие технологий становится все более быстрым, и учебные заведения не могут оставаться в стороне. Одним из главных требований, предъявляемых к учебной аудитории, является использование современных информационных технологий. В наше время обучение без компьютеров, проекторов и интерактивных досок просто невозможно.

Современное оснащение учебной аудитории должно отвечать требованиям времени и быть удобным для использования. Оно должно быть многофункциональным и позволять преподавателю использовать различные методы обучения, а обучающимся – получать информацию в различных форматах. Современная учебная аудитория должна быть оборудована проекторами, интерактивными досками и компьютерами. Преподаватель должен иметь возможность проецировать на экраны учебные материалы, использовать мультимедийные презентации, интерактивные задания и игры. Также в учебной аудитории должны быть установлены современные программы для обучения,

[1] Косыбаев Ж.З. Совершенствование ведомственного образования на современном этапе // Право и государство. – 2017. – № 3-4 (76-77). – С. 64.

которые позволяют обучающимся получать доступ к учебным материалам и выполнять задания.

В современной учебной аудитории должны быть удобные и эргономичные мебель и оборудование. Обучающиеся проводят в аудитории много времени, поэтому важно, чтобы мебель была удобной и не вызывала дискомфорта. Необходимо также предусмотреть возможность для работы в группах и индивидуальной работы обучающихся[2]. Современное оснащение учебной аудитории – это не только удобство для преподавателей и обучающихся, но и отражение требований времени. Современные технологии и оборудование позволяют сделать обучение более эффективным, интересным и увлекательным. Они обеспечивают участие всех обучающихся в учебном процессе и помогают им лучше понимать учебный материал.

В настоящее время, когда технологии становятся все более важными в нашей жизни, безопасность в Интернете становится незаменимой частью нашей повседневной жизни. Это особенно важно в учебных заведениях, где обучающиеся имеют доступ к компьютерам и Интернету. Основы кибербезопасности должны стать неотъемлемой частью учебного процесса во всех учебных заведениях. Важно научить обучающихся, как защитить свои устройства и свою личную информацию от кибератак и киберпреступлений. Это поможет им сохранить свои данные в безопасности и избежать неприятностей в будущем. Основы кибербезопасности должны включать в себя такие темы, как безопасность паролей, защита от вирусов и злоумышленников, безопасное использование Интернета и социальных сетей, а также безопасное хранение и передачу данных. Также важно научить обучающихся распознавать мошеннические сайты и электронные сообщения. Для успешной реализации основ кибербезопасности в учебном процессе необходимо создать специальную программу обучения, которая будет включать в себя не только теоретические знания, но и практические упражнения и симуляции, что позволит обучающимся на практике узнать, как защитить устройства и личные данные.

Основы кибербезопасности должны стать неотъемлемой частью учебного процесса в наших учебных заведениях. Все это поможет защитить нашу личную информацию и обеспечит безопасное использование технологий в будущем, а также позволит использовать полученные знания и навыки при выполнении своих профессиональных навыков. Ведомственное образование в Республике Казахстан имеет большой потенциал для развития и совершенствования. Сегодня, когда важность образования все более признается, ведомственное образование может стать ключевым инструментом для повышения квалификации и профессионального роста сотрудников правоохранительных органов страны[3].

---

[2] Засенко В.Е., Ходырев В.В., Вдовина Е.К., Жилинкова И.Н. Совершенствование образовательных технологий вузовской подготовки специалистов в условиях цифровизации экономики // Наука и бизнес: пути развития. – 2020. – № 12 (114). – С. 177.

[3] Тимощук А.С. Цифровизация ведомственного образования // Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук. 2021. № 2 (70). С. 128.

Ведомственное образование имеет ряд преимуществ перед другими формами обучения, таких как общеобразовательные учреждения и ВУЗы. Во-первых, оно позволяет адаптировать образовательный процесс к конкретным потребностям и требованиям практики. Во-вторых, ведомственное образование может быть более эффективным, поскольку оно направлено на развитие конкретных навыков и знаний, в которых сотрудники нуждаются в своей повседневной профессиональной деятельности. В-третьих, ведомственное образование может быть более доступным и гибким, так как оно может быть проведено в формате курсов повышения квалификации режиме онлайн. Связь ведомственного образования с практической деятельностью состоит в том, что оно направлено на развитие конкретных профессиональных навыков и знаний, которые сотрудники могут применять в своей работе. Практическим сотрудникам необходимо использовать ведомственное образование, чтобы подготовить себя к новым технологиям, повысить квалификацию и эффективность работы, что в конечном итоге благоприятно отразиться на качестве выполняемых профессиональных обязанностей. Одним из способов развития ведомственного образования в Республике Казахстан может быть создание национальной системы квалификаций, которая будет определять квалификационные требования для различных специальностей. Эта система может использоваться для разработки и аккредитации программ ведомственного образования, которые будут соответствовать потребностям общества.

Следовательно, совершенствование ведомственного образования на современном этапе представляет собой сложный, но неотъемлемо важный процесс, направленный на системное улучшение качества образовательных программ и формирование высококвалифицированных специалистов, соответствующих современным требованиям экономики и общества. Процесс совершенствования ведомственного образования подразумевает комплексную реформацию его структуры и методологии с целью обеспечения более эффективного и актуального образовательного опыта, что включает в себя активные шаги по адаптации учебных программ к динамично меняющимся требованиям современного общества и экономики. Основным фокусом данного процесса является не только улучшение теоретического обучения, но и практической подготовки обучающихся. Программы обучения должны быть нацелены на формирование у обучающихся не только теоретических знаний, но и навыков, которые могут успешно применяться в реальных ситуациях профессиональной деятельности.

Изложенное позволяет прийти к выводу о том, что современные изменения в образовательном процессе ведомственных учебных заведений должны быть ориентированы на учет современных тенденций в науке, технологиях, и социокультурной среде, что предполагает интеграцию современных методик и инновационных технологий, обеспечивающих максимальную адаптивность образовательных программ к требованиям современной действительности.

Совершенствование ведомственного образования становится ключевым фактором для формирования востребованных кадров.

Список использованных источников

1. Косыбаев Ж.З. Совершенствование ведомственного образования на современном этапе // Право и государство. – 2017. – № 3-4 (76-77). – С. 61–68. С. 64.

2. Засенко В.Е., Ходырев В.В., Вдовина Е.К., Жилинкова И.Н. Совершенствование образовательных технологий вузовской подготовки специалистов в условиях цифровизации экономики // Наука и бизнес: пути развития. – 2020. – № 12 (114). – С. 176–180.

3. Тимощук А.С. Цифровизация ведомственного образования // Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук. – 2021. – № 2 (70). – С. 124–131.

3 НАПРАВЛЕНИЕ: ГУМАНИЗАЦИЯ ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ ОБЩЕЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО ОФИЦЕРА

3 БАҒЫТ: БОЛАШАҚ ОФИЦЕРДІҢ ЖАЛПЫ ЖӘНЕ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ӘСКЕРИ БІЛІМ БЕРУДІ ІЗГІЛЕНДІРУ

*****

УДК 371.321

КУЛЬТУРА СОВРЕМЕННОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ КАК СИСТЕМА ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ

БЕККОЖИНА А.А.
Старший преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин ОВД Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова г.Караганда Республика Казахстан E-mail: aigerim_bekkozhina@list.ru ;

Аннотация: *В статье культура современного педагога представлена как система ценностных ориентаций.*

Ключевые слова: *культура педагога, ценностные ориентации, духовная сфера современного преподавателя.*

В Республике Казахстан преподаватель всегда был воплощением самых высоких духовных устремлений народа, а личность педагога наделялась особыми духовно-нравственными качествами: мудростью, справедливостью, добротой, умом и т.п. Несомненно, что и личность преподавателя и осуществляемая им профессиональная деятельность должны быть наполнены высокими идеалами и стремлениями, отвечающими потребности саморазвития и необходимости совершенствования окружающих, прежде всего обучающихся. Настоящий преподаватель стремится познать и понять духовный мир учащегося, щедро делится с ним своими ценностями.

Особый статус педагога закреплен в Законе Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 293-VI «О статусе педагога» (с изменениями по состоянию на 31.03.2021 г.) выделяя его важность, а так же необходимость оберегать ценность профессии.

Современные исследования все чаще заострят внимание на проблемах ценностей, нравственно-культурном развитии молодежи, и все это приобретает стратегический характер, объясняя это тем, что сейчас впитает в себя культуру подрастающее поколение, таким и будет направление и социальные позиции ближайшее десятилетие.

Особый интерес в этой связи вызывает состояние духовной сферы тех соотечественников, на которых всегда возлагалась повышенная ответственность за духовно-нравственное здоровье народа, – работников образования, представителей творческой интеллигенции, журналистов различных средств массовой информации и др. Нет сомнения в том, что в этом перечне педагогические профессии занимают центральное место, ибо они реализуются в виде непосредственного влияния конкретного педагога на конкретную формирующуюся личность учащегося. Следовательно, оперативное создание «картины» духовной аксиосферы современного педагога с перспективой ее целенаправленного культивирования, может и должно считаться актуальнейшей междисциплинарной задачей исключительной социальной значимости.

Культуру преподавателя можно представить как систему, включающую нравственные, политические, эстетические и художественные ценности, каждая из которых в свою очередь – самостоятельная система, образованная множеством личностных смыслов. Названные ценности имеют свое духовное наполнение и занимают определенное место в иерархии ориентиров преподавателя.

Очевидно, что в системе духовных ориентиров преподавателя центральное место занимают нравственные ценности. Они заключают в себе внутренний импульс духовной мотивации педагога и проявляются в отношениях преподавателя с окружающими людьми. Эти ценности экстравертны и базируются на эмоциональном сознании.

Добро, благородство, справедливость, сплоченность, альтруизм – это лишь некоторые составляющие системы нравственных ценностей преподавателя. В педагогической деятельности эти ценности в той или иной мере способствуют созиданию духовной культуры на межличностном и личностно-коллективном уровнях. В зависимости от способа отношения к другому человеку (коллективу) мы можем определить отсутствие или наличие нравственных ценностей в педагогическом процессе. Сразу же следует оговориться, что только в случае гуманистического подхода подразумевается самоценность личности, развитие нравственных ориентиров.

Главным инструментом нравственного сознания преподавателя является его совесть, которая созревает при вхождении индивида в культуру человеческих отношений (самопознания) и представляет собой внутренний суд, ставящий человека над самим собой, чувство ответственности перед собой, людьми, миром. Для преподавателя совесть – это важный духовный стержень, помогающий черпать нравственную силу в глубине своего субъекта и направляющий отношения с учащимися в позитивное гуманистическое русло.

Особое значение в педагогической системе имеет любовь преподавателя как внутренняя бескорыстная потребность в формирующемся человеке (нуждающемся в помощи и защите) с полным принятием его во всех проявлениях. Преподаватель, любящий своих учащихся и свое дело, становится

счастливым и сильным, способным привносить в образовательный процесс новое, преодолевать любые препятствия.

Испытывающий любовь преподаватель выражает свое отношение к значимым компонентам профессиональной сферы через ответственность, заботу, уважение, знание. Забота в любви проявляется в активном интересе к человеку, его жизни, душевному здоровью. Любовь подразумевает ответственность, которая не оставляет без внимания нужды человека. Безусловно и то, что в проявлении любви ярко выступает уважение к человеку, т.е. объективное восприятие личности, без прикрас и умаления достоинств, – таким, какой он есть. Знание в любви подразумевает глубокое проникновение в сущность предмета, осведомленность о внутреннем мире человека.

В профессии преподавателя должны сочетаться свобода действий с осмыслением личной и профессиональной ответственности. У педагога должно быть развито чувство собственного достоинства и выражена самооценка, что позволит ему планировать и осуществлять свою деятельность в диапазоне реальных возможностей личностного и технологического характера.

В известном смысле актуальными являются политические ценности преподавателя: патриотизм, гражданственность, национальное достоинство и т.п., основывающиеся на эмоциональном восприятии педагогоминтересов и идеалов общества. Преподаватель всегда был патриотом и гражданином своего Отечества, бережно относился к народным традициям, разделял судьбу своего народа. Ориентация преподавателя на политические ценности наполняет его жизнь глубоким духовным смыслом и позволяет преодолевать реальные жизненные сложности и противоречия. Политические ценности преподавателя – это аксиологический вектор, указывающий его воспитанникам направление в многообразном социокультурном пространстве, воспитывающий причастность к судьбе своего народа.

Духовная культура преподавателя включает и такой компонент, как эстетические ценности: прекрасное, поэтическое, трагическое, комическое, возвышенное и т.п. Для функционирования этой группы ценностей важен развитый эстетический вкус, формирующийся в процессе освоения педагогом культурных достижений и выступающий в качестве эмоционально-чувственного камертона учебно-воспитательного процесса. Эстетические ценности выражают эмоциональную активность сознания личности преподавателя и демонстрируют его отношение к миру на основе испытанного им чувства.

Большое значение имеет наличие в духовной культуре педагога художественных ценностей, воплощающих отношение личности к произведениям искусства, в которых мастер открывает и объясняет мир человеческих страстей, эмоций, отражает действительность сквозь призму характеров и отношений людей. Преподаватель, владеющий художественными ценностями, воспринимает ценностное богатство мира как бы удвоено и это естественно. В искусстве сосредоточена квинтэссенция мыслей, чувств,

переживаний, поэтому, проникая в тайны художественных произведений, педагог подходит к глубоким размышлениям о жизни, ее смысле и ценности.

Художественные ценности посредством искусства стимулируют становление целостной личности современного преподавателя, развивая его интеллект, образное мышление, воображение, эстетический вкус, высокие чувства и эмоциональную культуру. Искусство дает возможность индивидуально осваивать богатейший опыт человечества. Наслаждение ценностями искусства помогает углубить свою личность, точнее ощущать мир, человека. Для преподавателя чрезвычайно важно, что художественные ценности развивают его творческий потенциал. Иными словами, в профессии преподавателя гармонично сочетаются возможности культуры и образования, при этом художественные ценности во многих случаях задают тон оптимистичной, эмоциональной, креативной деятельности педагога.

Таким образом, культура современного преподавателя – это уникальное духовное образование, включающее ценностные ориентации, обеспечивающие самосохранение человека в пространстве и во времени. Моделирование такой системы – это диагностический и прогностический процесс в определении актуального состояния и ближайших перспектив в развитии системы образования и будущего государства в целом. Поскольку ценностные ориентации опосредуют отношение человека к миру и самому себе, очень важно развивать те из них, которые имеют духовное наполнение и целенаправленно влияют на развитие самобытности, внутренней глубины личности и общинности, многогранности проявлений в сфере образовательной системы.

Развитие аксиосферы современного преподавателя имеет принципиальное значение для становления педагогической культуры. Прежде всего это объясняется тем, что ценностные ориентиры помогают точно выполнить целеполагание и проектирование деятельности, определить приоритеты и критерии педагогического процесса, направляют собственно педагогическую деятельность и духовное общение участников системы образования в гуманистическое русло.

Список используемой литературы

1. Основы педагогического мастерства : учебник для вузов по направлениям подготовки "Педагогическое образование", "Психолого-педагогическое образование", "Педагогическое образование" (с двумя профилями подготовки) (квалификация (степень) "бакалавр") / И. П. Андриади. - 2-е изд., испр. и доп. - Москва : ИНФРА-М, 2016. - 209 с.

2. Основы педагогического мастерства и профессионального саморазвития : [учебное пособие] / С. Д. Якушева. - Москва : Форум, 2014. - 416 с.

3. Портрет творческого преподавателя / [сост. А. Р. Борисевич, Л. М. Волкова, Л. З. Черепко]. - Минск : Красико-Принт, 2014. - 128 с.

4. Профессионализм педагога [Электронный ресурс] : монография / Е. И. Артамонова ; Моск. пед. гос. ун-т. - Москва : МПГУ, 2014. - 242 с.
5. Профессиональная культура и мастерство педагога / [сост. Н. В. Котова]. - Минск : Красико-Принт, 2015. - 128 с.
6. Ускова, С. А. (кандидат педагогических наук; доцент). Развитие профессионально-личностных качеств преподавателя как основа обеспечения результативности современного образовательного процесса / С. А. Ускова // Преподаватель XXI век. - 2015. - № 1, ч. 1. - С. 81-89. - Библиогр.: с. 87-89

***

УДК 14.01.11

ИСТОКИ ГУМАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

БЕЛОУСОВА Н.А.
Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, кафедра общеобразовательных дисциплин, магистр социально-экономического образования, майор, г. Петропавловск.

Аннотация: *в статье рассматриваются истоки гуманизации образования, ставшей активной тенденцией современной культуры. Среди истоков – общечеловеческие культурные ценности, которые имеют глубокие исторические корни.*

Ключевые слова: *гуманизация, культура, нравственность, образование, личность, свободный человек.*

Идея гуманизации образования и поисков путей формирования личности, соответствующей неким идеалам времени не является чем-то новым. Еще в библейские времена зарождались протогуманистические идеи, получившие свое продолжение и развитие в Античности, эпоху Просвещения и Нового времени. На современном этапе гуманизация образования связана с многогранностью и разнообразием поликультурного мирового пространства, попытками объединения разнородных и противоречивых тенденций, построением диалога между представителями совершенно непохожих культурных ценностей.

В разное время проблемы гуманизации образования привлекали внимание различных исследователей. Природу гуманизма в отечественной педагогике рассматривали Л.Л. Гусейнова, Ю.Н. Давыдова, А. Попова. Зарубежные исследователи А. Маслоу, Р. Мертон, Т. Парсонс уделяли внимание анализу психологических и экономических основ гуманистических ценностей и их влиянию на образовательную среду.

Философской основой гуманизации высшего образования является учение о гуманизме как одном из самых прогрессивных направлений общественной мысли, имеющем общечеловеческий характер и мировое значение. В основе гуманизма лежит наиболее полное удовлетворение жизненных интересов человека, его самоутверждение как личности.

Ведущей тенденцией гуманизации образования выступает проблема соотнесения уникальности личности и существующих стандартов потребления. Переход от монологизации обучения, которая в основном была свойственна для отечественного образования, сопровождается разного рода сложностями, объективного и субъективного плана.

По мнению В.А. Сластенина, «в отличие от существующего сегодня технократического подхода… гуманистическая парадигма педагогического образования… задается самой гуманистической природой и сущностью педагогической деятельности. Гуманистические ценности этой деятельности, имеющие общечеловеческие и национальное значение, являются вечными ориентирами учителя и воспитателя. В этой связи среди гуманистических ценностей функционирования и развития системы образования и воспитания в инновационной школе выделяется главная – ориентация на развитие и формирование коммуникативной культуры личности учащегося. Чем гармоничнее будет общекультурное, социально-нравственное развитие учащегося, тем более свободным и гражданski зрелым становится он в реализации гуманистических ценностей в обществе. Данная закономерность позволяет определять принцип непрерывного развития личности ведущим в системе гуманистических принципов образования и воспитания. Именно в этом смысле гуманизация и рассматривается как фактор гармонического развития учащегося» [1, с. 229].

Однако, на практике попытки выстроить диалог между всеми субъектами образования, опираясь не на «заказ» государства, а на потребности личности, предпринимаемые с конца XX века, носили противоречивый характер. Можно сказать, что реформаторов «бросало» из крайности в крайность – от монополизации государственного заказа переходили к идее абсолютной независимости образования от интересов государства. При этом нисколько не принималось во внимание социальное значение образовательной среды, вовлеченность личности в общественные структуры, ее существование не вне, а внутри своей социокультурной среды. Человек не может существовать вне общества, а потому должен пусть не подчинять, но, по меньшей мере, согласовывать свои интересы и поступки с другими его представителями, равно и с государством.

Авторы ряда реформационных теорий обучения исходили из принципа самоопределения личности, полагая, что обучаемый сам знает, какие знания ему необходимы. Реальность же состоит в том, что далеко не всегда даже зрелый человек, не говоря уже о молодых людях, составляющих основную массу студенческой среды, способны определять свои интересы и

формулировать задачи, которые будут решаться посредством получаемого ими образования. Доля общественного воздействия при выборе профессии в значительной степени не принималась в расчёт. А между тем, приобретя номинальную свободу, личность по-прежнему оставалась продуктом массовой культуры – и популярность юридических и экономических специальностей на заре смены двух веков, объясняется совсем не реальным интересом молодежи к этим сферам деятельности, а созданным образом успешности представителей именно этих профессий. Реформа образования в конце XX века привела к смешению личностного принципа в педагогике и образовательной политике. Гуманистический смысл первого необоснованно распространился на область государственной политики в сфере образования, иногда пуская его на самотек. Вместе с тем, гуманизация образования вовсе не означает исключение из диалога ученик-образование государственных и общественных структур, а скорее выводит их на новый уровень взаимодействия через достижение более полного соответствия общечеловеческим ценностям, общества и отдельных социальных групп, порождающих образовательные потребности и идеалы, анонсируя их через конкретную личность.

Личность, о которой идет речь, имеет отличные от традиционного понимания приоритеты. Основной задачей на пути ее формирования становятся не знания и умения, а обретение неповторимой индивидуальности, способности к саморазвитию, самореализации и самообразованию. В основе ее взаимодействия с другими людьми должен лежать принцип гуманности и приоритета нравственных ценностей, а также – максимально раскрытый творческий потенциал. В то же время, вопрос дефицита подобных личностей, как отмечает, например, О.С. Газман, является ключевой проблемой современного образования. [2, С. 16-45].

Многие исследователи (Е.В. Бондаревская, Л.Я. Зорина, В.С. Леднев и др.) полагают, что формирование личности происходит в культурной среде, и в то же время – один из аспектов творения культурных ценностей является человек. Образование выступает в этом процессе транслятором основных ценностей и идей современной культуры, а потому должно включать все то, что необходимо человеку для строительства и развития собственной личности и адекватного включения ее во все сферы жизни общества. По мнению Е.В. Бондаревской, только интеграция образования в культуру способно возродить человека, как гражданина, нравственную и свободную, гуманную, духовную и творческую личность [3].

Таким образом, важнейшим условием гуманизации образования является его взаимосвязь с глобальными системами общества: наукой, культурой, производством, - без чего невозможна гуманизация личности будущего специалиста в той, или иной сфере деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика. М., 1997.
2. Газман О.С. От авторитарного образования к педагогике свободы / О.С. Газман // Новые ценности образования: содержание гуманистического образования. – М., Инноватор, 1995. – Вып. 2
3. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. Ростов н/Д, 2000, 136 с.

***

УДК 69.003

ПОРЯДОК ВЕДЕНИЯ УЧЕТА И ОТЧЕТНОСТИ В ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ

ГОНЧАРОВ А. Г.
магистр военного дела и безопасности, начальник цикла материального обеспечения кафедры тыла, академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск E-mail: goncharov.a.g1980@mail.ru.

Аннотация. *В этой статье рассказывается о порядке ведения учета и отчетности в продовольственной службе.*

Ключевые слова: *подразделение, воинская часть, учет, отчетность, накладная, книга учета, норма положенности, финансовая служба, служебно-боевая деятельность.*

Военнослужащие Национальной гвардии пользуются положенностью в обеспечении продовольствием, продовольственным имуществом, в соответствии с нормами питания и снабжения со дня зачисления их в списки воинской части или высшего военного учебного заведения.

Сроки эксплуатации продовольственного имущества и технических средств выдаваемого воинской части или высшему военному учебному заведению Национальной гвардии исчисляются со дня их фактической выдачи в пользование, продовольствия по срокам его хранения.

Время хранения инвентарного имущества на складах (базах) воинских частей и высшего военного учебного заведения Национальной гвардии в срок эксплуатации не засчитывается. Для технических средств и оборудования продовольственной службы срок эксплуатации исчисляется временем фактического их использования до полного износа.

Выдача продовольствия, продовольственного имущества и технических средств в воинской части или высшем военном учебном заведении производится по накладным на внутреннее перемещение запасов.

В случае выдачи продовольствия и продовольственного имущества по раздаточным ведомостям, ведомости регистрируются в продовольственной службе в журнале регистрации учетных документов, и сдаются в финансовую службу по книге учета сданных документов.

Учет продовольствия, продовольственного имущества и технических средств, его выдача в продовольственной службе осуществляется в книге продовольственного имущества, журнале учета инвентарного имущества по годам выдачи, карточках количественно-суммового учета запасов.

Продовольствие, выданное на организацию питания личного состава (в том числе и ИРП), списывается с учета в пределах норм питания и снабжения по раздаточным (сдаточным) ведомостям и накладным.

Продовольственное имущество и технические средства выслужившее установленные сроки и не подлежащее дальнейшей эксплуатации сдаются подразделением (объектом продовольственной службы) на склад для последующего его списания с учета воинской части или высшего военного учебного заведения Национальной гвардии.

В случаях утраты или порчи воинской частью (подразделением) или высшим военным учебным заведения Национальной гвардии продовольственного имущества и технических средств при исполнении служебных обязанностей или при стихийных бедствиях, замена производится на основании акта или заключения по материалам служебного расследования. Сроки эксплуатации вновь выданного имущества и технических средств исчисляются с момента выдачи.

Не допускается досрочная выдача и расходование продовольственного имущества сверх установленных норм снабжения и табелей.

Истребование продовольствия, продовольственного имущества и технических средств производится региональными командованиями, воинскими частями и высшим военным учебным заведением по отчетно-заявочной документации, представляемой в отдел продовольственного обеспечения.

Представление внеочередных заявок на отпуск продовольствия, продовольственного имущества и технических средств допускается только для обеспечения организационных мероприятий, увеличения штатной численности личного состава, а также для возмещения имущества утраченного в результате стихийных бедствий.

Продовольствие, продовольственное имущество и технические средства воинским частям и высшему военному учебному заведению Национальной гвардии отпускаются с баз хранения (продовольственных складов), передаются от одной воинской части в другую, или сдаются воинской частью на базу хранения (продовольственный склад) по накладным, оформленным на основании распоряжений (телеграмм) заместителя Главнокомандующего Национальной гвардии по тылу (в подчиненных воинских частях - командующим регионального командования).

Разрешается выдача продовольствия, продовольственного имущества и технических средств на основании нарядов, выданных отделом продовольственного обеспечения управления тыла ГКНГ Республики Казахстан.

Все продовольственное имущество и технические средства выдаются в соответствии с натуральными нормами и подлежат маркированию в следующем порядке:

имущество крупногабаритных размеров (технические средства, оборудование, инвентарь и т.п.) – буквами шрифтом высотой 100 мм и шириной 60мм (наименование имущества), высотой 50мм и шириной 30 мм (дополнительные характеристики имущества и его закрепление за подразделением, ответственным лицом);

имущество среднегабаритных размеров (фляги, баки, бачки, термоса и т.п.) – буквами шрифтом высотой 50 мм и шириной 30 мм, высотой 25 мм и шириной 15 мм (предназначение имущества и его закрепление за подразделением);

имущество малогабаритных размеров (котелки и фляги армейские) – буквами шрифтом высотой 25 мм и шириной 15 мм (закрепление в подразделении по списку).

На некоторые наименования малогабаритного имущества продовольственной службы (столово-кухонный инвентарь и посуда), маркировка наносится исходя из размеров имущества.

Маркирование имущества осуществляется на защитном цвете белой краской (темный в том числе), на светлых тонах красной краской.

Имущество, хранящееся в защитных чехлах (упаковках) маркируется установленным порядком и закрепляется ярлычком размером 30х60 мм, устанавливающей принадлежность к подразделению (его закрепление в подразделении по списку).

Учет продовольствия, продовольственного имущества и технических средств, его выдача на складе ведется в книге складского учета запасов. Данные учета склада и подразделений не реже 1-го раза в месяц сверяются с учётом служб (продовольственной, финансовой), о чем делается соответствующая отметка и ставится подпись лиц, сверявших учёт.

Инвентарное имущество продовольственной службы является собственностью воинских частей и высшего военного учебного заведения Национальной гвардии и выдается только во временное пользование (эксплуатацию).

Инвентарное имущество находится в эксплуатации, как имущество второй категории и используется до полного износа. Негодное для использования по прямому назначению инвентарное имущество переводится в третью категорию, но не ранее истечения сроков эксплуатации. Выдача инвентарного имущества со склада осуществляется по накладным.

Котелки, фляги металлические, ложки столовые и кружки, предусмотренные нормой снабжения инвентарным имуществом продовольственной службы, отпускаются на штатную численность военнослужащих срочной службы воинских частей и высшего военного учебного заведения Национальной гвардии. Выдача данного имущества в подразделениях военнослужащим по контракту входящим в состав боевых расчетов, суточных нарядов и боевых дежурств осуществляется по книге учета продовольственного имущества, выдаваемого во временное пользование - на период выполнения служебно-боевых задач, после чего сдается обратно в подразделения.

Для контроля организации питания военнослужащих, а также исполнения договорных обязательств поставщиком услуг, по истечению сроков использования (уничтожения) меню-раскладок продуктов в воинской части или в высшем военном учебном заведении Национальной гвардии, ежемесячно составляется отчет по выдаче продовольствия, где ведется учет по количеству выданного (израсходанного) продовольствия, а также факты его неполноценной выдачи. Отчет по расходу продовольствия является приложением к продовольственному отчету за текущий год и составляется в воинской части или в высшем военном учебном заведении Национальной гвардии начальником продовольственной службы воинской части или высшего военного учебного заведения Национальной гвардии, в отдельно-дислоцированных подразделениях воинских частей специалистом (делопроизводителем) и подшивается в дело.

Заключение:

Своевременный и точный учет способствует обеспечить необходимые условия для постоянного поддержания боевой готовности воинской части, своевременного выполнения служебно-боевых задач личным составом воинской части, нормальной эксплуатации продовольствия и имущества продовольственной службы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Управление повседневной деятельностью: Учебное пособие. Ч. I.-СПб: ВАТТ, 2004 г.

2. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан №583 от 24.08.2017 г. «Правила организации питания в НГ РК» 2018г.

***

УДК 60.608

БОЛАШАҚ ӘСКЕРИ МАМАННЫҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

А.Е. ЖАКИН
магистр, тыл кафедрасының оқытушысы, подполковник, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының академиясы, Петропавл қ. E-mail: ashat77777@mail.ru

Аннотация: *Әскери қызметшілерді тәрбиелеу өте күрделі процесс. Сондықтан оны жүзеге асыру неғұрлым тиімді болады, соғұрлым тәрбие қызмет талаптарына сәйкес келеді. Әр ғылымның тәрбиесінде өзіндік пәні, өзіндік аспектісі, өзіндік бұрышы бар. Педагогика осы ғылымдардан тиісті ережелерді жинақтайды және өзінің педагогикалық аспектісін дамытады. Тәрбие теориясының негізгі құрылымдық элементтері тәрбие субъектісі мен объектісі, олардың арасындағы қарым-қатынас, мақсаттар, заңдар, Қайшылықтар, принциптер, мазмұн, формалар, әдістер, тәрбие жұмысының құралдары мен әдістері туралы идеялар болып табылады. Осы әдістердің барлығын курсант кәсіби шеберліктің жоғары деңгейінде тиімді қолданады.*

Түйінді сөздер: *тәрбие, педагогика, шеберлік, процесс, маман.*

Кәсіби шеберлік деп курсанттың күнделікті және әскери-кәсіби қызметінде туындайтын проблемаларды шешудің қолда бар әдістері мен тәсілдерін тиімді басшылыққа алуға және пайдалануға бағытталған мақсатты және ұйымдастырылған іс-әрекет процесі түсініледі [1].

Сондықтан кәсіби шеберлік деңгейін жетілдіру үшін түпкілікті нәтижеге қол жеткізудің әртүрлі құралдары мен әдістерін қолдану қажет. Тәжірибе көрсеткендей, әскери қызмет жағдайында олар әр түрлі және тәрбие мен қайта тәрбиелеу міндеттерін сәтті шешуге мүмкіндік береді.

Кәсіби шеберлікті жетілдіру бойынша іс-шаралар кешені өте үлкен. Бірақ бұл процестің тиімділігі келесі бағыттармен анықталады:

- нәтижеге қол жеткізуге бағытталған;
- оқу процесінің нәтижелері;
- өзінің кәсіби қызметіне деген көзқарас.

Кәсіби шеберлікті жетілдірудің негізгі нысаны-тәрбие мәселесін шешу. Бұл ұжымның мақсаттары мен оның нақты мінез-құлқы арасында туындайтын қайшылықтарды шешуді қамтиды.

Кәсіби шеберлікті жетілдіру процесінің күрделілігі оның әскери маман қызметінің көзқарастарын өзгертуге, басқа жағдайларда мінез-құлықтың жаңа ерекшеліктерін қалыптастыруға шақырылатындығына байланысты, күрделілік дәрежесі мінез-құлықтағы шешілетін мәселенің сипатына байланысты артады.

Бұл жағдайда әскери маман өзінің ішкі әлеміндегі әдеттегі әсерге жауап бермейтін қайшылықтармен айналысады. Негізгі жұмыс әскери маманның өзін-өзі тануы мен кәсіби өсу мен кәсіби шеберліктің қажеттілігін түсінуіне байланысты. Айта кету керек, әдебиетте кәсіби шеберлік процесінде курсанттың жеке басының өзгеруі мәселесі жеткілікті түрде қамтылмаған және іс жүзінде ол әлі зерттелмеген.

Кәсіби шеберлікті жетілдіру процесінің күрделілігі сонымен қатар сәтті дайындалуға уақыт жетіспейтіндігімен түсіндіріледі. Әрине, сайып келгенде, кәсіби шеберлікті жетілдіру процесі белгілі бір жағдайды шешу деңгейінде аяқталады. Мұның бәрі үлкен уақытты, күш - жігерді, еңбекті қажет етеді. Осыған байланысты әскери маман кәсіби шеберлік жүйесін нақты көрсетуі керек.

Кәсіби шеберлік тек талантты адамдардың қасиеті емес. Әскери маман бірнеше жыл жұмыс істегеннен кейін шеберлікке жетеді. Кәсіби шеберлікке жету процесін жеделдету курсантты өз кәсібін дұрыс таңдаған кезде ғана мүмкін болады, сонымен қатар қажетті білім, Дағдылар, дағдылар жүйесін игеру, кәсіби маңызды қасиеттерді, қабілеттер мен қызметтік және кәсіби қызметке дайындықты қалыптастыру.

Курсанттың әскери маман ретінде кәсіби қалыптасуы мен дамуы әскери оқу орнының қабырғасында аяқталмайды, ол кәсіби қызметтің барлық кезеңінде жалғасады. Әскери маманның кәсіби білімінің үздіксіздігі оның шығармашылық қабілеттерін дамытудың қажетті алғышарты, оның өмірінің интегративті элементі және жеке қызметтік-кәсіби тәжірибенің үнемі дамуының шарты болып табылады. Әскери маманның кәсіби шеберлігі мен кәсіби мәдениетінің өсуі, егер жеке тұлға белсенді субъект позициясын иеленсе, практикалық жеке тәжірибе түсініліп, Әлеуметтік және кәсіби тәжірибемен біріктірілсе, егер ұжымда шығармашылық кәсіби ізденіс сақталса және ынталандырылса, қарқынды жүреді [2].

Сонымен, кәсіби шеберліктің компоненттері:

- кәсіби қажетті білім (арнайы, психологиялық-педагогикалық, Қоғамдық, сабақтас);
- кәсіби қабілеттер, дағдылар (ұйымдастырушылық, дидактикалық, коммуникативтік, көркемдік);
- жеке тұлғаның кәсіби бағыты-жұмысқа деген көзқарас (курсанттың кәсіби, танымдық, әлеуметтік, жеке адамгершілік қасиеттері);
- қолданбалы қабілеттер, дағдылар (көркемдік, спорттық, техникалық, тұрмыстық Дағдылар мен дағдылар).

Кәсіби шеберліктің мәнін анықтау үшін зерттеушілер педагогикалық іс-әрекеттің ерекшелігін, кәсіби шеберліктің жоғары ұйымдастырылуын қамтамасыз ету үшін курсанттың жеке басына қандай талаптар қоятынын талдауға жүгінеді.

Сыртқы шеберлік әр түрлі мәселелерді сәтті шешуде, ұйымдасқан оқу-тәрбие процесінің жоғары деңгейінде көрінеді [3].

Осылайша, кәсіби шеберлікті жетілдіру үшін оның келесі критерийлерін ескеру қажет:

- қызметтің орындылығы (бағыты) ;
- өнімділік (курсанттар қол жеткізген нәтижелер);
- қаражаттың оңтайлылығы;
- қызметтің шығармашылық мазмұны.

Әскери маманның кәсіби шеберлігін жетілдірудің басты шарттарының бірі оның біліктілігін арттыру, сондай-ақ әдістемелік жұмыстың арнайы ұйымдастырылған жүйесі болып табылады.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау кәсіби шеберлікті қалыптастыру мен жетілдірудің келесі кезеңдерін анықтады: жоғары оқу орнына дейінгі (кәсіптік), жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі.

Қазіргі уақытта ғылыми тұрғыдан ең көп әзірленген кәсіби шеберлікті қалыптастырудың жоғары оқу орны кезеңі болып табылады. Алайда, бұл процестің жоғары оқу орнына дейінгі және жоғары оқу орнынан кейінгі кезеңдерде дамуын қарастыратын, сондай-ақ кәсіби шеберлікті жетілдірудің үздіксіздігі мәселелерін зерттейтін жұмыстар бар [4].

Оның мазмұнының бірқатар компоненттерінің өзгеруінің жоғары динамикасы жағдайында табысты кәсіби қызмет курсанттардың кәсіби шеберлігін үздіксіз жетілдіруді талап етеді. Осыған байланысты курсанттардың кәсіби шеберлігін жетілдіру оның үздіксіз кәсіби өсуінің мазмұны мен процесі ретінде қарастырылады.

Біз жеке тұлғаның кәсібилігі деңгейлерін бөлектеу қажет деп санаймыз, өйткені бұрын жеке тұлғаның кәсібилігі бір-бірімен тығыз байланысты және жеке тұлғаның, әсіресе курсанттың кәсіби шеберлігінің негізінде жатқандығы атап өтілген. Сонымен, А.К.Маркованың айтуынша, жеке тұлғаның кәсібилігінің келесі деңгейлері бар:

- кәсіпке дейінгі-мамандықпен алғашқы танысу;
- кәсіпқойлық-үш кезеңнен тұрады: шығармашылық түрінде мамандықты еркін меңгеру, бірқатар сабақтас кәсіптерді игеру, өзін тұлға ретінде шығармашылық тұрғыдан жобалау;
- кәсіпқойлық емес-жеке тұлғаның деформациясы аясында кәсіби бұрмаланған нормалар бойынша еңбекті орындау;
– кәсіпқойлықтан кейінгі-кәсіби қызметтің аяқталуы.

Кәсіби шеберлікті қалыптастырудың ішкі және сыртқы ынталандырулары туралы да айту керек. Сыртқы ынталандырулар қызметті жүзеге асыру шарттары болады, ішкі ынталандырулар кәсіби және жеке қасиеттердің жеке көріністері туралы идеямен байланысты болады.

Әскери маманның кәсіби шеберлігін жетілдіру нысандарына мыналар жатады: біліктілікті арттыру курстары, өзін-өзі тәрбиелеу, шетелдік тағылымдама, аспирантурада оқу, докторантурада оқу.

Біліктілікті арттыру курстарының мақсаты теориялық және практикалық білімді жаңарту, диагностика мен түзетудің заманауи әдістерін игеру, әскери

маманды оқыту және тәрбиелеу, Отандық және шетелдік мамандарды тарта отырып, озық педагогикалық технологияларды дамыту және жобалау болып табылады.

Шетелдік тағылымдама кәсіби шеберлікті қалыптастырудың практикалық құрамдас бөлігі болып табылады. Ол мамандандырылған салада прогрессивті халықаралық әдістерді практикада қолдану бойынша тәжірибе алуға мүмкіндік береді. Қоғамның жаһандануы және халықаралық ынтымақтастықтың орнауы жағдайында ұтқырлық пен жаңа жағдайларға бейімделу әскери маманның кәсіби шеберлігін қалыптастыруға ықпал ететіні сөзсіз.

Аспирантура мен докторантура тек біліктілікті арттыру нысандары ғана емес, сонымен қатар әскери мамандардың кәсіби шеберлік деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Болон процесі аясында аспирантурада немесе докторантурада оқу жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру сатысы болып табылады.

Оқытудың кредиттік технологиясы дараландыру, регламенттелген білім беру процесі шеңберіндегі білім беру бағдарламасын таңдау және кредиттер түріндегі білім көлемін есепке алу негізінде Өзін-өзі тәрбиелеу деңгейін және білімді шығармашылық игеруді арттыруға бағытталғандықтан, өзін-өзі тәрбиелеу әскери маманның кәсіби шеберлігін жетілдіру нысандарының бірі болып табылады [5].

Кәсіби шеберлікті жетілдірудің жоғарыда аталған және сипатталған түрлері жалпы әскери мамандарды жетілдіру жолдарының бірі болып табылады.

Осылайша, кәсіби шеберлікті жетілдіру бір-бірімен тығыз байланысты екі негізгі бағыт бойынша жүреді:

1. Әскери маманның өзінен басқарылатын кәсіби шеберлікті жетілдіру:

а) өзін-өзі тәрбиелеу (білім, білік, дағды алу);

б) өзін-өзі тәрбиелеу (дүниетанымды, іс-әрекеттің мотивтері мен тәжірибесін, жеке қасиеттерін қалыптастыру);

в) өзін-өзі дамыту (психикалық процестер мен қабілеттерді жетілдіру);

г) озық тәжірибені зерттеу.

2. Сырттан басқарылатын әскери маманның кәсіби шеберлігін жетілдіру:

а) біліктілікті арттыру курстары.

б) аспирантурада оқу.

в) докторантурада оқу.

г) шетелдік тағылымдамадан өту.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. ГАВКО. Ф. 1п. Оп. 1. Д. 1551. - 29л.
2. ГАВКО Ф. 1п. Оп. 1. Д. 772. - 79л.
3. ГАВКО Ф. 1п. Оп. 1. Д. 2750. - 140л.
4. ГАВКО. Ф. 1п. Оп. 1. Д. 3420. - 40л

***

УДК 60.608

СПОСОБЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА БУДУЩЕГО ВОЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА

ЖАКИН А. Е.
магистр, преподаватель кафедры тыла, подполковник, академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск E-mail: ashat77777@mail.ru

Анотация: *Обучение военнослужащих достаточно сложный процесс. Поэтому его осуществление будет тем более эффективным, чем в большей степени обучение станет соответствовать требованиям деятельности. Каждая наука имеет в обучение свой предмет, свой аспект, свой угол зрения. Педагогика аккумулирует из этих наук соответствующие положения и разрабатывает свой педагогический аспект. Основными структурными элементами теории воспитания являются представления о субъекте и объекте воспитания, взаимоотношении между ними, о целях, законах, противоречиях, принципах, содержании, формах, методах, средствах и приемах воспитательной работы. Все эти способы курсант будет эффективно использовать при высоком уровне профессионального мастерства.*

Ключевые слова: *воспитание, педагогика, мастерство, процесс, специалист.*

UDN 60.608

WAYS TO IMPROVE THE PROFESSIONAL SKILLS OF A FUTURE MILITARY SPECIALIST

ZHAKIN A. E.
mahister, lecturer of the Department of the Rear, Lieutenant Colonel, Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk E-mail: ashat77777@mail.ru

Announcement: *The training of military personnel is a rather complicated process. Therefore, its implementation will be more effective the more training meets the requirements of the activity. Each science has its own subject, its own aspect, its own angle of view. Pedagogy accumulates relevant provisions from these sciences and develops its own pedagogical aspect. The main structural elements of the theory of education are the ideas about the subject and object of education, the relationship*

between them, the goals, laws, contradictions, principles, content, forms, methods, means and techniques of educational work. The cadet will use all these methods effectively with a high level of professional skill.

Keywords: *education, pedagogy, skill, process, specialist.*

***

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАДАҒЫ АВТОР БЕЙНЕСІ ЖӘНЕ АВТОР МОДАЛЬДІЛІГІ

ЖҰМАҒАЛИЕВА Н.Ж.
Alikhan Bokeikhan University, 2 курс магистранты. Қазақстан Республикасы, Семей қ.

Аңдатпа. *Мақалада көркем шығармадағы автор бейнесі мәселесі мен автор модальділігі категориясы туралы ғылыми пікірлер сараланып, талданады. Автор аталған мәселелердің орыс тіл білімінде және Отандық линвистикада зерттелуіне шолу жасап, көрем прозадағы автор бейнесі туралы өзіндік тұжырымын білдіреді. Мақалада материалдарды жүйелеу, жинақтау, талдау әдістері қолданылған. Мақала авторының пікірінше, автор образы автордың тақырыпқа деген қарым-қатынасына айқындайды. Сондай-ақ автор образы көркем шығарма стилінен көрінеді. Мақаланың қорытынды бөлімінде авторлық позиция немесе авторлық модалділік дегеніміз автордың шығармасына, туындысына қатынасы деген тұжырым жасалады.*

Кілт сөздер: *автор бейнесі, модальділік категориясы, баяндау формалары, стилистика, модальділік, мәтін модальділігі*

Автор образы – тіл жағынан алғанда көркем шығарманың мағыналық стильдік діңгегі. Орыс тіл білімінде бұл мәселе төңірегінде зерттеулер жүргізген ғалымдар В.Виноградов, Г.О.Винокур,М.П.Брандес, А.Л. Шанина, Е.Ю. Геймбух,Л.А. Новиков жалпы көркем шығармадағы автор бейнесінің қалыптасуы мәселесін қарастырса, Е.П.Тетюхин, Л.В.Малов, Н.В.Драгомирецкая, С.Н.Филюшкина, Ю.М.Проскурина сияқты ғалымдар жеке авторлар шығармаларындағы автор бейнесінің көріну ерекшеліктеріне тоқталады.

Отандық лингвистикада осы мәселе төңірегіндегі пікірлер Р.Сыздық, Е.Жанпейісов, М.Серғалиев,Б.Шалабай, Х.Кәрімов т.б. ғалымдардың еңбектерінде ұшырасады. Қазақ тіл білімінде бұл мәселеге кейінгі жылдарға дейін көп көңіл бөлінбей келді. Б.Шалабай өзінің зерттеу еңбегінде «автор бейнесі» ұғымын жан-жақты зерттеп, оның мазмұнын, құрылымын, түрлерін, баяндау формаларының автор бейнесін қалыптастырудағы қызметін анықтайды, алғашқы қазақ прозаларының және Б.Майлин, Ғ.Мүсірепов шығармаларының тілін осы ұғым, категориялар тұрғысынан талдай келе,

«Автор бейнесінің құрылымын түсінбейінше, шығарма тілінің жалпы сипатын да, жекелеген ерекшеліктерін де түсіну мүмкін болмайды» – деп көрсетеді [1,60]. Осы пікірге сүйене отырып, автор бейнесі шығарманың бүкіл құрылымдық, көркемдік ерекшеліктерін, жазушының тілдік құралдарды пайдаланудағы суреткерлік шеберлігін анықтайтын тілдік категория деп танимыз.

Академик Р.Сыздық «Сөз құдіреті» еңбегінде көркем шығарма тілін лингвистикалық тұрғыда зерттеуде нысанаға алынатын мәселелер деп мыналарды көрсетеді:

1 «Автор образының» көрінісі;

2 баяндаудың түрлері;

3 кейіпкердің сөзін беру (кейіпкерлерді сөйлету) принциптері;

4 кейіпкерлер тілі мен автордың өз тілінің көрінісі [2, 117].

Ғалым осы еңбегінде «автор бейнесі» мәселесінің қазақ филологиясындағы зерттеуді керек ететін мәселелердің бірі екендігін айтқан болатын.

«Автор образын» анықтау дегеніміз – сол шығарманы стилистикалық тұрғыда талдау деген сөз. «Автор образы» шығарманың баяндау стилінен, диалогтер мен монологтерді беру үлгісінен, экспрессивтік-стильдік элементтерінен көріп, тануға болады»[2,179].

Стилистика мәселелері Х.Кәрімов еңбектерінде де біршама зерттелген. Ғалым көркем әдебиет тілінің негізгі құрамын автор сөзі, кейіпкер сөзі, қос үнді сөз деп бөледі [3,111].

Х.Кәрімов еңбектерінде кейіпкер тілі, қос үнді сөз мәселелері жан-жақты талдап,соның негізінде «Қос үнді сөз дегеніміз - автор мен қаһарманның субъективтік көзқарастарын бірге сыйыстырып, қиюластырып білдіретін стилистикалық тәсіл. Оның қажетті де маңызды белгісі – баяндаудың екі жақтылығында, қос үнділігінде, яғни қос үнді сөз арқылы әрі кейіпкер көзқарасы, әрі ол жөніндегі автор бағасы бірден бейнеленетіндігінде. Алайда автор тенденциясы жасырын, астарлы түрде келеді, бірден байқала бермейді. Бұл жағдай қос үнді сөзді көркем сөз шеберлігінің құпия сырларының біріне айналдырады» [3,109] – деген пікір айтады.

Ғалым Б.Шалабай автор бейнесін жасауға қатысатын құрылымдардың мынадай түрлерін көрсетеді :

1 баяншының белгілі бір типі (1-жақтағы, не 3-жақтағы, не арнайы баяншы);

2 баяндау перспективасы (оқиғаны кең ауқымда не шектелген ауқымда алу);

3 баяндау құрылымындағы кеңістікке, мезгілге қатысты жайлар;

4 баяндаудың тоны;

5 баяндаудың интонациясы (дауыс ырғағы) [1].

В. Виноградов автор образын мәтін құрастырудағы тілдік ерекшеліктерін талдаудан тани аламыз деген пікір айтады. Ол шығарманың мазмұнынан аңғарылып отырады. Автор модалділігі сипаты шығарма тақырыбынан, кілтті

сөздерден, атау есімдер мен ремаркалар анализі арқылы ашылады [4]. Жалпы тіл білімінде модалділік категориясына қатысты зерттеулер француз тілшісі Ш. Баллимен байланысты. Ғалым ешбір сөйлесім мен сөйлемнің модалділігі болмаса мән беруге тұрмайды деген ой қозғайды. Ол модалділіктің субъективті және объективті түрлерін анықтауға жол ашқан модус пен диктумның мағыналық құрылымын талдауды ұсынады [5, 48 б.]. Орыс тіл білімінде мәтін модалділігі туралы алғаш И.Г. Гальперин мәселе көтерген. Ал көркем мәтіндегі автор модалділігін терең талдаған Л.Г. Барлас автор модалділігін мәтіннің семантикалық категориясына жататын автордың ішкі әлемін ашудағы рөлін атап: «в художественном тексте действительность получает выражение не прямо, а через художественную модель мира, в которой явления жизни оказываются сопраженными с художественным вымыслом автора» - деген пікір келтіреді [5, 49 б.]. Мәтін модалділігі категориясы әрқашан дара, эксплицитті түрде көріне, беріле алмайды. «Фразалық модалділік грамматикалық немесе лексикалық құралдармен берілсе, мәтін модалділігі ерекше тәсілмен жұмсалған осы құралдармен қатар кейіпкерлер мінездемесі, айтылымдардың предикат және релятив бөліктерінің өзінше орналасуы, сентенциялар, нақыл сөздер, мәтіннің жекелеген бөліктерінің өзектенуі және т.б. көрсетеді [6, 141 б.]. Модалділік – сөйлеушінің ақиқат шындыққа, өз ойының немесе өзі берген ақпараттың ақиқаттығына, сенімділігіне, күмәнділігіне және субъектінің ісәрекетті орындауының мүмкіндігіне/мүмкін еместігіне, қажеттілігіне, болжалдылығына көзқарасын, сондай-ақ субъектінің осы іс-қимылдың орындалуын/орындалмауын қалауын немесе оны жүзеге асыруға/асырмауға бұйрық беруін білдіретін тілдік категория. Демек модалділік сөйлеуші көзқарасын ақиқат шындыққа реалдылық/бейреалдылық тұрғысынан сипаттайтын өрістерден құралған кешенді категория болып табылады. Автор образы мәселесі аясында А.Б. Есин авторлық позиция, авторлық баға және авторлық идеал термин сөздерін қолданады. Мұндағы автор идеалы дегеніміз жазушы ойындағы, қиялындағы автордың барлық арманына сай адам. Автор идеалы ұғымы мәтін шекарасынан асып кететіндіктен автордың «әлемді тану» ұғымына жақын. Бұл ұғым айналасында көркем мәтін – әлем танудағы авторлық метафора болса, ал адам – эмоционалдық тұрғыдағы бағалаушысы. Автор шығармашылығы оқырманына бағытталғандықтан белгілі бір прагматикалық мақсатқа ие. Автор прагматикасы мәтін прагматикасына (стиль мен жанр) ықпал етеді. Мәтін тілінің анализы сонымен бірге идиостиль ұғымымен де байланысты. Идиостиль автордың тілдік амалдарды таңдауы, баяндау ерекшеліктерін қарастырады. Автор образы мәтіндегі автор орны мен автор санасының формасынан көрінеді. Шығарманы түсіну үшін автор позициясы мен кейіпкерлер позициясын ажырата білу қажет. Автор образын жасаушы идиостилінде анықталатын прагматикалық мақсат, автордың позициясын, әлемді танудағы танымы сынды барлық мағыналық бөлшектерді құрайды. Автор образы көркем шығармада терең және үстіртін беріледі. Үстіртін деңгейінде оқырман мәтіннен автордың ойын, позициясын бірден

түсінеді, яғни автор оқырманымен тікелей қарым-қатынас орнатады. Терең (мағыналық) деңгейінде тілдік бірліктерді эксплицитті түрде ұсынады. Ол белгілі бір мағынаға көркем мәтіндегі мәнмәтіндер иеленіп, экстралингвистикалық ақпараттарға жүгінуді қажет етеді. Үстіртін деңгейде автор образы шығарма атауы, эпиграф, басы, аяғы, арнау, авторлық ескертпелер, кіріспе, қорытынды сынды бөлшектерден танылады.

Үшінші жақты баяндаудың түрлері: 1) авторлық баяндау, 2) авторлық өзіндік емес баяндау, 3) баяндаушының өзіндік емес төл сөзі [4]. Авторлық баяндауда автор мәтінге сіңісіп, жоғалып кетеді. Осындай баяндаудың арқасында объективті суреттеу әсері көрінеді. Авторлық өзіндік емес баяндау жағдайында автор кейіпкердің дауысын өзіне сіңдіріп алады. Ол мәтінде белгілі бір үзінділерде, сөйлемдерде көрініс табады. Ал кейіпкер дауысы автор дауысынан қарқынды болса баяндаушының өзіндік емес төл сөзіне айналады. «Көркем мәтінді түсіну терең деңгейдегі талдау барысында мүмкін болады. Терең деңгейінде шығарманың жасырын бөлшектері талданады. Оқырман шығармамен танысқанда санасында қалыптасқан ойлар мен пікірлер мәтіннің ойымен жанасып, автор образы айқындалады, шығарманың ойы, қозғалған мәселелері талданады. Автор эксплицитті ақпаратты белгілі бір образ, портрет, пейзаж я кейіпкердің ішкі әлемі, мәңгілік әлем секілді бөлшектермен жеткізеді. Осындай бөлшектер арқылы автор образы өзінше айқындала түседі.

Қорыта келгенде, автор образы автордың тақырыпқа деген қарым-қатынасына айқындайды. Сондай-ақ автор образы көркем шығарма стилінен көрінеді. Демек, авторлық позиция немесе авторлық модалділік дегеніміз автордың шығармасына, туындысына қатынасы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Шалабай Б. Көркем проза тілін зерттеудің ғылыми-теориялық негіздері: филол.ғыл.док.диссер., Алматы. 1997. – 138 б.

2 Сыздық Р.Абайдың сөз өрнегі. – Алматы. Арыс баспасы. 2004. – 208 б.

3 Кәрімов Х. Қанатты тіл. Алматы, 1995, 144б.

4 Виноградов В.В. О теории художественной речи. – М.,1971

5 Кловак Е.В. Авторская модальность как один из компонентов идиостиля. Вестник ТвГу.Серия Филология.2014. №2. сс.47-53

6 Кривенко Г.А. Модальность художественного текста как проявление авторского «я». Вестник ПГУ №2, 2011. Сс. 47-53

***

УДК 8.81

КӨПТІЛДІ БІЛІМ – ЗАМАНАУИ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ

ЗЕЙНИНА В.У.
педагогика ғылымдарының магистрі, тілдік дайындық кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының академиясы, Петропавл қ. E-mail: Venera_Zeinina@mail.ru.

Аңдатпа. *Мақалада көптілді білім беру жағдайында көпмәдениетті заманауи тұлға қалыптастыру мәселесі қарастырылған. Бұл күрделі тапсырманы іске асыру өмірлік процестерді тудыратын өте маңызды мәселе болып табылады. Мақалада көптілді тұлға мен көпмәдениетті тұлға ұғымдары берілген.*

Түйінді сөздер: *жаһандану, көптілділік, көпмәдениетті тұлға, көпмәдениетті орта, көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру*

Көптілділік мәселесі – Қазақстан үшін ғана емес, бүкіл әлемнің алдында тұрған көкейтесті мәселелердің бірі. Көптіліділік белгілі бір әлеуметтік ортада, мемлекетте бірден үш, одан да көп тілде сөйлей білушілік. Көптілділіктің қалыптасуы күрделі және ұзақ процесс. Көптілділік қоғамның шоғырлануына ықпал етеді, жойылып бара жатқан тілдер мен мәдениеттерді сақтауға көмектеседі. Көптілді білім беру бағдарламасы бәсекеге қабілетті білімді жастарды қалыптастыру болып табылады.

Қазақстан Республикасы көпұлтты, көптілді, көпдінді мемлекет болып табылады. Сол себепті қазіргі кезде көптілділікті дамыту мәселесі маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Көп тілді білу – заман талабы. 21 ғасырда көп тілді меңгере білген адам барлық жерде жетістікке жете алады. Жалпы «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл деп дана халқымыз ежелден тіл меңгеруге айрықша ден қойған. Тарихи деректерге сүйенсек, 19 ғасырда дүниеге келген ұлы ақын Абай Құнанбаев пен Шәкәрім Құдайбердіұлы бес тілде хат танығаң. Бір азаматтың өз ана тіліне қанық болуы шарт астында өзге бір ұлттың тілін жетік игеріп, сол ұлт азаматтарымен ойдағыдай тіл табыса білуін үлкен біліктіліктің белгісі деуге болады. Өмірде өзге бір ұлттың тілін игерген адам сол халықтың ішкі жан-дүниесін түсініп, күллі мәдени құндылықтарымен танысу орайына ие бола алады.

Айтылған сөзіме мысал ретінде 6 жасында қазақ жеріне жер ауып келген ұлты неміс жазушы, аудармашы, әдеби сыншы, саналы ғұмырын тілді өркендетуге арнаған тұлға Герольд Бельгерді алар едім. Герольд Бельгер шығармаларын қазақ, орыс және неміс тілдерінде жазды. Өзге ұлт өкілі болса да, қазақтың әдебиетін, мәдениетін, тарихын жетік білді. Қазақ әдебиетінің шын жанашыры болды. Абай мұраларын зерттеді, Ғ. Мүсірепов, Ә. Нұрпейісов, Ә.

Кекілбаев, Д. Досжанов және тағы басқа қазақ жазушыларының шығармаларын орыс тіліне аударды. Герольд Бельгердің қазақ тілі туралы ойлары қазақ ұлтының рухын көтеруге ықпал етті. Алты жасынан жер аудырылған неміс баланың жүрегі қашан да «қазақ» деп соқты. Ол жазушының мына сөздерінен анық сезіледі: «Қазақ тілі үшін барымды беруге дайынмын. Менің рухани тірегім Абай Құнанбайұлы, Жүсіпбек Аймауытов, Мұхтар Әуезов. Қазақ тіліне үңілген сайын тереңдей түстім. Өмірімнің 43 жылын қазақтардың арасында, қазақ тіліне құлағымның құрышын қандырумен келген екенмін. Менің ұғым-түйсігімде қазақ тілі құдды қазақтың осынау кеңпейіл, мейірбан дархан даласы сияқты ғажайып ұшан-теңіз бай, шешен де көркем тіл. Тек сол оралымды бай тілді «қиыннан қиыстырар ел данасы» керек. Өз басым осылай түсінемін» [2, 65]. Біз де бұл сөздер нағыз тіл жанашырының, отансүйгіш азаматтың сөздері деп түсінеміз.

«Екі тілді білетін адам бір тіл білетін адамнан жоғары тұрады... Әр адам қаржысы мен жағдайы келсе, үш тілді үйренгені жөн: ана тілін, өзі тұратын мемлекеттің тілін және барлық халық үйренуге талпынатын тілді.» [3]

Шет тілін үйрену барысында адам басқа бір ұлттың сөзін, сөйлем құрау тәсілдерін меңгеру арқылы оның ойлау жүйесіне еніп, рухани әлеміне қадам басады; жаңа бір халықтың ұлттық болмысын ашады. Шет тілінде сөйлеу арқылы сол ұлтша ойлайды; мұның өзі сол ұлтпен іштей жақындастыра түсетін болады. Ең бастысы, басқа тілдерді білу адам мен адамды, ұлт пен ұлтты, халық пен халықты жақындастыра түседі.

Тіл білуі барысында адамның қарым-қатынас жасау, әлеуметтену, білімін арттыру мүмкіндіктері екі-үш есеге дейін артады. Өйткені әр тіл – өзінше бір тұтас әлем. Тіл үйрену арқылы адам жаңа бір әлемнің, әлемдік өркениеттің тағы бір ғимаратының есігін ашып, ішіне кіріп, таныса бастайды. Бірінші кезекте адамның ақпараттық, мәдени және экономикалық кеңістігі кеңейіп, таным-түйсігі арта түседі. Соңғы кездердегі зерттеулер бірнеше тіл білетіндердің басқаларға қарағанда ұқыптырақ, ойын тез жинақтап айтуға қабілеттірек келетіндігін анықтап жатыр. Оның басты себебі адам бір тілден екінші тілге ойлауға көшкенде, оның миы ақпараттарды шапшаң реттеп, ең маңыздыларын тез іріктеп алуға машықтанады екен [4]. Сондықтан да көп тілділік мәселесіне ғылыми тұрғыдан келіп, оның жақсы жақтарын да, теріс тұстарын да ескеріп отырған жөн.

Қазіргі заман талабына сай әр адам бірнеше тілді білу қажет деп ойлаймын. Үш тілде оқыту заман талабы десек, оның негізгі мақсаты – бірнеше тілді меңгерген, әлеуметтік және кәсіптік бағдарға қабілетті, мәдениетті тұлғаны дамыту және қалыптастыру. Қазіргі жастар бірнеше тілді біледі және сол арқылы ғаламторға да еркін байланыс жасап жүр. Мұның барлығы қуантарлық іс деп білемін.

Кезінде халқымыздың «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл» деген аталы сөзі дәл бүгінгі дамыған дәуірімізге сәйкес айтылғандай. Біздің ата-бабаларымыздың өткен тарихына көз жүгіртіп қарасақ, әлемнің екінші ұстазы

атанған, ұлы ғұлама Әбу-Насыр Әл-Фараби бабамыз өмірінде 76 ұлттың тілін оқып білді десек, тарихта аты аталған әрі батыр, әрі дауылпаз ақын Махамбет Өтемісұлы бірнеше тілде оқып, үйреніп білді емес пе? Қазақтың ақыны Абай атамыз орыс-қазақ тілдерімен қатар парсы, араб тілдерін де меңгерді. Қай ақын-жазушыларымызды алсақ та тіл мәртебесіне өте зор мән берген. Қазақтың бас ақыны Абай атамыздың өзі де көптілділікке қарсы болмағанын шығармаларынан аңғаруға болады. Орыстың ғұламаларымен де достасып, шығармаларына аударма жасағанынан-ақ көзіміз осыған анық жетеді.

Айта кету керек, оқу орнымызда Тәжікстан Республикасы курсанттары білім алады. Наурыз мерекесі, әдеби-сазды кеш сияқты сыныптан тыс жұмыстарға «тілді тану – елді тану» мақсатымен шетелдік курсанттарды да қатыстыруға тырысамыз. Осындай жұмыстарды үнемі жүргізу курсанттарды шығармашылыққа баулуға, олардың бойындағы талант көзін ашып, тілін байытуға, қиялын ұштауға, өз бетінше ізденуге зор әсерін тигізеді.

Әр ұлттың өзіне тән ерекшелігі бар. Оны музыка мәдениетінен, би өнерінен, қолөнерінен, тұрмысынан байқаймыз. Қазақ халқының бұрыннан пайда болған салт-дәстүрлері басқа көршілес жатқан ұлттардың салт-дәстүрлеріне ұқсас болып келеді. Мысалы, 1 курста өтілетін «Қазақ халқының салт-дәстүрлері» сабағында Тәжікстан Республикасы курсанттары да салт-дәстүрдегі ұқсастықтарды атап көрсетті.

Қандай халық болмасын салт-дәстүрлерді сол халықтың мінез-құлқын, қасиеттерін таныта алады. Мысалы, қазақтарға тән – бауырмалдық, ақжарқындық, қонақжайлық. Әрине, бұл қасиеттер басқа халықтарда да кездеседі. Бірақ та әр халықта әр қырынан көрініс табады. Сонымен ұлттардың салт-дәстүрлеріндегі мінездері мен қасиеттері бір-біріне ұқсап, бірін-бірі толықтырады.

Қазақ тілі пәнін оқыту барысында курсанттарға тек теориялық білім беріп қана қоймай, ұлттық үрдісімізден хабар бере отырып, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру мәселесіне жете назар аударуға тырысамын. Тыйым – халықтың тәлім-тәрбие, үлгі-өнеге, ақыл-кеңес берудегі тәрбие құралдарының бірі. Тыйым сөздерді «Болымды және болымсыз етістік» грамматикалық тақырыбын оқығанда ұсынамын.

Тапсырма. Болымсыз етістіктің жұрнағын тауып жазыңыз.

1. Өтірік айт.. – Не лги
2. Ұрла... – Не воруй
3. Алдап кет... – Не обманывай
4. Сөз бөл... – Не перебивай
5. Кітапты жырт... – Не рви книгу
6. Мақтан... – Не хвались
7. Ата-анаға тіл тигіз... – Не перечь родителям
8. Өтірік дос бол... – Не будь лживым другом
9. Әдепсіз бол... – Не будь невоспитанным
10. Жаманшылық істе... – Не делай зла

«Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» деп айтылғандай, өз тіліміздің де тамырына балта шабылмауын ойлауымыз да керек. Биылғы оқу жылында курсанттармен өткізілген «Талап қыл артық білуге, артық ғылым кітапта» оқырмандар конференциясы, «Мұхтар Әуезовтың мұрасы» әдеби кеші осыған дәлел. Кез-келген қоғамда азаматтық пен ұлтжандылыққа тәрбиелеудің негізгі факторлары өз елінің тіліне деген құрмет болып табылады.

Алаш қозғалысының белсенді қатысушыларының бірі, көрнекті ақын, педагог-ғалым М.Жұмабаев өзінің «Педагогика» деп аталатын іргелі еңбегіндегі «Тіл», «Тілдің адам өміріндегі һәм ұлт өміріндегі орны» деген мақалаларында бірқатар өрісті ойларды қозғайды. Ақынның «Қазақ тілі» деген өлеңі де идея тереңдігімен айрықша орынға ие болды. «Ұлттың ұлт болуы үшін бірінші шарт – тілі болу. Ұлт тілінің кеми бастауы ұлттың құри бастағандығын көрсетеді. Ұлтқа тілінен қымбат ешнәрсе болмасқа тиісті. Бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмысы, мінезі айнадай көрініп тұрады» [1, 35] деуі тіл мәселесіне салғырт қарамау керек деген ойдан туындағанын аңдаймыз.

Халықта «Жеті атасын білген ұл, Жеті жұрттың қамын жер», – дегендей жас ұрпақты шығармашылық рухта тәрбиелеудің маңызы зор. Ол үшін ақын-жазушыларымыздың өлеңдері мен шығармаларының қосар үлесі сөзсіз. Халқымыздың қаламынан нұр жауған жазушылары: Абай Құнанбаев, Ахмет Байтұрсынов, Мұхтар Әуезов, сияқты жазушыларымыз қазақ халқының мақтанышы. Абай мен Мұхтардың шығармалары, Ахмет пен Шәкәрімнің асыл туындылары тәрбиенің қайнар, таптырмас құралы болып табылады. Халқымыз өскелең ұрпақ тәрбиесінде ұлттық игіліктер мен құндылықтар, дәстүр сабақтастығын сақтауды мақсат тұтқан. «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деген Мұхтар Әуезовтің сөзінде қаншама ұлттық тәрбие, болашақты болжаған көрегенділік жатыр. Ұлт боламыз десек, тәрбие ана сүтімен беріліп, ана тілімізбен қалыптасып, дәстүрмен үндесіп жатуы шарт.

Тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңі ұрпақтың рухани байлығы, мәдениеті, саналы ұлттық ойлау қабілеті мен біліміне байланысты. Осы орайда егеменді еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалынып жатқан талпыныстар оқытудың, тәрбиелеудің әр түрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, терең білімді, ізденімпаз, барлық іс-әрекеттерінде шығармашылық бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын жеке тұлға тәрбиелеу ісіне ерекше мән беруде.

Тілді үйретуші, ең алдымен, үлкен патриот иесі бола білуі керек. Ертеңгі ел тізгінін ұстар азаматтың қалыптасуының негізі де осы Отанын сүюінен, ана тілін құрметтеуден туады. Сондықтан қазақ тілін үйретуде қандай тақырып таңдалып оқытылмасын, оның аясында халқымыздың тұрмыс-тіршілігінен хабардар ететін сөздік қорымызбен қатар отаншылдық мақсат та тұнып тұруы тиіс.

Қазіргі жаһандану заманында көптілділдік маңызды рөл атқаратыны сөзсіз. Осыған сіз бен біз болып өз үлесімізді қоссақ деген ойдамын. «Тілі

бірдің – тілегі бір», «Тіл тағдыры – ел тағдыры» екендігін жадымызда ұстай отырып, ел бірлігінің негізі – тіл бірлігіне қол жеткізу жолында қызмет ету әр жанның парызы болмақ. Ендеше, жас ұрпақтың қазақ тіліне деген сүйіспеншілігін, өзге тілдерді оқып білуге деген қызығулары мен ұмтылыстарын арттыру арқылы олардың Отанға деген махаббаттарын оятып, өз тағдырын ел тағдырымен мәңгілікке байланыстыратын ұрпақ болып қалыптасуына қол жеткізу – басты міндетіміз және оны орындату мақсатымыз деп білемін.

«Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін түйіндей» келіп, тіл үйрену үшін қажеттілік не мәжбүрлік емес, шынайы қызығушылық болуы маңызды дегім келеді.

«Әрбір азамат мұншама тіл білуі керек» деген тілге қатысты ешқандай халықаралық стандарт жоқ. Сондықтан да қалайда шет тілін, көп тіл білуді міндет қылмай, қажеттілігіне қарай үйренген жөн. Өйткені біздің басты мақсатымыз әлемнің кез келген елінде қызмет істей алатын әлемдік ауқымдағы азаматтарды ғана дайындау емес, сондай-ақ бастысы еліміздің ертеңіне адал еңбек ететін жан-жақты білімді, парасатты мамандар дайындау екендігін естен шығармайық дегім келеді.

Ақпараттық техниканың дамыған заманында тілді үйрену қиындық тудырмайды, қайта көп тіл білгеннің ешбір зияны жоқ. Бірақ Қазақ баласы әуелі отбасында Қазақы рухпен тыныстап, ана тілінің нәрлі уызына қанып, ұлттық рухани тәрбиенің қайнар бұлағынан сусындап өсуі керек. Алғашқы тәрбиені ана тілінде қабылдап, Қазақы қасиетпен жетілген бала кейін қандай ортада жүріп, қанша тіл үйренсе де, өз тілін ұмытпайтын, ұлттық қасиетінен көз жазып адасып қалмайтын болады. Әлихан Бөкейханов сынды алаш арыстарымыздан бастап, кешегі М. Әуезов, Қ. Сәтпаев, Ә. Марғұлан сияқты талай тарландырымыз қанша жерден ресей топырақтарында білім алса да, сол империяның қысымында жүрсе де, ана тілінің идеологиясы мен мәртебесін ең жоғары орынға қойған. Өйткені олардың бәрінің де тілі қазақша шыққан, бірі ауыл молдасынан хат таныса, енді бірі ана тілінде мұғалімдерден тіл сындырған. Яғни, тірек мықты. Тіл ана тілде сайрап тұрғандықтан, ешкім оған балта да шаба алмаған. Иә, көп тіл білу – әрине, мақтаныш. Ана тілін жақсы біліп тұрып, өзге тілде жетік сөйлесе – бұл сүйініш, мақтаныш; ал ана тілін білмей тұрып, өзге тілде сөйлесе – бұл күйініш, өкініш. Өз тілің бірлік үшін,өзге тіл тірлік үшін керек екенін ұмытпайық. Сондықтан «Ана тілің – арың бұл, ұятың боп тұр бетте. Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» деп, ақын Қадыр Мырза-Әли ағамыз айтқандай, әуелі өз ана тілімізді құрметтеп, оны ардақтап, аялап үйренейік те, өзге тілдің бәрін білуге барынша құлшыныс жасайық. Өз тіліміз өзегіміз, халықтық қасиетімізді айғақтайтын алтын тұғырымыз болсын. Әр ұлттың өз тілі өзге тілге жеткізетін көпір есепті. Қазақ тілі – мемлекеттік тіл, ал орыс тілі мен шетел тілдерінің бірін білу тұлғаның ой-өрісін кеңейтеді, оның «сегіз қырлы, бір сырлы» тұлға болып дамуына жол ашады, ұлтаралық қатынас мәдениетін, толеранттылығын және планетарлық

ойлауының қалыптасуына мүмкіндік туғызады. Б. Хасанұлы Қазақстандағы «тілдердің үштұғырлығы» саясатына қатысты: «Көпұлысты тілдік қатынас сұранысы – үштілділік. Қазақстандағы қостілділікті де, үштілділікті де тек қана Қазақстанның мемлекеттік тілі негізінде дамыту шарт», – деген болатын [5, 48]. Үштілділіктің қазақ тілі сыңарын алдымен дамытуды басты назарға ұстай отырып, жүргізілген тіл саясаты еліміздегі әлеуметтік-тілдік ахуалдың тұрақтылығын, мемлекеттік мәртебесіндегі қазақ тілінің кеңінен қанат жаюын қамтамасыз етеді. Көптілді болу – уақыт талабы. Тіл арқылы өсіп келе жатқан ұрпақты әмбебап, жаһандық құндылықтарға қосу, әлемдік кеңістік пен көршілес мәдениеттер өкілдерімен қарым-қатынас жасап, сөйлесе білу дағдыларын қалыптастыруға болады. Көптілділік қазіргі әлемнің басты мәселесі – адамдар арасындағы келісім мен өзара түсінушілікті шешуге көмектеседі. Елдің ертеңі өресі биік, дүниетанымы кең, кемел ойлы азаматтарын өсіру үшін бүгінгі ұрпаққа ұлттық рухани қазынаны әлемдік озық ой-пікірімен ұштастырған сапалы білім мен тәрбие берілуі қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Жұмабаев М. Көп томдық шығармалар жинағы. 1 том. -Алматы: «Жазушы», 2008. -208 б.
2. Бельгер Г. Қазақ дәптері. -Алматы: «Өлке», 2011. -272 б.
3. Исмаил Гаспринскийдің нақыл сөздері. «Аңыз адам», 2014, №20.
4. К. Стасевич. Иностранный язык помогает думать на любом возрасте. «Наука и жизнь», 2014, №7.
5. Хасанұлы Б. Ана тілі – ата мұра. -Алматы: Жазушы, 1992. -272 б.

***

БІР БУЫНДЫ ТҮБІРЛЕРДЕ БОЛАТЫН ФОНЕТИКАЛЫҚ БЕЛГІЛЕР

КАБАЕВА А. А.
магистрант Қазақстан Республикасы, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ,

Аңдатпа. *Мақала бір буынды түбірлерде болатын фонетикалық ерекшеліктер мәселесіне арналған. Қазіргі тіліміздегі түбір сөз ретінде танылған сөздердің қазіргі қалпы тарих бойында дамудың нәтижесінде түрлі өзгеріске ұшырып жеткен сөздер екендігі анықталып, мысалдармен дәйектелініп берілген. Түркі тілдеріндегі бір буынды түбірлер толық мағыналы болғандықтан, жеке атау ретінде анықталып, сөз тіркесінде, сөйлем жүйесінде, мәтінде жұмсалынатындығы айтылады.*

Кілт сөздер: *фонетика, бір буынды түбірлер, түбірлер синкреттілігі, түбір морфемалар, фонетикалық сипат.*

Бір буынды түбірлердің фонетикалық құрылым туралы бұған дейінгі жалпы зерттеулер мәселесінде де айтылды. Қазіргі қазақ тілінде түбірлерден әр түрлі аффикстер арқылы жасалғандар туынды түбірлер ретінде танылады.

Қазіргі тіліміздегі түбір сөз ретінде танылған сөздердің қазіргі қалпы тарих бойында дамудың нәтижесінде түрлі өзгеріске ұшырып жеткен сөздер. Түбір морфемалар бір буынды болып келеді. Лексикалық қордың ұйытқысы бір буынды болып келуі тек қазақ тіліне ғана емес, бүкіл түркі тіліндегі сөз таптарының бәріне тән. Бір буынды сөздер қазіргі қазақ тілінде жиі қолданылады.

Бір буынды түбірлердің фонетикалық сипаттары туралы айтқанда бір келесі тұстарға назар аударамыз.

1. Алғашқы негіздің – түбірдің бір буынды болуы.
2. Ықшамдалу (үнем) заңдылығы (қағидасы – принципі)
3. Ішкі компоненттерге ыдырау.

Түркі тілдерінде түбір өзгермейді, ал славян тілдерінде өзгеріске түсіп отырады. Түркілік түбір негізінен бір, кейде екі буынды болып келеді. Түбірдің негізгі ерекшелігі ретінде толық мағыналылығы, тұлғалық сипатының өзгермеуі, әрі қарай бөлшектеуге келмейтіндігі аталады. Түркітануда түбір «формадан мазмұнға» принципі негізінде қарастырылатындықтан, оның тұлғалық дамуы сөз болады. Өзге түркі тілдеріндегі секілді қазақ тіліндегі түбір құрамы негізінен бір буынды.

Түркі тілдеріндегі бір буынды түбірлер толық мағыналы болғандықтан, жеке атау ретінде анықталып, сөз тіркесінде, сөйлем жүйесінде, мәтінде жұмсала береді. Тарихи тұрғыда түбір түбіртектерге (силлабофонемаларға) бөлшектенеді, мағынасы синкретті болады. Түбірдің «әрі қарай бөлшектеуге келмеуі» – шартты ұғым. Мысалы, қазіргі тіліміздегі тау, тас, тіл, сөз, кел, анық, асық, айт, бала, баға, тұр, жүр, жатыр, оқы, т.б. сөздер түбір ретінде танылады, ал тарихи даму жүйесінде бұл сөздер морфтарға жіктеледі.

Түбір туынды сөз жасаудың негізгі ұйтқысы саналады. Түбір – негізгі морфема, өйткені өзге (көмекші) морфемада лексика-лық мағына болмайды. Түбір жеке тұрып та, грамматикалық жағынан түрленіп те дербес сөз болады, жеке сөздің қызметін атқара алады.

Қазіргі тілде екі буынды байырғы түбірлер ретінде танылып кеткен сөздердің кейбірінің түбір мен қосымшаға ажыратылатыны байқалып тұрады. Ерте замандарда түбірлер бір буынды болған десек, екі буынды, үш буынды түбірлердің қалыптасып қолданысқа түскеніне де көп заман-дар өткенін тарихи ескерткіштер материалдары дәлелдейді.

И.А.Батманов бір буындылармен қатар екі-үш буынды түбірлердің Енисей ескерткіштерінде кездесетінін айтады [1, 41].

Ғалым Ғ.Айдаров Орхон ескерткіштерінде зат есімдердің бір буынды, екі буынды болып келетіндігін, зат есімдердің үш буындылығы күрделі сөздерде кездесетіндігін айтады [2, 90-93].

В.Насилов көне ұйғыр жазба ескерткіштерінде бір буынды, екі буынды түбірлердің мол екендігін үш буынды түбірлердің аз екендігін айтады[3,12-18].

Бір буынды, екі буынды түбірлерді салыстырғанда кейбірінің бір буынды түбірдің негізінде қалыптасқан екі буындылар екенін байқауға болады. Қазіргі қазақ тілінде дыбыстардың тарихи ауысулары арқылы жасалған түбірлер көптеп кездеседі. Мысалы жақын, жуық сын есімдерінің түбірі жағ, ал -ын,-ық аффикстері түбірге сіңіскен, нәтижесінде екі буынды түбірлер тарих бойында қалыптасқан.

Сондай-ақ, жүйрік-йүгрүк пен жүгір-йугүр үш буынды түбірлердің түбірі бір буынды жү-йу бір буынды түбірі.

Қазіргі қазақ тіліндегі құрға, қура түбірлері де ерте замандарда бір буынды түбір болған. Тілдің тарих бойында дамуының нәтижесінде бір буынды құ түбірінен есте жоқ ерте замандарда екі буынды түбірлер қалыптасқан. Құрға екі буынды етістігінен -ғ дыбысының түсіп қалуынан қура етістігі жасалған. Құрға етістігінде -ға аффиксі жұрнақ қызметін атқарып тұрса, қура екі буынды етістігінде -ра аффиксі етістіктен етістік тудыратын жұрнақ қызметін атқарып тұр.

Қазіргі қазақ тілінде -ға, -ра аффикстері сөзден сөз тудыра ала ма? Тарих бойында кейбір жұрнақтар сөз тудыру қызметінен айрылып қалатындығын тіл фактілері дәлелдейді. Үндіевропа тілдерін зерттеген ғалымдар тарихқа белгісіз ежелгі дәуірлерде қазіргі тілдерге негіз болып қаланған ата (тек) тілде әрі сөздің, әрі буынның қызметін атқарған комплексті дыбыс болған деген қорытындыға келген. Фонологиялық жағынан дауыстыға немесе дауыссызға ажыратуға келмейтін мұндай дыбысты силлабофонема деп атаған.

Қазақ тілі грамматикаларында, түркітанымдық әдебиеттерде етістік түбірін белгілейтін анықтама бар. Ол анықтама бойынша бұйрық райдың екінші жаққа қаратылып айтылатын анайы түрі етістіктің түбірі делінеді [4, 280]. Олай болса, барма, келме, айтпа деген етістіктер бұйрық райдың екінші жағында айтылғанымен түбір етістік деп тануға болмайтындығы жоғарыдағы анықтаманың бір жақтылығын көрсетеді. Бұл мәселе жөнінде 2002 жылғы Қазақ грамматикасында етістіктің түбір тұлғасы мен бұйрық райдың 2-жақ тұлғасы бір емес, олар сыртқы түрі жағынан ғана сәйкес келеді, сондықтан оларды ажырата білу қажеттігін айтып, алғашқы пікірлер мен анық-тамалардан басқаша анықтама берген [4, 301].

Түбір мен сөз деген лингвистикалық атаулардың да бір-бірінен айырмашылығы мына мысалдардан анық көрінеді.

«Дүние - үлкен көл, Заман – соққан жел» деген сөйлемдегі сөздерді талдасақ, сөйлемде алты сөз бар, соның бесеуі түбірмен үйлеседі, ал біреуі (соққан) сол тұлғада түбір деуге келмейді. «Соққан» сол тұлғада сөз, бірақ түбір емес. Түбір етістіктер деп танылып жүрген сөздер морфологиялық құрылысы жағынан да, лексикалық мәні, грамматикалық қолданылуы жағынан да әр түрлі. Кел, ал, бар, бер әрі қарай бөлшектеуге келмейтін етістіктер түбір етістіктерге жатады. Мұндай түбір етістіктер көбінесе бір буынды болып

келеді. Тарихи тұрғыдан алып қарағанымызда көне жазба ескерткіштерді тілге тиек етіп ғылыми талдау жасасақ, қазіргі негізгі түбір деп танылып жүрген бір буындылардың ішінен де туынды тұлғалардың бар екендігін тіл фактілері көрсетеді. Түбірлердің дамуы ұзақ уақытты қамтығандықтан алғашқы түбірлерді анықтау қиынға соғады. Түбірлердің құрылымының тарихи дамуы, оны туыстас тілдер материалдарымен, тілдік тарихи ескерткіштер фактілерімен салыстырып зерттеу арқылы ғана емес, тілдің құрамында қалыптасқан элементтерді зерттеу қажеттігін туындатады.

Қазіргі қазақ тіліндегі түбір сөздердің өзін түбір мен қосымшаларға ажыратуға болатынын көреміз. Түбір сөздердің дамуын қарастырғанда тіл фактілерін көне жазба ескерткіштер фактілерімен де, туыстас тілдер фактілерімен де салыстыра қараудың мәні зор.

Фузия – қазақ тілінің морфологиялық құрылысына үлкен із қалдырған процестің бірі, фузия арқылы жеке түбірлер, түбір мен қосымшалар, қосымшалар мен қосымшалар бір-бірімен жымдасып кеткен. Фузияға ұшыраған тілдік элементтер өздерінің лексикалық дербестігінен айырылып қалуы түбірлер мен қосымшалардан байқалады[5,101]. Біздің пікірімізше, тіліміздегі «түбір» деген лингвистикалық терминнің өзі «түпкі тамыр» дегендегі «түп» сөзімен үнемдеу заңы бойынша «тамыр» сөзінен ықшамдалып, «-ыр» жұрнағы арқылы жасалған туынды сөз.

Тілдің негізін құрайтын бір буынды түбірлердің табиғатының толық ашылмауы түбірдің бірнеше сатылы даму жолы мен күрделі табиғатына байланысты. Түбір сөздер тұлғасының қарапайымнан күрделіге дамуы басты ерекшелік болғанымен, фонетикалық заңдар бойынша ықшамдалу, редукция, элизия т.б. құбылыс-тарды басынан өткізіп, қайта күрделенуі түбір табиғатын айқындауда қиындық туғызады.

Ықшамдалудың барлық түрі морфонологиялық құбылысқа жатады. Өйткені олар сөйлеу дәстүрінің қалыптасуына байланысты ықшамдалып, сөздің бұрынғы толық қалпымен жарыса айтылады. Бұған дауысты дыбыстардың редукциясы (орын орны, ауыз - аузы, жеңеше -жеңше), дауыссыз дыбыстардың түсіріліп айтылуы (недәуір - едәуір, жубану - жуану, суғару - суару, бірдеңке бірдеңе, барғансын - барғасын), апокопа (ерсілі-қарсылы - ерсіл-қарсыл, келеді - келед, барамын - барам), гаплология (әнәугүгүні - әнәугүні, Мәмедәлі - Мәдәлі, Мәметжан - Мәтжан) жатады.

Тіл – өзін-өзі реттеп отыратын жүйе. Тілдің эволюциялық дамуында екі үрдіс қатарласа жүретіні мәлім: біріншісі ой-сананың күрделенуі тәрізді факторлармен байланысты тілдік бірліктердің күрделену үрдісі болса, екіншісі – ықшамдалу үрдісі. Ықшамдылық, жинақтылық тілдің қызмет етуіне қолайлы. Сондықтан аса күрделі элементтер шектен тыс көбейіп кетуіне ықшамдалу үрдісі, жол бермейді. Тіл қолданысында едәуір варианттардың пайда болуы күрделі бірліктердің ықшамдалу үрдісімен байланысты деуге болады. Тілдік нормаларда босаң аймақтардың пайда болуы тілдегі ықшамдалу құбылысының нәтижесі.

Ықшамдалу - тіл құрылысына кең тараған көне заңдылықтардың бірі. Тілдік деректерді саралай, талдай келе, ықшамдалу ауызекі тіл жүйесінде алғаш пайда болғандығы туралы пікір ертеден қалыптасқан. Ал ауызекі тілдің алғашқы екеніне сүйеніп, ықшамдалу заңдылығы тіл дамуында көне замандардан бастап, тіл дамуынан орын алып келе жатқан және күні бүгінге дейін қызмет етіп келе жатқан заңдылық екендігі дәлелденген.

Тілдік деректерге қарағанда бір буынды түбірлердің кейде компоненттерге ыдырауын жоққа шығаруға болмайды. Ол жөнінде Б. Юнусалиев «Омертвевшие корни не исчезают бесследно. Они лишились лишь лексической самостоятельности, но их звуковая материя продолжает жить в той или иной форме в основе новообразованных корневых слов», деп туынды тұлғалардың да дербестігін жоғалтуы мүмкіндігін айтады [6, 220].

Ғалым Б. Сағындықұлы «Бір ғана дауысты дыбыс пен бір ғана дауыссыз дыбыстың тіркесуінен тұратын тілдік бөлшекке түбірлердің түбірі, негіздердің түп негізі болып есептелетіндіктен түбіртек деп атау беріп жүрміз» – дейді [7,94].

Түбіртек – фонема, морфема, сөз, сөз тіркесі, сөйлем сияқты тілдік бірлік. Күрделілігі жағынан фонема мен морфеманың аралығынан орын алады. Жаңадан мәлім болған бұл тілдік бірліктің ғылыми жұртшылыққа кеңінен таныс тілдік бірліктерден басты өзгешелігі – мен мұндалап тұрмайды, ап-айқын ажыратыла салмайды, тіл қойнауының терең қатпарларына мықтап жасырынған.

Тілдегі кез келген сөзді түбіртекке бөліп жіктеу, әсіресе оның лексикалық немесе грамматикалық мағыналарын табу қиынның қиыны, тап-таза этимологиялық жұмыс.

Тіл-тілдегі фонемалар қаншалықты ескі болса, түбіртектер де соншалықты ескі. Түбіртек тіл тарихының бойында өмір сүріп келеді. Қазақ тілінде де тарихқа белгісіз ежелгі дәуірлерден бері өмір сүріп келе жатқан түбіртектер бар. Бірақ олар бірен-саран.

Мысалы, ақ (судың өз арнасымен төмен қарап жылжуы, бір орында тұрмай ілгері қозғалып отыруы), ат (лақтыру), ас (тауды, белесті басып әрі өрлеу), аз (арықтап жүдеу, еттен арылу), ін (жерді үңгіп жасаған, жабайы аңдар жататын орын, үңгір), ұр (сабау, соғу, тоқпақтау), үн (құлаққа естілетін дыбыс, дауыс), т.б.

Жұрнақтар түбір сөздің мағынасына мағына, формасына форма косып қана қоймайды, оның сырткы түр-тұрпаты мен қызметін де өзгертуге үлкен ықпал жасап отырады. Мәселен, жоқта, қолда, қошта, тісте, таста, тыста, ауыздықта, бауызда, саула, жүректі, көзсіз тәрізді туынды сөздердің әуелгі морфемаларын кейбіреуінен бөліп алуға болса, кейбіреуін бір-бірінен бөліп қарауға тіптен келмейді. Мұнда түбір мен косымша абстракцияланып, мүлдем (таста, бауызда, жүректі) кірігіп кеткен. Яғни өзара бөлшектенбейтін бір бүтін сөзге айналған. Демек, жұрнақ, арқылы бір түбірден қанша туынды түбір жасалса, соншама сөз сөздік құрамға жаңа сөз болып көбейеді.

С. Е. Малов ең ежелгі Енесей ескерткіштерінің өзін V ғасырға, Орхон ескерткіштерін VIII ғасырға жатқызатынын ескерсек, аш, ашыт, ашын, ашық, ашықтық, ашыл, ашыр көне ескерткіштер тілінде қазіргі қазақ тіліндегідей екі буынды үш буынды болып қолданылған дейді. Бұл деректер екі, үш буынды түбірлердің Орхон-Енесей ескерткіштеріне дейін-ақ қалыптасқанын көрсетеді. Әуелгі түбірлердің құрылым жүйесі қандай болғандығы жайындағы мәселе тіл білімінде ғалымдардың зерттеулерінде бірізді емес.

Тілдің дамуы баяу дами отырып сансыз ғасырларға созылғанда, тілмен бірге өмір сүрген халық тарихы мен тіл тарихы қандай кезеңдерді өткерді деген мәселелер әлі де терең зертеулерді қажет етеді.Тілдегі түбірдің өзгерісіне сөз құрамындағы дыбыстардың өзара әсері де күшті болған.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Батманов И. А. Язык енисейских памятников древне-тюркских письменности. – Алматы, 1999. – с 41.
2. Айдаров Ғ. Язык орхонских памятников древнетюркской письменности. – Алматы, 1981. – с 90.
3. Насилов В. М. Древнеуйгурский язык. М., 1953. – с 206.
4. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі: Морфология. Алматы, 1992, - 280 б.
5. Оралбаева Н. Қазақ тілінің морфологиясы. – Астана, 2002, – 101 б.
6. Юнусалиев Б. М. Киргизская лексикология. – Фрунзе: Илим, 1991. – С 220.
7. Сағындықұлы Б. Қазақ тілі лексикасы дамуының этимологиялық негіздері. -Алматы: Санат, 1994. - 94 б.

***

УДК 82.09.

ТӨЛЕН ӘБДІКОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЗМ

ҚАДЫРОВ Ж.Т.,[1] КЕҢЕС М.С.[2]

[1]филология ғылымдарының кандидаты, профессор, М. Қозыбаев атындағы СҚУ, «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының меңгерушісі, Петропавл қ. E-mail: zhkadyrov_7772mail.ru

[2]М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті» КЕАҚ Тіл және әдебиет институты, «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасы, 7М02301 «Филология» мамандығының 1 курс магистранты, Петропавл қ. E-mail: Kenes.mad17@gmail.com

Аңдатпа. *Мақалада Төлен Әбдіков шығармаларындағы кейіпкер психологиясы мәселесі қарастырылады. Төлен Әбдіков шығармаларындағы кейіпкер психологиясын сомдаудағы шынайылығы, адам жанының ішкі*

иірімдерін айшықтап көрсету мақсатындағы амал-тәсілдерінің қолданысы, идеялық-эстетикалық көрінісі, стилі айқындалады. Сондай-ақ, суреткер шығармаларына тән психологиялық, лирикалық сарындардың, философиялық ой астарларының ерекшелігі беріледі. Драматизм, трагедиялық тағдыр, жаратылысы қызық характерлердің ұтымды көрінісі сипатталады.

Түйінді сөздер: *психологизм, стиль, философиялық ой, тағдыр, жан толғанысы, драматизм, кейіпкер психологиясы.*

Жазушылардың басты мақсаты тұлғаның жан қозғалысын, жанның нәзік иірімдерін терең сезімталдықпен суреттеу еді. Көркем шығармада басты нысан етіп адамды алғандықтан, оның ішкі-сыртқы болмысы шынайылықпен сомдалып, адам жанының ішкі иірімдерін айшықтап көрсету мақсатында психологизм тәсіл ретінде алдыңғы орынға шықты. Қай дәуірдің, қай елдің әдебиет туындыларын ақтарсақ та, адамның ішкі жан иірімдерінен көрініс беретін тың туындыларды кездестіре аламыз. Психологизм – әдебиеттің көркемдіктің шыңы деп айтсам артық айтпас едім. Кейіпкер жанының ішкі-сыртқы жан дүниесінде орын алып жатқан сезім иірімдерінің шығармада көрініс табуы – оның көркемдік бағасын арттыра түсіп, өз оқырмандарын табуына үлкен септігін тигізері тайға таңба басқандай. Б.Майтанов: «Көркем шығармадағы өмір шындығының кепілі – психология да, соны жеткізу амал-тәсілдерінің жиынтығы немесе идеялық-эстетикалық шығарма феномен – психологизм» [1, 232 б.], – деп анықтама береді. Кейіпкер психологиясы көрініс таппаған туынды – тұзы жоқ ас сияқты, тұссыз астың татымсыздығындай, психологизмсіз қара сөздің де өтімділігі жоқ деп есептеймін. «Қазақ шығармашылығында 60-80 жылдары Ә.Кекілбаев, Д.Исабеков, О.Бөкей, А.Сүлейменов, Т.Ахтанов, С.Мұратбеков, М.Мағауин, Т.Әбдіков, Ә.Нұрпейісов, Т.Жармағамбетов шығармалары әдеби айналымға жаңа бетбұрыс алып келді» [2, 49 б.].

Осы дүйім жұрттың ішінде ерекше көзге түсетіні Төлен Әбдік. Төлен Әбдіков адам болмысының ішкі нәзіктік сезімдерін, рухани байлығын, кіршіксіз тазалығын, адамгершілік қасиеттерін, ішкі ой мен жан сезімдерін сөздің құдіретімен бейнелеуді арқау еткен жанның бірі. Қаламгердің қолынан туындаған кейіпкерлер қазіргі қоғамдағы шиеленістерге тәрбие болатындай эстетиканың құралы. Төлен Әбдіковтың шығармашылығында өзгешелік стиль бар. Жазушы жақсылық пен жамандықты негізгі объект етіп ала отырып, адами, рухани құндылықтарды жоғары қойып, дәріптейді.

Суреткерге тән негізгі қасиет – шығармаларына психологиялық, лирикалық сарындармен қатар, философиялық ой дарыту басым. Яғни, оның қаламынан туған шығармалар философиялық астарларға бай. Сондай-ақ асқынған драматизм, трагедиялық тағдыр, жаратылысы қызық характерлер ұтымды көрініп отырады. Мысалы, Т.Әбдікұлының ең алғашқы шығармаларының бірі «Оң қол» әңгімесін алатын болсақ. Адамның екіұдай күй кешуін, оның ішкі өмірінде мүлгіп жатқан әлдекандай беймәлім күштердің бас

көтеруін суреттеген қаламгерлеріміздің бірі – Төлен Әбдіков. Адам жанының осындай екіұдай күйін ол «Оң қол» әңгімесінде – «ішкі тұлғаның екіге жарылуы» деп атапты. Оқырман қауымды әңгіме тігісін түгендеп отыруы үшін оның мазмұнымен қысқаша таныстырсақ: «…Март айының аяқ кезінде бізге жасы он жетілер шамасындағы бір қыз түсті. Қабылдау үстінде ата-анасы қыздың өзін-өзі бірнеше рет қылғындырып, өлтірмек болғанын айтты. Маңындағылары аман алып қалған. Ал қыздың өзі мүлде басқаша баяндайды. Ол маған қастандық жасаған – мынау, бұл менікі емес, мүлде бөтен қол, мені өлтіргісі келіп жүр, – деп өзінің оң қолын көрсетті. Бізде мұны ішкі тұлғаның екіге жарылуы деп атайды…» [3, 4 б.].

Яғни, бір дененің ішінде екі түрлі жан иесінің кезектесіп, не қатар өмір сүруі. Мен палатаға кіргенде Алма кереуетте жатыр екен. Оң қолы кеңірдегін тас қылып қысып алған. Сол қолымен жанталасып айырмақ болады. Сестра екеуміз оң қолға қатар жармастық. Қолын қайырып кереуеттің астына апарғанда, түрі көкпеңбек болып кеткен Алма көзін ашты. Тұла бойы қалшылдап, көпке дейін өзіне-өзі келе алмады… Жазушы Төлен Әбдіковтың шығармаларының бірден-бір ерекшелігі, жеке адамның санасындағы, ойлау жүйесіндегі сан алуан сезімдік, психологиялық, философиялық құбылыстарды, сана қозғалысының пластикасын беру мен жан диалектикасын монологқа, ой ағымына, түс көруді талдауға және де психологиялық сыртқы детальдарға (ым мен ишараттарға, іс-әрекеттегі, дауыс ырғағындағы, портреттегі физиологиялық, физиономиялық, сезімдік құбылыстарға) да көңіл бөлген. «Оң қол» әңгімесінде басты кейіпкері – «Алманың түсі арқылы автор адам санасында үздіксіз жүріп жатқан үрдісті, үрей мен қорқынышты, өмір мен өлім арасындағы арпалысты, жан толғанысын көркемдікпен кестелей білген» [4, 5 б.].

Саябақтағы гүлді жұлдырып, дәрігер жігіттің сезімін сынайтын сұлу да, тәкаппар, адал да, ерке Алма ұйқыға ене бастаса-ақ алқымына ұмтылатын оң қолдың опасыздық әрекеті тұқым қуалаған қауіпті сырқат; оны медицинада дененің екі жарылуы дейді, ал әдебиеттануда адам ішіндегі адам деген тәсілді жазушы тігісін жатқыза пайдалана білген. Шығарма сюжетін берудегі суреткер шеберлігі сондай, әңгімені оқып отырып, көз алдында өтіп жатқан киноленталарға куәгеріндей кейіпкеріменбірге қуанасың, бірге қайғырасың, бірге қорқасың. Жазушының кез келген туындысының кейіпкерлері сөз саптасынан бастап дүниетанымына дейін ерекшеленіп тұруымен оқшауланады.

Бұл әңгімедегі оң қол – бірден беріле салған нақты шындық – ақиқат. Оң қол – Алманың, яғни, он жеті жасар сұлу да аққу жанды нәзік, қияли қыздың ерекше тағдыр иесі екендігінің көрінісі. Алма трагедиясы сонымен қатар адам жанының беймәлім сырларының ашылған тұсы. «Оң қолдағы Алма өз бойындағы әзәзілдің (оң қолдың) темір құрсауына шыдай алмай жантәсілім береді. Өйткені оң қол Алманың ықпалынан шығып, өз алдына тіршілік еткен (тұншықтыру) нақты күшке айналады. Жоқ! – деп баж ете қалды Алма. – Жоқ,

жоқ. Менікі емес… Жоқ, жоқ! Оң қол әңгімесіндегі бақытсыз қыздың арғы аталарының бірі өзін-өзі өлтірмек болып, бірақ идея іске аспай қалған» [5, 4 б.].

Енді генетикалық ақпаратқа енген осы идея пәленбай ұрпақтан кейін қыздың жадында жаңғырып, ақыры жүзеге асып қыздың мерт болуымен аяқталады. Барлық әрекет ең алдымен ойдан басталады десек, жаман ой, жаман әрекетпен аяқталуы тиіс. Ендеше үлкен жауапкершілік осы ой арқылы басталуы керек. «Тіршіліктің мағынасын іздеу деген бір қиын іске бел буған екенсіз. Мұның өзі, шындап келгенде, рух деп аталатын ұлы әлемге сапар шегу ғой… Менің ойымша, адам өмірі – жақсылық пен жамандықтың мәңгілік қақтығысы деген қалыптасқан тұжырым әлі де ойлануды қажет етеді. Себебі, жаңағы Жақсылық пен Жамандықты жеке-жеке бұлғалықтап екі жаққа бөліп қоя алмайсың [6, 7 б.]. Егер әрқайсымыз өзіміздің кейінгі ұрпақтың біз ойлаған қиянаттар мен біз жасаған қателіктердің отына күйюі мүмкін екенін сезіне алсақ онда, біздің тіршілік бұдан гөрі маңызды болар ма еді?

Жазушының «Тозақ оттары жымыңдайды» деген шығарманың, тақырыбы кез келген оқырманның ой-санасын бірден жаулап алары хақ. Не үшін Тозақ оттары? Жалпақ тілмен алғанда Тозақ – мұсылмандық ақырзаман туралы ілімде күнәһар мен дінсіздердің о дүниеде жазаланатын орны. Тозақ құрбандары отқа жанатыны, отты шынжырларымен бұғауланып, қатты азап шегетіні айтылады. Тозақтағыларға оттан киім кигізілген төбелерінен қайнап тұрған су құйылады. деген тұжырымдар туындайды. «Араку тайпасының тыныш, бейбіт өмірінің тас-талқанын шығарып өмірлерін тозаққа айналдырып, жалмап жұтады. Янумака абыз шалдың айтқанындай орман алқабындағы ақ адамдардың атқан оқтары көкте жарқыраған құбылыстарды міне тозақ оттары деп түсіндірді» [2, 4 б.].

Жалпы бұл шығарма мәңгілік, өлмейтін тақырыпты қозғайтындығымен құнды. Бұл шығарманы тұтас халықтың тағдыры деп те, жеке адамның тағдыры деп те қарастыруға болады. Бейкердің өкініші арқылы жазушы адам өкінішінің өлшемін көрсететін секілді. Осы өкініш арқылы жалпы адам болып ғұмыр кешудің мәні мен мақсаты айқындалатындай. Алтын тақта отырып, қайғы мұңсыз ғұмыр кешсе де адам неге белгілі бір сәтте туған халқы туралы, тамыры туралы, кіндік қаны тамған топырағы туралы ойлайды? Бұл – сөзбен айтылмайтын, терең түйсікпен ғана шешілетін жұмбақ.

Төлен Әбдіктің шығармашылығында дәстүр жалғастығыда сезіледі. Бұл жайында әдебиет сыншысы Мырзан Кенжебайдың баспасөз бетінде жарық көрген мақалаларының бірінде кешегі Х.Есенжанов, Ғ.Мүсірепов, Ғ.Мұстафин, А.Нұрманов, М.Иманжанов, Т.Жармағанбетов шығармаларынан бастап бүгінгі Т.Әбдік, Б.Нұржекеев, Т.Нұрмағанбетов, Қ.Мұханбетқалиев, С.Мұратбеков, Д.Исабеков, С.Балғабаев туындыларының арасындағы дәстүр жалғастығының барлығын, әдебиет игілігі үшін қызмет еткен осынау бірнеше буын қазақ қаламгерлерінің шығармашылық жолын салыстыра, сабақтастыра сөз етеді.

Расындада, Төлен Әбдіктің прозалық шығармаларынан өзінің жаңашылдығымен қоса дәстүр жалғастығында байқай аламыз. Мысалы,

жазушы шығармашылығындағы «Өліара» романын алсақ, мұнда жазушының тақырып емес, бәріне таныс, барша жазушылардың шығармашылығында кездесетін өз халқының тағдырын бейнелейді. Алайда, Төлен Әбдіктің бұл шығармасы жазушының жан-жақты білетін, жан-жақты ойлайтын, мәселенің бетін емес, түбін көретін, өз халқының тағдырын өз өміріндей жан-тәнімен сезінетін жанқияры екенін дәлелдейді.

Түйіндей келгенде, жазушы Төлен Әбдіков шығармаларының өзіне ауыр жүк арқалайтынын байқаймыз. Егер, қаламгер көтерген тақырыптарды орынды бағамдай білетін болсақ, оқырманға берер ойы орасан.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Майтанов Б. Қаһарманның рухани әлемі. – Алматы: Жазушы, 1987. – 232 б.
2. Қанарбаева Б. Қазақ әдебиетіндегі модернизм. – Алматы: 2011. – 49 б.
3. Әбдік Т. Оң қол. – Астана: Атамұра, 2003. – 4 б.
4. Шаханов М. «Оң қолдан» басталған оң жол. Алаш айнасы, 23 қазан, сейсенбі 2012. №188. – 5 б.
5. Теңізбай Аққұм. «Оңқол» үнемі жүрегімді жылытып тұрады [Мәтін] / Аққұм Теңізбай // Нұр Астана. – 2008. – 16-23 сәуір. – 8 б.
6. Т.Әбдік. Парасат майданы. – Астана: Атамұра, 2002. – 7 б.

***

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЭКСКУРС: ГОСУДАРСТВЕННЫЕ СИМВОЛЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (в рамках формирования поликультурной компетентности в воинском коллективе Национальной гвардии Республики Казахстан)

КАЛИЕВ Б. А.

преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр гуманитарных наук, майор, г. Петропавловск.

Наш путь в будущее связан с созданием новых возможностей для раскрытия потенциала казахстанцев. Развитая страна в XXI веке – это активные, образованные и здоровые граждане. Что нам нужно сделать для этого?

Народ Казахстана принял Стратегию-2050, чтобы казахстанцы крепко держали в своих руках штурвал будущего страны. Сегодня по долгосрочным планам работают многие успешные страны - Китай, Малайзия, Турция [1]. Стратегическое планирование в XXI веке является правилом номер один. Ибо никакой ветер не будет попутным, если страна не знает маршрута и гавани

прибытия [2]. Стратегия-2050, как путеводный маяк, позволяет нам решать вопросы ежедневной жизни людей, не теряя из виду нашей главной цели.

Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией. В современном мире простой поголовной грамотности уже явно недостаточно. Наши курсанты должны быть готовы к тому, чтобы постоянно овладевать навыками работы на самом передовом оборудовании и самом современном производстве. Необходимо также уделять большое внимание функциональной грамотности наших курсантов, и в целом всего подрастающего поколения. Это важно, чтобы курсанты были адаптированы к современной жизни [3].

Казахстан – современное состоявшееся государство, в рамках которого успешно и последовательно формируется молодая многообещающая политическая нация. Через этот процесс с разной степенью успеха проходили все страны, обретшие независимость на рубеже XX и XXI веков. Однако при некоторых общих чертах каждая из этих стран реализовала собственную модель национально-государственного развития.

Нация, как известно, проходя через различные этапы своей истории, формирует собственный образ патриотизма, опираясь как на уже имеющиеся достижения, так и на собственный образ будущего. Что же означает сегодня быть патриотом Казахстана? В чем именно заключается казахстанский патриотизм? Что объединяет сегодня казахстанского политика, бизнесмена, ученого, деятеля, спортсмена? Что соединяет воедино разные поколения, которые жили, живут и будут жить на земле Казахстана?

В первую очередь – уважение к стране, к ее многонациональному народу, к ее достижениям, к общим символам и политическим институтам, которые сегодня олицетворяют единство всех казахстанцев. Казахстанский патриотизм – общий для всех жителей, населяющих многонациональный Казахстан, и вместе с тем основанный на глубоком уважении к традициям национальной культуры и духовности казахского и других народов страны, внесших свой вклад в формирование общего для всех граждан достояния. Казахстанский патриотизм опирается на традиции светского государства и вместе с тем основывается на уважении ко всем традиционным религиям, которые исповедуют народы страны, и опирается на глубокие традиции межрелигиозного диалога и толерантности. Казахстанский патриотизм, несомненно, имеет гражданский характер и, признавая существующие различия в политических взглядах и убеждениях, предполагает уважение к сложившимся за годы независимости в Казахстане политическим институтам и традициям.

Значимыми элементами казахстанского патриотизма, безусловно, должны стать традиционные символы и ценности национальной культуры, формирующие национальное самосознание и идентичность многонационального народа и нашедшие свое выражение в таких значимых национальных брендах, как флаг, герб и гимн Казахстана. Большое значение для формирования национальной идентичности имеет способность казахской

культуры воспроизводить свое уникальное национальное содержание, оставаясь открытой для восприятия культурного опыта других народов.

Первостепенное значение в утверждении межэтнической стабильности и консолидации государство придает своим символам – флагу, гербу и гимну. Государственные символы, как было сказано, предлагаются обществу государством, а не этническими, культурными или иными элитами. Основное значение государственных символов состоит в выражении идеи суверенитета и независимости государства, его культуры и истории. Эти идеи выражаются в государственных символах в абстрактной форме. Если речь идет о полиэтническом и поликультурном обществе и гражданской форме нации, то государственные символы, в первую очередь, флаг и герб, не отражают культурные и иные особенности одного этноса. Например, флаги многих стран состоят из полос различных цветов. Эти цвета выражают различные идеи и ценности идеологического или исторического характера. В таком виде государственные символы рассматриваются гражданами различной этнической и культурной принадлежности как принадлежащие всему сообществу, но не какой-то отдельной его части. Государственный символ выступает одновременно национальным символом, при этом нация понимается как гражданская, а не этническая категория.

В Казахстане, как и в других постсоветских и посткоммунистических государствах, нация понимается в этническом смысле. Для обозначения полиэтнического населения Казахстана как единого сообщества граждан страны в политическом лексиконе употребляется выражение «казахстанский народ», а не «казахстанская нация», как принято в международной практике. Понятие нации применяется, в первую очередь, к этническим казахам как титульному этносу страны. К другим этносам Казахстана это понятие неприменимо. То же самое имеет место и в других постсоветских государствах.

Национально-государственное строительство в современном Казахстане осуществляется по формуле, которую Энтони Смит определил, как «нация на основе доминирующего этноса». Его концепция «этнического ядра» или «доминирующего этноса» описывает ситуацию, в которой социальные идентичности и солидарности, как в традиционных, так и в современных обществах, выстраиваются «вокруг доминирующего этноса, который притягивает другие этносы или их фрагменты в государство, которому он дает свое имя и культурные основания».

В Казахстане ведущим этносом в национальном строительстве являются казахи. Государство получило свое имя по имени своего ведущего этноса, а язык казахов провозглашен государственным языком Казахстана. Реальная практика национального строительства свидетельствует о том, что казахская культура и казахские символы должны стать основой культуры полиэтнического общества. Свое выражение он находит и в государственных символах страны, которые несут на себе отпечаток этнической культуры казахов.

Модель «доминирующего этноса» получила в современном мире большое распространение. Она находит свое применение не только в посткоммунистическом мире, но и в других регионах мира. На основе этой схемы Казахстан стремится соединить в своем национальном строительстве этнические и гражданские принципы, осуществить синтез этнической и гражданской нации. Отражением такого подхода являются государственные символы Казахстана, которые несут в себе этнические черты казахской культуры и истории, но в то же время адресуются не только казахам, но и ко всем гражданам страны. Следовательно, государственные символы Казахстана являются не только этническими символами, но также и гражданскими символами.

Этническая и религиозная толерантности как самостоятельные стороны общей теории толерантности и толерантности – социального процесса в силу общего интереса обеспечение мира и безопасности пересекаются между собой, формируя область, называемую, этноконфессиональной толерантностью, то есть этноконфессиональное воспитание.

Однако в научной практике, как в отечественной, так и зарубежной, до сих пор не сформировалось объективного понимания этого феномена, а отсюда научный спор, что не даёт для него и четкого определения. В обыденном сознании казахстанских граждан этноконфессиональная толерантность есть отражение характера взаимоотношений и социально-политической деятельности субъектов политики, включающих этнические, конфессиональные группы и отдельных граждан, выражающееся в их взаимопонимании и согласии. При таком понимании не выявляется связь между конфессиональным и этническим, а этно- и религиозная толерантность выступают самостоятельными процессами. Этноконфессиональная толерантность не есть простая сумма двух самостоятельных толерантных порядков. Этноконфессиональная толерантность – это признание и обеспечение в обществе права и свободы выбора личностью, принадлежащей к какой-либо этнической группе, религиозного направления и уважительное отношение со стороны членов общества и государства к проявлению этих убеждений, не влекущие за собой ограничения в других гражданских правах и свободах, общественное осуждение и порицание.

Также важной составной частью этноконфессионального воспитания является казахстанский патриотизм, его культурно-цивилизационное своеобразие, открытость миру, уникальный синтез восточной и европейской культур, особая культура диалога. Казахстан – это пространство встречи степной и оседлой культур, тюркского и славянского миров, создавших неповторимый цивилизационный сплав, что особенно актуально в ситуации многочисленных современных «межцивилизационных расколов» и противостояний. Ключевое значение для утверждения имиджа Казахстана может иметь образ его политических институтов, прежде всего институтов президента и парламента. Заслуживает внимания и такой уникальный

казахстанский институт прямой демократии, как Ассамблея народа Казахстана, твердо занявшая свое место в рамках политической системы страны и вносящая огромный вклад в поддержание межнационального согласия и единства. В свою очередь, особого раскрытия заслуживает концепция «евразийской демократии», заявленная и обоснованная Первым президентом Республики Казахстан Нурсултаном Назарбаевым как обобщение политической специфики и опыта страны.

Очевидно, что ключевым модератором имиджа Казахстана является его национальный лидер – Президент Касым-Жомарт Токаев, представлявший страну на всех основных международных форумах и заслуживший признание в качестве значимого политика мирового масштаба. Именно он является инициатором важнейших политических и социально-экономических преобразований, играет значимую роль в выработке общенациональной идеологии и стратегии, отражающей современные устремления народа Казахстана. Именно поэтому особое значение в деле формирования современного казахстанского патриотизма имеет разъяснение политики, проводимой первым президентом страны, нацеленной на обеспечение стабильности и согласия в казахстанском обществе, повышение благосостояния населения, а равно и на консолидацию всех казахстанцев вокруг курса, проводимого руководством страны.

Весомой составляющей политического образа Казахстана, безусловно, является модель национального согласия, модель многокультурного и многонационального общества, основанного на принципах толерантности и «единства во многообразии», и широко обсуждавшаяся в казахстанском обществе «Стратегия национального единства». Национальное единство в соответствии с современным патриотически-просвещенным толкованием этого понятия предполагает создание консолидированного сообщества сплоченных этнических, религиозных и других социокультурных групп. В результате оно обеспечивает безопасность внутри страны. А основой единства является общая история, из которой нужно уметь извлечь необходимые уроки. Очевидно, что необходимо активнее распространять мировую известность казахстанской модели межэтнических и межконфессиональных отношений. В этой связи особое значение приобретает укрепление общенациональных ценностных ориентиров, сплачивающих современное казахстанское общество, – таких, как толерантность, единство, взаимопомощь, благотворительность и др.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь-2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», 17 января 2014г. [Электронный ресурс] Режим доступа:http://www.akorda.kz/ru/page/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-17-yanvarya-2014-g

2. Назарбаев Н.А. Мыслями с народом поделюсь. Алматы, Мектеп, 2007.-228 с.
3. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы. Астана, 2010 г.

***

УДК 330.1

СИСТЕМАТИЧЕСКИЙ ОБЗОР ВИДОВ РЫНКОВ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ: АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ

КОЖАХМЕТОВ Д.Т.
магистр Военного дела и безопасности, старший преподаватель кафедры тыла, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск E-mail: danik.bc1981@gmail.com.

Аннотация. *В данной научной статье представлен систематический обзор различных видов рынков и их классификация с учетом современных тенденций в экономике и мировой торговли. Предложена комплексная классификация рынков на основе их основных характеристик, таких как структура, виды участников, способы организации и торговли. Рассмотрены основные типы рынков, включая товарные, финансовые, услуг, труда и недвижимости, с акцентом на их функциональные особенности и взаимосвязи. Также проанализированы перспективы развития рыночных отношений в условиях глобализации и цифровизации экономики.*

Ключевые слова: *рынки, классификация, систематический обзор, анализ, торговля, эконмические системы.*

В современной экономике рынки играют ключевую роль в организации производства, распределения ресурсов и обеспечения потребностей потребителей. Изучение различных видов рынков и их классификация имеет важное значение для понимания функционирования экономических систем и прогнозирования их развития. В данной статье проводится систематический обзор современных подходов к классификации рынков, а также анализируются перспективы дальнейших исследований в этой области.

Обзор существующих подходов к классификации рынков представляет собой важный этап исследования, поскольку позволяет систематизировать разнообразие рыночных структур и выделить их основные характеристики.

Товарные рынки: рассматриваются основные типы товарных рынков в зависимости от характеристик товаров и спроса на них.

Финансовые рынки: анализируются особенности финансовых рынков, включая рынки акций, облигаций, валюты и деривативов.

Рынки услуг: рассматриваются различные виды рынков услуг, такие как рынок телекоммуникационных услуг, туризма, образования и здравоохранения.

Рынки труда: изучается структура и динамика рынка труда, включая типы занятости, уровень безработицы и тенденции развития.

Рынки недвижимости: анализируются особенности рынка жилой и коммерческой недвижимости, факторы, влияющие на их цены и спрос.

В рамках данного обзора рассматриваются следующие подходы:

1. Географический подход:

- Рынки могут быть классифицированы на основе географических параметров, таких как страны, регионы или континенты.

- Примеры включают рынки Северной Америки, Европы, Азии и т.д.

- Этот подход позволяет оценить региональные различия в экономическом развитии и торговле.

2. Секторальный подход:

- Рынки могут быть классифицированы по отраслям экономики, таким как сельское хозяйство, промышленность, услуги и т.д.

- Каждая отрасль имеет свои специфические особенности, которые влияют на динамику спроса и предложения.

3. Функциональный подход:

- Рынки могут быть классифицированы на основе их функциональных характеристик, таких как товарные, финансовые, услуг и т.д.

- Этот подход учитывает различия в типах товаров и услуг, которые торгуются на рынке, а также способы их обмена.

4. Организационный подход:

- Рынки могут быть классифицированы на основе способов организации торговли и взаимодействия участников.

Тенденции развития рыночных отношений представляют собой динамический процесс, оказывающий существенное влияние на структуру и функционирование экономических систем. Рассмотрим подробнее некоторые из ключевых тенденций:

1. Глобализация экономики:

- Глобализация приводит к увеличению международной интеграции и взаимозависимости экономик различных стран.

- Рынки становятся более открытыми для международной торговли и инвестиций, что способствует расширению возможностей для предпринимателей и потребителей.

- Одновременно с этим возрастает конкуренция как на международном, так и на внутреннем рынках, что требует адаптации бизнес-стратегий и политики государств.

2. Цифровизация рынков:

- Цифровые технологии изменяют способы взаимодействия участников рынка и организацию торговли.

- Появление электронных платформ, онлайн-рынков и цифровых платежных систем упрощает доступ к товарам и услугам, расширяет географию торговли и повышает эффективность процессов.

- Электронная коммерция становится все более значимой, а криптовалюты и блокчейн технологии открывают новые возможности для финансовых операций и инвестиций.

3. Устойчивое развитие и социальная ответственность:

- С увеличением осведомленности об экологических и социальных проблемах растет спрос на товары и услуги, соответствующие принципам устойчивого развития.

- Компании все чаще внедряют социально ответственные практики в свою деятельность, что может влиять на их конкурентоспособность и репутацию на рынке.

- Возрастает интерес инвесторов к компаниям, уделяющим внимание экологическим и социальным аспектам, что отражается в развитии концепций инвестирования, таких как SRI (Socially Responsible Investing) и ESG (Environmental, Social, and Governance).

Эти тенденции обусловлены развитием технологий, изменениями в глобальной политической и экономической среде, а также изменяющимися предпочтениями и потребностями потребителей. Важно учитывать эти факторы при разработке стратегий и принятии решений как на уровне предприятия, так и на уровне государственной политики.

В заключении отмечается, что глобализация становится неотъемлемой частью современных рыночных отношений, усиливая взаимосвязь международных экономик и предоставляя новые возможности для торговли и инвестиций. Этот процесс требует от участников рынка гибкости и способности адаптироваться к изменяющимся условиям на мировом рынке, чтобы эффективно конкурировать и оставаться релевантными.

Важно отметить, что цифровизация рынков трансформирует способы взаимодействия между участниками рынка, сокращает временные и пространственные ограничения, а также создает новые платформы для коммерческой деятельности. Это открывает новые возможности для предпринимателей и потребителей, при условии адекватного использования цифровых инструментов и технологий.

Кроме того, устойчивое развитие и социальная ответственность становятся все более важными аспектами деятельности компаний на рынке. Ответственное поведение бизнеса в области экологии, общественной поддержки и управления поддерживает долгосрочные отношения с клиентами и укрепляет имидж компании на рынке.

В целом, успешные участники рынка должны постоянно анализировать и адаптироваться к изменениям во внешней среде, инновационно мыслить и

стремиться к соблюдению высоких стандартов в области устойчивости и социальной ответственности, чтобы оставаться конкурентоспособными и динамично развиваться в современном экономическом мире.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Сабитов Ж.Б., Шахтырова Л.Д. Экономика Казахстана: проблемы и перспективы развития. Алматы: КазНУ имени аль-Фараби. 2019.

2. Жуматаева Г.Р. Экономика Казахстана: современное состояние и тенденции развития. Астана: Издательство «Петербург». 2018

***

С. ЖҮНІСОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ СИМВОЛДАР ҚОЛДАНЫСЫ

КУСАЙНОВА З. Т.

Магистрант Қазақстан Республикасы, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ,

Аңдатпа. *Бұл мақала С.Жүнісов шығармаларындағы символдар қолданысына арналған. Символ ұғымына анықтама беріліп, жазушы шығармаларында қолданылған символдардың орны көрсетіледі. Символдық мағына сөздің тура мағынасымен қатар тең дәрежеде қолданылатынын анықтап, мысалдармен дәлелденеді. Сөз-символдар танымдық, ұлттық мәдени, фондық мағыналары ашылады.*

Кілт сөздер: *Символ, символдық мән, символдық жүйе, символ-образ, сөз мағынасы, дүниетаным, этномәдени атау.*

Символ – адам санасының дамуымен байланысты, дүниетанымының тереңдеуінің нәтижесі болып табылатын ерекше танымдық белгі, таңба. Символдың қалыптасу тарихы тым әріде жатса да, бүгінгі күні *символ* ұғымының ауқымы кеңейіп, лингвистика, философия, семиотика, психология, әдебиеттану, мәдениеттану т.б. ғылым салаларының негізгі нысанына айналған. Символ туралы ой қозғау, тұжырым айту Аристотель мен Платоннан бастау алып, И. Кант, Гете, Гегель т.б. философтардың еңбектерінде сипатталған. Ал қазақ ғылымында символды зерттеу өз бастауын Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, Қ. Жұбанов, т.б. еңбектерінен алған.

«Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» *символға* мынадай анықтама берілген: «Белгілі бір құбылыс не ұғымның орнына балама ретінде алынған екінші бір зат не құбылыс» [1, 729 б.].

Символ – сөздің мағынасы, кейде бір сөйлем немесе абзац, тіпті бүкіл мәтін көлемінде танылады. Символ – сөзді шебер қолданудың бір қыры, сонымен қатар, стильдік қызметті де атқарады. Жазушы сөзді символдық мәнде қолданғанда, белгілі бір стильдік мақсатты көздейді. Сөз-символ жазушының

айтпақ ойын дөп басып, шығарманың бейнелілігін арттыру үшін қажет. Сондықтан символдың жеке автор қолданысындағы мәнін ашу, мағынасын тану ерекше қабілет пен көкірек көзін қажет етеді.

Қ.Т. Қаирбаева қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың символдық мәнін зерттегенде І. Есенберлин шығармасына арқау болған «бүркіт» сөзінің халық бейнесін танытатын символ-образ ретінде қолданылғанын, «бүркіт» сөзі тәрізді бірден сыр бере қоймайтын, мағынасын аша қоймайтын символ-сөздердің мәні мәтінді тұтастай оқығанда белгілі болатынын айтады. Сондай-ақ символдық мағынаға анықтама береді:

«1. Сөздің қосымша, жанама мағынасы: *аққу, қызыл гүл, құйрық-бауыр, т.б*.

2. Символдық мағына сөздің тура мағынасымен қатар тең дәрежеде өмір сүреді: *төр, ошақ, сәукеле, шаңырақ, т.б.*

3. Тура мағына нақтылыққа ие болса, символдық мағына абстрактілікке ие.

4. Символдық мағына адам танымының тереңделуімен, ұлттың мәдени-тарихи өмірімен тығыз байланысты.

5. Символдық мағына сөздің омонимдік қатарын түзбейді.

6. Символдық мағына – семантикалық трансформация нәтижесі.

7. Символдық мағына – мағынадағы ұлттық бояу, ұлттық сипат» [2, 14 б.].

Сөз-символдар танымдық, ұлттық мәдени, фондық мағыналарға ие бола отырып, халықтың дүниені түйсінуімен тығыз байланысты болады. Атауыш мағынадағы сөз нақтылыққа, даралыққа ие болса, символдық мағынадағы сөз жалпылыққа, біртұтастыққа ие. Осы қасиеті арқылы ол дүниені біртұтастыққа байланыстырып, көз алдыңа бүтін сурет бейнесін береді. Образ бен символға ортақ нәрсе – тұлға бірлігі, жалпыны жеке арқылы таныту қызметі, белгілі бір мәтін көлемінде танылу сипаты, әлемді көркемдікпен тану әрекеті.

Тілші Р. Авакова: «Символдық мәнге ие сөздердің табиғаты ерекше, ол ерекшелік символ-сөздердің танымдық, ұлттық мәдени, фондық мағыналарын сол тілде сөйлейтін халықтың дүниені тануы мен құбылыстарға баға беруімен, әлемнің тіл бейнесімен тығыз байланысты» [3, 70 б.], – деп, фразеологизмдердің таңбалық-символдық ерекшеліктерін, символдардағы әлемнің тілдік бейнесін, сандық символдарды талдайды. Символдық жүйе танымдық процестің негізгі ұғымдарын құрай отырып, маңызды лингвистикалық тұжырымдардың басқаша бағытын сұрыптауға мүмкіндік береді.

Ерғалиев І., Телібаев Ғ.: «...символ – тамырын тереңнен алып, белгілі бір дүниетанымдық ұғымды ғасырлар бойы өзгеріссіз алып өтетіні белгілі. Әрине, символдың түзілуіне кез келген халықтың өмір сүретін аймақтық табиғаты, жағрапиялық ерекшеліктері, өмір сүру салты, дәстүрі, жалпы, дүниетанымы әсер ететіні сөзсіз» [4, 20 б.], – дейді.

Тілде қалыптасқан символдық жүйе әлемнің тілдік бейнесі болып табылады. Бар халық осы әлемді қабылдайды, бірақ оны әр түрлі елестетеді. Бұл орайда ол тілде көрініс табады. Тілді таным бәйтерегіне теңесе де болады. Сол себепті тілдегі әлем бейнесі адамның әлемді тануының өзегі болып саналады. Әлемнің кез келген ұлттық тілдік бейнесінің өзіндік ерекшелігін метафора, теңеу және символ айқындайды. С. Жүнісовтің «Жапандағы жалғыз үй», «Ақан сері» романдарының әр бөлімінің – «Сырымбет саласында», «Қаратал қойнында», «Ереймен баурайында», «Барымта лаңы. Айып-айбана», «Тақыр қоян. Патша тұяғы», «Кең дала, тар дүние» аттарының өзінде символдық мағына бар. Олардың әрқайсысы – әр бөлімнің мазмұнын өз ішіне сыйғызып тұратын жиынтық образ атаулар. Бұл атаулар жайдан-жай қойыла салмаған, олардың астарында сыр жатыр. «Жапандағы жалғыз үй» романындағы *жапандағы жалғыз үй* – образ, символ:

Бұл үй – осы **жапан түзде қалқиған жалғыз қора**. Бұдан бөтен бұл маңда қыбырлаған **тіршілік жоқ.** Арасы алпыс шақырымдай жырақ жатқан екі колхоз аулының тап ортасында «Малжан ағашы» деп аталатын шоқ ағаштың бауырына салған, жолаушылар ат шалдырып, түнейтін **қоналқы бекет.** Жергілікті халық мұны «постаял» дейді («Жапандағы жалғыз үй» ром. 11-б.). Жапандағы жалғыз үйдің образға, символға айналуының тарихы бар. Қазақтың күрең даласына соқа түрені түсе бастағанда совхоз орталықтары қазақтың елді мекендерінен жырақта айдалаға салынды. Автор ескі мен жаңа арасындағы күресті суреттеуде осы *жапан түзде қалқиған жалғыз қораны* символ етіп алады.

Түр-түс символикасы. Түр-түс табиғатын әр халық, әр этностық топ өзінше танып, анықтап, атау береді. Бұл танымды «дәстүрлік таным» деп атайды, себебі ол ұзақ дәуірдің, халық болып жаралғаннан бергі дүниетанымның, өзін қоршаған табиғи ортаның түр-түсін меңгерудің және оларды өз тілінде қалыптастырудың нәтижесі болып саналады [5, 25 б].

Адамдар заттарды танумен бірге олардың түр-түсін де айыра білген. Табиғаттағы әрбір түстің өзіндік белгісін анықтап, басқа түстен айыра білу үшін алғашқы адамдарға көзбен көру қабілеті жеткіліксіз болса керек. Ол үшін адам баласына толып жатқан табиғи құбылыстардың әсерін, сырын білу, өмір тәжірибесінен алған мәліметтерге сүйену қажет болады. Олар осылайша ұққан табиғат сырын, түр-түс әлемі жайындағы білгені мен түсінгенін тіл арқылы, тілдегі атаулар арқылы ұрпақтан-ұрпаққа мұра етіп жеткізіп отырды.

Тіліміздегі түр-түске байланысты фактілерді жинап, жүйелі түрде қарастырған адамға оның халқымыздың дүниетанымымен бірге туып, біте қайнасқан, ғасырлар бойы қалыптасып, дәстүрге айналған небір тамаша өзіндік өрнектері байқалады. Бір түр-түстің жалпы табиғатымен қатар, оның өмір-тіршілігімізде атқаратын сан алуан қызметін, орнын, қолдану өрісін білуіміз керек. Тіліміздегі түр-түс атауларының ылғи бір затты, құбылысты анықтап, сипаттап, суреттеп, әсерлеп тұратын қызметі белгілі. Бұл олардың анықтауыш қызметіне тән табиғи қасиеті. Ауызекі тілде болсын, көркем шығармада

болсын, түр-түс атаулары қалай болса солай ретсіз бейберекет қолданыла бермейді. Оның да белгілі бір заңдылығы бар, ол ақын-жазушы қауымынан, бейнелеп сөйлегісі келген шешендер мен зиялылардан зергерлерше шебер қолдануды талап етеді.

Шындық өмірдегі заттардың құбылыстардың түр-түсінің алуан түрлі болуы қай халыққа болса да ортақ болатыны белгілі. Бірақ ол түр-түс реңктерін атау әр халық тілінің ерекшелігіне байланысты.

Түр-түске байланысты түсініктерді өзінің тура мағынасында қолдану бар да, оларды образ жасау, бейнелеу тәсілі ретінде ауыс мағынасында, халықтың әдет-ғұрпы мен салт-санасына тән этнографизмдік және қоғамдық символика мәнінде пайдалану тағы бар.

Түр-түс әлеміне тән белгілі атаулар мен солардан туындап, өрбіп дамыған, тіл қолданысында тұрақтанып, пайдалануға дайын тұрған тұрақты тіркестер, теңеу-салыстыру модельдері, мақал-мәтелдер тіліміздің көркемсөз қорының бейнелі де әсерлі байлығын көрсетеді. Оларды этнолингвистикалық тұрғыдан қарастыру нәтижесінде олардың танымдық сипаттарын, тіркестердің жасалу тәсілдері мен мотивтерін көрсетуге болады.

Әлем бейнесінің мағыналық-мазмұндық бірлігі – семиотикалық құбылыс. Мұнда шоғырланған әлем бейнесінің тілдік көрінісі аса күрделі. Символдардың негізгі бар қасиеті, өзге таңбалардың ерекшелігі – оның идеалды нысандық мағынасында, яғни физикалық әлемде жоқ объект мәнін құрайтын семантикалық айырмашылығында. Символдың осы қасиеті арқасында адам қажеттіліктеріне жарамды және құнды түсініктер көріне алады. *Көк* – символикалық жағынан тыныш теңізді, ұстамдылықты, *ақшыл көк* немесе *көгілдір* – үлкен сезімді, нәзіктікті, бейбітшілікті білдіреді. Қазақ ұғымында *көк* – тыныштық пен бірліктің, берекенің белгісі. Ол аспанмен, тәңірмен қуатталады.

Жазушыға шабыт беретін, көркем сөздің көркіне арқау болатын дүние – бізді қоршаған табиғаттың өзі. Тіліміздегі түр-түс атауларының қатысымен жасалған табиғат көріністерін: аспан әлемі мен жер беті, жүгірген аң, ұшқан құстардың мың түрлі түр-түсін өзінің табиғи бояу-нақышымен тани аламыз.

Қазақ халқының дүниетанымында *ақ* сөзінің ауыспалы мағыналарының ішінде «таза, шыншыл» мағыналарын беретін таным түсінік қалыптасып, *ақ* тазалықтың, күнәсіздіктің белгісі, символы ретінде қабылданады. Мысалы: *...Жапандағы жалғыз үйдің бар қызығы да, қуанышы да осы Ақбөпенің бойында екен-ау. Егер ол болмаса бұл үйде не қасиет, не жақсылық қалмақшы... («Жапандағы жалғыз үй» ром. 41-б.).*

Ақ түс жалпы жақсылық, ізгілік, адамгершілік, сүйкімділік сияқты ұғымдармен астарласып жататындықтан, жазушы кейіпкеріне *ақ* түстен басталатын адам аттарының бірі *Ақбөпе* есімін бергенде ізгі ниеттілікті, ал романның басты кейіпкерлерінің бірі Қарасайды ауыл жұртының *Қарабет* деп атап кетуіне оның қара ниетті, арам пиғылдығын негізге алған деп топшылауға болады. Осы атаулардың мағыналары кейіпкерлерге есім болып қойылу

уәжділігінен көрінеді. Бұл жөнінде С.Ә. Рахымберлина «Лақап есімдердің пайда болу себептері» атты мақаласында: «Түр-түс атаулары есімдердің бейресми түрлерін жасауға белсене қатысады. Адам табиғатының жақсы мен жаманды, дос пен қасты, адал мен арамды, ақ пен қараға теңейтіні белгілі. «Аққөңіл», «ақжүрек», «ақадал», «қаражүрек» («тасжүрек»), «қаратас» ұғымдары ұлттық тіл мен ділден хабардар әр адамға таныс. Бір-біріне үнемі қарсы тұратын осы *ақ* пен *қара* ғана емес, басқа да түр-түс атаулары бейресми кісі есімдерінен орын алып, өздеріне белгілі бір шамада мағыналық, эмоционалдық жүк артып, өз бойларына күшті ұлттық әлеуетті шоғырландырған жоғары ассоциациялық семиотикалық белгілер болып табылады» [6, 73 б.].

Ақ, қара сөздерінің түр-түс емес мағыналары тек белгілі контексте, сөз тіркестерінде ғана ашылып, айқындала түсетіндіктен, осы үзіндіні тұтасымен келтіріп отырмыз. Жалпы *ақ* ұғымы *қара* ұғымына қарама-қайшы бірлікте қарастырылады. Бұл қарама-қайшылық тереңде жатқан бүкіл адамзатқа ортақ дүниетанымдық құрылымды көрсетеді: ізгілік пен зұлымдық, өмір мен өлім т.с.с.

Қара түсінің анықтамасы түсіндірме сөздіктерде «ақтың қарама-қарсы түсі» деп беріледі. «Халық ұғымындағы *қара* түсті оның негізгі, номинативтік мағынасы деп тануымыз шарт. Мәселен: *қара көмір, қара күйе, қара түтін, қара шаш, сүліктей қара айғыр* дегендегі «қаралар» оның негізгі мағыналары болып саналады»[5, 63 б.]. *Үнемі ұстарамен бастырып жүретін* ***қап-қара көмірдей*** *сұлу мұрты аққұба өңіне жарасып,* ***маржандай аппақ тістері*** *ақсиып домбырамен ән шырқап отырған кездері әлі көз алдымда... («Жапандағы жалғыз үй» ром. 89-б.).*

Әлден уақытта зираттың тасасынан қылт етіп қырдың қызыл түлкісі шықты. Зады ***ақ тышқан*** *ұстаған болуы керек. Тышқанды қоя береді де,* ***қап-қара сүйір*** *тұмсығын арасына тығып созыла түсіп аңдып жатады. Күнге шағылысқан* ***ақ қардың*** *үстінде аунап-аунап, жүні бұрынғыдан да құлпырып, қайтадан тышқанды әурелейді (28-б.).* Бұл сөйлемдердегі *ақ, қара* сөздерін қазақ халқының ұлттық танымдық тұрғысынан бейнелесек, олар мынадай мағыналарды аңғартады: *қап-қара (көмірдей)* – жер астынан қазып алып, отын қып жағатын тас көмірдің түсі; *ақ (қардың)* – қара жер бетіне жаңа ғана жауған қардың түсі; (*маржандай) аппақ тістері* – біркелкі, кіршіксіз таза моншақтың түсі.

Сонымен, символ – өзінің табиғи тамыры тереңге сан ғасырлық тарихымыз бен ықылым заманғы мифологиямызға ұласар мәдени ықшамдалған мәтін. Символдардың архетиптілігі көбінесе өзінің ішкі мағынасын, қасиеті мен ұлттық ерекшелігін, яғни ұлттық мәдениеттің белгісін жоймастан, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отыруымен айқындалады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 729 б.

2. Қаирбаева Қ.Т. Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың символдық мәні: филол. ғыл. канд. ... дисс. автореф. – Алматы, 2004. – 14 б.

3. Авакова Р.Ә. Фразеологиялық семантика. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 70 б.

4. Ерғалиев І., Телібаев Ғ. Қазақ дүниетанымының негізгі ұғымдары // Ақиқат: ұлттық қоғамдық-саяси журнал. № 9, 1994, 20-26-бб .

5. Молдасанов Е. С.Жүнісовтің «Ақан сері» романы тілінің көркемдік ерекшеліктері: филол. ғыл. канд. ... дисс. автореф. – Алматы, 2005. – 25 б.

6. Рахымберлина С.Ә. Лақап есімдердің пайда болу себептері. // Қарағанды университетінің Хабаршысы: филология сериясы. № 2 (54) /2009. 73-77-бб.

***

ҒТАМР 17.01.45

ЗЕЙНОЛЛА СӘНІК ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

КОКБАС Ж.[1], ТОҚАНОВА А.[2]

[1]М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің аға оқытушысы, филология магистрі, Петропавл қаласы. Jazira_kokbas@mail.ru

[2]М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің 4 курс студенті, Петропавл қаласы

Аңдатпа

Мақалада көрнекті жазушы, этнограф, фольклоршы, қазақ әдебиетіне, тарихына зор үлесін қосып, ерен еңбегін сіңірген дәнекер тұлға Зейнолла Мүбәрәкұлы Сәніктің шығармалары қысқаша форматта қарастырылады. Өзге мемлекетте жүрсе де, сол заманның қиыншылығына қарамастан қазақ әдебиетіне үлесін қосудан тынбаған жазушының шығармашылығы мектепте оқытылуының тиімділігі жайлы қарастырылған. Мақаланың негізгі мазмұнын Зейнолла Сәніктің бізге жеткен шығармалары, олардың пайдасы, мәні мен мазмұны құрайды. Шетелде қазақ әдебиеті, тарихы жайында көптеген мәліметтерді жинастырып, қағаз бетіне түсіріп, сол үшін құдаланып, кейіннен ақталған ақынымыз жайлы бірі білсе, бірі білмес. Мақалада айтылмыш ақынның шығармашылығы, еңбек жолы, әр шығармасының тиімділігі қарастырылған.

Кілт сөздер: *әдебиет пен тарих, Басбай, Қабанбай, Әсет ақын, Тұғырыл хан, тиімділігі, пайдасы.*

Аннотация

В статье кратко рассматриваются произведения выдающегося писателя, этнографа, фольклориста Зейноллы Мубаракулы Саян, внесшего большой вклад в казахскую литературу, историю и заслуженного деятеля. В другом государстве, несмотря на трудности того времени, изучается эффективность преподавания произведений писателя, который смог внести свой вклад в казахскую литературу. Основное содержание статьи составляют дошедшие до нас произведения Зейноллы Саник, их польза, сущность и содержание. Хотя он был за рубежом, но смог собрать много информации о казахской литературе, истории. В статье рассматривается творчество поэта, его трудовая деятельность,эффективность каждого произведения.

Ключевые слова: *литература и история, Басбай, Кабанбай, Асет акын, Тугырыл хан, эффективность, польза.*

Annotation

The article briefly examines the works of the outstanding writer, ethnographer, folklorist Zeynalla Mubarakuly Sayan, who made a great contribution to Kazakh literature, history and honored worker. In another state, despite the difficulties of that time, the effectiveness of teaching the works of a writer who was able to contribute to Kazakh literature is being studied. The main content of the article is the extant works of Zeynoll Sanik, their benefits, essence and content. Although he was abroad, he was able to collect a lot of information about Kazakh literature and history. The article examines the poet's creativity, his work, the effectiveness of each work.

Keywords: *literature and history, Basbai, Kabanbai, Asset akin, Togryl Khan, efficiency, benefit.*

Еліміз көптен күткен Тәуелсіздігіне қол жеткізгеннен кейін, қазіргі таңда шетелдегі қазақ әдебиеті мен тарихын жинақтау басталды. Осы үдерістің арқасында әдебиетімізге көптеген еңбегін сіңіріп, осы уақытқа дейін ашылмаған тың деректерді айта білген ақын-жазушылармыздың еңбегі мен өмір жолы мәлім бола бастады. Дәл осылай шетелде жүріп, қазақ әдебиеті мен этнографиясына, тарихына көптеген баға жетпес еңбегін сіңірген ақын, фольклоршы, жазушы Зейнолла Мүбәрәкұлы Сәнік. Зейнолла Сәнік еліміздің шығысындағы Қытай Халық Республикасының Тарбағатай өңірінде, Шағантоғай ауданында 1935 жылы дүниеге келген. Бар өмірін халқының тарихы мен төл әдебиетіне арнаған. Алғашқы еңбек жолын Үрімжідегі «Жастар баспасында» редактор болып бастаған. Бала кезінен қазақтың төл әдебиетіне қызығып, шығармаларды оқып, машықтанған. Кейінірек оқығандарын қағаз бетіне түсіріп, тың деректерді жинап, көптеген кітаптар басып шығара бастады. Осының салдарынан халық жауы деген айып тағылып, біраз жыл қудалауда жүреді. Қазақ тарихы мен төл әдебиетін зерттеп, өз үлесін қосқандығы үшін өмірінде талай азап шегеді. Кейіннен тағылған жала үстінен алынып, аты ақталады. Соншалықты қудалауға түсетіндей қандай шығармаларға қалам

тартты деген сауал барлығымызда болуы заңдылық. Оларға тоқтала кетсек: Балаларға арналған ертегі, әңгімелерден бастап, «Басбай», «Сергелдең» сынды романдары, «Қара Керей Қабанбай, Хан батыр Қабанбай», «Тұғырыл хан», «Демежан Кешубайұлы» сияқты тарихи эсселері жарыққа шыққан. Қарап отырсақ шығармаларының атауларының өзі қазақ тарихында болған алып тұлғаларымыз жайлы. Өзге мемлекет тұрмақ, өз елімізде де зиялыларымызды қудалағанда, шетелде мұндай шығарма жазып жатқан адамды текке қалдырмасы ақиқат.

Зейнолла Сәніктің қалам тартқан шығармаларының өзіндік ерекше мазмұны мен мәні, тың дерегі бар. Қазақ әдебиетіндегі бірде-бір шығармаға ұқсамайтын, алайда тәрбиелік мәні зор Зейнолла Сәніктің туындыларын неге мектеп оқушыларына оқытып, тәрбиелемеске? Өз заманында тыныш өмір сүрудің орнына, ұлтына деген махаббаттың арқасында көптеген мәліметтер жинастырып, еңбектер жазып, сол үшін қудаланып жатса да, бастаған ісін тастамаған жазушының еңбегіне тиісті бағасын бермеуді әділетсіздік деп түсінемін. Дей тұрғанмен жазушының әр шығармасының оқырманға берер өзіндік пайдасы мен жаңашылдығы, тәрбиелік мәні көп. Әр шығармасына жеке-жеке тоқталып, кеңінен қарастырғанымыз дұрысырақ.

Жазушының бізге жеткен белгілі екі романы бар. Соның бірі «Басбай» романы. «Басбай» романы тарихта болған Басбай Бапиұлы жайлы. Зейнолла Сәнік сол Баспай деген кісінің атымен аталған ауылда туып өскендіктен, тарих қазынасын бұрмаламай, шығарма жазуға талпынған. Басбай романын жазуы жайлы ақынның жары Шәмшабану өз естеліктерінен келесі деректерді келтірген. *«Материал жинағанына 10 жылдай кетті десек, жазғанына 3 жылдай уақыт кетті деуге болады»* - деп, жазушының біраз еңбек еткендігін еске алады. [1, 180] Біздің елімізде қолдан істелген ашаршылық секілді Қытайда да саяси төңкерістер көп болған. Сондай төңкерістің бірі ХХ ғасырдың бас шенінде болған «мәдениет төңкерісі». Осы тұста өзі қарапайым шаруадан шықса да, үздіксіз еңбегінің арқасында бай да, қуатты, халқы құрмейттетін, бір ауылды асырап отырған Басбай үкіметтің көзіне түсіп, қудалауға ұшырайды. Біздің жерімізде болған бай адамдарды тәркілеу процессі сияқты. Шығармада кейіпкердің жомарттығы, шыдамдылығы суреттеле келе, өмірден озғаннан кейінгі әйелінің көрген тауқыметі жайлы баяндалған. Сол заманның қиын-қыспағына қарамастан ерінің отауының отын сөндірмеуге тырысып, соңына дейін күрескен Күйкентай, Жас апа образдары әйел затының мықтылығын әдебиетімізде тағы бір дәлелдей түсті. Әрине әйел заты жайлы бізге берілген көптеген шығармалар бар, бірақ сол заманғы біз біліп келген ақындарымызда кейбір шындықты жазуға мүмкіншілігі болмаса, берілген романда кеңінен сол заманның тарихи көрінісі етек жайған. Баспайдың үй-ішінен көмегін аямай өз өмірін, отбасын қауіп қатерге тігіп, тамақ пен су тасып берген Бәдентай анамыздың да образы керемет ашылған. Көркем шығарманы оқыту барысында қазақ жеріне жер аударылып келген Алжир лагерлеріндегі адамдарға қазақтардың құрт лақтырып бергендігін осы тұста байланыстыра оқытсақ,

оқушылардың сана-сезіміне сол замандағы тарихтың қиян-кескі жағдайы елестеп, жадына түйіп, түсінетін болады. Қаншама қиындық көрсе де, елі мен ауылына барынша көмектесіп, мерт болған Басбай кейіпкер арқылы басқа да шығармалардан белгілі қазақтың алыптарын байланыстырып оқыту арқылы көркем шығарманы да, тарихты да оқушы бойына сіңіре аламыз.

Әдебиет пен тарих тығыз байланысты пән. Екеуі де оқушыға фактілер мен, көркемдік жүйені тарту етеді. Тарихтың шындығын көркем әдебиетте тереңдете оқып түсінеді. Көркем шығарманы оқуға оқушыны баулыған кезде, жетекші ретінде көптеген ресурстарды пайдаланып, оқушы түсіну үшін жағдай жасалады. Жоғарыда айталған шығарманы да мектеп қабырғасында байланыстыра, өрбіте, спираль әдісі арқылы күрделендіре оқытсақ, бір оқпен екі қоянды атқандай болар едік.

«Суреткердің өнері өмірімен, яки өз басынан кешкен ғұмыр тіршілігімен тығыз байланысты. Ол өмірде нені жете таныса, өнері арқылы жұртқа соны танытады», - деп, жазушы әрі академик Зейнолла Қабдолов айтып кеткендей [2, 97] Зейнолла Сәнік өз шығармаларында көзбен көрген, яки нақты деректер жиналған шығармаларға ғана қалам тартқан. Жазушы өз қиялынан көркем шығарма жазса, сюжетінің қай арнаға бұратыны өз еркінде. Жазушы тарихи роман жазатын болса, жеті рет өлшеп, бір ақ рет кеседі. Тарихи роман жазу әдебиетімізде өте күрделі процесс болып табылады. Тарихтың шындығын бұрмаламай дәл суреттеу, асқан шеберлік пен батылдықтың белгісі. Зейнолла Сәніктің «Сергелдең» романы өзінің туысқан бауырлары, өмірдің ирелең жолымен керей арасында пана тапқан: Әлкембай, Төлеубай, Бәшке туралы. Романның желісі он екі, он үш жасар жетім қалған Әлкембай мен Төлеубайды өзіне қамқорлыққа алып, құл етіп жұмсағысы келген туыс ағаларының артынша Бәшкеге жала жауып, үшеуінің елден қашып кетуі жайлы. Бір ай жүріп барамыз деген жеріне жылдаса да жете алмастығын білген үшеуі, жолай кездескеннің малын бағып, көрместің күнін бастарынан өткереді. Ішерге ас, киерге киімдері жоқ үш кейіпкер де қиын жағдайды сабырмен бастарынан өткереді. Жауын-шашынның астында қалып, бірін жылан шағып, әке-шешенің жылуын көрмей, ерте есейген екі баламен ересек Бәшкенің бастарынан тағдырдың тауқыметі арылмастай болады. Соңынан әрқайсысы өмірден өз орынын тауып, Төлебайдың қалың көші Тарбағатай тауынан асып, қазақ жері Семей өңіріне келіп, ұлтының ұлан-ғайыр жеріндегі тарихын көзімен байқап, ойымен шолып тұрғандығымен тәмәмдалады. Байқағандарыңыздай роман тарихи шындыққа жазылып, әр кейіпкер өмірде болған екен. Сол заманның тарихи шындығын бұрмаламай, ешкімнен айбат шекпей жаза білудің өзі ерлік емес пе? Профессор Ш. Елеукенов романға мынадай пікір айтады: *«Мен романды оқи сала қаламға қол тартқанымның себебі, осы шығарманың дәл бүгінгі біздің тәуелсіз қазақ елінің алға беттеген көш жолы үшін айтарлықтай қасиеті бар екеніне көз жеткізгенімнен»* [3, 12]. Сол заман жайлы тарихи туындылар болмағанда біздің ата-бабаларымыздың қандай күй кешкендігінде біле алмас едік. Өткенін білмегеннің болашағынан үміт жоқ демекші, еліміздің әр азаматы

тарихымызды біліп, патриот болуы керек. Болашақ патриот азаматтарды тәрбиелеу, білім ұясынан, қазынасы мол кітаптан бастау алары хақиқат. Зейнолла Сәнік шығармашылығында тарихтың шынайы беттері, көркем тілдің әсемділігі, тілге жеңіл сөздер, қызықты сюжет т.б барлығы бар. Оқушыларға аталмыш ақынның шығармашылығын оқыту арқылы тарихпен байланыстырып, білімдерін жетілдіре түсер едік. Бала өзінің рухани қазынасы, жан азығын табар еді. Ақырын жүріп анық бас, еңбегің кетпес далаға – деп, хәкім Абай атамыз айтпақшы алған білімнің еш зияны болмайды. Тарихынан да, көркем әдебиетінен де хабары бар оқушы, болашақта құзыретті азамат болары сөзсіз.

Қазақ халқының үш жүзінің басын қосқан, жас кезінде сабалақ атанып, кейіннен Абылай атанған қазақтың шоқтығы биік ханы – Дарабозым, деп ерекше елден бөлек құрмет етіп, сыйлаған батыры: Қаракерей Қабанбай жайлы Зейнолла Сәнік тарихи эссе жазған. Жоғарыда айтқанымыздай Зейнолла Сәнік тарихи романдарға, эсселерге көп қалам тартқан. Бұның ең басты себебі келер ұрпақтың тарихын біліп, тарих сахнасындағы болған оқиғалардан жаңылыспасын дегендігі. «Қаракерей Қабанбай, Хан батыр Қабанбай» – деп, аталатын тарихи эссесін жазуға себеп болған көптеген мәселелер бар. Оның ең бастыларын айта кеткен жөн. Тарихи эссенің жазылуына түрткі болған 1985 жылы Шыңжаңда қызмет атқарып жүрген Зейнолла Сәнікке сол кезде жетпіс бес жастағы қарт Бейсенғали Садықанұлының жазған хаты болады. Хатында: *«Менің бұл жөнінде сонау 30-40 жылдарда-ақ жинастырғаным бар еді, оны Кәрібай және Маусымбай деген ақындар Көктұма сиязында Сүлейменнен алған екен. Сол Сүлейменнен алған материалы бойынша Маусымбай шежіре мен ақын Кәрібай Таңатаруұлы өз кезінде Қабанбайды қазақ сахарасында кеңінен жырлаған. Жинап-құрастырушылар Құсайын Жанұзақұлы, Әлімқажы Әбдіғалиұлы болатын, сонан 1947 жылы Нұржанұлы екеуміз көшіріп, реттеген болатынбыз. Сонымен бірге кезінде Қаби қазының, Қалиасқар молданың пікірі бойынша толықтаған едік. Қабанбайдың балалық дәуіріндегі деректерді дөртуыл Бітімбай ақынның өз аузынан жазып алғанмын. Ал Шаған шайқасы, Құбас ат туралы деректі 1931 жылы Маусымбай шежіренің аузынан естігем, сол естігенім бойынша Құбас атты қалпын бұзбай, қиссаға айналдырдым, әрі Бұланбайдың шөбере келіні Ақбикеден ұғып, толғандым»,* - дейді. [4, 113] Қараңызшы бір тарихи еңбек жазудың өзінде қаншама еңбек жатыр? Оның барлығы келешек ұрпақтың ата-бабаларын ұмытпауы үшін жасалған ақынның ерен еңбегі еді.

Қабанбай батыр тарихи эссесінде батырдың шайқаста көрсеткен ерліктері, бала Ерасылдан бастап Дарабозға дейінгі батырдың өмірі шынайы да көркем формада суреттелген. Тарихи эсседе батырдың тек қана ерлігі мен жорықтары ғана емес, сонымен қатар ақылы тереңде жатқан ұлы саясаткер ретіндегі қыры да бейнеленеді. Бала кезінен ерік-жігерге қаны толы болған батыр, кішкентайынан ағасының кегін қайтарамын деп қалмақтың батыры Өржежылғырды өлтіріп, өз еліне ренжіп, әпкесі мен жездесінің елінде жүріп-ақ

атағының шыққандығы шығармада керемет баяндалады. Көптеген жорықтарда ерлігімен танылған батырдың өзіндік саясаты, жорықтарының жоспары, керек жерде шешен де, би де болғандығы жайлы деректер жазылады. Өмірінің соңына дейін аттан түспеген батырдың қазақ елінің тәуелсіздік жолында атқарған баға жетпес әр еңбегі бүге-шүгесіне дейін жазылған еңбектерді оқып, дәріптеу бізге міндет. Әр оқушыны тәрбиелеу барысында ең алдымен тәртіпке, содан соң патриоттылыққа, адамгершілікке, адалдық пен кішіпейілдікке баулып алған соң ғана білімге үйретететініміз шындық. Ал аталған қасиеттердің барлығы көркем шығарманың түпсіз терең тұңғиығында. Көркем шығарманы байланыстырып көрнекілікпен, қызықтырып оқыту арқылы оқушының бойына қазақтың төл тәрбиесін сіңіреміз. Қазақи тәрбиені көріп, ұят болады дегенді естіп өскен баланың руханияты қазынаға толы болады. Сол қасиеттердің ішіндегі батырлық, қайсарлық, патриоттылық, сабырлық т.б көптеген қасиеттерді болашақ азаматтарға аталмыш кітаптан үйрете аламыз. Балада қызығушылықты аша білу мұғалімнің құзыреттілігі. Мұғалім баланы көркем шығармаға баули алу арқылы көптеген нәрсені ұтары сөзсіз. Қазынаға толы алтын сандықтың кілті кітаптың ішінде емес пе? Әр шығарманың өзіндік алар рөлімен берер тәрбиесі бар. Зейнолла Сәніктің қалам тартқан Қаракерей Қабанбай тарихи эссесін өскелең ұрпаққа оқытпауымыз қиянат. Зейнолла Сәніктің «Қаракерей Қабанбай, Хан батыр Қабанбай» тарихи эссесі мен Қабдеш Жұмаділовтың «Дарабоз» романын байланыстыра, салыстыра оқыту өте тиімді болмақ. Оқушылар екі кемеңгер қаламгердің шығармашылығын оқып, салыстырып, талдау арқылы тарих шындығына өз көзқарастары пайда болады. Оқушыларды осы сынды тәсілдер арқылы көптеген ғылыми жобалар, мақақалалар әлеміне қадам басуға тәрбиелеуге болар еді. Сол себепті де Зейнолла Сәнік шығармашылығын мектеп программасына қосу тиімді болып табылады.

Жоғарыда атап айтқанымыздай Зейнолла Сәнікұлы жазушы, этнограф болған адам. Ұлтының этнографиясын жинақтап, ықшамды түрде саралай отырып, оны траихи шындыққа негіздеп, қағаз бетіне түсірген жазушы. Сол себептен де қаламгердің тарихи шындыққа бағытталған еңбектері жетерлік. Солардың бірі тарихта болған, халқы деп қабырғасы қайысқан «Демежан Кешубайұлына» арнаған тарихи эссесі. Демежан Кешубайұлы өзі қарапайым отбасынан шықса да оқып, білім алып, шағын қызметте адал нанын тауып жүреді. Күннен-күнге патшалық биліктің халқына көрсетіп жатқан қиянатына, халқының айта беретін шағымына көз жұмып қарамайды. Сүрінгенге сүйеу болып, құлағанды тұрғызып, демеп жүрген ел жанашыры ол заманда билік басындағыларға ұнамағаны сөзсіз. Дәл сондай іші тар Мәтеннің Демежанның үстінен тасыған өтірік, қоспа әңгімелері, жапқан жаласының арқасында Демежандай халық қамқоршысы дүниеден өтеді. Елін, халқын сүюдің осыншалықты берік болатындығын, отанына деген махаббаттың алыптығын дәлелдеген Демежан сияқты бір туар азаматтардың барлығы сол заманда биліктің күшімен көз жұмды. Өз жерімізде Кеңес Одағының құдалауына

ұшыраған қазақ зиялыларымыз қаншама. Берілген шығарма осы сынды қазақтардың қудалануы тек біздің елде ғана емес, шығысымыздағы сонау Тарбағатайда да қазақ халқының тыныш өмір сүре алмағандығының дәлелі. Ақынның бұл шығармасын қазақ әдебиетіміздің көрнекті өкілі Қабдеш Жұмаділовтің «Тағдыр» романымен байланыстыра, сабақтастыра оқытуға да болады. Сонда оқушы бір ғана ақынның шығармашылығын емес, екі ақынның да шығармашылығын жіті білетін болады. Екі романда бір адам жайлы жазылғандықтан айырмашылық көп емес. Туындылар бір-бірімен егіз сияқты рөлде ойнағандықтан, оқушы шығармаларды оқу барысында мүлдем қиналмайды. Мектеп қабырғасындағы орта буынға Зейнолла Сәнік шығармашылығын оқыту арқылы тарихтың шыншыл көрінісін, қазақи тәрбие мен салт-дәстүрін, шешендік қасиетін арттыра алар едік. Сөз болып отырған әр шығарма тарихпен тығыз байланысты. Шығармаларды оқып, білу арқылы ертең оқушының тарих, қазақ тілі, әдебиет, география сынды пәндерден қиыншылығы туындамайды. Себебі бір көркем шығарманың өзінде қаншама оқушыға керекті мәліметтер бар. Зейнолла Сәнік шығармашылығын мектеп қабырғасында оқыту арқылы, оқушының құзыреттілігін дамыта аламыз.

Зейнолла Сәніктің жоғарыда аталған шығармашылығы өткен ғасырымыздың көрінісі болса, ендігі сөз етілетін шығармасы сонау қазақ тарихының қойнауындағы жарты әлемді жаулаған Шыңғысхан жайлы еңбегі «Тұғырыл хан» тарихи эссесі. Тұғырыл хан XII-XIII ғасырларда Керей мемлекетінің ұлы билеушісі болған Оң хан. Есүгей баһадүрдің қолдауымен жас кезінде билікті қолына алып, кейін Есүгейдің жақсылығын оның ұлы Шыңғысханға қайтарады. Екеуі анда баласы мен әкесі болып, Шыңғысханның алып империя құруына үлкен септігін тигізеді. Бөрте сұлуды Шыңғысханның жаулары алып қашқанда, анда әкесі көмекке келіп, сұлуды анда баласына қайтарады. Бөрте сұлудың сол кезде аяғы ауыр болып, жолда туылған баланы ырымдап Жолшы, яғни, Жошы деп атайды. Кейінірек бұл бала ханның сүйікті ұлына айналады. Әдебиетімізде Жошы ханның өлімін Шыңғысханға естірткен «ақсақ құлан» күйіде бар. Алып империяны құрған ұлы саясаткер Шыңғысхан өзінің анда әкесін өлтіріп, керейіт пен найман мемлекеттерін басып алып, мықты императорға айналады. Әдеби көркем шығарма болғанымен, өзінің тарихи шынайылығын жоймаған. Тарихты зерттеушілер Шыңғысхан жайлы жазылған алғашқы шығармалардың бірі болған осы туындыға жоғары баға берген. Тарих сабағында саяси стратегия тарихи фактілермен күрделі айтылса, көркем шығармалар сол фактілердің үстінен тағы іздестіре түсіп, оқырманға түсінікті, қарапайым, жатық тілмен жазылған. Тарихи эсседе Шыңғысханның өз жолында қандай асқан саясаткер адам болғандығы, жаман да жақсы қасиеттері кезектесе, сол замандағы ата-бабаларымыздың өмірі тереңінен баяндалады. Ол кезде қазақ халқының атауы тайпалар және рулар болып аталған. Шығарманың бізге берер үлкен пайдасы, сол кездегі бұлыңғыр болған тарих сахнасын айдан-анық етіп көрсетуі. Мысалы Шыңғысханның жанына жинаған нояндары қазақ ру тайпасынан шыққан батырлар екендігі дәлелденді.

Кітапта Кетбұға, Сыпыра сынды жырулардың да аты аталып, сол замандағы ата-бабаларымыздың өмірін паш етеді. Шығармада көптеген қазақ халқының тәрбиелік мәні бар нақыл сөздері, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы баяндалады. Оқушыларға аталмыш тарихи эссені оқыту арқылы тарих ақиқатын жеңіл түсіндіре аламыз. Қазіргі жаңа білім беру үрдісінде спиральды әдісті ұсынады. Яғни жеңілден қиынға бірнеше пәнді байланыстыра оқыту. Жаңадан білім беру прогараммасына шетел университеттерінен STEM біріктірілген оқу бағдарламасы еніп жатыр. Оның мәні бірнеше пәндерді қосып, жеңіл түрде оқыту. Сөз етіп отырған тарихи эссеміз, жоғарыда келтірілген технологиялардың критерийлеріне сәйкес келіп тұр. Яғни біз тарихты да, көркем әдебиетті де, географиялық жағдайды да бір мезетте оқушыға үйрете аламыз. Әрқайсысы жеке пән емес біріктіріліп байланыстырылып қарастырылғандықтан, бала мұнда ақпараттарды жақсы қабылдайтын болады. Зейнолла Сәнік шығармашылығын мектепте оқытудың тиімді тұстары көп.

Зейнолла Сәнік тек қана тарихи эсселерге ғана емес, сонымен қатар, қазағымыздың бас ақыны Абай Құнанбайұлы жайлы шығармаларға да қалам тартқан. Зейнолла Сәнік Абай атамыздың ұлы ақын болғанын, өзі ұсынып қарастырған көптеген еңбектерінде, айтыстарында байқатады. Абай Құнанбайұлының жарияланған шығармаларын, Қытай жеріндегі қазақ ауылдарына арнап басылатын газеттерге жиі-жиі басып шығартып отырған. Осының өзі ұлы хакім Абай атамыздың еңбегі тек еліміздің аумағында шектеліп қалмай, өзге елдегі қазақ балаларына оқуға мүмкіндік берген Зейнолла Сәніктің ерен еңбегі болып табылады. Біз білмейтін Қытай жеріндегі қазақтадың өмірі жайлы тың деректермен бөлісіп, орны бөлек шығармаларға қалам тартқан ақынның қазақ халқына сіңірген еңбегі қаншама. Зейнолла Сәніктің «Ақын сыры» [5, 100] өлеңінде қазақ халқының біраз зиялы қауымын ұлы ақынын сөзге тиек етеді.

Ахмет, Абай, Әсет, Міржақыптар.
Жетпейді оған жисаң мың баланы...
Бәрін де Абай сөзі басып түсер
Бір парша шеттен алып қырғанағы, - деп, қазақ халқының жанашырларының еңбегін жоғары бағалайды. Шет мемлекетте жүрседе еліміздің төл әдебиетімен жіті таныс болып, зерттеп, өзінің үлесін қосқан ақынымыздың қай шығармасын алып қарасақта, астарында үлкен мән жатыр. Зейнолла Сәніктің шығармашылығында бұрын-соңды сөз болмаған тың мәліметтер молынан кездеседі. Бұл – ақынның әдебиет жолында атқарған үлкен еңбегі. Ондай еңбекті жаңғыртып отыру біздің қолымызда.

Қазақ әдебиетінің алып әлемінен өз орнын таба білген, алтын қорымызға көптеген бағалы еңбектерін қосқан Зейнолла Сәнік шығармашылығының мәні мен орны бөлек. Ақынымыздың еңбектерін жаңғыртып, тың деректерін мектеп қабырғасында оқытудың тиімділігін жоғарыда айтып өттік. Ойымызды тұжырымдай келе, ақынның әр еңбегін бағалап, оқып, дәріптеудің пайдасы орасан зор дегім келеді. Болашақта тарихы мен тағлымынан сауатты болар

азаматтардың тәрбиесі мен білімі мектеп ұясында басталмақ. Сол ұяда Зейнолла Сәнік сынды қаламгерлердің тың деректері бар шығармаларын оқытқанымыз дұрыс. Қазақ елінің болашағы қазақи тәлім-тәрбие алған білімді жастардың қолында. Өскелең ұрпақтың тәрбиесі біздің қолымызда. Еліміздің болашағы үшін, патриот азаматтарды тәрбиелеу біздің міндет. Білім мектеп қабырғасында басталады, оқытылатын әр еңбек құнды, бағасы жоқ болашаққа салып жатқан инвестициямыз болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Хамзақызы Ш. Басбай романы қалай жазылады? Екі томдық шығармалары жинағы. 2-том. – Алматы: Ан Арыс, 2017. – 244 бет.
2. Қабдолов З. Арна. Зерттеу, сын, эссе. – Алматы: Жазшы, 1988 – 255 бет.
3. Сәнік З. Сөз-ғұмыр. – Алматы: Runa, 2017. – 300 бет.
4. Сәнік З. Көптомдық шығармалар жинағы. 4-том. – Алматы: Ан Арыс, 2017.
5. Сәнік З. Көп томдық шығармалар жинағы. 13-том. – Алматы: Ан Арыс, 2017.

***

УДК 82.09.

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫ ПУБЛИЦИСТИКАСЫНЫҢ СТИЛЬДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ҚАДЫРОВ Ж.Т.,[1] ТОЙБОЛАТ С.Д.[2]

[1]филология ғылымдарының кандидаты, профессор, М. Қозыбаев атындағы СҚУ, «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының меңгерушісі, Петропавл қ. E-mail: zhkadyrov_7772mail.ru

[2]М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті» КЕАҚ Тіл және әдебиет институты, «Орыс тілі мен әдебиеті» кафедрасы, 7М01702 «Филология» мамандығының 1 курс магистранты, Петропавл қ. E-mail: Stoibolat@gmail.com

Аңдатпа. *Мақалада кеңестік дәуір кезіндегі қазақ публицистикасының қалыптасып дамуы қарастырылады. Соғыс жылдарындағы қазақ әскери публицистикасының ерекше қолданыс тапқан жанрлары – көркем очерктің, әңгіме, мақала мен хаттардың ерекшелігі мен сипаты беріледі. Бауыржан Момышұлы туындыларының негізінде көсемсөздің азаматтық ұстанымы мен жазу ерекшелігі айқындалады. Бауыржан Момышұлы туындыларының өзіндік тілдік, жанрлық, стильдік ерекшеліктері сараланады.*

Түйінді сөздер: *очерк, мақала, хат, публицистика, көркем очерк, оқиға хронологиясы, әскери публицистика, публицистикалық мақала, публицистикалық очерк.*

Қазақ поэзиясының аса көрнекті шебері, ірі драматург және белгілі әдебиет зерттеушісі Ә.Тәжібаев Бауыржан Момышұлының тілінде сырлылық, үнділік бар деп жазады. «Біз Исламқұлов, Әзімхан, Тұрарлардың тұлғаларынан қазақ халқының ерлік үрдісін, мейірімділігін, көрегенділігін, кеңпейілділігін, үйренгіш,өсімпаздығын, намысқа беріктігін – бір сөзбен айтқанда елдік қасиеттерін көреміз. Қызығамыз, еліктегіміз келеді. Бұл Бауыржан әңгімелерінің жақсы қасиеттерін ғана дәлелдейді... «Жол үстінде», «Мергендердің күркешігі», «Өті адалдың еті арам ба?» деген әңгімелер, «Әзімхан» атты ұзақ әңгіменің үзінділері. «Біздің адамдар» да осы сияқты «Жауынгердің тұлғасы» деген жиырма әңгіменің алғашқы жазылғандары. Соңғы әңгімелер түгел Отан соғысының ерлеріне арналады. Бауыржан «Мен бұларды жазушылығым ұстаған үшін емес, қан майданда қайрат көрсеткен ерлердің атаусыз қалмауы үшін, тірісінің көзіне, құрбандардың аруағына қарыздар болмас үшін жазып жүрмін» - дейді. Әбден дұрыс. Қашанда қымбат шығармалар, осындай қарызды, міндетті өтеуден туады» [1, 144 б.].

Бауыржан: «Мен қазақ халқына әскери ағарту білімін беретін нәрселер туғызуға болысқым келеді», - дейді. Онысы да жөн. Әскери өмірден жазылған жақсы шығарма әманда көркем әдебиеттің, публицистиканың ең жақсыларынан саналады.

Соғыс жылдарында қазақ әскери публицистикасында ерекше қолданыс тапқан жанрларының бірі көркем очерк болды. «Социалистік Қазақстан» газетінің бетінде соғыс жылдары эпистолярлық публицистика ерекше қарқынмен дамыды. «Майданнан хат» деген арнайы айдар да ашылды. Сол айдар арқылы майдандағы жауынгерлер өздерінің елге деген ыстық сәлемін ұдайы жеткізді. Елдегі, тылдағы еңбеккерлер майданға хаттарды толассыз жолдады. Газет екі орта да дәнекер бола білді.

«Соғыс жылдарындағы публицистиканың басты ерекшелігі – абыржу мен күту халіндегі күрескер халыққа әсер ете білді. Өз халқымен үздіксіз байланыста болып, олардың ойлары мен сезімдерін білдіріп, оларды көмекке шақырды және әлем тыныштығы үшін асқан абырой мен үміт отын жақты. Соғыс жылдарындағы публицистика арқылы халықтың сол кездегі көңіл-күйін және заманның бет-бейнесін тануға болады» [2, 13 б.].

«Тек 50-ші жылдардың екінші жартысынан бастап Кеңес елінің шет мемлекеттермен байланысы қауырт нығайды. Кеңес елі делегациясының құрамында біздің белгілі қалам қайраткерлеріміз шет елдерге шығып, соның нәтижесінде баспасөз бетінде көптеген жолсапар очерктері дүниеге келді» [3, 345]. Дәл осы жолсапар очерктерін жазған публицистердің бірі – Бауыржан Момышұлы. Атап айтсақ, оның «Куба әсерлері» очеркі. «Сөйтіп 50-ші жылдардағы публицистиканың тағы бір ерекшелігі – қазақ көсемсөзінде жолсапар очерктері шоғырының жарқырап туғандығы» - дейді Бауыржан Жақып.

Соғыс жылдарындағы «Социалистік Қазақстан» газетінің сол жылдардағы беттеріне шолу жасаудың қажеттілігін тілге тиек еткен Рахметолла

Ыдырысов былай дейді: «Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақстанда шығарылып тұрған мерзімді баспасөздің көпшілігі уақытша жұмысын тоқтатқаны мәлім. Соған байланысты әдеби газеттердің, қоғамдық-саяси, көркем, тағы басқа да журналдардың атқаратын міндетін күнделікті шығып тұратын газеттер атқарды. Осындай жағдайда бұрын көлемді журналдарда, кітаптар мен жинақтарда басылатын көркем әдеби шығармалар күнделікті газет беттерінен орын алатын болды. Сондықтан да партиямыз әдеби күштің бәрін газет төңірегіне жұмылдырды» [4].

Айталық көркем жауынгер публицистикасының әсіресе соғыс жылдарында өріс алуына одақ көлемінде «Правда», «Известия», «Красная звезда», «Комсомольская правда» газеттері ұйытқы болса, республикамызда осы міндетті атқарушы бірден-бір мерзімді баспасөз – «Социалистік Қазақстан» газеті болды.

Әскери публицистика жанры соғыс басталғанға дейін қазақ баспасөзінің бетінде орын ала қойған жоқ. Испаниядағы ұрыстар туралы жазылған Алексей Толстойдың, Илья Эренбургтың, Михаил Кольцовтың, басқа да көрнекті қаламгерлердің уытты мақалалары мен очерктері орыс әдебиетінде әскери жауынгер публицистика жанрының кең өріс алуына желі болып тартылады. Ал қазақ әдебиетінде ол кезде мұндай шығармалар жазуға мүмкіншілік әлі жоқ еді. Әскери тақырыпта жазуға бастапқыда, келер соғыстың ауыр зардаптарын бағдарлай алмаған қазақ қаламгерлері өздерінің бірлі-жарым шығармаларында соғыстың басталуы мен аяқталуы мәселелерін оп-оңай-ақ шеше салатын.

Егер соғыстың алғашқы күндерінде шыққан «Социалистік Қазақстан» газетінің күнделікті сандарын қарап отырсақ, ресми материалдарды былай қойғанда, жоғарыдағыдай арыздарды, халықтың ашынған үндерін, үндеулерін көптеп ұшыратамыз.

Отан басына, халықтың, болашақ ұрпақтың басына осындай зор қатер туған сәтте жан ашуы асыл ойлар мен қамал бұзар қаһарлы сөздерді тудырды. Бұл ең алдымен жауынгерлік отты да лепті публицистикалық шығармалар арқылы оқушы қауымға тарады, майданда жауынгерлердің, тылда еңбеккерлердің бойына қуат, жанына рух берді.

Соғысқа дейінгі қазақ әдебиеті негізінен ең алдымен халықтың өзінің бай ауыз әдебиетінің (фольклордың), орыстың классикалық әдебиетінің үлгісімен қанаттанып, дами бастаған еді. Қазақ әдебиетінде поэзия құлашты кең жайып дамыса, прозадағы роман, повесть сияқты қомақты жанр жаңа ғана өркендеп келе жатқан. Ал очерк, публицистика тәрізді шағын жанрлар әлі де жас қанат, балауса, балғын шақта болды. Осындай жағдайда республика баспасөзінде, оның ішінде «Социалистік Қазақстан» газетінде ә дегеннен әскери публицистикалық шығармалардың кең өріс алып кете алмағандығы хақ. «Социалистік Қазақстан» газеті 1941 жылғы 24 июньдегі №146 санында Ә. Сәрсеновтың «Қуатты халықтың қаһарлы үні» атты мақаласын жариялады. Мұны соғыс басталған алғашқы күндерде қазақ баспасөзінде тұңғыш туған публицистикалық мақала деп атауға болады.

«Социалистік Қазақстан» газеті өз төңірегіне республикада оқушы қауымға есімі мәлім болып қалған белгілі ақын-жазушыларды, журналистерді топтастырды. Бұрын роман, повесть, драмалық шығармалармен шұғылданып келген Мұхтар Әуезов, Ғабит Мүсірепов, Сәбит Мұқанов, Ғабиден Мұстафин, Ғабдол Сланов, Әлжаппар Әбішев, басқа да көптеген қаламгерлер газет бетінде қысқа жанрда жазуға кірісті. Әскери публицистиканы дамытуға үлкен үлес қосты.

Отан соғысы жылдарында әскери очерктер мен мақалалардың бір түрі хаттар формасында пайда болды. Бұл, әрине, совет әдебиеті мен журналистикасы тарихында бұрын да бар тәсіл. Дегенмен, осы хат түріндегі публицистикалық очерк пен мақала кезеңге, соғыс кезінде лайықталып, өзгеше түр сияқты болып қалыптасты. Жазушылар өз шығармаларында хат (хаттар формасындағы) тәсілін қолдана бастады. Мұндай тәсіл Ғабит Мүсіреповте де, Мұқан Иманжановта да, Баубек Бұлқышевта да, Жұбан Молдағалиевта да, Жекен Жұмақановта да бар. Бірақ әрқайсысы әр түрлі» [1, 84 б.].

Отан соғысы жылдарында ерлігімен елге даңқы шыққан Бауыржан Момышұлының «Социалистік Қазақстан» газетіне бірнеше очерктері мен әңгімелері, мақалалары мен хаттары басылды. «Ерлік пен жеңіс күші» деген очеркінде ақылды ұстаз, білгір қолбасшы, парасатты генерал Панфилов бейнесін көрсетсе, ал «Біздің адамдар» атты публицистикалық мақаласында «...Немісті өлтірген сауап. Оны көріп тұрып өлтірмеу ерге ұят, жігітке лайықсыз», «Ел дұшпаны – ер дұшпан» деген сияқты өзінің майдандық өмірден алып шығарған мақал-мәтелдерін жауынгерлердің құлағына құяды, сол арқылы қазақ жауынгерлерін ерлік іске тәрбиелеуді мақсат етеді.

1980-ші жылдардағы таңсық ізденістердің бірі – «Лениншіл жас» газетінде жарияланған очерктер. «Журналистикаға келген жаңа лек, жас толқын алдымен «Лениншіл жас» басылымында шыңдалғаны шындық. Біздің жылт еткен жаңалық ағыстарын іздеп, жастар газеті жарияланымдарына үңілуіміздің сыры осында жатыр. Ондай жарқ еткен ізденістер 60-70-ші жылдардағы сияқты, 80-ші жылдарда да ең алдымен осы газетте көрінді» [1, 304], - дейді профессор Бауыржан Жақып. Бұл ретте қаламы төселген көсемсөзші Бауыржанның «Лениншіл жас» басылымында жариялаған бірқатар мақаласы мен очеркі бар. Мәселен, «Отан», «Ерлігіміз – ұрпаққа өнеге», «Қаһарман сөз қамал бұзады», «Еңіреген ер еді», «Майдангер атынан», т.б. Әсіресе, «Еңіреген ер еді» очеркі көсемсөздің азаматтық ұстанымы мен жазу ерекшелігін айқындап бергендей.

«Очерк – дүниетанымдық жанр, ал очеркист – ізденімпаз. Очерк жазатын адамның дүниеге өзіндік көзқарасы, болмыс, құбылысқа өзіндік қатысы, өмірлік факт, оқиға, деректерді өзінше қабылдауы, көрген-білгенін айтып, жазып беруде өзіндік ұғымы, сезімі болуы міндетті» [4, 48 б.].

Публицист «Еңіреген ер еді» очеркінде халқымыздың ардагер азаматы Мәлік Ғабдулиннің өмір жолын, азаматтық болмысын, бүкіл өмір жолын кішігірім очеркке сыйдыра білген. «Мен әскери адаммын, командирмін.

Кейбіреуге мен деп сөз бастау ерсі көрінуі де мүмкін. Әдетте, командир сөзін «мен» деп бастап «менмен» орталап, сонымен аяқтайды. Ол әскери ұғымға ерсі емес, заңды да орынды. Қандай қатал болғанымен, әскери тәртіп адамды қызық бауырластырады. Біреу мың үшін, мың біреу үшін барынша жұмылады» [5, 266 б.] – деп очерктің кіріспесін бастайды, әскери публицистиканың бір қырын атап өтеді. «Халқымыздың ардагер азаматы Мәлік Ғабдуллин кешегі сұрапыл соғыстың мектебінен осылай өтті» - деп тақырыптың өзегіне көшеді де «Сол Мәліктің алпыс жасқа толғанын өзінің көзінің тірісінде тойлай алмай отырмыз. Бұл менің аға ретінде қабырғама қатты батады» - деп мәселені төтесінен қояды.

Бауыржан Момышұлының бұл шығармасы көркем, шұрайлы тілмен жазылған. Содан кейін очеркте оқиға хронологиясын сақтап, кейіпкердің бейнесін барынша ашқан. «Батыр, жауынгер, жазушы, зерек ғалым, сипатты, салтанатты – көрерге түрі де бар ұғарға ойы да бар інім еді... Сұрапыл соғыс жылдары сын сағаттарда оның ерліктеріне көзі тірі куәгерлердің бірі менмін. Мен оның да ағасы, командирі болғанмын... Майдан алғы шебінде оның орасын ерліктеріне куә болғандарым рас. Оларды мойындап, дер кезінде жазып та жүрдім» [5, 134 б.]. дегені өмірде болған шындықты жазып, дәлелдеп отырғанын аңғартады.

Публицистика – бүгінгі күннің энциклопедиясы, публицист – мамандық қана емес, ол – өмір салты, тіршілік ұстанымы. Және оның араласпайтын саласы жоқ. Бүгінгі күннің аумағына кіретін барлық салалар – химия, экономикалық ғылымдар, философия, эстетика, биология ғылымдары публицистикалық танымның обьектісіне айналады.

Очерктің публицистикалық қасиеті ең алдымен дәуір талабына, сол тұстың күн тәртібінде тұрған көкейкесті мәселелеріне үн қосады. Сол проблемаларға жұрт назарын аударып, оны шешудің жолдарын қарастырып, әдіс-тәсілдеріне талдау жасайды. Публицистикалық баяндауларға барып, әлеуметтік, статистикалық дәлел, деректерді пайдаланады. Автор өз атынан ой толғап, көрген-білгеніне баға береді, өз қатысын аңғартады. Шегіністер жасап, кейіпкерлер өмірінен жеке мысалдар келтіреді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Момышұлы Б. Шындығын айтқанда. Т.15. – Алматы: Өнер, 2009. – 340 б.

2 Публицистика периода Великой Отечественной войны и первых послевоенных лет. – М.: Советская Россия, 1985. – С. 333.

3 Жақып Б. Қазақ публицистикасының қалыптасу, даму жолдары. Генезис, эволюция, поэтика. – Алматы: Білім, 2004. – 368 б.

4 Ыдырысов Р. Шеберлік бастауы. – Алматы: Мектеп, 1984. – 191 б.

5 Момышұлы Б. Соғыс қателікті кешірмейді. Т.14. – Алматы: Өнер, 2009. – 304 б.

***

ПАЛЕСТИНА-ИЗРАИЛЬ ҚАҚТЫҒЫСЫН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

МАЛИБАЕВ М.М.
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының оқытушысы, лейтенант, Петропавл қ.
ШАЙМОЛДА Е.А.
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының курсанты, Петропавл қ.
МАУЛТОВ А.Я.
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының курсанты, Петропавл қ.

Әлемдегі ең ұзақ және қарқынды қақтығыстардың бірі-Таяу Шығыстағы дағдарыс, ол қазіргі мағынада 1948 жылы 14 мамырда Израиль Мемлекеті жарияланғаннан кейін пайда болды және бүгінгі күнге дейін жалғасуда. Басынан бастап израильдіктер мен палестиналықтар арасындағы келіссөздер процесінің қажеттілігі айқын болды, бірақ олардың арасындағы диалог салыстырмалы түрде жақында басталды. Осылайша, " бірнеше онжылдық соғыстар мен күйзелістерді бастан өткергеннен кейін, Араб-Израиль қақтығысының негізгі қарама-қарсы жақтары күрделі және даулы бейбітшілік процесіне қатысты болды…».

Соңғы бірнеше жылда Палестина-Израиль қақтығысын реттеу (немесе шиеленісті уақытша жеңілдету) үшін жеткілікті қолайлы жағдай туғызған төтенше маңызды оқиғалар болды.

Бұл процестің негізгі оқиғаларының бірі 1991 жылы өткен Мадрид конференциясы. Ол "жер үшін бейбітшілікті айырбастау" принципін бекітті. АҚШ-пен бірге бейбітшілік процесінің демеушісі КСРО болды.

1993 жылдың басында Ослода құпия Палестина-Израиль келіссөздері басталды. Нәтижесінде Палестинаны азат ету қоғамы мен Израиль арасындағы қақтығысты тоқтату, палестиналықтардың Израиль мемлекетін жою жоспарларынан бас тартуы, Израиль әскерлерін Газа секторынан және Иордан өзенінің батыс жағалауынан шығару және шектеулі Палестина әкімшілігін құру туралы келісім жасалды. Сол жылы Вашингтонда Палестинаны азат ету қоғамы атқару комитетінің басшысы Я.Арафат пен Израиль премьер-министрі И.Рабиннің АҚШ президенті Б.Клинтонның қатысуымен кездесуі өттіп, дайындалған келісімдерге қол қойылды. Израиль мен Палестинаны азат ету қоғамы келіссөздерде серіктес ретінде бір-бірін өзара тану туралы келісім жасады. Болашақта Ослодағы келісімдерге сәйкес ПАЕҚ Палестина ұлттық хартиясынан еврей мемлекетін мойындамау туралы формуланы алып тастады.

1995 жылы Газа секторында және Иордан өзенінің батыс жағалауында уақытша өзін-өзі басқаруды ұйымдастыру принциптері туралы келісім (Осло-2) жасалды, Израиль Батыс жағалаудағы тағы алты қаладан: Дженин, Тулкарма, Наблус, Калькилья, Бетлехем және Рамалладан әскерлерді шығаруға

міндеттеме алды. Жылдың соңында реттеу процесін бастаған Премьер-министр Рабинді Израиль экстремисті өлтірді, ал 1996 жылы Ликуд блогы парламенттік сайлауда жеңіске жеткеннен кейін Б.Натаньяху Премьер-министр болды және бейбітшілік процесі қатып қалды.

Кейбір өзгерістер 1999 жылы Эхуд Барак билікке келгеннен кейін болды. Шарм аш-Шейх қаласындағы Арафатпен кездесуінде бұрын қол қойылған Палестина-Израиль келісімдері бойынша міндеттемелерді кезең-кезеңімен орындау, сондай-ақ Палестина ұлттық әкімшілігінің (ПҰӘ) соңғы мәртебесі туралы келіссөздерді қайта бастау туралы келісімге қол жеткізілді.

ПАЕҚ біртіндеп еврей мемлекетінің бар екендігімен келісіп, "біртұтас Араб Палестинасы" тұжырымдамасынан бас тартты (бұл ресми ұстанымға қатысты, түбегейлі палестиналық ұйымдар мүлдем қарама – қарсы көзқарасты ұстанды-кез-келген жағдайда толық жеңіс). Израиль аумақтық компаға келу қажеттілігін ресми түрде мойындады және PNA-ны құруға келісті. Иерихонда АҚШ Мемлекеттік Департаментінің өкілімен кездесуде ОР атқару комитетінің мүшесі Фейсал әл-Хусейни бұл оқиғаны "біздің болашақ мемлекетімізге жасалған қадам"деп атады. ПАЕҚ атқару комитетінің төрағасы және ПҰӘ атқарушы билігінің басшысы Я. Арафаттың резиденциясы Газа қаласына көшірілді(Палестина).

Палестина полициясының Қарулы корпусы құрылды. Батыс жағалау үш аймаққа бөлінді: "А аймағы" – палестиналықтар тіршілікті қамтамасыз етуге, тәртіп пен қауіпсіздікке жауап береді; "В аймағы" – палестиналықтар да тіршілікті қамтамасыз ету мен тәртіпке жауап береді, бірақ қауіпсіздікті израильдіктер бақылайды; "С аймағы" – бақылауды Израиль армиясы жүзеге асырады. 1999 жылдың аяғы мен 2000 жылдың басында Палестина әкімшілігінің аумағында қауіпсіз өткелдер ашылды, палестиналықтардың бақылауына берілген жерлердің жалпы ауданы 40% - ға жақындады (мұнда ең маңызды қалалар – Наблус, Иерихон, Хеброн, Бетлехем, Рамаллах). 2000 жылдың жазына қарай Палестина арабтарының 98% - ы PNA билігінің қарауында өмір сүрді.

Алайда бұл қозғалыстардың барлығы Иордан өзенінің батыс жағалауын қамтитын өзінің Палестина мемлекетінің құрылуына және Газа секторы біріктірілуіне айтарлықтай ықпал ете алмады. Бірақ "әлемге айырбастау аумағы" қағидатына негізделген мұндай келісімге жету үшін үлкен күш қажет болды. 2000 жылдың жазына қарай тағы бір қадам жасау керек сияқты көрінді, әсіресе Барак елеулі жеңілдіктер жасауға дайын болған сияқты. Осы жағдайда Кэмп-Дэвидте саммит басталды (2000 ж.шілде).

Алайда, Барак РҰӘ басшысына ұсынған жоспар кейбір маңызды жеңілдіктерді қамтығанымен (мысалы, Барак Иордан өзенінің батыс жағалауының 6-8% -8 қоспағанда, бүкіл аумағын берді) қабылданбады. Палестиналықтар үшін де, израильдіктер үшін де ең маңызды мәселелер: Иерусалимге тиесілі, палестиналық босқындарды қайтару мәселесі және еврей иммигранттары мәселесі даулы болып қала берді. Ұсынылған жоспар бойынша

Иерусалим екіге бөлінді, бірақ оның шекараларын кеңейту арқылы. Палестиналықтарға Иерусалимнің маңында өз Парламентінің ғимаратын салу ұсынылды, ол қазір Иерусалимнің бір бөлігі деп жарияланды. Бірақ бұл Әбу Дис және Израильдің Палестина Парламентінің ғимаратын салуға рұқсаты (сонымен қатар палестиналықтардың бақылауына Иерусалимнің тағы бірнеше қала маңын беру) Араб кварталдары үшін өтемақы болуы керек еді.

Шығыс Иерусалим және ғибадатхана тауы Израиль қоғамының едәуір бөлігі Иерусалимнің осындай бөлінуімен келісуден бас тартты, бұған Барактың саяси бағытына қарсы жаппай наразылық шерулері куә болды. Палестиналық босқындар мен еврей иммигранттары туралы сұрақтар мүлдем шешілмеді. Барак босқындарды қайтару мәселесінде келіскен жалғыз нәрсе-бұл отбасылардың бірігуі аясында 100 мың адамға рұқсат беру, ал жер аударылған палестиналықтардың жалпы саны 3 миллион адамнан асты.

Палестиналықтар үшін мұндай жоспар жай ғана қолайсыз емес, тіпті масқара болды. Олардың негізгі мақсаты "Бес ғасыр бұрын араб ата – бабалары салған" және "Батыс агрессорлары басып алғаннан бері пайда болған мұңды немесе өшіп бара жатқан бейнелерді білмейтін" Иерусалимде астанасы бар өз мемлекетін құру болды. Ғибадатхана тауының үстіндегі егемендік, босқындарды өз территорияларына қайтару, еврей оккупациясын және жаңа мемлекеттерді жоюмақсатын қойды. Барактың шарттарымен келісу осы уақытқа дейін жасалған барлық күш-жігердің қымбат мақсатқа жету үшін бекер болғанын білдірді. Радикалды исламистер мұндай оқиғалардың нәтижесін ешқашан қабылдамайды, Арафат араб қоғамының алдында сатқын болып көрінеді. Ол мұны істей алмады және қарапайым қорқыныштан саяси да, физикалық тұрғыдан да өмір сүре алмады (ХАМАС ықпалының күшеюімен есептеспеу мүмкін емес еді). "Иерусалимнен бас тарта алатын араб көшбасшысы әлі дүниеге келген жоқ", – деді Арафат. Сол сияқты, Барак "Иерусалим – Израильдің мәңгілік астанасы және енді ешқашан бөлінбейді"деген мызғымас қағидаттан бас тарта алатын израильдік көшбасшы дүниеге келмеді деп мәлімдей алады. Осылайша, "мұны түсініп, екі көшбасшы да Клинтонның шақыруымен Кэмп Дэвидке барған кезде оптимизмді сезінуі екіталай еді".

2002 жылдың басында израильдіктердің көңіл-күйіне американдық және басқа делдалдық тараптардың Тель-Авивтің әрекеттері пайдасыз, олар Палестина әкімшілігі мен Израиль арасындағы бейбіт келісімге қол жеткізу процесін қиындатады, израильдіктер таңдаған өз қауіпсіздігін қорғау әдісі тиімді бола алмайды деген мәлімдемелері үлкен әсер етті. Шынында да, бейбітшілік процесі үшінші тараптардың белсенді делдалдық әрекеттерімен ғана қозғалуы мүмкін. Саясаттанушы Н. Шихирев дұрыс атап өткендей,"қазіргі уақытта үшінші тараптың қақтығысты шешуге қатысуы ЕО-ның ерекше дамыған және әртүрлі формаларына ие болды".

Әрине, БҰҰ-ның қызметі бұл тұрғыда өте маңызды, оның жарғысында мақсаттардың бірі ретінде: "болашақ ұрпақты соғыс апаттарынан" арылту,

адамның негізгі құқықтарына деген сенімді бекіту, "барлық халықтардың экономикалық және әлеуметтік прогресіне" жәрдемдесу,"экономикалық, әлеуметтік, мәдени және гуманитарлық сипаттағы халықаралық проблемаларды" шешу. Мичиган университетінің профессоры Джекобсон жаһандық проблемалардың болуы жағдайында бірқатар мақсаттарға тіпті ең қуатты мемлекеттер "тек басқа мемлекеттермен ынтымақтастықта" қол жеткізе алады деп санайды.

БҰҰ-мен бірге Палестина-Израиль қақтығысын бейбіт жолмен шешуге АҚШ, Ресей, ЕО демеушілер болып табылады. Қарастырылып отырған кезең аясында келіссөздер процесі 2000 жылдың басында Ресей тарапы келіссөздерді көпжақты форматта қайта бастауды ұсынған кезде белгілі бір жанданды.

2000 жылдың 1 ақпанында Мәскеуде сыртқы істер министрлері деңгейінде көпжақты келіссөздерге жәрдемдесу тобының пленарлық отырысы өтті. Бұл отырыста Ресей, АҚШ, Египет, Иордания, Тунис, Норвегия, Швейцария, Канада, Жапония, Палестина ұлттық әкімшілігі, Сауд Арабиясы, Қытай қатысты. ЕО Кеңесінің Төрағасы және БҰҰ-ның Таяу Шығыс бейбітшілік үдерісі жөніндегі арнайы үйлестірушісі 10 қатысты. Таяу Шығыс өңірінің проблемаларын маңызды бағыттар бойынша ұжымдық талқылау қайта жанданды.

Қатысушылар осындай іс-шараларды өткізу мерзімдері туралы келісті. Осы кездесуден кейін келіссөздер процесі екі жақты дамыды. Алайда, осы кездесулер мен келіссөздердің барлығы (мысалы, АҚШ-тың Таяу Шығысты реттеу жөніндегі арнайы үйлестірушісі Д. Росстың Я.Арафатпен және Э.Баракпен кездесулері, Египет Президенті Х. Мүбарактың Арафатпен және Израильдің Әділет министрі И. Бейлинмен кездесулері) айтарлықтай өзгерістерге әкелмеді, керісінше, жағдай біршама күрделене түсті-кейбір келісімдер, 1999 жылдың қыркүйегінде Шарм аш-Шейхте қабылданған, орындауды тоқтатты.

Кэмп-Дэвидте 2000 жылдың 11-24 шілдесі аралығында өткен ештеңе аяқталмаған саммиттен кейін және "интифада" басталғаннан бері – 2 сериялы кездесулер, оның ішінде халықаралық деңгейде де айтарлықтай нәтиже бермеді, барлық қабылданған келісімдерді қарама-қарсы тараптар орындамады. Израильдің өз әскерлерін 1967 жылға дейінгі позицияларға апару туралы уәделері, сондай-ақ палестиналықтардың израильдік жол тосқауылдарына жақын жерде акцияларды тоқтату туралы уәделері нақты маңызға ие болмады, бірақ олар біраз уақытқа әсер етуі мүмкіноптимизм, мүмкін болатын өзгерістерге үміт беру жақсы жаққа. Мұндай үміт 2002 жылдың наурызында қайтадан пайда болған сияқты БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі 13 наурызда тәуелсіз Палестина мемлекетінің тұжырымдамасын қолдайтын № 1397 қарар қабылдады. Мұндай жобаны АҚШ енгізді. Бұл құжат екі мемлекеттің – Израиль мен Палестинаның – нақты анықталған және танылған шекараларда бірге өмір сүру принципін растады. Палестина мемлекетіне осындай сілтеме алғаш рет осындай қарарда қамтылды. Бұл құжатты БҰҰ Қауіпсіздік кеңесіне кіретін 14

мемлекет, яғни Сириядан басқа барлық Қауіпсіздік Кеңесіне дауыс берді-ол қалыс қалды. Сол отырыста Бас хатшы Кофи Аннан өте қатал мәлімдеме жасады-Палестина территорияларын басып алуды айыптап, оны заңсыз деп атады. "Заңсыз кәсіп" терминін Бас хатшы алғаш рет қолданған.

Мүдделі тараптардан қабылданған № 1397 қарарға қатысты алғашқы реакция Мұқият оптимизмге дейін азаяды. Мәскеудегі Палестина Елшісі Хайри Әл-Ориди "бұл қаулы Палестина халқының тарихи құқықтарына қол жеткізу және іске асыру, яғни Израильдің Араб территорияларын басып алуын толығымен тоқтату жолындағы маңызды кезең болуы керек" деп мәлімдеді, 1948-1967 жылдардағы палестиналық босқындар мәселесін әділ шешу және ақырында қасиетті Иерусалимде астанасы бар Тәуелсіз Палестина Мемлекетін құру". Палестина Елшісі өміршең мемлекет құруға дайын екендігіне, халықтың қажетті инфрақұрылымды құру қабілетіне сенім білдірді.

Израильдің БҰҰ-дағы Елшісі қабылданған қарарды "теңдестірілген" деп атады. Ал Израиль басшысы Шимон Перес бұл құжат террористік әрекеттерді тоқтатуға жол ашады және Митчелл мен Тенеттің бейбіт бастамаларына қайта оралуға мүмкіндік береді " деді. АҚШ әкімшілігі әзірлеген Митчелл мен Тенеттің жоспарлары бірте-бірте атысты тоқтатуды, елді мекендерді мұздатуды және Израиль мен 5 арасында жасалған барлық келісімдерді толық мойындауды көздейді. Сонымен қатар, қақтығыс аймағында Палестина мен Израиль басшылығының бейбіт келіссөздер процесінде байланыстырушы буынға айналатын халықаралық бақылаушылардың пайда болуы қажет. Осы уақыт ішінде АҚШ Израильден Иордан өзенінің батыс жағалауында күш әрекеттерін тоқтатуды талап ете бастады, бұл Таяу Шығыс аймағындағы құрылысты тұрақтандыруға көмек деп атауға болмайтынын мәлімдеді.Палестина территорияларындағы Израиль армиясының әскери операциялары. Сол сияқты, Палестина басшылығына Израиль территориясындағы шабуылдарды тоқтату үшін қолдан келгеннің бәрін жасау туралы үндеулер де айтылды.

Алайда Израиль де, Палестина да оларға қойылған талаптарды орындамады. Мәселен, Израиль армиясының Батыс жағалаудағы операциясынан кейін 2002 жылдың 1 наурызында тәулігіне 14 палестиналық қаза тауып, 130-дан астамы жарақат алды (израильдіктер арасында сондай – ақ шығындар болды, бірақ салыстырмалы түрде аз-бір әскери қызметкер қаза тауып, төртеуі жараланды), АҚШ Мемлекеттік хатшысы Колин Пауэлл Израиль үкіметінің басшысына "өзін-өзі ұстауға" және батыс жағалаудағы операцияны дереу тоқтатуға кеңес берді. Алайда, Шарон жауап ретінде Израиль өз азаматтарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін кез-келген шара қолданады деп мәлімдеді.

Мұндай міндет кез келген мемлекет үшін бірінші кезектегі міндет болып табылады. Израильде қауіпсіздік деңгейін арттыруға мүмкіндік беретін әртүрлі жобалар талқыланды. Осындай жобалар мен "буферлік аймақтарды" құру жобасы арасында премьер-министр халыққа арнаған сөзінде айтты. Израиль

мен батыс жағалау арасында шамамен 1967 жылғы шекара сызығымен өтетін "буферлік аймақтар" желісі Израиль азаматтарын палестиналық содырлардың, соның ішінде суицид террористерінің шабуылдарынан қорғауға арналған. Қазіргі "интифада" кезінде палестиналықтар Израиль қалаларына шабуыл жасай алатын және бөліну шегінен тыс бірқатар құралдарды өндіргенін немесе контрабандалық жолмен әкелгенін ескерсек, мұндай жобаның тиімділік деңгейі төмен. Алайда, А. Шаронның осындай мәлімдемелеріне қарамастан, Израиль әскерлерін Иордан өзенінің батыс жағалауынан және Газа секторынан шығару наурыздың басында басталды, ал 19 наурызда Израиль қорғаныс армиясының қолбасшылығы (IDF) өз әскерлерін ПҰӘ-ның барлық аумақтарынан шығару туралы хабарлады. IDF бөлімшелері әлі де Тулкарам мен Калькилия қалаларын бақылауда ұстағанына қарамастан, "терроризмге қарсы операцияның" аяқталуы ресми түрде жарияланды, ал израильдік танктер "а" аймағына жақын позицияларда қалуды жалғастырды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі.

1. Поляков К.И., Хасянов А.Ж. Палестинская Национальная Автономия: опыт государственного строительства. – М., 2001, с. 5.
2. Кассам абду Кассам. Сувар мин аль-Кудс. // Аль-Араби. – Апрель 2001, с. 21.
3. Мирский Г. Израиль и палестинцы: самый длительный конфликт // Мировая экономика и международные отношения. – 2001, № 4, с. 72.
4. Отзывы посетителей на сайтах по тематике «Ближний восток», напр.: www.sem40.ru, www.gazeta.ru и др.
5. Шихерев П.Н. Функции, роли и возможности третьей стороны // Современная конфликтология в контексте культуры мира. – М., 2001, с. 59.
6. БҰҰ жарғысы, преамбула, бап. 1.
7. Jacobson H. Network of Indйpendance. International Organisation and thй Global Political System. – N.Y., 1979, с. 418.
8. Бакланов А.Г. Ближний Восток на рубеже XXI века: к созданию системы региональной безопасности. – М., 2001, с. 74–76.
9. Петровская Ю. Палестинскому государству – «ДА» // Независимая газета, 14.03.2002.
10. Правов А. Мрачный рекорд интифады // Независимая газета, 02.03.2002.
11. Андреев А. Войска уходят, насилие продолжается // Независимая газета, 20.03.2002.
12. Washington Times, 08.03.2002.

***

УДК 372.835.5

АУТСОРСИНГ В ВОЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ: СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Т.Р. НАБИЕВ
начальник кафедры тыла Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр военного дела и безопасности.

Аннотация. *В представленной статье излагается практика применения аутсорсинга в Вооруженных силах, а также результаты его применения военными организациями.*

Ключевые слова: *аутсорсинг, Вооруженные силы, аутсорсер, боеготовность, военные организации.*

В ходе реформирования Вооруженных сил существенно изменилась система материально-технического обеспечения. Одним из способов ее организации стал выступать аутсорсинг, под которым в Вооруженных силах понимается передача функций внешним исполнителям (сторонним специализированным организациям) на договорной основе.

Основными задачами введения системы аутсорсинга в материально-техническое обеспечение Вооруженных сил являлись исключение отрыва личного состава от занятий по боевой подготовке, освобождение командования от решения несвойственных ему задач, повышение качества предоставляемых услуг, передача аутсорсеру рисков хозяйственной деятельности, снижение затрат, издержек на брак и т. п.

В настоящее время наиболее распространенной формой реализации аутсорсинга в Вооруженных силах является передача воинскими частями сторонним организациям выполнения следующих функций: организация питания личного состава, банно-прачечное обслуживание, торгово-бытовое обслуживание, химическая чистка, вывоз мусора [1]. Аутсорсинг пришел в армию из бизнеса. Термин «*аутсорсинг*» происходит от английских слов «outside resource using» – «использование внешних ресурсов». В международной бизнес-практике этот термин определяет последовательность организационных решений, суть которых состоит в передаче некоторых, ранее самостоятельно реализуемых организацией функций или видов деятельности, внешней организации или, как принято говорить, «третьей стороне» [2].

До начала 90-х гг. XX в. слова аутсорсинг (outsorsing) не было ни в одном языке мира. Однако положительные результаты использования аутсорсинга на практике увеличили его популярность и широкое распространение в бизнесе, а термин «аутсорсинг» стал применяться в договорных отношениях и упоминаться в научной литературе. Использование аутсорсинга позволило существенно повысить экономические показатели как организаций

(хозяйствующих субъектов), так и отдельных регионов, и стран.

Кроме того, аутсорсинг стал использоваться не только в частном секторе, но и в сфере государственного управления, что позволило достичь определенных положительных эффектов его применения в органах исполнительной власти. Однако процесс применения аутсорсинга органами исполнительной власти до сих пор недостаточно изучен, а термин «аутсорсинг» нормативно не закреплен.

Одним из первых нормативных правовых актов, в которых раскрывается понятие аутсорсинга, постановление Правительства Республики Казахстан, согласно которому одной из составляющих оптимизации функций органов исполнительной власти является разработка и обеспечение широкого применения аутсорсинга – механизма выведения определенных видов деятельности за рамки полномочий органов исполнительной власти путем заключения контрактов с внешними исполнителями на конкурсной основе.

Л. Демидова, рассматривая аутсорсинг в сфере реформирования государственного сектора, характеризует его как организационно-хозяйственную модель, предполагающую передачу тех или иных видов деятельности государственной организации на сторону, где они выполняются более эффективно благодаря преимуществам специализации, использования новейших технологий и квалифицированного персонала [3].

Вместе с тем, Л. А. Василенко, рассматривая аутсорсинг в контексте способов и технологий совершенствования деятельности органов государственной власти, отмечает, что аутсорсинг является способом оптимизации функционирования органов государственной власти за счет сосредоточения деятельности на главном направлении и передачи непрофильных работ внешним специализированным организациям на договорной основе [4].

Теоретически использование аутсорсинга может иметь большое значение для повышения боеготовности подразделений и эффективного использования бюджетных средств, однако использование аутсорсеров не представляет собой панацею в предоставлении гарантий экономии военного бюджета [5].

Результаты применения аутсорсинга военными организациями можно рассматривать с различных позиций, но наиболее важными являются организационные, социальные и экономические.

В организационном аспекте применение аутсорсинга позволяет военным организациям освободить военнослужащих от выполнения функций, не связанных со служебно-боевой подготовкой, а также устранить большую часть дублирующих функций и тем самым создать необходимые условия для улучшения управляемости и повышения устойчивости системы материально-технического обеспечения войск.

С социальной точки зрения применение аутсорсинга военными организациями способствует повышению престижа военной службы, так как военнослужащие не станут привлекаться к выполнению хозяйственных

функций, таких как уборка помещений и территории, приготовление пищи и других, а будут повышать свое воинское мастерство.

Кроме того, потребности воинской части в определенных услугах дадут импульс к развитию бизнеса в месте ее дислокации, созданию новых рабочих мест и повышению деловой активности предпринимателей.

В отличие от бизнеса экономический аспект применения аутсорсинга военными организациями, не является основным, но тем не менее также важен. Он позволяет оптимизировать расходы воинской части на организацию материально-технического обеспечения, разделить (или частично передать) сторонней организации риски хозяйственной деятельности, привлекать аутсорсеров, которые будут использовать специализированное оборудование, отсутствующее у воинской части, а также повысить конкуренцию на рынке данного вида услуг, тем самым появляется возможность получения услуг более высокого качества по более низкой цене.

Необходимо отметить, что экономический эффект от применения аутсорсинга военными организациями может изменяться, и его сложно рассчитать за какой-то конкретный период времени (год, квартал, месяц, или срок действия государственного контракта), так как это трудоемкий процесс, требующий всесторонней оценки расходов, связанных с содержанием штатного подразделения и ценой государственного контракта.

На практике, применение аутсорсинга в Вооруженных силах по словам министра обороны, не смогло полностью обеспечить потребности Вооруженных сил

Аутсорсинг для армии позволил высвободить более 3 тысяч человек, но не смог обеспечить потребности Вооруженных сил.Однако аутсорсинг не стал универсальным средством обеспечениятыловых потребностей армии. Прежде всего, это связано с низким качеством предоставляемых услуг, неудовлетворенностью конечного потребителя и непрозрачностью деятельности привлекаемых компаний.

За период внедрения аутсорсинговой системы главной проблемой аутсорсинга в армии явились многочисленные злоупотребления служебным положением и рост коррупционных рисков

Можно привести и другие примеры проблем, связанных с передачей части функций сторонним компаниям. Тем не менее, это не значит, что идея аутсорсинга в армии полностью исчерпала себя. При соблюдении ряда условий, аутсорсинг способен принести Вооруженным силам немало пользы.

Аутсорсинг способен принести Вооруженным силам немало пользы при соблюдении следующих условий:

↓	↓	↓	↓	↓
Аутсорсинговая компания не	Необходим общественный	При заключени	Привлечение сторонних	Жизненно важные

должна входить в состав армии или управляться военными чиновниками через подставных лиц.	контрольза эффективностьюрасходуемых средств.	и договоров, требуется дифференцированный подход.	компаний для реализации части бытовых задач, должна зародить добросовестную конкуренцию.	для армии сферы должны оставаться в её ведении.

Кроме того, в руках Вооружённых сил должны оставаться действенные механизмы по контролю сторонних организаций. Иными словами, аутсорсинговая компания должна по первому требованию отчитаться о проделанной работе. Что и говорить: армия – вещь очень важная для защиты государства, и рисковать её целостностью ни в коем случае нельзя.

От чего же зависит успешное внедрение аутсорсинга в Вооруженных силах и каковы долгосрочные перспективы его развития? Отвечая на этот вопрос, в первую очередь необходимо сказать о том, что успешное внедрение и перспективы развития аутсорсинга возможно только при соблюдении следующих условий:

Успешное внедрение и перспективы развития аутсорсинга зависит от следующих условий:

⇨ Тщательнейший анализ задач, передаваемых на аутсорсинг. Безусловно, некоторые функции должны сохраняться за армией при любых обстоятельствах, поскольку от их наличия зависит её боеготовность.

⇨ Не менее тщательный контроль над расходованием средств аутсорсинговой компанией, позволяющий избежать злоупотреблений и нарушений.

⇨ Последовательность в отстаивании своих решений. Неспособность должностных лиц довести начатое до конца и постоянное перепрыгивание с одних позиций на другие никогда не даст ожидаемый эффект.

Аутсорсинг в Вооруженных силах в перспективе способен:

⇩

- Освободить армию от решения бытовых задач.
- Исключить возможное психологическое давление на солдат со стороны старших по званию (пресловутая покраска газонов и мытье пола зубными щетками).
- Повысить качество подготовки не только солдат-срочников, но и кадровой армии.

Аутсорсинг является достаточно новым явлением, он вполне имеет право на жизнь.

Таким образом, при правильной организации и государственном подходе по передаче некоторых функций обслуживания и обеспечения частей, соединений и организаций армии и флота на систему аутсорсинга поставленные цели могут достигаться. Практика применения в течение пяти лет показывает, как и положительные стороны применения аутсорсинга, так и отрицательные, выраженные в основном серьезными системными недостатками ее внедрения.

Также, аутсорсинг в армии – это новая тенденция, которая, несмотря на свою неоднозначность, имеет право на жизнь. В перспективе такая форма работы позволит не только разгрузить Вооружённые силы от несвойственных им функций, но и повысить качество подготовки солдат и офицеров, тем самым создать профессиональную армию.

Подводя итог, и учитывая все вышесказанное, можно уверенно говорить о том, что перспективы развития аутсорсинга в Вооруженных силах, безусловно, есть. И перспективы эти достаточно серьезны, степень (широта) использования аутсорсинга будет зависеть от учёта имеющихся результатов его применения при планируемых реформах существующей системы материально-технического обеспечения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Каменная Н.А., Корякин В.М. Аутсорсинг по-военному: некоторые вопросы ответственности сторон контракта на оказание услуг, выполнение работ // Право в Вооруженных силах. № 10. 2010.

2. Аникин Б.А., Рудая И.Л. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента: Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2011. – С.7.

3. Демидова Л. Реформы общественного сектора на западе // Мировая экономика и международные отношения. 2001. №11. С.31.

4. Василенко Л.А. Аутсорсинг – инновационная кадровая технология государственной службы. – М.: Наука, 2007. – С.29.

5. Спендлер В.А., Бабурин Д.Е. Аутсорсинг для нужд армии: зарубежный опыт и применение в Вооруженных силах Российской Федерации // Право в Вооруженных силах. № 12. 2011. – С.90.

***

АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖАЗЫЛЫМНЫҢ КҮРДЕЛІ ЖАНРЛАРЫНЫҢ БІРІ – ҒЫЛЫМИ МАҚАЛА

Науешова Д. Ж.
магистрант Қазақстан Республикасы, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ,

Аңдатпа. *Бұл мақалада ғылыми стильдің бір түрі, академиялық жазылымының күрделі жанрларының бірі - ғылыми мақала екендігі туралы қарастырылады. Академиялық жазылым мәселелерін зерделеуде қазақ ғылыми лексикасының, ғылыми стильдің қалыптасуы мәселелері тақырыптарын зерттеген ғалымдар пікірі мен көзқарастары сараланады. Ғылыми мақаланың өзіндік ерекшеліктері мен заңдылықтары туралы айтылады. Ғылыми мақала мәтіні әр саланың арнайы лексикасына негізделген, күрделі мазмұнды тілдік материал болғандықтан, оның түзілімі мен құрылымын саралап, жоғары сапалы ғылыми басылымға дайындап, жариялау жолдарын үйретеді.*

Кілт сөздер: *академиялық жазылым, ғылыми мақала, тілдік материалдар, ғылыми мәтін, ғылыми стиль, мәтін лингвистикасы, стилистика.*

Академиялық жазылым тақырыбы соңғы жылдарда өзектілігі артып, зерттеу нысанына айналып отыр. Жазылым мәселесі тілдің коммуникативтік қызметімен байланысты болғандықтан, оның теориясы оны құраушы лексика-грамматикалық сипаттамасымен қатар, оны меңгертудің әдістемесімен тығыз байланысты.

Ғылыми стильдің жетілуі, дамуы сияқты мәселелер термин және терминологияға және стилистика мәселелелеріне қатысты зерттеу жұмыстарында қарастырылатыны белгілі. Қазақ тілі білімінде ғылым тілі біршама зерттеу жұмысына арқау болғаны белгілі. Ғылымның негізін қалыптастырған А.Байтұрсынұлы еңбектерінен бастау алған мәтін жазылымына байланысты мәселелер Ә.Қайдаров («Қазақ терминологиясына жаңаша көзқарас», «Ғылым тілі – әдеби тіл статусы»), Р.Сыздықова, Б.Шалабай, Ш.Мажитаева т.б. ғалымдардың еңбектерімен жалғасады. Академиялық жазылым мәселелерін зерделеуде қазақ ғылыми лексикасының, ғылыми стильдің қалыптасуы мәселелері тақырыптарын талдаған Ө.Айтбайұлы еңбектері («Қазақ терминологиясының қалыптасуы мен дамуы», Алматы, 1988, т.б.) Ш.Құрманбайұлы («Қазақ лексикасының терминделуі», Алматы, 1998, т.б.) еңбектері және Қ.Күндеринова («Қазақ жазуының теориялық негіздері» Алматы, 2010) және проф.Ф.Ш.Оразбаева («Академиялық жазылымның өзекті мәселелері», Алматы, 2020) еңбектеріндегі тұжырымдарға негізделеді. Сонымен қатар, Б.Б. Динаева, С.М. Сапина «Академиялық жазылым негіздері» және де осы саланы зерттеп жүрген Е.Т. Оспанов (Академиялық жазылым

негіздері, Алматы, 2020 ж.) еңбектері, әлемдік педагогика мен лингвистикалық зерттеулердегі еңбектері бар.

Академиялық жазылымның күрделі жанрларының бірі – ғылыми мақала. «Ғылыми білімді құру және оны тарату мәтіндік әрекет негізінде жүзеге асатыны белгілі. Ғылыми ортада білімді тарату үдерісі ғылыми - зерттеу нәтижелерін жариялау арқылы іске асса, білім беру барысында аталмыш үдеріс студенттік және біліктілік жұмыстарын жазу арқылы жүзеге асады» - деп жазғандай мақала жазу, ғылыми зерттеу нәтижесін және студенттердің білім алуын жүзеге асыратын құрал болып табылады [1].

Ғылыми мақала – өзіндік ерекшеліктерге, заңдылықтарға құралатын ерекше құрылымдалған академиялық жазылым мәтіні. Мақала мәтіні әр саланың арнайы лексикасына негізделген, күрделі мазмұнды тілдік материал болып табылады. Мақаланың мәтінін талдау, оның түзілімі мен құрылымын саралау, қазақ тіл білімінде де өзекті мәселе ретінде қарастырылады. Мәтінжасам мақсаты мен мәндеттеріне орай, мақаланың да өзіндік құрылым ерекшеліктері бар.

Қоғамдық ғылымдар саласында мәтінге байланысты зерттеулер өте мол. Ғылыми мәтін мәселесін талдаған еңбектерде бүгінгі күн талаптарына сай талданған зерттеулер қажет. Қазақ мәтін лингвистикасы соңғы онжылдықта дами бастады. Мәтін лингвистикасы әр стильге қатысты зерттеу жасаған. Ғылыми стиль талаптарында сай мақала да ең басты жанр ретінде соңғы уақытта жаңарып жатыр.

Мәтінді адресет пен адресант қарым-қатынасына сай талдағанда, басты көрсеткіш адресантқа түсінікті, нақты, дәлелді жеткізілуі маңызды. Ғылыми мәтін басқа мәтіндерден айрымашылығы бар екені жайында кейінгі кезде сөз етіле бастады. Мәтінтану талаптары бойынша әр жанрдың өзіндік ерекшеліктері терең зерделенуі қажет. Бұл бөлімде мақалаға тән негізгі талаптармен бірге, қазіргі әлемдік ғылыми кеңістікте басымдылық танытылатын талаптардың өзектілігі артып отыр[2,340 б].

Қазіргі ғылыми стильге қатысты А.Қ. Жұбанов еңбектерінен бастау алатын стиль мәселелері, терминология, прагматика т.б. сұрақтар Н.Уәли, Ш.Құрманбайұлы, А.И. Тілембекова, С.Әлісжанов еңбектерінде жалғасын табады.

Еңбектерде көрсеткендей, кез-келген мәтін бір мақсатты көздеп, ақпаратты нақты жеткізуді назарға алады. Сол мақсат үшін мағына, құрылым, қатысымдық құралдар жұмыс істейді.Мақаланың нақты қабылдаушысы болып, ондағы айтылар ой қызығушылық тудырғанда ғана, оның ғылыми құндылығы артады. Мақаланы тек мақала жариялау үшін жазу оның прагматикалық маңыздылығын әлсіретеді. Қазіргі әлемдік деңгейдегі ғылыми ортаның талаптары да осыған бағытталады. Сондықтан да сілтеме коэфиценті жоғары әлемдік басылымдарда мақала жриялау Қазақстандық ғылыми ортада маңыздылығы артып отыр.

Ғылыми мақалалар зерттеу жүргізілген тақырыптар бойынша тұжырымдамалар, қағидалар, түсініктемелер, қорытындылар ұсынады. Автордың мақсаты да ғылыми мақалада айтылатын ойларды ықшамды, түсінікті жеткізе білу.

Ғылыми мақала талапқа сай болса, ол қызығушылық тудырады және сілтеме жасау ықтималдығы жоғары болады, егер жаңа, түпнұсқа нәтижелерді немесе зерттеу әдістерін ұсынса, жарияланған нәтижелердің рационалдығы артады.

Егер жұмыстың ғылыми нәтижесі болмаса, ескірген ақпаратты қамтыса; бұрын жарияланған жұмысты қайталаса, қазіргі ғылыми коммуникация әлеміндегі ғылыми басылымды ешкім оқымаса, пайдаланбаса немесе сілтеме жасамаса, оның құндылығы болмайды. Сондықтан халықаралық ғылыми-метрикалық мәліметтер базасында (ISDB) (немесе «жаһандық дәйексөздер индекстері») индекстелген беделді шетелдік немесе ресейлік журналда сапалы ғылыми зерттеу нәтижелерін ғылыми қауымдастыққа ұсыну өте маңызды. Библиометриялық көрсеткіштері бар журналдағы жоғары сапалы ғылыми мақала ресейлік және шетелдік ғалымдардың назарын аударып, жоғары сілтемелер алуы ықтимал. Таңдалған тақырып бойынша бұрын жүргізілген немесе қазіргі уақытта жүргізіліп жатқан зерттеулерді алдын ала зерттемей, талдаусыз ешбір ғылыми жұмысты бастау мүмкін емес. Зерттеу тақырыбы бойынша жарияланымдарды мұндай талдау нәтижелері тікелей ғылыми мақалаларда да көрсетіледі және жүйелі шолулар түрінде жарияланады

Сонымен, егер ғалым өз мақаласының халықаралық беделді журналда жарияланғанын қаласа, тақырыбы, аңдатпасы (авторлық қысқаша конспект) және түйінді сөздері бар мақала жоғары сапалы ғылыми басылымға дайындалады.

Негізгі статистикалық деректер мен WoS, Scopus және басқа жүйелердің көрсеткіштері осы жүйелерге енгізілген басылымдарға, басқа басылымдарға сілтемелерді ескере отырып, олардың негізінде есептеледі.

Бұл мәліметтер нені қамтиды:

1.Автордың жарияланымдарының жалпы саны;

2.Жарияланымдарға сілтемелердің жалпы саны (басылымдарға сілтемелер), оның ішінде өзіндік сілтемелер.

3. Автордың бір мақаласына сілтемелердің орташа саны;

4. Бір жылдағы немесе басқа кезеңдегі әдебиеттердің орташа саны;

5.Толық немесе кез келген белгілі кезеңдегі автордың h-индексі.

Ғылыми коммуникацияларда WoS деректері негізінде есептелген журналдардың импакт-факторы ғана дұрыс болып саналады және барлық рейтингтер мен ғылыми қызмет туралы есептерде қолданылады.

Журналды таңдар алдында және таңдағаннан кейін өзіңізге келесі сұрақтарды қою арқылы қабылданған шешімнің дұрыстығын тексеру ұсынылады:

- Бұл журнал сізге немесе әріптестеріңізге белгілі ме?

- Сіз оның мақалаларын оқып көрдіңіз бе?
- Бұл журналда бұрын жарияланған мақалаларды табу оңай ма?
- Журналдың шығарушысын анықтау және байланыс ақпаратын табу оңай ма: журналдың сайтында баспаның аты-жөні бар ма, баспамен телефон, электронды пошта немесе қарапайым пошта арқылы байланысуға болады ма?
- Журнал рецензияның қандай түрін қолданатыны туралы нақты көрсеткіш бар ма?
- Сіз пайдаланатын деректер қорында журнал индекстеледі ме?
- Сіз қандай қызметтерді төлеуге тура келетінін түсінесіз бе?
- Журналдың сайтында авторлық қаламақыға не кіретіні және оны қай кезде төлеу қажет болатыны туралы түсініктеме бар ма?
- Журналдың редакциялық алқасының мүшелері туралы білесіз бе, естідіңіз бе?
- Редакция мүшелері журналдағы жұмыстарын өз сайттарында атап өтеді ме? [3,357 б].

Қолжазбаны ұсынбас бұрын, сіз таңдаған журнал сіздің салаңызда бағаланатынына сенімді болуыңыз керек, сондықтан сіздің беделіңізді арттырып, жұмысыңызға дәйексөз алуға көбірек мүмкіндік береді, ал сәйкес журналда жариялау сізге өз мамандығыңызды алға жылжытуға мүмкіндік береді. Мансап. Сіздің мақалаңыз индекстелген, мұрағатталған және оңай іздеуге болатын болуы керек.

Зерттеу жұмысын ғалымдар екі жолмен жүргізіле алады, біріншіден, мәселеге байланысты зерттеулерді қарастырыла келе, өз зерттеуін ұсынады. Екіншіден, мүлде жаңа көзқарас, жаңа шешім қсынылуы мүмкін.

Мақала – академиялық жазылымның нысаны ретінде, ең алдымен, тақырыптың бірегейлігіне байланысты, зерттелген жұмыстың жаңашылдығына қатысты өзектілігі артады. Ғылыми мақалалардың жазылуы ғылымның бір саласына бағытталады[4,84 б].

Мақаланың тақырыбы жұмыстың негізгі идеясын көрсететін анық, нақты қысқа тақырып болып табылады. Қысқартуларды, әсіресе сирек қолданылатын аббревиатураларды қолдануға болмайды. Мақалалар қысқа және тартымды тақырыптармен жақсырақ келтіріледі.

Журналдарда мақала авторы немесе авторлары міндетті түрде көрсетіледі. Автор деп мақаланы жазушы, тақырыпты зерттеп, талдау жүргізетін, мәліметтер жинақтап, оны көрсететені, нәтижеге қол жетікізетін, бәрін біріктіретін және мақаланы журналға тіркейтін адам[5, 125-154 бб].

Мақала зерттеу жұмысының нәтижесін жариялаумен байланысты болғандықтан, нәтиже бөлімі ғалымның зерттеу жүргізуде қол жеткізген жетістігіне арналады. Талдау бөлімі зерттеу жұмысының қол жеткізген нәтижелерінің бірегейлігін айқындай түсетін талдауларға арналады. Сонымен қатар мақаланың қорытынды бөлімінде зерттеушінің тезистеріне байланысты дәлелдер мен фактілер бойынша қорытынды пікірлері ұсынылады. Шетелдік басылымдарда зерттеушілер ғылыми жұмысты жүргізуде қолдау көрсетілген

тұлғаларға алғыс айту тәжірибесі кең қолданылады. Сонымен қатар, мақалада пайдаланылған дереккөздер де мақаланың бір талабы болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. И. Б. Короткина Оценка академического и научного текста в трех измерениях академической грамотности https://cyberleninka.ru/article
2. Оспанов Е.А. Академиялық жазылым негіздері. –Алматы: Білік, 2020. – 340 б.
3. Күдеринова Қ. Қазақ жазуының теориялық негіздері. – Алматы, 2006. – 357 б.
4. Жармакин О.Қ., Мағзұмов Қ.Б. Мәтін лингвистикасы: филология мамандықтарының студенттеріне арналған оқу құралы. – Павлодар : Кереку, 2011. – 84 б.
5. Оразбаева Ф.Ш. Академиялық жазылымның өзекті мәселелері// Педагогика және психология / Педагогика и психология / Pedagogy and Psychology . – 2022. – № 1(50). – С.125-154.

***

УДК 34.340.1

ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ ВЕДОМСТВАЛЫҚ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫМЕН ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ

САЛКЕБАЕВ Т.С. [1]

[1]әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының бастығы,философия докторы (PHD), полиция полковнигі, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қарағанды қ. E-mail:salkebaev@mail.ru;

АҚАНОВА М.М.[2]

[2]жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің ғылыми-педагогикалық магистратурасының магистранты,полиция аға лейтенанты,Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қарағанды қ. E-mail:Miko_ast.18@mail.ru;

Аннотация.*Мақала бұқаралық ақпарат құралдарының ведомстволық оқу орындарымен өзара іс-қимылын жетілдіру мәселелерін қарастыруға арналған.Бұқаралық ақпарат құралдарының мүмкіндіктері қылмыстың алдын алуда, азаматтарды құқық пен құқық қорғау қызметін құрметтеу рухында тәрбиелеуде, құқыққа қайшы көріністерге төзбеушілікте кеңінен қолданылуға тиіс. БАҚ өз кезегінде уақтылы және адал ақпарат алуға құқылы.*

Түйінді сөздер:*ведомстволық оқу орындары, бұқаралық ақпарат құралдары, имидж, полиция, ақпараттандыру, өзара іс-қимыл, сенім қалыптастыру.*

Бұқаралық ақпарат құралдары белгілі бір ақпаратты кеңінен тарату мүмкіндігіне ие болып қана қоймай, саясат, құқық, мемлекет пен азаматтардың қарым-қатынасы саласында белсенді үгіт-насихат жүргізу арқылы қоғамдық санаға әсер ете алады.

Осыған байланысты ішкі істер органдары БАҚ-пен тиімді өзара іс-қимылы маңызды міндетке айналады, оны шешпей құқық бұзушылықтың алдын алу, құқықтық білім беру және тәрбиелеу саласында табысқа жету мүмкін емес.

Мысалы, ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі жол картасы халықпен жұмыстың жаңа форматтарын нақты айқындайды, бұл, атап айтқанда, құқық қорғау органдары мен БАҚ-тың өзара іс-қимылы жөніндегі шетелдік тәжірибені зерделеуді, ІІО имиджін арттыру жөніндегі медиа-жоспарларды әзірлеуді, жұртшылықтың полицияны оң қабылдауын қалыптастыру жөнінде ақпараттық жұмыс жүргізуді, сыни жарияланымдарға жедел ден қою алгоритмдерін әзірлеуді болжайды [1].

Айта кету керек, соңғы уақытта ішкі істер органдары мен БАҚ арасындағы қарым-қатынас оң бағытта белсенді дамып келеді. Сонымен, журналистердің құқықтық тақырыптарға, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау мәселелеріне, қоғамдағы құқық қорғау органдарының рөліне және т. б. белсенді қызығушылығын атап өтуге болады.

Сонымен қатар, диалогтың тараптары әрқашан бір-бірінің мінез-құлқына риза бола бермейді. БАҚ өкілдері ішкі істер органдарының қызметін жариялау кезінде журналистерде туындайтын бірқатар қиындықтар туралы жиі айтады, бұл олардың пікірінше, құқық қорғау жүйесінің ашықтығының жеткіліксіздігімен байланысты. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері өз кезегінде журналистерді құқық қорғау қызметі туралы жарияланымдарда көрінетін біржақтылық, біржақтылық және қабілетсіздік үшін айыптайды.

Бұқаралық ақпарат құралдары өздерінің саяси қызметінде биліктің қарсыласы болып табылады, олар билікті басқарады, қоғамның атынан оның кемшіліктерін көрсетіп, азаматтарға билік құрылымдарының әрекеттерін түзетуге көмектеседі. Мұның бәрі дұрыс, бірақ түпкі мақсат - қоғамның ортақ міндеттерді шешуі үшін консенсус құру туралы да есте сақтау керек [2].

Сонымен қатар, баспасөзде ішкі істер органдарының қызметіне өте жағымсыз бағалар жиі айтылды, ұсыныстар ұсынылды, оларды жүзеге асыру нақты жағдайды жақсартуға ықпал етіп қана қоймай, оны нашарлатады. Мысалы, барлық полиция қызметкерлерін жұмыстан шығару және жаңаларын жалдау туралы ұсыныс. Бұл тәсілді әуесқой деп атауға болады, өйткені ішкі істер органдарының жүйесінде көптеген жылдар бойы өзінің тәжірибесін, жоғары біліктілігін, білімі мен дағдыларын күрделі қылмыстық істерді ашуда

қолданатын көптеген нақты мамандар жұмыс істейді. Мұндай қызметкерлерді даярлау және қайта даярлау уақытты, көп күш жұмсауды, қаражат пен мемлекеттік ресурстарды қажет етеді.

Резонанстық жағдайлар ішкі істер органдарының қызметін ұйымдастырудағы белгілі бір проблемаларды анықтауға мүмкіндік береді. Бірақ бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері кейбір жағдайларда үлкен сурет салуға болмайтынын түсінуі керек. Құқық қорғау органдарында осы күрделі, қауіпті кәсіпті, ішкі сенімділікті таңдаған көптеген адамдар жұмыс істейді. Полиция қызметкері тіпті қызметтен тыс уақытта да байқалған құқық бұзушылықтан және қиындыққа тап болған адамдарға көмектеспей өте алмайды. Жанқиярлық қызметтің мысалдары әлдеқайда көп, бірақ олар әдеттегідей қабылданады, ал адал емес міндеттердің оқшауланған жағдайы жаппай жарияланады[3, 20-бет].

Негізінде, ішкі істер органдарын қолдау мәселесі айтарлықтай дәрежеде саяси болып табылады. Бұл мемлекеттің күшін, оның мәжбүрлі аппаратын бейнелейтін органдар және олардың қызметі қоғам тарапынан түсінуді қажет етеді. Өзінің құқық қорғау қызметтерін құрметтемейтін және оларға сенбейтін халық оларға құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимылға жәрдемдеспейді.

Ішкі істер органдарының қызметкерлері халықпен тікелей жұмыс істейді, сондықтан адамдардың погондардағы қызметкерлерге деген сенімі, олардың қылмысқа қарсы ісінде көмектесуге деген ұмтылысы бұл істің сәтті болуы үшін өте маңызды.

Әлбетте, ішкі істер органдарының оң имиджін қалыптастыру тек БАҚ-қа ғана емес, көбінесе ішкі істер органдарының қызметіне де байланысты. Қызметкерлер оларға, олардың білімі мен кәсіби қасиеттеріне, қоғамға жеткілікті жоғары талаптар қойылатынын түсінуі керек және оларға сәйкес келуге, «жаңа форматағы полиция» қызметкерлері болуға күш салуы керек.

Қазақстанда құқық қорғау қызметі саласында қойылған бағдарламалық міндеттерді іске асыру бойынша нақты қадамдар жасалуда. Қазақстанның ішкі істер органдарын жаңғырту шеңберінде, атап айтқанда, болашақ полиция қызметкерлерін даярлауға, оларда «жаңа форматтағы»полицейге қажетті барлық қасиеттерді қалыптастыруға көп көңіл бөлінеді. Мұндай полицейдің қажетті құзыреттеріне коммуникативті дағдылар-адамдармен қарым-қатынас жасау, көпшілік алдында сөйлеу дағдылары, журналистермен қарым-қатынас дағдылары міндетті түрде кіреді. Тиісінше, ішкі істер органдарының қызметкерлерін даярлау мен қайта даярлаудың жаңа білім беру бағдарламаларына шешендік риторика, көпшілік алдында сөз сөйлеу негіздері бойынша курстар енгізіледі.

Әрине, бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылды ұйымдастыру кезінде ішкі істер органдарының мамандандырылған бөлімшелері баспасөз қызметі түрінде үлкен жұмыс атқарады. Оларға баспасөз конференцияларын, брифингтерді, басшылықпен журналистік сұхбаттарды ұйымдастыру функциялары жүктеледі.

Баспасөз қызметтері (баспасөз хатшылары) ішкі істер органдарының имиджін жақсартуға бағытталған қызметі туралы материалдарды БАҚ-та дайындауға және орналастыруға да жауапты.

Бүгінгі таңда құқық қорғау органдарының баспасөз қызметтері ақпараттық қоғамның сұраныстарына сәйкес келуі керек, тек ресми газеттер мен журналдармен ғана емес, сонымен қатар интернет-кеңістікте, түрлі коммуникациялық желілердің блогтарында қызықты ақпаратты жариялауы керек. Бүгінгі таңда интернеттің мүмкіндіктері қоғамды құқық қорғау қызметінің мақсаттары, міндеттері, проблемалары мен оларды шешу жолдары туралы хабардар ету үшін зор әлеует ашады.

Бірақ американдық зерттеушілер дұрыс атап өткендей, қазіргі жоғары технологиялар әлемінде полиция ұйымының ашық веб-сайтын құру және сақтау өте қиын мәселе. Департаменттің веб-сайты есептерге, статистикаға, қылмыс туралы жазбаларға, қылмыс карталарына, шенеуніктердің байланыстарына, соңғы жаңалықтарға және барлық басқа ақпарат түрлеріне қол жеткізуді қамтамасыз ете алады. Бірақ қатысқан азаматтардың жеке өмірі мен құқықтық ұстанымдарын құрметтеу – бұл ашықтықты қамтамасыз ету мақсаттарымен сауатты байланыстыру қажет фактор. Бұл мәселе бойынша ұзақ уақыт бойы қызу пікірталас болды, әртүрлі ұстанымдар негізделді, сәйкесінше әртүрлі полиция ұйымдары әртүрлі коммуникациялық стратегияларды ұстанады .

Ішкі істер органдарының бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылының әртүрлі формаларын бөліп көрсетуге болады. Біздің ойымызша, ішкі істер органдары мен баспасөз арасындағы өзара тиімді ынтымақтастықтың алуан түрлілігі мұндай нысандардың толық тізімін жасауға мүмкіндік бермейді, дегенмен ІІО қызметкерлерінің БАҚ өзара іс-қимыл алгоритмін құрастыруды ұсынамыз.

Бүгінде халықтың полицияға деген сенім деңгейін арттыруға бағытталған үлкен жұмыс жүргізілуде, сондықтан жасалған қадамдар құқық қорғау органдарының ресми сайттарында, әлеуметтік желілердің ведомстволық аккаунттарында және газет-журналдардың, радио мен телешоулардың диалог алаңдарында барабар ақпараттық қамтуды табуы өте маңызды.

Мәселен, Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ІІО Әкімшілік қызметі кафедрасымен халықпен тығыз байланысқа түсетін патрульдік полиция, учаскелік және әкімшілік полиция қызметкерлерін шешендік сөйлеу қабілеттерін арттыру мақсатында арнайы курстар өткізу қажет деп есептейміз. Ол үшін арнайы курстардың білім беру бағдарламалары әзірленеді, дәрістер оқуға және тренингтер өткізуге білікті оқытушылар, сондай-ақ танымал журналистер мен блогерлер тартылуы керек деп санаймыз.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің коммуникативтік сауаттылығынсыз бүгінгі күні қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі міндеттерді тиімді орындау мүмкін емес.

Бұл әсіресе бұқаралық іс-шараларды өткізу, митингілер немесе жаппай тәртіпсіздіктер кезінде жедел жағдай қиындаған кезде құқықтық тәртіпті сақтау кезінде көрінеді. Полиция қызметкері адамдармен қарым-қатынас орната білуі керек, олардың алдында сөйлеуге дайын болуы керек, өз ұстанымын сабырлы, анық және дұрыс түсіндіре білуі керек. Бұл тәсілмен полиция қызметкерінің коммуникативтік сауаттылығы оның жалпы кәсіби құзыреттілігінің ажырамас элементі болып табылады, оның жоғары деңгейіне, ең алдымен, арнайы оқыту арқылы қол жеткізіледі.

Қорытындылай келе, ішкі істер органдары мен бұқаралық ақпарат құралдарының өзара іс-қимылы тек екі тарап үшін ғана емес, бүкіл қоғам үшін тиімді екенін атап өтуге болады. Ішкі істер органдарында БАҚ пен полицияның өзара іс-қимыл алгоритмін құрастырсақ қоғамның оң көзқарасына ықпал ететіндігі анық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ:

1.Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарын жаңғыртудың 2019-2021 жылдарға арналған Жол картасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 27 желтоқсандағы № 897 Қаулысы. Кіру режимі (http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000897) жүгінген күні: 25.07.2019 ж.

2. Я.Н. Засурский Ресейдің ақпараттық қауіпсіздігі және бұқаралық ақпарат құралдары / / ақпараттық қоғам. № 4, - 2001. - 19-23 ББ.

3. Levan K., Stevenson K. There's Gonna Be Bad Apples': Police - Community Relations through the Lens of Media Exposure Among University Students. Scientific journal «International Journal for Crime, Justice and Social Democracy». 2, Vol 8., 83-105 Б. (2019).

***

ҚАЗАҚТЫҢ ДӘУІТ БАТЫРЫ

САРТАЕВ Ж.Н.

Қазақстан Республикасы әскери – педагогикалық ғылымдарының академигі, Қазақстан және Ресей Федерациясың академигі, медицина ғылымдарының докторы, профессор, отставкадағы полковник.

ТУРТАЕВ А.К.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы әскери педагогика және психология кафедрасы әскери педагогика және психология циклінің бастығы, педагогика магистрі, полковник.

Дәуіт Асауұлы батыр (1787-1874) Қазақ жұртының қазіргідей тәуелсіздігі жолында елдің амандығы мен жердің бүтіндігі үшін ұланғайыр даламызда жорық жолында жүріп, жердің шетінде, жаудың өтінде болған батыр

бабаларымыз аз емес. Солардың бірі - биыл мерейтойлары аталып өткелі отырған Табын Асау - Барақ батырлар.Бұл жерде біз Барақтың арғы тегін түгендеп жазуымыздың басты себебі-жалпы, қазақта Барақ есімді жеті тарихи тұлғалар өмір сүріп өткен екен. Соның ішінде біздің айтайын деп отырғанымыз- Кіші жүздегі Табын руының батыры - Барақ Сатыбалдыұлы болғандықтан аржақ-бержағын тереңірек індетіп көрсетуді мақсат еткен жайымыз еді,бұл.

Бұл батырлар кешегі өткен заманда, яғни XVIII-XIX ғасыр аралығында қазақ жерінің батыс өңірінде өмір сүріп, жоңғар - қалмақ шапқыншылары мен Хиуа хандығының барымташыларына, сонымен қатар іргелес патшалықтардың бодандық жасау саясатына қарсы ақ найзасын өңгеріп, ел қорғаған еді. Олардың елін-жерін сыртқы шапқыншы жаулардан қорғап, бодандықтан азат ету жолында аянбай күресіп,ерліктері ел есінде сақталған. Халқымыздың арасында ерен ерліктері аңызға айналған бұл батырларды Асау- Барақ деп атағанмен де Барақ Сатыбалдыұлы - Асау батырдың әкесі.Ауызекі тілде ұйқасына қарай айтуға жеңіл болғандықтан «Асау-Барақ» деп күні бүгінге дейін қосарланып аталып келеді. Естігені көп - көнекөз қариялардың айтуына қарағанда, Асау батыр дүниеден өтер шағында: -Менің атым әкемнен бұрын аталып кеткен.Дегенмен, мен әкемнен озып қайда барамын . Менің қабірім әкемнен төменде болсын деп,аманат еткен деген сөз бар. Өткен тарих деректеріне жүгініп, ел ішіндегі айтылып жүрген әңгімелерге құлақ түрсек, әкелі-балалылардың ерліктері ұрпақтарына жалғасқан дәстүрлі ерлік. Асау батыр Барақұлының баласы - Дәуітте тарихта аты қалған айтулы батырлардың қатарында аталады. Жоғарыда айтып өткеніміздей, Асау-Барақ батырлар жайында аз айтылып жүрген жоқ.

Олардың ерліктері дастан жырларға арқау болған. Олар жайлы ел аузындағы тың деректер әлі де жазылып толықтырыла түсуде Батырлар жайлы бірнеше кітаптар жазылып, оқырманмен қауышқан.. Бұл жолы біз, Дәуіт Асауұлы жайлы қолдағы бар деректерге сүйеніп, ел есінде сақталған әңгімелерді жеткізуді жөн көрдік. Дәуіт Асауұлы әкелерінің ерлік дәстүрін жалғастырған батыр. Ол аталарының ел қорғаудағы жорық жолдарымен жүріп, терістікте Жем - Сағыздан асып, Еділ - Жайыққа дейін, түстікте - Маңғыстаудың Үстірті мен Бесқала ойына дейінгі кең байтақ жерде жортып өткен. Нақты деректерге сүйенсек, Дәуіт батыр Есет Көтібаруымен тізе қосып, халқының азаттығы үшін күрескен. Сонымен қатар Дәуіт Асауұлы ел-жұртының тыныштығы мен бірлігін сақтаған, ел ішіндегі дау - дамайды ақылды да шешендік шеберлігімен шешіп, ауыл-аймағын ұйыстырып отырған аузы дуалы би де екен. Дәуіттің ел өміріндегі ерлігі мен билігі жайлы Ресей мұрағаттарындағы сақталған тарихи деректерді негізге ала отырып, ел ішіндегі әңгімелерді ескеріп жазған жазушы, әрі ғалым Ғалым Ахмедовтың «Жем бойында» деп аталатын романы бар. «Менің осы Есет көтерілісі жайында жазылған«Жем бойында» деген романымдағы келтірілген мысалдардың бәрі де архивтен алынды,керек болса солардың бәрінде архивтегі құжаттармен

дәлелдеп көруге болады.» депті жазушы-ғалым, 96 жасында 2002 жылы дүниеден озған Ғалым Ахмедов.(Таңдамалы шығармаларының II томында.) Сонда айтылған романдағы Дәуіт және Есет батырлар жайлы жазылғандар архивте деректер болып тұр. Бұл көркем шығармада Дәуіт батырды басты кейіпкерінің бірі етіп оның басынан кешкен қым-қуыт оқиғаларды, шытырман шырғалаңы көп жағдайларды,ұлт азаттығы үшін күрестегі таптық талас-тартыстар мен отарлау саясатына және үстемдік әрекеттерге қарсылық қозғалыстарды - көркем тілменен суреттеп жеткізеді. Сөйтіп,ел үшін, жер үшін бес қаруын асынып - өмірі ат үстінде өткен Дәуіт Асауұлы ажалы жетіп, оның топырағы Үстірттен Бесқаланың ойына құлар жерден бұйырып, дәлірек айтқанда - Бесқаладағы Қоңырат қаласына жақын қыр үстінде мәңгіге орын тепкен.

Ерлердің елінің жау жағында жүруі – ерлікке тән қасиет дейтін болсақ-міне, бұл батырдың ата-бабасынан жырақ, қазақ елінің, жерінің шетінде қорған болып өмірден өткен батыр болғандығын дәлелдей түссе керек. Бұл күнде бабаларының дәстүрін жалғастырған Дәуіт батырдың жатқан жері- «Дәуіт ата» деген үлкен қойымшылыққа айналған. Ертедегі ел тарихына үңілсек, Маңғыстауда жайлаған адайдың әйгілі батырлармен де Дәуіт батыр сыйлас - сырлас болып, елдің ортақ мүддесі – азаттық жолында серіктес болып жүрген... Бұл тұрғыда әсіресе, адайда ерлік дәстүрін жалғастырып, бір әулеттен тараған батырлары -Мыңбай, Лабақ, Шабай, Есен, Сүгір, Бердәулет, Жоламан десек, соның ішінде Есен – Сүгірлермен Дәуіт үзеңгілес, тізе қағыстырып жүрген дейді білетіндер.

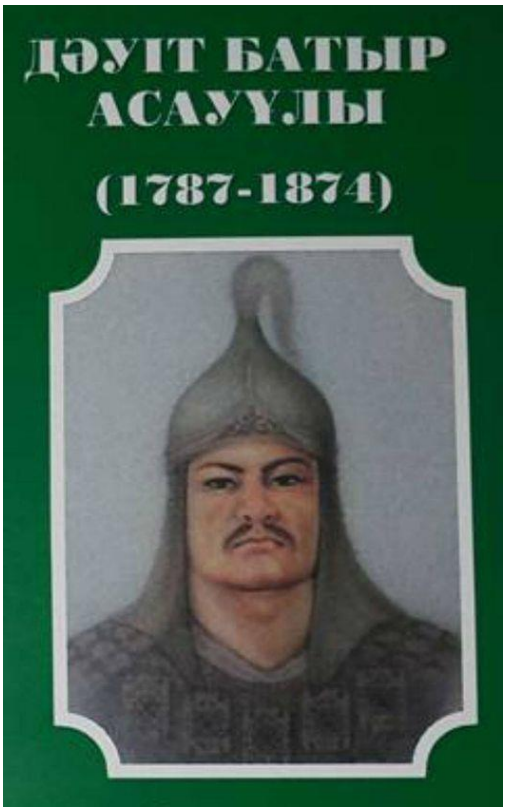

***

УДК 159. 9 (075. 8)

ӘСКЕРИ-ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕДЕГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ РӨЛІ.

ТӘТТІМБЕТОВ А.Ж.

жедел өнер және моральдық-психологиялық қамтамасыз ету кафедрасы моральдық-психологиялық қамтамасыз ету циклінің бастығы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Академиясы, әскери іс және қауіпсіздік магистрі, аспирант, полковник. Петропавл қ. E-mail: tattimbetov1979@mail.ru.

Андатпа. *Мемлекеттік тіл – мемлекетпен байланысты туындаған саяси әрі әлеуметтік лингвистикалық категория. Қандайда бір тілдің мемлекеттік тіл ретінде танылуы, дамуы қоғамның, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық құрылымына, саяси күштерінің мүдделерінде, олардың ұстанған ішкі, сыртқы саясаттарына, халықтың әлеуметтік лингвистикалық бағыт-бағдарына байланысты болады. Мақалада жалпы әскери-патриоттық тәрбие берудегі қазақ тілінің маңыздылығы қарастырылған. Оның болашақ офицерлердің, яғни командирлердің жеке құрамға рухани ықпалына ерекше назар аударылады.*

Түйін сөздер: *мемлекеттік тіл, ресми тіл, геосаясат, ұлтық құндылық, тәуелсіздік.*

Мемлекеттік тіл – тәуелсіз елдің негізі рәміздерінің бірі. Тіл адамдардың қарым-қатынас құралы болғандықтан, ол сөйлеу әрекетінің арқауы болып табылады. Тіл ұлтпен-ұлтты татуластыратын ерекше қатынас құралы. Адам тіл арқылы бір-біріне қатынаса алады. Қазіргі заман жеке адамдардың ғана емес, тұтас ұлттардың да өткеніне үңіліп, бүгінгісін бажалап, болашағын бағдарлауға жол ашты. Қазақ тілі жаппай қолданыс тіліне айналып, шын мәнінде мемлекеттік тіл мәртебесіне көтерілгенде, елімізді «Қазақ мемлекеті» -деп атайтын боламыз деген Президентіміздің салиқалы сөзі еріксіз ойға оралады.

Мемлекеттік тіл тәуелсіздігіміздің жырын жырлап, бұғанасын бекітіп, қанатын қатайтты. Тілдің беделін көтеру, оның арын арлап, жоғын жоқтау, олқысын толтыру өз қолымызда, сіз бен біздің қолымызда. Әр ата-ана ананың ақ сүтінен дарыған тілін үйретуді қолға алса, бұл тілдің ешқандай қиындығы жоқ. Ана тілін білмеген ақала жоқ желік бас. Ана тілін сүймеген халқын сүйіп жарытпас, деген сөзде де терең мағына жатыр емес пе?! Бірақ қазақ тілі – тек қазақ халқының тілі емес, мемлекеттік тіл ортақ тіліміз екен ұмытпағанымыз жөн болар. Қазақстанда тұратын оны Отаным деп қабылдайтын, өзін Қазақстанның патриоты деп есептейтін азаматтарының тілі.

Қазақ тілі өте бай, орамды, көркем тіл. Тіл арқылы өнер білімді, мәдениеттілікті, қоғамның белсенді азаматы болуды сол тіл арқылы үйренеді. Халық өзінің ғасырлар бойы жасаған асыл мұраларын ұрпақтан ұрпаққа

алдымен ана тілі арқылы табыс етеді. Сондықтан ана тілін білмей, ұлттық мәдениетті жете меңгеру мүмкін емес. Тіл тазалығы дейтініміз – ана тілдің сөзің басқа тілдің сөзімен шұбарламау -деп Ахмет Байтұрсынұлы меңзеген еді. Тіл туралы заңымыздың қағаз жүзінде қалмай, өмірінде нық қадам басып, ғұмыры ұзақ болуы үшін күресе білейік те намысты қолдан бермейік[1].

Жалпы әлемдегі тілдік процеске назар аударсақ, онда «мемлекеттік тіл» және «ресми тіл» дегендер өзара синоним сөздер ретінде ұғындырылады. Әрине, «ресми тіл» терминінің «мемлекеттік тіл» терминіне бөлектеніп қолданылатын сәттері де кездеседі. Мұндайда ол бір мемлекеттен тысқары елдер, мемлекеттер арасындағы келісілген тіл қызметінде қолданылуы мүмкін. Мәселен, Біріккен Ұлттар Ұйымының жұмыс тілі деген сияқты т.б. Бұл екі терминнің бір мемлекет аумағындағы қолдануына келсек, әлемдегі көптеген елдерде әлеуметтік маңызы зор салаларда қолдануы үшін заңдастырылған негізгі тілді көбінесе «ресми тіл» деген атаумен беру қалыптасқан. Мысалы, Энциклопедиялық заң сөздігінде оған мынадай анықтама беріледі: «Государственный язык. См. Официальный язык» (Қараңыз: 87-б.). Официальный язык – основной язык государства, используемой в законодательстве и официальном делопроизводстве, судопроизводстве, обучение и т.д [2, 303].

Ал біздің елімізде қазақ тілінің Конституциядағы мемлекеттік мәртебесіне байланысты Қазақстан Республикасы Конституциясының түсіндірме сөздігінде мынадай анықтама берілген: «Мемлекеттік тіл – тұрғылықты халықтың және Қазақстан Республикасы азаматтарының басым көшілігінің тілі» [3, 67]. Дегенмен, мемлекеттік тілді мемлекеттің негізі ресми тілі, тұрғылықты халықтың және басым көпшіліктің тілі деп анықтау жеткіліксіз. Өйткені мемлекеттік тіл мәртебесіне ие болған тілдің сол елдің әлеуметтік-коммуникативтік жүйесінде өзіндік орны мен рөлі болу қажет. Сондықтан оған белгілі ғылым Б. Хасанұлы: «Государственный язык – основной компонент социально-коммуникативный системы определенного государства, выделенный в официальное положение в ранг государственного являющийся обязательном к использованию всем населением на всей территории страны в различных сферах жизни», – деп анықтама беріп толықтырады [4, 36].

Әлемдегі соңғы геосаяси өзгерістер, бауырлас екі ел Рессей мен Украинаның арасында болып жатқан қақтығыс т.с.с, барлық шиеленіскен әскери қақтығыстар осы отырған бәрімізге, әсіресе әскери мамандарға ой салуы керек. Қазақта сөз бар: «Жау жоқ деме, жар астында».

Ал, соғыста тек әскери техника, заманауи қару-жарақ және жоғары жауынгерлік әзірлікпен ғана жеңіске қол жеткізуге болады деп ойласаңыздар өте қателесесіздер. Ұрыста жеңіске жетудің ең шешуші факторларының бірі және бірегейі, ол жеке құрамның моральдық-психологиялық жай күйі, яғни дайындығы.

Әскерилер біледі моральдық-психологиялық қамтамасыз етудің бес компоненті, яғни бес түрі бар:

• ақпараттық-насихаттау жұмыстары;

• әскери-әлеуметтік жұмыс;

• психологиялық жұмыс;

• мәдени-демалыс жұмысы;

• әскерлерді теріс ақпараттан және қарсыластың психологиялық әсерінен қорғау;

• әскерлерді жеке құраммен жұмыс істеудің техникалық құралдарымен қамтамасыз ету.

Енді, байқап қарасаңыздар осы жұмыстардың барлығы дерлік қандай формада өткізіледі, әрине ақпарат алмасу, дидарласу арқылы, бұл жерде тіл басты құрал болып табылады.

Енді бүгінгі күні әскерге шақырылған сарбаздардың ұлттық құрамына назар салсаңыздар, олардың 90% пайызы қазақ балалары, ал олардың жартысынан астамы қазақ тілінен басқа тілді мүлдем түсінбейді.

Сол себепті бүгінгі күні, әскердегі тәрбие жұмысының субъектілерінің қазақ тілін білуі маңызды, бұл қажеттілік.

Бұл мәселеге бүгінгі күні көз жұмумен немқұрайлылық танытудың, ертең, сын сағатта өзімізге кесірі тиетіні анық.

Немқұрайлылық таныту деп неге айтып отыр деулеріңіз мүмкін, бірақ оған дәлел, былтырғы бітірген және қазір төртінші курста оқып жатқан тәрбиешілер маманын дайындайтын топтарда қазақ тілінде білім алған топтардың болмауы, сондай-ақ нақты мамандар дайындайтын топтарда да қазақ тілінде білім алатын топтардың аздығы осы сөзімнің нақты дәлелі.

Қарнымның ашқаны емес, қадірімнің қашқаны қинайды, депті ғой. Бүгінгі күні өз елімізде, өз жерімізде тұрып, ана тіліміздің мәселесін сыбырлап талқылайтындай жағдайға жеткеніміз өте өкінішті.

1942 жылдың 18 қазанында, соғыстың қызып тұрған шағында Бауыржан Момышұлы Қазақстан Жазушылар одағына хат жазыпты.

Бауыржан Момышұлы хатында Ұлы Отан соғысы майданында кем дегенде жүз мыңнан астам қазақ жауынгерлері шайқасып жүргендігін, олардың басым көпшілігінің орыс тілін жетік білмейтіндігін айта келіп, қазақ ақын-жазушыларына бас-аяғы 16 сұрақ қойған екен. Осы он алты сұрақтың бірінде «Абай деген қариямыздың лирикасын, дарынын, даналығын қамауға алып, оның майданда жүрген бізге жекеленген брошюра түрінде жетуіне кім тыйым салды» делінген. Сонымен қатар, «соғыста жүрген, орыс тілін жөнді түсінбейтін, жетік меңгермеген жүз мыңдаған қазақ жауынгерлерін ана тілінде жазылған газетсіз қалуына, көркем әдебиет шығармаларынсыз қалуына кім кінәлі?» деген әділ сұрақ қойылады.

Егеменді елде тұрып, біздікі не сасқан...?

Бала қай тілде оқыса, сол тілде өмірге деген көзқарасы қалыптасады. Себебі өмір заңы сондай. «Балаға қай тілде білім берсең, түбі сол ұлтқа қызмет

етеді» деп Мұстафа Шоқай атамыз айтып кеткен. Ол рас. Себебі өмірге, саясат пен мына әлемдік құбылыстарға сол ұлттың көзімен қарайтын болады.

Мен мақаламда тек проблемаларды ғана тізбектеп отырған жоқпын, осы мәселелерді көтеру арқылы осы жерде отырған әрқайсымызға ой салғым келіп отыр. Ауыруын жасырған өледі дейді. Сол себепті бұл мәселелерді шешуде нақты қадамдар жасалуы керек. Тілдер кафедрасы ұлтық құндылықтарымызды дәріптеумен ана тіліміздің қолдану аясын кеңейтуге бағытталған көптеген ісшаралар өткізеді, бірақ бұл мәселе жүйелендірілуі керек деп ойлаймын. Осы бағытта бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып, жұмыла қызмет етуіміз керек.

Демек, мемлекеттік тіл дегеніміз – елдің барлық аумағында және түрлі өмір салаларында қолданылуы баршаға міндетті болып табылатын, ресми жағдайы мемлекеттік дәрежеде белгіленген, белгілі бір мемлекеттің әлеуметтік-коммуникативтік жүйесінің негізгі компоненті.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Хасанұлы Б. Ана тілі – ата мұра. Алматы, 1992.

2. Юридический энциклопедический словарь. – Москва, 1987.

3. Қазақстан Республикасы Конституциясының түсіндірме сөздігі. – Алматы: Жеті жарғы, 1996.

4. Хасанов Б. Социально-лингвистические проблемы функционирования казахского языка в Республике Казахстан. Автореф. Дисс. Док. – Алматы, 1992.

REFERENCES:

1. Khasanuly B. native language-Ata Mura. Almaty, 1992.

2.legal encyclopedic dictionary. - Moscow, 1987.

3.Explanatory Dictionary of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. - Almaty: seven charters, 1996.

4. Khasanov B. socio-linguistic problems of functioning of the Kazakh language in the Republic of Kazakhstan. Abstract. Diss. Doc. - Almaty, 1992.

РОЛЬ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ

ТАТТИМБЕТОВ А.Ж.

начальник цикла морально-психологического обеспечения кафедры оперативного искусства и морально-психологического обеспечения, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр военного дела и безопасности, аспирант, полковник, г. Петропавл. E-mail: tattimbetov1979@mail.ru;

Аннотация. *Государственный язык – политическая и социолингвистическая категория, возникшая в связи с государством. Признание, развитие какого-либо языка как государственного будет зависеть*

от социально-экономической структуры общества, государства, интересов его политических сил, их внутренней, внешней политики, социолингвистической направленности населения. В статье рассматривается важность казахского языка в военно-патриотическом воспитании в целом. Особое внимание уделяется его духовному влиянию на личный состав будущих офицеров, то есть командиров.

Ключевые слова: *государственный язык, официальный язык, геополитика, национальная ценность, независимость.*

THE ROLE OF THE KAZAKH LANGUAGE IN THE PATRIOTIC WAR

TATTIMBETOV A. Zh.

Head of the cycle of moral and psychological support, Department of Operational Art and moral-psychological support, Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Master of Military Affairs and Security, Postgraduate, Colonel. Petropavlovsk. E-mail: tattimbetov1979@mail.ru.

Annotation. The state language is a political and sociolinguistic category that has arisen in connection with the state. The recognition and development of any language as a state language will depend on the socio-economic structure of society, the state, the interests of its political forces, their internal and foreign policies, and the sociolinguistic orientation of the population. The article examines the importance of the Kazakh language in military-patriotic education in general. Special attention is paid to his spiritual influence on the personnel of future officers, that is, commanders.

Keywords: state language, official language, geopolitics, national value, independence.

***

УДК 658.336

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

СИНБАЕВА Г.К.,[1] АХМЕТБЕКОВА Т.У.,[2] АКПАНОВА Г.К.[3]

[1]гуманитарлық ғылымдар магистрі, М. Қозыбаев атындағы СҚУ, «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы, Петропавл қ. E-mail: gsinbaeva@mail.ru

[2]М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті» КЕАҚ Тіл және әдебиет институты, «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасы, 6В01703 «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығының 4 курс студенті, Петропавл қ. E-mail: ahmetbekova.03@mail.ru

[3]әлеуметтік ғылымдар магистрі, М. Қозыбаев атындағы СҚУ, «Практикалық қазақ тілі» кафедрасының аға оқытушысы, Петропавл қ. E-mail: akpanova_g_k@mail.ru

Аңдатпа. *Мақала қазақстандық оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың маңызын зерттеуге арналған. Функционалдық сауаттылыққа оқытудың артықшылықтары жан-жақты талданып, білім беру саласындағы орнына шынайы баға берілген. Мақаланы оқи отырып, оқырман функционалдық сауаттылыққа оқытудың өзектілігімен танысады.*

Түйінді сөздер: *функционалдық сауаттылық, білім беру саласы, орта мектеп, жоғары сыныптар, сыни ойлау, мәселені анықтау, шешім қабылдау.*

Аннотация: *Статья посвящена изучению важности формирования функциональной грамотности казахстанских студентов. Всесторонне проанализированы преимущества обучения функциональной грамотности, а также достоверно оценена ее место в сфере образования. Читая статью, читатель сможет ознакомится с актуальностью обучения функциональной грамотности.*

Ключевые слова: *функциональная грамотность, сфера образования, средняя школа, старшие классы, критическое мышление, определение проблемы, принятие решений.*

Abstract: *The article is devoted to the study of the importance of forming the functional literacy of Kazakhstani students.The advantages of teaching functional literacy are comprehensively analyzed, and its place in the sphere of education is reliably assessed. Reading the article, the reader will be able to familiarize with the relevance of teaching functional literacy.*

Key words: *functional literacy, education, secondary school, high school, critical thinking, problem definition, decision making.*

Бүгін бәсекеге қабілетті кез келген мемлекеттің тірегі – сапалы адам капиталы. Адамдардың білім деңгейі, денсаулық жағдайы неғұрлым жақсарған сайын мемлекеттің материалдық және рухани жағдайы сәйкесінше дамиды [1].

Заман талабына сәйкес дағдыларды меңгерген, теориялық және практикалық білімі жоғары деңгейдегі жұмысшы мемлекет нарығының өсуіне ықпал етіп, жалпы экономиканың дамуы мен тұрақтануының бірден-бір себебі. Экономикасы мықты мемлекет дүниежүзілік саясаттың маңызды фигурасына айналып, оңтайлы халықаралық қарым-қатынастар орнатуға мүмкіндік береді.

Материалдық жағдай адамдардың қолайлы өмір сүруіне әсер етуі соншалық – қоғамда рухани құндылықтар қарым-қатынастарды реттеудің жетекші құралдарының біріне айналады. Адамгершілік, мейірімділік, жомарттық, кең пейілділік сияқты адами қасиеттер орын алған әлеумет – сапалы адам капиталының көрінісі.

Қазақстанда адам капиталының нашарлауының негізгі факторларының бірі – білім беру сапасы [1]. Көп жылдар бойы қазақстандық мектептерде

берілетін білім XXI ғасыр талаптарын қанағаттандырмады. Оқу материалдары теорияға ғана негізделді. Оқушылар алынған білімді күнделікті өмірде қолданудан бейхабар болды.

«Ақпараттық революция» заманында білім ресурсы күн сайын жаңарғандықтан, жылдар өте келе жаттанды мәтіндер маңызын жоя бастады. Енді ақпаратты іздеу, іріктеу, анализ жасау сынды сыни ойлау, білімді күнделікті өмірде қолдана алу қабілеттері оқыту процесінің өзекті мәселелері ретінде көрініс тапты.

ҚР-ның Бірінші Президенті Н.Назарбаевтың «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бойынша отандық білім беру үрдісіне түбегейлі өзгерістер енгізілді [2]. Оқытылатын материалдар заман талабына сәйкестендіріліп, оқушының тұлғалық дамуы, күнделікті тұрмыста қолайлы өмір сүру үшін қажет дағдыларды қалыптастыру басты назарға алынды. Осылайша отандық білім беру үрдісінде «Функционалдық сауаттылық» термині пайда болды.

Бүгін қазақстандық білім беру саласының өзекті мәселесі – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту.

Функционалдық сауаттылық дегеніміз тұлғаның мектепте алған білімі, білігі мен дағдысын адамзат қызметінің әртүрлі саласында қолдану қабілеті [3, 8 б.]. Яғни функционалдық сауаттылық мектепте алынған білімді шынайы өмір жағдайына жарату, адамдармен қолайлы қарым-қатынас жасау мүмкіндігі ретінде түсіндіріледі.

Функционалдық сауаттылық бойынша басшылыққа алынатын негізгі құзыреттіліктер: басқарушылық, ақпараттық, коммуникативтік, әлеуметтік, тұлғалық, азаматтық және технологиялық [4, 7 б.].

Оқушыларды функционалдық тұрғыдан сауатты тұлға ретінде қалыптастыру маңызды, себебі функционалдық сауаттылық арқылы олар алған білімдерін күнделікті өмірде тиімді қолдана алады [5, 7 б.]. Мысалы, келісімшартты толтыру, анықтама жазу, дәрі-дәрмектердегі нұсқаулықтарды оқу, интернет желісінде қажет ақпарат таба алудың барлығы функционалдық сауаттылық негізінде қалыптасады.

Қоғамда тиімді қарым-қатынастар орнатумен қатар, күнделікті тұрмысты реттеуде маңызды рөл атқаратын функционалдық сауаттылық ақпаратпен жұмыс істеудің небір жолдарын үйретеді, сол себепті ол бүгін оқуда, жұмыста, күнделікті өмірде табысқа жетудің бірден-бір кілті ретінде түсіндіріледі. Функционалдық тұрғыдан сауатты оқушылар сыни тұрғыдан ойлауға, мәселелерді шешуге, дұрыс шешімдер қабылдауға дағдыланып, үздіксіз білім алуға және әлеуметтік қатынастарға тиімді араласуға үйренеді.

Бүгін қазақстандық білім беру жүйесі оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға көп көңіл бөледі. Орта мектепте функционалдық сауаттылықты қалыптастыру жаңа деңгейде көрініс табуда. Оқу процесі күрделі мәтіндер мен тапсырмалардан құралып, оқу және жазу

дағдыларына негізделеді. Осы орайда орта мектеп оқушылары әртүрлі ақпарат түрлерін іріктеуді, сыни тұрғыдан ойлауды, пікірлерін дәйекті жеткізуді үйренеді. Функционалдық сауаттылық тұрғысынан оқушылар орта мектепте хаттама, анықтама, келісімшарт сияқты ресми іс-қағаздарды толтыруға немесе құрастыруға дағдыланады.

Жоғары сыныптарда функционалдық сауаттылық оқушылардың ЖОО-ға, колледжге, ересек өмірге дайындалуына байланысты қосымша маңызға ие болады. Күрделі мәтіндерге тереңірек үңіліп, зерттеу және талдау жұмыстарымен айналысады, сонымен қатар жазу және сөйлеу арқылы қарым-қатынас дағдыларын жетілдіреді. Жоғары сыныптарда функционалдық сауаттылық оқушылардың күрделі материалды түсінуге, мәселелер туралы сыни тұрғыдан ойлауға және әртүрлі контексте өз ойын дұрыс жеткізуге көмектеседі.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың себептері сан алуан. Біріншіден, әртүрлі пәндер бойынша оқу материалдарын түсінуге және олармен өзара әрекеттесуге мүмкіндік беру арқылы академиялық жетістіктерге жетелейді. Мысалы, 9-сыныптың қазақ әдебиеті сабағында І.Есенберлиннің «Қаһар» романын өту арқылы Қазақстан тарихымен пәнаралық байланыстар орнатуға болады. Қазақ әдебиетінде алынған білімді, кейін Қазақстан тарихында қолдана алса, оқушы функционалдық сауаттылық негізінде тиімді жұмыс істей алды деген мәмілеге келуге әдбен мүмкін.

Екіншіден, функционалдық сауаттылық сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын дамытады. Керек ақпаратты табу, үлкен көлемді ақпарат ішінен іріктеу, анализ жасау, туындаған мәселелерді шешу және дұрыс шешімдер қабылдауды қалыптастырады.

Үшіншіден, функционалдық сауаттылық жұмыста табысқа жету үшін өте маңызды рөл атқарады, себебі ол әр тұлғаны жұмыс орнына қажет коммуникативтік және аналитикалық қабілеттерді қалыптастырады. Әріптестермен тіл табысу, қолайлы-қарым-қатынастарды орнату, конфликтерді алдын алу, стресс жағдайында шешім қабылдау функционалдық сауаттылық негізінде пайда болады.

Қазақстандық мектептерде функционалдық сауаттылық білім беру жүйесінің негізгі бағыты болып табылады. XXI ғасырда бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру мақсатында оқушының функционалдық тұрғыдан сауатты болып қалыптасуы – бүгіннің талабы. Қазақстандық білім беру жүйесі оқудың алғашқы жылдарынан бастап орта білім алғанға дейін функционалдық сауаттылық дағдыларын меңгеруге база назар аударады.

Мұғалімдер функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімді стратегияларын жүзеге асыру мен оқушылардың осы орайда жетістіктерін шынайы бағалау бойынша үнемі біліктілік курстарынан өтіп, білімдерін жаңартуда.

Қорытындылай келе, бүгін оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үлкен маңыздылыққа ие, сол себепті Қазақстан білім беруде

функционалдық сауаттылыққа басымдық бере отырып, оқушыларды мемлекет пен қоғамға елеулі үлес қоса алатын сыни ойшылдар, шебер коммуникаторлар және үздіксіз білім алушылар болып қалыптасуға жағдай жасауда. Функционалдық тұрғыдан сауатты оқушылар мектепте алған білімді шынайы өмір жағдайында қолдана отырып, болашақта сапалы адам капиталының маңызды құрамдас бөлігіне айналады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. https://egemen.kz/amp/article/313322-adam-kapitaly-%E2%80%93-basty-qundylyq
2. http://edunews.kz/ruhanijangiru/759-zhaartyla-blm-badarlamasy-turaly.html
3. Оқу сауаттылығы – ЖОО-ға дайындыққа арналған оқу құралы / Б.П.Есембеков., А.А. Жұманазарова, А.А. Ізбас, Г.Ө. Мұсабек. – Алматы: «Education Consulting», 2021. – 296 б.
4. Қазақ тілінен функционалдық сауаттылықты дамыту: жалпы білім беретін мектептің 5-7 сыныптарына арналған оқу-әдістемелік құрал / Г.К.Синбаева, З.Н.Ауғанбаева. – Петропавл: М.Қозыбаев атындағы СҚУ. 2020. – 110 б.
5. Б.Б. Жахина, О.А.Жумагулова, Н.К.Смагулова, С.К.Жукенова, А.К.Курманова, И.С.Каирбекова, Л.К.Мусин, Г.Ш.Шахманова, А.С.Егінбай. Кел, балалар, ойлайық! Оқу құралы. – Омск: Амфора, 2019. – 100 бет.

***

ЖАЗУШЫ Т.КЕҢЕСБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЗМ

ТЕМИРГАЛИКЫЗЫ А.
Семейдің Шәкәрім атындағы университетінің 2 курс магистранты

Аңдатпа. *Мақалада белгілі жазушы Талғат Кеңесбаев шығармаларындағы психологизм әдісі қарастырылады. Қаламгердің әңгімелері мен повестерінде, сондай-ақ «Моцарт» романындағы психологизм дәстүрі жазушының көркемдік шеберлігінің бір қыры ретінде айқындалған. Жазушы шығармашылығындағы кейіпкер образын ашуда, кейіпкердің ішкі жай күйін оқырманға әсерлі жеткізуде таптырмас құрал болған психологизм элементтері талданған. Мақалада қаламгердің «Лениннің бәтеңкесі», «Олар екеу еді» әңгімелері, «Ойшоғыр», «Гауһар» повестеріндегі ішкі монолог, түс көру мотиві, психологиялық параллелизм әдістері талданады.*

Кілт сөздер: *проза, психологизм, лиризм, ішкі монолог, психологиялық параллелизм, психологиялық талдау*

Талғат Кеңесбаев 1961 жылы 15 тамызда бұрынғы Семей облысы, Абай ауданы, Сарыжал ауылында дүниеге келген. 1992 жылы Семей педагогикалық институтын оқыған. Алғашқы шығармалары 1980 жылдары баспасөз беттерінде жариялана бастаған. Тұңғыш кітабы 1990 жылы «Француз әтірінің иісі» деген атпен жарық көрген. Одан бері «Моцарт» романы, «Үнсіз нота», «Лениннің бәтенкесі» атты әңгімелері мен «Гауһар», «Ойшоғыр» сынды бірқатар повестері оқырманға жол тартқан болатын.
1988 жылы республикалық «Жігер» фестивалінің лауреаты атанып, 2017 жылы «Ұлт болмысы» журналы ұйымдастырған «Ұлт болмысы» әдеби конкурсында бас жүлдені иеленген.

Жазушы Т.Кеңесбаев өз шығармаларында өзі өмір сүрген қоғам бейнесі мен заман тынысын шеберлікпен сомдап, қазіргі қазақ прозасында өзіндік орнын қалдырған. Т.Кеңесбаевтың «Мұз-айна», «Қасқырдың суреті», «Үнсіз нота», «Лениннің бәтеңкесі», «Мерседес», «Түн құсының мұңлы үні» әңгімелері, «Гаухар», «Ойшоғыр» повестері, «Моцарт»[1] романы оқырмандарының сүйіп оқитын шығармаларына айналды.

Қаламгер өз шығармаларында сол кезеңнің көкейтесті мәселелерін қозғайды. Оның шынайы өмірден алған әрбір кейіпкері мен әрбір оқиғасы оқырманға етене жақын. Адам жанының тазалығы, ойы мен ісінің бірлігі, табиғатпен үйлесімді болуы – қазіргі таңда жалпыадамзаттық маңызды мәселелер. Терең философиялық мағынасы бар жазушы туындыларының түпкі идеясы – адамгершілік пен адалдықты насихаттау болып табылады. Т.Кеңесбаев шығармашылығының өзіндік ерекшелігі де сол – тақырыптарының тосындығы, суреткерлік шеберлігі мен адамның көкейіндегі ең өзекті мәселелерді көтеруінде жатыр. Жазушы әрбір шығармасында адам баласы тек өмір сүріп қана қоймай, сол өмірдің мәнін терең түсініп, түйсіну керектігін еске салып отырады. Қиындық пен қасірет атаулыға қарсы тұрып, ізгілікті, адами құндылықтарды дәріптеу керектігін ұрпақ зердесіне құяды.

Т.Кеңесбаев та «Лениннің бәтеңкесі» әңгімесінде бірнеше рет түс көру әдісін пайдаланды. Кейіпкердің түсі арқылы оның ішкі жан дүниесіндегі психологиялық жағдайды оқырманға әсерлі жеткізуді мақсат етеді.

«Бүгін тағы түс көрді. Түсті. Шошып оянған. Баяғы ол базар екен дейді. Ағыл тегіл адам екен дейді. Жалаң аяқ жалаң бас қалың саудагерлердің алдында қайыр сұрап сұңқылдарп отыр.

Терісаққан. Адамдар. Ала қап арқалаған, арақ, темекі сатқан өңкей жайсаңдардың ортасында Жазушының жалғыз өзі. Домбырасының құлақ күйін келтіріп алды да, әнге басты.

Бәрі аңтарылып бір сәтке қарады. Қарады. Ән салған шерлі қайыршы Жазушыға. Жұлым жұлым жүдеу адамға.

Бұл жерде түс көру мотиві мистикалық сипатта емес, психологиялық көркемдік тәсіл ретінде қолданылған.

Кейіпкердің көрген түсі жай ғана түс емес, оны психологиялық тұрғыда ауыр, төмен дәрежедегі қайыршы мүсәпір халде, жалаңаяқ, жалаңбас, жұлым

жұлым, жүдеу адам бейнесінде оқырманға өте әсерлі жеткізеді. Бұл түс кейіпкердің ішкі дүниесі мен құлазыған көңіл күйін де танытады.

«Көк қағаз аспаннан жапырақтай жауды. Байқап тұр, тұп тура отыз килограмм болды. Мұндай қуанбас. «Мамама үй әперем». Қайдан шыққаны белгісіз. Бастығы жетіп келсін. «Сен сияқты бичке доллардың керегі не, сен менің идеологиялық құлымсың».

Жазушы басын изеді.

«Мен саған бес жыл бойы айлық төлегем.

Басын шұлғыды.

«Сен мені сатып кеттің. Оңбаған сатқынсың. Жақсылықты білмеген итсің».

Бірдеңе айтқысы келген. Тілі күрмелді. Кішкентайдың мысы басты. Кір - кір тырнағымен жұлым-жұлым кеудесін тырналай берді.

Ха, ха жыласаңшы. Сенің көз жасыңды жылағаныңды көрсем жаным рахаттанып қалады. Жалын кәне, жыла, жыла.»

Бір тепті де алдындағы доллардың бәрін жинап алып кетіп барады.

Жазушы зар иледі: Мамама үй әперейін деп едім. Тым құрмаса үш килосын тастап кетші. ... Бес жыл күндіз түні шапқылағанда үш килограммдық еңбегім жоқ па?»

Тағы тепті.

«Мен саған айлық төлегем»

Жазушы зар еңіреп жылады.

Кішкентай ұзап барады» .

Кейіпкер түсінде қол жеткізе алмай жүрген мұратына енді жете бергенде, қапияда қатыгез дұшпанының мазағы мен қорлығына тап болады. Түсінде өзін әлсіз, бейшара кейіпте, дәрменсіз халде көреді. Осылайша Т.Кеңесбаев прозасында психологизм, лиризм дәстүрі тайға таңба басқандай айқын көрініс береді.

«Өткен сенбіде түс көрген. Түсінде жаман іс көрген. Түсінде жаман іс көрген Жазушы. Қарлы боран арас ында жалааяқ қалған бұдан қараң құраңбіреу қашып барады. Аяғына Лениннің бәтеңкесін киіп алыпты. Жалынды. Жазушы. Бәтеңкені тастап кетші. Үйде нан алатын ақша жоқ» Сол түс осыған көрінген екен ғой». Әңгіменің бас кейіпкері Жазушының жеке басындағы психологиялық жағдай арқылы автор бүтін қоғамды улаған дерт, сатқынидық пен армадық, парақорлық, сатқындық, мансапқұмарлық, арсыздық сияқты Кішкентайдың іс әркетін әшкерелейді.

Автор өзі Кішкентай деп атаған кейіпкерін шығарманың өн бойында адалдық пен адамдықтан жұрдай, ақша мен мансап үшін арын сатқан, қатыгез сұрқия адам ретінде көрсетеді.

Шығарма кейіпкерлерінің Жазушы және Кішкентай деп аталуының өзі кездейсоқтық болмаса керек. Кейде оқырман үшін болмашы көрінетін кішкентай детальдің өзі шығарма көркемдігін күшейтіп, кейіпкердің көзқарасы мен танымын танытуға қауқарлы болады.

«Әкесінің «Балам, қабырғаң сынып кетсе де сыр білдірмпе» деген сөзі есіне түсті. Бойын тіктеді. Қарсы алодында отырған басшының көзіне тура қарады.

...Оның үстіне әкем марқұмның: «балам, біреудің маңдай тері мен табан ақысын өтеусіз қалдырма» деген сөзі бар еді

Кейіпкердің әкесінің сөзі арқылы автор бұрынғы үлкендердің құндылықтарды, адалдықты, адамдықты қалай бағалағанын, байлықтан ақшадан жоғары қойғанын қазіргі қоғамға ұғындырғысы келетіндей.

Ішкі монолог тәсілі Т.Кеңесбаевтың «Гаухар», «Ойшоғыр» повестерінде де жиі қолданылған.

Жалпы кейіпкердің ішкі әлемін танытудың екі түрлі амал тәсілі бар. Бірі сырттай, бірі іштей.

Біріншісінде, қаламгер кейіпкердің ойы, елесі, өз-өзімен сөйлесуі, өз болмысын қайта сарапқа салуы, сана ағысы, түс көруі, күнделік жазбалары, естеліктері мен хаттары, қиялы сынды мәселелерге ерекше назар аударады. Екіншісінде жазушы кейіпкерінің сыртқы әлеміне, атап айтқанда пейзажға, сөйлеу мәнері мен бет әлпетінің қимыл қозғалысына, жестикуляциясы мен жүріс тұрысына, портреті сипаттамасы мен киім киісіне, тіпті үй ішіндегі кішкентай заттарға да көңіл аударып, мән үстеуі мүмкін.

Жазушы күйіктен ішіп кетті. Басқа амалы құрыған. Өзгерген. Нұр шашып тұратын көздері кіртиіп, сөйлеген сөздері бұзылып, көшеде кездескен танысына тура қарамай, алға тарта беретін болған. Тозған. Бір жақсысы таңертең келіп, кешке сүріне қабына төсегіне құлайтын көрінеді.

Шығармадағы кейіпкердің басындағы психологиялық жағдайды автор бір екі сөйлемге сыйғыза салады. Автор көпсөзділіктен гөрі қысқа сөйлеп, терең мағынаны астарлап бергенді ұнатады.

«Сүйретіліп орнынан тұрды. Балконға шықты. Аспаннан сол сәт бұны тосып тұрғандай жапалақтап қар жауды. Алғашқы қар. Әппақ.

Екеуі аппақ қар құшағында құс болып бірге ұшатындай. Қалықтап сонау ғажап әлемге ұя салатындай.

Қар... Әппақ. Әдемі. Момын. Сонша нәзік. Ақырын ақырын жауып тұр. Тыныштық. Сұлулық.

Осының бәрін өзі бұзды. Бір ақ ауыз сөзбен.

Думанға қыстық етік...

Келіншегі құшағынан шығып, үйге кіріп кетті...

Әдебиеттану ғылымында психологиялық талдаудың аналитикалық және динамикалық деп аталатын жіктеу түрі кездеседі. Аналитикалық принциптің өзіндік ерекшелігі біз жо,арыда айтқан ішкі психологиялық талдаудың әдіс тәсілдеріне жақын.

Яғни кейіпкер һөз өзін ой мен сын тезіне салып, алды-артын сараптайды, артық кемін таразылап, мәселенің ақ-қарасын ажыратуға барын да жанына да салады. Аналитикалық тәсілдің ең белгілі әдісі ішкі монолог тәсілі. Т.Кеңесбаев өз шығармаларында кейіпкер бейнесін сомдауда ішкі монолг тәсіліне көп

жүгінеді.

Жазушы алғашқы қарға қарап ойланып тұр. «адам қызық, бір сұлулықты көрсе, бір байлықтың шеті көрінсе мәңгілік екен деп ойлайlы. Мына жауған қарды болоарн ұшырады, аяз қатырады, көктем келіп, ерітеді. Жаз болады. Маса, шыбыг шіркей. Күзді аң айды. Одан қайтадан қыс келеді. Өстіп быжырынып, тыжырынып жүргенде өмірдің өткенін де білмей қалады

Әдебиеттанушы ғалымдар ішкі монологты кейіпкер жан дүниесін қапысыз танудың ең озық әдісі ретінде айтады. Өйткені жаййшылықта көріне бермейтін, айтыла бермейтін адамның сыры мен мұңы оның өз өзімен жеке қалып, ішкі ой тебіреністерге ерік берген кезде ғана барынша шынайы әрі нанымды шығады. Психологизмде кейде бұл жағдайды «адам ішіндегі адам» деп те атайды. Өйткені өз өзімен болған кейіпкердің ойы бәрінен жүйрік, өз өмірінің жақсысы мен жаманын, жеңілістері мен жеңісті күндерін, қуанышы мен қайғысын бәрі бәрін ой елегі мен жүрек сүзгісінен қайта өткізу арқылы белгілі бір шешім шығарып, қандай да бір әрекетке кіріседі. Содан да болар, ішкі монолог көп қолданылған туындыларда сапырылысқан жағдайлар мен шытырман оқиғалар басымдыққа ие бола алмайды. Тіпті кейіпкерлер саны да тым аз, шектеулі болуы мүмкін. Алайда шытырман жағдайлар мен саырылысқан әлемнің барлығы да жеке тұлғаның, кейіпкердің санасында орын алып, жатады. Кейіпкердің ойы арқылы айнала болмысқа баға беріледі.

Кейде авторлық баяндау арқылы да кейіпкердің өткен өмір жолы , ішкі сезімі мен көңіл күйі беріледі.

«Күн түн демей жұмыс істеді. Республикалық басылымның бәріне шығарды. Мақтады. Болашағына сенді. Облыстық мәслихаттың депутаты ретінде бүкіл ел бүкіл ел білді. «Қайырымды. Білімді қазақтың азаматы осындай болуы керек. Қалай бағасын білмей жүргенбіз». Таңдайын қаққандардың қатары көбейді. Кішкентайдың имиджі көтерілді. Мерекелі даталы күндерде бастығы теледидар мен радио, газет бетін босатқан жоқ. Осының бәрін Жазушы жазған. Жазушы жасаған. Оны бір құдай мен бастығы ғана біледі. Енді, міне, жұмыстан бос. Ешкімге керегі жоқ. Бес жыл. Бақандай бес жыл күндіз түні шапқылаған. Өзімен бірге істеген жігіттер бір үй, бір мәшине алған. Жазушыға велосипед те бұйырмады. Енді міне баласының аяғына етік алып беруге шамасы жоқ. Жұмыссыз. Жоқ... жоқ...

Далада алғашқы қар жапалақтап жауып тұр.

Жазушы үнсіз жылады.

Қорланып...

Талғат Кеңесбаев шығармаларындағы ішкі монолог оның «Олар екеу еді» әңгімесінен де көрініс тапқан.

Мұндағы психологшиялық параллелизмге құрылған табиғат суреті мен кейіпкердің көңіл күйі, психольгиялық сезімі жазушының шеберлігін танытады.

Қоштастық. Тынысым тарылып далаға шықтым. Аяғым сыздап ауырды. Басым солқ-солқ етті. Аспанға қарадлым. Түнеріп кетіпті. Жаңбыр жауатын түрі бар. Терек басынан үзіліп түскен сап-сары жапырақ қалықтап

кеп асфальтқа түсті. Ақырын сырғыды. Тоқтады...

Жылады, жапырақ жылады.

«Асфальт, мен теректің жапырағымын.тамырым тереңде, жіберші мені...»

«Жапырақ, айналайын, мен де биік жартасты тасы едім, үгіп әкеп, жон арқама ыстық май құйып осы жерге мәңгілікке төседі. Менде де қозғалар дәрмен жоқ, жоқ...жоқ...» («Олар екеу еді»)

Кейіпкердің көңіл күйі мен табиғатты астастыра суреттеген психологиялық параллелизм тәсілі де Талғат Кеңесбаев шығармаларында шеберлікпен қолданылған. Кейіпкердің жабырқаңқы көңіл күйін күзгі жаңбырды бейнелеген пейзаж одан сайын көңілсіз, сұрқай тартықызып толықтырып тұрғандай.

«Ішкі даусымнан үріккендей, теректен жапырақтар дымқыл асфальт бетіне жауа бастады. Адамдар асфальтті көмкерген сап сары жапырақтарды басып өтіп жатыр, өтіп жатыр.

Күздің алғашқы жаңбыры.

Күркемнің есігін жаптым да жаңа көршілеріме асықтым.

Күздің суық жаңбыры. ЫМырт. Сіркірей жауған жақуын астында Дәурен қол шатырсыз кетіп барады. («Олар екеу еді»).

Талғат Кеңесбаевтың "Моцарт" атты романы – психологиялық шығарма.

Психологизм әдісі жазушының «Моцарт» романында да қолданылған. Бұл шығарманың кейіпкері Адам. Жай ғана Адам деп атай салу арқылы да жазушы көп нәрсені ұғындырғысы келеді. Адам болған соң адамдықты, адалдықты, адамгершілікті, жанашырлықты ұмытпау керек. Ал қаламгердің бұл кейіпкері қандай адам болды?

Қаламгер Адамға мінездеме беріп, суреттеп жатпайды. Оның өзінің ішкі ойы мен қимыл әркеттері Адамның адамдық қасиеттерінің деңгейін айқындап береді.

Түнімен ұйықтай алмаған Адам түс кезінде сүйретіліп орнынан тұрған. «Көзімнің ілінгені сол еді ғой, ұлым-ау. Пианиноңды дарылдатып, оятып жібердің ғой...»-деді ішінен.

... ұзақ ойланды. Анау-мынау емес, бір мың доллар. Кеше жігіттер берген тапсырма. Сіріңке. Шиді түртіп қалады – мың доллар. Мына ескі «Жигулиді» сатады, жаңасын алады. Тағы...тағы...ойлар...

Адамның мінез құлқы туралы автор өзі қысқа ғана мінездеп кетеді:

«Адам жаман кісі емес, ақ көңіл. Аңқау. Бір кісіге жетерлік жомарттығы да бар. Бірақ қорқақ. Өзі соған ыза болады. Бала болып ойнағанымен, төбелесіп көрмепті. Бұдан әрі кейіпкердің іс әрекеті оның мінез құлқын ашуға арналады.

Сыншы М. Қаратаев: «Қандай идея, проблема, картина, образ болмасын, адам арқылы, оның өмірі, іс-әрекеті, сыр-сипаты адам арқылы ашылуы керек. Ол үшін көкейіңді қозғап, айызыңды қандыра сөйлейтін көркемдік шарт қажет» [3, 210 б.], – деп жазған. Біз бұл пікірмен толық келісеміз. Себебі,

кейіпкерлердің психологиясын беру үшін сюжетті шығармада динамика болуы шарт. Кейіпкердің әрекет етуі қажет. Сонымен бірге, оның ойлаған ойы мен сезген сезімін, мақсат-мүддесін айқын жеткізудің де бұл орайда маңызы зор. Олай дейтініміз, өмірде әр адамды әрекетке итермелейтін оның ойы болса, көркем туындының қай-қайсысы болмасын шынайы тіршіліктің кішкентай ғана көшірмесі болғандықтан, ондағы кейіпкерлердің де әрекетінің абстрактілі субстанциясы олардың ойлары, көкіректеріндегі мұңы мен армандары.

1990 жылдардағы қазақ прозасы қоғам мен уақыт талабына сай заманалық проблемаларды жиі көтерді. Өмірлік проблеманы түптеп ашу, сол арқылы адамдардың жан дүниесіндегі үлкен өзгерістерді ашуға бой ұра бастады, бір кездегі сырт тартысты, ескі мен жаңаның, жағымды мен жағымсыздың сырт қақтығысын ғана жеңіл қарпитын схематизмнен арыла бастады: конфликтілердің адам жанындағы көрінісі көбірек көрінетін болды. Өмірлік мәні зор көп проблеманы көңліне түйген драмалық қаһармандарда бой көрсетіп, ұлттық әдебиеттің жаңа бір арнаға ойысқанын танытты. Әдебиетіміз адамдардың ішкі жанталасынан, ішкі драматизмнен уақыт сырын ашуға ұмтылды. Жазушы Талғат Кеңесбаевтың «Моцарт» романындағы кейіпкер Адамның іс әркеті арқылы сол қоғамдағы заманауи проблемалар қамтылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Кеңесбаев Т. Моцарт https://massaget.kz/layfstayl/debiet/proza/42770/

2 Дәдебаев Ж. Өмір шындығы және көркемдік шешім. – Алматы: Ғылым, 1991. – 208 б.

3 Қаратаев М. Эпостан эпопеяға. – Алматы: Жазушы, 1969. – 389 б.

***

ЖҰМЕКЕН НӘЖІМЕДЕНОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ

ЫСҚАҚ К. Т.

магистрант Қазақстан Республикасы, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ,

Аңдатпа. *Бұл мақала Ж.Нәжімеденов шығармашылығының зерттелуіне арналған. Ақын болмысын тануда шығармашылық мұрасын қаламгер көңілімен сезініп, түсінуге тырысқан ақын-жазушылардың пікірлері туралы айтылады. Жұмекеннің дүниетанымы, көркемдік-эстетикалық концепциясы, образды ойлау жүйесі, эстетикалық деңгейі, өлеңдерінің логикалық құрылысы туралы зерттелінген еңбектер қарастырылады.*

Кілт сөздер: *поэзия, дүниетаным, көркемдік-эстетикалық концепция, образ, эстетикалық деңгей, өлеңнің логикалық құрылысы.*

Халық даналығын былай қойғанда, сөз жоқ, қазақ адамтануының асқақ үлгісін әсіресе жыраулар поэзиясы көрсетті. Ғылым жүзіне алып шыққан, тіл арқылы адамтанудың бастамаларын ұсынған 20- ғ. басындағы қазақ зиялылары еді. Мысалы, А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, Т.Шонанұлы, Х.Досмұхамедұлы сияқты ғалымдарымыздың тілтанымдық еңбектері тіл арқылы адамды, асса ұлтты тану тұрғысынан жазылған. Керек десеңіз, сол арқылы қазақ әлеуметін өркениетке жеткізуге боларын біліп, сол үшін жұмыстанып, сол үшін жандарын қиған десек, артық айтпаған болар едік.

Жұмекен танымының ерекшелігі – нағыз қазақы танымды өз пайымы биігінен сөйлетуі. «Көреміз де бұтаны көкпеңбек жыр бер дейміз, сол бұтадан құлаған көлеңкені көрмейміз» деп, «күншуақтың өлмейтұғын өмірін жасап келе жатқан көлеңкені көруге» ұмтылады. Бұл – ақынның дамудың негізгі заңдылығы – ақиқат болмыстан философиялық көзқарас негізінде айқындалатын қарама-қайшылықты көре білуі. Ақын осы қарама-қайшылықтың себебіне мән береді де, себебіне үңіледі де, ақырғы сырды жаратылыс табиғатынан іздейді. Мәселен көпшілік ақын ұғымындағы өмірді «күрес», «майдан» әлемі деген түсінікті қайталамайды, сөз төркініне тартады: «қай бетінен көрсең де, танитын бір тиынның қос беті секілді өмір».

Жұмекеннің алғаш жинағы, «тұла бойы тұңғышы» – «Балауса» жиырма алты жасында жарық көрген (1961). Қ.Мырзалиев тілімен айтсақ, «содан бастап ақынның аз сөзді, содан бастап көп мағыналы» екенін дәлелдеген «Сыбызғы сыры» (1962), «Өз көзіммен» (1964), «Жарық пен жылу» (1966), «Күй кітабы» (1967), «Мезгіл әуендері» (1968), «Ұлым, саған айтам» (таңдамалы – 1970), «Қызғалдақ туралы баллада» (1971), «Мен туған күн» (1972), «Ақ шағыл» (роман – 1973), «Кішкентай» (роман – 1975), «Даңқ пен дақпырт» (роман, повестер – 1977), «Жетібояу» (1979), «Шуақ» (1980), «Ашық аспан» (1981), «Темірқазық» (1982), «Қыран-қия» (1984) атты кітаптарын оқырман алдына тартты. Және өлгенде үстелінің үстінде қалған «Менің топырағым» (1985) атты дүниесі баспадан басылып шықты.

Ақын Ә.Сәрсенбаев Жұмекен поэзиясын екі кезеңге бөліп қарастырумен қатар, Жұмекен шығармашылығының өзіне тән сипатын қорытып ұсына білді: Ақын поэзиясының бірінші кезеңі «Қызғалдақ туралы балладамен» («Гүл туралы баллада») аяқталады. 1961 жылы жарық көрген «Балаусадан» бастап, өз тұстастарының талайынан *дараланумен,* кітап сайын тереңдеп, кітап сайын күрделеніп отыруымен ерекшеленеді. Жұмекен поэзиясының екінші кезеңі «Ақ шағыл» романдар шоғырын аяқтап, поэзияға қайта оралған тұсынан басталады. Жұмекеннің екінші кезеңдегі өлеңдерінен «Әр жолдың тасасында асылым бар» – деп өзі айтпақшы, *фәлсапалық түйіндерді* жиі кездестіреміз [1, 7-8 б.] дейді.

Шынында, мәселе Жұмекеннің «фәлсапалық түйіндерінде» жатыр. Ақын тілінше айтқанда, «әр жолының тасасындағы асылы» ақынның түсінілуіне көп кедергі келтіргенді. Әлі күнге бұл мәселе оң шешімін таппай келеді.

Ақын болмысын тануда шығармашылық мұрасын қаламгер көңілімен сезініп, түсінуге тырысқан ақын-жазушылардың пікірлері назар аударарлық. Біз

одан ақын дүниетанымына қатысты көп сұрағымызға жауап тапқанымызды да атап өтуге тиіспіз. Әсіресе, Жұмекен болмысының «жұмбақ» атануы осы тұстан басталған деген пікірге келуімізге ақынның замандас қаламгерлерінің көзқарас, танымдары түрткі болды.

Ақын Қ.Мырзалиев айтқандай, әдеби көзқарасты өзгерту оңай емес. Оған уақыттан бұрын, дәлел керек. Олай дейтініміз – Жұмекен қадірін білмеді дейтін заманынан қадірін білуге тиісті заманда өмір сүріп жатыр. Әні елдің әнұранына айналды, Мемлекеттік сыйлыққа иегер ақын болды. Демек, бұл ретте, ақынның өлеңдері жайлы жазылған сын, рецензия, мақалалардың айтпағын ашып, қате тұстарын көрсету жағы жетпей жатыр. Олай болса, ақынның әр жылда жарық көрген кітаптары хақында айтылған пікір-көзқарастарды берудің қажеттілігі бар.

Мысалы, Қ.Мырзалиев Жұмекеннің алғашқы жырларын *«Балаусаның»* **(«Балауса», 1961)** қызыл тіні: Қазақстанның табиғаты, достық, махаббат, өмірге енді араласып, өзін-өзі жаңа түсіне бастаған жас жүректің көңіл-күйі, көзқарасы, философиясы. Жұмекен Нәжімеденовтің **«Балаусасына»** үңіле отырып, біз жас ақынның бояуының молдығына, пікірінің сонылығына, өлең-жырдың саздылығына сүйсінбей қала алмадық [2, 44 б.] деп сипаттайды.

Немесе 1961 жылғы лирика туралы «Жыл ішінен жыр іздегенде» атты мақаласында ақын Ғ.Қайырбеков Жұмекеннің **«Балаусасын»** тілге тиек етіп, «ойлы, ақылды, тапқыр да нәзік лирикасына» зерде қояды:

Бел балаңмын. Мен өсемін шынығып,
Заводтарда болат илеп, шыны үгіп.
Семіруге келгенім жоқ өмірге,
Аулақ жүріп, ауа жұтып, тынығып, –
Жомарт халық баласымын жарқын жан,
Тұр өзіңнің келбетіңде жас тұлғам.
Сен күлгенде, кірбің тартам мен қалай,
Сен жыр болсаң, мен де мәңгі сарқылман! – дейді Ж. Нәжімеденов. Осы заман жасының отанға деген махаббаты, еңбек туралы байсалды пікір, өмір философиясы, программасы шертіледі бұл жырда. ...Тікелей үгіт емес, осы өлеңде өз замандастарына деген талап, міндеті де баяндалып тұрған жоқ па? Сондай-ақ сарқылмас қуат иесі – халықтың да нанымды бейнесі [3, 66 б.] деп, оның алғашқы өлеңдерінен-ақ ұлт болмысы мен бітімін таниды.

Ал, жазушы Д.Досжанов «Сыбызғы сыры» ақынның – жан сыры, пендеге тән селқостықтан ада, нәзік жаны», – деп көрсетеді. *«Сыбызғы сырында»* («Сыбызғы сыры», 1962) Жұмекен Африканың адал ұлы Лумумбаның өліміне жанымен, жүрегімен налиды, қайсыбір «ойбайшыл ақындардай» басын тауға-тасқа ұрып, өз бетін өзі жыртпайды – егіледі. Жүрегі таза, жаны үлкен адамдар ғана егіле біледі. Ал, Жұмекеннің геройы болатын біздің тұстасымыз сондай үлкен адам. Дүрліккен дүниеге ұшқыр қиял, ащы дауыспен жауап беру аз, ащы дауыспен жауап беру аз. Көбінесе туған жердің рахатына батып, кейде азын-

аулақ мұңайып қойып, жырлай беретін жалқаулық, селқостық та бой көрсетіп қалады. Өмірлі ақынға өмірлі тақырып керек [4, 105 б.] дейді.

Әдетте Жұмекен өлеңдерін оқып отырсаңыз, булығып-булығып келеді де әр жерінен жарқ ете қалады. Бұл нені білдіреді? Бұл көрінбей жатқан күшті білдіреді. Жол таппай жатқан қуатты білдіреді.

Бір айта кететін нәрсе Жұмекеннің өлеңдерінде ...дәуір тынысын, заман құдіретін сезіну аз, жеткіліксіз. ...Отан, туған жер туралы көп өлеңдерді 1962 емес, 1862 жылы жазылған десе де болғандай. Өз дәуірін жырлай білмеген деп осыны айтады. Бұл кімге болса да қолына қалам ұстаған соң, кешірілмейтін кінә болуға тиіс [5, 73 б.] дей тұрғанмен, оның *ой қуатын, көрінбей жатқан күшін* мойындайды.

Біз Ж.Нәжімеденовтің ең көп үміт күттірген жақсы қасиеті деп осы ойшылдығын айтамыз. Ойшыл болғанда, Ж.Нәжімеденов тақылдап данышпандық құрмайды. «Дүниенің сырына алаң» лирикалық геройы айналасынан ылғи сыр, мән-мағына іздеп жүреді. Сонда тапқан олжасын оқушымен бірге бөліседі. Сол бөлісу үстінде тасқа қашап салған өрнектей нақпа-нақ әсем өлеңдер туады. Ол тек жалаң ойлар емес, кісі көкірегінде тоғысып, тайталасқан сезімдердің арбасуынан туған толғақты ойлар.

Ә.Кекілбаевтың *«Жоқ, ұмытуға болмайды!»* **(**«Жоқ ұмытуға болмайды», 1965) кітабынан адамзаттық проблема табуы да жоғарыда көрсетілген ақынның шығармашылығындағы концептуалдық танымда сипатталған тұжырымымен сабақтасады: үйреншіктіден үйдей трагедия табудың бұдан асқан үлгісі болуы мүмкін бе? Адамзат әлі құтыла алмай отырған соғыс сияқты әлеуметтік кесепаттың антигуманистік сипатын ашуға бұл кітаптың қазақ әдебиетінде алар орны ерекше. Мұнда да ақын ең ірі әлеуметтік проблемаларды ең байырғы тұрмыстық детальдардан өрбітеді. Бухенвальд пен Освенцим, Майденек пен Хиросима жұрнақтарын көргендегі төбе құйқаңды шымырлататын соғыс тақсыретін өз ауыл, өз аулаңнан, өз төр, өз әулетіңнен тауып береді. Сөйтіп, күллі адамзаттық проблеманы өз тағдыр, өз драмаңа айналдырып, өз өмір, өз тіршілігіңнен күллі адамзаттық проблема тауып алады [6, 108 б.].

Сонымен бірге, қаламгер **«**Жарық пен жылудан» (1966) да ақынның рухының биіктігін көреді: «Жарық пен жылуда» «мен» деп сөйлеу, «мен көрдім», «мен байқадым», «мен ойладым» деп сөйлеу сирек ұшырасады. Оқушы ақын кітабын оқып отырғанын ұмытып, табиғи, қоғамдық, адамдық болмыспен өзі бетпе-бет келгендей әсерде қалады. Бұл шындап келгенде, лирикада «меннің» жоғалуын емес, «лирикалық меннің» болмыс құбылыстарымен етене кірігіп, сіңісіп кеткендігін, автордың ақындық рухының өткірлігі мен шынайылығын танытады.

Жұмекеннің 1967 жылы жарияланған «Күй» кітабы қазақ поэзиясы және өнертануы, төл әдебиетіміздің философиялық пайымдылығын тереңдете түскен санаулы шығармалардың бірі ретінде бағаланды. «Онда Құрманғазының, Дәулеткерейдің, Динаның, Тәттімбеттің әрбір күйлеріне арнау-талдаулары бар, ол күйлердің сырымен автордың ойын өте терең түсінеді, оларды соқырға таяқ

ұстатқандай қылып береді. Мұндай талдау тек қана музыка зерттеушілерінің, музыка теоретиктерінің қолынан ғана келетін нәрсе. Бұл Жұмекеннің музыка саласында да ой-өрісінің жоғарылығын, күй өнерін бес саусақтай сезінетінін, білетінін көрсетеді [7, 15 б.].

Бойында егіз өнердің (сөз өнері мен музыка) тоғысуы Жұмекен сынды өнер иесінің феномендік сипатын танытатын сирек кездесетін құбылыс. Өнердің егіз формасының тұтастығын ақынның рухани тегінен іздеген жөн болыр. Оны түсініп, қабылдау да оңай емес. Демек, күй Жұмекеннің сөз өнерімен қатар өрілген қуатын шығаратын құралы: «Күй кітабы» – ақын трактовкасында тек музыкалық құбылыс емес, бүкіл бір халықтың көп ғасырлық рухани күйі, сезім тілімен шертілген шежіресі. Әр күйші – өз халқының рухани әлемін жарық жалғанға жарқыратып жайып салған бір терезе. Құрманғазы халықтың асау рухының, Дәулеткерей жан сұлулығының, Тәттімбет ойшылдығының терезесі іспетті [6, 104 б.].

Адам жанының құпия қалтарыстарын сиқырлы тілмен бейнелейтін керемет өнер музыка құдіреттілігін көлемі шағын жалғыз жинақпен ғана талғампаз оқушы қауымға паш еткісі келетінін түсінсе де, дұрыс қабылданып, толық түсінілмеді. Тіпті халық мұңының, ұлылығының, бүкіл болмысының бар суретін бейнелейтін, әлгіндей музыкалық дүниені, былайша қарағанда, поэзиямен беру де мүмкін емес деп санады.

«Жетібояудың» авторы қазақ поэзиясында бұрын-соңды өткен алуан ақындардың қай-қайсына да ұқсамайды. Біраз жылдар бойы проза саласында жемісті еңбек етіп, жыр ауылын аңсап оралған Ж.Нәжімеденов поэзиясынан жасыратыны жоқ, мен өз басым оқыс ештеңе табам деп ойламадым. «Жетібояудағы» лирикалық кейіпкер – сол баяғы «Балаусадағы» лирикалық кейіпкер. Бірақ «Жетібояуда» ол әлдеқайда байсалды, әлдеқайда кең, әлдеқайда терең, әлдеқайда өткір. Бір сөзбен айтқанда, Жұмекен Нәжімеденовтің өлеңдік стилі әбден қалыптасып біткен.

«Ж.Нәжімеденов жырларының нысанасы – адамның ішкі дүниесі, сол дүниенің сыртқы дүниеге деген көзқарасы. Ол – көңіл-күйінің ақыны деген пікірмен келісе отырып, Жұмекен өлеңдерінің арқауын құратын танымдық сипатын дәйектейтін тілдік бірліктердің бірі – түр-түстің когнитивтік мазмұны екенін атап көрсеткіміз келеді: Кітаптың «Жетібояу» аталуы тегін емес. Жеті – қазақ үшін қасиетті сан. Ал, бояу – көркемдік құралы. «Қара түс», «Сұр түс», «Көк түс», «Қызыл түс», «Қоңыр түс», «Ақ түс», «Сары түс» сияқты жеке-жеке өлеңдерді қайыра бір сүзіп шықсақ, өлең кітабы шынында да жеті бояудан тұратынын аңғарасың [8, 92 б.].

Жұмекеннің лирикалық кейіпкері – өте күрделі тұлға. Оны түсіну үшін де өзіміздің тіпті *талантты оқушы* болуымыз керек. Ол ақын өлең қисынын келтіре алмағаннан емес, өрнегінің жаңалығынан, қазақ өлеңдерінің дағдылы түрінен басқарақ болған соң, оқушылар жаттыққанша жатырқайды. Сонан ғана ауыр сияқты көрінеді. Дегенмен, сақалдарына ақ кіргенше поэзияны сәбидің санамағы көретін жәй сөзқұмарларға Ж.Нәжімеденовтің өлеңдерін оқымаса да

болады. Оның жыры әдеби мәдениеті өте жоғары, түсініктері терең, ұғымпаз оқырмандарға арналған.

Өйткені Жұмекеннің дүниетанымы, көркемдік-эстетикалық концепциясы, образды ойлау жүйесі, эстетикалық деңгейі, логикалық құрылысы өлеңмен таныстығы үстірт кез келген адамға бірден ұғыла қоюы қиын. Оның творчествосы өзінің оқушысынан қадалып оқуды, қайта-қайта оқуды талап етеді.

Оның өлеңдегі даусының күңгірт-қоңырқай бояумен, дүбірлеп алыстан естілуінің сыры, оның сырттай бақылаушы, сырттай айқайшы болмауынан, жазылар тақырыптың, яғни игерілер материя мен заттың ішіне кіріп кетуінен. Тереңдігінен.

Қорыта айтқанда, Жұмекеннің жалаң, жасанды сезімнен адалдығы кімді, нені сөйлетсе де, қалай суреттесе де, сырттай баяндамай, ішіне үңілуінде, табиғатына ене білу шеберлігінде. Ұсақ мәселеден үлкен, тіпті әлеуметтік, адамзаттық мәселелерді көтере білуінде. Ең бастысы Жұмекеннің ұрпақпен бірге ғасырлар табалдырығын аттауға лайықты ақындық өнерінің ұлт рухымен рухтастығында.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Сәрсенбаев Ә. Шындық жыршысы // Жұмекеннің жүрегі. Ж.Нәжімеденов туралы естеліктер. – Алматы: Білім, 2006. – Б. 8-12.

2.Мырзалиев Қ. Балауса жыр, байсалды ой (Ақын Ж.Нәжімеденовтің шығармалары туралы) // Жұлдыз. – 1961. – №2. – Б. 44-51.

3.Қайырбеков Ғ. Жыл ішінен жыр іздегенде // Қазақ әдебиеті. – 1959, апрель-3.- Б 66.

4.Досжанов Д. Кішкене кітап туралы («Сыбызғы сыры» кітабы туралы) // Қазақ әдебиеті. – 1962, июль-1. Б-55.

5.Асанов С. Жол таппай жүрген қуат бар («Сыбызғы сыры» жинағына сын) // Лениншіл жас. – 1962, июль-31.

6. Кекілбаев Ә. Менің топырағым. Жыр кітабы. – Алматы: Жазушы, 1985. – 108 б.

7.Күмісбаев Ө. Іздену жолында // Қазақ әдебиеті. – 2007, апрель-17. -Б 15.

8. Сабирова Г.Н. Көркем тілді адамтану парадигмасы тұрғысынан зерттеу (Ж.Нәжімеденов өлеңдері тілі негізінде): филол. ғыл. канд. ... дисс. автореф. – Алматы, 2010. – 92 б.

***

УДК 338.24

ВООРУЖЕННЫЕ СИЛЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ В СФЕРЕ РАЗВИТИЯ ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

АХМЕТЖАНОВ А.С.

Начальник цикла материальной части и эксплуатации АБТТ кафедры технического обеспечения, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр национальной безопасности и военного дела, подполковник.

Аннотация: в научной статье излагается порядок формирования нравственно-ценностных критерий и моральных установок молодого поколения курсантов, а также предложения по повышению уровня правового и общественного сознания общества.

Ключевые слова: Национальный университет обороны, военно-патриотическое воспитание, Вооруженные Силы, Министерство обороны.

Сегодняшняя казахстанская армия совсем не та, что была еще десяток лет назад. Государство ежегодно делает все необходимое по усовершенствованию условий и вносит коррективы по качественному образованию.

В настоящее время в Казахстане создана единая система военного образования, которая охватывает практически все уровни, с учетом карьерного роста военного специалиста.

Таким образом есть национальный университет обороны, который готовит офицеров для стратегического, оперативно-стратегического и оперативно-тактического звеньев управления (магистратура и докторантура). Военные институты (ВИ Сухопутных войск, ВИ Сил воздушной обороны, Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи) – готовят офицеров для тактического звена управления (бакалавриат). Кадетский корпус – готовит сержантов-профессионалов (профессионально-техническое образование). И РШ «Жас Улан» - готовит выпускников со средним образованием.

По данным министра обороны РК, ежегодно через систему переподготовки и повышения квалификации проходит более 3000 человек. Дополнительно на 30 военных кафедрах при гражданских высших учебных заведениях, организована подготовка мобилизационного резерва – офицеров запаса. Средний балл Единого Национального Тестирования поступивших в военные учебные заведения поднялся с 60 в 2019 году до 95 баллов в 2021 году. Подготовка в военных вузах за рубежом организована по остродефицитным специальностям.

В военном институте сухопутных войск с 2016 года начата подготовка по новым специальностям материально-технического и военно-медицинского обеспечения, в военном институте сил воздушной обороны начата подготовка

кадров по специальностям управление беспилотными летательными аппаратами. С 2016 года в военно-инженерном институте радиоэлектроники и связи впервые начата подготовка специалистов радиоэлектронной разведки и радиоэлектронной защиты информации. Подготовка мобилизационного резерва ведется на 30 военных кадров в гражданских вузах, и охватывает все регионы страны. Сегодня 37% из действующих офицеров являются выпускниками военных кадров гражданских вузов. В данный момент ведомство инициировало создание ассоциации высших военных учебных заведений Содружества независимых государств по военному образованию. Сокращена подготовка военных кадров за рубежом, обучение за рубежом производится только по специальностям, по которым не осуществляется подготовка в Казахстане.

В целом, на сегодняшний момент, в Министерстве обороны создана система управления военно-научными исследованиями, включающая Управление военной науки и инноваций, Военный научно-исследовательский центр, научно-исследовательские институты, научные отделы военных учебных заведений. Функционирует научно-экспериментальная база (семь научных лабораторий). Проводится работа по повышению остепененности преподавательского состава, обучается 61 докторант, за рубежом соискателями закреплены 67 офицеров. Национальным научным советом «Национальная безопасность и оборона» одобрены к реализации 16 научных проектов и программ Национального университета обороны. Организовано сотрудничество с Назарбаев Университетом. Проводится работа по формированию военно-научного взвода на базе Национального университета обороны имени Первого Президента РК - Елбасы.

Также, министр отметил, что ведомство проводит большую работу по военно-патриотическому воспитанию молодежи. Создано военно-патриотического движения «Жас сарбаз», которое объединяет 2828 военно-патриотических клубов с охватом 73164 детей. Созданы кадетские классы, национальный военно-патриотический центр. Организована шефская помощь 721 школам и детским домам - более 350 тысяч детей. За 2020-2021 годы в республиканском масштабе проведены 992 различных мероприятия с охватом 110 тысяч человек. Благодаря совместной деятельности всех заинтересованных структур военно-патриотической работой охвачены более 500 тысяч молодых казахстанцев.

В Мажилисе РК на правительственном часе, посвященному развитию военного образования, науки и формировании военно-патриотического воспитания в Республике Казахстан, вице-спикер Палаты Владимир Божко указал на необходимость проведения соответствующих преобразований в сферах обучения военных кадров и военной науки

По его словам, анализ показывает, что в последнее десятилетие меняется характер военных угроз, появляются более эффективное, высокоточное оружие, дистанционные формы ведения войны, соответственно, меняется тактика боевых действий. Это диктует необходимость проведения соответствующих

преобразований в сферах обучения военных кадров и военной науки. Подготовка современных офицеров, военных специалистов - грамотных, преданных своей Родине, патриотов своей страны - является важнейшей задачей в рамках обеспечения военной безопасности нашего государства.

Военно-патриотическое воспитание является краеугольным камнем укрепления государственности, и поскольку у граждан Казахстана формируется гордость за свою страну, уважение к своей великой истории и убежденность в необходимости защиты ее экономических, политических и социальных достижений.

В рамках закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам обороны и воинской службы» депутатами были внесены поправки, направленные на создание и функционирование военных колледжей. Было введено понятие военной интернатуры в целях подготовки военно-медицинских кадров, а также понятия военной науки для дальнейшего развития системы исследований по оборонной тематике.

В настоящее время в Мажилисе находится законопроект «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам расширения академической и управленческой самостоятельности высших учебных заведений.

Депутатами вносятся поправки, которые позволяют, на наш взгляд, расширить управленческую и академическую самостоятельность военных вузов, по различным направлениям. Полагаю, целесообразным обменяться мнениями о дальнейшем взаимодействии депутатов с Министерством обороны и другими заинтересованными министерствами, и ведомствами по совершенствованию законодательства в части укрепления эффективности научного обеспечения оборонного строительства и материально-технической базы военно-учебных заведений, решения социального обеспечения научно-педагогических кадров, работающих в сфере военного образования и науки, занимающихся патриотическим воспитанием.

Министерству обороны РК необходимо совершенствовать обучающие технологии и внедрять в учебный процесс инновационные идеи. Нельзя обойти вниманием и введение, и развитие востребованных специальностей для военной организации государства. Очень важно, что выпускники военных учебных заведений всех уровней должны быть готовы решать самые сложные задачи. А для этого нужно постоянно анализировать, как новоиспеченные офицеры и сержанты служат в войсках, какие знания и навыки, полученные в военных учебных заведениях, они применяют, а какие остаются невостребованными.

В свою очередь министр обороны РК указал на другую проблему - низкие оклады у военных летчиков. По его словам, многие летчики из-за низкой оплаты труда вынуждены уходить в гражданские авиакомпании.

У нас на сегодняшний день идет отток летного состава. В прошлом году 25 человек ушло. Уходят в Air Astana, SCAT, где денежное содержание составляет 1,5 миллиона тенге. Наши российские коллеги, такие же летчики получают по 800 тыс. рублей. Наш летчик первого класса получает 270 тыс. тенге.

Министр отметил, что выдвинул предложение о повышении зарплаты военным летчикам. Эту инициативу поддержал Президент Нурсултан Назарбаев.

В завершение, отметим, что с момента создания Вооруженных Сил РК Президент Казахстана всегда акцентировал внимание на вопросе подготовки военных кадров для Вооруженных сил РК. Это стратегическая задача Минобороны РК. Глава государства в Послании народу Казахстана сказал, что качество высшего образования должно отвечать самым высоким международным требованиям. Для достижения поставленных целей, а также с учетом тенденций развития средств вооруженной борьбы, управления войсками и оружием, возрастания роли информационной составляющей в современных войнах и вооруженных конфликтах система подготовки кадров постоянно совершенствуется.

Сегодня Вооруженные Силы Республики хорошо оснащены и подготовлены. Президент держит на постоянном контроле вопросы дальнейшего совершенствования военного потенциала страны. Современная казахстанская армия стала надежным гарантом обеспечения военной безопасности нашей республики. Зарубежные эксперты признали Вооруженные Силы Казахстана одними из сильнейших на постсоветском пространстве, а в Центральной Азии признана лучшей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Указ Президента Республики Казахстан от 29 сентября 2017 года № 554 «Военная доктрина Республики Казахстан», Астана, Акорда;

2. Закон Республики Казахстан от 10 января 2015 года, № 274-V «О Национальной гвардии Республики Казахстан», Астана, Акорда;

3. Приказом Командующего Внутренними войсками МВД Республики Казахстан № 91 от 10 марта 2010 года «Руководство по порядку проведения инспекторских (итоговых) проверок во Внутренних войсках МВД Республики Казахстан», Астана;

REFERENCES

1. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 29, 2017 No. 554 "Military Doctrine of the Republic of Kazakhstan", Astana, Akorda;

2. Law of the Republic of Kazakhstan dated January 10, 2015, No. 274-V "On the National Guard of the Republic of Kazakhstan", Astana, Akorda;

3. By Order of the Commander of the Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan No. 91 dated March 10, 2010 "Guidelines on the procedure for conducting inspection (final) inspections in the

Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan", Astana.

ӘСКЕРИ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ КОНТЕКСТІНДЕ ӘСКЕРИ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМЫТУ

Ахметжанов А.С.

Техникалық қамтамасыз ету кафедрасының АБТТ материалдық бөлінің және пайдалану циклінің бастығы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Ұлттық қауіпсіздік және әскери істер магистрі, подполковник.

Аннотация: ғылыми мақалада курсанттардың жас буындарының моральдік ұстанымдары мен құндылықтарын ұалыптастыру тәртібі, сондай-ақ қоғамдық және құқықтық санасының деңгейін жоғарылату тәртібі көрсетілген.

Кілтті сөздер: Ұлттық қорғаныс университеті, әскери-патриоттық тәрбие, Қарулы Күштер, Қорғаныс министрлігі.

THE DEVELOPMENT OF MILITARY EDUCATION IN THE CONTEXT OF ENSURING MILITARY SECURITY

Akhmetzhanov A.S.

Head of the material and Operation cycle of the ATT Department of Technical Support, Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Master of National Security and Military Affairs, Lieutenant Colonel.

Annotation: The scientific article describes the procedure for the formation of moral and value criteria and moral attitudes of the young generation of cadets, as well as proposals for missing the level of legal and public awareness of society

Keywords: National Defense University, military-patriotic education, Armed Forces, Ministry of Defense.

***

УДК 338.245

ТЕХНИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ОФИЦЕРОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ

ГАЛИЕВ В.Н.

магистр юриспруденции, подполковник, старший преподаватель кафедры технического обеспечения, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск, E-mail: katyv83@mail.ru.

Аннотация. в статье рассматриваются вопросы, связанные с патриотическим воспитанием офицеров.
Ключевые слова: воспитание, подвиг, герой, патриотическое.

Патриотическое воспитание офицеров Национальной гвардии Республики Казахстан начинается с истории славных подвигов воинов предшествующих поколений – защитников Родины. Гордость за славный боевой путь казахстанцев Вооруженных Сил, яркие примеры борьбы с захватчиками в Великой Отечественной войне являются основой становления настоящего воина-офицера.

Осенью 1944 года войска Советской Армии, преодолев мощные оборонительные рубежи, ворвались в Восточную Пруссию. Стрелковый батальон 23-летнего майора-казахстанца Василия Головченко первым прорвал оборону гитлеровцев на границе с Восточной Пруссией, за что ему было присвоено звание Героя Советского Союза. Здесь, на вражеской территории, совершил свой бессмертный подвиг 18-летний акмолинец, отважный танкист Юрий Малахов. Только 4 месяца Малахов участвовал в боях, но и за это короткое время он получил звание гвардейца и высокую награду СССР – два ордена Ленина и Золотую Звезду Героя Советского Союза. На берегах Вислы исключительную храбрость и отвагу проявил молодой комсомолец-казахстанец, Герой Советского Союза Петр Исаков. Он проник в глубину обороны противника, гранатами разбил гусеницы вражеского танка, уничтожил орудийный расчет и, облив бензином самоходную установку врага, сжег ее. Своими действиями Петр Исаков открыл путь нашим частям для успешного наступления.

На польской земле совершил свой бессмертный подвиг молодой воин казах Агадил Сухамбаев. Находясь на фронте с первых дней войны, он особенно проявил себя как отважный, умелый, дисциплинированный солдат в боях за Белоруссию, Литву, Польшу. Храбрый воин Агадил Сухамбаев всегда первым поднимался в атаку. После первой же схватки с врагом, в которой он участвовал, его назначили командиром отделения. Своим мужеством и беззаветной храбростью Агадил Сухамбаев увлекал вперед своих бойцов, и они преодолевали любое сопротивление врага. Однажды утром рота вышла к укрепленной гитлеровцами польской деревне. Отделение Сухамбаева, обеспечив роте переправу, разгромило боевое охранение врага и стремительно двинулось вперед. Агадил Сухамбаев с гранатами в руках был уже перед долговременной оборонной точкой противника, до предела насыщенной огневыми средствами. Ураганный огонь мешал продвижению нашей пехоты. Рота залегла. Агадил Сухамбаев решил уничтожить вражеский пулемет, приготовил гранату для броска. Но в это время пуля пронзила его правую руку. Агадил взял левой рукой вторую гранату. Следующая пуля ранила его левую руку. Обливаясь кровью, Агадил Сухамбаев бежал от дерева к дереву навстречу пулеметным очередям. С криком «За Родину!» он бросился к доту и грудью

своей погасил огонь гитлеровского пулемета. Враг был разбит. Наши части, преследуя врага, устремились дальше на Запад. Агадил Сухамбаев повторил бессмертный подвиг Александра Матросова. Сухамбаев не боялся смерти потому, что любил жизнь, своей смертью он бросил в лицо врага всю свою страшную ненависть. Путь к победе он проложил благородной смертью воина. 24 марта 1945 года Агадилу Сухамбаеву посмертно было присвоено звание Героя Советского Союза.

В боях за освобождение Польской территории проявил мужество и отвагу другой Герой Советского Союза Сагадат Нурмагамбетов. Дивизия, в которой служил Сагадат Нурмагамбетов, в ожесточенных боях продвигалась к польской столице. Но на пути ее встала преграда – приток реки Вислы река Пилица. За рекой проходила хорошо укрепленная линия обороны противника. При подходах местность открытая, днем и ночью хорошо простреливаемая из пулеметов. Гитлеровцы и реку держали под постоянным обстрелом, к тому же лед на реке был ненадежный, переправить по нему артиллерию было невозможно. Но овладеть укрепленным узлом противника было необходимо.

Герой Советского Союза Сагадат Нурмагамбетов.

Ночь выдалась темная. Шел густой, мягкий снег. Стояла томительная, давящая тишина. Лишь изредка небо разрезали далекие вспышки орудий. К реке батальон подошел незамеченным. Солдаты, рассеявшись, осторожно ступали по ноздреватому льду, уже на четверть залитому водой. Бой был коротким. Сняв двух немецких наблюдателей и преодолев три ряда колючей проволоки, батальон ворвался в фашистские траншеи. Более ста гитлеровцев нашли могилу на польской земле. На рассвете, как и ожидал Сагадат Нурмагамбетов, враг пошел в контратаку. По полю замелькали зеленые точки вражеских солдат. На белой заснеженной равнине стали вырисовываться темные силуэты танков. За ними шла пехота. Уже издали на ходу танки открыли огонь. Дело принимало

серьезный оборот: в батальоне не было противотанковых средств, тащить их через реку, которая вот-вот тронется, невозможно. Нельзя было рассчитывать и на помощь своей артиллерии, так как батальонная рация вышла из строя. На большой скорости танки подходили к траншеям. Но вот под одним из них взметнулся столб земли. Танк вздрогнул, прополз несколько метров и остановился. Левая гусеница осталась лежать позади, затем раздалось еще несколько взрывов. В десяти метрах от траншеи застыли еще три подбитых танка. Остальные повернули обратно. На позиции батальона вражеские артиллеристы обрушили сильный огонь. Земля содрогалась от многочисленных взрывов. Фашисты готовились к решительному штурму плацдарма. Гитлеровцев бесило, что сравнительно небольшой отряд держит их целую дивизию. Люди глохли от взрывов, но упорство их не было сломлено. Раненые оставались в строю. И когда гитлеровцы, почти уверенные в том, что русские подавлены, поднимались в атаку, их встречал смертельный огонь защитников плацдарма. Были отбиты еще три атаки. Но таяли и ряды наших бойцов. К вечеру удалось наладить рацию и восстановить связь с дивизией. «Держаться во что бы то ни стало до тех пор, пока не подойдет подкрепление», – передали оттуда. А атаки между тем не прекращались. Гитлеровцы не теряли надежду нащупать в обороне слабое место. Комбат появлялся на наиболее опасных участках. Его умение не терять самообладание даже в самые тяжелые минуты поднимало дух у бойцов. Они заражались его энергией. Девять атак выдержали бесстрашные советские воины и не пропустили врага. Вот из таких событий и складывалась военная биография Сагадата Кожахметовича Нурмагамбетова, удостоенного за выдающиеся боевые заслуги Золотой звезды Героя Советского Союза.

А вот еще один герой войны – храбрый разведчик казах Паримбек Маханов. Перед боем надо было захватить «языка», чтобы узнать силы и расположение противника. Командир отбирал для этого самых лучших бойцов. Не обойден был и Маханов. На высотке, перед немецкими траншеями, было кладбище, здесь разместился вражеский наблюдательный пункт. Темной ночью разведчики окружили высоту и незаметно для противника подобрались к его наблюдательному пункту. Там было шесть немцев. Четырех бойцы убили, а двух захватили в плен. По всеобщему признанию лучше всех действовал Паримбек Маханов. Его наградили орденом Красной Звезды.

Гитлеровцы бросили в контратаку шесть танков и много пехоты. Наших бойцов на этом участке было немного, и каждый стрелок был особенно дорог. Надо было отсечь вражескую пехоту от танков. Маханов хорошо знал, что, если задержать пехоту, положить ее, танки одни ничего не смогут сделать, а к тому времени с ними справятся наши артиллеристы и бронебойщики. Пока не кончился бой, никто не знал, что Маханову вражеской пулей раздробило руку. Превозмогая сильнейшую боль, он стрелял одной рукой, но не покинул товарищей. На груди отважного воина казаха появилась еще одна награда – орден Славы 3 степени.

Разведчик Паримбек Маханов

Казахстанцы били немецких фашистов на улицах Бухареста и Белграда, Будапешта и Варшавы, Вены и Праги. Посланцы Казахстана в семье советских воинов принесли на своих штыках в Европу смерть фашистским поработителям и светлые надежды, радость освобождения угнетенным народам. Находясь далеко от рубежей своей страны, казахстанцы всегда были сердцем с Родиной. Чувство горячей любви к Отчизне, никогда не покидавшее воинов, вело их в бой, с ее именем они побеждали. Вечная память героям Великой Отечественной войны. Их боевые подвиги – пример для подражания в наше время для военнослужащих РК.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1.Важнейшие операции Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Сборник. - М.: Воениздат, 1956 г. 425 С.

2.Голиков С. Выдающиеся победы Советской Армии в Великой Отечественной войне. – М.: Госполитиздат, 1954 г. 350 стр.

3.Герои Советского Союза – казахстанцы. Сборник документов. – Алма-Ата: КазОГИЗ, 1945 г. 300 С.

TECHNICAL TRAINING AS AN INTEGRAL PART OF THE PATRIOTIC EDUCATION OF NATIONAL GUARD OFFICERS

GALIEV V.N.

Master of Jurisprudence, lieutenant Colonel, senior teacher at the Department of Technical Support, Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk city, E-mail: katyv83@mail.ru.

Abstract: the article discusses issues related to the patriotic education of officers.

Keywords: education, feat, hero, patriotic.

***

УДК 338.245

ТЕХНИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ ҰЛТТЫҚ ҰЛАН ОФИЦЕРЛЕРІН ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ АЖЫРАМАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

ГАЛИЕВ В.Н.
Заңтану магистрі, подполковник, техникалық қамтамасыз ету кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл каласы, E-mail: katyv83@mail.ru.

Андатпа: мақалада офицерлердің патриоттық тәрбиесіне қатысты мәселелер қарастырылады.
Түйінді сөздер: тәрбие, подвиг, батыр, патриоттық..

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ТЕХНИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ ПРИ ПРОХОЖДЕНИЯ ВОИНСКОЙ СЛУЖБЫ

Макин Амангельды Мадиевич
магистр, старший преподаватель кафедры технического обеспечения Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск E-mail: makaman@mail.ru;

Аннотация: в статье по материалам открытых источников исследованы мероприятия по улучшению качества военной подготовки курсантов, как фактор повышения боевой готовности войск Национальной гвардиии Республики Казахстан.

Ключевые слова: Техническое обеспечение, компетентность, профессионализм, управление теническими подразделеними, задачи модернизации, укладка грузов, пути решения, движение, район размещения технической службы, источники подступа, техническое обслуживание.

Профессиональную компетентность рассматривают как интегральную характеристику, определяющую способность и готовность решать профессиональные проблемы и профессиональные задачи, возникающие в реальных ситуациях профессиональной деятельности, с использованием знаний, навыков, умений, профессионального и жизненного опыта, ценностей и культуры.

Компетентность всегда проявляется в деятельности. Профессиональная компетентность специалиста обнаруживается при решении профессиональных задач.

Необходимость формирования и развития профессиональной компетентности военнослужащих определяется требованиями социального заказа по гарантированной защите Отечества, обеспечению военной безопасности.

Одним из основных противоречий современного военно-педагогического процесса является несоответствие между требуемым и реальным уровнем подготовки военнослужащих. В ее процессе преимущественно осваиваются знания, но не формируется целостный военно-профессиональный опыт. Таким образом, основными причинами перехода при подготовке военных специалистов к формированию у них военно-профессиональной компетентности следует считать следующие:

1. Интенсивные изменения современного общества; высокие темпы его социально-экономического развития вызывают непрерывно нарастающий поток социальной и профессиональной информации, что усложняет процесс усвоения профессиональных знаний. Приобретаемые в процессе подготовки военно-профессиональные знания порой устаревают быстрее, чем военнослужащие будут готовы к исполнению функциональных обязанностей.

2. Задачи модернизации военно-профессионального образования, требующие учета запросов личности военнослужащего и потребностей общества в высокопрофессиональных военных специалистах.

3. Повышение значимости активности, самостоятельности, готовности военнослужащих к выполнению служебных обязанностей, умения мобилизовать свой личностный потенциал для успешного решения разнообразных задач воинской деятельности. Необходимо готовить военного профессионала, который не будет ждать инструкций, а с первых дней службы в должности станет успешно исполнять ее, проявляя творчество и разумную инициативу.

Решение задач подготовки специалистов, отвечающих современным требованиям, возможно через формирование у военнослужащих военно-профессиональной компетентности, необходимой для успешного выполнения функциональных обязанностей и различных задач военной службы и основанной на приобретенных знаниях, навыках, умениях, опыте, готовности к осуществлению профессиональной деятельности.

Понятие военно-профессиональной компетентности сложное и многоаспектное, поскольку разносторонней является и сама воинская деятельность. В ней выделяются взаимосвязанные, объединенные социальными целями и задачами стороны: учебно-боевая (боевая) профессиональная и служебная деятельность, повседневные отношения, в которых осуществляется развитие конкретного военнослужащего и воинских коллективов и достигаются результаты воинского труда — боеготовность, морально- психологическое состояние воинов, дисциплина и др. Все они отражают процессуальный и результирующий аспекты воинского труда, в котором офицер выступает главным организатором.

Из соотношения индивидуального и группового и анализа сторон воинской деятельности выделяются структурные элементы военно-профессиональной компетентности.

К ним относятся:
♦ военно-профессиональные знания;
♦ система профессионально важных навыков и умений;
♦ военно-профессиональные позиции;
♦ личностные качества (особенности);
♦ готовность и способность решать разнообразные задачи, возникающие в воинской деятельности.

Оценивая уровень сформированности каждого структурного элемента, можно судить об уровне профессиональной компетентности в целом, которая проявляется в воинской деятельности и воплощается в ее результатах. Профессионально компетентный военнослужащий успешно служит Отечеству, продуктивно осуществляет воинскую деятельность, повседневное общение, наращивает и реализует свой творческий потенциал, а также достигает результатов, соответствующих целям и задачам военной службы, и собственным потребностям.

Поэтому современная система профессиональной подготовки военных специалистов должна формировать у обучаемых целостный военно-профессиональный опыт решения разнообразных задач военной службы, выполнения функциональных обязанностей по предназначению. *Военно-профессиональные знания* объективно важны для осуществления воинской деятельности. В общем виде они представляют собой необходимые общие и военно-профессиональные сведения, усвоенные и востребованные для осуществления практической деятельности военнослужащих. Они составляют основу для дальнейшего формирования *профессиональных умений и навыков*, практического применения моделей, алгоритмов и технологий достижения результатов воинской деятельности.

В зависимости от уровня сформированности военно-профессиональной компетентности у каждого военнослужащего умения и навыки будут различны по скорости и качеству их применения в различных условиях воинской деятельности или ситуации повседневного общения. Знания, навыки, умения и компетентности находятся в диалектической взаимосвязи.

Компетентность создается путем овладения разнообразными военно-профессиональными знаниями, умениями и навыками. В процессе же приобретения опыта практических действий она создает условия для усвоения новых знаний и умений, но уже более высокого уровня.

Именно через компетентность устанавливается связь между имеющимся объемом знаний и практическими действиями при решении профессиональных задач, происходит развитие личностных качеств и достижение необходимых результатов. *Психологические качества* (особенности) военнослужащего представляют собой проявления всех компонентов его психики — процессов, состояний, свойств, образований, необходимых для успешного осуществления воинской деятельности.

Наиболее общие из них: аналитико-конструктивный склад мышления, эмоционально-волевая и стрессо-устойчивость, адаптированность к экстремальным

условиям и факторам военной службы, развитая эмпатия и рефлексия, общая психофизиологическая активность и др. Их характер определяется особенностями условий и действием факторов военной службы. Они обусловливают необходимость сформированности, наряду с общими качествами, и специальных, которые позволяют успешно выполнять офицеру командно-штабные, воспитательные, инженерные и другие функции и обязанности.

Профессиональная позиция военнослужащего — это его устойчивые установки и ориентации, система отношений и оценок внутреннего и социального опыта, реальности и перспектив, а также собственные притязания, реализуемые (нереализуемые, частично реализуемые) в воинском труде. *Готовность и способность военнослужащего решать разнообразные задачи* представляют собой такие компоненты структуры военно-профессиональной компетентности, которые обусловливают его активность, инициативу и творчество в достижении более высоких результатов своего труда.

Профессионализация как процесс овладения военнослужащим военной профессией и продвижения к вершинам профессиональной компетентности предполагает прохождение им ряда *этапов.*

Каждый из них показывает достижение новых уровней профессиональной компетентности*:* профессиональное становление (способность самостоятельно выполнять воинский труд); обеспечение стабильности в воинском труде (гарантированное, своевременное и качественное выполнение задач военной службы); восхождение к воинскому и, в частности, боевому мастерству (творческий, эффективный воинский труд, предполагающий реализацию индивидуальных деятельностных стратегий).

Вершина формирования военно-профессиональной компетентности - развитие у военнослужащих постоянного стремления к самосовершенствованию, самореализации в профессиональной деятельности.

Воинское мастерство — как высший уровень развития военно-профессиональной компетентности субъекта воинского труда (отдельного военнослужащего или подразделения) — не простая сумма составляющих его компонентов. Оно, безусловно, зависит от уровня развития военно-профессиональной компетентности каждого военнослужащего, от его волевых качеств и других условий и факторов. Именно они составляют основу, механизм и условие формирования воинского мастерства подразделения.

В процессе формирования мастерства коллектива выделяются три этапа:

1) организация слаживания подразделения — происходит расстановка воинов по должностям и специальностям, распределение обязанностей, вооружение всех необходимыми знаниями по предстоящим совместным действиям, первичная практическая отработка как частных, так и общих вопросов;

2) тренировки — предназначены для достижения большей согласованности, четкости, скорости, качеств совместных действий; происходит слаживание подразделения;

3) развитие мастерства совместных действий — проведение тренировок коллектива в обстановке, в которой возникают реальные неожиданности, новые условия и факторы, трудности. Регулярные занятия по программе третьего этапа с постоянно изменяющимися и усложняющимися условиями обеспечивают постоянное стремление к достижению высокого коллективного воинского мастерства.

Офицеру для решения задачи по формированию воинского мастерства подразделения необходимо использовать возможности всего уклада воинской деятельности. Для этого следует правильно и творчески организовать процесс обучения и воспитания военнослужащих, максимально используя современные достижения военной дидактики. При этом целью обучения становится не простое усвоение «основ наук», а целенаправленное формирование военно-профессиональной компетентности и мастерства подразделения как интегративного качества, необходимого для успешного решения задач воинской деятельности.

Важные элементы в системе формирования военно-профессиональной компетентности военнослужащих — структурирование содержания обучения военнослужащих с целью формирования у них целостного опыта решения профессиональных и социально-психологических проблем и организация учебно-воспитательных мероприятий и всех сторон деятельности воинских частей и подразделений.

Для этого в процессе обучения целенаправленно организовывается система предметных и социальных ситуаций предстоящей военно-профессиональной деятельности военнослужащих с использованием всех современных обучающих технологий. Поэтому важно создавать систему ситуаций включения в практику будущей профессиональной деятельности, во время которых обучаемые самостоятельно осознают проблему, оценивают, проектируют и осуществляют решение проблем воинской деятельности, контролируют эффективность принятых мер и при необходимости вносят коррективы в свои действия.

Именно в этом и состоит основное отличие военно-профессиональной компетентности от ее собственно знаний. Военнослужащий должен быть готов к тому, чтобы самостоятельно применять профессиональные знания, навыки, умения в условиях воинской деятельности.

Процесс формирования профессиональной компетентности проходит две стадии — подготовки и непосредственного обучения. На первой стадии подготавливаются условия для предстоящего овладения воином специальностью или профессией с известными заранее показателями. Основную работу здесь выполняет командир, преподаватель, инструктор, которые должны создать необходимую мотивацию у обучаемых и подготовить учебно-методические средства (системы задач, ситуаций и вопросов, учебно-тренировочные комплекты, компьютерные симуляторы и другие).

Следует разработать систему заданий, ситуаций и контрольных вопросов для обучения. Любая военная специальность предполагает понимание решений профессионально значимых задач разного уровня. Естественно, что военнослужащий, обладающий надлежащим воинским мастерством, должен с ними

успешно справляться. Система же подобных задач должна охватывать содержание всех сторон профессиональных действий. Их создание является весьма ответственным этапом в организации успешного процесса формирования воинского мастерства.

Вторая стадия процесса формирования профессиональной компетентности представляет собой собственно технологию обучения, которая состоит в реализации стратегии, тактики и техники использования эффективных сил, средств и способов обучения с учетом действия всего комплекса условий и факторов.

Таким образом, развитие военно-профессиональной компетентности военнослужащих выступает приоритетной задачей, решение которой определяет успешность воинского труда каждого военнослужащего и подразделения (части) в целом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРА

1. Военная психология и педагогика. М.: Совершенство, 1998. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя. М.: Академия, 2004.
2. Фонарев А. Р. Психология становления личности профессионала. М., 2005.

Бельский А.Н. Формирование необходимых качеств офицера воспитателя' в процессе военно-профессиональной подготовки/А.Н. Бельский// М.

3. Военный университет. Инф. бюлл., 2010. — С. 62-68, 89-96.

REFERENCES

1. Военная психология и педагогика. М.: Совершенство, 1998. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя. М.: Академия, 2004.
2. Фонарев А. Р. Психология становления личности профессионала. М., 2005.Бельский А.Н. Формирование необходимых качеств офицера воспитателя' в процессе военно-профессиональной подготовки/А.Н. Бельский// М.
3. Военный университет. Инф. бюлл., 2010. — С. 62-68, 89-96.

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТ КЕЗУ ҮШІН ӘСКЕРІ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ КӘСІБИН ДАМЫТУ

Макин Амангельді Мадиұлы

Ұлттық ұлан академиясының техникалық қамтамасыз етукафедрасының магистірі, аға оқытушысы. Қазақтан республикасы, Петропавл қ. E-mail: makaman@mail.ru

Аңдатпа: *ашық көздер материалдары бойынша мақалада жауынгерлік операцияларды жүргізу барысында техникалық бөлімшелері мен бөліктерін дайындау, орналастыру және ауыстыру жөніндегі іс-шаралар зерттелді.*

Түйін сөздер: *логистикалық қолдау, әскери тасымалдау, дайындық, артқы басқару, техникалық қызмет көрсету және жөндеу, жүктерді сақтау,*

логистикалық шешімдер, шабуылдау, қорғаныс, артқы аймақ, су көздері, санитарлық тазарту.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETECE OF MILITARY SERVICEMEN IN THE PROFESSIONAL TRAINING.

MAKIN A.M.

magister Senior lecturer of the technical support department of the Academy of the National Guard of Kazakhstan. Petropavlovsk E-mail: makaman@mail.ru

Abstract: *the article, based on open source materials, examines measures to improve the quality of military training of cadets. As a factor in increasing the combat readiness of the National Guard of Republic of Kazakhstan.*

Keywords: *Technical support, military transportation, training of technical services, management of technical units, maintenance and repair, stowage of cargo, solutions, movement * area where technical services are located, sources of access, maintenance*

***

УДК 355.02:004.738.5

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ӘСКЕРИ КАДЕТТЕРДІҢ ШЕТ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

АБШУКУР Ж.Т.
354 оқу тобының курсанты, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы, Петропавл қ.
Ғылыми жетекші: МУХАМЕТЖАНОВА А.С.
тілдік дайындық кафедрасының оқытушысы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы, Петропавл қ.

Аңдатпа: *Бұл мақала инновациялық технологияларды қолдана отырып, әскери кадеттерде шет тілдік дағдыларды қалыптастыру мәселесін зерттейді. Әскери сала барған сайын жоғарлауда, қазіргі халықаралық және жаһанданған әлемде шет тілін білу әскери мамандардың кәсіби құзыреттілігінің ажырамас бөлігіне айналуда. Мақалада әскери курсанттарда шет тілдік дағдыларды тиімді қалыптастыру үшін қолдануға болатын әртүрлі тәсілдер мен әдістер қарастырылады.*

Түйінді сөздер: *шет тілдік дағдылар, кәсіби құзыреттілік, тәсілдер, әдістер, қалыптастыру, инновациялық технологиялар.*

ФОРМИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ НАВЫКОВ ВОЕННЫХ КАДЕТОВ ЧЕРЕЗ ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

АБШУКУР Ж.Т.
курсант 354 учебной группы, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.
Научный руководитель:
МУХАМЕТЖАНОВА А.С.
преподаватель кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Аннотация: *Данная статья исследует вопрос формирования иноязычных навыков у военных кадетов с использованием инновационных технологий. В современном мире, где военная сфера все более международна и глобализована, владение иностранным языком становится неотъемлемой частью профессиональной компетентности военных специалистов. Статья рассматривает различные подходы и методы, которые могут быть применены для эффективного формирования иноязычных навыков у военных кадетов.*

Ключевые слова: *иноязычные навыки, профессиональная компетентность, подходы, методы, формирование, инновационные технологий.*

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE SKILLS OF MILITARY CADETS THROUGH THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

ABSHUKUR ZH.T.
cadet of the 354 group, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.
Scientific adviser:
MUKHAMETZHANOVA A.S.
teacher of the Languages Department, National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.

Abstract: *This article explores the issue of foreign language skills formation in military cadets using innovative technologies. In the modern world, where the military sphere is increasingly international and globalised, foreign language skills become an integral part of professional competence of military specialists. The article considers various approaches and methods that can be applied for effective formation of foreign language skills in military cadets.*

Key words: *foreign language skills, professional competence, approaches, methods, formation, innovative technologies.*

Қазіргі кезде жаһандану мен халықаралық өзара іс-қимыл барған сайын маңызды бола бастаған шет тілін білу, әскери мамандардың кәсіби құзыреттілігінің ажырамас бөлігіне айналады. Шет тілінде тиімді сөйлесе білу әскери кадеттерге (курсанттарға) халықаралық әріптестермен жұмыс істеуге, бітімгершілік операцияларға қатысуға және халықаралық аренада міндеттерді орындауға жаңа мүмкіндіктер ашады. Осыған байланысты әскери кадеттерде шет тілдік дағдыларды қалыптастыру, қазіргі заманғы әскери білім берудің маңызды міндеті болып табылады. Бұл мақалада біз инновациялық технологияларды қолдана отырып, әскери кадеттерде шет тіліндегі дағдыларды қалыптастырудың әдістері мен тәсілдерін қарастырамыз.

Қазіргі әскери салада мәдениетаралық ортада жұмыс істеу және шетелдік серіктестермен өзара әрекеттесу қажеттілігі артып келеді. Шет тілін білу әскери мамандарға тиімді әрі сенімді қарым-қатынас жасап, орнатуға және бірлескен әскери жаттығулар, ақпарат алмасу және халықаралық операциялардағы әрекеттерді үйлестіру сияқты салалардағы тапсырмаларды сәтті орындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, шет тіліндегі дағдылар дипломатиялық құзыреттілікті дамытуға, мәдениетаралық түсінуді жақсартуға және топтық жұмыстың тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Инновациялық технологияларды қолдану білім беру процесінде жиі кездеседі. Әскери курсанттарда шет тілдік дағдыларды қалыптастыру контекстінде инновациялық технологиялар тілді оқыту мен практиканың тиімділігін арттыру үшін кең мүмкіндіктер ұсынады. Мысалы, виртуалды және кеңейтілген шындық әскери операциялар немесе келіссөздер сияқты әртүрлі сценарийлерде тілді қолдану үшін иммерсивті ортаны қамтамасыз етеді. Бұл әскери курсанттарға нақты ортада шет тілінде практикалық тәжірибе алуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, мультимедиялық платформалар, онлайн ресурстар және мобильді қосымшалар шет тілін үйренуге арналған әртүрлі материалдарға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл технологиялар тілді тиімді меңгеруге ықпал етеді. Интернет арқылы аудио және бейнекоммуникация мүмкіндіктері әскери курсанттарға физикалық қатысуды қажет етпестен әртүрлі елдердің ана тілінде сөйлейтіндермен сөйлесу дағдыларын қолдануға мүмкіндік береді.

Әскери кадеттерде шет тілдік дағдыларды қалыптастыруда инновациялық технологияларды тиімді пайдалану үшін бірнеше аспектілерді ескеру қажет. Біріншіден, бұл технологияларды оқу бағдарламаларына біріктіру және тілді оқытудың инновациялық әдістерін қолданатын арнайы курстар құру қажет. Екіншіден, бұл технологиялардың барлық курсанттарға, соның ішінде шалғай аймақтардағыларға қол жетімділігін қамтамасыз ету маңызды. Бұған онлайн платформалар мен қашықтықтан білім беру ресурстарын пайдалану арқылы қол жеткізуге болады.

Оқытушыларды шет тілін оқытуда инновациялық технологияларды тиімді пайдалануға үйрету қажет. Оқытушылар заманауи құралдармен және әдістермен танысып, әр курсанттың қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне өз көзқарастарын бейімдей алуы керек. Мұғалімдердің білімін үнемі қолдау және жаңарту оларға инновациялық технологияларды тиімді пайдалануға көмектеседі.

Жоғарыда аталған виртуалды және кеңейтілген шындықтан, мультимедиялық платформалардан және онлайн ресурстардан басқа, шет тілін оқыту үшін пайдалануға болатын келесідей бірқатар инновациялық технологиялар бар:

Жасанды интеллект: технология және әр студенттің жеке қажеттіліктері мен тілді меңгеру деңгейіне бейімделетін интерактивті оқыту бағдарламаларын жасау үшін қолданылуы мүмкін. AI жүйелері айтылым деректерін,

грамматикалық қателерді және сөздік қорын талдауға негізделген жекелендірілген сабақтарды, тапсырмаларды және кері байланысты ұсына алады.

Дауыстық көмекшілер: Siri, Alexa немесе Google Assistant сияқты дауыстық көмекші технологияларды шет тілінде сөйлеу дағдыларын қолдану үшін пайдалануға болады. Дауыстық командалар мен смарт құрылғылармен диалогтар арқылы студенттер айтылымын жақсарта алады, сөз тіркестерін қолдана алады және шет тілінде сұрақтар қоя алады.

Интерактивті ойындар: Ойын технологиясы студенттерге интерактивті және тартымды түрде шет тіліндегі дағдыларды дамытуға көмектесетін оқу ойындарын жасауға мүмкіндік береді. Бұл викториналар, кроссвордтар, сөздер мен сөз тіркестерін есте сақтау ойындары, сондай-ақ студенттер шет тілінде әртүрлі қарым-қатынас жағдайларын модельдей алатын рөлдік ойындар болуы мүмкін.

Сөйлеуді тану технологиялары: оқушылардың айтылуын талдау және бағалау үшін сөйлеуді тану жүйелерін пайдалануға болады. Бұл студенттерге олардың айтылуы туралы кері байланыс алуға және оны жақсарту үшін жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, бұл технологияларды студенттер түсінуі және олардан ақпарат алуы керек шет тіліндегі аудио материалдарды ұсыну арқылы тыңдау дағдыларын дамыту үшін пайдалануға болады.

Әлеуметтік медиа және желілер: Facebook, Twitter немесе арнайы білім беру платформалары сияқты әлеуметтік медиа мен желілерді пайдалану студенттерге шет тілін үйренуде пайдалы болуы мүмкін. Олар ана тілінде сөйлейтін қауымдастықтарға қосыла алады, пікірталастарға қатыса алады, шет тілінде хабарлама оқи алады және жаза алады, осылайша өз дағдыларын жаттықтырады және басқа студенттер мен оқытушылармен қарым-қатынас жасайды.

Қазіргі уақытта жаһандық компьютерлендіру адам қызметінің барлық салаларын, соның ішінде ғылым мен білім беруді қамтыды. Интернеттің дамуы және оқу процесін жеңілдететін көптеген компьютерлік бағдарламалардың пайда болуы шет тілдерін үйренуді айтарлықтай өзгертті, шынайы көздермен жұмыс істеуді тездетіп, жеңілдетті.

Шет тілдерін оқытуда заманауи идеялар мен тенденцияларды қазіргі уақытта оқытушылар кеңінен қолданады, себебі олар үлкен мотивациялық күшке ие. Шет тілдерін оқытуда интернет ресурстарын пайдалану оқушылардың қазіргі заманға сай жағдайларын жасауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Голубева Н.Б. Развитие критического мышления как важный элемент формирования профессионально-ориентированной иноязычной компетенции / Вестник университета. – 2015. – № 3. – С. 257–261.

2. Окань Г.И. Активные методы обучения в вузе: содержание и особенности внедрения / Научный диалог. 2012. № 1. С. 265–270.

3. Рябцева Н.К. Новые коммуникативные тенденции в современной культуре и инновации в области преподавания иностранного языка / Лингвистика и методика преподавания иностранных языков: периодический сборник статей. Выпуск 8. Электронное научное издание. – М.: Институт языкознания РАН. – 2016. – 557 с. 109

***

ЕЛ ҚОРҒАУ ЖАЛҒАСТЫҒЫ ЖӘНЕ ИГІ ДӘСТҮР

АШТАН М.
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының курсанты, Петропавл қ.
Ғылыми жетекші: тілдік дайындық кафедрасының бастығы Саркенқызы А.

Адам баласы тарих керуенінің әр жаңа белесінде жүріп өткен соқпағына, болашаққа аманат етер мұрасының тереңіне үңіледі, келер ұрпаққа құнды пікірлер қалдырып, бақытты бейбіт елде өмір сүруіне бағыт-бағдар береді. Сол аманаттың астарында Отанға, атамекенге деген сүйіспеншілік сезімі анық сезіледі. Кез келген елдің азаматы өз Отанымен мақтанады. Отансүйгіштік қай елдің болмасын алтын босағасы іспеттес. Адам тәнін жан билесе, Отан тәнін халқының оған деген сүйіспеншілігі билейді. Бұған ешкімнің күмәні жоқ. Соның ішінде, қазақ халқында жалпы шығыс, оның ішінде, түркі тілді халықтарда Отанын, жерін, суын, табиғатын сүюге жастарды тәрбиелеу көне заманнан бері жемісті дамып келеді.

Қазақ халқының тарихына көз жіберсек, сонау Күлтегін, Білге қаған, Тонықөктен бастап жерін, елін, тілін, ділін қорғаудағы өшпес ерліктерге толы оқиғаларды кездестіреміз. Бесік жырынан басталатын ерлікке баулу дәстүрлері түркі халқына тән негізгі ырымдар. Халқымыздың бойындағы отансүйгіштік құндылықтарды ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырған заңдылық тұрғысынан да қарауға болады.

Қазақстандық патриотизмнің негізі ежелгі ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрып, аңыз, ертегілер, жырлар, Ұлы Отан соғысына қатысқан қазақстандық батырлардың ерліктері туралы тарихи деректер болып табылады. Отан тарихының жанашыры, ұлттық салт-дәстүріміздің қорғаушысы Б.Момышұлы 1943 жылы 18 наурызда Қазақ ССР Халық комиссарлары советінің төрағасы Оңдасыновқа жолдаған хатында қазақ солдаттарының бойында жауынгерлік қасиеттерді тәрбиелеу жөнінде өз ой-толғаныстарын былайша жеткізеді: «Мен өзімнің ұрыстағы тәжірибемнен солдаттардың бойында жауынгерлік қасиетті тәрбиелеуде халықтардың басынан өткен жауынгерлік жолдары мен ұлттық дәстүрлердің маңызы аса зор екеніне көзім жетті. Өзімнің қолжазбамның жазылмаған тарауларының бірін жоспарымда:

«Жігітті жауынгерлік қасиеттерге тәрбиелейтін қазақтың игі дәстүрлері»

деп атадым.

Қазақ халқының өткен тарихындағы барлық жақсы дәстүрлер бүгінгі таңда қайта салтанат құруға тиіс. Халық даналығының алтын қазынасы біздің жетістігімізге айналып, біліміміз бен тәжірибемізді байытып, істерімізге қолғабыс жасауға тиіс. Тарихымызда даңқты қазақ батырлары Исатай Тайманов, Махамбет Өтемісұлы, Амангелді Иманов және тағы басқалардың ерлік істері біздің қазіргі заманғы жігіттеріміздің дәстүріне айналуы керек, жастарымыздың оларды нашар білетіні қандай өкінішті десеңші» [1,74].

Қазақ тарихының әр белесінде ел тағдырын өз тағдырынан биік қойған, ұлтының тұтастығын, жерінің бүтіндігін мұрат еткен, Отан алдындағы адал қызметінен үлгі алар ұлы тұлғалар аз болмағаны тарихтан белгілі. Яғни, олар ұлттық тұлға болған. Ең алдымен ұлттық тұлға деген ұғым – тарихи өлшем. Яғни, тарихи тұрғыдан ұлт үшін, халық үшін орасан маңызы зор, тарихи мәні терең іс-әрекетке барған немесе аса жауапты тарихи сәттерде халық тағдырында айрықша орны болған адамға халықтың өзі осындай ұлттық, тұлғалық деңгейге көтеретін бағаны беріп отырған. Міне, қазақ тарихының әрбір белесінде осындай орасан зор халықтық мәні бар тарихи оқиғаларға араласқан немесе осы тарихи оқиғаларды басқарған, ұйымдастырушы болған немесе асқан ерлік көрсеткен азаматтар халық батырлары атанған.

Халқымыз бен тарихымыз елі үшін жанын аямаған жандарды қастерлеген, оларға жоғары баға беріп, ерліктерін ұрпақ санасына құйып отырған. Абай Құнанбаевтың әкесі Құнанбай, Шыңғыс пен Шоқан Уәлихановтар, Ғұбайдолла Жәңгіров, Халел Досмұханбетов, Санжар Асфендияров, Бауыржан Момышұлы және т.б. отанның көрнекті ұлдары нағыз офицерлер болған. Олар тек армияның элитасы ғана емес, сонымен қатар, барлық қоғамның элитасы болғаны ждайында тарихтан белгілі.

Сонау тарих қойнауына көз жүгіртсек, өзге елге өз елін басындырмаған батырлардың, қасық қаны қалғанша күрескен тұлғалардың жаугершілік істері бізге үлгі, келер ұрпаққа өнеге болмақ. Осы жайында филология ғылымдарының докторы, академик Ақселеу Сейдімбектің мазмұнды ойына бір ойысайық:

«Ұлы Абай айтатын «толық адам», М.Әуезов айтатын «кемел адам», түптеп келгенде, халықтың дәстүрлі талғам-түсінігінің бүгінгі өмірімізбен сабақтасып жатқанын зерделетсе керек. Әрине, сапалы адам өткеннің ғана көкейкестісі емес, дүние-тіршілік сапалы Адамға бүгін де зәру. Зәру деген жоқ деген сөз емес. Шүкір, қазақ халқы қандай кезеңде де сапалы адамнан құр алақан болмаған. Керек десеңіз, қазақ халқын заманаңың оты мен суынан аман-есен өткеріп, халықтық қасиетін ұрпақтан-ұрпаққа жұғысты етіп келе жатқан құдіретіңіз – әуелі бір Тәңірдің, сонан соң, сөз жоқ, саналы перзенттің арқасы екеніне шәк болмауға тиіс. Л.Н.Гумилев айтатын, ұлт рухын асқақтататын да, аспандататын да, міне, осы сапалы адамдар – пассионарлар» – деген екен.

Тарихымызға рухани қорған болған даналарымыздың мұралары өлшеусіз. Ендігі мәселе, олардың асыл қазыналарын ұрпақ санасына жеткізу, бабалардың

ерлігін, сол заманның ұлы тұлғаларын таныту. Сонымен қатар, рухани мұраға қорған болу зор міндет деп білеміз. Тарих ғылымдарының докторы запастағы полковник Х.С.Мұханбетқалиев «О солдатском долге в книге Б.Момышулы «Психология войны»» мақаласында Б.Момышұлы мұрасын былайша толғайды:

«В боях особую роль сыграли применение тактических приемов, героизм офицеров и солдат батальона. Тактические приемы ведения войны, примененные им и названные «панфиловские спирали», вошли в летопись военной науки как форма построения боевого порядка и метода ведения боя, доведенного до логического завершения. Такими маневрами силы противника распыляются, наши части снова выходят на большак. Это в настоящем смысле слова изматывание противника давало выигрыш во времени.

Б. Момышұлы был мастером маневренного боя а его «спираль» в значительной степени оказало влияние на упрочение в тактике термина «мобильная война». Бауыржан Момышұлы соғыс бітер-бітпестен Мәскеуде Бас штаб-академиясында мұғалім болды. Полковник, азиат, оның ішінде қазақ соғысты жүргізу тактикасы бойынша генерал, армия генералы шеніндегі әскери жоғары лауазым иелеріне сабақ берді. Кеңес Одағының Батыры, жазушы, профессор, филология ғылымдарының докторы, қоғам қайраткері, КСРО Ғылым Академиясының ғылыми қызметкері М.Ғабдуллин, Авиация генерал-майоры, Кеңес Одағының екі мәрте батыры, «Барыс» орденінің иегері Т.Бигелдинов сынды батырларымыздың да соғыстан кейінгі еңбектері, өнегеге толы мұралары жас ұрпаққа патриоттық білім мен әскери-тактикалық білім беруде орасан әсерін тигізеді.

Ел Бірлігі – біздің барша табыстарымыздың кілті. Тұрақты дамудың Қазақстандық моделі бүгінде бүкіл әлемге үлгі» – деп, қазақстандық патриотизм мен бірігу идеясын басты қазық етеді.

Еліміздің Қарулы Күштері тәуелсіздігімізбен бірге жанданып келеді. Ал әскери патриотизм жауынгерлік тұрғыдан қаралып, жауынгерлік міндетті атқару, тапсырманы атқару барысында қандай да бір батырлық іс әрекеттер жасау, өзінің батылдығын Отансүйгіштік сезіміне сәйкестендіре бағалай білуге тәрбиелейтінін уақыт көрсетіп отыр. Әскери патриоттық тәрбие жауынгерлердің бойына жоғары имандылық, жауынгерлік қасиеттерді, әскери моральдық рухты сіңіруге бағытталған.

Ұлттық ұлан академиясында оқу-тәрбие ісінің басты мақсаты командирлерді тактикалық дайындық, барлау, тылдық, техникалық, инженерлік қамтамасыз ету және бойынша оқыту, командирлердің тактикалық сабақтар кезіндегі білімдері мен тәжірибелік дағдыларын жетілдіру, озық тәжірибелерді зерделей отырып, офицерлерді оқыту мен тәрбиелеу процесіне енгізу, командирлердің функционалдық міндеттерін орындаудағы кәсіби дайындықтары мен тәжірибелік машығын арттыру болып табылады. Білім беру барысында курсанттар кәсіби дайындықтары мен тәжірибелік машығын арттыруға мүмкіндік алады. Сол себепті батальон, дивизион командирлеріне жүктелер негізгі тапсырма моральдық жағынан тұрақты, денсаулығы мықты,

сауатты, кез келген тапсырманы орындауға қабілетті бәсекеге қабілетті тұлғаны дайындау болып табылады.

Қазіргі кезде әлемде халықаралық лаңкестік пен радикалдық экстремизмге бой алдырған топтардың іс-әрекеттері өршіп барады. Бұл төнген қауіп әлем жұртшылығын алаңдататыны анық. Қазақстан радикалды топтармен қатаң күресіп жүрген мемлекеттердің қатарында. Бүгінгі таңда әр сала бойынша басқармалар терроризм мен экстремизм әсерін танытатын шараларды белсенді жүргізуде. Осыған орай, ұлттық қауіпсіздікті сақтауда Ұлттық ұланның алдына қойған міндеті өте жоғары болмақ деген ойды ұстанамыз.

***

УДК 8.81

АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫ ЖӘНЕ ҰЛТ ТІЛІ

БОЛАТ А. Б.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясының 364 «к» оқу тобының курсанты, Петропавл қ.

Ғылыми жетекші: тілдік дайындық кафедрасының аға оқытушысы Зейнина В.У.

Аңдатпа. *Мақалада Алаш сияқты аса ірі қозғалыстың рухани тінінде қазақ тілі мәселесі ерекше орынға ие болғандығы, қазақ тілінің ұлттық мәртебесін көтеру басты назарда тұрғандығы туралы баяндалады.*

Түйінді сөздер: *ұлт тілі, рухани мұра, қазақ тіл білімі, әліпби, тіл мәдениеті*

Әр заманның өзіне лайық өзгеден ойы озық, өресі биік, дара тұлғалары болғаны тарихтан белгілі. Олардың қатарына ғұлама ғалымдар, атақты ел басшылары, дана қоғам қайраткерлерімен қатар табиғат берген дара дарын иелері қаламгерлер кіреді. Өйткені қай қоғамда болмасын бар жаңалықтың жаршысы, өз заманының жақсысы мен жаманын зерделей танып дәл бейнелей алатын нақты суреткер, сол дәуірдегі ақын-жазушылар екені белгілі.

Халқымыз ғасырлар бойы аңсаған тәуелсіздік қолымызға тиген бүгінгі кезеңде еліміздің алдында орасан зор міндеттер түрғаны айдан-анық. Себебі, уақыт талабына орай кешегі әкімшіл-әміршіл жүйе түсында бұрмалана айтылған ой-пікірлерді өзгертіп, ұлт байлығы – рухани мұраларға жаңаша пайымдаулар жасау, ұлттық әдебиетімізге, тарихымызға тура баға беру қажеттігі туындайды. Аз уақыт аралығында әдебиет әлемінде атқарылған игі істер қатары да біршама арта түсті. Жаңа бағыттағы даму процесін басынан өткеріп отырған ұлттық әдебиеттану ғылымы әдебиет тарихындағы орны ойсырап тұрған тұлғаларды түгендеу бағытында жемісті еңбек етуде.

Ұлт руханияты тарихында Алаш кезеңінің алатын орны ерекше. XX ғасыр басында зиялылар ел тәуелсіздігі мен теңдігі жолында айрықша еңбек сіңірді. Осы уақытта ұлт мәдениеті мен әдебиеті ағартушылық бағыт ұстанып, әлемдік өреде жасампаздық рөл атқарды. Алаш зиялыларының саяси және рухани күресіндегі басты мақсат, орасан зор міндет – ол ұлтымызды ұйыстыру, сол арқылы елдігімізді айқындау десек, онда осындай ұланғайыр сауапты істің аясында ана тілімізді сақтау мәселесі тұрды. Алаш қайраткерлерінің қай-қайсы да тілдің саяси, қоғамдық һәм рухани үлкен күш, ұлтты біріктіруші қуатты құбылыс екендігін жақсы сезінді. Сондықтан да Алаш сияқты аса ірі қозғалыстың рухани тінінде қазақ тілі мәселесі ерекше орынға ие болды.

Алашордалықтардың басты мақсаты – халықты білім мен өнерге тарту болды. Қазіргі қазақ қоғамында сол кездегі Алаш идеясына деген ерекше ұмтылыс байқалады. Ал, Ә. Бөкейханов бастаған Алаш зиялылары сол кездің өзінде қазақ халқы білімде, ғылымда, мәдениет пен әдебиетте, өнерде жаңа сатыға көтеріліп, түрлі кәсіп пен өнерді меңгеріп, сол арқылы өзінің қазба байлықтарын игеру дәрежесіне көтерілсе деп армандаған. Өз байлығын өзі игеріп, өз билігіне өзі иелік еткен елдің ғана болашағы жарқын болып, жаңа сатыға аяқ басады. Алаш идеясы бүгінде жаңарып, жаңғырып, өркендеп жатыр. Қазақ жастарының алдында жаңа технология мен техниканы, түрлі ғылым салаларын игеру мақсаты тұр. Алаш идеясы қазіргі уақытта өз сабақтастығын тауып жатыр толықтай айтуға негіз бар.

Алаш қаламгерлері шығармашылығында толымды түрде ұлт мүддесі, ұлттық отансүйгіштік, адамды құрметтеу, жалпы адамзаттық құндылықтар, халықтың салауаттылығы, жеткіншек ұрпақты тәрбиелеу жолдары, қазақ халқының адамзат көшінде лайықты орын табу, ана тақырыбы, әйел теңдігі мәселесі – басты тақырыптардың біріне айналды.

Алаш зиялылары қазақ тіл білімі ғылымының негізін қалады, сан ғасырлық тарихын түбінен зерттеп, оның қалыптасуына сара жол салды. Тілдің қоғамдық-әлеуметтік мән-мағынасын, ұлт өркендеуіндегі орнын айқындады, қазақ руханиятындағы маңызына алғаш баға берді. Қазақ тілді баспасөзді қалыптастыра отырып, әдеби тілдің көсемсөз жанрын тудырды. Ғылыми еңбектері, оқу құралдары арқылы ғылыми стиль, ғылыми-көпшілік стиль орныға бастады. Көркем аудармамен бірге ғылыми, көсемсөз, саяси-әлеуметтік еңбектерді аудара отырып, жалпы қазақ аудармасының негізін жасады. Алаш қозғалысы тұсында ресми іс қағаздар стилі қалыптастырылды [5, 38].

Алаш азаматтары қазақ ғылымының төлбасы әрі арналы саласы ретінде ең алғаш болып тілтану ғылымының іргетасын қалады. Қазақ тіл білімінің өзекті мәселелері, арнаулы салалары Ахмет Байтұрсынұлы, Халел Досмұхамедұлы, Міржақып Дулатов, Телжан Шонанұлы, Елдес Омарұлы, Жүсіпбек Аймауытов, Мағжан Жұмабаев, Қошке Кемеңгерұлы, Құдайберген Жұбанұлы, Мұхтар Әуезов, Әлімхан Ермековтің оқу құралдары мен мақалаларында түбегейлі дәйектелді. Олардың қазақ тіл білімі тарихындағы орнын 1924 жылы Орынборда өткен тұңғыш съезд айқындап берді. Бұл жиында

басты назар әліпби, емле тақырыптарына аударылғанымен, ана тілінің тағдыры шешілгелі тұрған тұста тіліміздің болашағына қатысты ойлардың туындауына әкелді. Қазақ тілінің ұлттық мәртебесін көтеру басты назарда тұрды.

Қазақ тілінің әліпбиін жасап, емлесін түзумен бірге Алаш зиялылары тіл тазалығы, тіл мәдениеті жолында күрескерлік танытты. М. Дулатұлының «Қазақ тілінің мұңы», Х. Досмұхамедұлының «Қазақ-қырғыз тіліндегі сингармонизм заңы» деп аталатын еңбектерінде тіліміздің орфоэпиялық, орфографиялық нормаларының сақталуы, басқа тілдердің әсері, тіл табиғатының сақталуы, тағы басқа мәселелер айтылып, ғылыми еңбектердің тууына ықпал етті [3].

Алаш қозғалысының белсенділерінің бірі, ақиық ақын, педагог-ғалым М. Жұмабаев өзінің «Педагогика» деп аталатын іргелі еңбегіндегі «Тіл», «Тілдің адам өміріндегі һәм ұлт өміріндегі орны» деген мақалаларында бірқатар өрісті ойларды қозғайды. Ақынның «Қазақ тілі» деген өлеңі де идея тереңдігімен айрықша орынға ие болды. «Ұлттың ұлт болуы үшін бірінші шарт – тілі болу. Ұлт тілінің кеми бастауы ұлттың құри бастағандығын көрсетеді. Ұлтқа тілінен қымбат ешнәрсе болмасқа тиісті. Бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмысы, мінезі айнадай көрініп тұрады» [2, 47] деуі тіл мәселесіне салғырт қарамау керек деген ойдан туындағанын аңдаймыз, туған тілге жанашыр болуға шақырады.

Ал «Мектеп қай тілде болу керек?» деген ойлы сауалмен көптің назарын аудартқан Қошке Кемеңгерұлы өз мақаласында ұлт мектептері, ұлт мәдениеті деген мәселені көтерді. «Тілші қайдан шығады?» деген сауалға да: «Тілші елді жан-тәнімен сүйген кісі болу керек. Елді сүймесе, өз ісіне қатынасы жоқ қиянаттардан тартыншақ болады. Елді сүйген тілші елдің ел болуын арман қылады» дей келе тілші сөзінің қазақтың өз тілімен жазылуын, ел тілімен жазылуын және емлемен жазылуын шегелеп айтқан [3].

Қазақ тілінің, оның ішінде халық тілінің, әдеби тілдің, тіл қолданысының мәселелері М. Әуезовтің ғылыми мұрасынан да ерекше орын алады. «Ана тілі, әдебиетін сүйіңдер!» деп мықты азаматтық ұстанымды басшылыққа алған ол: «Кімде кім ана тілін, әдебиетін сыйламаса, бағаламаса, оны сауатты, мәдениетті адам деп санауға болмайды» [4, 63] деп бір-ақ ауыз сөзбен түйіндеген. Ұғына білген адамға ой салатын сөздер.

А. Байтұрсынұлы «Өз тілімен сөйлескен, өз тілімен жазған жұрттың ұлттығы еш уақытта адамы құрымай жоғалмайды. Ұлттың сақталуына да, жоғалуына да себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы – тіл» деп ұлттық рухтың, болмыстың негізі де, арқауы да, тіл екендігін алғаш танытты [1, 64]. А. Байтұрсыновтың осы сөзіне орайлас пікірлерді Алаш зиялыларының көпшілігі ұстанды. Мысалы, Ғұмар Қараштың: «Тіл сақтауға мүмкін болғанда, тіл сақталуға тиіс. Біз тілімізді қанша сақтасақ, ұлтымызды да сонша сақтаған боламыз», Халел Досмұхамедұлының: «Ана тілін жақсы біліп тұрып бөтенше жақсы сөйлесең, бұл – сүйініш; ана тілін білмей тұрып бөтенше сөйлесең, бұл – күйініш. Өз тілін білмей тұрып, жат тілге еліктей беруі зор қате», Мағжан

Жұмабаевтың: «Ұлттың ұлт болуы үшін бірінші шарт – тілі болу» дегендері біздің заманымызға үндес, өзекті пікірлер [2, 34]. Қазіргі кезде ана тіліміз – қазақ тілі туралы әдеби шығармалар өрісті тақырыптардың біріне айналып отырса, олардың алғашқы үлгілерін дүниеге келтірген де Алаш қаламгерлері болатын. А. Байтұрсынұлының «Туған тілім», М. Жұмабаевтың «Қазақ тілі», С. Торайғыровтың «Туған тіліме» өлеңдері – қазақ әдебиетіндегі тіл тақырыбында жазылған тұңғыш көркем туындылар еді. Алаш зиялыларының тіл турасындағы осы көкейкесті ойлары, рухани күресі тәуелсіздікке қол жеткізген бүгінгі қазақ халқына да жолбасшылық етуде.

Курсанттарға ел сүйгіштік, ата-ананы сүю, Отанды сүю, мәселесінде қандай шығармалар оқығанын, қандай шығармаларды оқуды ойлап жүргендігі жайындағы пікірлері жөнінде әңгімелескен болатынбыз. Бұл әңгіменің барысында курсанттар А. Байтұрсыновтың, М. Әуезовтың, М. Жұмабаевтың, Б. Момышұлының шығармаларын көбірек оқитыны белгілі болды.

Ұлт боламыз десек, тәрбие ана сүтімен беріліп, ана тілімізбен қалыптасып, дәстүрмен үндесіп жатуы шарт. Жас ұрпақтың бойында патриоттық және адамгершілік тәрбиенің мазмұны мынадай қасиетті қалыптастыруды көздейді: Отанын, туған жерін, ата-анасын сүю және азаматтығын мақтан тұту; өз Отанының болашағы үшін, мамандығы үшін қызмет ету, ана тілін жетік меңгеріп сүйе білу, халқының салт-дәстүрін, ерекшеліктерін білу, дінге, тарихи мұраларға құрметпен қарау, өз отандастарына, сондай-ақ басқа ұлт өкілдеріне адамгершілік көзқарас білдіру.

Алаш идеясы – бүгінгі Тәуелсіз Қазақстанның да басты идеяларының бірі болуы тиіс. Ал бүкіл қазақ даласын осыдан бір ғасырдай уақыт бұрын Алаш рухына бөлеген ұлы қазақтар аманатының жөні бөлек. Біздің ата рухы алдындағы адалдығымыз бен перзенттік парызымыз Алаштың аманатын санамызға сіңіру, соған лайық еңбек ету, өткенге құрмет көрсету. Алаштың жолы, Алаш қайраткерлері қалыптастырған ұлттық санамызды жаңғырту сапары – бүгінгі тәуелсіздігімізді тұғырлы етер берік ұстындардың бірегейі болатынын естен шығармағанымыз абзал. Алаш идеясы – қазақ идеясы.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2003. -208 б.
2. Жұмабаев М. Көп томдық шығармалар жинағы. 1 том. – Алматы: «Жазушы», 2008. -208 б.
3. Ұлт зиялыларының дүниетанымдық, әлеуметтік-саяси мұраттары. Ақиқат, №7, 2013, 99 б.
4. Әуезов М. Әдебиет туралы. – Алматы: Санат, 1997.-302 б.
5. Әбдіраш Ж. Парыз. Парасат. Пайым: Әдеби сын /Құраст., баспаға әзірлеген Н. Мергенбаева. – Алматы: Өнер, 2001.-312 б.

***

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ДИАЛОГТЫ ҚОЛДАНУ

ЗАРЛЫҚОВ Ә. курсант, Академия Национальной гвардий Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail:

Ғылыми жетекші - Нұрлыбай Д.М. преподаватель кафедры языковой подготовки, Академия Национальной гвардий Республики Казахстан, г. Петропавловск. E-mail: damira.nurlybai@bk.ru

Аңдатпа: *Қазіргі әлемде әртүрлі мәдениеттер мен дәстүрлер бар. Осыған байланысты әртүрлі мәдениеттердегі адамдар арасындағы өзара әрекеттесу барған сайын маңызды бола түсуде. Мұндай өзара әрекеттесу мәдениеттер диалогы деп аталады. Бұл мақалада мәдениеттер диалогы ұғымы, осы құбылысқа байланысты проблемалар және оның қазіргі қоғам үшін маңызы қарастырылады.*

Түйінді сөздер: *мәдениеттер диалогы, мәдениетаралық құзыреттілік, дәстүрлер, тілдік кедергі, құндылықтар.*

Аннотация: *В современном мире существует множество различных культур и традиций. В связи с этим, взаимодействие между людьми из разных культур становится все более важным. Такой взаимодействие называется диалогом культур. И в данной статье рассмотрено понятие диалога культур, проблемы, связанные с этим явлением, и его значимость для современного общества.*

Ключевые слова: *диалог культур, межкультурная компетенция, традиций, языковой барьер, ценности.*

Annotation*: There are many different cultures and traditions in the modern world. In this regard, interaction between people from different cultures is becoming increasingly important. This interaction is called a dialogue of cultures. And this article examines the concept of the dialogue of cultures, the problems associated with this phenomenon, and its significance for modern society.*

Keywords: *dialogue of cultures, intercultural competence, traditions, language barrier, values.*

Мәдениеттер диалогы бір-бірін құрметтеуге және түсінуге негізделген әртүрлі мәдениеттер арасындағы өзара әрекеттесуді білдіреді. Бұл процесс екі жақты және идеялармен, тәжірибелермен, білімдермен және құндылықтармен алмасуға негізделген. Мәдениеттер диалогы қақтығыстарды шешуге көмектеседі және үйлесімді қоғам құруға әкеледі.

Мәдениеттер арасындағы диалог әрдайым біркелкі және қиындықсыз жүре бермейді. Негізгі проблемалардың бірі-тілдік кедергі. Көбінесе адамдар тілдегі айырмашылықтарға байланысты бір-бірін түсінбейді, бұл түсініспеушіліктер мен жағымсыз эмоцияларға әкеледі. Сонымен қатар,

менталитет пен өмір салтындағы айырмашылықтар қақтығыстар тудыруы мүмкін. Адамдар басқа мәдениеттермен өзара әрекеттесу нәтижесінде өздерінің дәстүрлері мен құндылықтарын жоғалта бастаған кезде мәдени сәйкестікті сақтау мәселесі де туындауы мүмкін.

Мәдениеттер диалогы қазіргі қоғам үшін үлкен маңызға ие. Бұл басқа мәдениеттерді құрметтеуге және төзімділікке ықпал етеді және өз тәжірибеңіз бен біліміңізді байытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мәдениеттер диалогы қақтығыстарды шешуге, үйлесімді және бейбіт қоғам құруға мүмкіндік береді. Ол сондай-ақ мәдени бірегейлік пен мәдени мұраның байлығын сақтауға мүмкіндік береді. Және ағылшын тілін үйренуде үлкен рөл атқарады.

Ағылшын тілін үйренудегі мәдениеттер диалогы – бұл ағылшын тілімен және оның ана тілінде сөйлейтін елдерімен байланысты әртүрлі мәдениеттер арасындағы өзара әрекеттесу. Бұл процесс ағылшын тілінде сөйлейтін елдердің мәдениеті мен тарихымен танысуды, олардың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын зерттеуді, сондай-ақ оларға құрметпен және төзімділікпен қарауды дамытуды қамтиды.

Ағылшын тілін үйренуде мәдениеттер диалогы үлкен маңызға ие. Біріншіден, бұл тілді және оның ерекшеліктерін жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Ағылшын тілінде сөйлейтін елдердің мәдениетін зерттеу халықтың салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары мен менталитеті туралы білуге мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде тілде көрінеді. Мысалы, Ұлыбритания мәдениетін білу Британдық айтылымды және идиомалар мен фразеологизмдерді қолдануды жақсы түсінуге көмектеседі.

Екіншіден, ағылшын тілін үйренудегі мәдениеттер диалогы басқа мәдениеттерге төзімділік пен құрметке ықпал етеді. Бұл әсіресе жаһандану әлемінде халықаралық өзара іс-қимыл кең таралған кезде өте маңызды.

Ағылшын тілін үйрену кезінде мәдениеттер диалогы әр түрлі формада көрінуі мүмкін, мысалы:

- ағылшын елдерінің тарихы мен мәдениетін зерттеу;
- ағылшын тіліндегі әдебиеттерді оқу;
- ағылшын тілінде фильмдер мен телешоуларды көру;
- әр түрлі елдердің ана тілінде сөйлейтіндермен қарым-қатынас;
- осы елдердің ағылшын тілі мен мәдениетіне байланысты мәдени іс-шараларға қатысу.

Осылайша, мәдениеттер диалогы ағылшын тілін үйренудің ажырамас бөлігі болып табылады және тіл мен оның мәдениеті туралы толық және терең түсінік алуға мүмкіндік береді.

Тілдің мәдени аспектілерін зерттеу оны қолдану ерекшеліктерін жақсы түсінуге, сондай-ақ тілді тиімдірек үйренуге мүмкіндік береді. Мысалы, Ұлыбританияның тарихы мен мәдениетін зерттеу кезінде Әулие Патрик күні, Тәуелсіздік күні, Хэллоуин және Рождество сияқты елмен байланысты дәстүрлер мен мерекелер туралы білуге болады. Бұл білім белгілі бір лексика қолданылатын контекстті түсінуге және оны дұрыс қолдануға көмектеседі.

Ана тілінде сөйлейтіндермен қарым-қатынас оны қолдану ерекшеліктерін жақсы түсінуге көмектеседі және нақты жағдайларда тәжірибе жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, Ұлыбритания мен АҚШ-тың ағылшын тілінде сөйлейтіндерімен сөйлесу, айтылым мен лексикадағы айырмашылықтарды түсінуге, сондай-ақ осы елдердің мәдениеті туралы көбірек білуге көмектеседі.

Ағылшын тіліндегі әдебиеттерді оқу, тілді оқу мен түсіну дағдыларын жақсартуға, сондай-ақ ағылшын тілінде сөйлейтін елдердің мәдениетін зерттеуге көмектеседі. Мысалы, Шекспирдің немесе Диккенстің шығармаларын оқу Ұлыбританияның тарихы мен мәдениетін жақсы түсінуге көмектеседі, ал Хемингуэй немесе Фицджеральд шығармаларын оқу АҚШ мәдениетін жақсы түсінуге көмектеседі.

Ағылшын тілінде фильмдер мен телешоуларды көру тілді тыңдау және түсіну дағдыларын жақсартуға, сондай-ақ ана тілінде сөйлейтін елдердің мәдениетін зерттеуге көмектеседі. Мысалы, «Джеймс Бонд» фильмін көру Британдық мәдениет пен дәстүр туралы, ал «Достар» сериалын көру АҚШ мәдениеті туралы білуге көмектеседі.

Тілдегі мәдени айырмашылықтар туралы білімді пайдалану әртүрлі елдердің ана тілінде сөйлейтіндерді жақсы түсінуге және олармен қарым-қатынас жасауға көмектеседі.

Тілдің мәдени аспектілерін зерттеу бизнесте, әсіресе халықаралық серіктестермен және клиенттермен жұмыс жасау кезінде сәтті қарым-қатынас жасауға көмектеседі. Мысалы, Жапония мен Қытайда ресми үндеулер мен құрметпен сөйлеуді қолдану бизнестегі қарым-қатынас кезінде міндетті болып табылады, ал АҚШ пен Ұлыбританияда бейресми тілді қолдануға болады.

Сонымен, ағылшын тілін үйренуде мәдениеттер диалогын қолдану қарым-қатынас дағдыларын, тілді түсінуді және ағылшын тілінде сөйлейтін елдердің мәдени ерекшеліктерін жақсартудың маңызды аспектісі болып табылады. Мәдени айырмашылықтарды білу ана тілінде сөйлейтіндерді жақсы түсінуге және байланыстыруға мүмкіндік береді, ал бұл білімді бизнесте қолдану халықаралық коммуникацияда табысқа жетуге көмектеседі.

Тілді үйрену ондағы мәдени нормалар мен құндылықтарды жақсы түсінуге көмектеседі. Мысалы, тілде қоғамдағы құрмет пен мәртебені көрсететін қарым-қатынастың әртүрлі формалары бар. Мұндай конверсия түрлерін зерттеу ақсақалдар мен билікті құрметтеуге байланысты мәдени нормаларды түсінуге көмектеседі.

Ана тілінде сөйлейтін елдердің тілі мен мәдениетін зерттеу басқа мәдениеттерге құрметпен қарауды дамытуға және ой-өрісін кеңейтуге көмектеседі. Мәдени айырмашылықтарды түсіну және оларды құрметтеу халықаралық қарым-қатынастың маңызды аспектілері болып табылады және әртүрлі елдердің өкілдері арасында достық және табысты қарым-қатынас орнатуға көмектеседі.

Фестивальдар, концерттер, көрмелер және т.б. сияқты мәдени іс-шараларға қатысу елдің мәдениетіне енуге және ағылшын тіліндегі қарым-

қатынас дағдыларын жақсартуға көмектеседі. Сондай-ақ, шетелдегі мәдени алмасулар мен тағылымдамалар бағдарламасына қатысу басқа мәдениетке енуге және тілдік дағдыларды жетілдіруге, сондай-ақ мәдениетаралық қарым-қатынасты дамытуға көмектеседі.

Жалпы, ағылшын тілін үйренудегі мәдениеттер диалогы мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастырудың және басқа елдердің өкілдерімен табысты қарым-қатынастың маңызды аспектісі болып табылады. Тілді үйрену қарым-қатынас дағдыларын жақсартуға ғана емес, сонымен қатар ана тілінің мәдениетіне енуге және оның құндылықтарын, нормалары мен дәстүрлерін жақсы түсінуге көмектеседі. Мәдениет үнемі дамып, өзгеріп отыратын динамикалық процесс екенін есте ұстаған жөн. Тіл мен мәдениетті зерттеу – бұл білім мен дағдыларды үнемі жаңартып отыруды қажет ететін үздіксіз процесс.

Мәдениетаралық диалог қазіргі қоғамның ажырамас бөлігі болып табылады және оның білім берудегі маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес. Қазіргі білім берудегі мәдениетаралық диалогтың рөлі курсанттарда мәдениетаралық құзыреттілік пен жаһандық ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді, тиімді қарым-қатынас пен басқа мәдениеттерге құрметпен қарауды қамтамасыз етеді. Мәдениетаралық диалог әртүрлі мәдениеттер мен ұлттардың курсанттары арасында сенім мен өзара түсіністік ахуалын қалыптастыруға көмектеседі.

Өз кезегінде, білім беру мекемелері курсанттар арасында білім мен тәжірибе алмасуға жағдай жасай отырып, мәдениетаралық диалогты ынталандыруы керек, бұл мәдениетаралық іс-шараларға қатысуға мүмкіндік береді.

Білім берудегі мәдениетаралық диалогтың рөлін тиімді жүзеге асыру үшін әртүрлі мәдениеттердің өзара әрекеттесуіне ықпал ететін әдістер мен тәсілдерді қолдану қажет. Оларға, мысалы, мәдениетаралық оқыту, мәдениетаралық тренингтер, мәдениетаралық іс-шараларды ұйымдастыру және т. б. жатады.

Осылайша, мәдениетаралық диалог қазіргі білім беруде маңызды рөл атқарады, бұл әр адам өзін құрметтейтін және тең құқықты сезінетін ашық және үйлесімді қоғам құруға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, ағылшын тілін үйренудегі мәдениеттер диалогы тілдік ерекшеліктерді жақсы түсінуге ғана емес, сонымен қатар осы елдердің мәдениетіне енуге, ой-өрісін кеңейтуге және мәдениетаралық байланысты дамытуға көмектеседі. Бұл ретте мәдени айырмашылықтарды ескеру және оларды құрметтеу маңызды, бұл әртүрлі елдердің өкілдері арасындағы табысты қарым-қатынас пен достық қарым-қатынасқа ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ф.И. Кон. Мәдениеттер диалогы: этика, эстетика, практика. М.: Ғылым, 2004.

2. М. Маклюэн. Медианы түсіну: Адамның сыртқы кеңеюі. М.: Республика, 2018.
3. А.В. Петровский. Әлемдік әдебиеттегі мәдениеттер диалогы. М.: Баспасөз Аспектісі, 2002.
4. С.В. Розенберг. Мәдениет және өркениет: проблематикаға кіріспе. М.: ММУ баспасы, 2006.

***

УДК 316.47

ПРЕОДОЛЕНИЕ ЯЗЫКОВОГО БАРЬЕРА КУРСАНТАМИ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА: ПРИЧИНЫ ПОЯВЛЕНИЯ И СПОСОБЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ

КИНАЯТОВ М.
курсант 234а учебной группы Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.
Научный руководитель – профессор кафедры языковой подготовки, кандидат исторических наук, ассоциированный профессор (доцент), майор. E-mail: baurka@bk.ru.

Аннотация. *Данная статья рассматривает проблемы и их решения, связанные с обучением русскому языку для нерусскоязычных курсантов. Автор предлагает подходы, направленные на эффективное преодоление языкового барьера.*
Ключевые слова: *языковой барьер, русский язык, обучающиеся, диалект, психологические и социокультурные причины.*

Языковой барьер — это страх перед общение на непривычном языке и объективная сложность найти подходящие слова и выразить свои мысли. Преодоление языкового барьера может оказаться трудной задачей, требующей времени, усилий и финансовых затрат. Многие люди сталкиваются с этой проблемой и могут не справиться с ней, потратив массу ресурсов.

Когда мы слышим выражение «языковой барьер», у нас сразу возникают образы двух людей из разных стран старающихся договориться о цене или обсудить, как добраться до ближайшего отеля. Однако это только один из множества языковых барьеров, с которыми сталкиваются носители разных языков ежедневно. Языковой барьер является проблемой не только для тех, кто передает информацию, но и для тех, кто ее получает, что может привести к непониманию и неверным толкованиям сообщений.

Одной из глобальных проблем, связанных с изучением русского языка, является преодоление языкового барьера. Эта проблема актуальны как для

учебного процесса в школах, так и в высших учебных заведениях. Многие исследователи, такие как К.Д. Ушинский, К. Роджерс, Б.М. Кедров, Э.М. Берн, Н.А., Зимняя и другие, изучали проблему языкового барьера и разрабатывали способы ее преодоления. В педагогие и педагогической науке придается большое значение разработке проблемы языкового барьера. В фокусе внимания психолингвистики и психологии — сознание человека, обусловленное взаимосвязью языка и мышления [1].

Нельзя не согласиться с И.В. Фирсовой, определяя понятие «языковой барьер» как «субъективную неспособность индивида применять знания», однако дополнив, что это еще и неразвитая, недостаточно мотивированная способность личностей, связанная с формированием адекватной самооценки.

Исходя из этого, уже можно говорить, что языковой барьер имеет психолингвистическую природу и требует обращения.

Почему одни люди учат язык годами и не начинают на нем говорить, а другие, уже за несколько занятий, готовы говорить или говорят? Дело именно в том, что одни с легкостью преодолевают языковой барьер, начинают говорить открыто и совершенствуют языки. А некоторые не могут перейти от слов и правил к речи. Можно вечность учить слова и правила, но не перешагнуть через языковой барьер.

Причины возникновения языкового барьера ученые называют отсутствием мотивации к изучению языка: неготовность к самостоятельному преодолению языковых трудностей, низкую самооценку у обучающихся коммуникативных знаний, умений, навыков и способностей; недостаток воображения; несовершенство речевого восприятия, мышления и другие.

Рассмотрим некоторые, часто встречающиеся причины возникновения языкового барьера: человек, изучающий русский язык боится говорить, потому что боится что-то сказать неправильно, много думает и подбирает нужное слово, вспоминая правила грамматики. В итоге теряет уверенность в себе и предпочитает молчание.

Курсант не просто боится совершить ошибку, а боится, что над ним будут смеяться, а также критиковать. Будут критиковать грамматические ошибки и произношение, неправильность подобранного слова. Подростки наполняют свою речь сленговыми словами, которые прибавляются с каждым днем и меняют свои значения.

Один и тот же язык может иметь множество вариантов и диалектов, что тоже затрудняет общение. Эта причина бывает не только у новичков в изучении иностранного языка, но и так же у тех, кто учит язык давно. Новичок считает, что еще знает слишком мало слов, чтобы начать говорить. А другой, кто занимается этим много лет, знает много слов, но всегда не те, которые нужны в конкретной ситуации. Может говорить, знаю все правила, знаю слова, знаю как связать их в предложения, но не получается говорить плавно, так как получаются сплошные паузы и заикания. Стоит отметить, что лишь одно

незнание языка, а именно его грамматики и лексики, не является причиной неспособности общаться на этом языке.

Очевидно, что преодоление психологических и социокультурных причин имеет большое значение. Очередной вопрос — как преодолеть языковой барьер? Идти к психологу? Нет, есть более эффективные решения преодоления языкового барьера.

Преподаватели языковых дисциплин предлагают несколько путей преодоления языкового барьера: говорить на русском языке страшно. Люди испытывают приступы косноязычия на более или менее регулярной основе [2]. Представьте, что вас попросили произнести тост на юбилее или выступить перед огромной аудиторией слушателей. Просто с русским языком все обстоит еще хуже. Люди — социальные существа и выступление перед теми, кто выше или равен нам по статусу, может быть дополнительным стрессом. Соответственно, лучше всего учить язык с теми, кого вы не будете бояться и стесняться.

Соберите друзей, которые не слишком хорошо знают русский язык или даже детей, если вы и сами пока делаете самые первые шаги. Относитесь к встрече как к занятию. Встретив того, кто говорит на русском языке лучше, чем вы вместо того, чтобы сравнивать себя с ними, бледнеть, краснеть и впадать в тоску, подражайте им.

Вот еще несколько советов по преодолению языкового и психологического барьера: не поддавайтесь панике и сохраняйте спокойствие, совет может показаться банальным, но это один из самых важных советов по преодолению языкового барьера [3]. Согласитесь, когда вы в стрессе, испуганы или расстроены, сформулировать свои мысли и понять собеседника будет гораздо сложнее. При общении также важно поддерживать благожелательный настрой. Согласитесь, с улыбчивым собеседником будет гораздо приятнее общаться, чем с нахмуренным и нервным.

Не ошибается только тот, кто не практикуется в русском языке. Поэтому важно заранее избавиться от перфекционизма и позволить себе ошибиться. Чем чаще вы будете практиковаться, тем меньше вы будете делать ошибок.

Если собеседник не понял вашу мысль с первого раза, не теряйтесь. Не бойтесь повторить или переформулировать сказанное. Если собеседник говорит неразборчиво или слишком быстро, не бойтесь его переспросить.

Просмотр фильмов на русском языке позволит познакомиться с различными диалектами, акцентами и интонациями, говорить и писать простым, точным и ясным языком поможет избежать двусмысленности и многословия. Посещение языковых занятий или онлайн курсов, практика и онлайн упражнения пригодятся курсантам, которым требуется обучение русскому языку.

Язык может выступать в качестве стены, который мешает людям обмениваться простыми и ясными сообщениями. Языковые барьеры отнимают наши усилия, время и деньги впустую. Языковые барьеры могут создавать

проблемы недопонимания, дезинформацию, недоверие и неправильная обратная связь.

В нашем современном мире каждый человек должен быть коммуникабельным и каждый день стараться изучать новое, и не только себя, но и других учить чему-то новому. Речь в жизни людей играет огромную роль, потому что, вы всегда должны быть на связи с другими людьми, вне зависимости от того, хотите ли вы этого или нет. Преподавателю следует сделать акцент на успехах обучаемых в гораздо большей степени, чем на недостатках.

Создание климата взаимного доверия, психологической атмосферы сотрудничества, формирование положительных эмоций в процессе обучения, формирование условий, в которых курсант не может не проявить активность, учет личностных мотивов — все это имеет большое значение для преодоления языкового барьера.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Каскевич А.А., Сиротинина Е. «Языковой барьер» как психологический феномен при обучении иностранному языку (https://www.communicationontheory.org/language-barriers-in-communication] (Дата обращения 10.02.2024).

2. Дугин С.П: преодолей языковой барьер: самоучитель // Феникс. Университетская книга. 2011 — 239 с.

3. Рахманова В. 6 шагов к разрушению языкового барьера [https://www.redalyc.org/journal/279/27962177008/html/] (Дата обращения 10.02.2024).

***

УДК 371.12

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ КӨПМӘДЕНИЕТТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.

МЕЙРАМҚҰЛ Ә.

Ұлттық ұлан академиясы, 3 оқу батальоны, 361 «в» оқу тобының курсанты

Ғылыми жетекшісі: *Ерғали С.Т.*

Аңдатпа. *Бұл мақалада заманауи білім берудегі көпмәдениетті құзыреттілік маңыздылығы қарастырылады. Ол көпмәдениетті құзыреттілік түсінігін, оның негізгі аспектілерін және осы құзыретті дамытудағы білімнің рөлін көрсетеді. Автор көпмәдениетті құзыреттілікті дамытудағы қиындықтар мен кедергілерді талдайды, оны дамыту бойынша практикалық*

ұсыныстарды ұсынады және осы саладағы одан әрі зерттеу перспективаларын талқылайды.

Түйінді сөздер: *көпмәдениеттілік, білім беру, мәдениетаралық өзара әрекеттесу, мәдени хабардарлық, білім беру бағдарламалары.*

ЗНАЧЕНИЕ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ.

Аннотация. *В данной статье рассматривается важность поликультурной компетентности в современном образовании. Представлено понятие мультикультурной компетентности, ее основные аспекты и роль образования в развитии этой компетентности. Автор анализирует трудности и препятствия в развитии поликультурной компетентности, предлагает практические рекомендации по ее развитию и обсуждает перспективы дальнейших исследований в этой области.*

Ключевые слова: *поликультурализм, образование, межкультурное взаимодействие, культурное сознание, образовательные программы.*

THE IMPORTANCE OF MULTICULTURAL COMPETENCE IN MODERN EDUCATION.

Absract. *This article examines the importance of multicultural competence in modern education. It presents the concept of multicultural competence, its main aspects and the role of education in developing this competence. The author analyzes the difficulties and obstacles in the development of multicultural competence, offers practical recommendations for its development and discusses the prospects for further research in this area.*

Keywords: *multiculturalism, education, intercultural interaction, cultural awareness, educational programs.*

Жаһандану мен мәдени әралуандылықты қабылдаған қазіргі әлемде көпмәдениетті құзыреттілік білім берудің құрамдас бөлігіне айналуда. Жаһандық саясаттағы, экономикадағы және әлеуметтік-мәдени ортадағы қарқынды өзгерістер студенттерді көпұлтты және көпмәдениетті қоғамда өмір сүруге және жұмыс істеуге дайындау қажеттілігін көрсетеді. Бұл мақалада біз заманауи білім берудегі көпмәдениетті құзыреттілік мәселесінің өзектілігін қарастырамыз, оның маңыздылығын анықтаймыз және білім беру мекемелерінің алдында тұрған мақсаттар мен міндеттерді анықтаймыз.

Қазіргі қоғам мәдениеттердің, тілдердің және дәстүрлердің әртүрлілігіне байланысты бірқатар қиындықтарға тап болады. Көші-қон, трансшекаралық экономикалық қарым-қатынастар, ақпараттық технологияның дамуы әртүрлі мәдени ортадағы адамдардың бір-бірімен күнделікті байланыста болуын білдіреді. Мұндай ортада әртүрлі мәдени контексттерде тиімді қарым-қатынас

жасау және ынтымақтастық жасау қабілеті негізгі дағдыға айналады. Бұл көпмәдениетті құзыретті тұлғаның дамуы үшін де, кәсіби табысқа да маңызды етеді.

Көпмәдениеттілік – бұл әртүрлі мәдени контексттерде түсіністік, құрмет және икемділік таныта отырып, әртүрлі мәдени топтардың мүшелерімен тиімді өзара әрекеттесу және ынтымақтастық жасау қабілеті. Көпмәдениеттіліктің негізгі аспектілері:

1. Мәдени хабардарлық: Өзінің мәдени болмысын түсіну және сезіну, сонымен қатар өзінің және басқа мәдениеттер арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарды білу.

2. Мәдениетаралық сезімталдық: Мәдени айырмашылықтарды құрметтеу және төзімділікпен қабылдауға, бағалауға және оларға жауап беруге дайындығы мен қабілеті.

3. Мәдениетаралық коммуникация: Басқа мәдени топтардың өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасау және өзара әрекеттесу, адекватты қарым-қатынас стратегияларын қолдана білу және сұхбаттасушының мәдени күтулеріне өз мінез-құлқын бейімдеу.

4. Мәдениетаралық құзыреттілік: Өз білімін, дағдыларын және дағдыларын әртүрлі мәдени контексттерге бейімдей отырып, көпұлтты және көпмәдениетті ортада табысты қызмет ету қабілеті [1].

Мәдениетаралық өзара әрекеттестік қазіргі қоғамда басты рөл атқарады, мұнда жаһандану мен көші-қон әртүрлі мәдени ортадағы адамдардың күнделікті кездесіп, өзара әрекеттесуін білдіреді. Әртүрлі мәдениеттердің адамдарымен тиімді өзара әрекеттесу және түсіну азаматтық қоғамды дамыту, тұрақты экономикалық даму және халықаралық ынтымақтастық үшін маңызды болып отыр.

Мәдениетаралық өзара әрекеттестік мәдени топтар арасындағы толеранттылыққа, сыйластық пен түсіністікке ықпал етеді, идеялар мен тәжірибе алмасу арқылы инновациялар мен шығармашылыққа ықпал етеді.

Білім алушылардың көп мәдениетті құзыреттілігін дамытуда білім беру басты рөл атқарады. Білім беру мекемелері өз білім алушыларында мәдени сананы, мәдениетаралық сезімталдықты, қарым-қатынас пен құзыреттілікті дамытуға жағдай жасауы керек.

Мәдениетаралық перспективаларды оқу бағдарламаларына енгізу, мәдениетаралық іс-шараларды ұйымдастыру, мәдениетаралық дағдыларды үйрету және әртүрлі мәдени ортадан шыққан оқытушыларды тарту арқылы білім беру мекемелері өз білім алушыларының көпмәдениетті құзыреттілігін дамытуға ықпал ете алады [2].

Осылайша, білім беру жас ұрпақты көпэтносты және көпмәдениетті қоғамда өмір сүруге және жұмыс істеуге дайындауда, олардың бойында табысты мәдениетаралық өзара әрекеттесу үшін қажетті дағдылар мен қасиеттерді дамытуда шешуші рөл атқарады.

Мәдени әртүрлілікті оқу бағдарламаларына енгізу студенттердің көп мәдениетті құзыреттілігін дамытудың негізгі аспектісі болып табылады. Оған мыналар кіреді [3]:

1. Мәдени материалдардың алуан түрлілігі: Оқу бағдарламалары студенттерге әлемнің әртүрлілігі туралы түсінік алуы үшін әртүрлі мәдениеттер мен дәстүрлерді білдіретін материалдарды қамтуы керек.

2. Пәнаралық тәсіл: Оқыту өнерден ғылымға дейін қоғамның әртүрлі аспектілеріне мәдени әсерлерді түсінуді ынталандыру үшін пәнаралық болуы керек.

3. Тілді үйрену: Әртүрлі мәдениеттердің тілдерін үйрену қарым-қатынасты дамытып қана қоймайды, сонымен қатар мәдени ерекшеліктер мен құндылықтарды түсінуге көмектеседі.

Мәдениетаралық түсіністікті дамытудың бірнеше әдістері мен тәсілдері бар [4]:

1. Мәдениетаралық алмасу: Студенттер мен оқытушылардың басқа елдермен алмасуын ұйымдастыру оларға басқа мәдениетке енуге, оның құндылықтары мен дәстүрлерін түсінуге мүмкіндік береді.

2. Мәдениетаралық тренингтер мен семинарлар: Мәдениетаралық дағдылар мен сезімталдықты дамытуға бағытталған тренингтер мен семинарлар өткізу.

3. Мәдениетаралық жобалар: Әртүрлі мәдени ортадағы студенттерді тарта отырып, олардың мәдениетаралық дағдыларды меңгеруіне мүмкіндік беретін бірлескен жобаларды жүзеге асыру.

Оқытушы білім алушылардың көп мәдениетті құзыреттілігін дамытуда шешуші рөл атқарады [5]:

1. Тұлға үлгісі: Оқытушы әртүрлі мәдениеттерге құрмет пен айырмашылықтарға төзімділік таныту арқылы білім алушыларына көпмәдениетті құзыреттілік үлгісін көрсетеді.

2. Мінез-құлықтарды модельдеу: Оқытушы мәдени айырмашылықтарды талқылау үшін қауіпсіз және қолайлы ортаны құра отырып, сыныптағы мәдениетаралық өзара әрекеттесуді үлгілей алады.

3. Оқытудың әртүрлі әдістерін қолданыңыз: Оқытушы әртүрлі мәдениеттегі студенттердің өзара әрекеттесуі мен ынтымақтастығына ықпал ететін әртүрлі оқыту әдістерін пайдалана алады.

Білім алушылардың көпмәдениетті құзыреттілігін қалыптастыруға оқытушылардың белсенді қатысуы арқылы олардың көпұлтты қоғамға сәтті бейімделуі мен интеграциялануын қамтамасыз етуге болады.

Көпмәдениетті құзыреттілік студенттер арасындағы толеранттылық пен айырмашылықтарды құрметтеуге ықпал етеді. Әртүрлі мәдени көріністер мен дәстүрлерді түсінуге және бағалауға үйрену әртүрлі мәдени топтардың мүшелері арасындағы бейтараптық пен жанжалды азайтуға көмектеседі. Бұл тәсіл әрбір адам өзін танылған және құрметтелетінін сезінетін үйлесімді және инклюзивті білім беру ортасын құруға ықпал етеді [6].

Көпмәдениеттілік білім алушылардың жалпы мәдени деңгейін көтеруге көмектеседі. Әртүрлі мәдени контексттерді білу және түсіну олардың мәдени көкжиегін байытады, ой-өрісін кеңейтеді және сыни ойлаудың дамуына ықпал етеді. Әртүрлі мәдени білім мен тәжірибеге ие болу студенттерге әртүрлі мәдени орталарға сәтті бейімделуге және мәдениетаралық қиындықтарды жеңуге көмектеседі.

Көпмәдениетті құзыреттілік студенттердің тұлғалық және кәсіби дамуына кең перспективалар ашады. Әртүрлі мәдениеттегі адамдармен тиімді өзара әрекеттесу қабілеті оларға жаһандық қоғамда табысты жұмыс істеуге, мәдениетаралық қарым-қатынастарды құруға және жеке және кәсіби өмірінде табысқа жетуге мүмкіндік береді. Көпмәдениеттілік еңбек нарығындағы басты артықшылыққа айналып, халықаралық мансаптық мүмкіндіктерге қол жеткізуге және бүгінгі жаһандық қоғамда бәсекеге қабілеттілікті арттыруға мүмкіндік жасауда [7].

Осылайша, көпмәдениетті құзыреттілік жеке тұлғаның дамуы үшін де, құрметке, толеранттылық пен өзара түсіністікке негізделген үйлесімді және тұрақты қоғамды қалыптастыруға да көптеген пайда әкеледі.

Көпмәдениетті құзыреттілікті дамытудың негізгі проблемаларының бірі мәдени стереотиптер мен біржақтылық болып табылады. Теріс алдын ала пікірлер мен жалпылаулар басқа мәдениет өкілдерін түсінуге және өзара әрекеттесуге кедергілер тудыруы мүмкін. Стереотиптерді жеңу үшін өзіндік теріс пікірді тану және жеңу, сонымен қатар сыни тұрғыдан ойлауға және мәдени айырмашылықтарды талдауға үйрену үшін жүйелі жұмыс қажет.

Көпмәдениеттілікті дамытудағы тағы бір кедергі – сәйкес білім беру бағдарламалары мен әдістерінің жоқтығы. Көптеген оқу орындарында мәдениетаралық құзыреттілікке үйрету үшін жеткілікті әртүрлі және арнайы әзірленген оқу материалдары жоқ. Әртүрлі мәдени контексттерді ескеретін және мәдениетаралық дағдыларды дамытуға ықпал ететін неғұрлым тиімді және инклюзивті білім беру бағдарламаларын әзірлеу қажет.

Әлеуметтік мәдени орта да студенттердің көпмәдениетті құзыреттілігін дамытуға кедергілер тудыруы мүмкін. Мәдени топтар арасындағы теңсіздік, кемсітушілік және қақтығыстар білім алушылардың дүниетанымына және олардың басқа мәдениет өкілдерімен қарым-қатынасына кері әсерін тигізуі мүмкін. Осы қиындықтарды жеңу үшін әртүрлі мәдени топтар арасындағы сыйластық, төзімділік пен өзара түсіністікке ықпал ететін қолдаушы және инклюзивті білім беру ортасын құру қажет.

Бұл сын-қатерлерді еңсеру оқу орындарының, мемлекеттік ұйымдардың, азаматтық қоғам мен халықаралық қауымдастықтың кешенді көзқарасын және бірлескен күш-жігерін талап етеді. Бірлескен күш-жігер арқылы ғана біз көпұлтты және көпмәдениетті әлемде көпмәдениетті құзыреттілік пен үйлесімді өмір сүруді дамытуға ықпал ететін білім беру ортасын құра аламыз [8].

Мәдениетаралық алмасу және өзара әрекеттесу бағдарламаларын ұйымдастыру студенттерге әртүрлі мәдени орталарға енуге және көпмәдениетті құзыреттілігін дамытуға көмектеседі. Ұсыныстарға мыналар жатады:

- Әртүрлі елдер мен мәдени контексттердің оқу орындарымен алмасу бағдарламаларына қатысу.

- Студенттер өз мәдениетін ұсынатын және басқалардың мәдениетін біле алатын мәдени іс-шаралар, фестивальдар мен көрмелер ұйымдастыру.

- Әртүрлі мәдени ортадағы студенттерді тарта отырып, бірлескен жобалар мен зерттеулер жүргізу [9].

Білім алушылардың көп мәдениетті құзыреттілігін дамытуда ата-аналар мен қоғамды оқу-тәрбие процесіне тарту маңызды рөл атқарады. Ұсыныстарға мыналар жатады:

- мәдени әртүрлілік және мәдениетаралық өзара әрекеттестік мәселелері талқыланатын ата-аналар жиналыстары мен іс-шараларды ұйымдастыру.

- Ата-аналарға балаларының көп мәдениетті құзыреттілігін қалай қолдауға болатыны туралы білім беру бағдарламаларын жүргізу.

- білім беру ұйымдарында көпмәдениетті құзыреттілігін дамытуға бағытталған іс-шаралар мен бағдарламаларды ұйымдастыруға қоғамдық ұйымдар мен жергілікті қоғамдастықтарды қосу.

Көпмәдениеттілікті дамыту білім беру мекемелерінің, студенттердің, ата-аналар мен қоғамның жүйелі көзқарасын және бірлескен күш-жігерін талап етеді. Осы ұсынымдарды іс жүзінде жүзеге асыру көпмәдениетті құзыреттіліктің тиімді дамуын қамтамасыз етуге және өскелең ұрпақты көпұлтты және көпмәдениетті қоғамда өмірге және еңбекке дайындауға көмектеседі.

Бұл зерттеуде біз заманауи білім берудегі көп мәдениетті құзыреттілік маңыздылығын талқыладық. Көпмәдениеттілік – қазіргі әлемдегі мәдени контексттердің алуан түрлілігіне сәтті бейімделу үшін қажетті негізгі дағды. Оған мәдени сана, мәдениетаралық сезімталдық, коммуникация және құзыреттілік кіреді. Біз көпмәдениеттілікті қалыптастырудағы білімнің рөлін қарастырдық және осы жолдағы қиындықтар мен кедергілерді анықтадық.

Көпмәдениетті құзыреттілік саласындағы болашақ зерттеулер оның оқу-тәрбие процесінде дамуының тиімді әдістері мен тәсілдерін жасауға бағытталуы мүмкін. Сондай-ақ көпмәдениетті құзыреттілік студенттердің өмір бойы жеке және кәсіби дамуына әсерін зерттеу маңызды. Зерттеулер сонымен қатар мәдениетаралық алмасу және білім берудегі қауымдастықтың қатысу бағдарламаларының тиімділігін бағалауға бағытталуы мүмкін.

Мәдени әртүрлілік барған сайын көрінетін және маңызды болып келе жатқан заманауи білім беруде көпмәдениетті құзыреттілік маңызды рөл атқарады. Бұл құзыреттілікті дамыту студенттерге мәдениетаралық қиындықтарды сәтті жеңуге, үйлесімді қарым-қатынас орнатуға және қоғамда табысқа жетуге көмектеседі. Сондықтан, көпмәдениетті құзыретті білім беру бағдарламалары мен оқыту тәжірибесіне біріктіру барлық студенттердің

дамуына ықпал ететін және оларды заманауи әлемнің жаһандық сын-қатерлеріне дайындайтын инклюзивті және жан-жақты білім беру ортасын құру жолындағы маңызды қадам болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Иванов А.А. Поликультурная компетентность в образовании: сущность и методы развития. // Педагогика и психология образования. - 2018. - № 3. - С. 45-57.

2. Петров В.Б. Межкультурное взаимодействие и его роль в современном обществе. // Социологические исследования. - 2020. - Т. 25, № 2. - С. 89-102.

3. Сидорова Н.П. Формирование поликультурной компетентности учителя: теория и практика. // Вестник педагогического университета. - 2019. - Вып. 4. - С. 112-125.

4. Козлова Е.И. Методы обучения, способствующие развитию поликультурной компетентности студентов. // Вестник социально-гуманитарных наук. - 2021. - Т. 8, № 1. - С. 28-36.

5. Головина Л.М. Межкультурное общение и воспитание поликультурной компетентности в современной школе. // Педагогическая психология. - 2017. - № 2. - С. 67-79.

6. Руководство по разработке образовательных программ с учетом поликультурной компетентности. - Москва: Издательство "Просвещение", 2016. - 208 с.

7. Маркова О.И. Поликультурное образование: проблемы и перспективы. // Образование и наука. - 2019. - № 5. - С. 15-24.

8. Антонова Е.Д. Интеграция поликультурной компетентности в образовательные программы: опыт и перспективы. // Инновационные технологии в образовании. - 2020. - Т. 12, № 3. - С. 78-91.

9. Белова М.С. Влияние поликультурной компетентности на профессиональную деятельность специалиста. // Психология и педагогика. - 2018. - Т. 22, № 4. - С. 102-115.

***

УДК 8.81

КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЕ КОММЕНТАРИИ К РУССКИМ ПОСЛОВИЦАМ

СЕРИККАЛИЕВ Р.Е.[1]

[1] курсант 361 «к» учебной группы, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск.

Научный руководитель: старший преподаватель кафедры языковой подготовки Таджигитова А.А.

Аннотация. *В статье рассмотрены пословицы, в которых заключена вековая народная мудрость, опыт, мечты простого народа. Современные люди плохо знают народные пословицы и не всегда понимают до конца их значение. Нравоучение не всех пословиц в настоящее время понятно. Даны примеры некоторых литературных источников пословиц. Изучение пословиц развивает не только речь, но и логику, организует мышление, формирует жизненные ценности*

Ключевые слова: *пословица, речевые обороты, народный афоризм, лаконичность, назидательная и поучительная роль, литературные источники.*

Пословицы служат материалом для характеристики экономической культуры определённого исторического периода. Пословицы признаны поучать и советовать. Но нравоучение не всех пословиц понятно. Пословицы можно понимать и трактовать по-своему. У некоторых пословиц не понятен смысл, который они через выразительные слова пытаются донести до слушателя или читателя.

Все ли мы знаем о выражениях, которые часто слышим и по возможности используем? Не сомневаемся, что слишком мало. А ведь за каждым из них стоит целая история, порой увлекательная, а порой и трагичная.

С самого детства мы слышим коротенькие, складные выражения, так похожие на стишки, например: «Без труда не вытащишь и рыбку из пруда», «Сделал дело, гуляй смело», «Не имей сто рублей, а имей сто друзей». А что такое пословицы? Зачем они нужны людям? Откуда они взялись? Какой смысл содержат в себе? Нужны ли они в нашей современной жизни?

Современные люди плохо знают народные пословицы и не всегда понимают до конца их значение. А ведь в них заключена вековая народная мудрость, опыт, мечты простого народа. Пословицы помогают более ярко выразить свои мысли, наиболее точно передать информацию о том или ином явлении человеческой жизни. Изучение пословиц развивает не только речь, но и логику, организует мышление, формирует жизненные ценности.

Пословицы не сочинялись народом намеренно, они возникали естественным путём; вызываемые самой жизнью народной, умножались они постепенно, вместе с историческим ходом развития жизни.

Следовательно, пословицы выполняют назидательную и поучительную роль, поскольку они выполняют универсальную функцию обучения простых людей мудрости и прозорливости. Кроме того, эти выражения часто носят аллегорический и метафорический, что позволяет авторам литературных произведений выражать свои мысли менее резко.

Автором, как правило, является народ. Кто-то когда-то верно подметил очевидное, выразил свою мысль бойко, ярко. Другие люди подхватили, запомнили, передали, внесли что-то свое…

Потом, когда распространилась литература, печать, даже телевидение, кладовую мудрости стали пополнять «авторские» пословицы – крылатые фразы

героев любимых фильмов, меткие обороты в текстах книг. Но значение пословиц в нашей жизни осталось прежним: подсказка на перепутье, утешение в беде, напоминание о том, о чем нельзя забывать.

Вообще литературные источники пословиц значительны. «Счастливые часов не наблюдают», «Молчалины блаженствуют на свете», «Нельзя ли для прогулок подальше выбрать закоулок?» – это все из комедии А.С. Грибоедова «Горе от ума», а пословицы «Мы все глядим в Наполеоны», «Любви все возрасты покорны», «Мы все учились понемногу», «Народ безмолвствует», «Бойцы вспоминают минувшие дни», «Что пройдет, то будет мило» – А.С. Пушкина. Он уже указал еще на один источник пословиц и поговорок- иностранный. Записав пословицу «Бодливой корове бог рог не дает», поэт указал на ее происхождение «пословица латинская». Немало их пришло к нам из античности. Например, «Одна ласточка не делает весны» – из басни Эзопа; «Привычка – вторая натура» встречается в трудах Аристотеля и Цицерона, афоризм «Познай самого себя» приписывается Платону. Мы говорим: «Хорошо смеется тот, кто смеется последним», даже не подозревая, что эта пословица из басни «Два крестьянина и туча» Ж.-П. Флориана, французского писателя 18 века.

Как и в случае с крылатыми выражениями многие пословицы потеряли свой первозданный смысл. Чаще всего, хоть и не всегда, это было связано с утратой их окончания.

Везет как утопленнику. Сейчас это означает, что человеку жутко не везет. В давние времена же пословица выглядела иначе и понималась почти буквально: Везёт как субботнему утопленнику — баню топить не надо! Мол, удача улыбнулась человеку: и помылся, и хлопот, связанных с растопкой бани, у него нет.

Кто старое помянет — тому глаз вон. Пословица учит тому, что нужно забывать прошлые обиды и прощать людей, причинивших нам зло. Однако в оригинале она звучит как: Кто старое помянет — тому глаз вон, а кто забудет — тому оба. То есть не нужно точить зуб на обидчика, однако и забывать про причиненное вам зло тоже не стоит — нужно быть готовым к повторной подлости от этого человека.

Работа не волк, в лес не убежит. Так говорят, когда не хотят делать работу сейчас, или человек сам себя отговаривает ее делать. В общем, это отличная отговорка, чтобы не мыть посуду. В древние времена она понималась по-другому. Крестьяне считали, что от повседневных трудов никуда не деться, поэтому нужно делать их сейчас, а не ждать, пока они «убегут в лес»: Работа — не волк, в лес не убежит, потому ее, окаянную, делать и надо.

Собаку съел. Означает, что человек приобрел в чем-то большой опыт, достиг мастерства, и знает об этом очень много. В прошлом же говорили иначе: Собаку съел, а хвостом подавился. Это означало, что некто работу, в общем-то, выполнил неплохо, но не идеально, споткнувшись на какой-то мелочи.

Старый конь борозды не испортит. Человек в возрасте обладает опытом и способен справиться с каким-либо делом не хуже молодого. Однако, если услышать полную версию: Старый конь борозды не испортит, да и глубоко не вспашет, то можно понять, что от пожилых людей не стоит ждать и «чудес» в плане работы.

Ума палата. Многие говорят так об умных образованных личностях, отличающихся высоким уровнем интеллекта. Но более правильно употреблять поговорку в ироническом ключе, ибо полная версия фразы звучит по-другому: Ума палата, да ключ утерян!

В итоге мы пришли к выводу, что наши бабушки и дедушки знают пословицы, умеют их вовремя и, кстати, употребить в речи для точного выражения своей мысли. А вот курсанты не используют накопленную предками мудрость в своей повседневной жизни и речи, потому что повторяют поступки и слова ближайшего своего окружения.

Писатель Максим Горький давал советы писателям учиться сжатости и выразительности языка у пословиц.

Позитивное отношение к пословице, как к кладовой народной мудрости, вне всякого сомнения, поддерживается большинством. Никто не спорит с пословицей. Можно не прислушиваться к народной мудрости, но когда жизнь докажет правоту пословицы, бывает, уже столько дров наломано… Поэтому люди радуются, когда к подходящему случаю найдется та необходимая пословица, которая научит, подтвердит предположения, наставит на путь истинный.

Некоторые пословицы могут быть устаревшими или не соответствовать современной реальности. Поэтому, важно анализировать их контекст и использовать их с умом, а не всегда полагаться на них слепо.

Пословицы играют значимую роль в формировании нашего мышления и поведения. Они не только украшают нашу речь, но и передают нам ценные уроки и ценности.

Пословица сегодня служит показателем образованности при условии, что употреблена она к месту и значение её известно пользователю. Примечательно, сами выражения рождались, в большей части, людьми неграмотными, но употребление именно этих речевых оборотов современным человеком говорит об уважении, бережном отношении к родному языку, культуре.

Как бы ни были универсальны пословицы, ими нельзя злоупотреблять. Человек, постоянно сыплющий афоризмами и народными мудростями, создаёт себе репутацию субъекта, мыслящего заготовками, не способного своими словами описать ситуацию. Грамотное употребление пословицы может поставить на место, высмеять, подбодрить, пожалеть. Но самый важный посыл народного афоризма, на чем основывается его авторитет, — побуждение к конструктивному действию. Поэтому недостаточно просто кратко и ёмко выразить мысль, посредством меткого высказывания, эксплуатируя его поучительную функцию. Это подтверждает бенгальская мудрость: «Рот

бездельника полон пословицами». Пословица — это не столько «красное словцо», сколько оптимальный, проверенный не одним поколением вариант выхода из сложной жизненной ситуации. Связь слова и дела должны быть неразрывна.

Вычурность, чрезмерность всегда уступали лаконичности. Как маленькая щепотка соли делает пищу вкуснее, так краткая пословица, наподобие драгоценной специи, волшебно обогащает речь.

Знание пословиц и поговорок, обогащает человека, заостряет его ум, делает его более внимательным к слову, к языку, развивает память. Знать пословицы, уметь их вовремя и, кстати, употребить в речи для точного выражения своей мысли – большое дело. Всему этому надо учиться, а научившись – использовать. Они украшают нашу речь, помогают выразить позицию говорящего короче. Пословицы – это живость языка, ум, начитанность говорящего.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х томах. Электронный вариант. – azbyka.ru

2. Даль В.И. Пословицы русского народа. М.: Изд-во Эксмо, Изд-во ННН. – 2003.

3. Кожевников А.Ю. Пословицы народов мира. – ОЛМА Медиа Групп. – 2014.

4. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. / Под ред. Н.Ю. Шведовой. Электронный вариант. – slovarozhegova.ru

5. Порудоминский В. Собирал человек слова. – М.: Изд-во «Детская литература». – 1966.

6. Пьецух В. Сравнительные комментарии к пословицам русского народа // ж. Октябрь. – № 8. – 2002.

Сайты Интернета:

http://vseposlovici.ru

http://www.o-detstve.ru/forteachers/primaryschool/ruslang/959.html

twitter.com›vseposlovic

vseposlovici.ru›russkie-poslovicy

vseposlovici.ru›pogovorki-poslovici

РЕЗОЛЮЦИЯ

международной научно-практической конференции кафедры языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан и Института языка и литературы Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева на тему: «Формирование поликультурной компетентности в воинском коллективе Национальной гвардии Республики Казахстан».

Организатор конференции:

Кафедра языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан

г. Петропавловск **20 февраля 2024 года**

Поликультурная компетентность является результатом поликультурного образования, которое построено на идеях подготовки подрастающего поколения к жизни в условиях полиэтнической среды. Культурная интеграция способствует благоприятному климату в поликультурном коллективе обучающихся, что, в свою очередь, влияет на успешность процесса обучения. Знание языков и культуры своего народа, толерантное отношение к культурам разных этносов даст молодежи ключ к науке и новым технологиям, создаст условия для формирования мировоззренческой установки на конструктивное сотрудничество на основе приобщения к этнической, казахстанской и мировой культурам.

Плодотворная работа круглого стола по трем направлениям подтверждают активный научно-практический и исследовательский интерес к конференции.

Участники конференции выражают искреннюю признательность организаторам и участникам конференции, отмечают высокую значимость обсуждаемых тем и предлагают издать материалы данной конференции в виде сборника и направить его в адрес Главного Командования, Региональных командований и высших учебных заведений Республики Казахстан и зарубежных ВУЗов, принявших участие в конференции.

На международную научно-практическую конференцию заявлено более 80 докладов.

Участие приняли студенты, курсанты, профессорско-преподавательский состав различных вузов Казахстана и стран ближнего и дальнего зарубежья, учителя средних школ и гимназий, преподаватели центров по развитию языков.

Статьи поступили из 7 учебных заведений и организаций Казахстана:

- Академия Национальной гвардии Республики Казахстан;
- Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева;
- Национальный университет обороны Республики Казахстан;

- Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова;
- Seed educational complex г. Астана;
- КГУ «Средняя Общеобразовательная Школа № 28» г. Семей;
- *КГУ «Методический центр» СКО.*
- Российской Федерации: Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина, г. Екатеринбург.
- Республики Беларусь: Военная академия Республики Беларусь.
- Португалии: Лиссабонская школа экономики и менеджмента, г. Лиссабон.

Заслушав и обсудив доклады конференции в вопросах обмена опытом между вузами и странами в вопросах реализации поликультурной компетентности**,** применении инновационных технологий и гуманизации военного образования в системе современного образования, участники конференции предлагают резолюцию в следующей редакции:

1. Уделять большое внимание вопросу поликультурного образования, формированию поликультурной и полиязычной личности, ориентированной на диалог и сотрудничество, признание многообразия культур и их взаимосвязи; позитивному отношению к культурному плюрализму (постоянно).

2. Пробуждать в обучающихся интерес к обучению, использовать на занятиях инновационные технологии как средство формирования поликультурной компетентности, способствующее созданию образовательных платформ и обучающих программ, ориентированных на развитие поликультурной личности, взаимодействию между обучающимися различных культур, развитию их интеллектуальных и креативных способностей, расширению кругозора, обогащению словарного запаса, повышению интереса к чтению (постоянно).

3. Способствовать построению отношений между участниками образовательного процесса на основе принципов его гуманизации: взаимоуважения к личности друг друга, умения конструктивно взаимодействовать с различными культурами и мнениями (постоянно).

4. Для распространения и использования теоретико-практического и методического опыта, изложенного в представленных научных статьях, участники конференции считают необходимым издание сборника материалов с присвоением ISBN (март, 2024 г.).

ОРГКОМИТЕТ

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының академиясы тілдік дайындық кафедрасы мен М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің Тіл және әдебиет институтының «Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының әскери ұжымында полимәдени құзіреттілікті қалыптастыру» ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ кафедр языковой подготовки Академии Национальной гвардии Республики Казахстан и Института языка и литературы Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева «Формирование поликультурной компетентности в воинском коллективе Национальной гвардии Республики Казахстан»

Подписано в печать 25.04.2024
Формат 60x84 1/16. Гарнитура Times. Ризография. Бумага офсетная
Усл. п.л. 12,6
Тираж 5 экз. Заказ 537